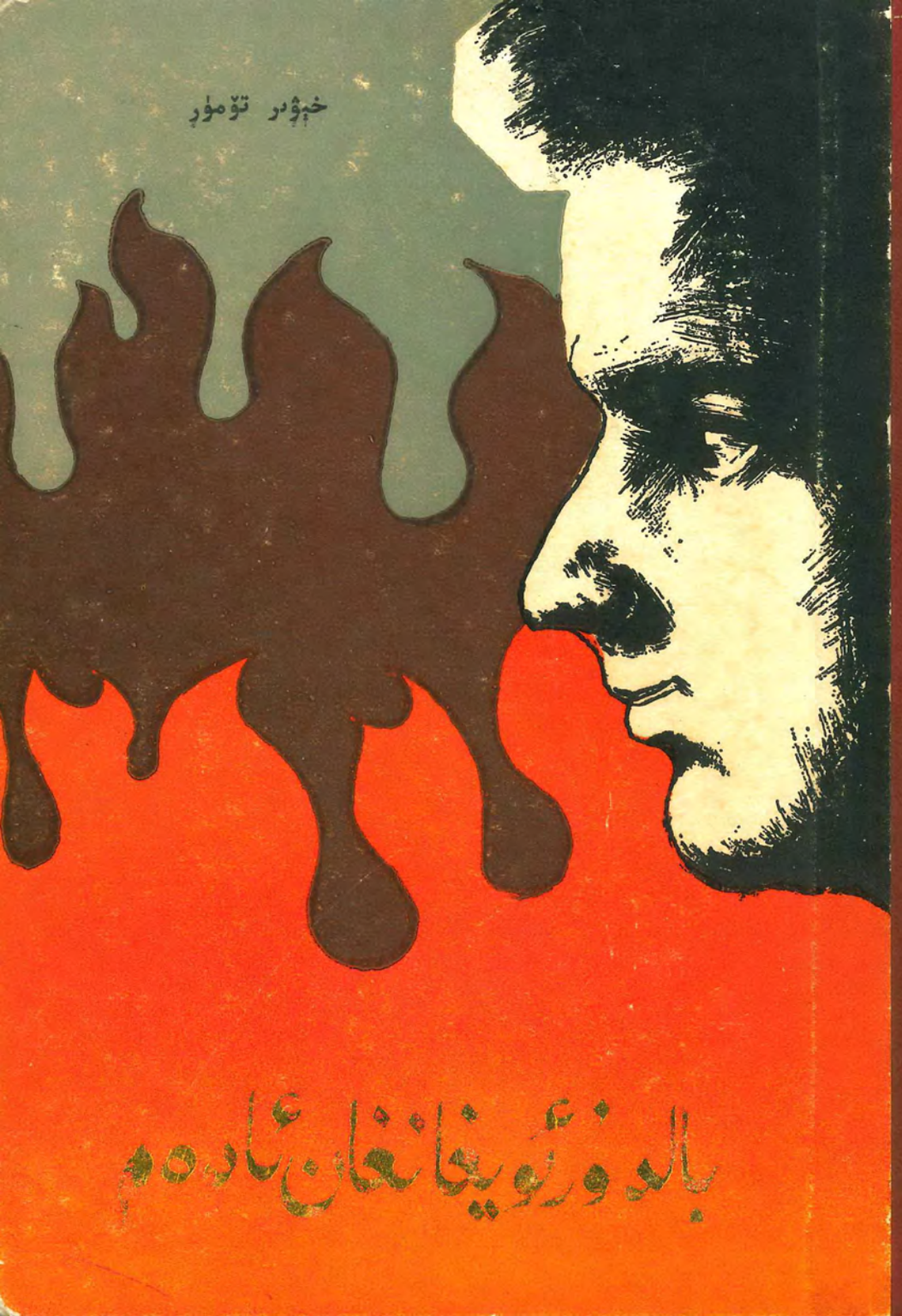

خېۋېر تۆمۈر

بالدۇرئويغانغان ئادەم

بالىلىرى ئويغانغان ئادەم

ئىنساپ باغدار · قۇرسىلار نەشرىياتى

مۇقاۋىنى ئىشلىگۈچى: شادىيە

ISBN7 – 5371 – 0157 – X/I – 62

كىتاب نومۇرى: M10124.289

ئۇيغۇر كتاب تورىبكتى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى تورىسى
www.uyghurkitap.com

مەسئۇل مۇھەررىرى: قۇربان بارات

بالدۇر ئويغانغان ئادەم

*

شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى قۇرۇلۇش يولى 9 - نومۇر)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
شىنجاڭ شىنخۇا 3 - باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
ئۆلچىمى: 1168 × 850 مم، 32 كەسلەم، باسما تاۋىقى: 12.75
1987 - يىل 2 - ئاي 1 - نەشرى
1987 - يىل 8 - ئاي 1 - بېسىلىشى
ISBN7 - 5371 - 0157 - X/I - 62
كىتاپ نومۇرى M10124.289
تىراژى: 5،100 —— 1
باھاسى: 3.30 يۈەن (قاتتىق مۇقاۋا)

بالدۇرئويغانغان ئادەم

شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى

قۇم تاغلىرى قۇم ئەمەستۇر ئۇنمك بارى غەم،
قېنى ئويلان بۇ غەم - قايغۇ كەمدە بولغان كەمۇ؟
قۇم زەررىسى بۇۋىلارنىڭ سۆڭەك تالقىنى،
قوشۇلغايمىز ئاڭا بىرىپ بىز بىلەن بىز ھەم.

يەتتە دەريا سۇلىرى كۆز ياشىمىزدۇر،
سايدا ياتقان قورام تاشلار ئۆز باشىمىزدۇر.
ئەجەل - ئۆلۈم، قايغۇ - ھەسرەت يولداشىمىزدۇر،
مازار تاغلار بىزدە شۇنداق بولغان مۇجەسسەم ...

— ئاپتور

نەشرىياتتىن:

پېشقەدەم يازغۇچى خېۋىر تۆمۈر 1922 - يىلى توقسۇن ناھىيىسىنىڭ يېڭىمەھەللە دېگەن يېرىدە دۇنياغا كەلگەن. ئۇ دەسلەپكى ساۋاتىنى كۇچادىكى جەددىي مەكتەپتە چىقارغان، 1935 - يىلىدىن 1939 - يىلىغىچە توقسۇن ۋە ئۈرۈمچىدە ئوقۇغان، 1939 - يىلى ئۆلكىلىك دارىلمۇئەللىمىنىدە ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن، توقسۇن ناھىيىسىدە ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان.

ئۇنىڭ خىلمۇ خىل ژانىردىكى ئەسەرلىرى 1944 - يىلىدىن ئېتىبارەن مەتبۇئاتلاردا ئېلان قىلىنىشقا باشلىغان. يازغۇچى 1945 - يىلىدىن كېيىن ئۈرۈمچىدە مەتبۇئات ئورۇنلىرىدا تەھرىر بولۇپ ئىشلىگەن. شۇ يىللاردا ئۇنىڭ «بالا»، «ئالدانغان چولپان»، «تىنچلىق» ناملىق داستانلىرى بىلەن «يولۋاس ئۇخلاپ ياتاتتى» قاتارلىق ھېكايىلىرى جامائەتچىلىكنىڭ كەڭ تەسىر قوزغىغانىدى.

بۇ پېشقەدەم يازغۇچى پارتىيە 11- قۇرۇلتاي 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، قولىغا قايتا قەلەم ئېلىپ يەنە يېزىقچىلىق بىلەن شۇغۇللانىدى. ئۇ شۇنىدىن كېيىن «موللا زەيدىن ھەققىدە قىسسە»، «ئابدۇقادىر داموللا»، «خېدىسىخان» قاتارلىق ئەسەرلەرنى ئېلان قىلدى،يازغۇچىنىڭ «تاڭ ئالدىدا» ناملىق پوۋېستى بىلەن «موللا زەيدىن ھەققىدە قىسسە» ناملىق كىتابىنىڭ 2 - قىسمى خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنىش ئالدىدا تۇرماقتا. يازغۇچى بىز نەشر قىلىۋاتقان بۇ «بالدۇر ئويغانغان ئادەم» قىسسىدىن كېيىن يەنە، ئازادلىقتىن ئىلگىرىكى خاڭ ئىشچىلىرىنىڭ پاجىئەلىك تۇرمۇشىنى ھېكايە قىلىدىغان «باداۋان پاجىئەلىرى»

ناملىق پوۋېستى بىلەن «ئابدۇقادىر داموللا» ناملىق رومانى ئۈستىدە جىددىي ئىشلىمەكتە. «بالدۇر ئويغانغان ئادەم» نامىلىق بۇ قىسسىدە ۋەتەنپەرۋەر، مەرىپەتپەرۋەر ئىنقىلابىي شائىر ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ ئىجادىي ھاياتى بىلەن 1933 - يىلىدىكى قۇمۇل - تۇرپان دېھقانلار قوزغىلىڭىنىڭ تەپسىلاتلىرى تېما قىلىنغان.

يازغۇچىدىن:

سالام كىتابخان:

قولىڭىزدىكى كىتابنى يازغىن مەرىپەتچى، تەرەققىيپەرۋەر، خەلقپەرۋەر ئىنقىلابىي شائىر ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ قۇربان بولغانلىقىنىڭ 50 يىللىقىغا بېغىشلايمەن.

1901 - يىلى تۇرپان يېڭىشەھەردە دۇنياغا كەلگەن ئابدۇخالىق ئابدۇراخمان (ئۇيغۇر) بالىلىق دەۋردە دەسلەپ دىنىي ئوقۇشتا (مەدرىسە)، كېيىن خەنزۇچىدا ئەلا دەرىجىدە ئوقۇدى. ئۆزلۈكىدىن ئىجتىھات قىلىپ رۇسچە ۋە موڭغۇلچە تىل - يېزىق ئۆگەندى. شۇنداق قىلىپ، ئەرەب، پارس، خەنزۇ، رۇس، موڭغۇل تىل - يېزىقلىرىنى ئىگىلەپ، زامانىسىنىڭ ئەتراپلىق بىلىمگە ئىگە تەرەققىيپەرۋەر مەرىپەتپەرۋەرى بولۇپ يېتىشتى.

شائىرنىڭ ئىجادىي پائالىيەتلىرى 1920 - يىلىدىن 1932 - يىلىغىچە بولغان ئارىلىقتا كامالەتكە يەتكەنىدى. ئەپسۇسكى شائىرنىڭ ھاياتى قىسقا كېلىپ قالدى. 1933 - يىل 3 - ئاينىڭ 13 - كۈنى جاللات شېكى شىمەي پىچان، تۇرپان، توقسۇن قاتارلىق جايلاردا قىرغىنچىلىق يۈرگۈزۈپ، مىڭلىغان بىگۇناھ پۇقرالارنى قىرغان ۋاقىتتا شائىر ئابدۇخالىق ئۇيغۇرغىمۇ زىيانكەشلىك قىلدى.

شائىرنىڭ قولىيازمىلىرى پۈتۈنلەي دېگۈدەك يوقالغان. ھازىر كىشىلەر تەرىپىدىن يادقا ئېلىۋالغانلىرى رەتلىنىپ ئېلان قىلىنىۋاتقان بولسىمۇ، ئۇلار پەقەت دەريادىن تامچە. مەلۇماتلارغا قارىغاندا، شائىر قۇربان بولۇپ ھەپتە ئۆتكەندىن كېيىن، شائىرنىڭ ۋالىدەسى نىيازخېنىمنىڭ رۇخسىتى بىلەن شائىرنىڭ دوستلىرى ئىككى خالتا قول يازمىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن

ئەگەتكەن. ئەپسۇسكى، قول يازما كېيىنكى دەۋرلەردە ئۇ دوستلارنىڭ قولىدىنمۇ يوقالغان...

هازىر ئىلان قىلىنغان شېئىرلاردىن، شائىرنىڭ ئىدىيىسى مۇھەببىتى، ئۆزىگە خاس ئۇسلۇبى، تالانتى شۇنداقلا شائىرنىڭ تەرەققىيپەرۋەرلىكى، مەرىپەتپەرۋەرلىكى، خەلقپەرۋەرلىكى، ۋەتەنپەرۋەرلىكى ۋە ئىنقىلابىي ئومىدۋارلىقى تولۇق نامايان بولىدۇ.

شائىرنىڭ قىسقىغىنا ئىجادىي هاياتىدا يېزىپ قالدۇرغان چوڭ قۇر مەنىغا ئىگە كۆچلۈك شېئىرلىرى بىز ئۈچۈن قىممەتلىك ئەدەبىي مىراس، شۇنداقلا ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن زور تۆھپە. ئۇنىڭ هەر خىل تېمىدا يازغان ئۆزىگە خاس ئۇسلۇبقا، قويۇق مىللىي ئالاهىدىلىككە ئىگە شېئىرلىرى يېقىنقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخىدا ئالاهىدە ئورۇن تۇتىدۇ ۋە چوڭپاندەك چاقناپ تۇرىدۇ. شېئىرلاردىكى هېسسىياتنىڭ كۆچلۈكلۈكى، تەسىراتنىڭ چوڭقۇرلۇقى، مۇھەببەت - نەپرەتنىڭ روشەنلىكى، تەپەككۇرغا بايلىقى، ئاممىبابلىقى ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ ئىجادىيىتىدىكى يەنە بىر يارقىن ئالاهىدىلىك.

شائىر ئۆزىنىڭ ئىجادىي ئەسەرلىرى بىلەن، شۇ دەۋرنىڭ تارىخىي - سىياسىي ۋەزىيىتىنى، جاهالەت، خۇراپات تەرەپلىرىنى، زۇلۇم - ئاسارەتنى، خەلقنىڭ ئازرۇ - تىلەكلىرىنى ۋە ئىنقىلابىيلىقنى تولۇق ئەكس ئەتتۈرۈپ بەرگەن. ئۇنىڭ شېئىرلىرى ئىجتىمائىي رېئاللىق بىلەن چەمبەرچاس باغلانغانلىقى ئۈچۈن خەلقنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا سازاۋەر بولغان، خەلقنىڭ زېهنىغا چوڭقۇر ئورنىشىپ، كۆكۈل خانىلىرىدا پۇختا ساقلانغان.

هەممەتنىڭدىن، غەيرىتىڭدىن ئۆل، لېكىن ئايرىلمىغىن!
هەقلىقىن بىلگەن يولۇڭدىن، جاننى بەر قايرىلمىغىن!

بۇ، شائىرنىڭ خىتابى ئىدى. ئەڭ ئاخىرىدا شائىر ئۆزى تاللىغان يولىغا ۋە ئۆز خىتابىغا سادىقلىق كۆرسىتىپ قەمەتـ

لىك ياش هاياتىنى قۇربان قىلدى.

ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ شېئىرلىرى يېقىنقى يىللاردا رەتلەنىپ مەتبۇئاتتا ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ شېئىرلىرىغا تولىمۇ قىزىقتىم. شائىرنىڭ تالانتى، ماھارىتى، ئۇسلۇبى، تەپەككۇر بايلىقىغا قايىل بولدۇم ۋە پەخىرلەندىم. بولۇپمۇ شائىرنىڭ ئۆز ئىجادىيىتى بىلەن يېقىنقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىغا ئاساس سالغۇچى بولۇپلا قالماستىن، بەلكى شېئىرىيەتتە ئالاھىدە يول ئاچقۇچى نادىر ئۇسۇنازىنىڭ ئېتىراپ قىلدىم.

شۇنىڭ بىلەن مەندە شائىرنىڭ ئىجادىي هاياتىغا قىزىقىش پەيدا بولدى. قىسقا ۋاقىت ئىچىدە بولىمۇ ئىزدىنىش ۋە ئۇنىڭ شېئىرلىرىنى ئۆگىنىش ئارقىلىق قولىمىزدىكى كىتابنى يېزىپ چىقىشقا مۇۋەپپەق بولدۇم. بۇ كىتاب مۇشتەرىلىرىمىزنى دېگەندەك قانائەتلەندۈرەلمىسىمۇ، لېكىن شائىرنىڭ ئىجادىي هاياتى، تارىخىي دەۋر، تارىخىي ۋەقەلەر بىلەن ئۇلارنى بىر قەدەر چۈشەنچىگە ئىگە قىلىشى مۇمكىن.

كىتابخانىلارنىڭ كۆپرەك پىكىر بېرىشىنى ئۈمىد قىلىمەن.

ئەڭ ئاخىرىدا بۇ كىتابنى يېزىپ چىقىشىمىنى قىممەتلىك ماتېرىياللار بىلەن تەمىن ئەتكەن سەئىدۇللا سەيپۇللايۇۋ، سىراجىدىن زۇپەر، ئېزىز نىيازى، مەجىت نەبۇزەر قاتارلىق پېشقەدەملەرگە چىن كۆڭلۈمدىن سەمىمىي رەھمەت ئېيتىمەن.

1983 - يىل ئۇرۇمچى

ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بىرىنچى تورلىسى
www.uyghurkitap.com

بىرىنچى باب

1

ئانا ئۆز ئوغلىنىڭ غەلىتە مىجەزى توغرىسىدا كۆپ ئويلىناتتى:

توۋا، ئەتىگەن ئانچە - مۇنچە ناشتا قىلىپلا دالان ئۈيگە چىقىۋالغانچە تېخى چۈشكىنى يوق. ئانام بارئىدى، بالىلار بارئىدى، چۈشۈپ باقاي دەپمۇ قويمايدۇ. نېمانداق تۇگمەيدىغان خەت، نېمانچە تالمايدىغان بەدەن، نېمانچە ھارمايدىغان كۆز ئۇ...

نىياز خېنىم بۇ سۆزلەرنى كۆڭلىدە شۇ چاغقىچە نەچچە قېتىم تەكرارلىغانىدى. بۇ قېتىم ئۇ ئېرىنمەستىن دالان ئۆيگە چىقىپ شائىر ئوغلىنىڭ نېمە قىلىۋاتقانلىقىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ بېرەم سۆزلىشىپ چۈشمەكچى بولدى - دە، ئۇل تۇرغان ئورنىدىن قوپۇپ پەلەمپەي تەرەپكە قاراپ ماڭدى. ئۇ بەستلىك زور ئايال ئىدى، ئۆزىنى ئايىغاندەك ئاسنا قەدەم تاشلاپ مېڭىپ پەلەمپەي ئالدىغا كەلگەندە، نېمە ئۈچۈندۇر، بىردىنلا توختاپ قالدى. ئۇ: توختا، قۇرۇق قول چىققاندىن بېرەر چەينەك چاي دەملەپ چىقسام ياخشى ئەمەسمۇ، ئۇسساپمۇ قالغانىدۇ! دەپ ئويلاپ دەرھال ئارقىغا ياندى. يازلىق ئوچاق ئالدىغا كېلىپ چاي دەملەشكە كىرىشتى.

«هه راست، بۇگۈن جۇمە، ئاتىسى بىلەن بىللە جۇمەگە كەتتىمۇ - يا!؟» چاي ئۆرلەش ئارىلىقىدا ئوغلىنىڭ بار - يوقلۇقىدىن گۇمان قىلغان ئانا، كىمدۇر بىرىنى ئىزدىگەندەك قىلىپ ئىككى يېنىغا قارىدى. باراڭنىڭ سىرتىدا كەنجى قىزىنى بۇۋىنچىلىچىخان ئوينىتاۋاتاتتى. ئانا ئۈنى چاقىردى. قىز خۇددى ئۇچقاندەك تېز يېتىپ كەلدى.

— ئاكىلىرى بارمىكىن، قاراپ چۈشىلە قىزىم، تۈيدۇرمىسلا جۇمۇ!

هايت - هۇيت دېگۈچە ۋەزىپىنى ئورۇندىتىپ چۈشكەن قىز ئانىسىغا خەۋەر يەتكۈزدى:

— بارئىكەن، ئاستا ماڑىلاپ قارىدىم. خەت يېزىپ ئولتۇرۇپتۇ، مېنىڭ چىققانلىقىمنى بىرئازمۇ تۇيمىدى ...

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر دالان ئۆيىدە مەشغۇلات قىلاتتى. بۇ ئۆي ئادەتتە سالقىن ھەم تىنچ بولۇپ كۆڭۈللۈك ئىش قىلغىلى بولاتتى. شەرقە قارىتىپ قويۇلغان بىر جۈپ يوغان دېرىزىدىن يورۇقلۇق يېتەرلىك چۈشۈپ تۇراتتى. دېرىزىدىن يەنە هويلىنىڭ تەكتىن تولىسىنى چۈمكەپ تۇرغان تال قالقىنىڭ ئاپتاپ نۇرىدا پارقىراپ تۇرغان يېشىل يوپۇرماقلىرى مەيىن شامالدا جىلۋىلىنىپ زۇمرەت كۆلدەك چىرايلىق كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئەتە - ئاخشامدا ئۇزۇم يوپۇرماقلىرىنى سۆيۈپ ئۆتكەن سالقىن شامالار ئۆي ئىچىنى ئۇزۇم پۇراقلىرى بىلەن تولدۇرۇپ دىماغلارنى خۇش قىلاتتى. دالان ئۆينىڭ يەنە بىر ئەۋزەللىكى تىنچ ۋە خالىي بولۇشى ئىدى. ئابدۇراخمان مەخسۇمغا تەۋە بۇ چوڭ ئائىلىدىكى كېلىن - كۈنا، بالا - چاقىلارنىڭ ھەممىسى 1 - قەۋەتتىكى ئۆيلەردە ۋە هويلىنى پۈركەپ تۇرغان تال قالقىنىڭ ئاستىدا بولغاچقا، ئۇلارنىڭ شاۋقۇن - سۇرەنلىرى ئۆي كارىنىڭ تاراق-تۇرۇقلىرى پەقەت ئاڭلانمايتتى. مۇنداق تىنچ شارائىت شائىرنىڭ ئىجادىي مەشغۇلاتىغا ئوڭۇشلۇق ۋە كۆڭۈللۈك ئىمكانىيەت بېرەتتى.

شائىر ئىش ئۈستىلىنى شەرقە قارىتىلغان دېرىزىگە تاقاپ قويۇۋالغانىدى. ئۈستەل ئۈستىدە دۇئەت - قەلەم، قەغەز، دەپتەر ۋە سىيا باسقۇچ قاتارلىقلار رەتلىك تۇراتتى. دېرىزە تەكچىسىدە ھەر خىل كىتابلار — ئەرەبى، پارىسى، تۈركىي ۋە خەنزۇچە كىتابلار، دىۋانلار، بايازلار، گېزىت - مەجمۇئىلەر ① تەرتىپلىق ئىدى. شائىر بۇ كۆڭۈللۈك ئىش ئورنىدا كېچە-كۈن دۇز كىتاب كۆرەتتى ۋە مەشق قىلىپ شېئىر يازاتتى.

ئۇنىڭ ئالدىدا يېڭىلا سىدام تۇرغان ئاق قەغەزلەر بىر پەسنىڭ ئېچىدە ئىجادىي ھېھنەت بىلەن كەشتىلىنىپ، شېئىرىيەتنىڭ خىلمۇ خىل چېچەكلىرىگە پۈركەلگەن قەممەتلىك قول يازمىلارغا ئايلىناتتى. بەزى ۋاراقلار رەڭگارەڭ نەپىس گۈللەر ئېچىلىپ، بۈلبۈللار سايراشقان بوستان — گۈلىستانلىققا ئايلانسا، بەزى ۋاراقلار مىڭلىغان - ئونمىڭلىغان قەھرىمانلار جاسارەت بىلەن ئات سېلىپ قىلىچ ئويناتقان جەڭگاۋار كۆرۈش مەيدانىغا ئايلىناتتى؛ بەزى ۋاراقلار تىلەك، ئارزۇ-ئۈمىدلەر بىلەن قۇدرەت تېپىپ ئۆركەشلىگەن دېڭىز دولقۇنلىرىنى ئەكس ئەتتۈرسە، بەزى ۋاراقلار ئۆتكۈر ھەجۋىي، كۈچلۈك مەسخىرىگە تولغان مەزمۇنلار بىلەن جاھالەت، نادانلىق، خۇراپاتلىق ئۈستىدىن قاقاقلاپ كۈلەتتى؛ بەزى ۋاراقلار مۇستەبىت - زالىملارغا قارشى قوزغالغان ئىسيان، ئېنسانغان ساداق ئوقلىرىغا ئايلانسا، بەزى ۋاراقلار خەلقە - ۋەتەنگە بولغان مېھىر - مۇھەببەت ۋە سەمىمىي-ساداقەتنىڭ جاراڭلىق خىتابلىرىغا تولاتتى ... بۇنىڭ ھەممىسى ئىجادىي ھېھنەت ۋە سەئى ئىجتىھاتنىڭ ئۇنۇملۈك مەھسۇلى ئىدى.

بۇ نېمىدېگەن قەدىرلىك مەشغۇلات-ھە! ئىجادىي مەشغۇلاتنىڭ مۇنداق كۆڭۈللۈك، مۇنداق جۇشقۇنلۇق دېڭىزىدا ئۇزۇپ ئادەتلەنگەن ۋە بۇ ئادەتتىن پۈتمەس-تۈگىمەس لەززەت تاپقان شائىر ئۆز مەش-

① شۇ يىللىرى ئوتتۇرا ئاسىيا تەرەپلەردە نەشىر قىلىنىۋاتقان «شوراء»، «ۋاقىت» قاتارلىق گېزىت - ژۇرناللار نەزەردە تۇتۇلمدۇ.

غۇلاتنى قانداقمۇ بۇزغۇسى كەلسۇن! مىنۇتى بىر جىك ئالتۇنغا تەڭ تۇرىدىغان بۇ ئېسىل ۋاقىتنى قانداقمۇ قولدىن بەرگۈسى كەلسۇن!

نىيازخېنىم بىر قولىدا چەينەك، بىر قولىدا پىيالە كۆتۈرگەن ھالدا شائىرنىڭ مەشغۇلات ئۆيىگە كىرگەندە يېزىش بىلەن بەند بولغان شائىر سەزمەي قالغانىدى. ئانا، شائىرنىڭ ئارقا تەرىپىدىن ئاستا يېقىنلاپ كېلىپ بىرئاز قاراپ تۇرغاندىن كېيىن بىردىنلا:

— توۋا بالام، ئۇسساپ قالدىممۇ دېمەيدىكەنلا! — دېدى چەينەكنى ئۈستەلگە قويۇپ.

— ئانا، قاچانلاردا كىرىۋالدىلا؟ — دېدى شائىر چۆچۈپ قايرىلىپ، ئۆز بېشىدا يېقىملىق قاراپ تۇرغان ئانىسىغا قاراپ بالىلىق ۋاقتىدىكىدەك كۈلۈمسىرەپ، — «زور بەختلەر تەلپۈنۈپ ئىشقا بېرىلگەندىن كېيىلەر!» دەپتۇ ئابدۇللا توقاي، — دەپ كۈلدى ئۇ.

— توۋا، نېمە دەيدىغاندۇر. مەن كىرگىلى نە ۋاقىت، سىز بولسىلا بىر خىياللىرىدا يوق يېزىۋاتىدىلا، سىزىۋاتىدىلا، نېمانچە تۇگىمەيدىغان خەت بۇ! قارىسام كېچىسىمۇ چىراغ ئۆچمەيدۇ! — ئانا بۇ سۆزلىرىنى پىيالىگە چاي قۇيۇۋېتىپ داۋام قىلاتتى، — تۇگىمەس خەتنى يېزىۋېرىپ ئۆزلىرىنى ئالدۇرۇپ قويمىسىلا يەنە، قاراپراق ئىشلىسىلە!

— بولىدۇ، بولىدۇ ئانا، شۇنداق قىلاي!

— ھە، بالام، خەت يېزىۋېرىپ زېرىككەندە، كۆزلەر تالغاندا ئانچە - مۇنچە تالا - تۇزگە چىقىپ، باغلارغا كىرىپ سەگدەپ كىرسىلە، كوچا - كويلارغا چىقىپ سەيلە قىلىپ ئاندىن يازسىلىمۇ بولىدۇ.

— ئاپا! — دېدى شائىر ئورنىدىن تۇرۇپ كەسكىن ئاھاڭدا:

مەن زېرىككەندە قەلەم ئەڭ ياخشى بىر سازىم مېنىڭ،
ئېيتىڭىزچۇ ئۇشبۇ تۇرمۇش تەڭ ئەمەسمۇ خان بىلەن؟

— ۋاي خۇدايىمەي تېخى شۇنداق گەپمۇ بارمۇ، ئەمىسە ئۆزلىرىگە خانلارچە تۇرمۇش نېسىپ بولغاي! — دېدى ئانا كۈلۈپ تۇرۇپ.

— توختىسىلا ئايىغى بار، — شائىر شېئىرنىڭ كېيىنكى مىسرالىرىنى ئوقۇدى:

كۈن - تۈنى ھەم ئۇيقۇ يوق ۋىجدان ئازابى، يەنىچۇ،
ئەلنى ئويغاتماق تىلەك ھەر تاڭدا بىر چۇقان بىلەن.

ئانا بۇ شېئىرنى ئاڭلاپ بىرئاز كۈلگەندىن كېيىن توختاپ چىرايىغا جىددىي تۈس ئالدى ۋە ئاگاھلاندۇرۇش ئاھاڭىدا:

— سىلىنىڭ بۇ ئىشلىرىغا ئاتىلىرى تازا رازى ئەمەس جۇمۇ، — دېدى ئوغلىغا چاي سۇنۇپ.

— ئاتامنىڭ تازا رازى ئەمەسلىكىنى بىلىپ تۇرۇۋاتسەن، — دېدى شائىر مىننەتدارلىق بىلەن چاينى ئېلىپ.

— بىلگەندىكىن ئازراق بولسىمۇ ئاڭلاپ قويسىلا!

— ئاتا - ئانىنىڭ سۆزىنى ئاڭلاش بىز بالا بولغۇچىلارنىڭ پەرزى، ئەلۋەتتە ئاڭلايمىز.

— ئوبدان بالام ئاڭلىسىلا! — دېدى ئانا خىتاب تەلەپپۇزدا، — ئاتىلىرىنىڭ خىيالى ئانچە يامان خىيال ئەمەس. ئۇنىڭ مەقسىتى سىلىنى كۆزىمىزنىڭ تىرىكىدە بىرەر ئىشنىڭ بېشىنى تۇتۇۋالسۇن دەيدۇ.

— ئاتامنىڭ خىيالىچە مەن قايسى ئىشنى قىلسام ياخشى بولار؟ — دېدى شائىر ئانىسىغا سوئال نەزەرى بىلەن قاراپ.

— ئاتىلىرى سىلىنى يامانلىدا خەتچى ياكى تۈكچى بولۇشـ

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى تارىخى
ئۇيغۇرچە كىتاب تورىبېكىتى

نى خالىمسا، دۇكان ئېچىپ سودىگەرچىلىك قىلسىمۇ بولاتتى،دەيدۇ.

— سودىگەرچىلىك؟

— ھە، سودىگەرچىلىك.

— مەن ئۇ ئىشنى قاملاشتۇرالمىسامچۇ؟

— نېمىشقا؟ ھەممە ئادەم ئەپلەشتۈرۈپ قىلىۋاتىدىغۇ.

— ھەممە ئادەم قاملاشتۇرغان ئىشنى بەلكى مەن قاملاشتۇرالماسلىقىم مۇمكىن، چۈنكى مەن ئۇ ئىشنىڭ ئەھلى ئەمەس-دە!

— مانا قىزدىق،— دېدى ئانا بىرئاز چۆچۈگەندەك قىلىپ، كېيىن يەنە كۈلدى،— بۇ قانداق گەپ؟

— جېنىم ئانا، — دېدى شائىر كەسكىن ۋە ئەستايىدىل لىق بىلەن، — سودىگەرچىلىك دېگەنگە ئايىغى چاققان، ئاغزى ئىتتىك ئادەم بولۇشى كېرەك. ئۇنداق بولمىغاندا پايدا تاپالمايدۇ. ئۇ-نىڭ ئۈستىگە يالغانچىلىقمۇ ئارىلىشىپ كېلىشى كېرەك، مەسىلەن، بىر سەرگە ئالغان مالنى ئىنساپ قىلىسام بىر سەر ئىككى مىس قالغا، ئىنساپ قىلمىسام بىر يېرىم سەرگە ئالدىم دەپ يالغان ئېيتىپ سېتىشىم كېرەك. دېمەك سودىگەرچىلىكتە قاراپ تۇرۇپ يالغان سۆزلەشكە، زۆرۈر تېپىلغاندا ئوغرى قەسەمدىن بىرنەچە-چىنى ئېيتىشقا توغرا كېلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇنداق ئىشنى قى-لالمايمەن دەيمەن - دە!

ئوغلىنىڭ سۆزلىرىگە كۈلۈپ تېلىقىپ قالغان ئانا بىرئاز-دىن كېيىن كۈلكىسىنى توختىتىپ:

— ئۇنداق بولسا، قايسى ئىشنى خالايدىلا؟— دېدى.

— ئاتام ماڭا تۆت ئاتلىق بىر ھارۋا قۇرۇپ بەرسە، ھارۋە-كەشلىك قىلاي دەيمەن، بۇنىڭغا قانداق دەيلا؟

— ماۋۇ گەپنىڭ قىزىقلىقىنى كۆرۈڭ!— ئانا ئىسىھزا ئارىلاش كۈلدى، — ئۆزلىرى ھارۋا ھەيدىسىلە قامچىشارمۇ؟ ئاتا-لىرىنى ئابدۇراخمان مەخسۇم دېسە يۈرتىنىڭ ئاغزىغا بىر كېلىدۇ، شۇنداق تۇرۇقلۇق ئۆزلىرى ھارۋىكەشلىك قىلسىلا، خەلقى ئالەم

نېمىدەپ قالار؟

— سودىگەرچىلىك قىلغانغا قارىغاندا ھارۇنكەشلىك قىلىش ھالال ئىش. مېنىڭچە ھالال كەسىپ قىلىش ھېچقانداق ئار - نومۇسقا سەۋەب بولمىسا كېرەك.

— ئۇنداق گەپلەرنى قويسىلا، — دېدى نىيازخېنىم ئوغلىنى سىلكىلەپ، — بىز تېخى ئۆلمىدۇق. كۆزىمىز ئوچۇقلا بولىدىكەن، ئۆزلىرىنى ئۇنداق ئىشلارغا ھەرگىز سالمايمىز.

— ياق ئانا، مەن خۇش بولاي، ئۆزلىرى ئاتامنى كۆنەدۈرۈپ بەرسىلە، — دېدى شائىر ئىلھاس تەرىقىسىدە يالۋۇرۇپ، — ئاتام ماڭا تۆت ئاتلىق تۆمۈر ھارۋا قۇرۇپ بەرسۇن، ھارۋىغا قوڭغۇراق ئاساي، ئاتلارنىڭ يايلىلىرىغا قىزىل - يېشىل جۇلا پۆپۈك تاقاپ شۇنداق چىرايلىق قىلىۋېتەيكى، ھەممە ئادەم ھەيران قالسۇن! ئۆزلىرىچۇ ماڭا ماۋۇ لوڭقىنى، — شائىر تەكچىدە تۇرغان گۈل لوڭقىسىنى كۆرسىتىپ داۋام قىلدى، — بەرسىلە، ئۇنى ھارۋىغا ياغ كوزا قىلاي. ئۇ چاغدا خەلق كۆرۈپ تېخىمۇ ھەيران قالسۇن!...

— خۇدايا توۋا دېسىلە، مۇنداق گەپلەرنى ئىككىنچى ئاغزىلىرىغا ئالغۇچى بولمىسىلا! — نىيازخېنىم نارازى بولغان تەرىزدە ئالىيىپ قويۇپ داۋام قىلدى، — گۈل چىلايدىغان لوڭقىنى ھارۋىغا ياغ كوزا قىلسىلا توغرا كېلەمدۇ؟ يەنە كېلىپ بۇ لوڭقا نەدىن كەلگەن لوڭقا، بىلەملا؟ بۇنى ئاتىلىرى ئاق پاشا① يىقىلماس ۋاقتىدا شەھەرگە بېرىپ ئاتايىن ئەكەلگەن، جېنىدىن ئەزىز كۆرىدىغان لوڭقا. ھازىر مۇنداق چىرايلىق لوڭقىلارنى تاپقىلى بولمايدۇ. ئاق پاشا زامانىسىدا ياسىلىپ قالغىنى بولمىسا، ھازىر ياسىيالمايدۇ، دەيدۇ.

— ئانا، ئانا، ئۆزلىرىمۇ بۇ لوڭقىنى ياخشى كۆرەملا؟ — دېدى شائىر بالىلارچە قىلىقلىنىپ.

① ئاق پاشا — چار پادىشاھىنى دېمەكچى.

— ئاتىلىرى شەھەيدىن ئاتايىن ئەكەلگەنچە بولغاندىكىن، ئەلۋەتتە ياخشى كۆرىمەن.

— ئانا، ئانا، لوكقىنى ياخشى كۆرەملا ياكى مېنىمۇ؟

— ئېمە دەيدۇ بۇ بالا! ئەلۋەتتە سىلىنى ياخشى كۆرىمەن، بالا دېگەن بالا، لوكقا دېگەن لوكقا - دە!

— ئاتامچۇ؟

— ئاتىلىرىمۇ سىلىنى ياخشى كۆرىدۇ.

— ئۇنداق بولسا، بۇ ئىش ئايدىڭلاشتى، — دېدى شائىر گويا مۇرەككەپ - چىگىش مەسىلىنى يەشكەندەك ئېچىلىپ - كۈلۈپ، — لوكقىنى هارۇنغا ياغ كوزا قىلسام تۇغرا كەلمىگەن يەردە، لوكقىدىن ئارتۇق كۆرىدىغان بالىلىرىنى تۇكچى ياكى سودىگەر قىلسىلا تۇغرا كېلەمدۇ!؟

— تۇۋا، تۇۋا! — دېدى نىيازخېنىم ھەيران بولغان هالدا كۈلكىسىگە زو قىلىپ، — ئېمە دەيدىغاندۇر دەپتىمەن، ھەقسەت شۇمىدى!

— جېنىم ئانا، سىلىگە ئوچۇق ئېيتسام، ئاتامنىڭ مېنى تۇكچى بولسۇن ياكى دۇكان ئېچىپ سودىگەرچىلىك قىلسۇن دېگىنى بىلەن مېنىڭ گۈل چىلايدىغان لوكقىنى هارۇنغا ياغ كوزا قىلىمەن دېگىنىم ماھىيەتتە ئوخشاش گەپ، — دېدى شائىر چىرايىغا جىددىي ۋە ئەستايىدىل تۈس بېرىپ.

— بولدى بالام بولدى، ئەگەر قىلمۇاتقان ئىشلىرى دۇكان ئېچىشتىن مۇھىم بولمىدىغان بولسا، مەيلى قىلمۇەرسىلە! — دېدى ئانا ئۆز بالىسىنىڭ مەقسىتىنى چۈشىنىپ.

— ئاتامنىڭ مەقسىتىچە، مەنمۇ بىر مەخسۇم بولسام ياكى يامۇلدا تۇكچى بولسام، بولمىغاندا، سودىگەرچىلىك قىلسام كۆڭۈلدىكىدەك ئىش قىلغان بولاتتىم. ئەمما مەن بۇ ئىشلارنىڭ ھېچقايسىسىغا قىزىقمايمەن، مەن مەكتەپ ئېچىپ مەرىپەت بىلەن خەلقنى ئويغىتىشقا قىزىقىمەن. بۇ مېنىڭ بىردىنبىر مەقسىتىم، تەۋ-

رەنمەس ئىرادەم؛ بۇنداق قىلمىشىم تېگى - تەكتى بىلەن ئېيتقاندا يەنە شۇ ئاتامنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغانلىقىم بولىدۇ. مېنىڭ ئۆزلىرىدىن تىلەيدىغىنىم، ئاتامغا ئېيتىپ قىلمۇاتقان ئىشىمنى ماقۇللايدىغان قىلىپ يەرسىلە!...

شۇ گەپنىڭ ئۈستىگە تاشقىرىدىن شائىرنىڭ ئاتىسى ئابدۇراخمان مەخسۇم كىرىپ كەلدى. ئۇ جۇمەدىن يانغانىدى.

ئۇچىسىغا ناۋات رەڭ شايىدىن يەكتەك كىيىپ، بېشىغا ئاق سەللە ئورىغان، دائىم چاچ - ساقاللىرىنى قىرىدۇرۇپ پاكىز، سۆلەتلىك يۈرىدىغان ئابدۇراخمان مەخسۇم سالماق قەدەم تاشلاپ دالانغا چىقىپ ئۇلارنىڭ سۆزى ئۈستىدىن چۈشتى:

— ئىككىلار نېمىدەپ مۇڭدىشىۋاتىسىلەر؟ — دېدى ئۇ ئاچچىق ئەمما يېقىملىق قاراپ.

— بالىنىڭ يازغانلىرىغا قاراپ ئولتۇردۇم، — دېدى نىياز-خېنىم ئاغزىغا كەلگەن گەپنى ياندۇرمايلا.

— ئۇنىڭ نېمىسىگە قارايدىلا، بۇنىڭ قىلمۇاتقان ئىشى مۇبالىغىچىلىك. شائىر دېگەن يالغانچى كېلىدۇ. كىچىككىنە شۇاقىنى كۆرسە، باغۇ بوستان، جەننەتۇل مەئۋا دەپ ماختاپ ئاغزىدا كۆپۈك قاينايدۇ. كۆزدىن ئاققان بىر تامچە ياشنى كۆرسە، دەريا-دەريا ياش ئاقتى دەيدۇ. ھەممىسلا مۇبالىغە. بىرىنى ماختىغۇسى كەلسە ئاسمانغا كۆتۈرۈپ ئەرشىئەلاغا ئاچىقالايدۇ. يەرگە ئۇرغۇسى كەلسە، ۋەيلۇن دوزاخقا چۆكۈرۈۋېتەلەيدۇ. بۇلارنىڭ يازغان بىر نېمىلىرى ساپلا مۇشۇنداق ئىش، — ئابدۇراخمان مەخسۇم بىر تىنىقتا نۇرغۇن سۆزلەپ نىياز خېنىمنى باشلاپ تۆۋەنگە چۈشۈپ كەتمەكچى بولغانىدى. شائىرنىڭ سۆزى ئۇنى توختىتىۋالدى.

— مېنى قەسىدىخانلىق قىلمۇاتىدۇ دەپ چۈشەنگەن بولساڭ شۇنداق دېيىشكە ھەقلىق! — دېدى شائىر ئۆزىگە ئىشەنگەن تەلەپپۇزدا.

— ئەمسە سەن نېمە؟ سەنمۇ شائىرغۇ؟

— كۆرمەي تۇرۇپ ھۆكۈم چىقىرىش قانداق بولار، ئاۋۇ ۋال كۆرۈپ ئاندىن .... — شائىر يېڭى يېزىلغان بىر قانچە نۇسخىلارنى ئۇزاتتى. ئابدۇراخمان مەخسۇم خۇش ياقمىغان بىر كۆرۈنۈشتە قەغەزلەرنى قولىغا ئېلىپ ئۆرە تۇرغان پېتى كۆزى يۈگۈرتتى.

شېئىرىيەتتىن ئاز - تولا خەۋىرى بولغان مەخسۇم قولىدىكى ئەسىلارلاردىن گويا ئۇقسان سەزمەكچى بولغاندەك قايتا - قايتا كۆز يۈگۈرتەتتى، ئارىلاپ ئابدۇخالىق ئۇيغۇرغىمۇ قاراپ قويياتتى. تۇرۇپلا ئۇنىڭ چىرايىدا بىر نەرسىدىن ھۇزۇرلانغاندەك ئالاھىدە لەر كۆرۈنگەندەك بولاتتى. بەزى قەغەزلەر ئۈستىدە خۇددى بالىلارنىڭ «نۇر» ئويۇنچۇقى ھۇز ئۈستىدە تىنغاندەك تىنىپ قالاتتى. گاھى قوشۇمسى تۇرۇلسە، گاھى چۈشەنچە ھاسىل قىلغاندەك كۈلۈمسىرەيتتى.

— يازغانلىرىڭ يۇرت ئىچىدە بار ئىشلار ئىكەن.... — دېدى مەخسۇم سەل - پەل رازى بولغان ئاھاڭدا. — لېكىن بەزى قاپىيىلەرنىڭ ۋەزنى ئېغىر ياكى يېنىك بولۇش ۋەجىدىن، ئوقۇغاندا سوۋۇتۇققا (ئاھاڭغا) چۈشمىگەندەك قىلىدۇ، بۇنى تۈزىتىش كېرەك.

— شېئىرىيەتتە بەزى سۆزلەرنىڭ ۋەزنى ئېغىر ياكى يېنىك بولۇش ۋەجىدىن، ئوقۇغاندا سوۋۇتۇق تاپماي قېلىشى مۇمكىن. لېكىن قاپىيە - سوۋۇتۇقنى قوغلىشىپ مەزمۇنىنى ئاجىزلىتىش شېئىرىيەتتە گۆھەر يوقاتقان بىلەن باراۋەر. — دېدى شائىر چۈشەنچە بېرىپ.

— ئۇنداق تەرەپلىرىنى ئۆزۈك چۈشەنمىسەك .... — دېدى مەخسۇم بىرئاز ئويلىنىپ تۇرۇۋېلىپ، ئاندىن يەنە سۆزلىدى، — يازغانلىرىڭ ھەر ھالدا ئەھمىيەتلىك بار ئىشلار ئىكەن. لېكىن بۇگەپلىرىڭنى كىم ئاڭلىماقچى! مانا ئېغىز كاپ - كاپتىن، بىر ئېغىز

چىپ - چاپ ياخشى ئەمەسمۇ!

— ئەگەر خاس يەپ - ئىچىش ئۇچۇنلا ياشىغان بولسا، — دېدى شائىر ھازىر جاۋاب قىلىپ.

مەخسۇم ئوغلىغا گۆلمۇيۇپ نارازى بولغاندەك قارىۋالغان دىن كېيىن يەنە سۆزلىدى:

— سېنىڭ يازغان 100 ۋاراق خېتىڭدىن، تۆگچىنىڭ بىر ئېغىز سۆزىنى جان دەپ ئاڭلايدۇ.

— ئۇنداق ئاڭلاش رىيا. تۆگچىنىڭ سۆزىنى قورقۇنچ ئىچىدە، يالغان - ياۋداق ئاڭلايدۇ. مېنىڭ يازغانلىرىمنى بولسا ھەقىقىي ئاڭلايدۇ. يۈرت چوڭ، جەمئىيەت كەڭ. مېنىڭ يازغانلىرىمنى يېقىتسۇرۇپ ئاڭلىغۇچىلار تېخىمۇ كۆپ. كىم بىلىدۇ بىر كۈنلەرگە يېتكەندە ئاڭلايدىغانلار، بەلكى قىزغىن سۆيۈپ ئوقۇيدىغانلار بۇنىڭدىنمۇ كۆپىيىپ كېتىشى مۇمكىن. چوقۇم شۇنداق بولۇشىغا مەن قەتئىي ئىشىنىمەن!

شائىر بېشىنى كۆتۈرۈپ قەددىنى رۇسلاپ داۋام قىلاتتى:

— تۆگچىلىق، ئەمەلدارلىق ۋاقتىلىق نەرسە. خەنزۇچىدا «ئوتتۇز يىللىق يامۇل قالدى، ئەمەلدار قېنى① !؟» دەيدىغان بىر تەمسىل بار. دەرۋەقە يامۇللار ئۆز پېتى قالمىدۇ. ئەمما ئامباللار، تۆگچىلار قالمايدۇ. بەلكى زالىم ئەمەلدارلار، كۆيدۈرگۈچى تۆگچىلار ئاخىرقى ھېسابتا خەلقنىڭ لەنەت - نەپرىتى ئاستىدا ئەز - دە رەكسىز يوق بولۇپ كېتىدۇ.

— سېنىڭچە بولغاندا قەغەزلىرىڭدىكى نەرسىلەر تۆتىيا ئىكەن-دە!— مەخسۇم ھومىيىپ قاراپ قويدى. ئەمما ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن ئاچچىق ۋە غەزەپ ئالامەتلىرى كۆرۈنمەيتتى. بۇنىسى چۈشەنگەن شائىر ھېيىقماستىن تۇغۇشلۇق جاۋاب بېرەتتى:

— بەلكى ئۇنىڭدىن ئېسىلراق!

— پاھ ... ئەتتەگگە! — دېدى مەخسۇم. شائىرنىڭ سۆزىـ

①三十年的衙门在，官不在。

گه چۆچۈپ كەتكەندەك بولۇپ. ئۇ يەنە بىرنەمىلەرنى دېمەكچى بولۇپ تۇرغاندا، نىياز خېنىم ئۇنىڭ يېڭىدىن تارتىپ
— يۈرسىلە ئاتىسى، بىز چىقىپ كېتەيلى، بۇ بالىنىڭ ئىشى
ئىشىنى قىلسۇن! — دېدى - دە، مەخسۇمنى باشلاپ چىقىپ كەتتى.
ئۇلار دالاندىن چۈشۈپ پەلەمپەيدە كېتىۋاتقانىدا، مەخسۇ
مىڭ ئاۋازىنى سەل پەسەيتىپ دېگەن سۆزلىرى ئاڭلىناتتى:
— ئوغلۇڭ خېلى ياخشى بىر نەمىلەرنى يېزىپتۇ، ئوبدان
راق بېقىڭلار!
— ئەلۋەتتە ياخشى، شۇنداقراق دەپ تۇرسىلا!
شۇنىڭدىن كېيىنكى گەپلەر ئاڭلانمىدى.

2

ئەتىسى بامداتتىن يانغان شائىر تۇپتوغرا دالان ئۆيگە چىقتى - دە، ئادەت بويىچە كېچە يېزىلغان قول يازمىلارنى بىر - بىرلەپ كۆزدىن كەچۈرۈشكە باشلىدى. ئۇ ھەر بىر كوپېيىنى ئېرىنمەستىن قايتا - قايتا پىششىقلاپ كۆرۈپ چىقاتتى.
ئايىمخان ناشتىلىق چاي كۆتۈرۈپ چىقىپ كەلدى. شائىر ئۇنىڭ قولىدىكى چاينى كۆرۈپ ھەيران بولدى. مۇنداق بولۇشى سەۋەبسىز ئەمەس ئىدى. چۈنكى ئەتىگەنلىك چاي، چۈشلۈك غىزالارنىڭ ھەممىسى باراڭ ئاستىدا ئاتا - بالا، جەل - جەمەت جەم بولۇپ بىرلىكتە ئىچىلەتتى. ئەجابا بۈگۈنكى ئەتىگەنلىك ناشتىنىڭ دالان ئۆيگە چىققانلىقى ئەلۋەتتە ئۇنى ھەيران قالدۇرغانىدى. شائىر بۇ ئۆزگىرىشنىڭ سىرىنى بىلىش ئارزۇسىدا ئايىمخانغا قادىلىپ ئۇنىڭ شەھلا كۆزىدىن جاۋاب تېپىشقا ئىنتىزار بولغانىدى. بىراق ئايىمخان ئىلتىپات قىلمىدى. تاكى يېقىنلاپ كېلىپ پەتنۇسنى شائىرنىڭ چوزىسىغا قويغاندىن كېيىنلا تەبەسسۇم ئارىلاش يالت ئېتىپ قاراپ لەپشىرىن كۈلۈپ

سمرىدى. بۇ ئارىلىقتا قىسقا ئەمما كۆچلۈك ئىنتىزارلىق ئىچىدە قالغان شائىرنىڭ، ئايىمخاننىڭ سېھرىلىك كۆزىنى ئۇچرىتىش بىلەن ھاسىل بولغان يالقۇندا بەدەنلىرى لەرزان تىترىگەنىدەك بولدى.

چىنە چەينەكتە كۆكۈل قويۇپ دەملەنگەن قارا چاينىڭ ھىدى، تونۇردىن يېڭى سويۇلغان ئىسسىق شىرمان نانىنىڭ مەزىلىك پۇرىقى دىماغلارنى غىدىقلاپ، شۇ مىنۇتتىكى ئۇتلۇق ئۇچرىشىشنىڭ خۇش بۇي مەنزىرىسىنى ئەكس ئەتتۈرسە، چىنە تەخسىدە پاكىز چايقالغان، ھېقىقىتەك ساپسېرىق پىشقان بىر ساپاق ئۈزۈم، بۇ خۇش بۇي مەنزىرىنىڭ گۈزەللىكىنى سۈپىتىدە مەڭگۈلىتىپ پارقىراپ تۇراتتى. شائىر ئۆز ۋۇجۇدىنى تىترىتىۋاتقان خۇشاللىق ھېسسىياتلارغا چۆمۈلگەن ھالدا پەتنۇستىكى مەئىشەتلەرگە يېقىملىق نەزەر تاشلاپ ھەيران بولغان قىياپەتتە:

— بۇگۈن ئىش باشقىچىغۇ!؟ — دېدى.

— ھە، بۇگۈندىن باشلاپ ئۆزلىرىنى ئالاھىدە كۈتمەكتىن بولدۇق، — دېدى ئايىمخان قوڭغۇراقتەك جاراڭلاپ.

— كاتتا گەپقۇ!

— ئاتام شۇنداق ئورۇنلاشتۇردى. چۈشتىمۇ - كەچتىمۇ ئايرىم غىزا ئېتىپ بېرىدىغان بولدۇق.

— ئۇنىڭدا بولامدىكەن؟

— خۇدايىم بەرسە پەيغەمبىرىم غىلىڭ قىلماپتۇ دېگەندەك، ئاتام شۇنداق ئورۇنلاشتۇرۇۋېدى، باشقىلىرىمىز غىلىڭ قىلالمىدۇق. ئۆزلىرىمۇ ... — ئايىمخان كۈلكىگە زورلاپ سۆزىنىڭ ئاخىرىنى يوقىتىۋەتتى. ئەمما مەزمۇنى چۈشىنىشلىك ئىدى.

— ھە ... مەنمۇ غىلىڭ قىلماسلىقىم لازىمكەن - دە! بولىدۇ، بىراق .... — دېدى شائىر ئۇنىڭغا تىكىلىپ قاراپ.

— بىراق دېيىشنىڭ ھاجىتى يوق، بۇ ئىش ئاتام بىلەن ئاناڭنىڭ قوشۇلۇشىدىن ھاسىل بولغان. قالغانلىرىمىز بويسۇنسا قالا بولىدۇ.

چاقماقتەك سۆزلەۋاتقان ئايمخان چۆچۈرلۈك بىلەن چاي قۇيۇپ شائىرغا سۇندى. شائىر بولسا ئۇنىڭ كۆزىگە تىكىلىپ قارايتتى.

ئايمخان بۇدرۇققىنا، ئاق پىشماق، يۇمىلاق يۈز، قارا چاچ، كەكىلىك قاش، بادام قاپاق، قارا كۆز، ئوق كىرپىك، زىلۋا بوي، پاقىلان ئەت، پىچمى كېلىشكەن ئايال ئىدى. ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن چېچىلىك - زېرەكلىك نۇرلىرى چاقناپ تۇراتتى. شائىر ئايمخان بىلەن توي قىلىپ بىر ئۆيدە ئۆتكەنگە گەرچە بىرقانچە يىللار بولغان بولسىمۇ، لېكىن ھەر قېتىم ئۇچراشقاندا خۇددى نىكاھ ئاخشىمى ئۇچراشقاندەكلا بولاتتى.

مۇنداق بولۇشنىڭ مۇئەييەن ئاساسى بار ئىدى ...

... توي مەرىكىسى ئىدى. ئۆگزىدە ناغرا چېلىنىۋاتاتتى. چاقماقنىنا سەينادىكى ئوچمە سايىسىدە قۇرۇلغان سورۇندا ئوغۇل - قىزلار شوخ ئوسسۇل ئويناشۋاتاتتى. شائىر بىر چەتكە قويۇلغان كارىۋات ئۈستىدە ئولتۇرۇپ ئوسسۇل ئويىنغۇچىلارغا قاراپ تاماشا كۆرمەكتە. سەينانىڭ تۆۋەندىكى ئىشىكتە راسا بويغا يەتكەن تۆت قىز غۇڭمەكلىشىپ تاماشا كۆرمەكتە ئىدى. چاچلىرى ئۈششاق ئۆرۈلگەن، باشتىن - ئاياغ شايى - ئەتلەسلەر بىلەن ئورالغان، گويا بۇگۈنكى تويىنىڭ زىننىتى سۈپىتىدە مەرىكىگە كەلگەن بۇ قىزلارنىڭ غۇڭمەكلىشىپ تۇرۇشلىرى ھەممە كىشىنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە تارتىپ تۇراتتى. بۇ قىزلارنىڭ ھۆسن-جامالى بىر - بىرىدىن قېلىشمايتتى. ئەگەر ئۇلارنىڭ جامالى ئاسماندا جەۋلان قىلىۋاتقان 15 كۈنلۈك تولۇن ئاي دەپ قىياس قىلىنسا، ئۇ چاغدا ھەرقانداق كىشى بۇ-گۈن ئاسماندا تۆت ئاي چىققانمۇ - نېمە؟ دەپ ئويلاپ قالاتتى. قىز-غىن ھەۋەسكار يىگىتكە بۇ قىزلاردىن بىرنى تاللاش ۋەزىپە قىلىنسا، ئۇ يىگىت قىزلاردىن قايسىنى ئېلىپ، قايسىنى قالدۇرۇشنى بىلەلمەي ھودۇقۇپ قېلىشى چوقۇم ئىدى. دەرۋەقە ئۇ قىزلارنىڭ

مەرىكىگە كېلىشى، غۇرۇمەكلىشىپ تۇرۇشلىرى تولۇن ئايدەك كۆرۈ-
نۈشلىرىنىڭ ھەممىسى شۇ قەدەر شائىرانە ئىدىكى، نەزەر سال-
غان ھەرقانداق كىشى ئۇلارغا ئىختىيارسىز ئەسىر چۈشۈپ شې-
رىن ھېسسىياتلارغا غەرق بولاتتى. ئابدۇخالىق ئۇيغۇرمۇ، بۇ
شائىرانە كۆرۈنۈشتىن مۇستەسنا ئەمەس ئىدى:

بىرىنچى قىزنىڭ كۆزى تولىمۇ ئىتتىك ئىدى، گويا كۆز
چانىقىدا ئەينەك ساقا ئويىنىتۇاتقاندەك كۆزىگە ئىلىنغان ھەر-
قانداق نەرسىگە كۆز ئويىنىتاتتى. ھەرقانداق كىشىنى ئۆز كۆ-
زى بىلەن ئويىنتىپ سېھىر قىلىۋاتقىنىدەك شوخلۇق قىلاتتى.
ئۇنىڭ مۇنداق ھەددىدىن زىيادە كۆز ئويىنتىشلىرىغا ئاسان
سېھىرلىنىپ قالىدىغانلار ئۇنىڭ شوخ ئويناقى كۆزلىرىگە شەيدا
بولۇپ قېلىشى مۇمكىن ئىدى، لېكىن سىنچى يىگىتلەر ئۇ قىزنى
زىيادە شوخ - شەپشەك قىز ئىكەن دېگەن خۇلاسىگە كېلەتتى.

ئىككىنچى قىز زىيادە كۆلگەك ئىدى، كۆلۈشكە تېگىشلىك
بولمىغان ئىشلارغىمۇ كۆلىدىغان، كىشىلەرنىڭ ئالدىدىن قاراپمۇ،
كەينىدىن قاراپمۇ كۆلىدىغان، ئۆجمە يوپۇرمىقى شىلدىرلاپ كەتـ
سىمۇ، بىراۋنىڭ قولىدىن چۆمۈچ چۈشۈپ كەتسىمۇ كۈلىدىغان،
تولا كۆلگەنلىكىگە ئۆزىچە خىجالەت بولغاندەك ئىككى قولى بىـ
لەن تۇمشۇقىنى ئېتىۋېلىپ باشقا قىزلارنىڭ دالدىسىغا يوشۇرۇنـ
ۋېلىپمۇ كۆلىدىغان، قىسقىسى بىردەممۇ ئاغزى يۇمۇلمايدىغان
قىز ئىدى. ئۇنىڭ كۆلگەن چاغدا سېھىرلىك كۆرۈنىدىغان سەددە
چىشلىرىنىڭ جۇلاسىغا قاراپ بەزىلەر ھەۋەس باغلىسىمۇ، سىنچى
يىگىتلەر ئۇ قىزغا شەينىسى غالىب كۈلگەك قىز ئىكەن دەپ
ئات قويىاتتى.

ئۈچىنچى قىزنىڭ كۆلكىسىمۇ، دومسىيىدىغان خۇيىمۇ بىللە
ئىدى. كۆزىگە ئىلىنغان نەرسىلەرنى مەسخىرە قىلغاندەك ئوڭايلا
كۈلەتتى. شۇ چاغدا بىرى قاراپ قويسا ياكى كىچىككىنە غەيرىي
ھەرىكەت قىلىپ قويسا شۇ ئانلا دومسىيىپ تۇمشۇقلىرىنى پۈرۈپ

خۇي قىلاتتى. راسا خۇي قىلىۋاتقاندا بىرى كېلىپ ئۇنىڭغا ئازراق گەپ قىلىپ قويسا، شۇئانلا ئوڭلىنىپ ئاۋۇالقىدىنمۇ زىيادە ئېچىلىپ كېتەتتى. بۇ قىزنىڭ كۆلكىسى بىلەن خۇيى بەزى كىشىلەرنى قىزىقتۇرۇشى مۇمكىن. سىنچى يىگىتلەر ئۇ قىزنىڭ ھەربىرىگە قاراپ تۇرماي يېنىك - تەنتەك، خۇددى قەلەي مەشكە ئوخشاش بىر دەم قىزىپ، بىر دەم سوۋۇيدىغان، ھەجەزى تۇراقسىز ئىكەن، دەپ باھا بېرەتتى.

تۆتىنچى قىز، يۇقىرىقى ئۈچ قىزدا كۆرۈلگەن خۇسۇسىيەتلەردىن خالىي ئىدى. مەربىكە جەريانىدا ئۇ قىزنىڭ بىرەر كىشىگە تىكىلىپ قارىغانلىقى، ھېچىيەردە كۆلگەنلىكى ياكى دوماسىيىپ خۇيلانغانلىقى كۆرۈنمەيتتى. ئۇ قىز پۈتۈن دىققىتى بىلەن ئۆز سۈلچىلارنىڭ جەۋلان قىلغان ماھارەتلىرىنى تاماشا قىلاتتى. چىرايىدا كۆرۈنگەن ئۆزگىرىشلەرگە قارىغاندا، ئۇ قىزنىڭ ئۇسۇل سەنئىتىدىن قاتتىق تەسىرلىنىۋاتقانلىقى، ماھارەتلەردىن ھايا-جانلىنىۋاتقانلىقى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئۇنىڭ تۇرقىدىن ئېغىر-بېسىق، يۇزى تۆۋەن، نومۇسچان، زېرەك، سۈپەتلىك قىز ئىكەن دەيدىغان چۈشەنچە تۆكۈلۈپ تۇراتتى.

ناغرا چېلىنىپ بىرەر سائەت داۋام قىلغان مەربىكىدە بىرىنچى قىز ياش شائىرغا كەم دېگەندە 50 قېتىمچە قاراپ مونچاق كۆزلىرىنى ئويناتىپ بىزار قىلغان بولسا، ئىككىنچى قىز تولا كۈلۈپ زېرىكتۈرگەندى. ئۈچىنچى قىز 25 قېتىم كۈلۈپ 25 قېتىم دوماسىيىپ ئانچە ياخشى تەسىر قالدۇرمىغان بولسا، تۆتىنچى قىز پۈتۈن مەربىكە جەريانىدا شائىرغا بىر قېتىمۇ ئىلتىپات نەزىرى قىلماستىن، باشتىن - ئاياغ ئىخلاس بىلەن تاماشا كۆرۈپ، شائىردا قانداقتۇر سېھىرلىك قىزىقىش تۇيغۇسى پەيدا قىلغانىدى: «نېمىدېگەن تىلسىمات قىز بۇ!» شائىرغا بۇ قىز قانداقتۇر مۆجىزە ۋە خىسلەتلەر بىلەن تولغان سېھىرلىك تىلسىماتتەك كۆرۈنۈشكە باشلىدى. دۇنيادا تىلسىماتنى ئېچىش،

سرلارنى كەشپ قىلىشتەك قىزىقارلىق ۋە كۆڭۈللۈك ئىش بو-
لامدۇ! شائىر ئۇ قىزنىڭ كۆزىنى ئۇچرىتىشقا تىرىشىپ كۆردى،
لېكىن مۇمكىن بولمىدى. قىز زادىلا قارىمايتتى. شائىر بۇنىڭ
بىلەن توختاپ قالاتتىمۇ؟ بۇ مۇمكىن ئەمەس. قۇلۇپنىڭ مۇش-
كۈلىنى ئېچىش، بوغجۇما ئىچىدە چىققان ساقلانغان نەرسىنى ئې-
لىشقا ھېرىس بولۇش يېگىتلەردە بولىدىغان ئورتاق خۇسۇسى-
يەت. شۇڭا شائىر بۇ تىلسىمات قىزنى قولغا كەلتۈرۈپ ئۇنىڭ
دىكى مۆجىزە - سىرلارنى بىلىش قارارىغا كەلگەنىدى.

شۇ كۈندىن باشلاپ شائىرغا تىلسىمات قىزنىڭ ئۆتى
يامرىغانىدى. بۇ ئوت ئۇنى خېلى بىر مەزگىلگىچە بىئارام
قىلدى، كېچىلىرى ئۇنىڭغا چۈشكەن قىلدەك تۇيغاندۇردى. ئۇ،
زەرگەرنىڭ تۇلۇمىدەك ئۇزۇن - ئۇزۇن ئاھ ئۇراتتى ...

لېكىن نىيازخېنىم زېرەك ئايال بولغانلىقتىن، ئوغلىنىڭ
يۈرىكىنى چۈشىنىپ ئۇنىڭ داۋاسىنى ئانچە كېچىكتۈرمەيلا ھەل
قىلىپ كېسەلنى ساقايتقانىدى ... بۇگۈن ئۇنىڭ پىيالىسىگە
چاي قۇيۇپ بېرىۋاتقان مەھبۇبى ئايىمخان دەل شۇ شائىرنى
ئۆرتەندۇرگەن تىلسىمات قىزنىڭ ئۆزى ئىدى. شۇ كۈنلەرگىچە
ئۇنىڭ مۆجىزىلىرىنى ئىنتايىن كۆچلۈك ھەۋەس بىلەن ئۆگىنى-
ۋاتقان شائىر بۇ مەھبۇبىغا قانداقمۇ تويسۇن! ...

شائىر ناشتىلىق بىر بۇردا نانىنى يەپ تۇگىتىش ئارىلىقى-
دا تىلسىمات قىز ئايىمخاننى باشتا قانداق ئۇچراتقاندىن
تارتىپ، توي قىلىپ بىر ئۆيدە ئۆتۈۋاتقان كۆڭۈللۈك كۈنلىرى-
گىچە بولغان جەريانىنى بىر قۇر ئەسلەپ چىققانىدى.

شائىرنىڭ ئەتىگەنلىك ناشتىدا كۆڭۈللۈك، ئازادە ئولتۇ-
رۇپ ئايىمخاننىڭ قولىدىن چاي ئېلىپ، ئۇنىڭ كۆز قاراشلىرى-
دىن ھۇزۇرلىنىپ ناشتا قىلىۋاتقانلىقىنىڭ سىرلىق سەۋەبلىرى
دەل مۇشۇ يەردە ئىدى.

— ئۇنداق بولسا، مۇندىن كېيىن ئۆز قوللىرى بىلەن

دەملەنگەن چايلارنى ئىچىپ، ئۆزلىرى ئىتتىكەن تاماملارنى يەپ ھۆزۈر قىلغۇدەكمەن، — دېدى شائىر تەسىرلىك كۈلۈمسىرەپ.

— ئەلۋەتتە شۇنداق بولىدۇ، — دېدى ئايىمخان لەززان كۈلۈپ.

— بۇ قىلغانلىرىنى قانداقمۇ تۆلەپ كېتەرمەن؟ — دېدى شائىر مىننەتدارلىق بىلەن.

— مېنى ئوقۇتۇپ ساۋاتلىق قىلىپ قويسىلا كۇپايە، — دېدى ئايىمخان تەلەپكارلىق ئاھاڭدا.

— ئۇ ئانچە قىيىن ئىش ئەمەس! — تەلەپكارنىڭ كۆڭلىنى تىندۇرغان شائىر، ۋەدىنىڭ يالغان ئەمەسلىكىگە ئىشەندۈرىدىغان قانداقتۇر بىر خىل قاراش بىلەن كۈلۈمسىرەپ قويدى.

ئىككىنچى باب

1

ئاۋغۇست ئايلىرى، تۇرپان ئويمانلىقىنىڭ بۇلۇتسىز تىنىق كۆكىدە جەۋلان قىلىۋاتقان پارلاق كۈن، بۇ ۋادىغا چەكسىز مەھ-رى بىلەن نۇر سەپمەكتە ئىدى. گويا ئەگلەكتىن ئۆتكەن ئاق ئۇندەك نۆكۈلۈپ تۇرغان كۈن نۇرى بۈ ۋادىنى نۇر دېڭىزىغا ئايلاندۇرغانىدى.

— مۇشۇ يەردە ئىكەن-دە!

جامە تېمىدىكى قوزۇقتا باغلاقلىق تۇرغان كۈل رەڭ ئاتنى كۆرگەن ئىككى ئاتلىق كىشى تەڭلا سۆزلەپ ئاتتىن چۈشتى-دە، ئاتلىرىنى پۇختىلاپ باغلىغاندىن كېيىن، مۇنار ئىچىدىكى ئايلانما پەلەمپەي ئارقىلىق يۇقىرى ئۆرلىدى.

بۇ چاغدا شائىر مۇنار ئۈستىدە چەكسىز مۇھەببەتنى بىلەن يىراقلارغا نەزەر سېلىۋاتاتتى.

« ئەي نۇرلۇق دىيار، شانلىق ئانا تۇرپان، سېنىڭ ئۇ-لۇغلۇقۇڭ، پۈتۈن خاسىيەتلىرىڭ ساڭا قۇيۇلۇپ تۇرغان ئەنە شۇ ئالتۇن نۇردا! .... — ئۆز ئانا يۇرتى تۇرپانغا بەلكى قۇياشتىن ئارتۇق مۇھەببەت باغلىغان شائىر ھاياجىنىنى بېسىۋالالماي سۆزلەۋاتاتتى. — ئەي نۇرلۇق دىيار، ئەي ئۇلۇغ تۇرپان، ئۇ-

زۇن تارىخ - قامۇسلاردا زىكرى قىلىنغان مەدەنىيەتنىڭ ئانا يۇرۇشۇكى، قەدىناس تۇرپان! سەن تارىختا راسا گۈللىنىپ ئىسمانىيەت مەدەنىيىتىگە تۆھپىلەر قوشقان ئالتۇن دەۋرلەرنى كۆز بىلەن شۆكدىن كەچۈرگەن ئەھمەتمۇ!؟ ئىدىقۇت، يارغول، قاراخوجا، ئاستانە، ئاللىقاندىق غايىب شەھەرلەر، ئۇۋا - تۇرلار ... سېنىڭ تارىخىي ئالتۇن دەۋرلىرىڭنىڭ جانلىق شاھىدى ئەھمەتمۇ!؟ ئەنە يالقۇنتاغ، بىزەكلىك مىڭۇيلىرى تارىخى ئالتۇن دەۋرلىرىڭنىڭ سىمۋولى ئەھمەتمۇ!؟...

... ئېخ تارىخ ... گۈللەنگەن ئالتۇن دەۋرلەر ... بالا-قازا، ئاپەتلەر يامرىغان قارا ئەسرلەر ... نى - نى دەر-يالارنى قۇرۇتۇپ قۇرۇق ئېقىنغا، قاقاس چۆللەرگە ئايلاندۇرغان ئاپەتلىك يىللار ... مانا بۇ مۇنار ئالدىدىكى ئېقىندا ئۆر-كەشلەپ ئاققان غايەت ئۇلۇغ سۇلار بولغىيتى، ھازىر بۇ سۇلار قېنى؟ بۇ ۋادىدا ئاۋات بولغان كۆكلەم يەرلەر، باغ - ۋارانلار قېنى؟ گۈللەنگەن پايتەخت شەھەرلەر قېنى؟ ھازىر بۇ يەرلەردە ئېگىز - ئېگىز ئاق يادىكارلار، ئاللىقاندىق شەھەرلەرنىڭ يېرىم غايىب ئىزلىرى قالغان ... بۇ يادىكارلىقلارنى تارىختا ئۆركەشلەپ ئاققان دەريا سۇلىرى خۇددى تەبىئەتنىڭ گىگانت ھەربىي-دىك ھەرىدەپ ھاسىل قىلمىغان بولسا، باشقا يەنە قانداق قۇدرەت بىلەن ياساپ چىققىلى بولاتتى؟ ... غايىب شەھەرلەرنى ئاتا - بوۋىلىرىمىز ئۆز قولى بىلەن قۇرۇپ چىقمىغان، شۇ جايلاردا دەۋران سۈرمىگەن بولسا ئۇلار قانداق پەيدا بولاتتى؟...

شۇنچە كۆپ خارابە، يەنە ئاۋات بولغان شەھەرلەر، شۇنچە كۆپ ساي - جاڭگال، يەنە كۆكلەپ تۇرغان باغ - ۋارانلار... بۇ خۇددى ئالدىنقىسى يىتىلسا، كېيىنكىسى ئىز بېسىپ ماڭغانغا ئوخشاش بىر ئىش.

بىر جاي خاراب بولسا، يەنە بىر جاينى ئاۋات قىلىپ، ھاياتىي كۈچىدىن بىر كۈنمۇ قالمىغان سۇباتلىق ئانا ماكان

سۆيۈملۈك تۇرپان سەن ئەمەسمۇ!؟

دەريالار قۇرۇپ، باغلار سولاشقان ئاپەتلىك يىللاردا يەر ئاستى سۇلىرىنى ئىزدەپ تېپىپ، «تەرلەڭگى» قاتلىمىنىڭ تەكشىدىكى سۇلارنى يەر يۈزىگە ئەپچىقىپ «كارىز» نى كەشپ قىلغان مەشھۇر تۇرپان سەن ئەمەسمۇ!؟»

ئېغىر ھاسىراپ چىققان ئىككى دوست شائىرنىڭ دەققىتىنى بۇزغانىدى:

— ئەجەپ قىيىندا تاپتۇق، — دېدى لېتىپ ئەپەندى شائىرنى تېپىۋالغىنىغا خۇش بولۇپ، — ئاتنى كۆرمىگەن بولساق تاپالماس ئىكەنمىز.

— يالغۇزدىن يالغۇز مۇنارغا چىقىۋالغىنىڭىز نېمىسى!؟— دېدى ئەكبەرخان دېمىنى راسلاۋېتىپ.

— كېلىڭلار دوستلار، مانا ئەمدى يالغۇز ئەمەسمەن، — دېدى شائىر ئۇلار بىلەن سەمىمىي كۆرۈشۈپ، — قاراڭلار، ئانا يۇرتىمىز تۇرپان، گويا بىر نۇر دېگىزى. ئەنە بوغدا تاغلىرى بىزگە ھامىي بولۇپ تۇرماقتا. قاراڭلار ئەنە، يالقۇنتاغ قىزىل ئالتۇندەك تاۋلىنىپ يالقۇنجىماقتا، چۆل تەرەپچۇ، چەكسىز مۇنبەت زېمىن، پۇتەس - تۇگىمەس بايلىق. قاراڭلار كارىزلارغا، ئۇنى بىر سىقىم توپا، بىلەكتەك سۇ دەپ قارىماسلىق كېرەك. ئۇ ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ ئەقىل - پاراسىتى، دانىشمەنلىكى...

لېتىپ ئەپەندى بىلەن ئەكبەرخان ئۆزئارا كۆز ئۇچراشتۇرۇپ شائىرنىڭ سۆزلىرىدىن ئالغان تەسىراتلىرىنى ئىپادىلىشۋالغاندىن كېيىن، يېڭى ھېسسىيات بويىچە يىراقلارغا نەزەر تاشلاشتى. بۇ ئانا يۇرت ئۇلارنىڭ كۆزىگىمۇ كۆپكۆك دەل - دەرەخ ۋە ياپيېشىل زىرائەت مايىسلىرى بىلەن كەشتىلەنگەن گۈلىستانغا ئوخشاش كۆرۈنەتتى. ساي بويلاپ قاتار - قاتار تىزىلغان كارىز قۇدۇقلىرىنىڭ كۆپلۈكىدىن ئەجدادلارنىڭ قاۋۇللۇقى، تىرىشچانلىقى ناھايان بولاتتى...

— نۇر دېگىزىغا ئەگەر ئىلىم - مەرىپەت نۇرلىرى تۆ-
شۈلسا، جاھالەت، نادانلىق، خۇراپاتلىقلارنىڭ ئۇرۇسىغا ئايلىم
چىراغلىرى يېقىلسا، ئۇ چاغدا بۇ ماكان شۇنداق ئاجايىپ ما-
كانغا ئايلىنىدۇكى، بۇنى ئىپادىلەپ كۆرسىتىشكە تىلىمىز
ئاجىزدۇر...

ئۇچەيلەن تۇرپان مۇناري ئۈستىدىن ئانا يۇرتنىڭ گۈزەل
مەنزىرىسىگە چۈشكۈر مۇھەببەت قويۇپ ئۇزۇن - ئۇزۇن قاراپ
تۇرۇشتى. ئۇلار زادىلا تويمايتتى. قارىغانسېرى بۇ ئانا ماكان
تارىخىي ھاياتىي كۆچى بىلەن ئۇلارنى تەسىرلەندۈرەتتى.

ئۆڭى ئاق سېرىقتا مايىل، ياپىلاق يۇزلۈك، ئوتنۇرا بوي
كەلگەن لېتىپ ئەپەندى تۇنجى قېتىم ئاستانىدە ئېچىلغان يېڭى
چە مەكتەپنە ئوقۇغان زىيالىي ئىدى.

ياش تۇرۇپلا يۇز - كۆزىنى قويۇق ساقال باسقان ئەك
بەرخانمۇ ئوقۇمۇشلۇق بولۇپ، تۆرەخان ئىسىملىك ئۆزبېك ئا-
ئىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن زىيالىي ئىدى. بۇگۈن دەل شۇ ئەك
بەرخان يارغولدىكى باغ ھويلىسىغا چاقىرغان مېھماندارچىلىقتا
ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنى ئىزدەپ كەلگەنىدى.

بىرئازدىن كېيىن ئۇچەيلەن مۇناردىن چۈشۈپ ئاتلاندى.
بۇلار پىڭغىرىن ئاپتاپقا قارىماي يول بويلاپ تەبىئىي مەنزىرە -
لەرنى، مەھەللە ئۆيلىرىنى، ئېتىزلاردىكى زىرائەتلەرنى تاماشا قە-
لىپ ئاستا مېڭىشتى. ئۇلار قىزىق پاراڭلار بىلەن سېپىل تۈۋە-
گە كېلىپ قالغانلىقىنى سەزمەي قالغانىدى.

تۇرپان كونىشەھەر سېپىلى ئەسلىدە ئېگىز سېپىل ئىدى. ئۇنىڭ
چۆرىسىدە چوڭقۇر خەندەك بولغانلىقتىن، بۇ سېپىل تېخىمۇ
ئېگىز كۆرۈنەتتى. خەندەكنىڭ چۆرىسى ياغاچ تاغاق بىلەن
ئېھاتە قىلىنغان بولۇپ، ئىچى ئەسكى - تۈسكى نەرسىلەرۈە تاش
لاندۇق سۆڭەكلەر بىلەن تولۇپ ياتاتتى. ئاتلىقلار ئىككى
شەھەر ئارىلىقىدىكى توپىلاڭ يوللارنى بېسىپ كېتىۋېتىپ يولـ

نىڭ ئەكسى قاسىمقىدىكى ئاھالە ئۆيلىرىنى، خۇمدانلارنى، مېۋە-لىك باغلارنى، بۇلۇتتەك ئېچىلىپ كەتكەن پاختىزارلىقلارنى بە-ھۇزۇر تاماشا قىلىپ يېگىمشەھەرنىڭ شەرقىي دەرۋازىسى ئالدى-غا كېلىپ قالغانىدى.

يېگىشەھەر بىر قەدەر ئاۋات بولۇپ، تۇرپانىنىڭ سودا مەركىزى ھېسابلىناتتى. شەھەر ئىچىدە مەشھۇر سارايلار، گەز-مال دۇكانلىرى كۆپ ئىدى. رەستە كوچىلارنىڭ ئۇستى يېپىقلىق بولۇپ ئاپتاپ چۈشمەيتتى. شەھەرنىڭ مەركىزىدىكى مەشھۇر ئىك-كى قەۋەتلىك ئاشخانىنىڭ ئەتراپىدا باقالار، دوغاپ - شىرنە ساتقۇچىلار كۆپ بولاتتى...

ئاتلىقلار شەرقىي دەرۋازىدىن شەھەر ئىچىگە كىرىش بە-لەن تەڭ دۇكاندارلارنىڭ دىققىتىنى قوزغىغانىدى.

— كۆل رەڭ ئاتلىق ئابدۇخالىق ئۇيغۇرمۇ؟ — دېدى بىر دۇكاندار قوشنا دۇكاندىكى گەزمال سودىگىرىگە قاراپ.

ئاتلىقلار يېقىنلاپ كېلىۋاتاتتى، ئۇلار قايسى دۇكانىنىڭ روبىروسىغا كەلسە، شۇ يەردىكى كىشىلەر سالام بېرەتتى. ئاتلىق-لارمۇ سالام قايتۇرۇپ، ئۇلارغا ھۆرمەت بىلدۈرەتتى. ئابدۇخالىق ئۇيغۇر كىشىلەرگە سالام قايتۇرۇپ، قەددىنى ئەگمەيدە، ئاستا-دىكى ئاتنىڭ بېلى ئېگىلىپ لىگىۋاتقاندەك كۆرۈنۈپ كىشى-لەرنى ھەيران قالدۇراتتى.

— راسا بەستلىك ئادەم بولغۇدەك - ھە! — دېدى ھېلى-قى دۇكاندار روبىروسىدىن ئۆتۈپ كەتكەن ئابدۇخالىق ئۇيغۇر - نىڭ ئارقا بويىدىن قاراپ.

— بۇ قېتىم خەنزۇچە ئوقۇغان 30 بالىنىڭ ئىچىدە، ئابدۇ-خالىق ئۇيغۇر بىرىنچىلىكنى ئاپتۇ دېيىشىدىغۇ، — دېدى سودىگەر ئۇنىڭ ئەلا ئوقۇغانلىقىغا مەستلىكى كەلگەندەك قىلىپ.

— مەدرىسە ئۇرقۇغان چاغدىلا ساۋاقتا ياخشى ئىكەن

دېگەن گەپ - سۆزلەرنى ئاڭلىغاندۇق، — دېدى مۇكاندار سۆز نۆۋىتىنى قولدىن بەرمەي.

— ھازىر ئۇنىڭ شائىرلىقى ھەممىنى بېسىپ چۈشتى، — سودىگەر ئۆزى ئىگىلىگەن بەزى پاكىتلارنى ئوتتۇرىغا قويۇپ داۋام قىلدى، — ئۇنىڭ يازغان شېئىرلىرىنى ئوقۇمچى، قۇمۇل، ماناس، گۈچۈك تەرەپلەردىن كەلگەن تالىپلار، سودىگەرلەر كۆچۈرۈپ كېتىۋاتىدۇ، دەيدۇ. ياخشى يېزىلمىغان بولسا كېلىپ كۆچۈرۈپ كېتەمدۇ؟...

ئاتلىقلار رەستىنى ئۇزۇنغا بېسىپ، غەربىي دەرۋازىدىن چىقىپ كېتىشكەنىدى.

— بۇلار ئىسسىقتا نەگە ماڭغاندۇر؟

— ئەكبەرخاننىڭ بىللە كېتىۋاتقىنىغا قارىغاندا يارغولغا چىقسا كېرەك، — دېدى سودىگەر مۆلچەر قىلىپ.

2

ئەكبەرخاننىڭ ئاتىسى تۆرەخان، ئەينى يىللاردا ئۆزبېكىستاندىن كېلىپ تۇرپانغا ئورۇنلاشقان، تىجارەت بىلەن شۇغۇللىنىپ باغ ھويلا ياسىغان. قول ئىلكىدە بار، مېھمانداريەت ھەم مۇئەييەن مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە ئادەم بولۇپ، شۇ كۈنلەردە يارغولدىكى باغ ھويلىسىدا تۇراتتى.

مېھمانلار ئازادە راسلانغان چېگ مېھمانخانىغا باشلاندى. مېھمانخانا قىپقىزىل گىلەملەر بىلەن پۈركەلگەن، ئۆزۈن - ئۆزۈن بەقەسەم كۆرپىلەر تاشلانغانىدى. شىمالىي تامغا قويۇلغان بىر جۈپ پەنجىرىدىن باغدىكى ئالما پۇراقلىرىغا تويۇنغان سالقىن شامال ئۇرۇپ تۇراتتى. ئابدۇخالىق ئۈيغۇر بىلەن لېتىپ ئەپەندى ئىككىسى سالقىنغاچ تەكچىلەردىكى لوغىلارنى تاماشا قىلىپ ھۆزۈرلىنىپ ئولتۇرغاندا، ئەكبەرخان ئۇسسۇزلۇق

چاي كۆتۈرۈپ كىردى. بۇلار چاي ئىچكەچ تاغدىن - باغدىن سۆزلىشىپ تۇرۇشقا ئەكبەرخاننىڭ ئاتىسى تۆرەخان كىرىپ كەلدى.

تۆرەخان خېلى كۈن بۇرۇنلا ئابدۇخالىقنىڭ زېرەكلىكى، شائىرلىقى، بولۇپمۇ بۇ قېتىم خەنزۇچىنى ئەلا نەتىجە بىلەن ئوقۇغانلىقىنى ئاڭلاپ ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشۈپ سۆھبەتلىشىش ئارزۇسىغا كەلگەنىدى. شۇڭا ئۇ شائىرنىڭ كەلگەنلىكىنى ئاڭلاپلا بىردەم سۆھبەتلىشىپ چىقاي دەپ ھاسسىنى توكۇلدىتىپ كىرىپ كەلدى. ئۆيدىكىلەر بىرىدىن ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ سالام بېرىپ كۆرۈشكەندىن كېيىن ھۆرمەت كۆرسىتىپ تۆرگە تەكلىپ قىلىشتى. بىراق بۇ بۇۋاي پۇتى ئاغرىيدىغانلىقىنى باھانە قىلىپ پەگاھدىلا يۆلەنچۇكلۈك ئورۇندۇققا ئولتۇردى - دە، ھەممەيلەندىن: «خوش كەلدىڭلار!» — دەپ ئامانلىق سوراشتى. ئاندىن ئابدۇخالىققا قاراپ:

— ھە ئوغلۇم ئابدۇخالىق، سېنى كاتتا شائىر بولدى دەپ ئاڭلىدىم، — دەپ سۆز باشلىدى بوۋاي. يېرىم يەرلىكلەشكەن ئۆزبېك تەلەپپۇزىدا، — ھەممىدىن بۇ قېتىم خەنزۇچە ئوقۇشنى ئەلا نەتىجە بىلەن ئوقۇدى دەپ ئاڭلاپ خۇرسەندە بولغىنىمدىن تەبرىك ئېيتاي دەپ كىردىم، قانداق، سىلەرگە مالال لىق يەتكۈزدۇممۇ؟

— ياق، ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس، — دېدى مېھمانلار تەڭلا سۆزلەپ، — بىزمۇ سىزنىڭ سالامەت تۇرغانلىقىڭىزنى كۆرگىنىمىزگە خۇرسەن بولدۇق.

— ئىنشائاللا، ياخشى تۇرۇپتىمەن، — دېدى بوۋاي مىننەتدارلىق بىلەن مېھمانلارغا قاراپ. ئاندىن بىرئاز تىنىۋېلىپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، — كېيىنكى يىللاردا پۈتۈمنىڭ ئاغرىقى جاپا سالمىغان بولسا، ئۆزۈم كۆپ ياخشى ئىدىم.

— ھېلىمۇ ياخشى تۇرۇپسىز، — دېدى لېتىپ ئەپەندى

كۆڭۈل ئېيتىپ، — يازدا 6 - ئاينىڭ قۇمى كۆپ شىپالىق كېلىدۇ. كۆمۈلسىڭىز پۈتىڭىز ياخشىلىنىپ كېتەر ئىدى.

— قۇمغا دەمسىز؟ بىرقانچە يىلدىن كېسىپمىز شۇ، — دېدى بوۋاي كەسكىن جاۋاب بېرىپ، — ئۇنداقمۇ دەيمىز، مۇنداقمۇ دەيمىز، خۇداغا شۈكرى، 70 قانچە يىلدىن بېرى بۇ ئىككى پۈتىمىز ئوبدان خىزمەت قىلدى. ئېغىر گەۋدىمىزنى مالال كۆرمەي قاياقتا دېسەڭ شۇ ياققا كۆتۈرۈپ ماڭدى، قازان، پېتىر-گىرادلارغا قانچە قېتىم ئاپاردى. سەمەرقەند، بۇخارا شەرىپلەر-نى تاماشا قىلدۇردى. خارەزم دەشتلىرىنى كەزدۈردى. ئەڭ كېيىنكى نۆۋەتتە تاشكەنتتىن كۆتۈرۈپ قەدىمىي ئاستانە كونا تۈر-پانغا ئەكەلدى. ھېلىھەم ئاغرىمايدىغان پۇتلارئىكەن ... خۇلاسە كالام قۇمغا كۆمسەممۇ، كۆممىسەممۇ ئاغرىغىنى ئاغرىغان. ئەگەر تىلى بولسا، 70 قانچە يىل ئېغىر گەۋدەڭنى كۆتۈردۇم، يەنە نېمە ھەققىڭ قالدى؟ دېگەن بولاتتى. خۇداغا شۈكۈر ھېلى ئۇ گەپنى قىلغىنى يوق، تىلسىز قۇلدەك يەنە مېنى كۆتۈرۈپ مېڭىپ يۈرىدۇ.

بوۋاي ئۆز سۆزىدىن مەززە قىلىپ كۈلدى. ئەتراپتىكىلەر-مۇ كۈلۈپ، باشلىرىنى لىڭشىتىپ بوۋاينىڭ ئېيتقىل سۆزلىرىنى تەستىقلىشاتتى.

— ئەكىرىدىن ئاڭلاپ كۆپ خۇرسەن بولدۇم، — دەپ سۆز باشلىدى بوۋاي، ئابدۇخالىق ئۇيغۇرغا قاراپ داۋام قىل-دى، — نېمە ئۈچۈن دېسەڭ، خەنزۇچە دېگەنمۇ بىر خىل تىل، تىل دېگەن ئىلىم، ئەمما ئاسانلا بىلىپ، ئۆگىنىپ كەتكىلى بو-لمىدىغان ئىلىم ئەمەس، قانداق، بۇ سۆزۈم توغرىمۇ؟

— توغرا، توغرا سۆز، — دېدى مېھمانلار بوۋاينىڭ سۆ-زىنى بىر ئېغىزدىن ماقۇللاپ.

— بىر زامانلاردا مەن ھەم خەنزۇچىنى ئۆگەنمەكچى بول-دۇم، — دېدى بوۋاي يېڭى سۆز باشلاپ، مېھمانلار دىققەت قى-

لىشىپ ئىسواتۇرۇشتى، — ئولتۇرغىچە بىۇ ھەم ئەڭگىمە بولىۇپ قالسۇن. بىر چاغلاردا خەنزۇچە ئۆگىنەي دەپ، بىر شەنشىك (ئوقۇتقۇچى) تاپتىم. ئۇيغا بەش سەر كۈمۈش پۇل بەرەكچى بولۇپ، توختام تۈزگەندىن كېيىن، تەلىم ئېلىپ ئۆگىنىشكە باشلىدىم. تىلىم قاتقان چاغلار ئىكەن، ئۆگىنىشىم ئانچە راۋاج تاپماي قويدى. شۇنداق بولسا ھەم بىرقانچە ئاي ئىجتىھات قىلىپ بىر نەمىلەرنى بىلگەندەك بولدۇم. سۆزلەر بارغانچە كۆپەيدى، خەت سانى جىقلاپ باردى. بىر كۈنلەرگە يەتكەندە قارىسام، ئاۋۇال بىلگەنلىرىمنى كېيىن بىلمەيدىغان، ئاۋۇال يېزىۋاتقانلىرىمنى كېيىن ئۆزۈم تونۇپ يېتەلمەيدىغان بولۇپ قالدىم. قىزىق ئىش، بۇ خەنزۇچىدا سېتىپ بەرگەننى «مەي» دېسە، سېتىۋالغاننى ھەم «مەي» دەيدىكەن. ھەمىددىن قىزىقى، خەنزۇچىدا تۆتنى «شىگا» دېسە، ئوننى ھەم «شىگا» دەيدىكەن. تاربۇزنى ھەم «شىگا» دەر ئىكەن. بۇنداق بولغاندا قانداق ئۆگىنىپ يەتكىلى بولار دەپ بېشىم قاتتى. قىسقىسى خەنزۇچىنى بىلىش ئاسان ئىش ئەمەس كەن دەپ توختاپ قالدىم. ئەمدى مېنىڭ ئېيتماقچى بولغىنىم مۇشۇنداق مۇشكۈل ئوقۇشنى ئوغلۇم سەن قانداق بىلىپ كەتتىڭ؟ دېمەكچىمەن. ئەگەر شۇ ئوقۇشنى ئەلا ئوقۇغان بولساڭ، شۇنىڭ ئۈچۈن تەبرىكلەيمەن - دە!

بوۋاينىڭ ئەپچىل سۆزلىرىگە مېھمانلار كۈلۈشتى. بوۋاي بولسا كۈلمەستىن ئۆز سۆزىنى داۋام قىلاتتى:

— خەنزۇ دېگەنمۇ كۆپ خەلق. تارىخى ئۇزۇن، مەدەنىيىتى بايلىقى مول بولغان بىر مىللەت. خەنزۇچە تىلنى ئۆگىنىمسەك، بۇ مىللەتنىڭ تارىخى، مەدەنىيىتىنى، جۇغراپىيىسى ۋە باشقا ئىلىم - ھېكمەتلىرىدىن خەۋەردار بولالمايمىز. بازاردا كۆرگەنلىرىمىز مېنىڭچە كۇپايە قىلمىسا كېرەك. چوڭقۇرلاپ ئۆگىنىشكە — بىلىشكە تېگىشلىك.

بوۋاينىڭ سۆزى بۇ يەرگە كەلگەندە سۆز ئاھاڭى خىتاب خاراكتېرىدا ئاڭلاندى. ئۇ، ئۆيدىكىلەرگە تەكشى تەرەپ تاشلاپ داۋام قىلدى:

— شۇنداق قىلىپ ئاخىر بۇ ئىلىمنى ئوقۇپ چىقتىم. بۇنىڭغا باركاللا ئېيتاي. سەن ئەمدى ماڭا جاۋاب بەرگىنىڭ، بىر ۋاقىتلاردا قۇلىقىمغا شۇنداق بىر گەپ كىرگەنىدى، بىر راۋلار خەنزۇچە خەتنىڭ سانى 5000 غا يېتىدىكەن دېسە، يەنە بىراۋلار 8000 غا يېتىدىكەن، دېيىشتى. ئەمدى سەندىن ئاڭلايلى. بۇنىڭ قايسىسى راست؟

— سىزنىڭ ئاڭلىغانلىرىڭىزنىڭ ئورنى بار. ھەركىم ئۆزى بىلگىنى بويىچە ئېيتىقاندۇر، — دېدى ئابدۇخالىق ئۇيغۇر جاۋاب بېرىپ. ئەمما بوۋاي ئۇنىڭ سۆزىنى كېسىپ سورىدى:

— قېنى سەندىن ئاڭلايلى، بۇ خەتنىڭ سانى زادى قانچە؟

— خەنزۇچە خەتنىڭ مەخسۇس لۇغەت كىتابلىرى بولۇپ، ئۇنىڭدا كۆرسىتىلىشىچە، خەتنىڭ ئومۇمىي سانى 15 مىڭغا يېقىنلاپ بارىدىكەن.

— نېمە دېدىڭ، 15 مىڭ!؟ — تەئەججۈپلىنىپ چۆچۈگەن بوۋاي ئالاقىراپ ئۇنىڭ ـ بۇنىڭ كۆزىگە قارىۋالغاندىن كېيىن داۋام قىلدى، ـ شۇنچە كۆپ خەتنى بۇ خەق بىلىپ كېتەلەرمۇ؟

— مەن بىزنى ئوقۇتقان مۇئەللىمدىن سوراپ كۆردۇم، ئۇنىڭ ئېيتىپ بېرىشىچە ھەممىنى بىلىدىغانلىرى كەم بولسا كېرەك. — دېدى ئابدۇخالىق ئۇيغۇر چۈشەنچە بېرىپ، — بىرەر مىڭ خەت تونۇغانلىرى چالاساۋات ھېسابلىنىدىكەن، 3000 دىن 5000 غىچە بىلگەنلىرى ئوتتۇرا بىلىملىك بولىدىكەن، 8000 دىن ئارتۇق خەت تونۇغانلىرى ئالىم ھېسابلىنىدىكەن. ئالىم بولغانلىرىمۇ قالغان 4000 ـ 5000 خەتنى ھەرخىل لۇغەتلەردىن پايدىلىنىپ بىلىدىكەن.

— مۇنداق دېگىن...بۇ قېيىن گەپ ئىكەن - ھە! بىر ئادەمنىڭ بېشىغا 15 مىڭ خەت قانداق سىغسۇن! — بوۋاي بىر-ئاز ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن بىردىنلا بېشىنى كۆتۈرۈپ ئابدۇ-خالىق ئۈيغۇرغا قارىدى، — قېنى سەندىن سوراپ كۆرەيلى. ئۆزۈڭ قانچىلىك خەت بىلدىڭ؟

ئابدۇخالىق ئۈيغۇر جاۋاب بېرىشكە ئۇڭايسىزلانغان ھال-دا پېشانىسىنى سىلاپ، يېنىدا ئولتۇرغانلارغا قارىۋالغاندىن كېيىن جاۋاب بەردى:

ئۆزۈمنىڭ مۆلچەرىمچە 3000 - 4000 غا يېتەر دەۋاتىمەن.

— 3000 - 4000 ! بۇ ھەم ئاز ئەمەس، كاتتا گەپ ئىكەن، ياخشى ئوقۇپسەن. دۇنيادا كۆپ كىشىلەر مەكتەپنە ئۆزىگە ئاساس قۇرىدۇ، قالغىنىنى كېيىن ئىجتىھات تاپىنىپ كامالەت تاپ-دۇ. سەنمۇ مۇشۇنداق قىل ئوغلۇم. ئىجتىھات قىلىپ كامالەت تاپ!

سۆز ئاخىرلاشمىغان بىر پەيتتە ھويلىغا ئىككى ئاتلىق كىرىپ مېھمانخانىدىكىلەرنىڭ دىققىتىنى بۇزدى. ئەكبەرخان ھويلىغا ماڭغاندا، بۇۋاي ھەم ئورنىدىن تۇرۇپ:

— مەن ھەم يۇرۇپ كېتەي، دېگەر ۋاقتى بولۇپ قالدى، — دېدى - دە، ھاسسىسىنى توكۇلدىتىپ ئىچكىرى ھويلىغا قاراپ كېتىپ قالدى.

ھايال بولماستىنلا ئەكبەرخان، يېمىشى تۆمۈر شائىيونىڭ ئوغلى ئابدۇسەمى باينى باشلاپ كىردى. ئۇنىڭ خىزمەتچىسى تاشقىرىدا قالغانىدى. چوڭ پومېشچىك، تېپىك راھەتپەرەس ھەم مەغرۇر بۇ ئادەم ئۆيگە كىرىپلا قاپاقتىن سۇ تۆكۈلگەندەك بۇلدۇقلاپ كالتە كۆلۈپ، مېھمانلار بىلەن بىرمۇ بىر كۆرۈشۈپ چىقتى.

— مېنى چىللىمىغان بولسا كىلارمۇ، ئۆزۈم ئاكىلاپ كەلدىم. كەلگىنىم بوپتۇمۇ؟ — دەپ ھەر بىر كىشىنىڭ كۆزىگە قادىلىپ قاراپ خۇددى جاۋاب بەر دېگەندەك قىلاتتى ئۇ.

— كەلگۈنۈك ياخشى بوپتۇ، — دېدى ئۇلار، كەلگەن مېھمانلىق قوغدىۋېتىشنىڭ ئورنى يوقلۇقىنى بىلدۈرۈپ.

— ئەسلىدە ئۇخلاپ چۈشۈمدىمۇ يوق ئىش ئىدى. كېچە تەرەپتە بىرئاز خەۋەر ئاڭلاپ قالدىم - دە، كەلگۈم كەلدى. كەلمەي دېسەم كۆڭلۈم قويمىدى، — دېدى ئۇ كۆرسىتىلگەن ئورۇنغا ئولتۇرۇش ئارىلىقىدا. ئولتۇرۇپ بولۇپ پاتمە قىلغانىدىن كېيىن ئاندىن سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، — ئۇكام ئابدۇخالىق بايۋەچچىنى قادىر جەگگىگە تۆگچى① بولغىلى كۆچاغا بارغۇدەك دەپ ئاڭلاپ قالدىم. بۇ قانداق گەپ، ئۆزۈم بىلىپ كېلەي دەپلا يېتىپ كېلىشىم. ئۇكام، سەن راستتىن كۆچاغا بارامسەن؟

بۇ سۆز شۇنداق سوغۇق ئاڭلاندىكى، بۇنىڭ ئورنىغا كالا-تەك بىلەن ئوننى ئۇرغان بولسا، ئابدۇخالىق ئۇيغۇر غىك قىلمىغان بولاتتى. سەسكىنىپ، ۋۇجۇدى تەكەللەشكەن شۇ ئۆزىنى تەسلىكتە بېسىۋېلىپ:

— ئابدۇسەمى ئاكا، — دېدى زەردە بىلەن، — چىنىڭ چىقىپ كېتىدىغان ئىش بولسىمۇ مېنى بايۋەچچە، تۆگچى دېمەستىن ئابدۇخالىق ئۇيغۇر دېگىنە! مەن بۇ ئۇيغۇر دېگەن ئىسمىنى ساڭا ئوخشاش كىشىلەرنىڭ ئېتىمنى ئاتىغاندا بولسىمۇ ئۇيغۇر دەپ ئادەتلەنسۇن، ئۆزۈنىڭ مىللىتى ئۇيغۇر ئىكەنلىكىنى بىلسۇن دەپ قويغان، سەن قاچانغىچە بىلمەي ئۆتمەكچىسەن! مىللىتىڭ نېمە دېسە بىز دېگەن چېنتۇ دەپلا تۇغىشىمەن، بۇ تېغرا ئەمەس! ئۇنداق قىلما! پاقا بۇلاق جاڭگالىرىنى ئىگىلەيلىپ، دۇنيا دېگەن شۇ دەپ، دېھقانلارنىڭ كۆچى بىلەن تاغدەك - تاغ دەك پاختا، گۈنجۈت خامانلىرىنى ئېلىپ ياستۇقنى قىرلاپ ئۆز-تۆۋرىمەن دەپ ئويلىما! دۇنيادا قانداق ئىشلار بولۇۋاتىدۇ، قانداق ئۆزگىرىش، قانداق تەرەققىياتلار كېتىۋاتىدۇ، بۇنىمۇ

① تۆگچى — تەرجىمان.

بىلىپ قوي!

— ها، ها، ها، مەن خاتا دەپتىمەن، ها، ها، ها، ...

ئابدۇسەمى باي سۈغۈق كۈلكىسى بىلەن ئۆي ئىچىنى يەنە بىر دەرىجە مۇزلىتىپ ئاندىن بېسىلدى.

— خاتالىقىڭ كۆپ، سىلەردە خاتالىق كۆپ، — دېدى شائىر، ئۇنىڭ ھاماقەت گەۋدىسىگە مەسخىرە ئارىلاش قاراپ:

— مىسلى جەننەت تاغۇ دەريانى
بېزەشكە يوق كىشى،
قىرلىشىپ ياستۇقنى غەمسىز بىساپا
ياتقانمىز باردۇر...

— ئابدۇسەمى ئاكا، سىلەردە خاتالىق كۆپ، سىلەر بايلىق مەستانىسى بولۇۋېلىپ، پۇتۇن يۇرت، پۇتۇن خەلقنى قاقشىتىپ ياستۇقۇڭلارنى ئېگىز قىرلىماقچى بولىسىلەر! بۇ سىلەرنىڭ ھازىرقى خۇيى - پەيلىڭلار!...

— ئۇكام، ئاجايىپ ئېغىر گەپ قىلىۋەتتىڭغۇ! — دېدى ئابدۇسەمى شائىرنىڭ سۆزىگە تاقەت قىلىپ تۇرالماي، — بولىدۇ، بۇنىڭدىن كېيىن سېنى ئابدۇخالىق ئۇيغۇر دەپ قىچقىراي.

ئۇ كالتە - كالتە كۈلۈپ قانداقتۇر بىر گەپ باشلىماقچى بولۇۋاتقاندا، ھويلىدا يەنە يېڭى مېھمانلار كېلىپ، ئۇلارنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە تارتتى. ئۆيدىكىلەر كەلگۈچىلەرنىڭ مەخسۇتباي، ھېسامدىن زۇپەر، مۆمىن ئەپەندى قاتارلىق كىشىلەر ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ ھەممىسىلا ھويلىغا چىقىشتى.

مەخسۇتباي يېڭى 40 تىن ئاشقان، زور گەۋدىلىك، ئوتتۇرا بىمىز، قوۋۇزلىرى تولۇق، يۇمىلاق يۈزلۈك، كۆزلىرى چوڭ-چوڭ كەلگەن ئۆتكۈر كۆزلۈك شەخس بولۇپ، شۇ يىللاردىكى يارقىن مەرىپەتچى، تەرەققىيپەرۋەر زىيالىي ئىدى. مەدرىس ۋە

www.uyghurkitap.com

يېڭىچە مەكتەپلەردە ئوقۇغاندىن كېيىن، تىجارەت ھەم سانائەت بىلەن روسىيەدە شەھەي، موسكۋا، لېنىنگرادقىچە بارغان، نەزەر دائىرىسى كېڭىيىپ ئاڭ - پىكرى ئېچىلغان، ئۆزلۈكىدىن زوڭچە ئۆگىنىپ مۇئەييەن بىلىم سەۋىيىگە ئىگە، زامانىنىڭ ئالدىنقى قاتارىدىكى جەدىد (يېڭىلىقچى) زىيالىيلىرىدىن بولۇپ يېتىشكەن كىشى ئىدى. فېئودالىزم ھۆكۈمرانلىقىدا دىنىي خۇراپاتلىقلار ئەۋج ئالغان جاھالەت دەۋرىنىڭ قارا پەردىلىرىنى يىرتىپ، توسالغۇلارنى يېرىپ تەرەققىياتقا قەدەم باسقان مەخسۇت مۇھىتى خەلقىنى ئويغىتىش ئۈچۈن 1912 - يىللىرى روسىيەدىن مەرپەتچى ھەيدەر ئەپەندى سايرانى① نى تەكلىپ قىلىپ تۇرپان ئاستانىسىدە تۇنجى قېتىم يېڭى نىزامچە مەكتەپ ئاچقان. كېيىنكى يىللاردا مەكتەپنىڭ ئازلىق قىلىۋاتقانلىقىنى نەزەردە تۇتۇپ، 1917 - يىلىغا يەتكەندە، مۇھىببۇللا ئەپەندى، گۈلەندەم ئاۋۇستەي②، ئىلى مۇئەللىم③، ھېسامىدىن ئەپەندى قاتارلىق ئالتە نەپەر تاتار ئوقۇتقۇچىنى موسكۋادىن (ئۇلار موسكۋا ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇش پۈتتۈرگەنلەر ئىدى) تەكلىپ بىلەن شىنجاڭغا ئەكىلىپ ئۆز خىراجىتى بىلەن چوڭچەك، گۈچۈك، تۇرپان — ئاستانىلەردە «مەكتەبى مەخسۇدىيە» نامىلىق مەكتەپ ئېچىپ ماتارىپنى ئالغا سۈرگەنىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن، مەخسۇت مۇھىتى ئۆزىنىڭ تەرەققىيپەرۋەرلىكى ۋە مەرپەتپەرۋەرلىكى بىلەن مۇتلەق نوپۇز ۋە ھۆرمەت ئىگىسى ئىدى.

كەلگۈچىلەرنىڭ ئىككىنچىسى ئوتتۇرا بويلۇق، يۇمىلاق يۈزلۈك، ئاھۇ كۆزلۈك پىچىمى كېلىشكەن روملۇق ياش ھېسامىدىن

---

① ھەيدەر ئەپەندى سايرانى — ئۇيغۇر سايرانىنىڭ ئاتىسى.

② گۈلەندەم ئاۋۇستەي — 1917- يىلى كەلگەن ئالتە ئوقۇتقۇچى ئىچىدىكى ئايال ئوقۇتقۇچى بولۇپ، ئاۋۇستەي سۆزى تاتارچە «مۇئەللىمە» مەنىسىدە.

③ ئىلى مۇئەللىم — شىنجاڭدا 50 يىلدىن ئارتۇق ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان ماتارىپچى، يۇ كىشى 1975 - يىلى ئۇرۇمچىدە شىنجاڭ داشۆدە ۋاپات بولدى.

زۇپەر بولۇپ، ئۇ شۇ يىللاردا مەشھۇر باي زۇپەرھاجىنىڭ ئىگىلىك ئىشلىرىنى باشقۇرىدىغان، سودا - سېتىق، توختام - دوگ ۋور ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىپ كەلگەن ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت ئورناتقان زىيالىي ئىدى.

ئېگىز بويلۇق، ئۆڭى قارا، قاڭشا بۇرۇن كەلگەن مۆمىن ئەپەندى ھەم يېڭىچە مەكتەپلەردە ئوقۇپ مۇئەييەن بىلىم سەۋىيىگە ئىگە بولغان قىزغىن، روھلۇق زىيالىي ئىدى.

ھەممىنىڭ ئالدىدا مېھمانخانىغا كىرگەن مەخسۇتباي كىچىك پېئىللىق بىلەن ئەھۋال سورىشىپ:

— سىلەرنى ساقلىتىپ قويدۇق —، دەپ ئەپۇ سورىدى. ئابدۇخالىق ئۇيغۇرغا كەلگەندە ئۇنىڭ كۆزىگە ئۇزاقراق قاراپ،— نەچچە كۈن ىدىن تۇزۇك سۆزلەشكىلى بولمىدى - ھە! — دەپ كۈلۈمسىرەپ قويدى.

— راستىنى شۇنداق بولدى، — دېدى لېتىپ ئەپەندى مەخسۇت مۇھتىنىڭ ئارمانىنى چۈشىنىپ، — ئەمدىگىنە بىرپاراڭ باشلانسا، يېڭى مېھمان كىرىپ پاراڭنىڭ بېلىنى ئۈزۈپ تاشلايدۇ، شۇنداق قىلىپ كۆڭۈلدىكىدەك سۆزلەشكىلى بولمىدى.

مېھمانلار ئولتۇرۇپ پاتمە قىلىشتى. ئۆزئاراھال سورىشىپ بىرئاز پاراڭلاشتى. ئاڭغىچە ساھىپخان داستىخان سېلىپ زىيافەت باشلىدى. قەنت - گېزەك، مېۋە - چېۋە تىزىلدى، نانلار سۇنۇدۇرۇلدى، چايلار قۇيۇلدى. داستىخان ھۆل ھەم بايىشات ئىدى. مەخسۇت مۇھتى چاي ئىچىپ ئولتۇرۇپ ئۆز ئارمانىدىن سۆز ئاچتى:

— نەچچە كۈننىڭ ئالدىدا جۇڭگونىڭ 24 تارىخى توغرىسىدا ئەمدىلا سۆز باشلانغانىدا، مېھمان كىرىپ سۆزنى ئۈزۈپ قويغانىدى. مەن بۇ 24 تارىخ توغرىسىدا موسكۋادا بىر رۇس تارىخچىسىدىن ئازراق ئاڭلاپ ناھايىتى قىزىققانىدىم. ھازىرمۇ شۇنداق قىزىقىمەن، — دېدى ئۇ داستىخان ئۈستىدىكىلەرگە تەكشى نەزەر تاشلاپ.

— بىزنىڭ تارىخنى رۇسلار قانداق بىلىدۇ؟ — دېدى ئابدۇسەمى باي تەنتەكلىك قىلىپ. ئۇ گويا ئۆز ئۆزىنىڭ ئىچىدە لۇق بولغان - بولمىغانلىقىنى بىلمەكچى بولغاندەك ئۇنىڭ بۇنىڭ كۆزىگە قاراپ ئالاقزادە بولدى.

مەخسۇت مۇھتى ئۇنىڭغا سوغۇق نەزەر تاشلاپ چۈشەنچە بەرمەكچى بولدى:

— جۇڭگونىڭ 24 تارىخى دۇنياغا مەشھۇر تارىخ. بۇ تارىخنى يالغۇز رۇسلار ئەمەس، ئىنگلىزلار، فرانسۇزلار ۋە نۇرغۇن نېمىس ئالىملىرىمۇ ئالاھىدە تەتقىق قىلدۇ.

— بىز نېمىشقا شۇنداق قىلمايمىز؟ — دېدى ئابدۇسەمى يەنە تەنتەكلىك قىلىپ.

— ئوقۇمىسا‌ڭ نېمىنى تەتقىق قىلىسەن! — دېدى مۇمىن ئەپەندى قوپالراق تېگىپ. مەخسۇتباي باشلىق ھەممە كىشى ئابدۇسەمگە مەسخىرە ئارىلاش ئاچچىق قاراپ قويۇۋېدى، ئۆزىنىڭ ئوقۇمىغان ساۋاتسىز ئىكەنلىكىنى تونۇغان ئابدۇسەمى كۆپچىلىك تىن كۆزىنى ئەپقېچىپ شاپ بۇرۇتلىرىنى سىلىغان بولۇپ باشقا تەرەپلەرگە قاراپ قۇتۇلماقچى بولدى. مەخسۇتباي پەيتنى قولدىن بەرمەي:

— سەن بىزدەك باينىڭ بالىلىرى بايلىقنىڭ ئىشىنىپ ئوقۇمايدۇ. كەمبەغەللەرنىڭ بالىلىرى ماغدۇرى يەتمەي ئوقۇيالمايدۇ. شۇنداق قىلىپ ھەممە ئادەم ئوقۇشسىز قالسا، ئوقۇشسىز قالغان ئەل نېمىنى بىلسۇن! بىزدىكى ئەڭ ئېغىر مەسىلە مانا شۇ، — دېدى قولىدىكى پىيالىنى داستىخانغا قويۇپ، — بىزدە ئوقۇغانلار بارمۇ دېگەندە — بار. مەسىلەن، دىنىي ئوقۇش ئوقۇغانلارنى ئالساق، ئۇلار دىنىي ئىشلار ئۈچۈنلا ئوقۇيدۇ. خەنزۇچە ئوقۇغانلار بولسا، ئەمەلدار بولۇش، ھېچ بولمىغاندا تۈگچى ياكى ئەرز خەت يازغۇچى بولۇپ كۈن ئېلىش ئۈچۈن ئوقۇيدۇ. ئۇنداق لارنىڭ تارىخ بىلەن كارى بولمايدۇ - دە، ئەتىجىدە كۆپ نەر-

سىددىن بىخەۋەر قالدىۋ. ئۆزۈمنى ئېلىپ ئېيتسام خەنزۇچە ئو-قۇدىغانلىقىم ئۈچۈن مەنمۇ كۆپ نەرسىدىن خەۋەرسىز كىشىلەرنىڭ لارنىڭ بىرى ھېسابلىنىمەن. بىراق ئاز - تولا رۇسچە ئۆگىنىپ قويغانلىقىم ئۈچۈن، جۇڭگونىڭ 24 تارىخى توغرىسىدا بىر رۇس ئوقۇتقۇچىسىدىن ئازراق مەلۇماتلارنى ئاڭلاپ قىزىققان بولسامۇ، ئەمما ئۆزۈم خەنزۇچىنى ئوقۇمىغانلىقىم ئۈچۈن، 24 تارىخنى بىۋاستە كۆرۈپ بەھرە ئېلىشقا ئاجىز كەلدىم، — مەخسۇتباي قىزىشىپ داۋام قىلاتتى. ھەممە ئادەم ئۇنىڭ ئاغزىغا قاراپ قالـ غانىدى، — بىزنىڭ ئوكسىز، ياش شائىرىمىز ئابدۇخالىق ئۇيغۇر خەنزۇچىنى ئەلا ئوقۇدى، 24 تارىختىنمۇ بەھرە ئالدى. شۇڭا ئالدىنقى كۈنلەردە تارىخ سەھىپىسىدىن ئازراق سۆز باشلىۋىدى، ئۆيگە يېڭى مېھمانلار كىرىپ گەپنىڭ بېلىگە تەپتى. شۇنداق قىلىپ مېنى ئارماندا قويغان. ئەمدى بىز شائىرنىڭ ئاغزىغا قا-رايلى. بىزگە يەنە بىرئاز تارىخ سۆزلەپ بەرسۇن!

— سۆزلەپ بەرسۇن، — دېيىشتى ھەممەيلەن قوشۇلۇپ. شۇئانلا ھەممە ئادەمنىڭ كۆز گۆھىرى شائىرغا قادالدى. بۇنىڭ دىن بىرئاز ئۇڭايسىزلىق ھېس قىلغان شائىر، چاپسانلا ئۆ-زىنى تۇتۇۋېلىپ، سۆزلەپ بەرمەكچى بولدى:

— كېيىنكى كۈنلەردە، — دەپ سۆز باشلىدى شائىر كۆپ چىلىككە تەكشى نەزەر تاشلاپ، — خەنزۇچىغا بىرئاز چىشىم ئۆتىدىغان بولۇۋېدى، بىرمۇنچە جەڭنامە كىتابلارنى كۆردۈم. مە-سىلەن، «سۇ بويىدا»، «غەربكە سايا ھەت»، «ئۇچ دۆلەت قىسسـ سى» قاتارلىقلارنى كۆرۈپ تېخىمۇ قىزىقتىم. بىركۈنىسى قولۇمغا «خەنئامە» دەپ ئاتالغان بىر تارىخ چۈشتى. بۇنىڭغىمۇ قىزىتىپ قالدىم. جۇڭگو 5000 يىللىق مەدەنىيەت تارىخىغا ئىگە تەدىم-كى دۆلەت بولغانلىقتىن يېزىلغان تارىخ ناھايىتى كۆپ ئىكەن. مەسىلەن: خەن ۋۇدى دېگەن پادىشاھ زامانىسىدىن تارتىپ چىڭ سۇلالىسى دەۋرىگىچە يېزىلغان 24 تارىخ جەمئىي بىر قانچە يۈز

جىلدلىق كىتابتىن ئىبارەت ئىكەن. مەن بۇ كىتابلارنىڭ ھەممىسىنى كۆرۈپ كېتەلەيمەنمۇ؟ ئەگەر كۆرەي دېسەممۇ بۇ كىتابلار تۇرۇپاندا يوق. مېنىڭ قولۇمغا چۈشكەن «خەنئامە» دېگەن كىتاب ئەنە شۇ نەچچە يۈز جىلد كىتابتىن بىرى. مەن شۇ «خەنئامە» دىكى «ھونلار تەزكىرىسى» قىسمىنى زور ئىشتىياق بىلەن نەچچە يۈز دۇرۇپ ئوقۇپ چىقتىم. بۇ تارىختا يېزىلىشىچە، مىلادىدىن بىرقانچە يۈز يىللار ئىلگىرى «ھون» دەپ ئاتىلىدىغان كۆچمەن چارۋىچى خەلقلەرشىمالىي ۋە غەربىي رايونلاردا كۈچلۈك دۆلەت قۇرۇپ ئۆتكەنىكەن. ئۇلار ئوتتۇرا جۇڭگودىكى چىن پادىشاھلىرى بىلەن بەزىدە ئىتتىپاق بولۇپ ئىناق ئۆتكەن بولسا، بەزىدە ئۇرۇشۇپ دۈشمەنلىشىپ ئۆتكەنىكەن. ھونلار چارۋىچىلىق بىلەن ھايات كەچۈرىدىغان بولغاچقا، ئات مىنىش، ئوق قىلىشقا ماھىر كەلگەن خەلق ئىكەن. ئۇلارنىڭ قۇرغان زور ئىمپېرىيىلىرى ۋە مەشھۇر پادىشاھلىرى بولغانىكەن. ئەڭ چوڭ پادىشاھنى «تەڭرىقۇت» دەيدىكەن.

ــ «تەڭرىقۇت» دېگىنى بىزنىڭ «ئىدىقۇت» دېگەنگە ئوخشاش كېلىدىكەن، ــ دېدى بىرى سۆز ئارىلاپ. شائىر سۆزىنى داۋاملاشتۇردى:

ــ ھونلارنىڭ تىلىدا «تەڭرى» دېگىنى ئاسمان ياكى خۇدا دېگەن ئۇقۇمدا، قۇت دېگىنى «بەخت» مەنىسىدە بولۇپ، «تەڭرىقۇت» دېگەن سۆز «خۇدا بەرگەن بەخت» دېگەن مەنىدە بولىدىكەن، ئۇلار ئۆز پادىشاھلىرىنى ئاشۇنداق ھۆرمەتلەيدىكەن...

ــ ياپىرىم، بىز ئاڭلاپ باقمىغانلا سۆزلەر ئىكەن! ــ دېدى ئابدۇسەمى ئۆز ھاياجىنىنى بېسىۋالالماي. بۇيانقىلار ئۇنىڭغا يالت ئېتىپ قاراپ «تىنچ ئولتۇر» دېگەندەك قىلىشتى. شائىر سۆزىنى داۋام قىلاتتى:

ــ «خەنئامە» دە يېزىلغان باتۇر تەڭرىقۇتنىڭ تەزكىرىسى مېنى ئالاھىدە قىزىقتۇردى. باتۇر تەڭرىقۇت دېگىنى تۇمەن تەڭ

ربقوتنىڭ ئوغلى ئىكەن. ئۇ ئاتىسىنىڭ ئورنىغا تەختكە چىققان ۋاقىتلاردا توڭغۇس دېگەن بىر خەلقنىڭ ناھايىتى كۈچلۈك دۆلىتى بولغانىكەن.

— باشقىچىلا ئېنىق بارئىكەن، ئۇلار قايسى خەلق؟ — دېدى ئابدۇسەمى يەنە يېنىكلىك قىلىپ.

— ئۇلار ھونلار بىلەن قوشنا بولغان، ئۆز ئالدىغا ھۆكۈمرانلىقى، پادىشاھلىقى بولغان بىر خەلق. كېيىنكى مۇڭغۇل، ماجۇ قاتارلىق خەلقلەرنىڭ ئەجدادى، — دېدى شائىر سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، — توڭغۇسلار پادىشاھى، باتۇر تەڭرىقۇت يېڭىدىن تەختكە چىقىپ، ئۇنىڭ ماكسىمىنى مۇستەھكەملەنمىدى، تېخى ئاجىز دەپ ھېسابلاپ، ئۇنى سىناپ كۆرمەكچى بولۇپ، ئۇنىڭغا ئاتىسى تۇمەن تەڭرىقۇت ۋاقتىدىن قالغان داڭلىق تۇلپارنى ماڭا بەرسۇن دەپ ئەلچى ئەۋەتىپتۇ. باتۇر تەڭرىقۇت ئەلچىلەرنىڭ تەلىپىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئۆز ۋەزىرلىرىنى مەسلىھەتكە چاقىرىپ، قانداق قىلىش كېرەك؟ دەپ سوراپتۇ، ۋەزىرلەر: «بۇ تۇلپار، تۇمەن تەڭرىقۇت ۋاقتىدىن قۇتاتقان داڭلىق تۇلپار، بۇنى قانداقمۇ بېرىۋەتكىلى بولسۇن!» دەپ مەسلىھەت بېرىپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان تەڭرىقۇت ئۇلارغا: «ئۇ بىر ئاتقۇ! بىر قوشنا ئەلياقتۇرغان ئاتنى نېمە ئۈچۈن بېرىشكە بولمايدىكەن!» دەپتۇ ۋە تۇلپارنى كەلگەن ئەلچىلەرگە بېرىپ قايتۇرۇپتۇ. توڭغۇسلارنىڭ پادىشاھى تۇلپارغا ئىگە بولغاندىن كېيىن، باتۇر تەڭرىقۇت مەندىن قورقىدىكەن، بولمىسا تۇلپارنى بەرمىگەن بولاتتى، دەپ ئويلاپ يەنە: «باتۇر تەڭرىقۇتنىڭ كىچىك خوتۇنىنى ياقتۇرۇپ قالدىم. خوتۇن قىلىشنى خالايمەن»، دەپ ئەلچىلەرنى ئىككىنچى قېتىم ئەۋەتىپتۇ. ئەلچىلەر كېلىپ ئەھۋالنى ئېيتقاندىن كېيىن باتۇر تەڭرىقۇت ۋەزىرلىرىنى توپلاپ ئۇلاردىن يەنە مەسلىھەت سوراپتۇ. ۋەزىرلەر بۇگەپنى ئاڭلاپ غەزەپلەنگەن ھالدا ساقال لىرىنى تىترىتىپ: «بۇ تولىمۇ يولسىز تەلەپ بوپتۇ. بۇنىڭغا قانـ

داقمۇ چداپ تۇرغىلى بولسۇن، ئۆزلىرىنىڭ دەرھال ئەسكەر تارتىپ ئۇلارنىڭ كۆلىنى كۆككە سوروۇۋېتىشلىرىنى تەلەپ قىلمىز!» دەپ قوللۇق قىپتۇ. باتۇر تەگرىقوت ۋەزىرلەرنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ بولۇپ: «بىر ئايالنىڭ، قوشنا ئەلنىڭ پادىشاھى ياقتۇرغان بىر ئايالنى ھېچقاچان بەرگىلى بولمايدىكەن!» دەپتۇ - دە، ئۆزىنىڭ ئامراق كۆرىدىغان كىچىك خوتۇنىنى بوشتىپ ئەلچىلەرگە قوشۇپ ئەۋەتىپ بېرىپتۇ. تۆگىۋسلارنىڭ پادىشاھى تەگرىقوتنىڭ خوتۇن ئەۋەتىپ بەرگەنلىكىنى كۆرۈپ، باتۇر تەگرىقوت راستىنلا بىزدىن قورقىدىكەن، بولمىسا خوتۇنىنى ماڭا ئەۋەتىپ بەرمىگەن بولاتتى دەپ ئويلاپ، تېخىمۇ مەغرۇرلىنىپ ئەلچىلەرنى ئۇچىنچى قېتىم يەنە ئەۋەتىپتۇ. بۇ قېتىم ئۇ: «چېگرا قاراۋۇللىرىمىز تۇرغان يەرلەرنىڭ شىمالىي تەرەپلىرىدە تەگرىقوتقا تەۋە بىر پارچە بوز يەر بار. مەن شۇ جايلارغا ئىگە بولۇشنى خالايمەن. مۇندىن كېيىن ھونلار بۇ جايلارغا ئاياغ باسمىسۇن»، دەپتۇ. باتۇر تەگرىقوت ۋەزىرلىرىنى توپلاپ بۇ ھەقتە مەسلىھەت سورىغاندا، ۋەزىرلەر بىرىنچى قېتىمدا تۆلپارنى، ئىككىنچى قېتىمدا خوتۇنىنى ئەۋەتىپ بەرگەن يەردە، قانجىراپ تۇرغان بىر پارچە سېرىق جاڭگالنى بېرىۋېتىش ھېچ گەپ ئەمەس دېگەن تونۇشقا كېلىپ: «بېرىۋېتىش كېرەك، تاشلىنىپ ياتقان بىر پارچە جاڭگال يەرغۇ!» دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. باتۇر تەگرىقوت ۋەزىرلەرنىڭ پىكرىنى ئاڭلاپ قاتتىق غەزەپكە كېلىپ: «بۇ قانداق مۇمكىن بولسۇن، زېمىن دېگەن دۆلەتنىڭ ئاساسى، زېمىن بولمىسا دۆلەت بولامدۇ!» دەپتۇ - دە، — ھەممە ئادەم ئاتلانسۇن، مېنىڭ ئېلىمدە بۇ قېتىمقى يۇرۇشتىن قېچىپقالغۇچىلار بولسا كالتىسى ئېلىنسۇن!» دەپ ھۆكۈم چىقىرىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن پۈتۈن ئەل قوزغىلىپ تۆگىۋسلار ئۈستىگە يۇرۇش قىلىپ، بىرلا ھۇجۇم بىلەن تۆگىۋسلارنى يېڭىپ، پادىشاھىنى ئۆلتۈرۈپ، ئىلگىرى تۆمەن تەگرىقوت ۋاقتىدا قولدىن كەتكەن بىرمۇنچە زېمىنلارنىمۇ

قايتۇرۇۋاپتۇ.

— تەقسىر... بىز ئاكلىسىغان ئاجايىپ ئىشلار بار ئىكەن - ھە! — دېدى ئابدۇسەمى باي ئۆز ھاياجىنىنى بېسىۋالالماي. شائىرنىڭ ئاغزىدىن يەنە قانداق يېڭى سۆزلەر چىقىدىغانلىقىغا تەقەززا بولۇپ قاراپ ئولتۇرغان مېھمانلار، ئابدۇسەمىنىڭ سۆزگە قىسىلغانلىقىنى ياقتۇرماي نارازى بولۇپ قاراپ قويۇشتى. ئەمما شائىر دەققىتىنى بۇزماستىن سۆزىنى داۋام لاشتۇرۇپ:

— مەن بۇ تەزكىرىنى ئوقۇۋېتىپ شۇنى مەس قىلدىمكى: باتۇر تەكرىقۇت، دۆلەت زېمىنىنى يەنى ۋەتەننى ئۆزىنىڭ ھەر- قانداق راھەت - پاراغەتلىرى ۋە سەلتەنەتلىك دەۋرانلىرىدىن ئۇلىنۇن كۆرگەن ئالىي پەزىلەتكە ئىگە ئادەم. مانا ئۇنىڭ مۇشۇ تەرىپى قاتتىق تەسىر قىلدى، — دېدى.

— ھەممىزگە شۇ! — دېدى مەخسۇت مۇھتى شائىرنىڭ پىكرىگە قوشۇلۇپ، — بىزگىمۇ مۇشۇ نۇقتىسى تەسىر قىلىدۇ. تا- رىخنا ئۆتكەن يۈزلىگەن - مىڭلىغان پادىشاھلار ئوتتۇرىسىدا يۈز- غان جېدەل - ماجرالار، قانلىق جەڭلەرنىڭ تولىسى قىز - مە- لىكە تالىشىش، ئابروي تالىشىش، مەنمەنلىك قىلىشتەك سەۋەب- لەردىن كېلىپ چىققان. ئۇلار مۇشۇنداق ئىشلار ئۈچۈن ئۇرۇش - تالاش قىلىپ، دەريا - دەريا قان تۆكۈپ، ئەل ۋە يۇرتلىرىنى خانىۋەيران قىلىشقان. باتۇر تەكرىقۇت بۇنىڭ ئەكسىچە ئىش تۈتقان، ئۇ ئىززەت - ئابرويدىن، ھەتتا خوتۇنىدىن ۋاز كېچەل- گەن. ئەمما بىر پارچە زېمىن مەسىلىسىگە كەلگەندە، پۈتۈن ئېلىنى سەپەرۋەر قىلىپ جەڭگە ئاتلانغان. بۇ ھەرقانداق پادىشاھلاردا بولىۋەرمەيدىغان شاھانە پەزىلەت.

مېھمانلار باش لىڭشىتىپ خۇلاسىنىڭ توغرىلىقىنى تەستىق- لىشاتتى. مەخسۇت مۇھتى سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ:

— بۈگۈن مېنىڭ يەنە بىر خۇش بولغان يېرىم شۇكى، —

دېدى ئۇ قولىدىكى پىيالىنى ئويناتىپ ئولتۇرۇپ، — ئوقۇشنى مانا ئابدۇخالىق ئۇيغۇردەك ئوقۇش كېرەك. بۇگۈن ئۇ خەت-زۇچىنى تۈگىچىلىق قىلىپ جان بېقىش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى دۆلەتنىڭ تارىخى، جۇغراپىيىسى ۋە تارىخىي مەدەنىيەتلىرىنى بىلىش ئۈچۈن ئوقۇغانلىقىنى ئىسپاتلىدى، بۇنىڭغا كىم خۇش بولمايدۇ؟ ھەممە ئادەم خۇش بولىدۇ، ئەلۋەتتە. بۇگۈن ئۇ بىزگە جۇڭگونىڭ 24 تارىخىدىن خۇددى دەريادىن تامچە دېگەندەك كىچىككىنە بىر تەزكىرىنى سۆزلەپ بېرىپ، ھەممىمىزنى تەتىرىتەۋەتتى، شۇنىڭدەك كاتتا دەرس ئۆتتى. ۋەتەنپەرۋەرلىكنىڭ ھەرقانداق ۋاقىتتا كىتابلاردا زىكرى قىلىنىپ تىللاردا داستان بولىدىغانلىقىنى چۈشەندۈردى. بىز مۇشۇنداق تەربىيلىگە خۇش بولىمىز.

مەخسۇت مۇھتىنىڭ ئۆزىگە قىلمۇاتقان مەدھىيىسىنى ئابدۇلغان ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ يۈزىگە سەل - پەل قىزىللىق ئۆرلىگەندى.

— بىزنىڭ يۈزلىگەن - مىڭلىغان ئەۋلادلىرىمىز مۇشۇ تەقلىدتە ئوقۇپ يېتىشىپ چىقسا، ئۇ چاغدا ئەھۋالىمىز قانچىلىك ياخشى بولاتتى - ھە! — دېدى ئەتىگەندىن قۇلاق سېلىپ ئاڭلاپ ئولتۇرغان ھېسامدىن زۇپەر.

— ئەگەر بىزنىڭ ئاچقان مەكتەپلىرىمىز تاقىلىپ قالماي، مۇشۇ كۈنلەرگىچە داۋام قىلغان بولسا، كۆپلىگەن زىيالىيلار يېتىشىپ چىققان بولاتتى! .... — دېدى مەخسۇت مۇھتى ئېغىر نەپەس ئېلىپ.

— چوجىنىڭ شۇملۇقىدىن توخۇنىڭ ئەچىكى يوق دېگەندەك، ھەممە ئىش يەنە ئۆزىمىزدىن بولدى، — دېدى لېتىپ ئەپەندى غەزەپ بىلەن. ئۇنىڭ كالپۇكلىرى غەزەپتىن تىترەپ كەتكەندى. ئۇنىڭ بۇ سۆزى ئارقىلىق مېھمانخانىدا ئولتۇرغانلارنىڭ كۆز ئالدىغا، ئاشۇ يىللىرى مۇتەئەسسىپ موللىلارنىڭ

چۈقان كۆتۈرۈپ ئېچىلغان يېڭىچە مەكتەپلەرگە قارشى چىققانلىـ
قى ئۇرۇمچى دۇدۇسى ياڭ زېڭشىنغا ئەرز - شىكايەت سۇنغانـ
لىقى، قارا ھۆكۈمەت ئۇلارنىڭ چۈقان - سۈرەنلىرىگە ئېتىبار
بېرىپ شۇ باھانە بىلەن مەكتەپلەرنى ياپتۇرۇپ، ئوقۇتقۇچىلارنى جا-
زالاپ تارقىتىۋەتكەن ئاچچىق ئۆتمۈشلەر تىزىلىپ كەلگەندى،
— شۇنداق، هەممە ئىش ئۆزىمىزنىڭ شۇمالۇقىدىن بولـ
دى، — دېدى مەخسۇت مۇھتى ئۆتمۈشنى ئەسلەپ، — مۇتەئەسسىپ
ئىشان - موللىلار، بىز ئاچقان مەكتەپلىرىمىز ئۈستىدىن چۈقان
كۆتۈرۈپ ئەرز قىلىۋېدى، يۇرتىمىزنى جاھالەتتە قالدۇرۇپ، ئۆز
هاكىمىيىتىنى يۇرگۈزۈۋاتقان ياڭ جياڭجۇنگە ئۇ ئىش ياغدەك
ياراشتى. بىر بۇيرۇق بىلەن مەكتەپلىرىمىزنى ياپتۇرۇۋەتتى. يىلـ
لار ئۆتۈپ كېتىۋاتىدۇ، خەلق نادانلىق، جاھالەت پاتقاقلىرىغا
بارغانسېرى چوڭقۇر پېتىپ قېلىۋاتىدۇ. بىلگەن ئادەمگە بۇ ئېيـ
تىپ تۇگەتكۈسىز، چىداپ تۇرالمىغۇسىز ئېغىر دەرد. بۇ دەردلەر-
گە ئۆلەمدۇ كىشى — ئۆچەمدۇ كىشى! ...
سۆز بۇ يەرگە يەتكەندە مەخسۇت مۇھتىنىڭ تاۋۇشى تىتـ
رەپ كەتتى. ئۇ قاتتىق هاياجانلانغان ۋە غەزەپكە كەلگەنىدى.
— تاھىربەگنىڭ① سۇن جۇڭسەن ئەپەندى بىلەن كۆرۈشكەن
ئىشلىرىمۇ بىر تەرەپكە قايرىلىپ قالدى، — دېدى مۇمىن ئەپەنـ
دى ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ، — سۇن جۇڭسەن ئەپەندى شىنجاڭ-
دا مىللىي مائارىپنى يولغا قويۇشلار دەپ ياخشى سۆز قىلغا-
نىكەن.
— سۇن جۇڭسەن ئەپەندى دېگەن كاتتا ئادەم، شىنخەي
ئىنقىلابىنى قوزغاپ 2000 يىللىق فېئوداللىق خانلىق تۈزۈمە -

① تاھىربەگ — شۇ دەۋردىكى ئىلغار پىكىرلىك رىياليى. 1 - قېتىملىق خەلق قۇ-
رۇلتىيىغا شىنجاڭدىن يارغان ۋەكىللەر تەرىپىدە بېرىپ سۇن جۇڭسەن ئەپەندىنى زۇڭ
تۇڭلۇققا سايلاشقا قاتناشقان هەمدە سۇن جۇڭسەن ئەپەندى بىلەن كۆرۈشۈپ شىنجاڭ
دا مىللىي مائارىپنى يولغا قويۇش توغرىسىدا پىكىر ئالماشتۇرغان.

www.uyghurkitap.com

نى ئاغدۇرۇپ ئۇنىڭ ئورنىغا جۇمھۇرىيەت قۇرغان. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ، دۆلەت ئاتىسى دەپ ئاتىلىدۇ. ئەمما بۇ جۇمھۇرىيەت بىز-نىڭ شىنجاڭغا يېتىپ كەلگىنى يوق، — دېدى مەخسۇت مۇدىرى غەزەپ بىلەن.

سۆز بۇ يەرگە كەلگەندە ئۆيى ئىچى بىر مەزگىل تىنىق سۈ-دەك سۈكۈتكە چۆمگەندى. ھەممە ئادەمنىڭ چىرايىدىن چوڭ قۇر خىيال دېگىزىغا چۆكۈپ كېتىۋاتقان ئالامەتلەر كۆرۈنەتتى. بىرئازدىن كېيىن ئابدۇخالىق ئۇيغۇر سۆز قىلىپ ھۆكۈم سۈ-رۈۋاتقان جەمجىدلىققا خاتىمە بەردى:

— سۈن جۇڭسەن ئەپەندى تارىخنىڭتوغرا خۇلاسىلەپ، جۇڭ-گو دۆلىتى خەنزۇ، مانجۇ، موڭغۇل، مۇسۇلمان، زاڭزۇدىن ئىبا-رەت بەش مىللەتنىڭ ئورتاق دۆلىتى. جۇڭگو مەدەنىيىتىمۇ مەر-قايسى مىللەتلەر ئورتاق ياراتقان مەدەنىيەت. شۇنىڭ ئۈچۈن ھەممە مىللەت ھوقۇقتا باراۋەر بولۇشى كېرەك دەپ ناھايىتى توغرا قويغان. باراۋەرلىكى تەمىن ئېنىلمىگەن مىللەتلەرنىڭ ئىنـ-تىپاق بولۇشى مۇمكىن ئەمەس. ئەپسۇسكى، بۇ سۆز ئېيتقان يەردە قالدى. بۇ يەردە بولسا ھاكىمىيەت بېشىدىكىلەر ئۆزى بىلگەن سەنەمگە دەسسەۋاتىدۇ. يالغۇ جىياڭجۇنىڭ خەلقنى نادان قالدۇ-رۇپ ئىدارە قىلىش دېگىنى ئۆزى بىلگەن سەنەمگە دەسسىگەنلى-كى. چۈنكى، خەلق ئۇيقۇدىن ئويغانسا، تەڭسىزلىك ئاساسىدا يۈرگۈزۈلۈۋاتقان جاھالەتلىك سىياسەتكە قارشى چىقىپ، باراۋەر-لىك تەلەپ قىلىدۇ، ئىستىبدادلىققا قارشى چىقىپ، جۇمھۇرىيەت تەلەپ قىلىدۇ، دەپ قورقۇپ، مىللىي مائارىپىمىزنى بوغماقچى بولىدۇ. يەنىپ ئېينىقاندا ئۇنىڭ مەقسىتى مانا شۇ!...

ساھىبخان تاماق تارتىنى. مېھمانلار تاماق ئۈستىدە يەنە نۇرغۇن مەسىلىلەر توغرىسىدا سۆزلەشتى. سۈن جۇڭسەن ئەپەندى باشچىلىقىدىكى شىنخەي ئىنقىلابى، شۇ يىللىرى ئىچكى جۇڭگودا ئەۋج ئالغان مىللىتارىستلار ئىۋروشى، سوۋېت ئۆكتەبىر ئىنقىلابى،

تاشقى موڭغۇلىيەدىكى ئىنقىلاب توغرىسىدىكى سۆز - مۇلاھىزىلەر ئۇ-
لارغا قىزىقارلىق تېما ئىدى.

تاماقتىن كېيىن مېھمانلار تالا - تۈزگە چىقىپ پۈت -
قوللىرىنى ھەرىكەتلەندۈرگەچ، كەچ تەرەپنىكى ساپ ھاۋادا سە-
گىدىشنى. تۆرەخانىمىڭ ئۆزى قولى بىلەن يېنىشتۇرگەن بېغىنى
سەيلە قىلىپ، رەتلىك ئۆسۈملۈكلەرنى مېۋىلىك دەرەخلەرنى، مېۋە-
سىمىڭ كۆپلۈكىدە شېخىنى كۆتۈرەلمەي ئېگىلىپ كەتكەن ئالما،
ئەشپۈت، شاپتۇللارنى تاماشا قىلىشنى، مەرۋايىتتەك پارقىراپ
پىشقان ئۈزۈملەرنىڭ ساپاق - ساپاق ساڭگىلاپ تۇرۇشلىرىغا قا-
راپ ھەيران بولۇشتى. سەيلە داۋامىدا ھەركىم خالىغان مېۋىلەر-
نى ئۈزۈپ يەپ ھۇزۇر قىلىشنى. كۈن ئولتۇرۇپ قاش قارايغان
چاغدىلا، ئاندىن بىرلەپ - ئىككىلەپ جەم بولۇشقان مېھمانلار
كەڭ - كۈشادە ئولتۇرۇشۇپ، شېرىن سۆھبەت بىلەن كۆڭۈل كۆ-
تۈرۈشكە باشلىدى.

ئۇلارنىڭ سۆز سۆھبىتى مول ئىدى. سۆزنىڭ بېشى تېخە-
جىن - بېيجىڭدىن باشلانسا ئاخىرى موسكۋا، لېنىنگرادتىن چې-
قاتتى. دۇنيادىكى ھەر خىل تەرەققىياتلار ئەسلىنەتتى. تارىختىن
سۆز ئېچىلسا، ئىدىقۇت، بەشبالىقتىن باشلىنىپ قاراخانىلاردىن،
سەئىدىيە خانلىرىدىن چىقاتتى. بىر دەمدە قۇتاجى، ئايباق خو-
جا توغرىلىرىدا سۆزلىشىپ ئاخىر تۆمۈر خەلپە، مويدىن خەل-
پىلەرنىڭ قوزغىلاڭلىرىنى تىلغا ئالاتتى، بىر دەمدە يۇرتنىكى
جاھالەت، نادانلىق، خۇراپاتلىقلار ئۈستىدىن شىكايەت باشلىسا،
بىر دەمدە ئۆز يۇرتىنىڭ كەلگۈسى تەرەققىياتىنى تەسەۋۋۇر قىل-
شىپ، تۇرلۇك پەرەزلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇشاتتى...

ساھىبخان ئىككىنچى قېتىم داستىخان سېلىپ كەچلىك
تاماق كەلتۈرۈش تەييارلىقى كۆرۈۋاتقاندا، كۆپچىلىك شائىردىن
بىرەر شېئىر ئوقۇپ بېرىشنى تەلەپ قىلىشتى. تەلەپكە بىنائەن
شائىر يېڭى يېزىلغان بىر شېئىرىنى ئوقۇپ بەردى:

ئۇيغۇر كىتاب تورىكتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى تارقىسى
www.uyghurkitap.com

تۇرپان كېچىسى

نېمىدېگەن ئىسسىق، نېمىدېگەن دىمىق،
نېمىدېگەن تىنچىق تۇرپان كېچىسى.
بوغۇلدى نەپەس، بۇرۇقتۇم قەپەز،
تەرلىتەر چىپ-چىپ تۇرپان كېچىسى.

سايلاردىن سوقسا ئىسسىق شامالار،
يىغلار بۆشۈكتە تەرلەپ بالىلار.
ئەللەي ئېيتىدۇ بەزلەپ ئانىلار،
نېمىدېگەن تىنچىق تۇرپان كېچىسى.

تۇرار جىمىرلاپ كۆكتە يۇلتۇزلار،
باغلاردا سۇلغۇن گۈللەر — قۇندۇزلار.
يەلپۈگۈچ قولدا زارلانغان سۆزلەر
نېمىدېگەن تىنچىق تۇرپان كېچىسى.

جۈجەملەر گويا تاماچىلانغان ياش
يىغلاۋاتقاندەك يۈرتتا قېرى-ياش.
قاچان چىقارمىن قۇياش ئېتىپ قاش؟
دەھشەت قاراڭغۇ تۇرپان كېچىسى.

قاچان نۇر چېچىپ ئاتار - ئالتۇن تاڭ،
ئاتمامدىكىن دەپ بولمىغىن ھاڭ-تاڭ.
سۈيىمى يورۇدى، يورۇدى بۇ تاڭ،
بەرىبىر ئۆتەر تۇرپان كېچىسى.

ئۇچىنچى باب

1

ئون بەش كۈنلۈك تولۇن ئايىنىڭ تۇڭلۇكتىن، خۇددى تۇڭ مەنىڭ نۇرىدىن چۈشۈۋاتقان سۈرەڭ كۆرۈنمىدىغان بىر تىلىم شويلىسى ئۆيىنىڭ نەق ئوتتۇرىسىغا كېلىپ قالغانىدى. بۇ تۇن نىسبى بولۇپ قالغانلىقىدىن دېرەك بېرەتتى.

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر تېخىچە يېزىۋاتاتتى. پەنجىرە تۈۋىگە توختىتىلغان چوڭ شىرەنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى لامپا چىراق سۈت يۇزىگە ئۇيۇغان قايماق رەڭگىدە سارغۇچ نۇر چېچىپ، شائىرنىڭ مەشغۇلاتىغا ياردەم بېرەتتى. پەنجىرىدىن ئۇرۇپ تۇرغان سالقىن تاغ شامىلى، شائىرنىڭ چىراغ نۇرىدا يالتىراپ تۇرغان كەڭ پېشانىسى ۋە يۇز - كۆزلىرىنى سۆيۈپ، چەكسىز ھۇزۇر بەخش ئېتەتتى. مۇنداق تىنچ، مۇنداق سالقىن شارائىتتا شائىرنىڭ ئىلھامى خۇددى تاشقىن - تاشقا ئۇرۇلۇپ جۇش ئۇرۇپ ئېقىۋاتقان ئەزىم دەريا سۈيىدەك شارقىراپ، ئۇنچە - مارجان چاچرىتىپ شوخ ۋە راۋان ئاقاتتى.

ئاۋۋال ئاخشامدىن تۇن نىسبىگىچە ئىجادىي مېھنەت قىلىپ تاۋاق - تاۋاق قەغەزلەرنى شېئىرىيەتنىڭ ئېسىل مەرۋايىتلىرى

بىلەن كەشتىلەپ، بىياھا مەھبۇلاتلارنى ئىشلەپ چىقارغان شائىر بەدەن - بېشىغا ھارغىنلىق يەتكەنلىكىنى سېزىپ ئازالمىغىچە بولدىيۇ، ئىسسىغە قانداقتۇر بىر مۇھىم ئىش كەلگەندەك بولۇپ، يەنە توختاپ قالدى. بۇ چاغدا ئۇنىڭ خىيالىغا قەدىردان دوست نى چىراغقا مىننەتدارلىق بىلدۈرۈش ئىشى كەلگەندى. شۇڭا ئۇ دەرھال بىر ۋاراق قەغەز ئېلىپ، ئوخشاش تۆت بۆلۈك شەكىلدە پۈكلەپ چىقتى - دە، ھەر بىر بۆلۈكىغا غەزەل شەكىلدە بەش مىسرا يېزىشقا باشلىدى:

تۇنىنى كۈندۈزدەك قىلۇرلەر خۇددى گۈھەر بۇ چىراغ،
نۇرىنى ئالغان قۇياشتىن نۇرى جەۋھەر بۇ چىراغ.

قاپقاراڭغۇ تۇندە نۇرنىڭ مەنبەسىدۇر بۇ چىراغ،
تۇندە ئازغان - تېنىگەنلىڭ مەشئەلىدۇر بۇ چىراغ.

تۇندە بولماس ئالغىلى قەلەمنى يوق بولسا چىراغ،
قانچە يازسام شۇنچە قايتار تۇندە بۇ دەردى پىراغ.

ئابدۇخالىق كۇن - تۇنى بىدارى بولغىن ئۇيقۇدىن،
خۇددى بىر پەرۋانە بول كەتمە لېكىن نۇردىن يىراق.

غەزەلنى بىر قېتىم كۆزدىن كەچۈرۈپ، قەغەزنى پۈكلەپ، ئىوتتۇرىسىدىن بىر تۆشۈك ئاچتى - دە، ئېھتىياتچانلىق بىلەن لامپا شېشىسىگە كىيدۈرۈۋاتقاندا، ئايىمخانىنىڭ «ئۇھ ...» دەپ ئۇزۇن تىن تارتقانلىقى ئاڭلاندى.

ئۇ ئويغانغانىدى. ئۇنى سەزگەن شائىر قەغەزنى شېشىگە كىيدۈرۈپ بولۇپلا، بۇرۇلۇپ ئايىمخانىنىڭ بۇلاقتەك يالىراپ تۇرغان شەھلا كۆزىنى ئۇچراتتى.

— نېمە بولدىلا، ئويغىنىۋاپتىلاغۇ؟ — دېدى شائىر يېقىملىق كۈلۈمسىرەپ.

— تاڭ ئاتاي دەپ قاپتۇ. ئۆزلىرىنى قاچان بولدى قىلار-كىن دەپ قاراۋاتىمەن، — دېدى ئايىمخان ئۇيقۇلۇقتا چىقىدىغان چۈچۈك ئاۋازدا.

— تېخى ئەتىگەنغۇ؟

— ئايغا قارىدىلا، چۈش بولۇپ قاپتۇ، — دېۋېتىپ ئايىم-خان بۇلاقتەك چوڭ كۆزلىرىنى ئەپقاچقاندەك قىلىپ تۆۋەن قاراپ جىم يېنىۋالدى. بۇ چاغدا ئۇنىڭ كەكلىك قاشلىرى ئاستىدىكى رەڭلىك بادام قاپاقلىرى تولۇق ئېچىلىپ بىر ھۆسنىگە ئون مۆسۈن قوشۇلغانىدى. قەدىردان دوستىنىڭ بۇ قەدەر گۈزەل ھەم يېقىملىق جامالىدىن تەسىرلەنگەن شائىر، بىرئاز تەسەللى ئېيتماقچى بولۇپ:

— يازغانلىرىمنى بىر قۇر كۆزدىن كەچۈرۈۋېتىپ ياتاي دەۋاتاتتىم، — دېدى.

— ئۇھ ...، — ئايىمخان ئۇزۇن تىن تارتىپ شائىرغا لەر-زان قاراپ قويدى.

— ھە ... يەنە نېمە ئۇھ؟

— مەنمۇ خەت بىلگەن بولسام دەپ ئارمان قىلىۋاتىمەن،— دەپ ئايىمخان كۆزىنى ئېچىپ شائىرنىڭ كۆزىگە قادالدى.

— بىلسىلە قانداق قىلماقچىدىلا؟ — شائىر قولىنى سۈ-نۈپ ئۇنىڭ خۇددى قۇيمىدەك قوش ئېگىكىنى ئەركىلىتىپ كۆ-تۈرۈپ قويدى.

— قانداق قىلماقچى، ئۆزلىرىگە ياردەم قىلاتتىم، — دې-دى ئايىمخان مىلتىقىدە كۈلۈپ، ئۇنىڭ ئاپئاق چىشلىرى چە-راغ نۇرىدا سەدەپتەك يالتىرايتتى.

— ئۇنىڭسىزمۇ جىق ياردەم قىلىۋاتىدىلا.

— نەدىكىنى؟ — ئايىمخان يەنە بىر قېتىم ھەسرەتلىك

ئۇھ تارتىپ قويدى.

— ئاتام مېنى قىز بالا دېگەنتىڭ ئانچە - مۇنچە قورقاق ساۋاتى چىقسىلا بولدى دەپ ئوقۇشتىن بالدۇر توختىتىۋالغان ئەگەر شۇنداق قىلمىغان بولسا، مەنمۇ كىتاب ئوقۇپ ھۆسن خەت مەشق قىلىپ، خەت ئوقۇش - خەت يېزىشنى بىلگەن بولاتتىم. ھازىر نېمىدېگەن ئىش بۇ! ئۆزلىرى يازغان خەتلەرگە خۇددى قارىغۇ كىشىدەك قاراپلا قالىدىكەنمەن. قانچىلاخىيال قىلسام، بىزنىڭ ئۇنداق ئوقۇغانلىرىمىز ھېچنېمىگە دال بولمايدىكەن. قۇرئان ساۋاتى چىقىرىش دېگىنى بىزنى زىر - زەۋەرنىڭ سىرتىغا چىققىلى قويمايدىغان بىر ئوقۇشكەن. قارىغاندا، ئۇنىڭ بىلەن ھېچقانداق ئىش ۋۇجۇدقا چىقمىغۇدەك، — ئايىمخان بۇ سۆزنى قىلىۋېتىپ كۈلدى. ئۇنىڭ سۆزلىرى ھەقىقەتەن ئاچچىق كۈلكىلىك بولغىنى ئۈچۈن شائىرمۇ قوشۇلۇپ كۈلگەنىدى.

دۇنيادا ئەڭ قەدىرلىك دوستى ئايىمخانىنىڭ بۇكچە ئۇيقۇلۇقتا قىلغان سۆزلىرى گەرچە ئاددىي بولسىمۇ، ماھىيەتتە چوڭ قۇر مەزمۇنغا ئىگە ئىدى. ئۇنىڭ سۆزلىرىدىن، بارلىق كۈلپەتلەر، مىللەتنىڭ كۆزىنى كورھالەتتە قالدۇرغان سەۋەبلەرنىڭ تۈپ مەنبەسى بولغان كونىچە ئوقۇتۇشقا قارشى شىددەتلىك ئىسيان ئۇتى يالقۇنلاۋاتاتتى. بۇنى چۈشەنگەن شائىر، ئايىمخان بىلەن چوڭقۇرلاپ سۆزلەشمەكچى بولۇپ:

— ئەجەب كاتتا سۆز قىلدىلا، مەن سىلىنى بۇنچىلىك چوڭقۇر تونۇشتا بولار دەپ ئويلىمىغانىكەنمەن، — دېدى.

— شۇنداق، سىلىنىڭ مېنى ئۇقمايدىغانلىقلىرىنى بىلىمەن، — دېدى ئايىمخان قېيداپ.

— ياق ئۇنداق ئەمەس، مەن سىلىنى چوڭقۇر بىلىمەن. ئەمما ھازىر بىباھا قىممەتلىك سۆزلەرنى قىلىپ مېنى ھەيران قالدۇرغانلىقلىرى ئۈچۈن شۇنداق دەپ قويدۇم، خاپا بولمىسىلا، جېنىم! — شائىر يالۇۋرۇپ تۇرۇپ سۆزىنى داۋاملاشتۇراتتى، —

بېشىمىزدىكى بارلىق كۈلپەتلەرنىڭ مەنبەسى ئۆزلىرى ئېيتقان زىر - زەۋەرنىڭ سىرتىغا چىقالماسلىقىمىزدا، شۇنىڭدەك ھېچ نەرسىنىڭ مەنىسىنى چۈشەنمەسلىكىمىزدە. ئۆزلىرى بۇنى ئوبدان خۇلاسىلەپ بەردىلە. مەن بۇنىڭغا تولۇق قوشۇلىمەن، — شائىر ئايىمخاننى ئۆزىگە ئاستا تارتىپ ئۇنىڭ ئالمىدەك سۈزۈك ھەم خۇش بۇي مەڭزىلىرىنى پۈراپ مېھرىبانلىق كۆرسەتكەندىن كېيىن، يەنە داۋام قىلدى، — زىر - زەۋەرنىڭ سىرتىغا چىقالمىغانلىقىمىز ۋەجىدىن بىزنى نادانلىق، خۇراپاتلىق قاپلاپ كەتمىگەن. مۇشۇ تاپتا ھەممىلا يەردە لېچەك سالغان بۇۋىلەرنىڭ «ھۇ... ئاللا»سى بىلەن ئىشان - سوپىلارنىڭ «زىكرى ساما»سى، ھەممىلا يەردە تاپقاق، بۇۋى، داخان، پىرىخوجىلارنىڭ خۇراپاتلىق ئەقىدىلىرى ئەۋج ئالدى. ئۇلار ئىشلىمەي - چىشلەيدىغانلار، بىر كىشىلىك تۇرمۇشنى قامداش ئۈچۈنلا، ئالداميچىلىق قىلىپ، تۇرلۇك ئۇسۇللار بىلەن خەلقنى بىخۇدلاشتۇرماقتا. بۇ بىزنىڭ ھايات تەمىزدىكى ئەڭ ئېچىنىشلىق، ئەڭ قورقۇنچلۇق ئاپەت. بۇ ئاپەتنىن قۇتۇلۇشنىڭ بىردىنبىر يولى خەلقنى ئويغىتىش، بۇنىڭ ئۈچۈن مەرىپەت كېرەك، مەكتەپلەر ئېچىپ ئۆزلىرى تەلەپ قىلغان ئىلىم - مەرىپەت بىلەن خەلقنى زىر - زەۋەرنىڭ ئاساردىن قۇتقۇزۇش كېرەك. بۇ بەك مۇھىم ھەم قىيىن ئىش. مېنى ھازىر كېچىلىرى ئۇخلاتمايۋاتقان قايغۇ ئەنە شۇ. كېچىلىرى ئۇخلىماستىن دەردىمنى قەلەم ئارقىلىق چىقارماقچى بولۇۋاتقىنىمنىڭ سەۋەبىمۇ مانا مۇشۇ يەردە ...

بۇ سۆزلەرنى دىققەت بىلەن ئاڭلىغان ئايىمخان، ئالدىدا ئو لتۇرغان شائىرنىڭ قەددى - قامىتى تەكرى تاغلىرىدىنمۇ ئېگىز، شان - شەرەپتە مىڭلىغان، ئونمىڭلىغان ھەقىقانىيەت جەڭچىلىرىنىڭ غالىب سەركەردىسىدىنمۇ ھۆرمەتلىك ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى - دە، ئىرغىپ ئورنىدىن تۇرۇپ:

— مەكتەپ ئاچسىلا، مەنمۇ ئوقۇيمەن، — دېدى قەتئىي

تەلەپ قويۇپ.

— مەكتەپ ئېچىش ياخشى ئىش، بىراق ئۇنىڭغا پول قوپۇشمايدۇ - دە!

— نېمىشقا؟

— ئۇلار مەكتەپتىن قورقىدۇ. خەلقنىڭ ئويغىنىشىدىن قورقىدۇ، — دېدى شائىر ئاستا چۈشەندۈرۈپ، — خەلق ئويغانسا ئاق بىلەن قارىنى پەرق ئېتىپ، ئۇلارنىڭ نادان قالدۇرۇش سىياسىتىگە قارشى چىقىدۇ، خەلق قوزغالسا، ئۆزلىرىنىڭ موقەددەس ھوقۇقلىرىنى تونۇپ يېتىدۇ - دە، ئۇلارنىڭ مۇستەبىت ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇپ، تەختى - بەختىنى گۈمران قىلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن قورقىدۇ.

ئايمخان بۇ سۆزلەرنى خۇددى دېمى ئېچىگە چۈشۈپ كەتكەندەك جىم ئولتۇرۇپ ئاڭلاۋاتاتتى. شائىر سالماقلىق سۆزلەپ چۈشەنچە بېرىشنى داۋاملاشتۇردى:

— بىزنىڭ مەكتەپ ئېچىشىمىزغا دىنىي، خۇراپىي ئۆرپ - ئادەتلەرمۇ قاتتىق توسقۇنلۇق قىلىدۇ. بۇ ئەڭ خەتەرلىك ھەم زەھەرلىك قارا كۈچ. بۇ قارا كۈچلەر خەلقنىڭ ئويغىنىشىدىن ئۆلگۈدەك قورقىدۇ. چۈنكى ئۇلارغىمۇ جاھالەت پاتقاقلىرىغا پاتقان، نادانلىق ئۇيقۇسىدا ياتقان جەمئىيەت كېرەك، شۇنداق بولغاندىلا، ئۆزلىرىنىڭ پايدا - مەنپەئىتىنى تاپالايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇلار ھەرقانداق ئىجتىمائىي ئويغىنىش ھەرىكەتلىرىگە قارشى چىقىدۇ. مەسىلەن، مەخسۇتباي تاتارىستاندىن ئىككى نۆۋەت ئوقۇتقۇچى تەكلىپ قىلىپ ئاستانىدە ئۆز خىراجىنى بىلەن مەكتەپ ئاچتى. بۇ مەكتەپلەردە ئوقۇتۇش ئىشلىرى بىر مەزگىل يولغا قويۇلۇۋېدى، يۇقىرىدا ئېيتىلغان مۇتەئەسسىپ قارا كۈچلەر پىنھان - ئىغۋا كۆتۈرۈپ: «مەخسۇتباي جەدىدى① مەكتەپ ئاچتى، ھېساب، جۇغراپىيە دەپ بىسمىللاسى يوق بىر نېمىلەرنى

① جەدىد - يېڭىلىق تەرەپدارى.

ئوقۇيدىكەن، يەرنى يۇمىلاق دەيدىكەن»، دېگەندەك پىتنە - پاساتلارنى توقۇپ، ياڭ زېكشىنغا ئەرز - شىكايەت قىلىشتى. يېڭىچە مەكتەپلەرنى ياپتۇرۇۋۇپتىشكە باھانە تاپالمايۋاتقان ياڭ زېكشىن ئۇلارنىڭ ئەرز - شىكايەتلىرىنى كۆرۈپلا، بۇيرۇق بىلەن يېڭىچە مەكتەپلەرنى ياپتۇرۇۋەتتى، ئوقۇتقۇچىلارنى قوغلىدى، ھەتتا سۇرگۈن قىلدى. بۇ 1918 - يىللىرى بولغان ئىشلار. ئارىدىن بىرقانچە يىللار ئۆتكەندە، قەشقەردە يەنە بىر پەللە مەردىپەتچىلىك باشلاندى. مەرھۇم ئابدۇقادىر داموللام باشلامچىلىق قىلىپ، مەدرىسلەردىكى كونىچە ئوقۇتۇش ئىشلىرىدا ئىسلاھات يۈرگۈزۈشنى تەشەببۇس قىلدى. مەدرىسلەرنىڭ ۋەخپىلىرىدىن پۇل ئاجرىتىپ يېڭى سىنىپلارنى پەرۋىش قىلىشنى يولغا قويدى. ئەڭ مۇھىمى چەت ئەللەردىن كەلگەن دىن ئوغرىلىرىغا ① قارشى تۇردى. ئەپسۇسكى، ئابدۇقادىر داموللىنىڭ تەرەققىيپەرۋەرلىكىنى ھىمايە قىلىشىنىڭ ئورنىغا، بىر تۈركۈم بايلار بىلەن مۇتەئەسسىپ قارا كۆچەلەر تىل بىرىكتۈرۈپ ئۇنىڭغا قارشى چىقتى. ئەڭ ئاخىردا بۇ قارا كۆچەلەر سۈيىقەست قىلىپ مەرھۇم داموللىنى قەتلى قىلدى.

ئايىمخان قانداقتۇر دەھشەتلىك پاجىئەنى كۆرۈپ يۈرىكى يېرىلىپ كەتكەندەك، ئىچىگە قاتتىق تىن تارتىپ شائىرغا قاراپ قېتىپلا قالغانىدى. ئۇنىڭ بويى سىرقىراپ تېنى تىترەۋاتاتتى. شائىر ئۇنى دەرھال ئۆزىگە يېقىن تارتىپ، «قورقماڭ» دېگەندەك يۈرەك بېرىش ئىپادىسى بىلەن قاراپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى:

— شۇنىڭ بىلەن مەرىپەت ئاسمىنىدىكى يەنە بىر چىراغ ئۆچۈپ، تەرەققىيپەرۋەرلىك ھەرىكىتى يىمىرىلگەندەك بولدى.

— ئۇنىڭدا بولامدىكەن؟

— ئەلۋەتتە بولمايدۇ. خەلقىنىڭ مەرىپەتكە بولغان تەلىپى ھەرگىزمۇ بېسىلىپ قالمايدۇ. بەلكى تۇسقۇنسىرى شۇنچە كۈچىيىدۇ. ماڭا ئۆزلىرىمۇ شۇ تەلەپكارلاردىن بىرى. شۇنىڭ ئۈچۈن

① مىسسىيونېرلارنى يەرلىك خەلق دىن ئوغرىسى دەپ ئاتايتتى.

يېڭىچە مەكتەپلەرنى ئېچىشىمىز كېرەك. ئەگەر ئاجىمايدىغان پول ساق، خەلقنىڭ شۇنىڭدەك ئۆزلىرىنىڭ تەلەپلىرىنى قانداقمۇ قانائەتلەندۈرگىلى بولسۇن! بۇ يولدا ھەرقانداق توسالغۇلارنى بۆسۈپ ئالغا مېڭىشىمىز كېرەك. «مانەئىڭ كۆپ بولسىمۇ قورقماي ئۆزۈپ ئالغا باس!» بۇ بىزنىڭ ھازىرقى شوئارىمىز...

ئايىمخان شۇ كېچىسى ئابدۇخالىق ئۇيغۇردىن يەنە نۇرغۇن سۆزلەرنى ئاڭلىدى. ئۇنىڭ سۆزلىرى گويا دىلىدىن-دىلىغا كۆچەكەن سۆزدەك ئايىمخاننىڭ ۋۇجۇدىغا سىڭگەنىدى. گويا بۇ قۇدرەتلىك سۆزلەر ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا قانداقتۇر كۈچ-قۇۋۋەت پەيدا قىلىپ، قانداقتۇر جۇشقۇنلۇق غايە ۋە مۇستەھكەم ئىرادە تەكلىگەن ئىدى.

شۇ كېچىسى ئابدۇخالىق ئۇيغۇر يەنە نۇرغۇن مەسىلىلەر ئۈستىدە ئۇزۇن سۆزلىدى. سۆز تۈگەمدىغان!؟ ئايىمخانمۇ شائىرنىڭ سۆزلىرىگە تويامدىغان!؟

بىر كۈنلۈك مەشغۇلات، بىر كۈنلۈك ھەربىكەت... بۇنىڭدىن كېيىنكى مۇقەررەر ھارغىنلىق ھامان غالىب كېلەتتى. شۇڭا بۇلار چاپلىشىپ يېتىپ تاتلىق ئۇيقۇغا كەتكەنىدى.

تۆتىنچى باب

1

«مەكتەپ ئاچسىلا، مەن ئوقۇيمەن!»

بۇ تەلەپ جاندىن ئەزىز مېھرىبانى ئايىمخانىڭلا تەلىپى بولۇپ قالماستىن، مىڭلىغان - ئونمىڭلىغان خەلقنىڭ، ئەزىز پەرزەنتلەرنىڭ ئارزۇ - تىلىكى ئىدى. بۇنداق ئومۇمىي تىلەكنى قانداقمۇ ئېتىبارسىز قالدۇرغىلى بولسۇن!؟ بۇنىڭغا ئېتىبار قىلماسلىق، ياش شائىرنىڭ ۋىجدانىغا قانداقتۇر نومۇس ۋەخجالەت تۇيغۇسى بېرەتتى. شۇڭا ئۇ، بۇ تۇغرىدا تولا ئويلاپ بىرقانچە كۈنگىچە تۇزۇك ئۇيقۇ قىلالمىدى. بولۇپمۇ كېچىلىرى بۇ خىيال مېڭىسىگە كىرىۋېلىپ تاڭ ئاتقۇچە ئۇخلاتمايتتى. بىر كۈنى بۇ مەسىلە توغرىسىدا مەسلىھەت قىلىش ئۈچۈن ئۇ توپ توغرا ھېسامىدىن زۇپەرنىڭ ئۆيىگە باردى. ئۇ مېھمانخانىغا كىرىپلا:

— ھېسامىدىن ئاكا، مەن مۇنداق بىر ئىش بىلەن كېلىۋېدىم، — دېدى سالام بېرىشنىڭ ئورنىغا.

— كېلىڭ شائىر، — ھېسامىدىن زۇپەر ھېسابات دەپتىرىدىن بېشىنى كۆتۈرۈپ شائىرغا قارىدى. ئۇنىڭ قاراشلىرىدىن «قېنى سۆزلەڭ، ئاڭلايلى» دېگەندەك ئوچۇق ۋە قىزغىن پوزىتسىيە

كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

— مەكتەپ ئاچىلىشىغا ھازىرچە بەرھەر سىنىپلىق ئاچىلمايدۇ.

— بۇ ياخشى گەپقۇ! مەن ماقۇللايمەن. قېنى ئويلىغانلىرى كۆز قانداق؟ ئاكلايلى.

— ھازىرچە بەرھەر سىنىپلىق ئاچىلمىسۇن.

— ئورنىچۇ؟

— ئورنى بەزىلەك ھويلا بولىدۇ.

— مەخسۇم ئاكامنىڭ خەۋىرى بارمۇ؟

— تېخى سۆزلەشمىدىم. ھەققانىي ھەربىرىگە ئاتامۇ ياق دېمەس.

— قىزغىنلىقىڭىزغا بارىكاللا! — دېدى ھېسسىياتىدىن زۇپەر خۇددى كۆڭلىدىكى گەپنى تاپقان كىشىدىن مىننەتدار بولغان قىياپەتتە كۈلۈمسىرەپ، — سىزنىڭچە بولغاندا بۇ ئىشلارنىڭ ئىسمى كانسىيەتلىرى بار، شۇنداقمۇ؟

— دۇنيادا تولا ئىشلار جورئەتتىن تۇغۇلىدۇ، — دېدى شائىر ئۇمىدۋارلىق بىلەن، — يەڭنى تۇرۇپ بۆسۈپ ئىشلەپ كۆرسەك، تەۋەككۈل دەرياسىغا سالدىم كېمەنى، يا بايدىن چىقار، يا سايرامدىن، دېگەندەك بىرگەپ بولماسمۇ؟

— بۇ گەپلىرىڭىز توغرا، ئەمما، — ھېسسىياتىدىن زۇپەر بىر تەلىم قاپقارا بۇرۇتىنى سىلاپ سەل ئويلىنىۋالغاندەك بولۇپ داۋام قىلدى، — مەكتەپ ئېچىش مەسىلىسى ھازىرقى ئەھۋالدا چوڭ ھەم قىيىن ئىش. ئون نەچچە يىلدىن بۇيان ھۆكۈمرانلىق قىلىۋاتقان قېرى جىياڭجۇن ① نىڭ مىجەزىنى ھەممىز بىلىمىز. ئۇ بەكراق خۇنخور ئادەم. مىللىي مائارىپنى چەكلەشنىمۇ بۇ ئادەم ئادەتتىكى كۆز قاراش بىلەن چەكلەۋاتقىنى يوق. ئۇنىڭ تۆپ مەقسىتى خەلقنى جاھالەتتە، نادانلىقتا قالدۇرۇپ ھۆكۈمرانلىق قىلىشتىن ئىبارەت. شۇنىڭدەك ئۇنىڭ جاھالەتلىك سىياسىتى

① قېرى جياڭجۇن — ياڭ زىڭشىننى ئادەتتە خەلق شۇنداق ئاتايتتى.

سىتىگە بىزنىڭ ئاڭسىز مۇتەئەسسىپ موللىلىرىمىز ياردەم بېرىۋاتمىدۇ. بۇ ئەھۋاللارنى گەرچە سىز ياش بولسىڭىزمۇ ئەتراپلىق چۈشىنىسىز. ماقۇل بىز تەۋەككۈل قىلىپ مەكتەپ ئاچتۇق دەيلى، بۇ، موللىلارنىڭ قۇلىقىغا يېتىدۇ، ئۇلارنىڭ قارشى چىقىشى، بىرنى ئىككى قىلىپ يامۇلغا ئېيتىشى، ھەتتا قېرى جىياڭجۇنگە ئەرز قىلىشى مۇمكىن. ئەھۋال ئۇ دەرىجىگە يەتكەندە بەلكى قىسمەن كۆڭۈل ئاغرىقلىرى تۈگۈلمايدۇ دېگىلى بولمايدۇ. ئەھۋال شۇنداق بولغاندا قانداق قىلىش كېرەك؟ بۇ تەرەپلىرىنىمۇ ئويلاشماي بولماس؟

— بۇ گەپلىرىڭىز تامامەن توغرا. شۇنداق بولۇشى تۇرغان گەپ. ئەمما بىز قاچانغىچە بېشىمىزنى ئېچىمىزگە تىقىپ كىرپىدەك تۈگۈلۈپ ياتىمىز! ئۇجمە پىش، ئاغزىمغا چۈش دېگەن بىلەن بولماس، شۇنىڭ ئۈچۈن...

— شۇنىڭ ئۈچۈن بىز قىلماقچى بولغان ئىشلىرىمىزنىڭ ئىككى تەرىپىنى تەڭ كۆز ئالدىمىزغا كەلتۈرۈشىمىز كېرەك، — دېدى ھېسامىدىن زۇپەر شائىرنىڭ سۆزىنى تارتىۋېلىپ، — بىلىپ تىش قىلغانلىقىڭ بىلەن ئۇشتالماس دېگەندەك، مەكتەپ ئېچىشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى قانداق چۈشەنسەك، ئۇنىڭغا بولىدىغان قارشىلىق نىمۇ تولۇق مۆلچەرلىشىمىز كېرەك. سىز بىلىسىز، مەخسۇتباي ھازىر يوق، شەھەيگە كەتتى. ئەگەر ئۇ بولغان تەقدىردىمۇ ئوتنۇرىغا چۈشمەيدۇ. چۈنكى ئۇنى بۇنداق ھەرىكەتلەردىن قاتتىق چەكلىگەن. ئەگەر ئۇ ئوتنۇرىغا چۈشسە، زىيانكەشلىككە ئۇچراپ قېلىشى مۇمكىن. يېڭى زېكىشىن بوش ئادەم ئەمەس، قولى قان بىلەن بويالغان، ھەزەر قىلماي بولمايدۇ. ھەمدە شۇنداق ئېھتىيات قىلىمەن. لېكىن سىزگە قەتئىي يار - يۆلەك بولىمەن. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ئىشنى ئانچە چوڭ داغدۇغا قىلمايلا ئۆز ئىچىمىزدە بىلىپ، سەككىز - ئون بالا توپلاپ ئوقۇتۇپ كۆرەيلى. ئەگەر قارشىلىق چىقسا، ئاستا - ئاستا كېڭەيتىۋالارمىز. ئاۋادا

پىتنە - پاسات قوزغىلىدىغان بولسا، يىغىشتۇرۇۋېتىپ، تۆۋگە كۆر-
دۈڭمۇ - يوق دەپ تۇرساق قانداق بولار؟ بۇنىڭ سىز قانداق
قارايسىزكەن؟...

2

شەھەر ئىچىدىكى ئۆيلەردە بىرقانچە يىلدىن بېرى پاختا
ئىسكىلاتى بولۇپ كەلگەن چوڭ ئۆينىڭ تام - تورۇسلىرىنى قېيىن
چاڭ - توزاڭ بېسىپ كەتكەن بولغاچقا، تازىلاش ئانچە ئاسانغا
چۈشمەيتتى. شۇنداق بولسىمۇ ئابدۇخالىق ئۇيغۇر بىلەن ئايسە-
خان ئىككىسىنىڭ شۇ كۈنلەردىكى قىزغىنلىقى ئالدىدا بۇ ئىش
ھېچقانچە قىيىن ئەمەس ئىدى. ئۇلار ھەش - پەش دېگۈچە
تازىلاپ تۈگىتىپ، بىر چىرايلىق بولۇپ قالغان دەرسخانىغا قا-
راپ ھۇزۇر قىلىشتى:

— تازىلىق قىلىش نېمىدېگەن ياخشى — ھە. مانا قاراڭ،
چېچىنى يۇيۇپ - تاراپ قويغان قىزغا ئوخشاش، دەرسخانىمىز
بىر چىرايلىق بولۇپ قالدى، — دېدى شائىر خۇشلۇقىنى
بېسىۋالالماي.

— شۇنداق، چاچ - ساقالىنى قىردۇرۇپ تازىلانغان يىگىت
لەرگە ئوخشاتساقمۇ بولىدۇ، — دېدى ئايسمخان كۈلكىگە
زور قىلىپ.

ھەر ئىككىسى بىر پەللە كۈلۈشۈۋالغاندىن كېيىن، دەرسخا-
نىغا پارتا تىزدى. بۇ ئۆي پەيدىنپەي دەرسخانىغا ئوخشىشىپ قې-
لىۋاتاتتى. ئەمدى قارا تاختىلا كەم ئىدى. تاختايىنى سىرلاش
بىلەن بور ياساش ئىشى ئۇلارغا قاراپ تۇراتتى. ئىككىسى مەس-
لىھەتلىشىپ قازناقتىكى مەش كارنايلىرىنى ئەپچىقىپ ئۇلاردىن
بىر داس قۇرۇم قاقتى. شائىر بۇ جەريانىدا يۇزىگە كۈيە سۈرتۈ-
ۋالغانىدى. ئايسمخان مەسخىرە قىلىپ كۈلدى. ئەمما شائىر بۇ-

نىڭدىن بىخەۋەر قاينىتىلغان يېلىم سۈيى بىلەن قۇرۇمنى ئارىلاشتۇرۇپ قويۇقلاشتۇرغاندىن كېيىن، قېتىپ قالمىسۇن دەپ ئالدىراپ تاختاينى سىرلاشقا كىرىشىپ كەتتى.

ئايىمخان بۇر تەييارلاش ئۈچۈن كۆيدۈرۈلگەن سىڭىرتاشتى ئەگىلەكتىن ئۆتكۈزۈش جەريانىدا يۈزىگە ئاق گەڭ سۈرتۈۋالغان ئىدى، بۇنى كۆرگەن شائىر مەسخىرە قىلىپ كۈلۈشكە باشلىدى:

— مۇندىن كېيىن ئۆزلىرىگە ئۈپا سېتىۋالىسىلا بولغۇدەك!

— مەن ئۈچۈن بولمىسىمۇ ئۆزلىرى ئۈچۈن بىرئاز سېتىۋالىسىلا بولماس! — دېدى ئايىمخانمۇ چاقچاق ئارىلاش كۈلۈپ.

— ماڭا لازىمى يوق.

— ئۇ بولمىسا يۈزلىرىدىكى قارا - قۇرىلارنى قانداق تازىلاپ بولىمىز؟ — دېگىنىچە ئايىمخان كۈلۈپ تېلىقىپ قالدى.

شۇندىن كېيىنلا شائىر يۈزىگە قارا سۈرتۈۋالغانلىقىنى سېزىپ، بىرئاز خىجالەت بولغاندەك بولدى. ئايىمخان ئۇنىڭ يۈزىدىكى قارىنى سۈرتۈۋەتمەكچى بولۇپ يېقىنلاپ كەلگەندە، شائىر ئۇنىڭ يۈزىدىكى ئاق گەچنى سۈرتۈپ تازىلىۋەتتى.

ئىككىسى بىرلىكتە تاختاينى كۆتۈرۈپ كىرىپ سىنىپقا ئاسىقاندا، بۇ ئىسكىلات كەم - كۈتىسز ئوقۇش يۇرتى سىياقىغا كىرىپ قالغانىدى. ئايىمخان سىرتقا چىقىپ قۇرۇغان بوردىن بىرنەچچە چوكا ئەكىرگەندە، شائىر بور بىلەن قارا تاختىغا:

«مەكتەپ جەننەت
كەل داۋام ئەت»

دەپ چىرايلىق يېزىپ قويدى.

ئەتىسىدىن باشلاپ تەيىن قىلىنغان بالىلار كېلىشكە باش-

لىدى. ھېسابىدىن زۇپەر ئەڭ كىچىك ئۇكىسى بىر-رىنچى بولۇپ ئوقۇشقا بەرگەنىدى. سەككىز - ئون يالا تولىدى. بۇنىڭ ئىچىدە قىزلارمۇ بار ئىدى. قىزلار ئايىمخان بىلەن بىرلىكتە ئوقۇيتتى. مەكتەپ خراجىتى ۋە ئوقۇغۇچىلارغا بېرىلى-دىغان دەپتەر - قەلەم خراجەتلىرىنى ھېسابىدىن زۇپەر ئۆز ئۈس-تىگە ئالغانىدى.

مەكتەپنىڭ دەسلەپكى شەكلىنى قۇرۇپ چىققان شائىرنىڭ كۆڭلى ئىلگىرىكىگە قارىغاندا جىق ئارام تاپقانىدى. ئۇ، ئوقۇ-غۇچىلارغا قىزغىن ۋە كۆڭۈللۈك دەرس ئۆتتۈپ، كۈنلەرنىڭ قانداق ئۆتكەنلىكىنى سەزمەيلا قالاتتى. بالىلارغا ئانا تىلى ۋە ھېساب دەرسلىرىنى قېتىرقىنىپ ئۆگىتەتتى. ئوقۇتقۇچىلىق ئە-مەلىي مېھنەت ۋە كۈچ تەلەپ قىلىدىغان ئەڭ جاپالىق خىزمەت. شۇڭا كۈندۈزى ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان شائىر خېلى چارچايتتى. لېكىن كەچ چۈشىلا ھاردىم - تالدىم دېمەستىن ئىجادىي ئە-مگەكنى ئىزچىل داۋاملاشتۇراتتى. ھەر كېچىسى تۈن نىسبىگچە چىراغ تۇتۇلدە، پەنجىرىدىن ئۇرۇپ تۇرغان سالقىن ھاۋادىن را-ھەتلىنىپ ئولتۇرۇپ، ئۆركەشلىگەن ئىلھام دېگىزلىرىدىن ئېسىل دۇر - جاۋاھىرلارنى سۈزۈۋالاتتى - دە، مەرىپەت گۈلىستانىغا نەقىش قىلىپ چېكەتتى. ئۇنىڭ قەلىمى ئاستىدا پۈتۈپ چىققان، پاساھەتلىك ئىلمۇ ھېكمەتلىك، ئوچۇق يېكىرلىك، ئامېسىاب، ئاددىي، ئۇقۇملۇق شېئىرلار، مىكىلغان - ئونىمىكىلغان مېھنەتكەش-لەر ئامېسىنىڭ كۆڭلىدىكى مەقسەت - ئارزۇسى، ئۈمىد - ئىس-تەكلىرىنىڭ سىمۋولى سۈپىتىدە گويا چولپانىدەك ۋە قۇتۇپ يۇل-تۇزىدەك چاقناپ جۇلا چاچاتتى. شۇ سەۋەبتىن بۇ شېئىرلار نا-ھايىتى قىسقا ۋاقىت ئىچىدە شەھەردە، يېزا - سەھرالاردا، مەدرىسە ھۇجرىلىرىدا، مەشرەپ ئولتۇرۇشلىرىدا مۇقەررەر ئوقۇ-لىدىغان، قولدىن - قولغا ئۆتۈپ تېگىشمەيدىغان، گويا ئەڭ ئېسىل گۆھەردەك قەدىرلىنىدىغان بولۇپ قالغانىدى.

شېئىرىيەتتىن ئاز - تولا خەۋىرى بولغان ھەرقانداق كىشى ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ شېئىرلىرىدا كېتىۋاتقان پىكىرلەر-دىن تولىمۇ ھۆزۈرلىناتتى. ئۇنىڭ شېئىرلىرىدىكى لەززەتنى شې-ئىرىيەت باغلىرىدا مەي باغلاپ پىشقان ھەرقانداق تاتلىق مېۋىلەردىنمۇ شېرىن ھەم لەزىز كۆرەتتى. ئۇنىڭ شېئىرلىرىدىن رېئال تىلەكلەر ئۇرغۇيتتى، يارقىن ئوبرازلار ئۆركەشلەيتتى، كۆ-رەش نىشانلىرى ماياكتەك چاقناپ تۇراتتى. ئىلاھىي تىلەكلەر-دىن مۇستەسنا ھالدا، خەلقنىڭ ئۈيقۇسى ئېچىلىپ، كۆرەش قىلىش روھى ئۇرغۇيدىغانلا بولسا، جاسارەت - غەيرەت بىلەن كۆرەش قىلىشقا ئاتلىنىدىغانلا بولسا، مۇراد - مەقسەتكە، پارلاق ئىستىقبالغا يەتكىلى بولىدىغان جاراڭلىق خىتابنامىلەر تولىمۇ جانلىق ۋە ھەقىقىي ياڭراپ تەسىر كۆرسىتەتتى. شائىرنىڭ «ئۇزۇلمەس ئۈمىد»، «ۋىجدان ئازابى»، «كۆڭۈل خاھىشى»، «كۆرۈنگەن تاغ يىراق ئەمەس» ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش بىرمۇنچە شېئىرلىرىنىڭ كۆچۈرمىسى ھاپىزلارنىڭ يادقا ئېلىۋېلىشى ئارقى-دا خەلق ئارىسىغا كەڭ تارقىلاتتى. مىڭلىغان - ئونمىڭلىغان دەردمەن يۈرەكلەر بۇ شېئىرلارنىڭ شېپالىق ۋەسلىدىن دەرمان ئالاتتى. زامانىنىڭ دەردىۋ بالاسىدىن ساقايماس كېسەللەرگە مۇپتىلا بولغان خەسنە دىللار داۋالىنىپ ئەسلىگە كېلەتتى.

ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ بۇ خىل جاراڭلىق شېئىرلىرى يالغۇز تۇرپاندىلا بولماستىن، ئۇرۇمچى، گۇچۇڭ، ماناس، قۇمۇل قاتارلىق جايلاردىمۇ كۆچلۈك ئېقىم ھاسىل قىلغانىدى. ئۇ-نىڭ شېئىرلىرىدىن كۆچۈرمىلەر شەھەردىن - شەھەرگە تارقىلاتتى، ھەتتا يار - بۇرادەرلەر ئۆزئارا سۆۋغا - سالام قىلىشىپ ئەۋەتەتتى.

3

چۈشكە يېقىن بىر چاغدا، ھويلىغا ئىككى ئادەم كىرىپ كەلدى. ئۇلاردىن ئورۇقراق، قارا كەكە ساقال كەلگىنى روزى

موللا ئىسمىلىك يەرلىك كىشى بولۇپ، ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ خەنزۇچە مەكتەپتە بىللە ئوقۇغان ساۋاقدىشى ئىدى. ئاق يۈزلۈك، قوش بۇرۇن، تالىپ سۈپەت كەلگەن يەنە بىرى ناتونۇش ئىدى. قارىغاندا ياقا يۇرتلۇق كۆرۈنەتتى. ئابدۇخالىق ئۇيغۇر دەرسخانىدىن چىقىپ مېھمانلارنى قارشى ئالدى.

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ...

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام ... روزى موللا! ئەھۋالىڭ قانداق؟ ئوبدان تۇردۇڭمۇ؟...

قول ئېلىشىپ كۆرۈشكەندىن كېيىن، روزى موللا ئالاق - جالاق بولۇپ، بالىلار چۇرۇقلاشقان دەرسخانا تەرەپكە دىققەت قىلدى. ناتونۇش ئادەم بولسا، ئەڭ ھۈرمەتلىك بىر ئادەمنىڭ ئالدىدا تۇرغاندەك قورۇنۇپ تۇراتتى.

— بۇ مېھمان قۇمۇلدىن كەلگەنىكەن، — دېدى روزى موللا يېنىدا تۇرغان مېھمانىنى كۆزى بىلەن ئىما قىلىپ، — ئابدۇخالىق بىلەن كۆرۈشمەكچىدىم. ئۆيىمنى تاپالمايۋاتقىنىدەك ئىزدەپ يۈرۈپتۇ. مەن باشلاپ كىردىم.

— ياخشى بوپتۇ، ئۆيگە كىرەيلى، — دېدى شائىر مېھمانلارنى تەكلىپ قىلىپ.

— مەن چىقىپ كېتىمەن، ئىشىم ئالدىراش، — دېدى روزى موللا ئاندىن بۇرۇلۇپ دەرسخانا تەرەپكە قاراپ، — بۇ يەردە ئوقۇۋاتقان بالىلارمۇ بارمۇ — قانداق؟!

— تۇغقانلارنىڭ بالىلىرىدىن بىرنەچچىسى كەلگەنىكەن...

— ھە ... شۇنداق گەپمۇ! ياخشى گەپتۇ ... ، — روزى موللا دەرسخانىغا بېشىنى تىقىپ چۆچۈپ كەتتى، — بۇ بىر رەسمىي مەكتەپ ئىكەنغۇ، قاراتاختا، جوزا - بەندىك ھەممىسى تەل، نېمىدېگەن ياخشى ...

ئۇ بالىلارغا ۋە دەرسخانا ئىچىگە چوڭقۇر سەپسېلىپ، ئاندىن ئارقىغا يېنىپ. شائىر ئۇنى بىردەم

ئولتۇرۇشقا تۇتقان بولسىمۇ، ئۇ ئۆزىرە ئېيتىپ چىقىپ كەتتى. ئۇنى ئۇزىتىپ قايتقان شائىر، هويلىدا كۆتۈپ تۇرغان يات مېهمانىنى ئۆزىنىڭ مەشغۇلات ئۆيىگە باشلاپ كىردى.

ئۆي ئاددىي، ئەمما پاكىز تازىلانغانىدى. دېرىزە تۈۋىگە تۇرغۇزۇلغان ئۇستەل ئۈستىدە دۇئا ـ قەلەم ۋە قەغەز ـ دەپتەرلەر رەتلىك تۇراتتى. تەكچىدە يەنە بىرمۇنچە كىتابلارمۇ بار ئىدى. مېهمان پاتمۇ قىلىغاندىن كېيىن، خىجالەت بولغاندەك قىلىپ ئۆزىنى تونۇشتۇردى:

— قۇمۇلدىن كېلىۋېدىم، ئىسمىم ئېزىز نىيازى، ۋاقىتسىز كېلىپ مەشغۇلاتلىرىنى بۇزۇپ قويغانلىقىمغا خىجالەتمەن.

— ياق، هەرگىز ئۇنداق دېمىلىسۇن، دوستلار ئۈچۈن هەرقاچان ۋە هەرقانداق ۋاقىتتا تەييارمىز، هەرگىز مالال كۆرمەيمىز، — دېدى شائىر يېقىملىق كۈلۈپ، — خۇش قېنى، قۇمۇلدىن قاچان يېتىپ كەلدىڭىز؟

— هازىر، — دېدى ئۇ هاياجانلانغان هالدا شائىرغا قاراپ، — جانابلىرىغا سالام بېرىش، دىدارلىرىنى كۆرۈپ سۆھبەتلىرىگە داخىل بولۇش ئارزۇيۇم كۆچلۈك بولغىنى ئۈچۈن، نەرسە ـ كېرەكلەرنى سارايغا تاشلاپلا ئالدىراپ كېلىشىم.

— ناهايىتى ياخشى ... كۆكۈل ئىزدىگەن ۋىسال، دوست، ئۇلپەت دېگەنلەر گاهىدا كىشىنى ئىختىيارسىز شۇنداق ئالدىراشقا مەجبۇر قىلىدۇ. ئالدىراش كېرەك، هاياتلىقنىڭ تەبىرىمۇ، ئىسمۇ تەك ـ ئارزۇلارغا يېتىش يولىدىكى ئالدىراش هەرىكەتلەردىن ئىبارەت دېيىشكە بولىدۇ. مانا بۇگۈن سىزمۇ بۇ سىزىقتىن چىقماي كېلىپسىز. كەلگىنىڭىز ناهايىتى ياخشى بولغان. سۆزلىشىمىز، ئۇلپەتلىشىمىز.

شائىر يۇمشاق سۆزلەپ ئىمكان قەدەر مېهماننىڭ چىرايىدا ئەكس ئەتكەن خىجالەت رەڭگىنى ئۆچۈرۈشكە تىرىشقانىدى.

— رەھمەت، — دېدى نىيازى مىننەتدارلىق بىلەن، — ئۆتكەن يىل يارانلاردىن بىرى جاناپلىرىنىڭ شېئىرلىرىدىن نۇسخا كۆچۈرۈپ سوغات تەرىقىسىدە پېقىرغا ئەۋەتكەنىكەن. بۇ نۇسخىلار قۇمۇلدا قولدىن - قولغا ئۆتۈپ گويا ئەكئۇشنەردەك قەدىرلەندى. قۇمۇلنىڭ راھەتپاغلىرىدا، مەدرىسە ھۇجرىلىرىدا، سودا سارايلىرىدا؛ بەزمە - باراۋەت ئولتۇرۇشلىرىدا قىزغىن ئوقۇلدى. بۇ شېئىرلاردىن لەززەت تاپمىغان، بەدىئىي قۇۋۋىتىدىن تەسىرلەنمىگەن بىرمۇ ئادەم كۆرۈنمىدى، ھەممە ئادەم بىر-دەكلا بۇ شېئىرلار ناھايىتى چۇشىنىشلىك ھەم تەسىرلىك يېزىلغان دەپ جاناپلىرىغا مەدھىيە ئوقۇشتى، — نىيازى بىرئاز توختىۋېلىپ لەۋلىرىنى نەمدۇالغاندىن كېيىن داۋاملاشتۇردى، — ھەممىدىن ماڭا كۆپرەك تەسىر قىلغانىكەن، ئۆزلىرىنى غايىبانە ئۇسۇناز تۇتۇپ تەقلىد قىلدىم. كېچە - كۈندۈز مەشىق قىلىشقا توغرا كەلدى. يارىغۇدەك بىرەر نۇسخا ئىشلەپ چىقىش ئاسان ئىش ئەمەسكەن. شۇنداق بولسىمۇ چېكىنمىدىم. ئەجنەبىلەر قىلىپ بىرنەچچە نۇسخا ئىشلەپ كەلدىم. گەرچە پىشمىغان بولسىمۇ جاناپلىرىغا كۆرسىتەي دەپ ئالغاچ كېلىۋېدىم، مالال كەلمىسە ...

شائىرغا ئىككى قوللاپ بىرنەچچە بەت قول يازما نۇسخان نىيازى گەردەن - قۇلاقلىرىغىچە قىزىرىپ كەتتى.

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر بۇ شېئىرلارنى ئۇرغۇلۇق ئوقۇشقا باشلىدى. نىيازى ئۆز شېئىرلىرىنى كاتتا شائىرنىڭ ئاۋازىدىن ئاڭلاپ ھاياجانلانغان ھالدا شەلپەردەك قىزارغاندى. شائىر ھەممىنى بىر قۇر ئوقۇپ چىققاندىن كېيىن نىيازغا يېقىملىق قاراپ:

— ياخشى يېزىلغان، پىكىرلەر جايىدا، — دېدى رازى بولغان ھالدا بېشىنى لىڭشىتىپ، ئاندىن سالماقلىق سۆزلەپ پىكىر بايان قىلدى، — باشقا كىشى ئىشلىيەلمىگەن ئىشنى مەن ئىشلىيەلـ

مەيمەن دېمەسلىك كېرەك. تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ ئىجتىهات قىلمىسا، باشقىلار ئىشلىگەن ھەرقانداق ئىشنى ئوخشاش ئىشلىگىلى بولىدۇ. ئۇلۇغ ئۇستاز ئەلىشىر ناۋايى كىشىنى ھەيران قالدۇرالايدىغان ئالەمشۇمۇل ئۇلۇغ ئەسەرلەرنى يازدى. ئۇستاز شەيخ سەئىدى ھېكمەتلەر ئالەمدىن شۇنچە ھېكمەتلەرنى قازدى. ئۇلار تامام قېزىپ تۈگەتكىنى يوق. ئۇلاردىن كېيىنكى ئىقتىدار ئىگىلىرىگە يەنە نۇرغۇن جاۋاھىرلار، ھېكمەتلەر قالغان. بۇنى ئەۋلادلار قازدى ۋە بۇندىن كېيىن يەنە قازىدۇ. بۇنىڭ ئاچقۇچى ئىجتىهات ۋە تىرىشچانلىقتا. ئىجتىهات قىلماي ھېچقانداق مەسىلىنى يەتكىلى بولمايدۇ. سىزمۇ كۆرۈپ بىلگەنسىز، بىزنىڭ كۆپلىگەن تالىپلىرىمىز ناھايىتى چاپسانلا قازان بېشىنى چۆگىلەپ قالىدۇ، ياكى قاسساپنىڭ كانارىسىغا ئولاشقان چۈنلارەك مەنپەئەت داستىخانلىرىغا ئولىشىدۇ، ياكى ھاۋايى - ھەۋەسلەرگە بېرىلىپ ئۆز ئىجتىهاتى ۋە تىرىشچانلىقىنى يوقىتىپ قويىدۇ. بۇھال بىزدىكى تۆلەپ تولدۇرغىلى بولمايدىغان چوڭ زىيان. ھېنىڭچە ئادەملەر ئۇچۇن ئەڭ قىممەتلىك نەرسە — ھايات بولۇشى كېرەك، چۈنكى ئۇ ھەر بىر ئادەمگە پەقەت بىرلا قېتىم كېلىدۇ، شۇنىڭدەك ھاياتلىقتا ھەر بىرتىنىق ۋاقتىمۇ شۇنداق قىممەتكە ئىگە. چۈنكى ھەر بىر تىنىق ۋاقتىمۇ بىرلا قېتىم كېلىپ ئۆتۈپ كېتىدۇ. ھېنىڭ دېمەكچى بولغىنىم ھەر بىر ئادەم ئۆزىنىڭ قىممەتلىك ھاياتىنىڭ قەدرىنى بىلىشى، قىممەتلىك ۋاقتىنى چىڭ تۇتۇشى لازىم. ئۆزىنى ئۆزى قەدىرلىمىگەن ئادەمنى باشقىلار كېلىپ قەدىرلەپ بەرمەيدۇ، شۇنىڭدەك قولدىن كەتكۈزگەن ۋاقتىنى باشقىلار كېلىپ تۆلەپمۇ بەرمەيدۇ. بۇ جەھەتتە سىزگە رەھمەت ئېيتىمەن. چۈنكى سىز قىممەتلىك ۋاقتىڭىزنى زايە قىلماي ئىجتىهات قىلىپ ئۇنىڭ دەسلەپكى كەشتىلىرىنى نەقىشلەپ كېلىپسىز، بۇنى داۋاملاشتۇرۇڭ، كۆپرەك مەشق قىلىڭ. كۆپرەك يېزىڭ. پىكىرلەر ئوچۇق، تىلى يېنىك

بولسۇن. بىزنىڭ شېئىرلىرىمىزغا كىشىلەر بىر قاراش بىلەنلا پىكىرلىرىمىزنى، مەقسەتلىرىمىزنى چۈشىنىدىغان بولسۇن.

— رەھمەت، بەرگەن تەلىملىرىگە مىڭ رەھمەت. بىراق ... دېدى نىيازى بىرئاز ئۇڭايسىزلىنىپ.

— خۇش قېنى! — شائىر ئۇنىڭ پىكرىنى ئاڭلاشقا تەييار ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈپ سوئال نەزىرى بىلەن قارىدى.

— مەن تولا هاللاردا چىكىنىپ قالىمەن، — دەپ سۆز باشلىدى نىيازى ئوچۇق كۆڭۈللۈك بىلەن، — يازغانلىرىم ئۆزۈمگە يارىماي قالمدۇ. يازغانلىرىمنى كۆپلەپ يىرتىپ تاشلايمەن. بەزى كۈنلەردە چىكىنىپ يازمايلا قويماي دەپ ئويلايمەن. مەندە بەزىدە مۇشۇنداق بىر خىل يامان كەيپىيات تۇغۇلۇپ قالمدۇ.

— بۇ توغرا ئەمەس، — دېدى شائىر كەسكىن پىكىر قىلىپ، — هەممەتلىك، غەيرەتلىك بولۇڭ، هاياتقا ئۈمىدۋار بولۇڭ. هەر گىز چېكىنمەڭ، تىرىشىپ ئۆگىنىپ شائىر بولۇڭ. بىز ئىككىمىز يەنە ئازلىق قىلىمىز. يۇرتىمىزدا تېخىمۇ كۆپ شائىرلار، ئەدىبلەر يېتىشىپ چىقىشى كېرەك. بىزدە بىر شائىرنىڭ ياكى بىرئەدىبنىڭ يېتىشىپ چىقىشى بىر بىغەرەزنىڭ كېمەيگەنلىكى بىلەن باراۋەر. بۇنى بىلىشىڭىز كېرەك.

شائىرنىڭ ئاجايىپ پىكىرلىرىدىن چوڭقۇر تەسىرلەنگەن نىيازى شېئىرىيەتنىڭ يەنە بىرمۇنچە نازۇك تەرەپلىرىدىن سوئال قويۇپ، ئۆزىدە مۇجمەل بولۇپ كېلىۋاتقان مەسىلىلەرنى يورۇتتى. شائىر ئۇنىڭ هەر بىر سوئالىغا قانائەتلىنەرلىك جاۋاب بەرگەندى. ئەڭ ئاخىردا نىيازى رەھمەت ئېيتىپ قايتماقچى بولغاندا، شائىر ئۇنى ئىشىك ئالدىغىچە ئۇزىتىپ چىقتى.

— توختاڭ، سىزگە بىرجۇپ هالقا سوۋغات قىلاي! — دېدى شائىر، كېتىۋاتقان مېهمانىنى توختىتىپ، نىيازى هاڭ-تاڭ بولۇپ تۇرۇپ قالدى. شائىر تۆۋەندىكى غەزەلنى ئوقۇدى:

ئەي نىيازى غەيرىتىڭدىن ئۆل لېكىن ئايرىلمىغىن،
ھەقلىغىن بىلگەن يولۇڭدىن جاننى بەر قايرىلمىغىن.
مانەئىڭ كۆپ بولسىمۇ قورقماي ئۆزۈپ ئالدىڭغا باس!
تاغۇ تاش، دەريا، ئۇلۇغ سۇلارغا سەن تاڭ قالمىغىن.
ئابدۇخالىقنىڭ سۆزى دەپ ئېتىبار قىلماي قويۇپ،
ئۇشبۇ ۋىجدانىنى كېيىن پۇتمەس ئازابقا سالمىغىن.

4

سىنىپتا ئايىمخاننى ھېسابقا ئالمىغاندا 13 بالا ئوقۇيتتى. ئوچىسى قىز، قالغانلىرى ئوغۇل ئىدى. ئوغۇللارنىڭ ئالدى 12 ياشلاردا، قىزلارنىڭ ئالدى 10 ياشلاردا بولۇپ، قىزلار ئايىمخاننى چۆرىدەپ ئوغۇللاردىن ئايرىلىپ ئولتۇراتتى. بۇنىڭ ئىچىدە يالغۇز ئايىمخانلا ھۆسن خەت مەشق قىلاتتى. چۈنكى ئۇنىڭ ئەسلىدە قۇرئان ساۋاتى بولغانلىقتىن خەت يېزىشنى ئاسانلا ئىگىلەپ ھۆسن خەت مەشق قىلىش باسقۇچىغا كىرگەنىدى. قالغان بالىلارنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ ئا، ب، س دەپ ئوچ گۇرۇپپىغا ئايرىپ دەرس بېرىلەتتى.

يەتمەكچى بولغان مەقسەتنىڭ بىرىنچى بالدىقىغا قەدەم باسقان ئابدۇخالىق ئۇيغۇر بۇ خىزمەتتىن ئىنتايىن مەمنۇن ئىدى. ھاردىم - تالدىم دېمەستىن قىزغىن دەرس ئۆتۈپ كۆڭۈلدۈك ئىشلەيتتى. قارا تاختىنىڭ يېرىمىغا ھەرپ، يېرىمىغا سۆز - جۈملە يېزىپ ئايرىم ھالدا ئۆگىتەتتى. بالىلارنى دەپتەرلىرىگە يېزىپ مەشق قىلدۇرۇپ ئورۇنلاشتۇراتتى. مەشق قىلىش باشلانغاندا نازارەتنى كۈچەيتىپ، خەت يازغاندا قانداق ئولتۇرۇش، قەلەمنى قانداق تۇتۇش، قەلەمنى چىڭ بېسىۋاتماسلىق، قەلەمنى تىلغا تەگكۈزمەسلىك توغرىسىدا تىنىمسىز سۆزلەپ تەلىم بېرەتتى. قەلەم ئۇچىنى سۈندۇرۇۋالغۇچىلارنىڭ قەلىمىنى ئۇشلاپ بېرەتتى. ئا-

يىمخان مەشق قىلىدىغان قورۇش قەلەمنىمۇ تەييارلاپ بېرەتتى...
ئوقۇغۇچى گەرچە ئاز بولسىمۇ، ئىش كۆپ ئىدى. بىرسىنىڭ ئوقۇتقۇچى - تەربىيەچىگە بۆلۈنگەن ئوقۇغۇچىلارنى ئوقۇتقان ھۆنەللىرىدۇچ كېلىدىغان قىيىنچىلىقلار شائىرنى خېلى تەرلىتەتتى. قارا تاختىغا تولا خەت يېزىپ، تولا ئۆچۈرۈپ قوللىرى بور توزاڭلىرى بىلەن خۇددى ئۇن خالتىسى قاققاندەك بولۇپ كېتەتتى.

لېكىن ئۇ مەمنۇن ئىدى. شائىرنىڭ جاپالىق ئەمگەكلىرىنى، سىنىپ ئىچىدە قىزىلگۈلدەك ئولتۇرغان بالىلار ۋە ئۇلارنىڭ ئوقۇشقا تەلمۈرۈپ تۇرغان قارا كۆزلىرى، ئوقۇتقۇچىسىدىن مىننەتدار بولۇپ قاراشلىرى كۆتۈرۈپ كېتەتتى. شائىر ھەر بىر بالىنىڭ مىننەتدارلىق سۆيگە چىلانغان قاپقارا كۆزلىرىنى ئۇچراتقاندا، ھارغان - چارچىغانلىرى بۆلۈتتەك توزۇپ، ئۇنىڭ ئورنىغا يېڭى قان، يېڭى كۈچ - غەيرەت پەيدا بولغاندەك ھېس قىلاتتى. ئەنە ئايىمخان قورۇش قەلەمنى غىچىرلىتىپ ھۆسن خەت مەشق قىلماقتا. ئۇنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن بېرىلىپ - قېتىرقىنىپ مەشق قىلىۋاتقان ۋاقتىتىكى ئولتۇرۇشلىرى نېمىدېگەن چىرايلىق، ئۇنىڭ ئاپئاق بۇدرۇق مانتىسىدەك سۆزۈك قولىدىن يېزىلىپ چىقىۋاتقان ھۆسن خەتلەر نېمىدېگەن سەنئەتلىك! بۇ خەتلەر گويا ھەركۈن، ھەر سائەت ئۆزگىرىش ياساپ كامالەت تېپىۋاتقان زىرائەت مايسىلىرىدەك كۆندە بىر خىل ئىلگىرىلەپ كۆركەملەشمەكتە، بۇ ئەلۋەتتە ئوقۇتقۇچى ئەمگەكنىڭ ئۇنۇمى. ئوقۇتقۇچىنى خۇش قىلىدىغان، ھەرقانداق جاپا - مۇشەققەتلەرنى ئۇنتۇلدۇرىدىغان مەھسۇلات.

ئەنە يۇمىلاق يۈزلۈك، ئاھۇ كۆزلۈك سىراجىدىن، ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن زېرەكلىك ئۇچقۇنلىرى چاچراپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ دەرسكە قۇلاق سېلىپ ئوقۇتقۇچىغا ئىنتىلىپ قاراپ ئولتۇرۇشلىرى نېمىدېگەن چىرايلىق. بۇ، كۆڭلىنى رازى قىلىدىغان سېھرىلىك كۆرۈنۈش ئەمەسمۇ؟!...

ئەنە بۇدرۇققىنە، سۆتتەك ئاق يۈزلۈك بۇۋىخەلىچە. ئۇنىڭ

ئۇشتاق ئۆرۈلگەن قارا سۇمبۇل چاچلىرى، پىشانىسىنى يېپىپ قارا قاشلىرى بىلەن تۇتىشىپ تۇرغان ماڭلاي چاچلىرى ... ئۇ بىرىلىپ دەپتەرگە رەقەم يازماقتا. ئۇنىڭ بۇرۇن ئۇچلىرىدىن مۇنچاق - مۇنچاق تەر قۇيۇلماقتا. بۇ قىزنىڭ تەرىنى سۈرتۈشكىمۇ ۋاقتى يوق. بۇ نېمىدېگەن كۆڭۈللۈك ئۇقۇش - ھە! سىنىپتا يەنە بىر - بىرىدىن قېلىشمايدىغان چىرايلىق بالىلار. گويا بىر-بىرى بىلەن بەسلەشكەندەك كۆڭۈل قويۇپ ئوقۇماقتا... ئابدۇخالىق ئۇيغۇر بالىلارنىڭ ئوقۇش قىزغىنلىقى ۋە تىرىشىش كەيپىياتلىرىغا قاراپ ئىچ - ئىچىدىن مەمنۇن بولاتتى. قىلىۋالغان ئىشىنىڭ توغرىلىقىغا تېخىمۇ ئىشىنەتتى. بۇنى كېڭەيتىش كېرەكلىكى توغرىسىدا تەسەۋۋۇر قىلاتتى. ئۇيلىغانسېرى ۋۇجۇدى كۈچ - قۇۋۋەتكە تولۇپ كېتەتتى...

شائىرنىڭ ئاتىسى ئابدۇراخمان مەخسۇم كىرىپ كەلدى. ئۇ خاپا كۆرۈنەتتى. سىنىپ ئىچىدە تۇرغان شائىر دېرىزىدىن ئاتىسىنى كۆرۈپ ئالدىغا چىقماقچى بولۇۋاتقاندا، مەخسۇم دەرسخانىغا بېسىپ كىردى. ئۇ چېچىلىپ سۆزلەشكە باشلىدى:

— بىزنى كۈن كۆرگىلى قويىسىڭلار بولمامدۇ! نېمىدېگەن كۆڭۈل ئاغرىقى بۇ! — ئۇنىڭ ئوزايىدىن قانداقتۇر بىر جايدا قاتتىق كۆڭۈل ئاغرىقى تارتقانلىقى چىقىپ تۇراتتى. ئۇ بىر ئىسكەتتە چېچىلىپ سۆزلەيتتى، — چوڭ بولغاندا بىراۋلارنىڭ ئالدىدا قول قوشتۇرۇپ تۇرۇش ئاسان ئىشمۇ؟ چاپسان بول. بۇ ئىشلىرىڭنى يىغىشتۇرۇۋەت. بالىلارنى ھازىرلا كۆزدىن يوقات، بېشىمغا بالا تاپقۇچى بولماڭلار!...

— نېمە بولدىڭىز ئاتا، كايىپ قاپسىزغۇ! — دېدى شائىر، ئاتىسىنىڭ سۆزلىرىگە ھەيران بولغان تەرزدە.

— مەن دېگەندەكىن يىغىشتۇرۇۋەت! مەكتەپ ئاچمەن، بالا ئوقۇتمەن دەپ بېشىڭغا بالا تاپقاندىن، ئېتىزغا چىقىپ كەتمەن چاپقىنىڭ تۇزۇك. كەتمەن چاپساڭ سەن بىلەن ھېچ

كىمنىڭ كارى بولمايدۇ.

— بۇ كىچىك ئىشقۇ؟ ... — دېدى شائىر نارازى بولغان ئاھاڭدا. — سەككىز - ئون بالا كېلىپ - كېتىپ تۇرغانغا نېمە بولماقچى؟

— سەن ئۇنداق دېگىنىڭ بىلەن ئامبالنىڭ ئالدىغا تاغدەك يوغان ئىش بولۇپ بېرىپتۇ! — مەخسۇم ئاۋازىنى سەل پەسەيتىپ ئاغرىنىشلىق قىلغاندەك داۋاملاشتۇردى، — پۇتۇكنىڭ ئۇچىغا قاراپ يۈرگەنلەر خېلى كۆپ ئوخشايدۇ. ئۇنداق بولمىسا ئامبال نەدىن بىلسۇن؟...

— ئامبال ئاڭلاپتۇمۇ تېخى؟

— مەن شۇ تاپتا يامۇلدىن كېلىشىم، — دېدى مەخسۇم خۇددى يىرگىنىچلىك بىر جايغا بېرىپ قالغەن كىشىدەك سەسكىنىپ، — ئۆيدە ياتسام يامۇلنىڭ يايىسى بوراندەك گۈركىرەپ كېلىپ مېنى ئالدىغا سېلىپ ھەيدەپ ماڭدى. نېمە بالا بولغاندۇر دەپ يامۇلغا يېتىپ بارغۇچە بولدا قىلىغان خىيالىم قالمىدى. ئۆزۈك بىلسەن، يايى دېگەننىڭ ئۆزىدىن بەك رەك ھەيۋىسى يامان كېلىدىغان خەق، مېنى ئاپىرىپلا داتاڭدا ئولتۇرغۇزۇۋەتتى. بىر - ئىككى سائەتتىن كېيىن ئاندىن ئامبال چىقتى. مېنى كۆرۈپلا تۆكۈرۈكلىرىنى چاچرىتىپ: «سىلەرنىڭ بېشىڭلار شۇنچە چوڭلاپ كەتتىمۇ، جىياڭجۇننىڭ ئەمىر - پەرمانىغا بويسۇنمايدىغان يەتتە بېشىڭلار بارمىدى؟ ئاڭلىسام ئوغلۇڭ ئابدۇخالىق مەكتەپ ئېچىۋاپتۇ دەيدۇ، چاپسان يوقىنىڭلار، بولمىسا ئاتا - بالا ئىككىڭلارنى ھەپسىگە ئالىمەن!...» دەپ ۋارقىراپ كەتتى. مەن: «بولىدۇ، ئوغلۇم راست شۇنداق قىلغان بولسا، بېرىپ مەكتىپىنى تارقىتىۋېتەي»، دەپ ۋەدە بېرىپ قۇتۇلۇپ چىقتىم. بولدى قىل، بۇگۈنلا يىغىشتۇرۇۋېتىپ قۇلاقنى تىنچ قىل!...

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر بۇ سۆزلەرنى تىنچ تۇرۇپ ئاڭلاۋاتقاندەك كۆرۈنسىمۇ، ئەمما غەزەپتىن ئۆرتەنگەن ۋۇجۇدىنى قارا تەر باسقاندى. بالىلار گويا ئۇركۈپ كەتكەن توشقاندەك دىر - دىر تىترىشىپ جىم ئولتۇرۇشاتتى. مەخسۇم ئۇلارنى قوغلاشقا باشلىدى:

— كېتىڭلار! مۇندىن كېيىن كەلگۈچى بولماڭلار، ئەمدى بۇ ئىشنى توختىتىپ قويىمىز.

— ئاتا! — دېدى شائىر قارشىلىق كۆرسىتىپ، — تۈلا قورقۇۋەرمە، بۇ خەقتىن قانچىلىك قورقساڭ، بېشىڭغا شۇنچىلىك چىقىۋالىدۇ. مەن بۇ مەكتەپنى تارقاتمايمەن. مېنىڭچە بولغاندا بۇ ھېچقانچە چوڭ ئىش ئەمەس. بۇنى مەكتەپ دېگىلى بولمايدۇ، ئىشەنمىسە ئامبال ئۆزى چىقىپ تەكشۈرسۇن، تۇغقانلىرىمىزنىڭ سەككىز - ئون بالىسى تۇپلاشقان كىچىكىنە ئىشنى مەكتەپ ئاچتى دەپ يۇغىنىتىپ بىر نېمە دەيدىغان بولسا، ئۇ چاغدا ئامبال بىلەن ئۆزۈم سۆزلىشىمەن. ئەگەر ھەپسىگە ئالمەن دېسە مەيلى، ھەپسىدە ئۆزۈم ياتىمەن. بىز قاچانغىچە قورقۇپ جىم ياتىمىز؟ توشقاندەك قورقۇپ يۈز يىل ياشىغاندىن ئارسلاندەك قورقماي بىر كۈن ياشىغان ياخشى. مەن ئەمدى قورقمايمەن!

— سەن يەنە ياشلىق قىلىۋاتسەن ئوغلۇم! — دېدى مەخسۇم ئۇنىڭ سۆزىنى سىلكىپ، — بۇ ئىشقا سەل قارىما. قېرى جىياڭجۇن ئويناشقىلى بولمىدىغان كىشى ئەمەس. ئۇنىڭ كۆڭلى قارا، پەيلى يامان، قولى قان ئادەم. ئەگەر بۇ ئىش ئۇنىڭ قۇلىقىغا يېتىدىغان بولسا، ھەرقانداق خۇنىلۇق ئىشلارنى قىلىشتىن باش تارتمايدۇ. سەنمۇ كۆرگەنغۇ، ئاشۇ يىل لىرى مەكتەپلەرنى پېچەتلەپ ئوقۇتقۇچىلارنى قوغلىغان، ھېلىقى كامال ئەپەندى دېگەننى قەپەزگە سولاپ خانغا يوللىغان جىياڭجۇن مۇشۇ ئەمەسمۇ!؟

— ياق، ئاتا، مەن ئۆز ئىشىمدىن كەچمەيمەن! — دېدى

شائىر قەتئىي ۋە جاسارەتلىك تۇس ئېلىپ، — ئامېرال ئۇزۇن چىقسۇن، ئۆزۈم سۆزلىشىمەن، بىزگە مۇشۇنچىلىك كېچىك بولمىنى بەرمىگەن جاھانىنىڭ زادى قانداق بولۇپ كەتكەنلىكى توغرىسىدا ئىككى ئېغىز گەپ قىلىۋالمىسام ئارمىسىم چىقمايدۇ!...

ئاتا - بالا ئىككىسى جىددىي سۆزلىشىۋاتقانلىقىنى ئۇستىگە تاشقىرىدىن جىسا كىرىپ كەلدى. ئۇنىڭغا سوغۇدىشىپلا مەڭلىك سوپى، هاشىم سوپى قاتارلىق كىشىلەرمۇ كىرگەنىدى. هويلىغا كىرىپلا كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ ساقاللىرىنى تىترەتكەن جىسا ئۇياق - بۇياققا قاراپ هەيۋە بىلەن:

— كۆڭۈلنىڭ تىنچ يېرىنى قويماي قانداق قىلغىنىڭلار بۇ! مەكتەپ دېگىنىڭلار قېنى، مەن بىر كۆرەي! — دېدى ۋە دەرسخانىغا كىرىپ ئولتۇرغان بالىلارنى كۆزۈپ ئەرۋاهى ئۇرۇكۇپ كەتتى، — سىلەر نېمە قىلىۋاتقان بالىلار سىلەر؟ هېڭىكلار، كېتىڭلار، بۇ يەرگە ئىككىنچى كەلگۈچى بولماڭلار. بىر كۈن بولسىمۇ مېنى تىنچ جىسالىق قىلغىلى قويىۋېتىڭلار! — ئۇ تەرسالىق بىلەن بالىلارنى توغلىدى.

مەڭلىك، هاشىم دېگەنلەرمۇ دەرسخانا ئىچىگە كىرىپ ئۆزىنى تۇتۇۋالالمىغان هالدا بىر نېمىلەر دېيىشكە باشلىدى:

— يائاللا، يا كېرىم، مانا بۇ جېدىتلىق، دىندىن چىققانلىق ئەمەسمۇ!؟ — مەڭلىك سوپى بېشىنى چايقاپ داۋاملىق سۆزلەيتتى، — جوزا - بەندىگىدە ئولتۇرۇش دېگەن ئىمانسىزلارنىڭ ئىشى. بىز مۇسۇلمانلارغا يوقۇنۇپ ئولتۇرۇپ دەرس ئېلىش سۈننەت. جانابىي روسۇلاللا دەرس ئۆتكەنىدە 33 مىڭ ساهابىلەرنىڭ هەممىسى يۇقۇنۇپ ئولتۇرۇپ تىڭشىغان ئەمەسمۇ!...

— مانا ماۋۇنىڭغا قارىسىلا! — دەپ سۆزلەشكە باشلىدى هاشىم دەرۋىش. ئۇ پارتا ئاستىغا چۈشۈپ قالغان بىر پارچە قەغەزنى ئېلىپ ئۇنىڭغا - بۇنىڭغا كۆرسىتىپ سۆزلەيتتى، —

قاراڭلار خۇدانىڭ كالامىنى يازىدىغان مۇبارەك قەغەزلەرنى يەر-گە تاشلاپ ئايىغ ئاستىدا دەپسەندە قىلىشنىڭ ئۆزى چوڭ گۇناھ ئەمەسمۇ؟! يەنە ماۋۇ قارا تاختىغا بىر نېمىلەرنى يېزىپ قويۇپتۇ. بۇ خەتلەردە زىر - زەۋەرمۇ يوق، بىممىللامۇ يوق، مۇنداق بىر نېمىلەرنى يېزىشمۇ دېنىمىزغا خىلاپ!...

ئۇلارنىڭ ئاغزىدىن چىققان سۆزلەرنى ئاڭلاشقا كىشى تاقەت قىلىپ تۇرالمايىتتى. شائىر شۇتاپتا ئىستىبدات، زۇلۇم، تۆھمەت، جاھالەت - نادانلىقتىن ئىبارەت تۇمانلىق قارا قۇيۇن ئىچىدە قالغانىدى. قارا تۆھمەتنىڭ خەنجىرى ئۇنىڭ يۈرەكسىنى تىلىپ پارە - پارە قىلاتتى، جاھالەت - نادانلىقنىڭ چاڭ-يانلىرى زەھەرخەندىلىك بىلەن ئەشتەر ئۇراتتى. ئۇ مۇشكۈلدە ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ:

— ئەي ئادەملەر، نېمە دەۋاتىسىلەر؟ نېمىدەپ جۆيلۈۋاتىسىلەر؟ سىلەر زادى نېمە قىلماقچى؟!...— دەپ ۋارقىرىدى. بۇ سۆزنى قىلغاندا شائىرنىڭ چىشلىرى كىرىشىپ كۆزلىرىدىن غەزەپ ئۇچقۇنلىرى چاقناپ كەتكەنىدى.

شائىرنىڭ بۇ سۆزلىرى جىسما، دەرۋىشلەرگە خۇددى گۈمبەزدە ياڭراق توختىمىغاندەك قىلچە تەسىر كۆرسەتمىگەنىدى. ئەمەلىيەتتىمۇ ئۇلار چۈشەنچە تەسىر قىلىدىغان ئادەملەردىن ئەمەس ئىدى. بىرلىرى ئىستىبدات سىياسەتكە قولچوماق بولغان قارا نىيەت بولسا، بىرلىرى خۇراپىي ئېتىقادنىڭ ئاسارەت زەنجىرىگە باغلانغان، جاھىللىقتا كاللىسى قېتىپ گرانت تاشقا ئايلانغانلار ئىدى...

— پارتا - ئورۇندۇقۇڭلارنى كۆتۈرۈڭلار، ئاپىرىپ مېنىڭ هويلامغا تاشلاپ قويۇڭلار، يېرىپ ئوتۇن قىلىمەن! — جىسما كېرىلىپ تۇرۇپ بۇيرۇق قىلدى. ئۇنىڭ ئادەملىرى پارتا - ئورۇندۇق، قارا تاختىلارنى ئولجا قىلغاندەك كۆتۈرۈپ چىقىپ كېتىشمەكتە ئىدى. دەرۋىش بىر پارتىنى كۆتۈرۈپ كېتىۋېتىپ جىسمانىڭ

ئالدىنا كەلگەندە، ھەجىيىپ:

— تاۋۇز ساتىدىغان جوزام يوق، قىيىنلىۋاتىتىم، — دەپ چىقىپ كەتتى. شۇنداق قىلىپ بۇ كىشىلەر بىردەمدىلا ئىچىدە جەننەتتەك ئوقۇش يۇرتىنى توگگۇز تىلغىغاندەك ۋەيران قىلىۋەتتى.

شائىر بۇ يىرتقۇچلار بىلەن ئېلىشماقچى، ئۇلارنى توسماقچى بولدى. ئەمما ئابدۇراخمان مەخسۇم ئوغلىنى توساپ گەپ قىلدۇرمايتتى ۋە:

— بولدى گەپ قىلما، باش ساقايسۇن! — دەيتتى.

ھېسامىدىن زۇپەر ئالدىراش كىرىپ كەلدى. ئۇ گويا بولغان ئىشلارغا پىسەنت قىلمىغاندەك قازاپمۇ قويماستىن، شائىرنىڭ يېنىغا كېلىپ:

— يۈرۈڭ، بىزنىڭ ئۆيگە كېتەيلى! — دەپ باشلاپ چىقىپ كەتتى.

ئۇ ئىشىكتىن چىقىپلا شائىرغا:

— بىز بۇنداق بولۇشىنى ئالدىن مۆلچەرلىگەن ئىدۇققۇ، كېرەك يوق، — دەپ تەسەللى ئېيتتى، — بىزدە بوغدا تېغىدەك يىمىرىلمەس روھ، يالقۇنتاغدەك ئوتقا چىداملىق غەيرەت بولۇشى كېرەك. شۇنداق بولغاندىلا ئاخىرقى ھېسابتا مەقسىتىمىزگە يېتىمىز.

بەشىنچى باب

1

«ئۇرۇمچى دېگەن چوڭ شەھەر، بىر يەرلەرگە يالغۇز كېتىڭ ۋەرمە، ئېزىپ قالىسەن!» قېيۇمبەگنىڭ ئۇزىتىش ۋاقتىدا قېرىنداشلىق سۆپىتى بىلەن قىلغان سۆزلىرى ھارۇندا خۇددى بۆشۈكتە ياتقاندەك ئىغاكشىپ كېتىۋاتقان ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ قۇلىقىدا جاراڭلايتتى: «ئۇرۇمچىگە يەتكەن كۈنۈڭلا خەت يېزىپ پوچتىغا سېلىۋەت. ئانام غەم قىلىپ كېتىدۇ. مەن ئېيتقاندەك ئۇرۇمچىدە باشقا كىشىلەر بىلەن كۆرۈشمەن دېمەي خۇسەينباي بىلەنلا كۆرۈشكىن. ھازىر ئۇرۇمچىدە ئۇنىڭ ئالدىغا ئۆتىدىغان چوڭ باي يوق. ئۇنىڭ يۈزى چوڭ، جياڭجۈنلەر بىلەنمۇ كۆرۈشۈپىرىدۇ. بىرەر سىنىپلىق مەكتەپ ئېچىش ئانچە چوڭ مەسىلە ئەمەسقۇ! يۇقىرىدىن ماقۇل كەلسە، بۇ يەردىكىلەر غىڭ قىلالمايدۇ.»

تۇرپاندا بىرەر سىنىپلىق يېڭىچە مەكتەپ ئېچىشنىڭ ئىمكانىيەتلىرىنى ئىزدەپ ئۇرۇمچىگە كېتىۋاتقان ئابدۇخالىق ئۇيغۇر يول بويى خىيال بىلەن بەند ئىدى. بولۇپمۇ ئۇرۇمچىگە يەتكەندە كىملەر بىلەن كۆرۈشۈش، قانداق سۆزلىشىش، ياڭ جياڭجۈنگە تۇتىدىغان ئەرز خەتنى قانداق يېزىش... تۇغرىسىدا بىر

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى تارىخى

يۇرۇش تەييارلىق ئىشلىرىنى ئويلايتتى. تەسەۋۋۇر قىلغاندا بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسلا ئورۇنلۇق بولۇپ، ئوڭۇشلۇق ھەل بولىدىغاندەك بىلىنەتتى. بۇ ئەلۋەتتە كىشىنى خۇرسەن قىلاتتى. 1928-يىلنىڭ ماي ئايلىرى، ھاۋانىڭ راسا تەڭشەك ۋاقتى. شۇڭا شائىرنىڭ بۇ سەپىرى ھەر جەھەتتىن كۆڭۈللۈك ئىدى.

بىراق... شائىر ئولتۇرغان ھارۋىنى ھەيدەپ ماڭغان سالى ھارۋىكەشنىڭ كەم سۆزلۈكلۈكى، يىرىكرەك كۆرۈنۈشى شائىرنىڭ كۆڭلىنى بىرئاز غەش قىلاتتى. ئېگىز بويلۇق، سىم ساقال، كۆك كۆز، ئۆڭكى ئاق سېرىققا مايىل، ئىككى مەڭزىدىن قان تەپچىرەپ تۇرىدىغان، ياش قۇرامى داۋاندىن ئاشقان بولسىمۇ، تېتىك، ساغلام كۆرۈنىدىغان بۇ ھارۋىكەش ئىككى كۈندىن بۇيان تولۇق گەپ - سۆز قىلغىنى يوق، تولا ۋاقىتلاردا ياۋاشلىق قىلغاندەك ھارۋىنى يانداپ پىيادە ماڭاتتى. بەزىدە ھارۋىغا چىقىپ ئولتۇرغان چاغلاردىمۇ ئاتلارنىڭ مېڭىشى، يولنىڭ ئېگىز - پەسلىكىگە دىققەت قىلىپ كۆڭۈل قويۇپ ھارۋا ھەيدىگەندىن باشقا، ئۇلپەتلىشىدىغان بىرەر ئالامەت كۆرسەتمەيتتى. شۇڭا شائىر ئۇنىڭ مۇنداق جىمغۇر مىجەزىگە بويسۇنغاندەك بولۇپ، ئانچە كارى بولمىدى. بەھۇزۇر خىيال سۈرۈپ، خىيال تۇگىسە، كىتاب كۆرۈپ كۆڭلىگە ئارام بېرەتتى.

ھارۋىلار كۈنى قىرچىنتال ئورمانلىقى بىلەن پۈركەلگەن داۋانچىك جىلغىسى (قىرچىنغول — خۇگۇلى) غا يېتىپ كەلگەنىدى.

تارىخىي يىللاردىن بۇيان جەنۇب بىلەن شىمالنىڭ قاتناش ئالاقىسىنى تۇتاشتۇرۇپ كەلگەن داۋانچىك جىلغىسى ئالماستەك پارقىراپ تۇرغان گىگانت تاغلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا خۇددى ئىككى تاغقا قىستىلىپ قالغان يېشىل جىيەكتەك چىرايلىق كۆرۈنەتتى. جىلغىدا يەنە داۋانچىك سازلىقلىرىدىكى يۇزلىگەن بۇلاق سۇلىرىنىڭ قوشۇلۇشىدىن ھاسىل بولغان چوڭ بىر ئۆستەڭ سۇ تاشـ

تىن - تاشقا ئۇرۇلۇپ شاۋقۇنلاپ ئاقاتتى.

بۇگۈن پاختا باسقان تۆت هارۋا دەل شۇ ئېقىندا قاتار كېتىۋاتاتتى. جىلغىنىڭ شەرقىي ساھىلىدە يىلان باغرى سوزۇلغان تاغ يولىدا هارۋىلارنىڭ چاقىدىن ۋە ئات تۇياقلىرىدىن كۆتۈرۈلگەن تاراق - تۇرۇق ئاۋازلار بىلەن ئىچ ئاتنىڭ دۇمبىلىكلىرىگە ئورنىتىلغان هەر خىل چوڭلۇقتىكى قوڭغۇراقلاردىن شۇنىڭدەك هارۋا گۈدۈكلىرىدىن چىققان سادالار جىلغا ئىچىنى باراڭلىتىپ زىلزىلىگە كەلتۈرگەنىدى.

هارۋىكەش بىردىنلا ناخشا باشلىدى. ئۇنىڭ گۈركىرەپ چىققان كۈچلۈك ئاۋازى تاغ ئىچىگە جان كىرگۈزگەنىدى:

ئۇستى قارلىق ئالا تاغلار،
بۇ هالىمنى كۆردۈڭلارمۇ؟
دۇشمەنلەرگە ئەسىر بولۇپ،
چۆشكەنىمنى كۆردۈڭلارمۇ؟

نەزەر ئەيلەڭ كۆز ياشىمغا،
هېچكىم كەلمەس بۇ قاشىمغا.
قامچا يېغىپ بۇ باشىمغا،
تۇرغانىمنى كۆردۈڭلارمۇ؟

قىرىق يىگىتىم بارچە قېلىپ،
ئۆزۈمنى مەن غەمگە سېلىپ.
ئەخمەتبەگنى بىللە ئېلىپ،
چۆشكەنىمنى كۆردۈڭلارمۇ؟

بەندە بولدۇم، شول ئىرادە،
قالدىم سانسىز مەن بالادە.

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى تارقىسى
www.uyghurkitap.com

دۇشمەن ئاتلىق، مەن پىيادە،
يۈرگەنىمنى كۆردۈڭلارمۇ؟

يۈسۈپبەگ دەر سىنەم باغلاپ،
ئارمانىم كۆپ مۇندا يىغلاپ،
ئات ئالدىدا قولۇم باغلاپ
بارغىنىمنى كۆردۈڭلارمۇ!؟

— پاھ، ئادەم بالىلىرى دېگەن ئاجايىپ ھە!— دېدى شاھ ئۆز ئۆزى ھەيرانلىقىنى بېسىۋالالماي.

تۇرپاندىن چىقىپ ھازىرغا قەدەر سالى ھارۇنكەشنى ناخشا بىلمىدۇ ياكى مۇنداق جاراڭلىق ناخشا ئېيتىدۇ دەپ ئويلانمىغان شائىر، ئۇنىڭ بىردىنلا ناخشا ئېيتىپ تاغ ئىچىنى جاراڭلاتقىنىغا ھەيران قالىغانىدى. ئىككى كۈندىن بېرى ئۇنىڭ ئىسمىنى سوراپ ياش قۇرامىنىڭ چوڭلۇقى، كەم سۆزلۈكى ۋە ئۆز ئىشىغا پۇختىلىقى قاتارلىق ھەجەبلىرىگە ھەرمەت قىلغاندىن تاشقىرى باشقا گەپ - سۆز قىلىشمىغان شائىر بۈگۈنكى پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ئۇنىڭ بىلەن بىر ئاز مۇڭداشقۇسى كەلدى - دە، ناخشا تۇغۇش بىلەنلا سۆز ئاچتى:

— سالى ئاكامدەك ئوبدان ناخشىچىنى كۆرگەندە تاغلارنىڭ ئېچىمۇ جاراڭلاپ جانلىنىپ كېتىدىكەن - ھە!

ھارۇنكەش شۇ ئانلا بۇرۇلۇپ:

— ھە ... ياش چاغلىرىمدا ئانچە - مۇنچە ناخشا ئېيتىدىغان، ئۇ چاغلاردا بۈگۈنكىدەك بوغۇلۇپ قالمايتتىم،— دېدى كەمتەرلىك بىلەن.

— ھېلىمۇ جىق ياخشىكەنسىز. سېنىڭ ياشلىقىڭدىن، ئۆتۈگۈمنىڭ باشلىقى ياخشى دېگەنسەك، تاغ ئىچىنى يەنىلا سىز جاراڭلاتتىڭىز.

ھارۇنكەش ئارتۇق سۆز قىلمىدى. ئۇنىڭ ئىنكاس قايتۇر-

ماي جسم بولۇپ قالغىنىغا قارىغاندا، ئۆزىگە بولغان مەدھىيىنى ئانچە يۇقتۇرمايدىغانلىقى چىقىپ تۇراتتى. شائىر ئەمدى ئېچىلغان سۆھبەت پەردىسىنىڭ يېپىلىپ قېلىشىدىن ئەنسىرىگەندەك بولۇپ سۆز ئاچتى:

— بۇ يىل قانچە ياشلارغا كەلگەنسىز؟

— 60 قا يېقىنلىشىپ قالدىم، — دېدى ھارۇنكەش بىرئاز توختاپ، يەنە قانداقتۇر بىر ئىشلارنى ئويلانغاندەك بولدى. ئاندىن شائىرنىڭ كۆزىگە يېقىملىق قاراپ، — ئۆكام، مەن ئەنجانلىق① قاچقان ۋاقىتلاردا توققۇز - ئون ياشلاردا ئىدىم، ئۇ چاغلاردا بىز قۇمۇلدا ئىدۇق. ئاتا - ئانىلارمۇ بار ئىدى. ئىچكىرىدىن زو زۇڭتاڭ، لىيۇ جىنتاڭ دېگەنلەرنىڭ ئەسكەر تارتىپ چىقىۋاتقانلىقىنى ئوبدانلا بىلمەن، ھازىرقىدەكلا كۆزۈمگە كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ.

— بۇ گەپچە تەكتىڭىز قۇمۇللۇق ئىكەن - دە!

— تۇرپاندا سالى قۇمۇللۇق دېسە، مېنى تونۇمايدىغىنى يوق. ھەممە ئادەم بىلىدۇ.

— يۈسۈپ ئەممەتنىڭ ناخشىسىنى ئېيتقىنىڭىزغا قاراپ مەن-مۇ سىزنى قۇمۇللۇق بولسا كېرەك دەپ گۇمان قىلغانىدىم. ئويلىغان يەردىن چىقتىڭىز، — دېدى شائىر يېقىملىق كۈلۈمسىرەپ، — بۇ تەرەپلەرگە قاچانلاردا كېلىپ قالغان، ھازىر ئۆيى نەدە؟

— قوشكارىزدا ②، — دېدى ئۇ كۈلۈمسىرەپ. ئاندىن سۆزلەيمۇ - سۆزلىمەيمۇ دېگەندەك تۇرۇۋېلىپ خۇش ياقمىغاندەك بىر قىياپەتتە، — بۇ تەرەپكە كېلىپ قالغىنىمنى سۆزلەپ كەلسەم گەپ تولا! — دېدى.

— سۆزلەڭ، بۇ ئۇزۇن يوللارنى گەپ - سۆز بىلەن بېسىپ تۇگەتمەسەك قانداق تۇگىتىمىز؟ — دېدى شائىر ئۆتۈنگەن ئاھاڭدا.

---

① يەنە دۆلەتنى دېمەكچى.

② تۇرپاندىكى ھاپىز ھاجىمنىڭ كارىزى.

— بۇ دېگىنىڭىزغۇ توغرا،— دېدى ئۇ ۋە نېمە ئۈچۈندۇر يولغا ۋە ئېگىز تاغلارغا قاراپ داۋام قىلدى،— مېنىڭ ئاساسلىق چە كونا ئىشلارنى سۆزلىمەيدىغان ئەسكى مىجەزىم بار. نېمىشقا دېسىڭىز، ئۆتكەن ئىشلارنى سۆزلىسەم كونا قاقاچ ئېچىلغانغا ئوخشاش بىئارام بولىمەن. شۇنىڭدىن قېچىپ، ئۆتكەن ئىشلارنى ئوڭايلىقچە سۆزلىگۈم كەلمەيدۇ. خىيالىمغىمۇ كەلتۈرمەيمەن. كۆڭۈلگە نەرسىلەر كۆمۈكلۈك پېتى تۇرۇۋەرسۇن دېگۈم كېلىدۇ. شۇنىڭدەك ئۆتكەن ئىشلارمۇ ئۆز پېتى تۇرسۇن. قېرىغاندا ئۇ ئىشلارنى سۆزلەپ يۈرەك - بېغىرلارنى زېدە قىلغانىڭىز نېمە پايدىسى دەيمەن.

— باغرىڭىز ئاغرىيدىغان ئىشلارنى بىزدەك ياشلارغا ئۆتكۈزۈۋېتىڭ، بىز كۆتۈرىمىز،— دېدى شائىر سەممىي ئۆتۈنۈش قىلىپ،— سۆزلىمەي كەتسىڭىز، بىر پارچە سەرگۈزەشتىنى بىللە ئەكەتكەن بولمامسىز؟ ئۇ چاغدا بىز نەدىن بىلىمىز ۋە نېمىنى بىلىمىز؟ بىلىدىغان ئادەم قالمىسا تارىخ ئۈزۈلۈپ قالىدۇ. سىز جەڭ ئىشلارنى بېشىڭىزدىن ئۆتكۈزگەنسىز. سىزگە ئوخشاش ئادەملەرنى تىرىك تارىخ، تىرىك كىتاب، تىرىك شاھىت دەپ تونۇيمىز. سۆزلەڭ، ئايانماي سۆزلەڭ!...

سالى ئاكا گويا سۆزلىگۈسى كەلمەيۋاتقان بىر قىياپەتتە ئاغزىدىكى ناسىنى پۈرۈۋاغاچ قولىدىكى قامچىنى ئويناتىپ چەتتىكى ئاتنىڭ ساغرىسىغا يېنىك ئىككى قامچا تەگكۈزدى. ئاندىن بىردىنلا بۇرۇلۇپ شائىرغا قاراپ سۆز ئاچتى:

— مەن بۇ ئىشلارنى ئۆزۈن يىلدىن ئېچىمگە يۇتۇپ، ھېچ كىمگە تىنماي كېلىۋاتقان،— دېدى ئۇ، ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ،— تىنسام كىمگە تىنىمەن؟ موللىلارغا سۆزلىسەڭ، ئۇلارغا خۇش ياقمايدۇ، قىزتالاقلارغا تەييار نان، بىكار پوشكال بولسا يەپ يېتىۋېرىدۇ. سۇنى سىگگەن يەرگە سەپ دېيىدىغان گەپ بار. بۇ سۆزلەرنىمۇ خۇش ياقىدىغان، قەدىر - قىممىتىگە يېتىدىغان ئادەملەرگە سۆزلەپ

بىرىدىش كېرەك. ئۇنداق بولمىسا، سۆزلىگەنىڭ نېمە پايدىسى؟ بۇگۈن سىز تەلەپ قىلمۇاتىسىز، قارىسام بۇنىڭغا قىزىقىدىغاندەك قىلىسىز. بولىدۇ، سۆزلىسەم سۆزلەي!

ھارۇنكەش ئاتلارغا ۋە يولغا بىر قۇر نەزەر تاشلىۋېتىپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، شائىر ئۇنىڭغا يېقىنلاپ پۇتۇن زېھنى بىلەن ئاڭلاشقا باشلىدى،

— زو زۇڭتاڭ چىققاندا ئوبدانلا ئېسىمنى بىلەتتىم. ئۇلارنىڭ قانداق چىققانلىقىنى خېلى ئېنىق بىلىمەن. ياش ۋاقتىدىكى ئىشلار تاشقا مۆھۈر باسقاندەك ئادەمنىڭ يادىدا تۇرىدىكەن. ئۇلار چىقىپ ئارىدىن 20 يىلچە ئۆتكەندىن كېيىن، قۇمۇلدا تورپاق يېغىلىقى بولدى. ئۇ چاغدا مەن 34 ـ 35 ياشلاردا ئىدىم. ئۇنىڭدىن تۆت ـ بەش يىل ئۆتۈپلا تۆمۈر خەلپە يېغىلىقى بولدى. راسا قىرانمغا يەتكەن چاغلىرىم ئىكەن، ئات مىنگۈم كېلىپ تۇرالماي ئاخىر ئاتلىنىپ خەلپەم بىلەن بىللە ئۇرۇمچىگىچە كەلدىم. شۇ چاغلاردا بىز ناخشا ئېيتىپ مۇشۇ تاغلارنى يېرىۋەتكۈدەك تىترەتكەنىدۇق. بۇ ئىشلارنىڭ يېپىدىن ـ يېڭىنىسىگىچە بىلىمەن. شۇ يىللىرى ئىلى جياڭجۈنى بىلەن يۈەن داخۇا① ئوتتۇرىسىدا بولغان ئىشلارنىمۇ بىلىمەن. بۇ ئىشلارنى نەچچە يىللاردىن ئېچىمگە سوغلاپ يۈردۈم. ئىنسانچىلىقتا بىلگەن نەرسەڭنى باشقا بىرىگە سۆزلەۋتىسەڭ، ئېچىڭ بوشىمىغاندەك قاپقارا بولۇپ يۈرىدىكەنسەن. سۆزلەي دېسەڭ قەدىرگە يېتىدىغان ئادەم يوق.

— زو زۇڭتاڭنىڭ چىققانلىقى تارىختا چوڭ ۋەقە. بۇنى بىز تارىخلاردىن كۆرگەن. ئەمما ئۇنىڭ قانداق چىققانلىقىنى بىلەلمەيمىز، سىز بىلگەنلىرىڭىزنى قالدۇرماي سۆزلەپ بېرىڭ!— دېدى شائىر ئۆتۈنۈش قىلىپ.

—زو زۇڭتاڭ دېگەن قورسىقىدا پىلانى بار قېرى جياڭجۈن ئىكەن.

① يۈەن داخۇا ـ شىنخەي ئىنقىلابى يىللىرى شىنجاڭنىڭ تەڭ چوڭ ھەربىي ـ ھەمۇرىي ئەمەلدارى بولغان ئادەم.

جەڭ دېگەنىنىڭ بىرى جەڭ، توقۇزى رەڭ دېگەنىڭ، ئۇلار قانداق چىقتى دەڭ، زو زۇكتاڭ ھەر ئون ئەسكەرگە بىردىن ئەلەم① تۇتقۇزۇپ ئەپچىقتى. ئەسكەرلەر ياياق (پىيادە) سوزۇلۇپ مېڭىپ كېلەتتى. نەچچە كۈن - نەچچە كېچىگىچە ئايمغى ئۇزۇلمەي چېقىلى تۇردى. قەيەرگىلا قارىسا ئەلەم، ئۇنىڭ جىقلىقىغا قاراپ ئەسكەرلەر شۇنداق جىق كۆرۈنۈپ كەتتىكىن، بۇنى يىراق تۇرلاردا تۇرۇپ كۆرگەن بەدۋىلەتنىڭ پايلاقچىلىرى، ئىچكىرىدىن ھەدەپ - ھېسابسىز ئەسكەر كېلىۋاتىدۇ دەپ چۇشىنىپ قالدى. بۇ بىر سەۋەب، ئىككىنچى بىر سەۋەبى، ئەجانىلىقلار ئۆز ئىچىدە بىرلىككە كېلەلمەي بىرى سوقۇش قىلمىسۇن دېسە، بىرى قىلمايمىز دەپ ئاخىر ۋەيرانچىلىققا ئۇچرىدى. ئاندىن بىرى دۇشمەنلىك قىلىپ بەدۋىلەتكە زەھەر ئىچكۈزۈپ ئۆلتۈرۈپتۇ. ئۇنىڭ ھەققىنى بەگ، بەگقۇلى بەگ دېگەن ئوغۇللىرى شاھلىق تالىشىپ بىر - بىرىنى ئۆلتۈرۈپ تۈگەشتى ... ئەشلار مانا شۇنداق بولغان ....

سۆز بۇ يەرگە كەلگەندە سالى ھارۇنكەش ئۆزىچە كۈلۈمسىرەپ قويدى.

— سىز ھەققىي تارىخچى ئىكەنسىز، — دېدى شائىر سۆزدىنى ئۇزۇلۇپ قالمىسۇن دەپ ئەنسىرەپ، — تارىخىي ۋەقەلەرنى سىزدەك ئەتراپلىق كۆزىتىدىغان، ئەتراپلىق خۇلاسە چىقىرىدىغان ئادەم كەم ئۇچرايدۇ.

— ئۇكام مەن، ئوقۇمىغان قارىتۇرۇك ئادەم، — دېدى سالى ھارۇنكەش سۆزىنى ئۇلاپ، — دېگەن بىلەن بىر ئىشنىڭ ئالدىكەينىگە، ئوك - سول تەرەپلىرىگە تەكشى سەپسالمىدىغان ئەسكى مىجەزىم بار.

— ئۇنى ئەسكى مىجەز دېمەيمىز. ئاش يېگەن تاۋىقىنىلا بىلىپ باشقا ئىشلارنى بىلمەيدىغان ئىشنى ئەسكى مىجەز دەيمىز. ھېنىكچە بولغاندا، بىر ئىشلارغا ئەتراپلىق قارىيا-

① ئەلەم — بايراق.

لايدىغان سىزگە ئوخشاش ئادەم كەم تېپىلىدۇ. قېنى سۆزلەڭ،— دېدى شائىر سەمىمى ئۆتۈنۈپ.

— زو زۇكتاڭ قېرىپ قالغان جياڭجۇن ئىكەن، ليۇ جىنتاڭ① دېگەن جياڭجۇن چىقىپ ئۇرۇمچىدە شۇنفۇ②بولدى. ئۇ كىشى بىر-قانچە يىل يۇرت سورىغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئورنىغا رو يىڭچى ③ دېگەن كىشى چىقىپ شۇنفۇ بولدى. بۇ خېلى ئۇزاق يۇرت سورە-دى. مېنىڭ ھېسابىمدا 13 ـ 14 يىللار سورىدىمكىن. كېيىن ئۇ-نىڭ ئورنىغا لىيەن‌كۇي④ دېگىنى كەلدى. مۇشۇ ئاردىلىقتا چاپ-سان ـ چاپسانلا بىر ـ ئىككىسى كېلىپ ـ كېتىپ يۆتكىلىپ تۇردى. بىز ئۇلارنىڭ ئېتىنى بىلىپ بولغۇچە قالماي يۈەن داخۇا ⑤ دەيدە-غان بىرى شۇنفۇ بولۇپ يۇرت سورىدى. تۆمۈر خەلپە يېغىلە-قى بولغان كۈنلەردە يۈەن داخۇا دېگىنى ئۇرۇمچىدىكى ئىشىنى ھازىرقى ياڭ جياڭجۇنگە تاپشۇرۇپ بېرىپ ئۆزى ئىچكىرىگەكەتتى. ياڭ جياڭجۇن دېگىنى خېلى ياماق تۇلكە ئىكەن. يۇرت سورىغىلى ھازىر 15 ـ 16 يىللار بولۇپ قالدى. مېنىڭچە ھەرقانچە يامان تۇلكە بولسىمۇ، بىر كۈنى بولمىسا بىر كۈنى تۇمشۇقىدىن ئىلىنماي قالمايدۇ.

سۆز بۇ يەرگە كەلگەندە ھارۇنكەش بىردىنلا جىددىيلىشىپ ھارۇننى توختاتتى ۋە شائىرغا قاراپ:

— داۋ انغا كېلىپ قاپتىمىز ! — دەپ قويدى.

---

① لىۋجىنتاڭ — 1884—يىلى شىنجاڭ ئۆلكە قىلمىغاندىن كېيىن كېلىپ ئۇرۇمچىدە شۇنفۇ بولغان گېنېرال. ئۇ 1885-يىلى مەمۇرىي باشلىق ۋېي گۇاڭتاۋ بىلەن بىللە ئۇرۇمچىگە كەلگەن.

② شۇنفۇ — ئەل قىلغۇچى، بويسۇندۇرغۇچى مەنىسىنى بېرىدىغان ئەمەل نامى.

③ رو يىڭچى — لىۋجىنتاڭنىڭ ئورنىغا كەلگەن شۇنفۇ. ئۇ 1889-يىلىدىن 1902- يىلىغىچە ھاكىمىيەت بېشىدا بولغان.

④ لىيەن كۇي — 1902 ـ يىلىدىن 1906 ـ يىللارغىچە شۇنفۇ بولغان.

⑤يۈەن داخۇا — 1911 ـ يىلى ئۆز ئىشىنى ياقازبگىشىنغا تاپشۇرۇپ بېرىپ ئىچكە-رىگە كەتكەن. 1906 ـ يىلىدىن 1911 ـ يىلىغىچە بولغان ئاردىلىقتا ۋاقىشۇ، فەنشياۋسۇ دېگەنلەرمۇ شۇنفۇ بولغان. بۇلاردىن كېيىن يۈەن داخۇا شۇنفۇ بولغان.

هارۋىلار بىر - بىرلەپ توختىغاندىن كېيىن ھارۋىكەشلەر يەر - گە چۈشۈشتى. بەزىلىرى ياغ كوزىسىنى ئېلىپ چاق ياغلاشقا كە - رىشتى. بەزىلىرى ئىسقىرتسپ ئاتلارغا سۇ سالدۇراتتى.

ئاتلار راۋۇرۇس دەم ئېلىۋالغاندىن كېيىن، يەنە قوزغالدى. ئارىلىقتا 50 مېتردەك ماڭغاندىن كېيىن يول بەردىنلا سولغا قاي - رىلىپ داۋانغا ئېسىلاتتى.

داۋانچىڭنىڭ داۋىنى ① قەدىمكى ھارۋا يولىدا، جەنۇبىي شىنجاڭ بويىچە ھەم ئېگىز، ھەم خەتەرلىك داۋان ھېسابلىناتتى. داۋاننىڭ جەنۇبىي يۈزى قۇم - شېغىل ئارىلاش، يۇمشاق توپىلىق بولۇپ، ئۇزۇنلۇقى بىرەر كىلومېتر، يانتۇلۇقى 40 - 50 گىرادۇس كېلەتتى. ئېغىر يۈك ھارۋىلىرىنى بۇ يانتۇلۇققا ھەيدەپ چىقىش تۇچۇن بىر ھارۋىغا يەنە بىر ھارۋىنىڭ ئاتلىرىنى ئاشۇرۇپ قوشۇپ، يەنى ھارۋىنىڭ ئالدىدىكى ئوچ ئاتقا يەنە ئوچ ئاتنى ئولاپ جەمئىي يەتتە ئات كۈچى بىلەن سۆرەپ چىقاتتى. ئەگەر بۇ ھەم ئازلىق قىلسا يەنە ئوچ ئات ئاشۇرۇپ ئون ئات كۈچى بىلەن ھەيدەيتتى. ھارۋىكەشلەر ئاتلارنىڭ ئىككى تەرىپىگە ئۆتۈۋېلىپ، ئۇلارغا بېسىم ئىشلىتىپ، ھەدەپ قامچا سوقۇپ تاغ ئىچىنى جا - راڭلىتۇۋېتەتتى. ئاتلار قاتتىق بېسىم ئاستىدا ھارۋىنى كۈچەپ تارتاتتى. لېكىن ھەر 15 - 20 قەدەم ئالغا سىلجىغاندا، خۇددى ھەسسىھەتلىشۇالغاندەك شاققىدە توختاپ دېمىنى ئالاتتى. ئۇلار - نىڭ خېرىلداپ ھاسىراشلىرى بېسىلا - بېسىلمايلا ھارۋىكەشلەر يەنە ھەيدەيتتى. مانا شۇ تەقلىدتە ھارۋىلارنى بىر - بىرلەپ داۋان ئۈستىگە يەتكۈزۈپ چىقاتتى. داۋاندىن چۈشۈش بولسا تېخىمۇ قە - يىن ھەم خەتەرلىك ئىدى.

داۋاننىڭ تەسكەي (شىمالىي يۈزى) تەرەپنىڭ يانتۇلۇقى

① ئۇ چاغلاردا ھازىرقىدەك ئېگىز ئەمەس تاشيول يوق ئىدى. تۆگە، ئېشەكتىن باشقا قاتناش قوراللىرى (ھارۋا، ماشىنا) ئاشۇ ئېگىز داۋان بىلەن مېڭىشقا مەجبۇر ئىدى.

تەخمىنەن 80 ـ 90 گرادۇس كېلىدىغان غىلتاك تاشلىق بولۇپ، تەخمىنەن 300ـ400 مېتر كېلەتتى. داۋان ئۈستىدە تۇرۇپ قارايدىغان بولسا داۋان ئاستىدىكى ئادەملەر چىمچىلاق قولدەك كۆرۈنەتتى. مۇنداق تىكىن غىلتاك تاش داۋاندىن ئېغىر يۈك بىسىلغان شۇنداقلا ھېچقانداق تورموز قۇرۇلمىسى بولمىغان ھارۋىلارنى ئىچ ئاتنىڭ قۇشقۇنغا ئولتۇرۇشىغا تايىنىپ ئېلىپ چۈشۈش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئەگەر تەۋەككۈلچىلىك قىلىنىدىغان بولسا، ھارۋا دومىلاپ كېتىپ ئات ۋە ھارۋىكەشلەرنى نابۇت قىلاتتى، لېكىن ئەمگەكچى خەلق دانىشمەن ئىدى. ھارۋىنى داۋاندىن چۈشۈرۈشتە ئالدىدىكى ئۈچ ئاتنى چىقىرىپ، ھارۋىنىڭ كەينىگە تەتۈر قېتىپ ئاتلارنى داۋان ئۈستىگە قارىتىپ قويياتتى. بۇ چاغدا يالغۇز ئىچ ئات بىلەن قالغان ھارۋا داۋاندىن چۈشۈشكە ماڭغاندا، تەتۈر قېتىلغان ئۈچ ئات كەينىچە تېيىشىپ مېڭىپ تورموز رولىنى ئۆتەيتتى. ناۋادا ھارۋا يۆگۈرۈپ كېتەي دېسە، تەتۈر قېتىلغان ئۈچ ئاتنى ھارۋىكەشلەر يۇقىرىغا قارىتىپ ھەيدەيتتى، شۇ ئۈسۈل بىلەن يۆگۈرۈپ كەتمەكچى بولغان ھارۋىنى تورموزلاپ توختىتىۋالاتتى.

داۋانغا چىقىش ـ چۈشۈشتىكى كەسكىن جەڭلەرنى كۆرگەن شائىر، ھارۋىكەشلەرنىڭ تارتقان جەبرى ـ جاپاسىغا قايىل بولغان ھالدا ئۇلارنىڭ پەم-پاراسىتىگە ئاپىرىن ئوقۇغانىدى. تۇز يولىغا چىققاندا ئۆز خۇشاللىقىنى بىسىۋالالمىغان ھارۋىكەش شائىرغا قاراپ:

ـــ ئۇكام، بۇگۈن بىزنىڭ ئىشلىرىمىزنى راسا كۆرۈۋالدىڭىز- ھە! ـــ دەپ كۇلۈمسىرىدى.

ـــ كۆردۇم، قانچىلىك جاپا ـ مۇشەققەتلىكلىكىنى ھەم ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۇم، ـــ دېدى شائىر ئۆز تەسىراتىنى سۆزلەپ، ـــ مۇشۇنداق خەتەرلىك يوللارنى ئېچىپ، جاپا ـ مۇشەققەتلەرگە چىداپ ماڭغان ئاتا ـ بوۋىلىرىمىزغا چىن رەھمەت ئوقۇساق،

جىق دۇئا قىلساق بولغۇدەك. قاراڭ، بۇ داۋان نېمىدېگەن ئېگىز. ئادەمنىڭ قاراپمۇ قورقۇسى كېلىدۇ.

— ئادەمنىڭ قورقۇسى كېلىدۇ، دېۋىدىگىز، بىر ئىش بىلەن سىزگە كېلىپ قالدى،— دېدى ھارۇنكەش يېڭى سۆز باشلىماقچى بولۇپ، — بىر يىلى تۇرپاندىن بىر ئەمەلدارنى كىرا قىلىپ ئۇرۇمچىگە ئەچىقتىم. ئەمەلدار دېگەن ھارۇنغا بىر چىقۇالسا پەقەت چۈشمەيدىغان، ئەتىدىن - كەچكىچە سوزۇلۇپ يېنىپ ئۇخلايدىغان، ئۇيقۇسى تۇگىسە ئىككى قولىغا ئىككى تال چويۇن ساقا ئېلىۋېلىپ ئويناپدىغان، ئاپتاپنىن ئۆلگۈدەك قورقىدىغان خەقكەن. داۋانغا كەلگەندە ھېلىقى ئەمەلدار ئاتلارنىڭ ھارۇنىنى تارتالمايۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ تۇرۇپ مۇ ھارۇندىن چۈشەي دېمەيدۇ. ئاخىر ئۇنىڭغا بىر چارە قوللاندىم: خەتەرلىك، چۈشمىسەڭ بولمايدۇ، دېدىم. ئۇ، ئەلاج قىلالماي ھارۇندىن چۈشتى. ئېگىز ئوقۇردا باققان ئۇلاغ يولغا يارىمايدۇ دېگەندەك، ئەمەلدار بولغانلارمۇ بىكار يەپ يېتىپ كاردىن چىقىپ كېتىدىغان ئوخشايدۇ. ئۇ ئادەم ھارۇندىن چۈشۈپ تۆۋۈك يول ماڭالمىدى. ھاسىراپ تىللىرى ساڭگىلاپ قالدى، دېمى سىقىلىپ، يۆتىلىپ ماڭدامدا بىر دېگۈدەك ئولتۇرۇۋالدى. لېكىن مەن نېمە بولساڭ بول دەپ كارىم بولماي كېنىۋەردىم. داۋان ئوستىگە چىققاندا قارىسام ئۇمۇ بىر نېمىلەر قىلىپ مەدىرلاپ كېلىۋېتىپتۇ. بىردەم قاراپ تۇردۇم. يېقىنلاپ كېلەي دېۋىدى، ھارۇنىنى ھەيدەپ داۋاندىن چۈشۈپ كەتتىم. بىر ۋاقىتتا ئۇ داۋان ئوستىگە يېتىپ كېلىپ مېنىڭ چۈشۈپ كېنىۋاتقانلىقىمنى كۆرۈپ، بىرنېمىلەر دەپ ۋارقىرغىلى تۇردى. مەن يەنىلا كارىم بولماي ئاڭلىماسقا سېلىپ چۈشۈپ كېنىۋەردىم. ھارۇنىنى داۋان تەكتىگە يەتكۈزۈپ قارىسام، ھېلىقى ئەمەلدار بىر قەدەممۇ ماڭماستىن يېتىۋاپتۇ. ئۇنىڭ قىلىقلىرىغا قاراپ بىر تەرەپتىن ئاچچىقىم كەلدى، يەنە بىر تەرەپتىن داۋاندىن دومىلاپ كېنىپ

بېشىمغا بالا تاپمىسۇن دەپ ئەنسىرەپ داۋانغا ئىككىنچى قېتىم چىقىپ ھېلىقىنى يېتەكلەپ ئېلىپ چۈشتۇم. يېنىپ چىقىشىمغا بۇ ئەھەلدار ماڭا ئېسىلىپ يىغلاپ كەتتى. ئۇنىڭ بېشى قېيىپ داۋاندىن چۈشۈشكە كۆزى يەتمىگەنىكەن. بىلىكىمدىن تۇت دەپ ھېلىقىنى يېتىلەپ ماڭدىم. پۈتى بىرئازلا تېيىلىپ كەتسە، ئەيىبى دەپ ۋارقىرايدۇ. قورقما، ھېچ گەپ يوق دېگەنلەرگە كۆنىمەيدىكەن، قورقۇپ كەتكەن بۇ مەخلۇق داۋاندىن چۈشكۈچە ئىشتانلىرىغا سېيىپ تاشلاپتۇ...

سالى ھارۇنكەش سۆزىنى تۈگىتىپ قاقاقلاپ كۈلگەندە، شائىرمۇ تەڭ كۈلگەنىدى. ھارۇنلار بىرئاز مېڭىپ داۋانچاڭ كۆۋرۈكىدىن ئۆتۈپ ئېقىنىڭ غەربىي تەرىپىدىكى يول بىلەن داۋانچىڭغا قاراپ كېتىۋاتقاندا يولنىڭ ئوڭ تەرىپىدە سازلىق يەرلەرنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر كونا قەلئە كۆرۈندى. سالى ئاكا شائىرغا بۇ قەلئەنى كۆرسىتىپ:

— بەدۆلەت ئەسكەرلىرى ئۇرۇمچىگە ھۇجۇم قىلغاندا، بەدۆلەتنىڭ چوڭ ئوغلى ھەقۇلى بەگ مۇشۇ قەلئەدە تۇرغان، — دېدى.

ئېگىز دۆڭلۈكتە كۆرۈنۈپ تۇرغان قەلئەنىڭ، يەر تۈزۈلۈشىدىن ئېلىپ قارىغاندا ستراتېگىيىلىك ئورنىنىڭ مۇھىم ئىكەنلىكى مانا مەن دەپ كۆرۈنۈپ تۇراتتى. مۇنداق مۇھىم ئورۇندا، بەدۆلەتنىڭ جەنۇب بىلەن شىمالىنىڭ قاتناش تۈگۈنىنى ئىگىلەپ، ئۇرۇشقا قوماندانلىق قىلغانلىقى ئەقىلغە ئۇيغۇن ئىدى.

— بىر ئىش دېگەننىڭ باش تەرىپىگە قاراپلا ھۆكۈم چىقارغىلى بولمايدىكەن، ئىشنىڭ ئاخىرىغا، نەتىجىسىگە قاراش كېرەك ئىكەن، — دېدى ھارۇنكەش سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، — بىز ھارۇنكەشلەرمۇ ئات سېتىۋالساق باش - ئاخىرىغا قاراپ ئالمىمىز. مەسىلەن، بەزى ئاتلارنىسى ئەكىلىپ ھارۇنغا قوشساق، دەسلەپتە

هارۋا جابدۇقلىرىنى ئۇزۇپ تاشلايدىغاندەك كۆچەپ تارتىدۇ. ئەمما مەنزىلنىڭ يېرىمىغا بارغاندا ھېرىپ قېلىپ ئىشەك يۆتىنى يۆتكەپ ماڭالمايدىغان ھالەتكە چۈشۈپ قالىدۇ. بىز ئۇنداق قىلمى كالتە، ئوڭاي ھېرىپ قالىدىغان ئاتلارنى بىكارغا بەرسەمۇ ئالمايمىز. بەزى ئاتلار بار، ئۇلارنى ھارۋىغا قوشۇپ ھەيدىسەك باشتا ئۆزىنى ئانچە جۇۋاتمايدۇ. ئەمما يولغا چىققاندا بارغانسېرى قىزىشىپ شۇنداق ياخشى تارتىدۇكى، ھارۋىنى ئوينىتىپ ئېلىپ ماڭىدۇ، ناۋادا ھارۋا پېتىپ قالىدىغان بولسا، ئۇنداق ئاتلار كىشىنى ھەيران قالدۇرىدۇ. ھارۋىنى پاتقاقتىن خۇددى چاملۇر يۇلغاندەك يۇلۇپ تارتىپ چىقىرىدۇ. ئۇكام، بىز شۇنداق ئاتلارنى يامبۇ خەجلەپ بولسىمۇ سېتىۋالىمىز. ئۇنداق ئاتتىن بىرى بولسىلا ھارۋا ھەرگىز يولدا قالمايدۇ.

سۆز بۇ يەرگە كەلگەندە قامچىسىنى يېنىك ئايلاندۇرۇپ ئالدىغا قېتىلغان ئۈچ ئاتنىڭ دۈمبىسىدە ئوينىتىپ، ئاتلىرىمغا قاراپ تاماشا قىل دېگەندەك قىلدى ھارۋىكەش. ئۇنىڭ ئاتلىرى ھەقىقەتەن خىسلى ئىدى. ھەممە ئات بىردەك كۈچ چىقىرىپ ھارۋىنى ئوينىتىپ كېتىۋاتاتتى.

ھارۋىلار داۋانچىڭغا كېلىپ قالغانىدى.

— قالغان سۆز ئەتىگە ئامانەت، — ھارۋىكەش شۇ ئارنى دەپلا ھارۋىدىن سەكرەپ چۈشۈپ چۈلۈۋۇرنى ئىگىلىدى.

2

شائىر بۇ كېچە مۇشكۈلدە تاڭ ئاتقۇزدى. ھارۋىكەشتىن بىر پۇتۇن تەپسىلاتنى ئاڭلاپ ھاياجانلانغىنىدا، ئۇنىڭ خۇددى يېڭى سۈرۈنچىكەن زىرائەتتەك ياشناپ روھى تېتىكلىشىپ كەتكەنىدى. كېچىچە تۇزۇك ئۇيقۇ تاپمای خىيال سۈرۈپ چىقتى. ئۇنىڭ خىيالى ئەزىم دەريادەك ئۆركەشلەيتتى. لاچىندەك پەرۋاز قىلىپ

ئاللىقانداق يىراق ئۇپۇقلارغا كېتەتتى. پات - پاتلا: «ئەجەبا!» دەپ ئولۇغ - كىچىك تىناتتى. سالى هارۇنكەشكە، ئۇنىڭ سۆزلەپ بەرگەن تارىخىي بايانلىرىغا، ئۇنىڭ يۇرەك ئامبىرىدا ساقلىنىپ كېلىۋاتقان تارىخىي تەپسىلاتلارغا هەيران بولاتتى: «مۇنداقمۇ پۇختا ئادەملەر بولامدۇ - هە! 30 - 40 يىللىق ئىشلارنى، بۇ دىياردا كىملەرنىڭ هۆكۈمرانلىق قىلغانلىقىنى خۇددى ئۆز ئەۋلادلىرىنى سانىغاندەك ئېتىنى بىر - بىرلەپ ئاتاپ چىقتى. بۇ نېمىدېگەن ئىقتىدار، نېمىدېگەن قابىلىيەت - هە!» دەيتتى...

ئەتىسى ئەتىگەندە داۋانچىكىدىن قوزغىلىپ سايۇپىغا قاراپ يول ئالغان هارۇنلار قارىياغاچلىقلار ئارىسىدىكى قاتتىق يوللاردا كېتىۋاتقاندا، شائىر تولۇپ - تاشقان كەيپىيات ئىچىدە ئەتراپتىكى مەنزىرىلەرنى ۋە ئېتىزلارنى تاماشا قىلغاچ، تۇنۇگۈنكى بايانىنى قانداق باشلىۋېلىش توغرىسىدا ئويلىناتتى.

— خانىمنىڭ لەشكەرلىرى چىقتى، — دەپ سۆز باشلاپ قالدى هارۇنكەش ئۇنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلگەندەك، — شۇنىڭدىن كېيىن خېلى زامانغىچە ئۇرۇش بولمىدى، تىنچ ئۆتتۇق، — ئۇ قوشۇمىسىنى تۇرۇپ بىرئاز توختىۋېلىپ داۋام قىلدى، — تىنچ ئۆتتۈق دېگەن بىلەن قۇمۇل ۋاڭلىرى بەك ئەسكىرەپ كەتتى. بولۇپمۇ شامەخسۇت ۋاڭىنىڭ زامانىسىغا كەلگەندە قۇمۇلنىڭ تېرىلغۇ يەرلىرى، چارۋا مالىلىرى، كۆمۈر كان، باغ، كارىزلارنىڭ تولىسى ئوردا تەۋەلىكىگە ئۆتۈپ كەتتى. ئۇ يەرلەردە ئولتۇراقلاشقانلار ئۇلارنىڭ دېھقان قۇللىرىغا، تاغلاردا ئولتۇراقلاشقانلار چارۋىچى قۇللىرىغا ئايلاندى. دېھقان قۇللارغا بەرگەن يەرنىڭ بىر موسىدىن بىر دادەن ئاش تاپشۇرىدىغان تۈزۈم چىقاردى. ئەگەر بىر مو يەردىن بىر دادەن هوسۇل چىقمىسا كەم قالغانىنى دېھقانلار ئۆز يېنىدىن تولدۇرۇپ بېرىشكە، چارۋا مالىلار قوزىلىمسا، چارۋىچىلار ئۆز قوزىسىنى سەپلەپ تولدۇرۇشقا مەجبۇرقىلىندى. قاراڭ، دۇنيادا شۇنداقمۇ تۈزۈم بولامدۇ!؟ — سۆز بۇ يەرگە كەلگەندە

www.eghurkitap.com

يەنده، هارۋىكەشنىڭ كۆك كۆزلىرىدىن يېشىل ئوت ئۇچقۇنلىرى چاچراپ كەتتى. ئۇ يەنە داۋاملاشتۇردى، ــ ئۇ‌امەنىڭ ئۇستىگە تەپمەك دېگەندەك. ۋاكىلارنىڭ كۆمۈر كېنىغا ھەر بىر ئائىلىدىن بىردىن كىشى يەيدىغىنىنى ئۆزىدىن چىقىرىپ ئالتە ئاي ئىشلەپ بېرىدىغان بىر تۇزۇم چىقتى. پۇقراغا نېمە چارە؟ ئۇلارنىڭ قىل دېگىنىنى قىلماي ئامال يوق. زۇلۇم دېگەن ئېغىرلاپ كەتتى، چىداپ تۇرغۇدەك ھال قالمىدى. دېھقانلار يەر ساتاي دېسە، ئوردا رۇخسەت قىلمايتتى. ئامال قىلالمىغان دېھقان يەرلىرىنى ئەرزان باھادا ۋاڭ ئوردىسىغا بېرىشكە مەجبۇر بولاتتى. بۇ ئىشلار دېگەن دېھقانلىنىڭ بېشىغا ئۆلۈمدىنمۇ ئېغىر تۇيۇلاتتى.

ــ ئەلۋەتتە شۇنداق!ــ دېدى شائىر ئۇنىڭ سۆزىنى قۇۋۋەتلەپ،ــ دېھقان دېگەن پىلغا ئوخشاش خېلى ئېغىرلىقلارنى كۆتۈرىدىغان خەق. شۇنداق بولسىمۇ ۋاڭ ـ غوجىلار ئىنساپ قىلاي دېمەيدۇ ـ دە!

ــ ئۇلار ئىنساپ قىلمايدۇ، ئۇلاردا ئىنساپ يوق،ــ دېدى ھارۋىكەش. بۇ سۆزنى قىلغاندا ئۇنىڭ سىم ساقاللىرى تىترەپ كەتكەندى،ــ مەن سىزگە ئېيناي، ئۇلار شۇنچە ئىشىنى قىلىپ يەنە قانائەت قىلماي دېھقانلارغا مودامۇل (قاردقۇيۇق، ئورۇنسىز مەنىلىرىدە) ئالۋان سالىدىغان بىر ئىشنى پەيدا قىلدى. مۇشۇ بىر ئىش سەۋەبىدىن قۇمۇلدا تورپاقلار يېغىلىقى دېگەن يېغىلىق پەيدا بولغان. بۇ يېغىلىقنى ئاڭلىغانمۇسىز؟ سىلەر ئۇ چاغدا كىچىك بولغىنىتىڭلار. قانچە ياشقا كەلدىڭىز؟

ــ بۇ يىل 27 ياشقا كەلدىم،ــ دېدى شائىر.

ــ ئۇنداق بولسا بىلمەسلىكىڭىز مۇمكىن. بۇ ئىشقا 21 ـ 22 يىل بولدى. مەن ناھايىتى ئېنىق بىلىمەن. تورپاقلار يېغىلىقى تۇگەپ 5 ـ يىلى مىنگۈي قۇرۇلدى. مىنگۈي قۇرۇلۇپ بىرەر يىل بولمايلا تۆمۈر خەلپە قوزغالدى. سىز ئۇ چاغدا، قېنى...ــ ھار-

ۋىكەش بىر ئاز تىنىۋېلىپ داۋام قىلدى،ــ 27 دىن 21 نى ئېلىپ ۋەتسەك ئالتىسى قالامدۇ. شۇنداق بولغاندا سىز ئۇ چاغدا بەش-ئالتە ياش ئىكەنسىز.

ــ شۇنداق،ــ دېدى شائىر ئۇنىڭ ھېسابىنى تەستەقلاپ،ــ بەزى سورۇنلاردا تورپاقلار يېغىلىقى، تۆمۈر خەلىپە قوزغىلىڭى توغرىسىدا گەپ-سۆزلەرنى ئاڭلىدىم، ئەمما تەپسىلىي ئەمەس. بۇ ھەقتە سۆزلەپ بەرسىڭىز جان دەپ ئاڭلايتتىم.

ــ سۆزلىمىنىڭ تۇمشۇقى دەل شۇ يەرگە كەلدى،ــ دېدى ھارۇنكەش كۈلۈمسىرەپ، ــ بىر تاغدىن ئۆتىمسەك يەنە بىر تاغقا يېتىپ بارغىلى بولمىغاندەك، بۇنى سۆزلىمەسەك، كېيىنكى ئىشلارنى سۆزلىگىلى بولمايدۇ. مەن ھازىر ۋاڭلار دېھقانلارغا قارىقويۇق ئالۋان سالمىغان بىر ئىشنى چىقاردى دېدىمغۇ، تورپاقلار يېغىلىقى دەل شۇ ئىشتىن باشلانغان...ــ ھارۇنكەش قولىغا تۈكۈرۈپ نازغىپ تۇرىدىغان قامچىسىنى ئاتلارنىڭ ئۈستىدىن بىر-ئىككى ئايلاندۇرۇپ ئويىنىتىۋالغاندىن كېيىن داۋام قىلدى. بۇ چاغدا ئۇنىڭ چىرايىدىن ئاچچىق ئەلەم تۆكۈلگەندەك كۆرۈنەتتى، ــ يار تۈگمەنلىك شەرۇللا دېگەن بىر دېھقان بار ئىدى. بەش-ئالتە ئۇشتاق بالىلىرى بار، كەمبەغەل، ياۋاش ئادەم ئىدى. شۇ يىلى ۋاڭ ئوردىسى ئۇنىڭغا بەش دادەن ئاشلىق ئالۋان قويۇپتۇ. بۇ ئادەم بۇنچە جىق ئاشلىقنى قانداق تۆلەپ كېتەلىسۇن!؟ مۇمكىن ئەمەس. ئۇ ئادەمنىڭ ئانچە كۆپ يېرى يوق ئىدى. بولسا سەككىز-ئون مو يېرى بار بولغىيتتى... ئۇنچىلىك يەردىن چىققان ئاش بالىلرىنىڭ قورسىقىغمۇ يەتمەيتتى. ئەھۋال شۇنداق تۇرۇقلۇق، بەش دادەن ئاشنى ئۇ قانداق تۆلىيەلىسۇن!؟ بۇ يەردە بىر ئويۇن بار. بۇ قانداق ئويۇن دېسىڭىز، شەرۇللانى ئاشۇ ئازغىنا يېرىدىن مەھرۇم قالدۇرۇش. شۇڭا بۇ ئالۋاننى سالغان گەپ. ئالۋاننى تۆلەپ كېتەلمىسە، يەر ساتىدۇ. يەرنى

بولسا ۋاڭنىڭ جەمەتلىرى ئەرزان باھادا سېتىۋالىدۇ. شەرۋىلا-نىڭ ئۆزىدىن ئېيتقاندا يەرنى ساتمىسا ئالۋاننى تۆلىگىلى بولمايدۇ. يەرنى سېتىپ قويسا بەش - ئالتە يىلنى باققىلى بولمايدۇ. ئۇ مانا شۇنداق قىينچىلىق ئىچىدە تۇرغاندا، ئوردا ئادەملىرى كۆندە دېگۈدەك قامچىسىنى دېۋىلەپ كېلىپ ئاشلىقنى قىستاپ زۇلۇم سالىدۇ. زىندانغا تاشلايمىز، نومۇغا پالايمىز دەپ قورقۇتىدۇ. مۇنداق تەڭلىكتە قالغان شەرۋىلا بىر كۈنىسى ئۆز بېشىغا كەلگەن دەرد - ئەلەملىرىنى، ۋاڭغا بولغان نارازىلىقلىرىنى بىر پارچە قەغەزگە يېزىپ جىگدە شېخىغا ئېسىپ قويۇپ سىرتماق سېلىپ ئۆلۈۋالىدۇ. ئەتىسى بامداتتىن يانغان جامائەت بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ چۆچۈپ كېتىدۇ. ئۇنىڭ يېزىپ قالدۇرغان خېتىنى ئوقۇپ ۋاڭنىڭ زۇلمىغا قاتتىق نارازى بولىدۇ. ئاڭغىچە شەرۋىلانىڭ ئۆيىدىكى چوڭ - كىچىك ھەممىسى چىقىپ يىغا - زار قىلىشىدۇ. شۇ كۈندىكى ناله - پەريادقا ئادەم چىداپ تۇرغىلى بولامدىغان! بۇ ئەھۋالغا قاراپ ھەممە ئادەمنىڭ ۋاڭنىڭ زۇلمىغا قارشى غەزىپى ئۆرلەيدۇ. بۇ تېخى ئىشنىڭ كىچىكى. چوڭى باشقا يەردە... ئەگەر ھارمىغان بولسىڭىز ئولاپ سۆزلەيمەن.

— سۆزلەڭ ئاكا، سۆزلەڭ. مەن ھازىر بارغانچە قىزىپ قېلىۋاتىمەن، — دېدى شائىر ھارۇنكەشكە ئىلتىجا بىلەن قاراپ.

— ئۇنداق بولسا مەن سۆزلەي،— دېدى ھارۇنكەش تىلى بىلەن كالپۇكلىرىنى نەمدەپ،— يەنە شۇ كۈنلەردە، ۋاڭ ئوردىسى راجى تورپاق، زېرىپ تورپاق، شاكىر تورپاق دەيدىغان ئاكا-ئۇكا ئۈچ كىشىگىمۇ 13 دادەن ئاشلىق ئالۋان سالىغانىكەن. ئولارمۇ بۇ ئالۋاننى تۆلەپ كېتىشكە كۆزى يەتمەي، بالا - چاقىلىرىنى تاشلاپ، قېچىرىۋىلاق تەرەپكە قاراپ قاچىدۇ. بۇلار قېچىپ لاپچۇق دېگەن يەرگە بارغاندا، ۋاڭنىڭ تارانچىدىكى كۆمۈر خاكىدا 17 ئادەمنى كۆمۈر بېسىپ ئۆلتۈرگەن بىر ۋەقەگە ئۇدۇل كېلىدۇ.

ئۇ يەرگە نەچچە يۈز ئادەم توپلىنىپ يىغا - زار قىلىشقان بولسىمۇ، ۋاڭ ئوردىسى خۇن تۆلەشنىڭ ئورنىغا يامان گەپ قىلىپ، خەلقنىڭ غەزىپىنى قوزغايدۇ. مۇشۇنداق پۇرسەتتە ئاكا - ئۇكا تورپاقلار خەلقنى قوزغاپ ھەربىكەتكە كەلتۈرىدۇ. ئۇلار ناھايىتى چاپسانلا 300 دەك ئادەم توپلاپ قۇمۇلغا كېلىپ ئۆز تەلەپلىرىنى يېزىپ ئوردىنىڭ شىمالىي تەرىپىدىكى گۈمبەزگە چاپلايدۇ.

— ئۇلارنىڭ قويغىنى قانداق تەلەپ؟ — دېدى شائىر تىت - تىت بولۇپ.

— ئالدىرىماي تۇرۇڭ، مەن ھازىر سۆزلەپ بېرەي - ھە!— دېدى ھارۇنكەش شائىرنىڭ جىددىيلەشكەنلىكىدىن ھۇزۇرلىنىپ، ئاندىن بىر كۆزىنى قىسىپ ئاسمانغا قاراپ قانداقتۇر بىر نېمىنى ئويلانغاندەك قىلىپ سۆزلەشكە باشلىدى،

— ئۇلارنىڭ بىرىنچى تەلىپى: ۋاڭ تەۋەلىكىدىكى يەر ۋە كۆمۈر كانلار بۇندىن كېيىن دېھقانلارغا ئىجارىگە بېرىلسۇن. بىز ئەمدى ھەقسىز ئىشلەپ بەرمەيمىز؛ ئىككىنچىسى، ھەر ئايدا ۋاڭلىق ئۇچۇن ئىشلەيدىغان ئالتە كۈننى قىسقارتىپ ئۇچ كۈنگە چۈشۈرسۇن؛ ئۇچىنچىسى، بۇ تەلەپلەرگە قۇمۇل تىڭ بېگى (ھاكىمى) كېپىل بولۇپ تەلەپلىرىمىزنى تاشقا ئويۇپ ۋاڭ ئوردىسىنىڭ ئالدىغا تۇرغۇزۇپ بەرسۇن؛ تۆتىنچىسى، يۇقىرىقى تەلەپلىرىمىز ئورۇندالسۇن. ئورۇنداپ بەرمىسە ۋاڭنى كېرەك قىلمايمىز، تىڭ بېگىنىمۇ ئەمەلدىن قالدۇرىمىز. بۇ تەلەپلەرنى خەلق تۆت قېتىم چاپلىدى. ۋاڭ ئوردىسى قەستەن كۆرمەسكە سېلىپ جىم يېتىۋالدى. ئاكا - ئۇكا تورپاقلار ئىشنى باشقىدىن قوزغاش ئۈچۈن سۈمقاغا، ئاستانە، توغۇچى، لاپچۇق، قارادۆۋە قاتارلىق جايلارغا بېرىپ خەلقنى ھەربىكەتكە كەلتۈرۈپ ئادەم سانىنى 500 - 600 گە يەتكۈزدى. شەھەر ئەتراپىدىمۇ ئۆزخوجا خوجىنىياز، موللانازى، دۇگامەت دېگەن كىشىلەر جۈمە كۈنى خەلققە: «كىتابلاردا ئېيتىلىشىچە، ھەممىمىز ئوخشاش ئادەم ئىكەنمىز، ئۇنداق بولغاندا ۋاڭلار نېمىشقا ئەۋلادتىن - ئەۋ-

لادقا بېشىمىزغا چىقىۋالىدۇ؟ نېمىشقا بىز ئۇلارغا قۇل بولىمىز! بىزمۇ ئوخشاش كۈن كۆرىمىز دېسەك، ۋاكالارنى يوق قىلىشىمىز كېرەك!» دەپ تەشۋىق قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن راھەتباغ قاراتال، بۇغانا، دۆۋۈجىن، پالۋانتۇر دېگەن يەرلەردىن 500 ـ 600 نادەم توپلىشىپ كېلىپ تورپاقلارغا قوشۇلىدۇ. نادەم سانى 1000 دىن ئېشىپ كېتىدۇ. بىزنىڭ ئۆيلەرمۇ شەھەرگە يېقىن. يېشىم 30 دىن ئاشقان بولۇپ، بەزى چېلىشلاردا باش ئالىدىغان چاغلىرىم ئىدى. پۈتۈن يۇرت قوزغىلىپ كېتىۋاتقان يەردە مەن قاراپ تۇرالايمەنـ مۇ!... قولۇمغا بىر توقماقنى ئېلىپ ئەلگە قوشۇلۇپ ماڭدىم. 1000 دىن ئارتۇق نادەم قوللىرىغا تاياق ـ توقماق، پالتا ـ كەتمەن ئېـ لىپ توپلىشىپ شەھەر ئىچىگە قاراپ ماڭدۇق. «ۋاكالىقنى ئالمايمىز، ئۇلارغا قۇل بولمايمىز» دەپ سۇرەن سالدۇق (شۇئار تـۇۋلىدۇق دېمەكچى) جەمئى نادەمنىڭ ئاۋازى ئاجايىپ سۇرلۇك بـولىدىكەن. شەھەر سېپىللىرى، ئۆيلەرنىڭ تاملىرى تىترەپ كەتكەندەك بولدى. بىزنىڭ مۇنداق ھەيۋەتلىك ئـاۋازلىرىمىزنـى ۋاكالىغان شا مەخـ سۇت كۈسۈتكىدەك تۆشۈكتىن بېشىنىمۇ چىقىرالمىدى. ئـەمما زە ھەر سانجىشقا تەييارلىق كۆرۈپ، بىر تـەرەپتىن يـاردەم سوراپ ئۇرۇمچىگە نادەم ماڭدۇرسا، يەنە بىر تەرەپتىن ئـوردا ئەسكەرلـ رىگە بۇيرۇپ، دەرۋازىنى ئىچىدىن مخلىتىپ ئۇرۇمچىدىن ياردەم كەلگۈچە ساقلاپ ياتماقچى بوپتۇ. بىز بۇنىڭغا قاراپ تۇرمىزمۇ، بىزمۇ ھەربىكەتكە كېلىپ ئوردىنى قاپسۇالدۇق. شەھەر دەرۋازىسـ نىڭ تېشىغا خام كېسەكتە تام قىرلاپ ئۇلارنى تـاشقىرى چىقالـ مايدىغان قىلىۋەتتۇق، ھېچكىم ئۆيىگە يانمىدى. كېچىسى شـەھەر ئەتراپىدىكى دەرەخلىكلەردە ياتتى. ئاش ـ غىزالىرىنىمۇ شۇ يەردە ئېتىپ يېدى. بىر كېچىسى سېپىلغا شوتا قـويۇپ چىقماقچى بولـ دۇق. پىلان قىلىپ، تاڭغا يېقىن سېپىلغا ئۆچ يەردىن شوتا قويـ دۇق. ئادەملەر مـەن چىقىمەن دېسە مەن، چىقىمەن دەپ ئۆزىنى ئۇرۇپ تالىشىپ ئوردى. شۇ كېچىدىكى خەلقنىڭ قىزغىنلىقىنى سۆز ـ

لەپ بەرمىگە ئادەمنىڭ تىلى ئاجىزلىق قىلىدۇ، ئۇكام. شۇنداق قىلىپ بىرمۇنچە ئادەملەر شوتىغا ئېسىلىپ سېپىلغا ياماشتۇق. لې كىن سېپىلغا چىقىشقا ئاز قالغاندا، ئوردا ئەسكەرلىرى تاراسلىق تېپ ئوق چىقارغىلى تۇردى. ئۇچ يەرددىكى شوتىدىن ئەڭ ژالدىرا ماڭغان توختى، ھوشۇر، جاھال دېگەن ئۇچ ئادەمىمىزگە ئوق تېگىپ شېھىت بولدى. قالغانلىرىمىز ساق قايتىپ چۈشتۇق. ھوشۇر چىققان شوتىدا چىقىۋاتقانلارنىڭ ئۇچىنچىسى مەن ئىدىم. ئالدىدا قاراتالدىن كەلگەن يەنە بىر ئادەم بار ئىدى. چىقايلى دېگەندە، ئالدىمىزدىكى ئادەمگە ئوق تېگىپ شوتىغا ئارتىلىپ قالدى. بىز ئۇنى دەسسەپ ئۆتمىدۇق. ناۋادا چىقىۋالغان بولساق خېلى ئىشلارنى قىلىۋاتقان بولاتتۇق - جۇمۇ! ــ ھارۋىكەش بىردەم توختاپ تىللىرىنى تامشىپ، ئاندىن داۋام قىلدى، ــ ئاڭغىچە تاڭ سۈزۈلۈپ قالدى. ئوقلار شالاڭ ئېتىلىپ تۈرىدۇ. ئاندىن بىز ئوق تەگكەنلەرنى كۆتۈرۈپ يېنىپ كەلدۇق. غەزىپىمىز تېخىمۇ ئۆرلىدى، چىشلىرىمىز غۇچۇرلاپ، يېڭىباشتىن تۈتۈشماقچى بولۇپ، تەييارلىق قىلدۇق. شۇ كۈنلەردە ھازىرقى ياڭ جياڭجۇن دېگەن تۆلكە گەنسۇدىن يۆتكىلىپ، ئاقسۇغا دوتەي (ۋالىي) بولۇپ قۇمۇلغا كەلگەنىكەن. ئۇنىڭغا ئۇرۇمچىدىكى شۇنغۇدىن قۇمۇلدىكى ئىشىنى بىر تەرەپ قىل دەپ بۇيرۇق كەپتۇ. ياڭ زېڭشىن دېگەن تۆلكە بۇ ئىشنى بىر تەرەپ قىلىش ئۈچۈن ئوتتۇرىغا چۈشۈپ، شامەخسۇتنى دېھقانلارنىڭ تەلەپلىرىگە يالغاندىن ماقۇل كەلنۇرگەن بولدى. يەنە بىر تەرەپتىن باربكۆلدە تۇرۇۋاتقان ھۆكۈمەت ئەسكەرلىرىگە بۇيرۇق قىلىپ يې شىگۈنۈ دېگەن لېيەنجاڭنى 100 ئەسكىرى بىلەن كېچىلەپ ئەكىلىپ ئوردا ئىچىگە ھۆكتۈرۈپ تەييارلاپتۇ.ئەتىسى چۈشكە يېقىن شامەخسۇت خەلق يېقىن كەلسۇن، خەلقنىڭ تەلەپلىرىگە جاۋاب بېرىمەن دەپ جار سالدۇردى. خەلق بۇ گەپنى ئاڭلاپ گۈركىرەپ دەرۋازا ئالدىغا يېقىنلاپ بېرىپ، ۋاڭنىڭ جاۋابىنى ئاڭلايمىز دەپ قاراپ تۇردۇق. دەل شۇ چاغدا باربكۆلە

دىن كەلگەن ئەسكەرلەر بىردىنلا ئوق ياغدۇردى. شۇ يەرنىڭ ئۆز-
زىدىلا سەككىز ئادەمسىزگە ئوق تېگىپ ئۆلدى. بىرمۇنچە ئادەم
يارىلاندى. قولىدا قورالى بولمىغان خەلق شۇنىڭ بىلەن تەرەپ-
تەرەپكە قېچىشقا باشلىدى. ئوردىنى ئۇچ ئاي قاپسىۋالغان قوزغا-
لاڭ شۇنداق قىلىپ بىر كۈندىلا توزۇپ كەتتى. ئوردا ئەسكەرلە-
رى بىلەن يېڭى شەكىللەنگەن ئەسكەرلىرى كۈچ تېپىپ قوزغىلاڭغا باش-
چى بولغان كىشىلەرنى ئىزدەپ تېپىپ تۇتۇشقا باشلىدى. نەچچە
كۈن ئىچىدە 200 دەك ئادەمنى تۇتۇپ كەلدى. ئۇنىڭ ئىچىدىن
تورپاق راجى، تورپاق زېرىپ، ئۆزخوجا خوجىنىياز، مەللا نا-
زى، دۇگامەت قاتارلىق سەككىز كىشىنىڭ بېشىنى كېسىپ دەرۋا-
زىغا ئاستى. تورپاق شاكىر، تورپاق توخنىياز باشلىق 40 چە ئا-
دەمنى پىچان، تۇرپان، توقسۇنغا پالاپ (سۇرگۈن قىلىپ) تاشلىدى. قال-
غان 150 دەك ئادەمنى نومۇغا ئاپىرىپ بوز يەر ئاچتۇردى...—سۆزبۇ
يەرگە كەلگەندە سالى ھارۇنكەش چۆچۈپ ئەترايىغا قاراپ، — ئۇ-
كام، گەپنى قىلمۇھىرىپ سايىمۇپىغا يېقىنلاپ قاپتىمىز،— دېدى ۋە قو-
لى بىلەن ئايدىڭكۆل ياقىسىنى كۆرسىتىپ، — ئەنە قاراڭ، سال-
غا تاشلىرى بار يەرگە كېلىپ قاپتۇمىز، بۇ تاشلارنى توپ ئاتار
غوجام ئۆز زامانىسىدا سالغا بىلەن ئاتقانىكەن،—دەپ ئىزاھلاپ
قويدى.

دەرۋەقە ئايدىڭكۆلگە يېقىن يەردىكى سايلىقتا تاۋۇز ياكى
چاقىناراق قازان چوڭلۇقىدا نۇرغۇن يۇمىلاق تاشلار چۈيۈندەك
يالتىراپ تۇراتتى.

— پاراڭ مۇشۇ يەردە توختىسۇن، — دېدى ھارۇنكەش ئال-
دىدىكى چىغلىققا قاراپ، — ئاۋۇ كۆرۈنگەن سوقمىدىن ئۆت-
سەكلا چىغلىققا كىرىمىز. ئۇ يەردە يول ئەسكى، پەخەس بولۇپ
ھەيدىمەي بولمايدۇ.

— ئۇنداق بولسا قالغان گەپنى يەنە ئەتىگە ئامانەت
قىلىمىزمۇ؟ — دېدى شائىر ئۇنىڭ رايىغا بېقىپ.

— ئەتىمۇ يول ئۇزۇن، چىغ دەڭگە بارغۇچە قانداقلا گەپ بولسا ئۆگەيدۇ، — هارۋىكەش هارۋىسىنى ئىگىلەپ هەيدەپ كەتتى.

چىغلىق ئىچىدىكى كاتاك (لاقا) يوللاردا هارۋا خۇددى بۆشۈكنەك ئىككى تەرەپكە چايقىلىپ باراتتى.

ئۇيغۇر كتاب تورىكتى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى تارىسى
www.uyghurkitap.com

ئالتىنچى باب

— كىچىچە بىر ئۇخلىغان بولسام نېمە دەي ...— دەپ سۆز ئاچتى شائىر ھارۇنلار كەڭسای يولىغا چىققاندا.

— نېمىشقا ئۇخلىمىدىڭىز؟ — سالى ھارۇنكەش ئۇنىڭغا تولغىنىپ قاراپ كۈلۈمسىرىدى، — ياكى ئۆيدىكى قۇشناچ چوشقىنى كىرىپ قاپتۇمۇ!؟ — دەپ چاقچاق قىلدى ئۇ.

— ياق، مەن كىچىچە شامەخسۇت بىلەن جەڭ قىلىپ چىقتىم، — دېدى شائىر ئۇخلىيالمىغانلىقىنىڭ سەۋەبىنى چۈشەندۈرۈپ، — ئويلانسام تورپاقلارنىڭ قويغان تەلەپلىرى يامان تەلەپلەر ئەمەس، خەلق ئۆز ئۇستىدىكى زۇلۇمنىڭ بىرئاز يېنىكلىشىنى تەلەپ قىلغان، بۇنىڭغا شامەخسۇت نېمە ئانچە قارامىلىق قىلىدۇ ياكى ئۇلار قان تۆكمىسە، قان ئېچمىسە تۇرالمايدىغان خەقمۇ!؟ شۇنىڭغا ئاچچىقىم كېلىپ بىر ئۇخلىغان بولسام! ...

— دېمىدىمۇ، مېنىڭ ئېيتقىنىم راست چىقتىمۇ!؟ — ھارۇنكەش بىردىنلا جانلىنىپ كۈلۈشكە باشلىدى.

چۈنكى بىر ئادەم ئۆزى بىلگەن بىر ئىشنى ئىككىنچى بىر ئادەمگە خۇددى ئۆزى چۈشەنگەندەك ياكى ئۆزى تەسىرلەنگەندەك قىلىپ چۈشەندۈرۈپ بېرەلىسە، خۇشاللىق ھېس قىلمىغىلى تەمىنىي. شۇڭا كىچە سۆزلىگەن ۋەقەلەرنىڭ ئابدۇخالىق ئۇيغۇر-

غا تەسىر قىلغانلىغىنى چۈشەنگەن ھارۇنكەش خۇش بولۇپ، سۆزـ
نى «مەن دېمىدىممۇ!» دىن باشلاپ جانلىنىپ كەتكەنىدى.

— ھېنىڭ كونا ئىشلارنى سۆزلىمەيدىغان مىجەزىم بار دېـ
گىنىمنىڭ سەۋەبى مانا شۇ يەردە، — دېدى ئۇ كۈلۈمسىرەپ،— ئۆتكەن ئىشلار كۆمۈك پېتى تۇرغىنى بەرئاز ياخشى. ئەگەر ئۇنى ئېسىڭگە ئالدىڭمۇ، بىكاردىن - بىكار يۈرىكىڭ ئاغرىپ «سېتىۋالدى كېسەل» دېگەندەك كېسەل تېپىۋېلىپ بىئارام بولـ
مەن ... بىر ئادەم كېسەل بولسا كېسەلنىڭ ئازابىنى ئۆزىلا تارـ
تىشى لازىم بولغاندەك، بۇ دەردلەرنى ئۆزۈملا تارتاي دېگەـ
نىدىم. سۆزلىمەي دېسەم ئۆزىڭىز ئۇنىمىدىڭىز. ماقۇل دەپ سۆزـ
لەپ بېرىۋېدىم، دەردىڭ يېرىمى سىزگە ئۆتۈپتۇ. بىركېچە ئۇخـ
لىماي چىقىپسىز. تەسىر قىلغانغا شۇنداق بولغىنىڭىز. ئەگەر سىزگىمۇ، باشقىلارغا ئوخشاش تەسىر قىلمىغان بولسا، ئۇ چاغدا دەردىڭ ھەممىسى ماڭا قالغان بولاتتى. قارىسام سىز ياش بولـ
سىڭىزمۇ خېلى غەرەز بىلىدىغان ئادەم بوپسىز. سىزگە سۆزلەپ بېرىپ خۇددى دەردىڭ يېرىمىنى ئۆتۈل قىلىپ بېرىۋاتقاندەك بويۇم يېنىكلىشىپ قالدى ...، — دېدى ھارۇنكەش ئىنتايىن مەمنۇن بولغان ھالدا ئەتراپقا، يىراقلارغا نەزەر تاشلاپ.

كۈن چىقىۋاتىدى. غەربكە قاراپ كېتىۋاتقان كارۋاننىڭ ئوڭ قول تەرىپىدە ئاسمان تىرەپ تۇرغان بوغدا تېغىنىڭ قارـ
لىق چوققىلىرى كۈن نۇرىنى ھەممىدىن بۇرۇن ئۆزىگە ئېلىپ ئىاق نۇاتىتەك چاقناپ تۇراتتى. سول تەرەپتە تەڭرىتاغ لىرىنى ھالقىپ كېتىدىغان تۇزلۇق داۋان يولى خۇددى تۇماقچـ
نىڭ قېلىسپقا ئازتىپ قويغان بىر تال ئاق يىپىدەك سوزۇلۇپ تۇراتتى. تاغ ئېتىكىدىكى ئايدىڭكۆل ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى سارغۇچ جاڭگاللارمۇ قۇياش نۇرىدا سېھرلىك تاۋلانغانىدى. تارىختىن بۇيان سان-ساناقسىز كارۋانلار ئىز سالغان كونا ھارـ
ۋا يولى خۇددى ئاق شورۇقتەك سوزۇلۇپ ئۇپۇققا تۇتىشاتتى.

كۈن نۇرى بارغانسېرى كېڭىيىپ ئاتلارنىڭ دۇمبىسى، ھارۋا چاقىنىڭ ئۇلتاڭلىرىغىچە قونغانىدى. شۇ قاتاردا سالى ھارۋىسىنىڭ سىم ساقلىنىمۇ ئالا قويماستىن خۇددى تاشقىن سۇ ئېچىپ كەتكەن سەۋزە رەڭ يىلتىزلاردەك قىزارتقانىدى. ھارۋىكەش ئىختىيارسىز ھالدا ساقلىنى سىلاپ چوڭقۇر تىنىۋېلىپ يەنە سۆزلەشكە باشلىدى:

— ئۇكام مەن سىزگە راست گېپىمنى قىلسام، يېنىمىزدىكى مۇشۇ تاغنى، — ئۇ، بېشى بىلەن بوغدا تېغىنى كۆرسىتىپ داۋام قىلدى، — يۆتكىۋېتىش مۇمكىن بولمىغاندەك، زالىملارنىڭ زالىم تەبىئىتىنىمۇ تۇغىتىپ كەتكىلى بولمايدىغان ئوخشايدۇ دەيمەن. نېمىشقا دېسىڭىز، مەسىلەن، تورپاقلار يېغىلىقى قوزغاپ چىقىۋېدى، قانچە ئادەملەرنىڭ بېشىنى كېسىپ باستۇرغان شامەخسۇت ئاۋۋالقىدىن ئەچچە ھەسسە ئەسكىرەپ خەلقە زۇلۇم سالغىلى باشلىدى. شۇنىڭغا قاراپ زالىملارنىڭ خۇيى - پەيلىنى ئوڭشاپ كەتكىلى بولمايدىغان ئوخشايدۇ دەيدىغان بىر تونۇش - قا كېلىپ قالدىم.

— بۇ دېگىنىڭىز توغرا ئەمەس، — دېدى شائىر شۇئانلا ھارۋىكەشنىڭ بۇ خىل چۈشەنچىسىگە تەۋزىنىش بەرمەكچى بولۇپ، — زالىملارنى تاغقا ئوخشاتقىلى بولمايدۇ. ئۇلار مەڭگۈلۈك ئەمەس، ئۇلار زۇلۇم قىلسا خەلق قارشى چىقىدۇ. ئۇلارنىڭ زۇلمى قانچە ئېغىرلاشسا، خەلقنىڭ قارشىلىقىمۇ شۇنچە كۈچىيىدۇ، تاكى خەلق ئۇ زالىملارنى يەر يۈزىدىن پاك - پاكىز تازىلاپ يوقاتمىغۇچە ھەرگىز توختاپ قالمايدۇ.

— بۇ دېگىنىڭىزغۇ توغرا، — دېدى ھارۋىكەش شائىرنىڭ بۇ سۆزىنى ئۆزى ئىسپاتلاپ بېرىشكە ئالدىراپ، — شامەخسۇت تورپاقلار قوزغىلىڭىنى باستۇردۇم دەپ زۇلۇمنى ئېغىرلاتقۇچى، ئاخىرىدىن بەش يىل ئۆتمەيلا تۆھۈر خەلىپە قوزغىلىڭى چىقتى، بۇنىڭغا قارىغاندا، سىزنىڭ دېگەن گېپىڭىز توغرا. زالىملار

خەلقنى باسقانسېرى خەلق شۇنچىلىك قارشى چىقىدۇ. شۇڭا تۆمۈر خەلىپىنىڭ قوزغىلىڭى، تورپاقلارنىڭكىدىن چوڭ ھەم كۆچلۈك بولدى. شامەخسۇتنىمۇ خېلى ئالدىراتتى ...

— سىزمۇ قاتناشقان بولغىتىڭىز؟

— قاتناشمايدىغان ئىش بولامدۇ! — ھارۇنەشنىڭ يۈزىدە قانداقتۇر تەبىئىي غۇرۇرلۇق تۇسى پەيدا بولدى. بېشىنى كۆتۈرۈپ كۆكرىكىنى كەرگەن قىياپەتتە سۆزلەشكە باشلىدى، — ئۇ چاغلاردا يېشىم 40 لارغا تولغان قىران ۋاقىتلىرىم ئىدى. يىلىك توشقان، كۆچ - ماغدۇر دېگەن تۈگمەننىڭ نوردىن چۈشكەن سۈدەك چاقپەلەكنى ئايلاندۇرالايدىغان ۋاقتىم ئىدى. تۆمۈر خەلپە قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپتۇ دېگەن سۆزنى ئاڭلاپ ئۆيدە تۇرۇپ - تۇرالماس، يېتىپ - ياتالماس بولۇپ قالدىم. ئاخىر ئاتلىنىپ بىر تال توقماقنى چېۋىمغا قىستۇرۇپ تۆمۈر خەلىپىگە قوشۇلۇپ، ئاندىن ئارام تاپتىم ...، — ھارۇنەكەش سەل توختۇپ لىپ ئورنىنى تۈزەپ راۋۇرۇس ئولتۇرغاندىن كېيىن داۋاملاش - تۈردى، — ئەمدى بۇ ۋەقەنسىمۇ سۆزلەپ بېرەي. بۇنى ئاڭلاپ يەنە بىر كېچە ئۇخلىماي چىقىسىڭىز، مەندىن خاپا بولماڭ — ھە! — دېدى ئۇ كۈلۈپ.

— خاپا بولمىغان ئىش يوق، ھەرگىز ئۇنداق ئويلىماڭ! — دېدى شائىر جۇشقۇنلىنىپ.

— شۇ يىللاردا ...، — دېدى ھارۇنەكەش قانداقتۇر بىر ئىشلارنى ئېسىگە ئېلىۋاتقاندەك قىلىپ، يىراقلارغا قاراپ ئاندىن داۋام قىلدى، — شۇ يىللاردا ئىچكىرىدە ئىنقىلاب بولۇپ خانىنى يىقىتىپ مىنگۈي (جۇمھۇرىيەت) قۇرۇلۇپنۇ دەيدىغان گەپ پەيدا بولدى. ئازكۇن ئۆتمەي ئۇرۇمچىدىكى شۇنىڭغۇ جۇمھۇرىيەتنى قوبۇل قىلماپتۇ. ئىلىدا تۇرۇۋاتقان ياڭ مازا (ياڭ چوقۇر — ياڭ زەنشۇي) دېگەن كىشىلەر قوزغىلىپ جۇمھۇرىيەت قۇرۇپتۇ. بۇنىڭغا قوشۇلمىغان يۇەن داخۇا ئەسكەر تارتىپ ئىلى تەرەپ بىلەن

سوقۇش قىلماقچى بوپتۇ دېگەن سۆزلەر تارقالدى. ئۇنىڭدىن كېيىن قۇمۇلدا شامەخسۇت قۇمۇل 12 تاغدىن ئەسكەر ئالغۇدەك، ئىككى ئوغلى بار ئادەمنىڭ بىر ئوغلى ئۆز ئېغىدىن مەنسەپ ئەسكەرلىككە كىرسۇن دەپتۇ. بۇ ئەسكەرلەر ئورۇمچىگە بېرىپ ئىلى تەرەپ بىلەن سوقۇش قىلغۇدەك دەيدىغان گەپ - سۆزلەر پەيدا بولدى. ئاز كۈن ئۆتمەي بۇ سۆزلەر راستقا ئايلاندى. ھەرقايسى تاغلاردىن ئونلاپ - يىگىرمىلەپ ئادەملەر كېلىپ توپ لىنىشقا باشلىدى. بۇنىڭ ئىچىدە تۆمۇر خەلىپىمۇ بار ئىكەن. ئاتلىقلار 200 گە توشقاندا قولىغا مىلتىق تۇتقۇزۇپ، ۋاڭنىڭ توغۇچىدا تۇرىدىغان ئادىمى ھەجەرباقى قارىنى باش قىلىپ ئورۇمچىگە ماڭدۇردى. يولدا كېتىۋاتقاندا تۆمۇر خەلپە تاغلىقلارغا: «بىزنى نەگە ئېلىپ ماڭغۇدەك، نەگە بارغۇدەكسىز، كىم ئۈچۈن ئۆرۈش قىلغۇدەكسىز، ئىچكىرىدە ئىنقىلاب قىلىپ خانىنى يوقىتىپتۇ. بىزمۇ ۋاڭنى يوقاتساق ھەممە ئىش تۈزەلمەيدۇ، ئورۇمچىگە بېرىپ نېمە قىلىمىز. بىزنىڭ قىلىدىغان ئىشىمىز مۇشۇ يەردە!» دېگەنىكەن، ئاتا - ئانىسى، خوتۇن - بالىلىرىدىن ئايرىلغۇسى كەلمىگەن تاغلىقلارغا بۇ سۆز خۇش يېقىپ ھەممىسى تۆمۇر خەلپىنىڭ سۆزىگە قوشۇلۇپتۇ. شۇنداق قىلىپ بۇلار لودۇڭغا كەلگەندە ھەجەرباقى قارى بىلەن يەنە بىر ئادەمنىڭ قورال - ياراغنى تارتۇۋېلىپ، ئۆزلىرىنى قۇمۇلغا قوغلۇۋېتىپتۇ. ئاندىن ئۆزلىرى تۆمۇر خەلپىگە ئەگىشىپ قورايغا قايتىپ كېلىپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان شامەخسۇتنىڭ تۆت پۇتى ئوڭدىسىغىلا قالىدۇ. ئاندىن بىرئاز ئەقلىنى يىغىپ، قۇمۇلنىڭ چوڭ ئاخۇنى سەدەنشا ئاخۇن بىلەن يەنە بىر خۇيزۇ ئاخۇنىنى باش قىلىپ ھەسەنباي، ياڭ مۇجياڭ دېگەنلەرنى قورايغا ئەۋەتىدۇ. ئۇلار ۋەكىل بولۇپ بېرىپ: «قولۇڭلاردىكى قوراللارنى تاپشۇرۇپ بېرىڭلار» دەپ نەسىھەت قىلىدۇ. تۆمۇر خەلپە باشچىلىقىدىكى تاغلىقلار ئۇلارنىڭ گەپلىرىگە قۇلاق سالمايدۇ.

چقققانلارنىڭ ئىچىدە يالڭ مۇچياڭ دېگەن ئادەم ئوردىدا ئۇچىغا چققان زالىم ئىدى. تاغلىقلار ئۇنى ئۆلتۈرۈپ تاشلايدۇ. شۇ- نىڭدەك ئوت ئۇچى ئالىغىلى قورايغا كەلگەن بەرنەچچە ئوردا ئادەملىرىنمۇ ئۆرۈپ - سوقۇپ قوغلايدۇ. ئەھۋالنىڭ ياماناپ كېتىۋاتقانلىقىنى بىلگەن شاھەخسۇت تورپاقلار يېغىلىقىدا قان ئىچكەن يېڭ شىڭغۇغا 2000 سەر كۈمۈش بېرىپ، تۆمۈر خەل- قىنى قوراڭ كۆچى بىلەن باستۇرۇپ بەرگەن، دەيدۇ. يېڭ شىڭ- غۇ خۇش بولۇپ، باربكۆلدىن ئەسكەر تارتىپ كوشۇتىغا يەتكەن- دە، شىڭ داتو دېگەننىڭ دېڭىگە چۈشكۈن قىلىدۇ. بۇنى ئاڭلى- غان تۆمۈر خەلىپە ئادەملىرى بىلەن كېچىسى باستۇرۇپ كېلىپ يېڭ شىڭغۇ ۋە ئۇنىڭ ئادەملىرىنى بەرىنمۇ قاچۇرماي تىرىك تۇتۇۋالىدۇ. يېڭ شىڭغۇنى شۇ يەردىلا ئۆلتۈرۈپ، تورپاق يېغىلى- قىدا ئۆلگەنلەرنىڭ ئىنتىقامىنى ئالىدۇ. بۇنى ئاڭلىغان ۋاڭ ئۇرۇمچىگە ئادەم ئەۋەتىپ يارەدەم سورايدۇ، يەۋەن داخۇا 1500 ئەسكەرگە باش قىلىپ چېەن گۇاڭخەن دېگەننى قۇمۇلغا ئەۋەتى- دۇ. ئۇنىڭ ئەسكەرلىرى كېلىپ كوشۇتا ئېغىزى، تۆرۈك، شوپۇل قاتارلىق جايلارغا ئورۇنلاشىپ تاغنى توسۇپ ياتىدۇ. تۆمۈر خەلىپە قوزغىلاڭچىلىرى ئۇلارغا قارشى ئۇرۇش قىلىپ چېەن گۇاڭخەننىڭ ئوغۇن ئادىمىنى يوقىتىپ، قۇمبۇلاقتا چېكىنىۋېرىدۇ. دەل شۇ چاغدا يۇەن داخۇا ئۇرۇمچىدىكى ۋەزىپىسىنى يالڭ زېڭ- شىنغا ئۆتكۈزۈپ بېرىپ، ئۆزى ئىچكىرىگە كەتمەكچى بولۇپ قۇمۇلغا يېتىپ كەلگەنىكەن. ئۇ كېلىپ چېەن گۇاڭخەننىڭ مەغلۇپ بولغانلىقىنى ئاڭلاپ قاتتىق خاپا بولىدۇ. قوزغىلاڭچى- لارنى ئۇچ كۈن ئىچىدە يوقىتىمەن دەپ قەسەم ئىچىپ ئۇرۇش- قا ئۆزى قوماندانلىق قىلماقچى بولىدۇ. ئۇمۇ ھۆركىرەپ چىقىپ نۇرغۇن زىيان تارتىپ يېڭى چققان توپتەك يېنىپ كېلىدۇ. ئەم- ما شاھەخسۇتنى قورقۇتۇپ ئۇرۇش چىقىمى دەپ نۇرغۇن ئالتۇن، كۈمۈش ئېلىپ ئىچكىرىسىگە تىكىۋېتىدۇ. مېڭىش ئالدىدا بېەن

تۇڭلىك بىلەن چىقىن گۇڭخەن ئىككىسىگە قوزغىلاڭچىلارنى يوقىتىڭلار! دەپ بۇيرۇق بېرىپ كېتىدۇ. بىقىن بىلەن ئىككىسى بىرلىشىپ 2000 دەك ئەسكەر توپلاپ كوشۇتا ئېغىرلىغا ھۇجۇم قىلىدۇ. قوزغىلاڭچىلار ئۇلارنى ئالداپ تاغ ئىچىگە كىرگۈزۈپ خالتىغا سولۇۋالغاندىن كېيىن، ئالدى - كەينى، ئوڭ - سول تەرەپتىن تەڭلا ھۇجۇم قىلىپ ھەش - پەش دېگۈچە ئۇلارنى تىرىسپىرەن قىلىۋېتىدۇ. ئۇلارنىڭ قالغان - قاتقان ئەسكەرلىرى جېنىنى ئېلىپ قېچىپ مىڭ تەسلىكتە قۇمۇلغا كېلىۋالىدۇ. بىقىن بىلەن چىقىن ئىككىسىمۇ ۋاڭدىن ئۇرۇش چىقمىسى ئالمىز دېگەندە، ۋاڭ بېشىنى ئىچىگە تىقىۋېلىپ بەرمەسلىكنىڭ قازىنىنى ئاسىدۇ. بۇ چاغدا ئۇلار زەمبىرەكلىرىنى ئوردىغا قارىتىپ، ئەگەر چىقمىنى تۆلىمىسەڭ ئوردىنى توپقا تۇتىمىز دەپ ۋەھىمە سالىدۇ. شاھەخسۇت ئامال قىلالماي، ئۇلارغىمۇ بىر مۇنچە ئالتۇن-كۈمۈش بېرىدۇ. ئۇلار ئالتۇن - كۈمۈشنى ئالغاندىن كېيىن، ئانىدىن ئىچكىرىگە قايتىپ كەتتى. قىزتالاقلار ئالتۇن - كۈمۈشكە ئىگە بولغاندىن كېيىن، شەپىرىتە قىلىپ بىر كېچىدىلا غايىب بولىدىكەن...

سۆز بۇ يەرگە كەلگەندە ھارۇنىكەش بىرئاز كۈلۈۋېتىپ، سەكرەپ يەرگە چۈشۈپ كەتتى. ئۇنىڭ ھەرىكەتلىرى چۈھەر ئىدى. ئۇ قولىغا ياغ كوزىنى ئېلىۋېتىپ شائىرغا قاراپ:

— سىز ئازراق سەۋرى قىلىپ تۇرۇڭ، — دېدى - دە، ھارۇا چاقىنى ياغلاشقا كىرىشتى.

ھارۇنى ياغلاپ بولۇپ ھارۇغا چىققاندا:

— قىزتالاق، ياغسىراپ قالغانسىكەن. ياغلاپ قويۇۋېدىم، مانا ئەمدى چون① سوقۇپ سازلىشىپ كەتتى، — دەپ قىلغان ئىشىدىن دوكىلات بەرگەندەك قىلدى. ھارۇغا چىقىپ پۇختا جايلاشقاندىن كېيىن، شائىرغا قاراپ، —

① چون — ھارۇا چاقلىرىغا بېكىتىلمىدىغان سوقمىچاق چوپۇن شارىك.

خوش، — دېدى - ده، توختاپ قالغان سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، — تۆمۈر خەلپىنىڭ قوزغىلىڭغا يەنە شۇ ياڭ جياڭجۇن ئۈستات كەلدى. ئۇ يامان تۇلكە ئىكەن. تورپاقلارنىمۇ ھەيلە بىلەن جايلىغانىدى. تۆمۈر خەلپىنىمۇ يەنە شۇ تۇلكە جايلاپ تاشلىدى. ياڭ جياڭجۇن تۆمۈر خەلپىگە: «سىز باشلىغان قوزغىلاڭ ۋاڭغا قارشى تۇرۇش ئىكەنلىكىنى، ھۆكۈمەتكە قارشى تۇرمايدىغانلىقىڭىزنى بىلدىم. بۇ قوزغىلاڭ توغرىسىدا سىزگە ھېچقانداق گۇناھ قويىدىغان نىيىتىم يوق. سىزدەك بىر باتۇرنىڭ ھۆكۈمەتكە قاتنىشىپ، ماڭا ياردەملىشىپ خىزمەت قىلىشىڭىزنىلا خالايمەن. ھەرگىز گۇمان قىلماڭ ھەم قورقماڭ. ئەگەر ئۇرۇھ چىگە كەلسىڭىز چەكسىز مېھرىبانلىق كۆرسىتىمىز، بۇنىڭغا گۇمانلانماسىىن ئىشىنىڭ!» دەپ يېزىپتۇ. تۆمۈر خەلپە بۇنىڭغىمۇ ئىشەنمىدى. ياڭ جياڭجۇن ئىككىنچى خىل يول تېپىپ، جىسارىدا تۇرىدىغان ھەربىي باشلىق لى شۇفۇ دېگەننى قۇمۇلغا ئەۋەتىدۇ. ئۇ مۇسۇلمان ئىدى. لى شۇفۇ ئەسكەر باشلاپ بېرىپ، قارىقاپچىن، كوشۇتا، تۆرۈك، ئىدىش قاتارلىق تاغ ئېغىزلىرىغا ئورۇنلاشتۇرۇپ، قۇمۇلدىن پىڭ ھاجى، يۇنۇس ئەلەم ئاخۇن باشلىق ئون نەچچە كىشىنى ۋەكىل قىلىپ تاغقا چىقىرىدۇ. لى شۇفۇ ۋەكىللەردىن ئۆزىنىڭ قۇرۇلان تۆتۈپ بەرگەن جىق ۋەدىلىرىنى ئەۋەتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن تۆمۈر خەلپە بىلەن ۋەكىللەر ئوتتۇرىسىدا سۆھبەت باشلىنىدۇ. تۆمۈر خەلپە ۋەكىللەرنىڭ سۆزىگە ئىشىنىپ بىرئاز يۇمشايدۇ ھەمدە ئۇرۇمچىگە بېرىشقا ماقۇل بولىدۇ. قۇرئان تۆتۈپ قەسەم قىلىشنا قۇمۇل چوڭ مەدرىس، شەنشى خۇيزۇ مەسچىتى، شۇيجۇ خۇيزۇ مەسچىتى قاتارلىقلارنىڭ ئاخۇنلىرى ئۇستىدە تۇرۇپ كېپىل بولسۇن دەپ شەرت قويىدۇ. لى شۇفۇ بۇ شەرتلەرگە ماقۇل بولىدۇ. «قۇرئاننىڭ ئۇلۇغلۇقى بىلەن ۋەدىمىزگە ئەمەل قىلمىساق، ئەگەر خىلاپ كەلسەك ئاللانىڭ دەرگاھىدا قارا يۈز بولۇپ كېتەيلى» دەپ قەسەم قىلىدۇ. ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە قىلىپ

ئىككى نۆسخا توختام خىتى تۇزىدۇ. قول قويۇش كۈنىدە ئى شۇفۇ ئۆزى تاغقا چىقىپ تۆمۈر خەلپە بىلەن قۇچاقلىشىپ ئۇزۇن-شۇپ توختام خىنى ئالماشتۇرىدۇ. ھۆكۈمەت تەرەپتىن ئى شۇفۇ، قوزغىلاڭچىلار تەرەپتىن تۆمۈر خەلپە توختامغا قول قويۇپ، ئۆز-ئارا قۇرئان تۇتۇشۇپ بىر - بىرىنى تەبرىكلىشىدۇ. شۇنداق قىلىپ تۆمۈر خەلپە باشلىغان قوزغىلاڭ كېلىشىم يولى بىلەن بىسىلىدۇ.

ھارۇنكەش سۆزىنى توختىتىپ ئويناقلاپ كېتىۋاتقان ئاتلار تەرەپكە بۇرۇلدى ۋە ئالدىنقى ئۇچ ئاتنىڭ ھەر بىرىگە يېنىك-يېنىك قامچا تەگكۈزۈپ چىقتى. ئاتلار جانلىنىپ ئېغىر ھارۇنى ئويىنىتىپ كېتىۋاتاتتى. بۇ چاغدا ئۇ، ئاتلارنىڭ زوقلىنىپ كېتىۋاتقانلىقىدىن مەززە قىلىپ ئۆز ئىشىدىن رازى بولغان ھالدا شائىرغا قاراپ:

— قاراڭ، مېنىڭ ئاتلىرىم قانداق ياخشى تارتىدۇ - ھە! مەن بۇ ئاتلارنى ھارۋامغا قوشۇپ يولغا چىقتىمۇ، ئۇلار مېنى مەنزىلگە يەتكۈزۈشى كېرەك. لېكىن مەن ھەيدىمىسەم بۇلار مېنى مەنزىلگە يەتكۈزمەيدۇ، يېرىم يولدا قالدۇرىدۇ. شۇنىڭغا ئوخشاش تۆمۈر خەلپە بوشاپ قېلىۋىدى، بۇيانقىلىرىمىزمۇ بوشاپ قالدۇق. ئىككىنچى يىلى (1913 - يىلى) 3 - ئايلاردا بولسا كېرەك، تۆمۈر خەلپە 160 تەك ئادىمىنى ئېلىپ ئۇرۇمچىگە قاراپ يولغا چىقتى. مەنمۇ بىللە ماڭدىم. داۋانچىڭ تاغلىرىنى جارىڭلىتىپ ئۆتكەن چاغلىرىم شۇ ئىدى. ئۇرۇمچىگە كەلگەندىن كېيىن، بىزگە ئاتلىق 3 - يىڭ دەپ نام بېرىپ ئۇرۇمچىنىڭ شياۋدۇڭمېن (شەرقىي كىچىك دەرۋازا) دېگەن يېرىگە ئورۇنلاشتۇرۇپ قويدى، — ھارۇنكەش بىرىدىنلا سۆزىنى ئۆزگەرتىپ، — ئۇكام، مەن جىق سۆزلەپ كەتتىمۇ — قانداق؟

— ماڭا ھېچقانچە ئوزۇن تۇيۇلمايۋاتىدۇ، — دېدى شائىر كۈلۈمسىرەپ.

— سىزگە ئوزۇن تۇيۇلمىغاندۇر. قارىسام سىز قىزىپ قالدى-

گىز. خېلى ئىخلاس قويۇپ ئاڭلاۋاتىسىز. بىۋتەرەپلىرىگىزگە خۇش بولدۇم. بىراق بەزى كىشىلەرگە سۆزلەپ بەرسەك ئانچە قىۋلاق سالمايدۇ. ئادەم دېگەنمۇ ھەرخىل بولىدىغان نەرسىكەن. بىز يول ئۈستىدە خىلمۇ خىل ئادەملەر بىلەن بىللە مېڭىپ قالىمىز. بەزىلەرگە قىز - چوكانلارنىڭ سۆزلىرىنى قىلىپ بەرسەك راست خۇش بولىدۇ. قېرىتالاقلار قىز - چوكانىنىڭ ئېيتىنى ئاڭلىسىلا ئېرىپ سۇ بولۇپ كېتىدۇ. ئۇنداقلارغا تارىخ پاراڭلىرى خۇش ياقمايدۇ. مەن قارىسام سىز خېلى ئىخلاس قويۇپ ئاڭلىۋېتىڭىز، خۇش بولغىنىمدا جىق سۆزلەپ كەتكەندەك قىلىمەن. خىيال قىلسام تاماقلىرىم قۇرۇپ كېتىپتۇ. بىرئاز سۇ ئىچىۋالاي.

ھارۇنكەش يەرگە چۆشۈپ كېپىنكى ھارۇنلاردىن سۇ ئېلىپ تامەقىنى ھۆللىگەندىن كېيىن ئاندىن يېتىشىپ كېلىپ ھارۇنغا چىقتى. ئۇ كەلگىچە شائىر كىچىككىنە ياغلىقنى داستىخان قىلىپ ئۈستىگە قۇرۇق ئۈزۈم ۋە نان ئالغانىدى.

— بىرئاز نان يەيلى، — دەپ تەكلىپ قىلدى شائىر.

— خىش كاتتىغۇ! — دېدى ھارۇنكەش ۋە جايلىشىپ ئولتۇرغاندىن كېيىن نان بىلەن ئۈزۈم يېيىشكە باشلىدى. ئابدۇخالىق ئۇيغۇرمۇ قوشۇلۇپ ئۈزۈم يېدى. خېلى ۋاقىتقىچە سۆز قىلىشماستىن، ئېلىك، يەك دەپ تەكلىپ قىلىشىپ ئىشتىها قىلىشتى. سالى ئاكا قۇرۇپ كەتكەن قاتتىق توقاچلارنى غاراسلىتىپ يۇمشىتاتتى. بۇنىڭدىن ئۇنىڭ چىشلىرى ساق ۋە ئۆتكۈر ئىكەنلىكى ئىسپاتلىنىپ تۇراتتى. بۇلار بىرئاز ئاۋقەتلىنىۋالغاندىن كېيىن، سۆھبەت داۋاملاشتۇرۇلدى.

— كىرمەكتىن ئىلگىرى چىقماقنى ئەندىشە قىل دەيدىغان بىر گەپ بار، — دېدى سالى ھارۇنكەش چىغدەڭدىن ئۆتكەندە، — بىز ئۇرۇمچىگە كېلىپ ئورۇنلاشقان كۇنىنىڭ ئەتىسىلا قاپقانغا دەسسەپ سالغىنىمىزنى چۈشىتىپ پۈشايمان قىلىشقا باشلىدۇق. نېمىشقا كەلگەندىمىز دەپ، ئۆز گۆشىمىزنى ئۆزىمىز يەپ تاشلىغۇ-

www.uyghurkitap.com

دەك بولدۇق. ئۇرۇمچى دېگەن چوڭ شەھەر ئىكەن، بىز خۇددى ئۇ يەردە قوتانماقچى بولۇۋاتقاندا شۇمشىيىپ قالغان بىتىم قورۇندەك بولۇپ قالدۇق. روھىمىز چۈشۈپ، بوينىمىز قىسىلدى. باش ئۇ- لىرىمىز سېلىندى. يەيدىغىنىڭ شۇ دېگەندەك، كۈنىمىزگە بىرجىگە تۆت سەردىن ئۈن بېرىپ ياتقۇزۇۋەتتى. تاغدا كەڭتاشا يۇرۇپ ئۆگىنىپ قالغان خەق، بۇنىڭغا زادى كۆنەلمىدۇق. تۆمۈر خەلىپە تاغدىكى ۋاقتىمىزدا كۆزىمىزگە ھەممىدىن چوڭ - كاتتا كۆرۈنەتتى. بۇ يەرگە كېلىپ كىچىكلەپ قالغاندەك بولدى. ئۇرۇمچىدە جياڭجۈن، ئەمەلدارلار بەك تولا ئىكەن. ياڭ جياڭجۈن ئىككى مۇرىسگە ئالتۈن تاۋاق قاداپ نەچچە يۈز ئەسكەر بىلەن ھەيۋەتلىك چىقىپ بىر قېتىم كۆرۈشۈپ قويدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇنى كۆر- گىلى بولمىدى. ئۇنداق ھەيۋەتلىك جياڭجۈن، تۆمۈر خەلىپەدەك ئادەملەرنى كىچىك بالىچىلىكىمۇ كۆزىگە ئىلمايدىكەن. بىزمۇ تاغلار- دا ئۆزىمىزنى يولۋاسىنەك بىلىپ ھۆركىرەپ يۈرەتتۇق، بۇ يەرگە كېلىپ خۇددى كۆك پىت باسقان موزايدەك شۇمشىيىپ قالدۇق. بىلىپ تۇرۇپ تۇزاقتا دەسسىگەندىكىن ئۆزىمىزنىڭ شورى دېيىش- تۇق. ھەممىمىزلا پۇشايمان قىلدۇق. پۇشايماننىڭ نېمە پايدىسى، ئويلىماي كېلىپ ئاغرىماي ئۆلگەندەك بىر ئىش بولدى. ھەممە- مىزنىڭ دەردى ئىچىمىزدە قالدى. بىزنىڭ كەينىمىزدىن قۇمۇل قانداق بولدى دەك! ئۇ يەردىكى ئەھۋال تېخىمۇ ئېغىر. بىزنى ئالداپ يولغا سېلىۋەتكەندىن كېيىن، لى شۇفۇنىڭ ئەمىلىنى ئۆس- تۈرۈپ قۇمۇلغا ئامبال قىپتۇ. ئاندىن ئۇ شامەخمۇت بىلەن بىرلىشىپ، قورايغا ئەسكەر ئەۋەتىپ نۇرغۇن ئادەملەرنى تۇتۇپ زىندانغا تاشلاپتۇ. ئۇلارنىڭ ئىچىدىن ھوشۇر، ئىمىن، خوجىنىياز قاتارلىق 16 كىشىنىڭ بېشىنى كېسىپ قۇمۇل دەرۋازىسىغا ئېسىپ سازايى قىپتۇ. تاغدىكى مالىلارنى ساناقتىن ئۆتكۈزۈپ، كەم چىقـ قان سانىنى خەلقتە تۆلىتىپ تولدۇرۇپتۇ. ۋاڭنىڭ زۇلمى ئاۋۋالـ قىدىنمۇ ئېشىپ، خەلقنىڭ چىداپ تۇرغۇدەك ھالىنى قويماپتۇ.

زۇلۇمغا چىدىمىغان خەلق قۇمۇلنى تاشلاپ ياقا يۇرتلارغا قېچىپ تۇ. شۇنداق قىلىپ قۇمۇلنىڭ ئەھۋالى ئىلگىرىكىدىن نەچچە ھەسسە يامانلىشىپ كەتكەن. بۇ يەردە بىزنىڭ ھالىمىزمۇ مۇشۇ كۈللەشتى. شۇ يىلى كۈزدە ياڭ جياڭجۇن دېگەن ھېيلىگەر، قارا نىيەتلىك قىلىپ يېڭى قورال تارقىتىمىز، كونا قوراللارنى تاپ شۇرۇڭلار دەپ بۇيرۇق چىقاردى. بىر كۈنى تۆمۈر خەلىپە بىلەن مويدىن خەلىپىنى مېھمانغا دەپ چاقىرىپ كەتتى. ئۇچ ئادەمنى ھەمراھ قىلىپ كەتكەنىدى. ئۇلارنى جياڭجۇن يامۇلغا كىرىش بىلەنلا تۇتۇپ باغلىۋاپتۇ. تۆمۈر خەلىپىنىڭ بۇيرۇقى دەپ بىز- نىڭ يېنىمىزغا كېلىپ قورال - ياراغلىرىمىزنى يىغىۋالدى. قو- رال قولدىن چىقسا، جان تەندىن چىقىپ كەتكەنگە ئوخشاش بولىدىكەن. بىز خۇددى قوتانىدىكى قويغا ئوخشاش، شۇلارنىڭ ئىختىيارىدىكى بىر توپ مالغا ئايلاندۇق. ئۇلار قاچان سويۇپ يەيمىز دېسە، شۇ چاغدا سويۇپ يەيدىغان بىر ھالغا چۈشۈپ قالدۇق. ئارىدىن نەچچە كۈن ئۆتكەندە، تۆمۈر خەلىپە باشلىق بەش ئادەمنى باغلاق يېنى ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈپتۇ، دەپ ئاڭلىدۇق. بىزنىمۇ قانداق قىلىمىز دېسە شۇنداق قىلىدىغان يېرىگە يەتتى. بۇنىڭغا قاراپ بەزىلەر قاچتى. قالغانلىرىمىزنى قۇمۇلغا بارمايسى- لەر دەپ تۇرپان، توقسۇن، كۈچا تەرەپلەرگە پالىدى. مەن شۇ قاتاردا تۇرپانغا كېلىپ تۇرۇپ قالدىم. تۇرپاندا ھاپىز ھاجىغا يىللىقچى بولۇپ بىرنەچچە يىل بېشىمنى كۆتۈرمەستىن كارىز چاپتىم. كېيىنچە يۇرت تىنچىپ قېلىۋىدى، ئاندىن قۇمۇلدىكى بالا - چاقىلىرىمنى تۇرپانغا ئالدۇرۇپ كېلىۋالدىم. شۇنداق قە- لىپ بۇ كۈنلەر مۇشۇ يەرگە يېتىپ كەلدى. بۇنىڭ ئېرىنىغا يەنە قانداق كۈنلەرنى كۆرىمىز، ئۇ تەرەپلىرى خۇدانىڭ ئۆزىگە ئامانەت...

سۆز بۇ يەرگە كەلگەندە ھارۇنكەش بىر نېمىدىن چۆچۈگەنـ دەك بولۇپ ھارۇندىن سەكرەپ چۈشۈپ كەتتى ۋە ئالمان - تال-

مان ئىچ ئاتنىڭ چۈلۈۋرىنى ئىگىلەپ ئېھتىيات بىلەن ھارۋىنى باشقۇردى. ھارۋا شۇ پەيتتە چېغىنغەن ئېرىقى ① دەپ ئاتىلىدىغان تاش ئېرىقنىڭ باش تەرىپىدىكى خەتەرلىك يەرگە كېلىپ قالغان ئىدى. بۇ جايىنىڭ خەتەرلىك ئىكەنلىكىنى ھارۋىكەشلەر ئۆزلىرى چۈشىنەتتى. قىيپاش ئوھۇرتقىلىق تاش قىرلاردىن شەكىللەنگەن بۇ يامغۇر توپا ھارۋىلارنى كۆمتۈرۈۋېتەتتى يا كى ئوقمنى سۈنـدۈرۈۋېتەتتى. بەزىدە ھارۋىكەشلەرنىمۇ مېيىپ قىلاتتى. شۇ سەۋەبتىن ھارۋىكەشلەر بۇ يەرگە كەلگەندە ھارۋىنى ئالاھىدە دىققەت بىلەن ھەيدەپ ئۆتەتتى. سالى قۇمۇللۇق ھارۋىسىنى ئاۋايلاپ سالامەت ئۆتكۈزۈۋالغاندىن كېيىن، يەنە ھارۋىغا چىقىپ سۆزىنى داۋام قىلدى:

— بۇ ئېرىقنى چېغىنغەن ئېرىقى دەيدۇ، — دېدى ئۇ، يولنىڭ شەرق تەرىپىدە ئەگرى - توقاي چىپىلغان تېمىز تاش ئېرىقنى كۆرسەتمەپ، - بۇنى گۇناھكارلارغا چاپتۇرغانىكەن.

— كىم چاپتۇرغاندۇر؟ — دېدى شائىر بىلىشكە ئالدىراپ.

— كىم بولماقچى، يەنە شۇ ياڭ جياڭجۇن! — ھارۋىكەش سەل - پەل ئويلىنىۋېلىپ داۋاملاشتۇردى، — ياڭ جياڭجۇننىڭ قىلغان ئىشى ئاز ئەمەس. ئۆز ئىچىدە خەنزۇلارنىمۇ جەق ئۆل تۇرغۇزەتتى. ئىلى تەرەپتە قوزغىلاڭ كۆتۈرگەن باشلىقلاردىن بىرىنىمۇ ساق قويمىغان گەپ. راستىنى ئېيتقاندا، بۇ جياڭجۇننىڭ كۆڭلى قارا، نىيىتى يامان ھەم گۇماخور ئادەم. ھەتتا قەشقەر، خوتەن، يەكەنلەردىمۇ بەزى خەنزۇلارنى قوزغىلاڭغا ھېسداشلىق قىلغان دەپ ئۆلتۈرۈپ تۈگىتىپ، ئاندىن ياستۇقنى ئېگىز قىرلىغان جياڭجۇن بۇ.

— بوغۇزىغا كەلگۈچە قىساسقا بوغۇلغان — دەڭا!

— توغرا ئېيتتىڭىز، بۇنىڭدا خۇن تولا. ئەمما ئۆزى ئۇچىغا چىققان تۇلكە. لېكىن تۇلكە ھەرقانچە مەككار بولسىمۇ،

① چېغىنغەن ئېرىقى — گۇناھكارلار چاپقان ئېرىق.

ئاخىر تۇمشۇقىدىن ئىلىنار دېگەن بىر گەپ بار. بىر كۈنى بۇ ھەم تۇمشۇقىدىن ئىلىنىپ قالامدۇ، كىم بىلسۇن، — دېدى ھارۇنكەش ۋە مېيىمدا كۈلۈپ جىم بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ شۇ ۋاقىت تىكى قىياپىتىدىن قانداقتۇر ئاچچىق ھەم ئەلەملىك خىيالغا كەتكەنلىكى كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

ھارۇا چىيەنغەن ئېرىقىنى ياقىلاپ مېڭىپ، سېسىق كۆلگە يېقىنلاشقانىدى. شۇ ئەتراپتىكى ئازگالىلىقلاردا قويۇق ۋە باراقسان كۆكلىگەن قارىياغاچلار ياپيېشىل بوستاندەك كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى.

— ياماڭ بولدى، يامان بولدى، — دېدى شائىر سالى ھارۇنكەشنىڭ سۆزىنى ئاڭلاش پۇرسىتىنىڭ تۈگەپ قېلىۋاتقانلىقىغا مەيۇسلىنىپ.

— سېسىق كۆلگە غاز ئاتقىلى چىققانلار، غاز ئوركۈپ ئۇچۇپ كەتسە ياكى شىلەپىسىنى شامال ئۇچۇرتۇپ كۆلگە چۈشۈرۈۋەتسە، ياماڭ بولدى دەيدىغان يەر بۇ. سىز نېمىگە ياماڭ بولدى دەۋاتىسىز؟ — دېدى سالى چاقچاق قىلىپ.

— ماڭا سۆز تۈگىمەستىن يولنىڭ تۈگەپ قالغىنى ياماڭ بولدى، — دېدى شائىر.

— ھە، شۇ گەپمۇ؟ مەن تېخى باشقا بىر سەۋەبمىكىن دەپ تىمەن، — دېدى ھارۇنكەش قىسقا كۈلۈۋالغاندىن كېيىن، — كېرەك يوق، كېرەك يوق، ئايىغىمىزدىن شامال ئۆتۈپ تۇرىدىغانلا بولسا سۆزلىشىدىغان پۇرسەتلەر يەنە چىقىپ قالمدۇ. مەن دېگەن بۇ يولدا دائىم مېڭىپ تۇرىدىغان ئادەم، يەنە پۇرسەت چىقمدۇ.

— بۇ سەپەردە يەنە ئەمەت تاماقنىڭ ئىشلىرىنى ئاڭلۇالارمەن دەيدىغان ئۇمىدىم بار ئىدى. يول تۈگەپ قالدى - دە!

— سېسىق كۆلدىن ئۆتۈپمۇ يەنە بىرمۇنچە ماڭمىز. ئاڭغىچە قىسقا بولسىمۇ سۆزلەپ بېرىشىم مۇمكىن، — دېدى ھارۇنكەش ئوچۇق كۆڭۈللۈك بىلەن.

ئىخلاس قىلىپ ئاڭلىغۇچىسى بولغان يەردە ناتىققا پەيزى

كىرگەندەك، ئابدۇخالىقنىڭ ئىخلاس قويۇپ ئاڭلىغانلىقىدىن مەمنۇن بولغان سالى ھارۋىكەش ئانچە كېچىكمەيلا سۆزلەشكە باشلىدى.

— ياڭ جياڭجۇن قارا نىيەتلىك قىلىپ تۆمۇر خەلىپە بىلەن مويىدىن خەلىپىنى ئۆلتۈرۈۋەتكەندىن كېيىن، تۇرپاندا ئەمەت تۆمۇر دېگەن كىشىلەر باش بولۇپ قوزغىلاڭ كۆتۈردى. ئۇلار گاڭگۇڭ ئادەملەر ئىكەن، ھۆكۈمەتكە بوي بەرمەستىن قوزغىلاڭ نى بىرەر يىلچە داۋاملاشتۇردى. يۇرت ئىچىدە ئەپلەشمىگەندە، تاغقا چىقىۋالدى. گۈچۈڭ، جىمسار، مورى تاغلىرىدا يۈرۈپ ھۆكۈ مەتنى خېلى ئاۋارە قىلدى. بۇ ئىشتا، يەنە شۇ ياڭ جياڭجۇن ئۇستات كەلدى. بىرمۇنچە كىشىلەرنى سېتىۋېلىپ ئالداش ئۇسۇلى بىلەن باستۇرماقچى بولدى ... بىر كۈنلىرى قوزغىلاڭچىلار چېچىلىپ كېتىپ، ئەمەت ئۆزى يالغۇز قالغاندا، ئۇنى تۇتۇشقا ھېچكىم يېقىنلاپ بارالماپتۇ. سەككىز - ئون چىبرىك - يايلار ئۈچرىشىپ قالغاندىمۇ، ئەمەت بۆسۈپ چىقىپ كېتەتتى. بۇ گاڭ گۇڭنى ئاخىر قانداق تۇتتى دېمەمسىز؟ بۇ ھەم بىلىپ قويۇشقا تېگىشلىك بىر ئىش. تېگىدە ئەمەت تاماق بىلەن بىر مەھەللە لىك بۇۋى ئايال بار ئىكەن. بۇ ئايال ئەمەتنى تۇتۇپ بېرىمەن دەپ ئوتتۇرىغا چىقىپ قانداق تۇتۇش توغرىسىدا ئويلىغان ھىيلە - مىكرىسىنى ئېيتقاندىن كېيىن، ھۆكۈمەت تەرەپ ماقۇل كۆرۈپتۇ. بۇ ئايال بىر خۇرجۇنغا نان - توقاچ، يەل - يېمىش قاچىلاپ ئەمەتنى يوقلاپ چىققان بوپتۇ. شۇ كۈنلەردە ئەمەت ئۆزى يالغۇز بىر غولنىڭ ئىچىدە يۈرگەنىكەن. ھىيلىگەر ئايال غولغا كىرىپ: «ئەمەتئاخۇن، ئەمەتئاخۇن» دەپ ئىزلەپ ئاخىر تېپىپ كۆرۈشۈپتۇ. مەن سىزنى يوقلاپ چىقتىم دەپ، خۇرجۇن دىكى نان - توقاچ، يەل - يېمىشلەرنى تۆكۈپ مېھمان قىپتۇ. تاغدا ئاچ - توق يۈرگەن ئادەم بىر مەھەللىك تونۇش ئايال نىڭ ئاچىقىقان نەرسىلىرىنى يەپ مىننەتدارلىق بىلدۈرۈپتۇ.

ئايال بولسا، كۆڭۈل ئېيتىپ: «تاغ ئىچىده ئۇزۇن يۇرۇپ كەتـ
تىڭىز. هېچكىم سىزنى يوقلاپ قويماي دېمىدى. مېنىڭ ئىچىم ئاغـ
رىدى. قانداقلا بولمىسۇن بىر مەھەللىده ئۇزۇن بىللە ئولتۇرغان
بولغىنىم ئۈچۈن يوقلاپ كېلەي دەپ هېچكىمگە تۇيدۇرماي چىقـ
تىم» دەپ هال سوراپ يۇرت ئىچى ئەهۋاللىرىدىن بىرمۇنچە خەـ
ۋەرلەرنى يەتكۈزۈپتۇ. ئەڭ ئاخىرىدا: «سىزگە بىر قۇر ئىشتان ـ
كۆڭلەك ئالغاچ چىقتىم» دەپ پىشىق تولىمىدا تىكلىگەن ئىشتان ـ
كۆڭلەكنى ئالدىغا قويۇپ، كۆڭلەكنى شۇ زامان كىيدۈرۈپتۇ.
تار هەم ياقىسى كىچىك تىكلىگەن بۇ كۆڭلەكنى ئەمەت ئولتۇـ
رۇپلا كېيگەنىكەن، بىشى كۆڭلەك ئىچىگە قاپلىشىپ، كۆزى
ئېتىلىپ قاپتۇ. ئايال ئۇنىڭغا يارەملىشىپ ئۇ يەر ـ بۇ يېرىنى
ئوڭشىغان بولۇپ، بىرئاز كېچىكتۈرۈپ شەرت قىلغانىكەن، دە ـ
رەخلەر ئارقىسىدا ماراپ ياتقان ئون يايى تەرەپ ـ تەرەپتىن
يۈگۈرۈپ كېلىپ ئەمەتنى قامىلاپ تۇتۇپ باغلىۋاپتۇ. ئەمەتنى
ئەنە شۇنداق تۇتۇۋالغان. بىلدىڭىزمۇ، ئەگەر شۇ ئايال هىيلە
ئىشلەتمىگەن بولسا، ئەمەتنى قولغا چۈشۈرۈش مۇمكىن ئەمەس
ئىدى...

هارۋا مويكىدىن ئۆتۈپ كونا شېھىتلىككە كېلىپ قالغانىدى.
شائىرنىڭ كۆزىگە بۇ پەيتته كونا قەبرىلەر ئارىسىدا ئۆزىنى
ئىنسانلارنىڭ كۆزىدىن يوشۇرۇپ يۈرگەن قانداقتۇر قەبىھ سۈرەتـ
لىك جادۇگەر كەمپىرنىڭ كۆلەڭگىسى كۆرۈنگەندەك بولدى.

ئۇيغۇر كتاب تورىكتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى تارقىسى

يەتتىنچى باب

1

ھەر شەھەرنىڭ ئۆزىگە يارىشا مەنزىرىسى، گۈزەللىكى، ئارـ تۇقچىلىقى بولىدۇ دېسەك، ئۇ چاغدا ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ نېمىسـ نى تىلغا ئالساق بولار!؟ ئۇرۇمچىنىڭ جەنۇبتىن شىمالغا قاراپ ئاقىدىغان دەريالىرىنى تىلغا ئالساقچۇ! دەريا دېگەن كۆپ نەرسـ ـەۋ! نى ـ نى مەشھۇر دەريالار بارىكى، دۇنيانىڭ ئۇ چېتىدىن باشـ لىنىپ بۇ چېنىگچە ئېقىپ ئوتتوپ كېتىدۇ. ئۇ دەريالارنىڭ ئالـ دىدا ئۇرۇمچى دەريالىرى قانچىلىك بولماقچى؟ ئۇرۇمچىنىڭ ئەترا ـپى تاغلىق دېسەكچۇ! دۇنيادا تاغ دېگەنمۇ تولا گەپقۇ. پۈتكۈل تەكرى، كوئىناۋن تاغلىرىغا سېلىشتۇرغاندا ئۇرۇمچىنىڭ تاغلىرى قانچىلىك بولماقچى؟ مەنزىرىسىنى تىلغا ئالغۇلى بولارمۇ؟ ئۇـ لانباي، سايباغ ۋە قىزىلتاغ تۇمشۇقىنىڭ نېرىسىدا دەريا ياقىلاپ چەكسىز ئۆزۈنغا سوزۇلغان قاريياغاچلىقلارنى كۆز ئالدىمىزغا كەلتۈرىمىزمۇ؟ ئۇنىڭ قانچىلىك مەنزىرىسى بولىدۇ! قاريياغاچـ لىق دېگەن بەرىبىر قاريياغاچلىق ـدە، ھېچ ۋاقىتتا قارىغايزارلىق ئەمەس. ئالما ـ ئۈرۈك، شاپتۇل ـ جىگدىلىك تېخىمۇ ئەمەس! ئەمىسە نېمىسى بار؟ قانداق نېمىسىنى تىلغا ئالغۇلى بولىدۇ دەيسىز؟ ئۇرۇمچىنىڭ مىليارد تونلۇق كۆمۈر زاپىسى بار. ئۇ

دېگەن قارا ئالتۇن، ھايۋاتلىق ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ ياشىيالمايدۇ دېسەك قانداق بولار!؟

ئومۇمەن بۇ شەھەر ئۆزىنىڭ يېقىلغۇ جەھەتتىكى تەڭداش سىز ئارتۇقچىلىقى بىلەن بىر ئۆلكىنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي مەركىزى بولۇپ كەلمەكتە. ئەنە ئۇنىڭ دەريا‌سى چار يىلاندەك سوزۇلۇپ ياتىدۇ. ئۇنىڭ شەرقىي ساھىلىغا چىشلىشىپ قۇرۇلغان بۇ شەھەر دائىم دېگۈدەك ئىس - تۈتەكلەر بىلەن قاپلىنىپ تىل سىماتتەك سىرلىق كۆرۈنەتتى. قاتمۇ قات كوچا، زىچ سېلىنغان شەھەر ئۆيلىرى خۇددى تاشقىن ۋاقتىدا دەريا سۈيى قىزىل تاغ ئېتىكىگە يۆلەپ چىقىرىپ ئۇستىگە بىر قەۋەت لاتقا تاشلاپ كەتكەن ئەخلەت - چاۋا دۆۋىسىدەك قارامتۇل توپا‌رەڭ كۆرۈنەتتى. بۇ شەھەرنى يەنە ئەخلەت دۆۋىسى ئۈستىدە ئۇچ يۆگلىپ ياتقان ئاق يىلاندەك ئۇچ قەۋەت سېپىل ئوراپ تۇراتتى. شەھەر ھاياتى ئەنە شۇ سېپىلنىڭ ئىچى ۋە تېشىدا قايناپتى. ئاھالە تۆت كوچا ۋە دوقمۇشلاردا غۇژمەكلىشىپ تىرىكچىلىك قىلىپ شاتتى!...

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ھازىر بۇ شەھەردە. ئۇ ھاردۇقى چىقىپ ئۆزلىشىپ قالغاندەك ھېس قىلدى. ئەمدى ئۇ ئۆز مۇددىئاسى بويىچە ئىزدىنىپ ھەرىكەت قىلىشى كېرەك ...

ئۇنىڭ كۆزئالدىدا شەھەر قاينام تاشقىنلىق كۆرۈنەتتى. بۇ يەردىكى ئەڭ ئالىي ھوقۇقلۇق ھەربىي - مەمۇرىي ئەمەلدارلار، نوپۇزلۇق بايلار، مۆتىۋەر زاتلارنى ئىزدەپ كۆرۈشۈش، ئۇلارنىڭ مەسلىھەتىنى ئېلىش شائىرنىڭ ئۇرۇمچىگە كېلىشتىكى تۇپ مەقسىتى ئىدى. بۇ ئىشلارغا بىر - بىرلەپ مېڭىشقا توغرا كېلەتتى.

لېكىن شائىر كۆرۈشمەكچى بولغان بايلارنىڭ ئىشى كۆپ، بىر ئورۇندا مۇقىم تۇرالمايدىغان، بىر دەم كانتور (دۇكان)دا، بىر دەم مويكىدا، بىر دەم بوغالتىرلار ئۆيىدە ياكى مېھمانداركىلىقلاردا يۈرىدىغان بولغاچقا، ئۇلار بىلەن ئۇچراشماق ئاسان

ئەمەس ئىدى. بولۇپمۇ بوغالتىرلار بىلەن يىلتىز پاكى يەسىل لىك مىسابات قىلىشقان چاغلاردا، بىرەر ئايغىچە، مەرغانىدا قا كىشىنى قوبۇل قىلمايدىغان، بىرەر تېمىنتىك ئۈستىدە تىك تۇرۇ دىغان ئۆمىسىلە مىجەزلىك بايلارمۇ بار ئىدى. شۇڭا شائىرغا ئۇ لار بىلەن كۆرۈشۈپ سالام بېرىش يولىدا بايلارنىڭ ھەشەمەتلىك قورا جايلىرىنى، كانتور-دۇكانلىرىنى، مويكىلىرىنى كۈنىگە بىرقانە چە قېتىمدىن ئايلىنىپ چىقىشقا توغرا كەلگەنىدى.

شائىر بۇگۈن غازىباينى مويكىسىدىن تاپتى. ئۇ كىشىگە سالام بېرىپ كەلگەندە، غازىباي لاپاس ئاستىدا يۇڭ تايلاۋاتقان (پىرسىلاۋاتقان) ئىشچىلارنىڭ ئىشىغا قاراپ ئولتۇراتتى. ئۇ ئوچۇق چىراي قارشى ئالدى:

— كېلىڭ خالىقارى، — دېدى ئۇ ئورنىدىن سەل قوزغىلىپ شائىرغا ئورۇن كۆرسەتكەندەك قىلىپ، — خوش، بىر ەر ئىش بىلەن كەلگەنمىدىڭىز؟ — دەپ ئەھۋال سورىدى ئۇ. بۇ چوڭ ئىلتىپات قىلغانلىقى ئىدى.

— شۇنداق باي ئاكا، مەن زۆرۈر بىر ئىش بىلەن چىقىقانىدىم، — دېدى شائىر ئۆمىدۋارلىق بىلەن. ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن ئۈچقۇنلىرى چاقناپ تۇراتتى.

— قېنى مەرھەمەت، قۇلىقىم سىزدە.

— ھازىر بىزنىڭ يۇرتتا مەرىپەتكە بولغان تەلەپ بەك ئۇستۇن. يۇرت خەلقى ئۆز بالىلىرىنى ئوقۇتالمايۋاتقىنىغا قاتتىق ھەسرەت چەكمەكتە. بۇ ئوغرىدا بىرەر ئىش قىلايلى دېسەك، ئۆزىڭىز بىلىسىز، يۇرتىمىز كىچىك، پىتىنسى يامان يەر. يەرلىك ئەمەلدارلار بىلەن مۇتەئەسسىپ قارا كۆچلەر يول قويمايدۇ. بۇ ئوغرىدا بېشىمىز قېتىپ ئاخىر مېنى ئۇرۇمچىگە ئەۋەتىشتى. بۇ يەردە ھەرقايسىڭىزلاردەك يۇرت كاتتىلىرى بولغاندىكىن، تۇرۇپاندا مەكتەپ ئېچىشنىڭ يولىنى تېپىشقا ئەقىل كۆرسىتىپ ياردەم بېرەر دېگەن ئۈمىد بىلەن كېلىشىم، — دېدى شائىر، مەقسىتىنى

ئېيتىپ.

— بۇ ياخشى گەپقۇ! — دېدى باي كۈلۈپ كېتىپ، — دۇرۇس، بىزدە ھازىر يۇزلىگەن - مىڭلىغان بالىلىرىمىز ئوقۇشقا موھتاج. بىراق ... مەكتەپلەر يوق! ...، — باي بىرئاز توختاپ ساقلىغى قوللىرى بىلەن تاراشلىۋالغاندىن كېيىن داۋام قىلدى، — بىراق ... مېنىڭچە بولغاندا، قېرى جياڭجۇننىڭ كۆزى ئوچۇق-لا بولىدىكەن، بىزنىڭ بالىلىرىمىز ئوقۇيدىغان مەكتەپلەرنى ئېچىشقا ھەرگىز پول بەرمەيدۇ. ئۇ سۆزدە چىڭ تۇرۇۋالىدىغان ئادەم. مېنىڭ ھازىر ئىشىم ئالدىراش. بۇ يېقىندا مال ماڭدۇرماقچىمەن، شۇنچىلىك سۆزلەپ بولدى قىلاي. سىز ئەگ ياخشىسى، غازىباي ھۇنداق دېدى دەپ توختاپ قالماي، باشقا كاتتىلار بىلەنمۇ ئەقىللىشىپ كۆرۈڭ، ئۇلار سىزگە قانداق ئەقىل كۆرسىتەركىن! ... بەلكى پايدىلىق مەسلىھەتلەرنى بېرىشەر! ...

شائىر مويكىدىن قايتىپ چىقىپ ئىككىنچى بىر باي بىلەن ئۇچرىشىپ ئۆزىنىڭ كېلىش مەقسىتىنى ئېيتقاندا، باي ئىستىھزا ئارىلاش كۈلۈۋالغاندىن كېيىن:

— ئەگەر بۇ ئىشنىڭ ئىمكانىيىتى بولىدىغان بولسا، ئۇ چاغدا سىزنىڭ ئالدىڭىزدا ئۆزىمىز مەكتەپ قۇرۇپ، ئۆز پەرزەنتلىرىمىزنى ئوقۇتۇشنى بىلگەن بولاتتۇق، ھازىر شۇ ئىمكانىيەتنىڭ يوقلۇقى، بۇ ئىمكانىيەتنى تېپىشنىڭ ئۆزى مۇشۇكنىڭ بوينىغا قوڭغۇراق ئېسىش دېگەن سۆز! قېنى بۇ قوڭغۇراقنى قايسى چاشقان بېرىپ ئاسىدۇ!؟ — باي ئۆز سۆزىدىن كۈلدى. يۇزلىرى سەرەڭگە قېپىدەك چاسا كۆرۈنىدىغان بۇ ئادەمنىڭ كۈلكىسىدىن مۇز يېغىپ تۇراتتى. ئۇ داۋام قىلىپ، — بۇ ئىشقا مېنىڭ ئەقلىم ھەم يەتمەيدۇ، ۋاقتىم ھەم. ئەگ ياخشىسى سىز باشقا كاتتىلار بىلەن ئەقىللىشىپ كۆرۈڭ! — دېدى ئۇ.

شائىر بۇگۈن ئەككى باي بىلەن كۆرۈشۈپ قاتتىق رەنجىگەنىدى. ئۇ مەيۈسلەنگەن ھالدا نوغاي مەسچىتى ئالدىدىن

ئۆتۈپ كېتىۋاتقاندا، تىكىچلىك دۇكىنىدىن ناتونۇش بىر كىشى چىقىپ شائىرغا سالام بېرىپ كۆرۈشكەندىن كېيىن:

— يۇرۇڭ، دۇكاندا بىرئاز ئولتۇرۇپ كېتىڭ! — دەپ تەكلىپ قىلدى.

2

شائىر دۇكانغا كىرگەندە، دۇكان ئىگىسى ئالدىراپ ئورۇندۇقنى ئەكىلىپ شائىرنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلغاچ:

— سىز مېنى تونۇمايسىز. لېكىن مەن سىزنى ئوبدان تونۇيمەن، — دەپ ھۆرمەت كۆرسەتتى. شائىر پاتمۇ قىلغاندىن كېيىن، بۇ ناتونۇش كاسىپ بىلەن سەل ئوڭايسىزلىنىپ ئامانلىق سوراشتى. كاسىپ بولسا سۆزنى داۋاملاشتۇراتتى:

— ئابدۇقەييۇم مەخسۇم ھەر قېتىم چىققاندا بۇ دۇكانغا كەلمەي كەتمەيدۇ. ئاتىڭىز ئابدۇراخمان مەخسۇم بىلەنمۇ ئۆزۇندىن تونۇشمىز. ئۆزۇم پۇرۇش چېچىپ ئولتۇرىدىغان كاسىپ بولساممۇ، كىشىلەرنىڭ ھاجىتىدىن چىقىدىغان بىر خىسلىتىم ئارتۇق. شۇنىڭ ئۈچۈن، كۆپ كىشىلەر بىلەن تونۇشمەن. ھەرقانداق كىشى مېنىڭ دۇكىنىمغا كېلىشكە مەجبۇر. قېنى قايسى كاتتا، قايسى باي كەلمەيدۇ دەيسىز؟ كەلمەي مۇمكىن ئەمەس، ھەممىسى ھاجەتمەن بولۇپ كېلىشىدۇ ئۇنداق دېسەم يەنە باشقىچە چۈشىنىپ قالماڭ، سىزنىڭ كېلىشىڭىز باشقا بىر گەپ. ئەمما كەلگىنىڭىز يامان نەتىجە بەرمەس ئىنشائاللا. ھېچ بولمىغاندا توغۇشمىز، مۇڭدىشىمىز، ئۇلپەتلىشىمىز. قېنى تارتىنماي ئازادە ئولتۇرۇڭ!

دۇكاندا ئۈچ تىكىش ماشىنىسى بولۇپ، ئۈچ كىشى باش كۆتۈرمەي ئىش تىكەتتى. ساھىبخان ئۇستا بولسا كېسىمچىلىك قىلاتتى. بۇ ئادەم كەسىپ قىلغاچ كوچىدا ئۆتكەن - كەچكەنلەر-

نى كۆرۈپ بولغان ئەھۋاللارنى بىلىپ ئولتۇراتتى. ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ ئۇرۇمچىگە چىققانلىقىنى 2 - كۈنىلا ئاڭلىغان ئۇستا، شائىر ئۇيان - بۇيان ئۆتكەندە، دۇكان ئىچىدىن كۆرۈپ تونۇپ بولغانىدى. شۇڭا بۇگۈن شائىرنى توسۇپ دۇكانغا تەكلىپ قىلىپ كىرگەنلىكىگە كەيپى چاغ بولۇپ، ئوچۇق كۆڭۈل سۆھبەت ئاچقانىدى.

شائىر تۇنجى كىرگەن دۇكاندا تونۇش بولمىغان كىشىلەر بىلەن كۆرۈشۈپ بىرئاز ئولتايىپ قالغاندىكىن بولسىمۇ، ئەمما دۇكاندارنىڭ سەمىمىي پوزىتسىيىسىگە قاراپ ئولتايلا ئۆزلىشىپ قالدى. ساھىبخان، شاگىرتلاردىن بىرىنى چاي ئەپچىقىشقا بۇيرۇپ شائىردىن ئەھۋال سوراشقا كىرىشتى:

— ئۆزىڭىز ئويناپ چىققىنىزمۇ ياكى بىرەر ئىش بىلەنمۇ؟— دېدى ئۇ يېقىملىق قاراپ.

— مەن ئاساسەن تۇرپاندا بىرەر مەكتەپ ئېچىشنىڭ ئىمكانىيەتلىرىنى ئىزدەپ چىقىپ قالدىم، — دېدى شائىر ئۇرۇمچىگە كېلىش سەۋەبىنى ئېيتىپ، — ھازىر يۇرتتا مەكتەپكە بولغان تەلەپ كۈچلۈك. ئۆزىمىزچە مەكتەپ قۇرايلى دېسەك، يەرلىك ھۆكۈمەت پول بەرمەيدۇ. ئاندىن مەسلىھەتلىشىپ ئۇرۇمچىدىكى چوڭ شەھەر، كاتتا ئادەملەر كۆپ، بىرەر پول تېپىلىپ قالارمىكىن دەپ چىققانىدىم.

— بۇ ياخشى گەپقۇ، شۇنداق قىلىپ بۇ يەردە قانداق بولۇۋاتىدۇ؟ بىرەر پولى تېپىلاي دەۋاتامدۇ؟

— تۇرپاندىن چىققىتا ئۇرۇمچىدىكى دېگەن چوڭ شەھەر، ھۆكۈمەت ئىشىغا ئارىلىشىدىغانلار كۆپ، يۈزى چوڭ، گېپى ئۆتكۈر بايلارمۇ بار. شۇلار ئارقىلىق ئامال تاپقىلى بولارمىكىن دەپ ئويلاشقانىدۇق، ئەپسۇسكى...

— ھە ... ئۆيدىكى ھېساب تالاغا توغرا كەلمەيۋاتامدۇ؟

— خۇددى بىز دېگەندەك، بۇ كىشىلەردىن ھېچقانداق مە-

دەت ئالالمىدىم، — دېدى شائىر ھەسرەت چېكىپ.

— توغرا، سىز بۇلاردىن مەدەت ئالالمايسىز، بۇلار ئۆزلىرىنى دۇنياغا باشقىلاردىن مەدەت ئېلىشقىلا يارالغان، باشقىلارغا مەدەت بېرىشكە يارالمىغان دەپ ھېسابلايدۇ. ئۇنداق بولمىغاندا، ئۇ كىشىلەر سىزگە مەدەت بېرەتتىمۇ!؟

شاگىرت بالا بىر چەينەك چاي، ئىككى پىيالە ۋە داستىخان كۆتۈرۈپ چىقتى. سەيپۇلۇق داستىخانىنى يېيىپ نان سۇندۇرۇغاندىن كېيىن، پىيالىگە چاي قۇيۇپ شائىرغا ئۇزاتتى.

— بۇ دۇكان پەدىسىدە چاي قۇيۇش. ئەينەكە بۇيرۇماسىز، — سەيپۇلۇق ئۆزى ھەم بىر پىيالە چاي قۇيۇپ بىر - ئىككى ئوتلىغاندىن كېيىن ئىلگىرىكى سۆزىنى داۋاملاشتۇردى. — بىزنىڭ بۇ يەردىكى بايلىرىمىزنى، باي ئىكەن دەپ يىراقتىن قاراشقىلا بولمىدۇ، يېقىنلاپ بېرىشقا ... — دېدى سەيپۇلۇق قولىدىكى چاينى يەنە ئىككى ئوتلاپ، — ناۋادا ئۇلارغا يېقىنلاپ باردىڭىزمۇ، شۇئانلا سەسكىنىپ قالىسىز. ئۇلارنىڭ كىبىرى ئۇستۇن، ئۆزىنى باي بىز دەپ ھېچكىمنى كۆزگە ئىلمايدۇ. ئاۋۇ بايۇەچچىگە قاراڭ! — دېدى سەيپۇلۇق يولنىڭ ئۇ تەرىپىدە ئۆتۈپ كېتىۋاتقان بىر بايىنى كۆرسىتىپ. ئابدۇخالىق ئەينەكتىن قاراپ ھاسا تايىنىپ ئۆتۈپ كېتىۋاتقان سالاپەتلىك بىر كىشىنى كۆردى.

— بۇ كىشى بىلەن تونۇشلۇقىڭىز بارمۇ؟

— ياق، — دېدى شائىر بېشىنى بىلىنەر - بىلىنمەس چايقاپ.

— ئۇنداق بولسا، مەن تونۇشتۇرۇپ قوياي. بۇ كىشىنىڭ ئىسمى X X باي. ئۆز ۋاقتىدا ئۆتۈپ كەتكەن ھۆرۈن، بىكار تەلەپ، ئەتىدىن كەچكىچە ھاراق ئىچىپ يۈرىدىغان بىر ئادەم ئىدى. بۇنىڭ ئاكىسى X X X باي دېگەن كىشى، بۇنى بىرئاز يولغا سېلىپ قويماقچى بولۇپ: «بوندىاق يۈرۈشۈڭ ئۈيات، ئىش قىل، پۇل تاپ، باي بول!» دەيدۇ. بۇ كىشى: «مەن پۇل تېپىشنى،

تىجارەت قىلمىشنى بىلمەيمەن،» دەيدۇ. «ئۇنداق بولسا مەن ساڭا ئۆگىتىمەن، ئەگەر سىزغان سىزىقىمدىن چىقمايدىغان بولساڭ، مال بېرىمەن، تۇرپانغا بارىسەن. بىر ساراينى ئوگچە كۆتۈرە ئال، شەھەيدىن مال كېلىدۇ دەپ ساراينى تازىلىتىپ يات. بىر - ئىككى ھەپتىلەر ئۆتكەندىن كېيىن، تۇرپان بايلىرىنى، سودىگەرلىرىنى، ئاخۇنلارنى مېھمانغا چاقىر. مېھماندارچىلىق مول، داستىخان بايلىرىغا بولسۇن. بوبروكلاردىن بەش - ئالتە تون تىكتۇرۇپ تەييار قىل. مېھماندارچىلىق ئاخىرلاشقاندا، ئاخۇنلارغا، چوڭ - چوڭ بايلارغا تون، ياپ. قولۇڭ كەڭ بولسۇن، ھەر ھەپتىدە داستىخان سېلىنىپ تۇرسۇن. شەھەيدىن مال كېلىدۇ، مال يېتىپ كەلگەندە پاختا، يۇڭ ئالمەن دېگەن سۆزنى ئايانماستىن سۆزلە، كىشىلەر سېنىڭ كاتتا سېخىي باي ئىكەنلىكىڭنى تونۇيدۇ. ئاندىن بىر - بىرلەپ پاختا، يۇڭ ساتمىز دەپ ئالدىڭغا كېلىشكە باشلايدۇ. ئۇ چاغدا سەن ئالدىرىمايسەن، مال يېتىپ كەلمىدى دەپ ئارقىغا تارتىسەن. كىشىلەر پاختا - يۇڭلىرىنى ئال دەپ يەنە كېلىدۇ، ھەتتا يالۋۇرىدۇ. ئەھۋال شۇ يەرگە يەتكەندە، مال كەلگەندە پۇلنى تۆلەشكە توختام قىلىپ ئالمىسەن. ئالغان مالنى تايلاپ ماڭاچىقار. مەن ئۇنى شەھەيگە ئەۋەتىپ مالغا ئالماشتۇرۇپ كەلگەندىن كېيىن ساڭا ئەۋەتىپ بېرىمەن. سەن ئاندىن ئۇلارغا بېرىسەن. شۇ تەقدىرتە تۇرپانلىقنىڭ ئۆز پۇلى بىلەن سودا قىلىپ بىرقانچە قېتىم ئايلانىدۇرۇپ كۆرگەن، سېنىڭ باي بولمىغىنىڭنى مەن كۆرەي! — دەيدۇ. ئاكىسىنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە ئۇ كىشى تۇرپانغا بېرىپ تۇرپانلىقنىڭ پۇلى بىلەن تۆت - بەش يىل تىجارەت قىلىپ ئوبدان باي بولدى. ھازىر ئۇرۇمچىگە قايتىپ چىقىپ قورا - جاي سالدى. ئەتراپتىن يەر - زېمىن تۇتىنى، ياخشىلاپ دۇكاندىن بېرىنى ئاچتى - دە، باي بولۇپ يۇرۇۋېرىدى. مانا مۇشۇنداق ئىش. ھازىر بۇ كىشى تۇرپانغا بارمايدۇ، تۇرپانلىقنى ھەم تونۇمايدۇ. كۆرسە قاپقىدىن بوران ئۇچۇپ تۇرىدۇ. ئاشۇنداق كىشىلەردىن تۇرپان خەلقىنىڭ تەلەپلىرىگە مەدەت

بىرىدۇ دەپ ئۈمىد قىلىشقا بولامدۇ!؟ ئويلاپ كۆرۈڭ، بۇ مۇمكىن ئەمەس!

سەيپۇڭ ئاددىي بىر سۆھبەت ئارقىلىق سىياسىي - ئىقتىسادىي كاتنا لېكسىيە ئوقۇغاندى. ئۇ كىشىنىڭ سۆھبىتىدىن رازى بولۇپ غان ئابدۇخالىقنىڭ كۆزىگە يېڭىلا ئاددىي - سادىدا كۆرۈنگەن پۇرۇشچى كاسىپ مانا ئەمدى كاتتا مۇددەرىسىتەك ھۆرمەتلىك ھەم يېقىملىق كۆرۈنمەكتە ئىدى.

— دەرۋەقە سىز ئېينىقاندەك، مەن ئۇچراشقان بىرقانچە بايلاردىن بىرەر مەنپەئەتلىك پىكىر ئالالمىدىم، — دېدى شائىر تەسىرلەنگەن ئاھاڭدا.

— بۇلاردىن پايدا تاپالمايسىز، يېقىنلاپ بارسىڭىز سەسكىنىپ قالسىز دېگىنىمنىڭ مەنىسى مانا شۇ يەردە، — دېدى سەيپۇڭ غەزەپ بىلەن. ئۇنىڭ ئاۋازى بىرئاز تىترەپ چىقاتتى، — مەن بۇلارنىڭ تېگى - تەكتىنى، قانداق ئادەملەر ئىكەنلىكىنى ياخشى بىلىمەن. بۇلارنىڭ ھەممىسى كۆپلەپ ئالتۇن - تىللا ئەكەلگەنلەر ئەمەس. قۇرۇق قول كېلىپ نەكولاي سوممىسىغا تايىنىپ، دېھقانلارنى، چارۋىچىلارنى بوزەك تېپىش بىلەن باي بولغان. ھازىر بۇلارنىڭ ھەممىسى ھۆكۈمەتكە تاياندى. ھۆكۈمەت كاتتىلىرىغا تەڭ شېرىك بولۇپ پۈل قەرز ئالمدۇ. شۇ پۇلنى ئايلاندۇرۇپ پايدا تاپىدۇ. پايدىنىڭ بىر قىسمىنى ھۆكۈمەت كاتتىلىرىغا بېرىدۇ. بۇلار بۇ ئىشقا كەلگەندە بەك قۇۋا!...

دۇكانغا بىر نەپەر خېرىدار كىرىپ ئۇستامنىڭ سۆزىنى كېسىپ قويدى. خېرىدار ئۆزىنىڭ بۇيرۇتقان كىيىمى توغرىسىدا سۆز قىلىپ خېلى ۋاقىتنى ئالغاندى. ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ئورنىدىن تۇرۇپ خوش ئېيتتى ۋە سەيپۇڭغا قايتا كېلىش توغرىسىدا ۋەدە بېرىپ سەيپۇڭخانىدىن چىقتى، توپىنوغرا دۆڭگۆۋرۇك تەرەپكە يول ئالدى. كاسىپنىڭ دۇكىنىدىن مەنزۇن بولۇپ چىققان شائىر كوچىنىڭ ئوڭ تەرىپىدە كېتىۋېتىپ ئۇلىپەت دېگەن

شۇ، كۆڭۈللۈك ئۇلپەت بىلەن بەش مىنۇت ئۇلپەتلەشسەڭمۇ ئادەمنىڭ كۆڭلى - كۆكسى بوشاپ ئېچىلىپ قالغاندەك بولمىدىكەن، دەپ ئويلاندى.

3

200 قەدەمچە ماڭغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ يول ياقىسىدىكى بىر تۇپ قاپاق تېرەكنىڭ يېنىدىكى كانتور- دۇكاندا خۇسەيىن باي قاتارلىق بىرقانچە بايلارنىڭ پاراڭلىشىپ ئولتۇرغانلىقىغا كۆزى چۈشتى. ئۇلارغا سالام بېرىپ ئۈتمەي بولمايتتى. چۈنكى بۇ بايلار بۇنداق تەرەپلەرنى بەك ئىنچىكىلەيتتى. ئەگەر سالام بەرمەي ئۆتۈپ كېتىدىغان بولسا، كىمنىڭ بالىسى دەپ سۈرۈشتە قىلىپ تېپىپ، قاتتىق ئاداۋەت قىلاتتى. ئەمما شائىر، ئۇ كىشىلەرگە تونۇش بولغانلىقتىن سالام بەرمەي ئۆتۈش تېخىمۇ مۇمكىن بولمىغانلىقتىن، كانتورغا كىرىپ سالام بەردى. بايلار تەڭلا ئىلىك ئېلىپ مەنۇن بولغان هالدا باشلىرىنى لىڭشىتىپ ئىلتىپات كۆرسەتتى:

— هە، ئوغلۇم، تېخى قايتمىدىڭمۇ؟ — دەپ سوراپ قويدى خۇسەيىن باي.

— ئىش پۈتكۈرەلمىگەندىكىن قاينىقىنىم يوق، — دېدى شائىر ئەدەب بىلەن. شائىرنىڭ قىلماقچى بولغان ئىشىدىن خەۋەردار بولغان خۇسەيىن باي جاۋاب ئورنىدا:

— ئادەم بالىسىنىڭ قىلماقچى بولغان ئىشلىرى، هەر دائىم ئويلىغاندەك بېرلۈۋەرمەيدۇ. بۇ يىل بولمىسا، كېلەر يىل، كېلەر يىل بولمىسا ئاندىن كېلەر يىل .... — دېدى باي ۋە كۆلۈمسىرەپ يېنىدىكى هەمراهلىرىغا قاراپ قويدى. ئۇلار ئابدۇخالىق ئۇيغۇر قانداق ئىش قىلماقچى بېرلغانلىقىنى خاهى بىلسۇن - بىلمىسۇن، ئۇنىڭدىن قەتئىينەزەر خۇسەيىن بايىنىڭ سۆزىنى تەسـ

تىقلاپ بېشىنى لىكشىتاتتى. بۇ بايلارنىڭ بالىسى، ياش ئادەملەر نېمە قىلماقچى؟ قىلماقچى بولغىنى يەنە شۇ تەتە-كلىك! دېگەن تونۇشنا بولۇشى تەبىئىي ئىدى.

— باي ئاكا، — دېدى شائىر تەمكىن ئاھاڭدا، — ئۇرۇمچىدە سىزدىن كاتتا ئىناۋەتلىك كىشىمىز يوق. بىر ئاز ياردەم كۆرسەتسىڭىز ياخشى بولاتتى. ھازىر بىزدىكى جاھالەت، نادانلىق بەك ئېغىر. خەلقنى مەرپەتكە باشلاش جەھەتتىكى تەلەپ بەك ئۇستۇن...

دەل شۇ چاغدا خۇسەيىن بايىنىڭ قارا بۇرۇت ئەخمەت ئاتلىق بىر ئادىمى دۇكان ئالدىدىن ئۆتۈپ باراتتى. باي ئۇنى چاقىرىپ:

— ئەخمەت، ئەخمەت، — دەپ ۋارقىرىدى.

باي ئۇنى چاقىرىش ئارقىلىق ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ سۆزىنى ئېتىۋارسىز قالدۇرماقچى بولغانىدى.

— خوش لەببەي! — ئاق يۇزلۇك، قارا قاش، قارا بۇرۇت كەلگەن بۇ ئادەم دۇكان ئىچىگە كىرىپ سالام بەردى. ئۇنىڭ قارا شاپ بۇرۇتى كىچىككىنە غوزا يۇزىگە ماسلاشمىغانىدى. قويۇق ئۆستۈرۈلگەن بۇرۇت ئۇنىڭ لەۋلىرىنى كۆمۈپ تۇراتتى.

— نەگە باردىڭ؟ — دېدى باي قاتتىق ئاۋازدا.

— ئەبزى، ... ئەبزىلەرنىڭ ...، — چۆچۈپ كەتكەن ئەخمەت دۇدۇقلاپ، تۇزۇك جاۋاب بېرەلمىدى.

— ئەخمەت! — دېدى باي قاتتىق سارسىپ، — شائىخەيگە باردىڭ، شائىخەيدىن كەلدىڭ، سالام بېرەي دەپ ئويلىمىدىڭ - ھە!

ئەخمەت بېشىنى تۆۋەن سېلىپ جىم تۇراتتى. باي يەنە سوراشقا باشلىدى:

— قېنى ئېيتىچۇ! شائىخەي قانداق شەھەر ئىكەن، ئۇ يەردە نېمىنى كۆردۈڭ؟

— خوش ... خوش ... شاڭخەي بەك كاتتا شەھەر ئىكەن،— دېدى ئەخمەت سەل ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ.

— كاتتىلىقى قەيەردىكەن؟

— بەھرى مۇھىت كەبرىنىك① يېنىدا ئىكەن!

بايلار مىيىقىدا كۈلۈشۈپ بىرى - بىرىگە قاراشتى. باي بولسا قوشۇمىسىنى ئاچماستىن سورايتتى:

— قېنى ئېيتچۇ، ئۇ يەردە نېمە كۆردۈڭ؟

— ئۇ يەردە كىچىككىنە پوچتىلارنى ئادەم تارتىدىكەن. ئۇ- نى رېكىتا دەيدىكەن، توۋا قىلدىم خۇدايىم! — ئەخمەت ياقا - سىنى تۇتۇپ بېشىنى چايقاپ تۇراتتى.

— سەنمۇ ئولتۇرۇپ كۆردۈڭمۇ؟

— ئولتۇردۇم. خۇدانىڭ ئىرادىسى بىلەن ئۇ يەردە مەسچىت بولمايدىكەن. ناماز ئوقۇيدىغان جاي ئىزدەپ بىر نۆۋەتكىنە ئولتۇردۇم.

— مەسچىت بولمىسا قانداق قىلدىڭ؟

— بىر كۈنى پېشىن ۋاقتىدا ھېلىقى ھارۇنغا ئولتۇرۇپ بەھرى مۇھىت كەبرىنىك بويىغا بېرىپ چۈشتۈم. سۇنىڭ بويى- دا ئەمدىلا پېشىنگە تەرەت ئالاي دەپ تۇرسام، كىشىلەر ۋارقى- راپ، قاچ - قاچ، جېنىڭنى جايلا! دېگىلى تۇردى. نېمە بالا بول- غاندۇر دەپ قارىسام، سۇنىڭ ئىچىدە ئىككى تال چەكىزە سۇنى يېرىپ ماڭا قاراپ كېلىۋاتقانىكەن، مەن قاچتىم. شۇ ئارىلىق- تا قېيىقلار بىلەن ئادەملەر تەرەپ - تەرەپتىن كېلىپ ھېلىقى چەكىزنى تۇتۇۋالدى. قارىسام چەكىزە ئەمەسكەن، مېنى قوغلاپ كەلگەن ئەجدىھا بېلىقنىڭ بۇرۇتى ئىكەن!

بايلار بۇ گەپكە مەززە قىلىپ مىيىقىدا كۈلۈشتى.

— بىر تال مويى بىر تال چەكىزدەك بولسا، ئۇنىڭ ئۇ- زى قانچىلىك زور ئىكەن؟ — سورىدى باي كۈلمەي تۇرۇپ.

① ئۇلۇغ ئوكيان.

— قارىسام ئۇنىڭ ئۇزۇناۋقى ئاشۇ دۆڭگە بېتىپ باريدۇ-غۇ! — دېدى ئەخمەت يېراقتىكى بىر دۆڭنى كۆرسىتىپ.

ئۇ چاغلاردا ھازىرقى خاڭچىڭ كوچىسىنىڭ ئاشخانا بار تەرەپلىرى ئەخلەت تۆكىدىغان بوشلۇق ئىدى، دەڭلەردىن ئات قىغلىرىنى ئەپچىقىپ تۆكۈپ تاغدەك دۆۋىلەپ تاشلىشاتتى.

— يۇنۇس! — دېدى باي دۆكان بوغالتىرىنى چاقىرىپ، ئاندىن بۇيرۇق قىلدى، — سەن بېرىپ ئۇلاچەپ كەلگىن، قانچە قەدەم كېلەركىن!

يۇنۇس كەرىمۇۋ ئىسىملىك دۆكان بوغالتىرى ئۇلاچەپ كېلىپ:

— 150 قەدەم كەلدى، — دېدى.

— ئەخمەت، راستىڭنى ئېيت. ئۇزۇنى 150 قەدەم، بۇرۇتى چەكزىدەك كەلگەن ئەجدىھانىڭ چوڭلۇقى قانچىلىك كېلىدىكەن؟

— قارىسام، ئوبدان سەمرىگەن موزايدەك ...

— مانا يالغانچى تۇتۇلدى، — دېدى خۇسەيىن باي مەسخىرە قىلىپ، — موزايدەك چوڭلۇقتىكى بېلىقنىڭ ئۇزۇنلۇقى 150 قەدەم، بۇرۇتى چەكزىدەك بولامدۇ؟ ئەخمەق! بار، كۆزۈمدىن يوقال!

— خوش! — دېگەن ئەخمەت بۇ قېتىم مۇھىتتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن دۆكاندىن تېز چىقتى. ئۇ ئەمدى ئىككى قەدەم ماڭماي-لا، باي يەنە چاقىردى:

— ئەخمەت!

— خوش.

— كەل، مۇنۇ كالىچىمنى سۇرتۇپ قوي؛

ئالدىراپ كەتكەن ئەخمەت، بىر تىزى بىلەن يۇكۇنۇپ ئول تۇرۇپ، ئالقانلىرى بىلەن باينىڭ كالىچىنى سۇرتتى. ئاندىن چىقىپ كۆزدىن يوقالدى. بايلار ئۇنىڭ ئارقىسىدىن مەسخىرە قىلىپ بىر ھازا كۈلۈشتى.

— مەن بۇ ئادەمنى بەك ياخشى كۆرىمەن، — دېدى خۇ-
سەيىن باي دۇكاندىكى كۈلكە بېسىلماستىلا، — بۇنى قەيەرگە
بۇيرۇساڭ شۇ يەرگە باربدۇ. نېمە ئىش قىل دېسەڭ، شۇنى قىل-
دۇ. شاڭخەيدە كۆرۈپ كەلگەن نەرسىلىرىنى ئاڭلىدىڭلارغۇ! ئۆزى-
نىڭ خىيالىغا كەلگەن نەرسىلەرنى كۆرۈپ كېلىۋېرىدۇ. بىر پۇل
خەجلە دېسەڭ بىر پۇل خەجلەيدۇ، ھەرگىز ئىككى پۇل خەجلە-
مەيدۇ. ئۆزى ئۆتە ئەخمەق. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ئادەمنى بەك
ياخشى كۆرىمەن. ئەگەر ئۇنى جياڭجۇن بىلگەندە، ئۇ ھەم ياخشى
كۆرۈپ قالغان بولاتتى .... — دېگىنىچە باي ئورنىدىن تۇرۇپ
دۇكاندىن چىقماقچى بولدى. بوسۇغىدىن ئاتلاپ چىقىۋېتىپ ئاب-
دۇخالىققا قاربدى - دە، — ئوغلۇم، بىزنىڭ ئۆيگە بېرىپ بالىلار
بىلەن بىرگە ئويناپ كەل، بىلدىڭمۇ!؟ ھېلىقى ئىشلىرىڭنى
قوي. ماڭا ئەخمەتكە ئوخشاش ئادەم كېرەك. جياڭجۇنگە تېخىمۇ
شۇندىقى كېرەك. ئەقىل - ھوشى بار ئادەم بىزنىڭ ئىشلىرىمىزغا
پايدا بەرمەيدۇ. بىلدىڭمۇ؟ بىزنىڭ ئۆيگە بارغىن - ھە!

باي سۆزىنى ئاخىرلاشتۇرمايلا، ھاسسىسىنى توكۇلدىتىپ كېتىپ
قالدى. شائىر ئۇلارغا بىرئاز قاراپ تۇرغاندىن كېيىن بۇرۇلۇپ
دۆڭكۆۋۈرۈك تەرەپكە كېتىپ قالدى.

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېگانە تارقىتىش

سەككىزىنچى باب

شائىر بىردىنلا ئەلپازىدىن ھەيۋەتلىك ۋە سۇرلۇك، ماھىيەتتە يىلتىزىدىن چىرىپ ئۆزەكلىرى پورغا ئايلىنىۋاتقان، تاماھەن قۇرۇپ قاقشالغا ئايلىنىپ كەتمەگەنلىكىنىڭ نامايەندىسى سۈپىتىدە بەزەن شاخ ئۇچلىرىدا ئىككى-ئۈچ تال يوپۇرماقلىرى پىلدىرلاپ تۇرغان قېرى سۆگەت ياكى قاپاق تېرەكنى ئەسلەپ قالدى. ھاياتىي كۈچىدىن قالغان مۇندىق كونا دەرەخلەرنىڭ شاخلىرىغا ئۆمۈچۈكلەر تور تارتىپ، قاغا - قۇزغۇنلار چاڭگا (ئۇۋا) سالغان بولاتتى. ئۆمۈچۈكلەر ئۆز تورىغا چۈشكەن ھاشاراتلارنىڭ قېنىنى شوراپ كۈن كۆرمەكچى بولسا، قۇرت - قوموڭىلار چىرىگەن ئۆزەك - قووزاقلارنى غاجىلاپ جان ساقلىماقچى بولغاندەك، قاغا - قۇزغۇنلارمۇ ئۆز چاڭگىسىنى چۆرىدەپ جان باقاتتى.

خۇددى شۇنىڭغا ئوخشاش ئورۇمچىدىكى چىرىگەن پاسىق ھاكىمىيەتنى بىر توپ ئەمەلدارلار بىلەن باي - سودىگەرلەر چۆرەپ ئېلىپ، ئۆز ئۈۋىسىغا، ئۆز تايانچىسىغا ئايلاندۇرۇۋالغانىدى. ئۇلار ھەدەپ بۇ ھاكىمىيەتكە توپا يۆلەپ، مۇرە قويۇپ ساقلاپ قالماقچى، ئۆزلىرىنىڭ چىرىكلەشكەن پارازىت ھاياتىنى داۋاملاشتۇرماقچى بولاتتى.

ئۇلارچە بولغاندا، بۇ چىرىك ھاكىمىيەت غۇلاپ چۈشمىسە،

بۇ بىر پارچە زېمىن ئۆز پېتى تۇرۇۋەرسە، ئەمەلدارلار، بايلار، ئۆز ئارزۇلىرى بويىچە خالىغانچە دەسسەپ - چەيلەپ قاق-تى - سوقتى قىلىپ جان باقسا كۆكۈلدىكىدەك بولۇۋېرەتتى. شۇ-نىڭ ئۈچۈن ئۇلارنىڭ ئاغزىدىن خەلق ئاممىسىنىڭ زېمىستانىنى باھارغا ئۆزگەرتىش، دادانلىقنى تاشلاپ مەرىپەتكە قەدەم تاش-لاش توغرىسىدىكى ھەققانىي تەلەپلىرىگە قارىتا ھېسداشلىق قى-لىدىغان بىرەر ئېغىز سۆزمۇ چىقمايتتى. بۇ جەھەتتە ئۇلار تولى-مۇ ئىنساپسىز ئىدى. شۇڭا ئۇلارغا يېقىنلاشقان ھەرقانداق ئا-دەم سەيپۇڭ ئۇستامنىڭ تەبىرى بويىچە ئېيتقاندا، قاتتىق سەس-كىنىپ كېتەتتى.

بۇ قېتىم ئۇرۇمچىگە چىقىپ قىسقا ۋاقىت ئىچىدە بىرقانچە مۆتىۋەر بايلار بىلەن ئۇچرىشىپ پىكىرلەشكەن ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ئەنە شۇنداق ھېسسىياتقا كەلگەنىدى. بۇ ئاچچىق ھېسسىيات شائىردا كىملەرگىدۇر غەزەپ ۋە نەپرەت تۇيغۇسىنى ئويغىتاتتى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئۇنىڭدا چەكسىز قۇدرەتلىك ئۇمىد پەيدا قىلاتتى.

دەريانىڭ ئاقىدىغان قىسمى بولغىنىدەك، دۇنيانىڭمۇ ئىلگىرى-لەش يولى بولىدۇ. تارىخنىڭ چاقى ھامان ئالغا باسىدۇ. دۇنيا ھامان ئالدىغا قاراپ تەرەققىي قىلىدۇ. يورۇقلۇق بەرىبىر قاراڭ-غۇلۇق ئۈستىدىن غالىب كېلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئىنسان بالا-لىرى ئۈمىدۋار بولۇش كېرەك. ئۈمىد دېگەن ئادەمنىڭ راۋان ئاقىدىغان دەرياسى. ئۈمىدلىك بولغاندىلا ئادەم بالىلىرى خۇد-دى دەريادەك مەۋج ئۇرۇپ ئاقىدۇ... توسقۇنلۇقلار ئالدىدا گاڭ-گىراپ قېتىپ قالماسلىق كېرەك، قېتىپ قالغاندىن كۆرە، ھەر-كەتلىنىپ ئالدىغا ماڭغان تۈزۈك؛ يىغلاپ تېلىقىپ قالغاندىن كۆرە، ئىش قىلغان تۈزۈك؛ يىغلاشتىن، گاڭگىراشتىن ھېچقانداق پايدا يوق، ئۇنىڭ ئورنىغا ئىشلەش كېرەك! ...بىر ئىش قىلىش كېرەك... خىيال بۇ يەرگە كەلگەندە، شائىرنىڭ كۆزلىرىدە ئۈمىد

ئۇچقۇنلىرى چاقناپ، تەرەپ - تەرەپتىن داغدام يوللار ئېچىلىغاندەك بولاتتى!...

شۇئانلا ئۇ قولىغا قەغەز - قەلەم ئېلىپ «ئۇزۇلمەس ئۇمىد» دەپ يازدى. بۇ، يازماقچى بولغان غەزەلنىڭ ماۋزۇسى ئىدى. ئاردىدىن بەش - ئون مىنۇت ئۆتمەيلا، ئاق قەغەز ئۈستىدە ئۇمىد چېچەكلىرى بىلەن تولغان گۈلزارلىق بارلىققا كەلدى. ئەمدى ئۇ بۇ گۈلزارلىقنى كۆزدىن كەچۈرۈپ ئىجادىي ھېھنىتىنىڭ ھالاۋەتلىرىدىن ھۇزۇرلىنىۋاتاتتى. بىرى ئىشىك قېقىپ دېققىنىنى بۇزدى.

— كىرىڭ! — دېدى شائىر ئىشىككە قاراپ. ئىشىك ئېچىلىش بىلەن تەڭ بىر يىگىت كىرىپ كەلدى. بۇ يىگىت سەيپۇڭ ئۇسنامنىڭ شاگىرتلىرىدىن ئىدى.

— مېھمانلار ساقلىشىپ قالدى، ئۆزلىرىنى چاپسان كەلسۇن دەيدۇ، — دېدى شاگىرت بالا چاقماقتەك سۆزلەپ.

— ھە... بۇ ئىشنى پۈتۈنلەي ئۇنتۇپ قاپتىمەن! — شائىر پېشانىسىنى تۆتتى. ئاندىن قولىدىكى قەغەزنى پۈكلەپ، — ھازىرلا بارايى! — دېدى.

— بىللە ئەكەلگىن دېۋىدى، — دېدى بالا ئورنىدىن قىمىرلىماي.

— ئۇنداق بولسا بىللە ماڭايلى!... — شائىر ئورنىدىن تۇرۇپ ئۆيدىن چىقتى.

ئىككىسى بىرلىكتە سەيپۇڭنىڭ ئۆيىگە يەتكەندە، ئۆي ئىگىسىدىن باشقا يەنە ئۈچ كىشى كۈتۈپ ئولتۇرغانىكەن. ئۇلار شائىر كىرىشى بىلەنلا ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ قارشى ئالدى ۋە قول ئېلىشىپ كۆرۈشۈپ ئاماناتلىق سوراشتى.

— بۇ ئېلى مۇئەللىم، — دېدى ساھىبخان، ئاق سېرىق، يۇمىلاق يۈزلۈك، كۆك كۆزلۈك، ئوتتۇرا سېمىزلىكتىكى سىپايى بىر ئادەمنى تونۇشتۇرۇپ.

— تونۇيمەن. بۇ پېشقەدەم ئۇستازنىڭ ئىسمى - شەرىپلىرى كۆپ جايلاردا تىلغا ئېلىنىدۇ. — دېدى شائىر ئېلى مۇئەللىمگە ھۆرمەت بىلەن قاراپ.

ئېلى مۇئەللىم ئېغىر - بېسىق ئادەم ئىدى. بۇ كىشى مەخسۇت مۇھىتى 1917 - يىلى موسكۋادىن تەكلىپ قىلىپ كەلتۈرگەن ئالتە ئوقۇتقۇچىنىڭ بىرى بولۇپ، دەسلەپ تۇرپاندا، كېيىن گۇچۇڭ، ئۇرۇمچىلەردە ئوقۇتقۇچىلىق قىلغانىدى. يېڭى زېكشىن ھۆكۈمىتى بۇ خىل ھە تەپلەرنى بۇيرۇق بىلەن چەكلەپ يېتۈرۈپ تاشلىغاندىن كېيىن، ئوقۇتقۇچىلىق قىلالماي، باشقا ئىشلار بىلەن بەند بولۇپ، شۇ كۈنلەردە ئۇرۇمچىدە ئىدى.

ئىدكىنچى مېھمان تاھىربەگ دېگەن كىشى ئىدى. ئۇ لۈكچۈن ۋاقى ئەۋلادلىرىدىن بولۇپ، خەنزۇچە ئوقۇغان تەرەققىپەرۋەر ئىدى. شىنخەي ئىنقىلابى غەلىبە قىلغاندىن كېيىن ئېچىلغان 1 - قېتىملىق خەلق ۋەكىللەر قۇرۇلتىيىغا شىنجاڭدىن بارغان ۋەكىللەر تەركىبىدە بېرىپ سۈن جۇڭشەن ئەپەندىنى رەئىس جۇمھۇرلۇققا سايلاشقا قاتناشقان ۋە سۈن جۇڭشەن ئەپەندى بىلەن كۆرۈشۈپ شىنجاڭدا مىللىي مائارىپنى يولغا قويۇش، خەلقنى نادانلىق، نامراتلىقتىن قۇتقۇزۇش توغرىسىدا تەكلىپ بەرگەندى. ئۇ، شۇ يىللىرى شىنجاڭنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىي-مائارىپى قاتارلىق ئىشلارغا كۆڭۈل بۆلۈپ، ئۇرۇمچىدە تۇراتتى.

ئۈچىنچى مېھمان، قارا ئۆكلۈك، قويۇق قاشلىق، قارا كۆزلۈك ھەم قاڭشالىق كەلگەن يۇسۇپ ئىسىملىك كىشى بولۇپ، شۇ يىللاردا قاتناش ئىدارىسى ئەتراپىنى چۆگىلەپ، شوپۇرلۇق ئوقۇشقا قىزىققان، تېخنىكىغا قىزغىن بېرىلگەن ئالغا ئىنتىلگۈچى تەرەققىيەرۋەر ھەمدە ئىجتىمائىي ھەرىكەتلەرگە قىزغىن پىدائىي ئادەم ئىدى.

سەيپۇڭ ئۇستا، بۇگۈن ئابدۇخالىق ئۇيغۇرغا قوشۇپ بۇ كىشىلەرنىمۇ مېھمانغا چاقىرغانىدى.

www.uyghurkitap.com

— شائىر، بىزگە بىرەر سوۋغات بىلەن كەلمىگىنىڭىز قانداق؟ — دېدى ساھىبخان كۈتۈلمىگەن يەردىن سۆز باشلاپ.

— بۇ سۆز توغرا ئىپتىلدى. بۇغداينىڭ باھانىسىدە قارىمۇقسۇ ئىچىپتۇ دېگەندەك بىزمۇ بەھرىمەن بولايلى!— دېدى تاھىر بەگ ئۆيى ئىگىسىنىڭ سۆزىنى قۇۋۋەتلەپ.

— ئوتتۇرىغا چىقارغۇدەك بىر نەرسە يوق، — دېدى شائىر كەمتەرلىك بىلەن، — نەچچە كۈندىن پىكىرىم چىچىلدى. گويا ئۆزۈمنى گاڭگىراپ قالغاندەك ھېس قىلدىم. شۇ سەۋەبتىن بۇگۈن بۇ يەرگە كېلىدىغانلىقىمنى ھەم ئۇنتۇپتىمەن. بۇنداق ئەھۋالدا...

— شۇنداق بولسىمۇ بىر نېمە ئاڭلايلى، — دېدى ساھىبخان قەتئىي تەلەپكار ئاھاڭدا، — بايانىڭىز بۇ ھەقتە جىق سۆزلىشىپ تەقەززا بولدۇق. ئۈمىدلىرىمىز يەردە قالمىسۇن!

شائىر ساھىبخانغا ۋە كۆپچىلىك مېھمانلارغا بىر قۇر نەزەر تاشلاپ، ئۇلارنىڭ كۈچلۈك تەلەپكار بولۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، يانچۇقتىكى قەغەزنى چىقاردى. كىشىلەر ئۆز تەلەپلىرىنىڭ ئورۇنداىلىدىغانلىقىنى كۆرۈپ، مەمنۇنلۇق بىلەن: «بارىكاللا، شۇنداق بولسۇن!»— دېيىشىپ شائىرغا قاراپ تۇرۇشتى. شائىر يېڭىلا يازغان كوپلېتنى چىقارغاندا مېھمانلار خۇشال - خۇراملىق بىلەن قارشى ئالدى:

ئۆزۈلمەس ئۈمىد

ھاۋادا كۆپ بۇلۇتلار بار داۋام شۇنداق تۇتۇلغايمۇ؟
قۇياشنىڭ نۇرى ياكى ئۇشبۇ مانىدىن قۇتۇلغايمۇ؟
قۇياشنىڭ تەمكىنى باردۇر، ساچۇر نۇرىن داۋام ئەيلەر،
سۇباتى يوق بۇلۇتلارغا ئۇنىڭ كەيپى بۇزۇلغايمۇ؟
قۇياشقا دالدا قىلما قىلىق ئەقىلسىزلىق دەلىلدۇر،

سېنىڭ بۇ يۇقىلا بۆز خالتاڭ بىگىزلەرنى يوشۇرغايمۇ؟
چىقار بوران تەرەپپەللىكتە، گەرچە ئويلىماي تۇرساڭ،
ئەگەر قاتتىق چىقىپ كەتسە بۇزۇق تۆكلۈك يېپىلغايمۇ؟
جاھالەت بۇلۇتى توستى قۇياشنى ھېچ كۆرۈپ بولماس،
مۇقەددەس ئۇ قۇياش نۇرى بىزدە ھەم تېپىلغايمۇ؟
ئوقۇتماي بالىلارنى ئوينىتىپ خوپ ياخشى چوڭ قىلدۇق،
ئەسەت! بۇ بالىلار ئاخىر يېرىم ئاننى تاپالغايمۇ؟
ئوقۇتقۇچىلار، ئوقۇتۇچىلار ھەم ھاۋا ئەۋزالىنى بۇزدى،
ئەگەر يوق بولسا ھازىرلىق بۇ مىللەت ھەم يوقالغايمۇ؟

— بارەكاللا، ئافەرىن، سىزگە كۆپ تەشەككۈر!
ئىلى مۇئەللىم يانچۇقىدىن قول ياغلىق چىقىرىپ كۆزىدىكى ياش تامچىلىرىنى سۈرتكەن ھالدا رەھمەت ئېيتاتتى. باشقىلارمۇ ئوخشاشلا ھاياجانلانغانىدى. كۆپچىلىك شېئىرنى يەنە بىر مەرتىۋە ئوقۇپ بېرىشنى تەلەپ قىلىشتى. شائىر 2 - قېتىم ئوقۇپ چىققاندىن كېيىن ئىلى مۇئەللىم يەنە بىرمۇنچە تەشەككۈر بىلدۈرۈپ:

— سىزنىڭ شېئىرلىرىڭىز خۇددى بىزنىڭ ئابدۇللا توقايىنىڭ شېئىرلىرىغا ئوخشاش، پىكىرلەر ئوچۇق، ئۇقۇملۇق ۋە كەسكىن قويۇلغان. تاتارىستانغا ئوخشاش غەزىت (گېزىت دېمەكچى) مەجمۇئەلىرىمىز بولغاندا، مەتبۇئاتتا ئېلان قىلىپ ئەپكار ئاممىغا بىلەن كۆرۈشتۈرسەك، قانداق ياخشى بولار ئىدى - ھە! ئەپسۇسكى بىزدە ئۇ خىل ۋاستىلەر يوق! بىزدە ئاندا - مۇندا ئۆلۈمگە بۇيرۇلغان گۇناھكارلار توغرىسىدا چىقارغان ئېلانلاردىن باشقا، نېمىنى كۆرگىلى بولسۇن! ئۇرۇمچىدەك كاتتا شەھەردە بىرەر سىنېمىلىق مەكتەپ ھەم بولمىسا، ھەممە تەرىپىنى نادانلىق جاھالەت قاپلىسا، سىزنىڭ شېئىرىڭىز دەل شۇنىڭغا قارشى ئېتىلغان ئوق. كاتتا خىتابنامە! بالىلىرىمىز ئوقۇمىسا، كەل-

گۈسىدە راستىن يېرىم نان تاپالماس ھالەتكە چۈشۈپ قېلىشى مۇقەررەر! ئوقۇماي نادان قالغان مىللەتنىڭ مۇنقەرز بولۇشى ئىشى چوقۇم! شېئىر، ئىز چوقۇر، مەنالىق يېزىلغان. پىكىرلىرى ئىزگە مىڭ ئاپىرىن، مىڭ ئاپىرىن!

— بۇ ئىشلار نېمىشقا ئوڭشالمايدۇ؟! — دېدى يۈسۈپ تاقەتسىزلىنىپ.

— ياڭ زېڭشىن بولمىدىكەن، بۇ ئىشلار مەڭگۈ ۋڭشالمايدۇ! — دېدى تاھىربەگ قوشۇمسىنى تۈرۈپ، — بۇ ئادەم ئۆتۈپ كەتكەن قارا، مۇتەئەسسىپ. جۇمھۇرىيەتنىمۇ شەكلەن ماقۇل كۆرۈۋاتىدۇ، ئەمەلىيەتتە يۇرگۈزۈۋاتقىنى يەنە شۇ خانلىق تۈزۈم...

— مەن ئاڭلىسام، ياڭ زېڭشىن خوتۇن بالىلىرىنى، دۇنيا-دەپنىلىرىنى ئېچكىرىگە يۆتكەۋاتىدۇ، تېخىنىچىنده كېلىشتۈرۈپ قەسىرى ئايۇان سېلىۋاتىدۇ، دەيدۇ. شۇنىڭغا قارىغاندا كېتىدىغان خىيالغا كەلدىمۇ — قانداق!؟ — دېدى يۈسۈپ، تاھىربەگنىڭ سۆزىنى كېسىپ.

— ئەمەلدارلارنىڭ ئېچىدە ئىش تولا! — دېدى تاھىربەگ كەسكىن ھۆكۈم قىلىپ، — مۇتەئەسسىپ ئەمەلدارلار بىر تەرەپ، مۇتەئەسسىپ بولمىغانلار يەنە بىر تەرەپ بولۇۋېلىپ، جىددىي كۈرەش ئۈستىدە كېتىۋاتىدۇ. مەن ياۋۇنەن دېگەن بىر كىشى بار. ئۇ كىشى بىرئاز ئىلغار پىكىرلىك بولۇپ، خىيانەتچىلىككە، جاھالەتكە قارشى تۇرۇشنى تەشەببۇس قىلىدۇ. بۇ توغرىدا ياڭ زېڭشىنغا كۆپ قېتىم تەلەپ— پىكىرلەر بەرگەن بولسىمۇ، ئۇنىڭ پىكىرلىرى ئېتىبارسىز قالدۇرۇلدى. مۇشۇ مەسىلە ئۈستىدە بۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا زىددىيەت بەك كەسكىن. قېنى كىمنى كىم يېڭىپ چىقارکىن!

— يىلتىز تارتىپ كەتكەن قېرى دەرەخنى يىقىتماق تەس كېلەرمىكىن! — دېدى يۈسۈپ.

— ئەگەر يىلتىزىدىن چىرىگەن بولسا، بىرلا بوراندا يىقىلىـ

دؤ! ــ دېدى شائىر ئۆز مۇھاكىمىسىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، ــ پا-كىتلارنىڭ ئىسپات قىلىشىچە، ياڭ زېگشىن ھاكىمىيىتىدىن ئىبا-رەت يىلتىزى چىرىپ ئۆزەكلىرى پورغا ئايلانغان بۇ قېرى دە-رەخ بىر بوران چىقسا چوقۇم غۇلاپ چۈشىدۇ.

ــ شائىرنىڭ مۇھاكىمىسى توغرا، ــ دېدى ئېلى مۇئەللىم سۆزگە قىزغىن ئارىلىشىپ، ــ چىڭ سۇلالىسى ھاكىمىيىتى، چار پادىشاھ ھاكىمىيىتى ۋە باشقا ھاكىمىيەتلەرنىڭ ھەممىسى چىرىك لىكتىن يىقىلغان. ئۇ مۇقەررەر شۇنداق بولىدۇ. چىرىگەن ھاكىمى-يەتنى ھەرقانداق كىشى ھالاكەتتىن ساقلاپ قالالمايدۇ. بۇ بىر قانۇنىيەت. ياڭ زېگشىن ھۆكۈمىتىمۇ چىرىكلىكتە ئۆچمىغا چىقتى، بۇ ھەم ھالاكەتكە مەھكۇم.

ــ ۋەن ياۋنەن بىلەن ئۆچراشقىلى بولارمۇ؟ ــ دېدى شائىر تاھىرىبەگكە قاراپ.

ــ ھازىرقى ئەمەلدارلار بىلەن كۆرۈشۈش قىيىن. ئالدى بىلەن ئۇلارغا پەنزە① كىرگۈزۈش كېرەك. ئۇلار پەنزىنى كۆ-رۈپ ۋاقىت بەلگىلەپ بەرگەندىن كېيىن، ئاندىن كۆرۈشكىلى بو-لىدۇ. سىز ئۇ كىشى بىلەن كۆرۈشمەكچىمۇ؟

ــ مەكتەپ ئېچىش توغرىسىدا پىكىر ئېلىش ئۈچۈن كۆرۈ-شەي دېۋىدىم.

ــ ئۇنداق خىيالىڭىز بولسا، ئامال قىلىپ كۆرەرسىز. بىراق ئۇ كىشى ھازىرچە تۇزۇك جاۋاب بەرمەسمىكىن!

ــ ئۆتسە ــ ئۆتمسە!

ــ گېپىڭىز توغرا. سۆزلىشىپ ئۇنىڭ پىكرىنى ئاڭلاپ كۆرگۈلۈك.

ــ بۇرھان ئەۋزى ۋەن يىاۋنەن بىلەن يېقىن ئۆتەتتى، شۇ كىشى بىار بولغاندا كۆرۈشمەك ئاسان كېلەتتى، ــ دېدى ئېلى مۇئەللىم.

① پەنزە ــ كىشىلەرنىڭ ئىمزا ــ مەنسەپ يېزىلغان قارتا.

— ئۇ كىشى يوقمۇ؟

— يېقىندا گۈچۈك، تۇرپان تەرەپكە كېتىپ قالدى، — دېدى تاھىربەگ يۈسۈپكە جاۋاب بېرىپ بولۇپ شائىرتەرەپكە بۇرۇلۇپ، — ئۇ كىشى بولمىغان تەقدىردىمۇ ئامال قىلىش مۇمكىن.

مېھمانلار تاماق ئۈستىدە يەنە بىرمۇنچە سۆزلەشتى. سۆھبەت ناھايىتى قىزغىن ۋە كۆڭۈللۈك بولدى. ئەلى مۇئەللىم، تاھىربەگ قاتارلىقلار سۆھبەت داۋامىدا پات - پات شائىرغا قاراپ ئىختىيارسىز يوسۇندا «ئون گۈلدىن بىر گۈلى ئېچىلمىغان بىر ياشنىڭ شەخسىي غەم، ئۆي - ئائىلە قايغۇلىرىدىن ھالقىپ چىقىپ مەرىپەتچىلىك قىلىۋاتقانلىقىغا، پۈتۈن ئەقلىي - زېھنىنى مۇشۇ ئىش ئۈستىدە سەرپ قىلىپ چاتقاللىقلار ئىچىدىن يول تېپىش ئۈچۈن جان پىدا قىلغانلىقىغا تەھسىن ئوقۇشاتتى. ئۇلار ياشلار ئارىسىدا مۇنداق كىشىلەرنىڭ چىقىشى يۈزدە بىر، مىڭدە بىر. كۆپىنچە ياشلار تەنتەكلىك قىلىپ ئويناپ - كۈلۈپ ياشلىق دەۋرىنى زايا قىلىدۇ. ئويۇن بىلەن ئاخىر ئۆزى كېسەكتىن چىقىدۇ ياكى خاراب بولىدۇ...دېگەنلەرنى خىيالىدىن ئۆتكۈزۈشتى.

مېھماندارچىلىق ئاخىرلاشقاندا كۆپچىلىك بىر ئىبغىزدىن «ئۇزۇلمەس ئۈمىد» نى يەنە بىر قېتىم ئاڭلايلى دەپ تەلەپ قىلىشتى.

توققۇزىنچى باب

كىچە ئېلى مۇئەللىمدىن ئىلىمىيەت ئەكەلگەن «شورا» مەجمۇئەسىنىڭ يىللىق توپلىمىنى كۆرۈش بىلەن بەند بولغان شائىر كۈنىنىڭ كەچ كىرىپ قېلىۋاتقانلىقىنى سەزمىگەنىدى.

«شورا» سوۋېت روسىيىسىدە كېيىنكى يىللارغىچە نەشىر قىلىنغان ئۇنىۋېرسال مەجمۇئە بولۇپ، تارىخ، جۇغراپىيە، ئەدەبىيات، ئىلىم - پەن، پەلسەپە، بەس - مۇنازىرە قاتارلىق ھەممە ساھە بويىچە بىر قەدەر مۇكەممەل ئىدى. شائىر ماقالىلەرنى زوق لىنىپ ئوقۇدى. ھەر بىر ئەسەردىن لەززەت ئالدى....

ئەپسۇسكى ... بۇ خىل مەجمۇئە - ژۇرناللار نېمىئۈچۈن بىزدە يوق؟ دەيدىغان بىر سوئال ئۇنىڭ كۆڭلىنى خىرەلەشتۈرۈپ كۆزىنى قاراڭغۇلاشتۇراتتى. بۇ مەسىلىدە قانداقتۇر ئاچچىق خىيالغا كېتەتتى ... شۇنىسى ئېنىقكى، بۇ خىيال مۇقەررەر يوسۇندا سۈدىن ئۆتۈپ لايغا سانجىلغان پىچاقتەك ناھايىتى چاپسانلا ئىسىتىبدات ھاكىمىيەتكە، مۇستەبىت ياڭ زېڭشىن يۈرگۈزۈۋاتقان جاھالەت سىياسەتكە بېرىپ تاقىلاتتى.

ياڭ زېڭشىن ... لەنەت - نەپرەتكە مەھكۇم بىر خۇنۇك گەۋدە، گويا ئىچى - تېشى قارىداپ كەتكەن كونا كېسەك تۇرخۇن. شائىر ھەرقانچە تەسەۋۋۇر قىلسىمۇ ئۇنىڭ كۆزىگە كوچىدا ئۇچرىتاتقان ھەرقانداق كىشىگە ئازراق ئوخشاشلىقى بولغان ئا-

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇر كتابلىرىنى بىر يەرگە توپلاش

دەم سىياقى كۆرۈنمەستىن، قانداقتۇر بەتبەشىرە، مەجھۇل... گويا ئاغزى - بۇرنىدىن قان ئېقىپ تۇرغان، پۈتۈن گەۋدىسى قان ئۈستىدە يۇتمىلىرى بىلەن بۇلغانغان يىرگىنچلىك بىر مەخلۇق سىياقىدا كۆرۈنەتتى ...

ئۇنى نەچچە يىلدىن يۇرگۈزگەن جاھالەتلىك سىياسەت، ئۇنىڭ قىلغان - ئەتكەن ئىشلىرى، گويا تىنىمسىز گۈركىرەپ چىقىۋاتقان دەھشەتلىك قارا بوران، گويا قارا - شۇدۇرغانلىق چاپقۇن، پۈتۈن يۇرت، پۈتۈن شەھەرلەرنى ۋەيران قىلغۇچى ئاپەت ئىدى!

شائىر خىيال سۈرەتتى. بۇ خىيال ئادالەت - ھەققانىيەت سۈيى بىلەن سۇغىرىلغان، ھەققانىي كۈچ - قۇۋۋەتكە تولغان قۇدرەتلىك ئارزۇ - تىلەكلەردىن ھاسىل بولغان تۆمۈر ئېقىم ئىدى. بۇ خىيال ئۆز قۇدرىتى بىلەن ياڭ زېكشىن ھاكىمىيىتىنى كۈمپەيكۈم قىلىپ، ئۇنىڭ ئاساراتىنى زەنجىرلىرىنى پاچاقلاپ تاشلايدىغان قۇدرەتلىك كۈچ ئىدى.

شائىر خىيال سۈرەتتى ... ئۇنىڭ خىيالى دەھشەتلىك ئاساراتى توساقلىرىنى بۆسۈپ ئۆتۈپ قانداقتۇر يورۇق، قانداقتۇر كۆڭلىنى خۇش قىلىدىغان گۈزەل مەنزىرىلەرگە... غايىبى ئالىتۇن دەۋرلەرگە بېرىپ يېتەتتى... دەل شۇ پەيتتە ئىشىك چېكىلىپ ئۇنىڭ خىيالى ئۈزۈۋۈتىلدى.

ــ كىرىڭ!ــ دېدى شائىر قولىدىكى توپلامنى يېپىپ. ئۆيگە 30 ياشلار چامىسىدىكى، كەڭ پېشانىلىك، قارا قاش، چوڭ كۆزلۈك، قىرلىق بۇرۇن، ئۇچلۇق ئېغىز، چوڭراق بۇرۇت قويغان ساغلام بىر يىگىت سالام بېرىپ كىرىپ شائىر بىلەن كۆرۈشكەندىن كېيىن ئۆزىنى تونۇشتۇردى:

ــ ئۇرۇمچىلىك نۇجۇپ دېگەن مەن بولىمەن! ــ دېدى ئۇ، تۇرگۈن سۆزلەپ،ــ مېنى جىرچى نۇجۇپ دېسە تونۇمايدىغان كىشى يوق. بەلكى ئۆزىڭىزمۇ ئاڭلىغان بولغىدىڭىز؟

شائىر ئۇنىڭغا ئاڭلىغان ياكى ئاڭلىمىغان دېگەنلىي بىلدۈ-

رەدىغان ھېچقانداق ئىپادە كۆرسەتمەستىن سەل تەرىنى تۇرۇپ قاراپلا قالغانىدى. نۇجۇپ سۆزىنى داۋام قىلاتتى.

—مەن سىزنى چايغا ئېيتىپ كېلىۋىدىم، مېھمانلارنىڭمۇ سىزنى كۆرگۈسى بار ئىكەن، ساقلاپ قالدى،—دېدى.

—قەيەردە، قانداق چاي؟ —دېدى شائىر خۇش ياقماسلىق بىلەن. چۈنكى ئۇنىڭ پۈتۈن خىيالى مەجمۇئە توپلىمىدا ئىدى.

—چاي مېنىڭ ئۆيۈمدە، شۇڭا سىزنى چاقىرىشقا ئۆزۈم كەلدىم. ئۇ يەرگە چىللانغان كىشىلەرمۇ، ئۇنداق - مۇنداق ئادەملەردىن ئەمەس، ھەممىسى كاتتا كىشىلەرنىڭ بالىلىرى، كانتور خىزمەتچىلىرى. ھەممىسى سىز بىلەن تونۇشاق دېگەن ئارزۇدا بولۇپ يۈرگەنلەر.

—ئۆزرە ئېيتسام قانداق!—دېدى شائىر بېرىشتىن باش تارتىپ، چۈنكى ئۇ ئېيتقان كاتتا كىشىلەرنىڭ بالىلىرى دېگەن سۆز ئۇنى قىزىقتۇرمىغانىدى.

—بۇگۈن قاتنىشىپ بەرمىسىڭىز زادى بولمايدۇ. مېنىڭ تەكتىمۇ تۇرپانلىق. بىز بىر تۇرپانلىق تۇرۇپ، تۇرپانلىقنىڭ ئۆيىگە بارمايمەن دېسىڭىز زادىلا ئەپلەشمەيدۇ!...

جىرچى نۇجۇپ يېلىمدەك چاپلىشىپ تۇرۇۋالغانلىقتىن، شائىر ئامالاج ماقۇل بولۇپ مېھماندارچىلىققا ماڭدى.

ئۇرۇمچىنىڭ بايلىقتىن كېرىلگەن ئاتاقلىق چوڭ بايلىرى كۈندۈزكى بوش ۋاقىتلاردا قارا بۇرۇت ئەخمەتجانغا ئوخشاشلارنى مەسخىرە قىلىش بىلەن كۆڭۈل كۆتۈرسە، ئۇلارنىڭ بالىلىرى، كانتور خادىملىرى، مال ساتقۇچى يا كى بوغالتىر بولۇپ ئىشلەۋاتقان ياشلار، كەچكى مېھماندارچىلىق، چاي - زىياپەتلەرگە ئۇيۇشۇپ، ساز چېلىپ - ئۇسسۇل ئويناپ، ناخشا ئېيتىپ -قارتا ئويناپ، ھاراق - شاراب ئىچىشىپ ئۆز كۆڭلىنى ئېچىشاتتى. بۇگۈنكى ئولتۇرۇش قاتارى كېلىۋاتقان نەرسىن ئولتۇرۇشى بولۇپ، بۇنىڭغا

ئاتايىن ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنى تەكلىپ قىلغانىدى. شائىر سالام بېرىپ مېھمانخانىغا كىرگەندە، ئۆيدىكىلەرنىڭ ھەممىسى ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ قارشى ئالىدى ۋە ھۆرمەت كۆرسىتىپ تۆرگە ئۆتكۈزدى.

بۇ ئولتۇرۇشقا قاتناشقانلاردىن مەخمۇت خوجا ياشتا چوڭراق ئىدى. ئۇنىڭدىن قالسا ئۇسسۇلچى مۇمىن ئەپەندى، گارمونچى بورناشۇ، جىرچى نۇجۇپ دېگەنلەر چوڭ ئىدى. ئۇنىڭدىن باشقىلىرى 18 ياشتىن 25 ياش ئارىلىقىدىكى ياشلار بولۇپ، تولىسى ئۆزبېك، تاتار بايلىرىنىڭ بالىلىرى ئىدى. ئۆزبېك بالىلىرى چىمەن دوپپا، تاتار بالىلىرى تەقىيە بىلەن پەرقلىنىپ تۇراتتى. بۇرۇت قويۇش ياشلارنىڭ بىر مودىسى بولغاچقا، ھەممىسى بۇرۇت قويۇشقانىدى. بەزىلىرى سەرىق تۈكلىرى چۈشۈپ كەتمىگەن ياش بالىلار بولغاچقا بۇرۇتسىز ئىدى. ئۇنداقلار خۇددى كەپتەرنىڭ باچكىسىدەك ساپسېرىق ياكى ئاق پىشماق كۆرۈنەتتى. بۇ ياشلار ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنى كۆرۈپ، گويا ياتسىرىغاندەك بىراقتىن ياكى يەر تېگىدىن قارىشىپ ئولتۇرۇشاتتى. بۇ چاغدا پېشقەدەم مېھمانلىرىدىن مەخمۇت خوجا سۆز باشلاپ:

—ھەممىمىز ئارزۇ قىلغان مېھمان ئابدۇخالىق ئۇيغۇر مانا ئالدىمىزدا ئولتۇرۇپتۇ! —دېدى.

شۇ ئارىلىقتا ساھىبخان پەتنۇسنا چاي كەلتۈرۈپ، شائىرغا تاۋازولۇق بىلەن چاي تۇتۇپ:

—خۇش كەلدىڭىز ئەي ئەزىز مېھمان، چېيىمىز ئاددىي، كۆڭلىمىز ئوبدان. ئەمدى نېمە ئارمان! تارت بورناشۇ! — دېدى قىزغىن ۋارقىراپ، شۇئانلا گارمون تارتىلدى. گارموندىن چىققان بىرقانچە خىل لەرزان سادا ئۆيى ئىچىنى جارانلىتاتتى. گارمون تارتىلسا ئۆزىنى تۇتۇپ تۇرالمايدىغان جىرچى نۇجۇپ جىرلاشقا باشلىدى. ئۇ ياخشى جىرلايتتى. قىزىق ھەرىكەتلەر بىلەن جۇشقۇنلۇق ئېيتاتتى. ئۇ بىر دەمنىڭ ئىچىدە تاتار ناخشىلىرىنىڭ بىر-

قانچه داڭلىق ئاھاڭلىرىنى بىر - بىرىگە ئۇلاپ گارمونغا تەڭكەش قىلدى. بۇ ناخشىلارنىڭ مۇڭلۇق سادالىرى كىشىلەرنى غىدىقلاپ تەسىرلەندۈرەتتى. ياشلار ئۇدار ئورنىدا چاۋاك چېلىپ پات - پاتلا «ھەي بـــەللى» دەپ ۋارقىراپ جىرغا پەيزى قوشاتتى.

نۇجۇپنىڭ بىرلا ئەيىبى، جىر باشلىۋالسا توختاتقىلى بولمايتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن جىرچى دەپ ئاتالغان بولۇشى كېرەك. ئۇنىڭ ناخشىسى تۈگىمەس ناخشىغا ئايلانغاندا، ياشلارنىڭ بىرەۋنىچىسى قارتا باشلىۋەتكەنىدى. ياشلار ئادەتتە تۆتىسى بىر بولسلا قارتا ئويناپ ئۆگەنگەن، ھەتتا خۇمار بولۇپ قالغانىدى. شۇڭا بىر بۇلۇڭدا تۆتىسى بىر دائىرە بولۇپ «سوۋاي كوزور» ① ئويناندى. بۇ تەرەپتە ئىككىسى بىرلىشىپ «بېتى قالار» ② باشلىۋەتتى. ئۇلار قارتىنى كۆڭۈل قويۇپ جىددىي ئويناياتتى. ئۇلاردا ئۇتۇش تاغ يېرىلغانىدىنمۇ ئارتۇق خۇشاللىق بولسا، ئۇتتۇرۇش تاغدىن يىقىلىپ چۈشكەنىدىنمۇ ئارتۇق دەھشەتلىك بولاتتى. قايسى تەرەپ ئۇتتۇرغان بولسا، ئۇتقان تەرەپ ۋارقىراپ-جارقىراپ مەسخىرە قىلاتتى. بىر - بىرىنىڭ پېشانىسىگە قارتا چاپلاپ كۈلكە چىقىراتتى.

مېھماندارچىلىقنىڭ گارمون، جىر، قارتا، كۈلكە، چاقچاقلاردىن ئىبارەت قىزغىن ۋە كۆڭۈللۈك باشلانمىسىدا، بۇيانقىلار خۇددىنى يوقاتقان دەرىجىدە ھاياجانلىنىپ كۆڭۈل كۆتۈرۈۋاتقان بولسىمۇ، ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ كۆڭلى ئۆيدە ئىدى، «ئۆزۈم ھەر جايدا مەن كۆڭلۈم سەندەدۇر» دېگەندەك، كۆرۈنۈشتە مېھماندارچىلىقتا ئۇلتۇرسىمۇ كۆڭلى ئۆيدە قالغان مەجمۇئە توپلىمىنىڭ بەتلىرىدە ئىدى.

—ئىگرايت. ئىگرايت!③

جىرچى نۇجۇپ ئۈزۈنغا سوزۇپ ئېيتقان ئۇچۇنمۇ، بىرئاز زېرىككەن ياشلار بىر تەرەپتىن «ئىگرايت» دەپ ۋارقىراپ، يەنە

① ② سۇۋاي كوزور، بېتى قالار — قارتا ئويۇنىنىڭ ئۇرلىرى.
③ ئىگرايت — ئويناڭ.

بىر تەرەپتىن ئىسقىرتىپ قالايمىقانچىلىق تۇغدۇرۇشقا باشلىدى.

ــ توختاڭلار، توختاڭلار! ــ دېدى مەخمۇت خوجا قول شىلتىپ. ئۆي ئىچى خۇددى قاينىۋاتقان قازانغا بىرچۆمۈچ سوغۇق سۇ قۇيغاندەك تىپتىنچ بولۇپ ھەممىسى ئۇنىڭ ئاغزىغا قاراپ تۇرۇشتى.

ــ بىزدە بىرئاز تەرتىپ بولسۇن! ــ دېدى مەخمۇت خوجا كۆپچىلىككە تەكشى نەزەر سېلىپ، ــ بۈگۈن بىزگە كەلگەن ئەزىز مېھمان بار. ۋاقىراپ ـ جارقىراشلار ئۈيات ئەمەسمۇ!؟ تەرتىپ ساقلاپ ئەدەبلىك ئولتۇرۇش كېرەك. بۇنىڭ ئۈچۈن پادىشاھ تەيىن قىلساق قانداق؟

ــ توغرا، شۇنداق قىلايلى! ــ دېدى كۆپچىلىك بىردەك ئاۋاز قوشۇپ.

ــ ئۇنداق بولسا كىمنى تەيىن قىلىمىز؟

ــ مەخمۇت خوجا ئاكا ئۆزى پادىشاھ بولسۇن. ئوڭ قول ۋەزىرلىككە ئابدۇخالىق ئۇيغۇر، چەپقول ۋەزىرلىككە ئىلھامجان بولسۇن، ــ دېدى بىرى.

ــ توغرا، بولىدۇ، ــ كۆپچىلىك بىردىنلا ئاۋاز بىرىپ تەستىقلىدى.

تەيىنلەندىن كېيىن پادىشاھ، ۋەزىرلەر ئۆز ئورنىنى ئېلىشتى. پادىشاھ ئوتتۇرىدا، ئوڭ ۋە چەپقول ۋەزىرلەر ئىككىسى يانداپ ئولتۇردى. ئابدۇخالىق ئۇيغۇر بۇگۈنكى ئولتۇرۇشقا كىرىۋاتقان مەزمۇنغا ئەمدىلىكتە بىرئاز قىزىقىپ دىققىتىنى مەركەزلەشتۈرگەنىدى. «پادىشاھ» مەخمۇت خوجا جاكار چىقىرىشقا كىرىشتى:

ــ كۆپچىلىك، دىققەت! مەن پادىشاھلىق بۇرچۇم بىلەن شۇنى جاكارلايمەنكى: مېنىڭ ئېلىمدە تەرتىپ ساقلانسۇن! باغلىرىمىزدا گۈللەر ئېچىلىپ، بۇلبۇللار سايراشسۇن، نەغمە ـ ناۋا جاراڭلاپ ناخشىلار ياڭرىسۇن، ساماۋەر قاينىپ تۇرسۇن، ئۇسسۇللار ئوينىلىپ تۇرسۇن، قەندەللەر ھەسەلگە، پىيالىلەر شېكەرگە تولـ

سۇن! قانداق دەيسىزلەر؟

— توغرا، توغرا! — دېدى كۆپچىلىك.

پادىشاھ بىر ئىشارەت قىلىۋېدى، مۆمىنجان دۇتارنى، ئابدۇرۇسۇل سەمەت① تەمبۇرنى تەڭكەش قىلىپ چېلىشقا باشلىدى. بۇ ئىككىسى ئەمدى 20 لەرگە كىرگەن ياشلار بولسىمۇ، دۇتار بىلەن تەمبۇر چېلىشنى ياخشى ئىگىلىگەنىدى. ئۇلار ئانچە تىرىشمايلا «دىلخىراج»غا باشلىۋەتتى.

«ھاسىلى بەرقۇ ھاۋادىستىن ئالامەت چاغىدۇر،
رەھمە قىل دۆلەتلى سۇلتانىم مۇرۇۋەت چاغىدۇر».

فوزۇلىنىڭ بۇ ھېكمەتلىك غەزىلى ئاھاڭ بىلەن تىلغا كىرىپ دەرھال تەسىر كۆرسەتمەكتە ئىدى. ھەم ئادەم «ومەدەك ئېرىپ ھۇزۇر سۈرەتتى. ناخشىنىڭ ئەۋجى كۆتۈرۈلگەندە، يۇرەكنىڭ نازۇك تارلىرى جۇغۇلداپ تىترەپ كېتەتتى.

ناخشا ئاخىرلىشىپ «دىلخىراج» مۇزىكىسى چېلىنغاندا، ئۇسسۇلچىلار ئىختىيارسىز ھالدا ئۇسسۇل ئويناشقا باشلىدى. ئۇلار شوخ ئويناياتتى. ئەۋجىگە كەلگەندە ئەۋرىشمەدەك نازغىپ ھەمەيلەننى ھەيران قالدۇراتتى. ئۇنىڭ ئارقىدىن «ئەجەم»، «ياري - يار» قاتارلىق ناخشىلارمۇ پەيزى بىلەن چېلىنىدى.

ناخشا، ئۇسسۇللار راسا پەيزى تاپقاندا، بەزىلەر قىزىپ كېتىپ ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي: «ئىگرايىت، پاڭالىستا - مەرھەمەت» دەپ ۋارقىرىشىپ ئۆزئارا ئويۇن - كۈلكە قىلىشاتتى. مۇزىكاتاملار بولغاندىن كېيىن بۇ ئىشقا قاتناشقان مەسلىھەت ئۆتكۈزۈپ

① ئابدۇرۇسۇل سەمەت — 1934 - يىلىدىن باشلاپ 1960 - يىللارغىچە ماتارىپ چىلىق قىلغان پېشقەدەم ماتارىپچى ئىدى. ئۇ 1928 - يىلدىن باشلاپ ئۇزۇمچىدەكى بايلارنىڭ خۇسۇسىي مەكتەپلىرىدە، ئولاراق غازىيلار، خوسەيىنلەر بايلارنىڭ ئۆيىدە ئوقۇتۇپ ئوقۇغان. ئۇ يەنە ئۇستا سازەندە ئىدى. كارمون تارتقاندىن باشقا، دۇتار، تەمبۇر، راۋاپقا كۆرۈنەرلىك ماھىر ئىدى. ئۇ كىشى 1977 - يىلى ۋاپات بولدى.

بىر خىل تەرتىپ ئېلان قىلىشقا توغرا كەلدى.

— ئۇقتۇرۇش، ئۇقتۇرۇش! — دېدى چەپقول ۋەزىر ئىلگىرى ھامجان ۋارقىراپ. — بۇنداق كېيىن ھەممە ئادەم ئۆز ئانا تىلى بىلەن سۆزلىسۇن. ئەگەر كىمدە كىم ئۆز ئانا تىلىغا رۇسچە سۆزنى ئارىلاشتۇرۇپ سۆزلەيدىغان بولسا، بىر ئېغىز سۆز ئۈچۈن بىر مىسقال ئىشتىراپ ئېلىنىدۇ!

— توغرا قوشۇلمىز، — دېدى كۆپچىلىك بىر ئېغىزدىن.

— ئۇنداق بولسا، ۋەزىر ئالىيلىرىنىڭ ئاغزىدىن چىققان «ئىشتىراپ» سۆزىگە قانداق قىلىمىز!؟ — دېدى بىرى.

— ئېلىش كېرەك، زاكون دېگەن زاكون! — دېدى بورناشۇ ۋارقىراپ.

— «زاكون» سۆزى ئىككى قېتىم ئېيتىلدى، ئىككى مىسقال، — دېدى ئەخمەت.

— ئۆزۈك بىر قېتىم ئېيتتىك، بىر مىسقال ...، — دېدى يەنە بىرى.

بۇ توختام ئىجرا قىلىنمايلا مۇھەككەپلىشىشكە باشلىغانىدى.

— بۇيرۇقنى قايتا مۇزاكىرىگە قويۇش كېرەك. يالغۇز رۇس تىلىغىلا چەك قويۇلماستىن، ئەرەب، پارىس تىللىرىغىمۇ چەك قويۇشىمىز كېرەك! — دېدى بىرى تەكلىپ بېرىپ.

— ئۇنىڭدا بىز بىر - بىرىمىزنىڭ ئېيتقىنىمۇ چاقىرالماي قالىمىز، — دېدى بىرى ۋارقىراپ.

— ئېيتىنى ئاتاۋەرسۇن، بۇيانقى سۆزلەرگە چەك قويايلى!...

بىرمۇنچە تالاش - تارتىشلار بولۇپ ئۆي ئىچى قىزىغانىدى.

دەرۋەقە، رۇس تىلىغا قارىغاندا ئەرەب - پارىس ئىبارىلىرى، تۈركىي تىللارنىڭ ئەڭ نازۇك يەرلىرىگىچە ئارىلىشىپ سىڭىپ كەتكەنىدى. ئەگەر تىلىمىزغا ئارىلاشقان ئەرەب - پارىس تىللىرىغا جەريمانە ئېلىش توختام قىلىنىدىغان بولسا، ئۇ چاغدا ھەرقانە

داق ئادەمۇ جەريانە تۆلەشتىن ئامان قالمىغان بولاتتى. بىر جۈملە سۆزنى سۆزلەش ئۈچۈن، بىرقانچە مىسقال پۇلنى ئالدىن تۆلەپ قويۇپ ئاندىن سۆزلەشكە توغرا كېلەتتى. شۇڭا خېلى كۆپ تالاش - تارتىشلاردىن كېيىن، ئاخىر بۇيرۇقنى قالدۇرۇۋېتىپ جاكجالنى بېسىقتۇرۇشتى.

بۇ جىددىيەتلىك بىرئاز پەسەيگەندىن كېيىن، يەنە مۇزىكا چېلىنىدى. بۇ قېتىم مۇھىن ئەپەندى قىزىقچىلىقلارنى قوشۇپ «ئالا-مىخان» «ئانارخان» ناخشىلىرىنى ئېيتىپ ئۇسسۇل ئويناتتى. يەنە ئىككى ياش تەكلىپ بىلەن «قارىقاش»، «بىلەيزۈك» نومۇرلىرىنى ئورۇندىدى. كۆپچىلىكنىڭ كۆڭلىنى كۆتۈردى.

ۋاقىت خېلى كەچ بولۇپ تاماق تەييار بولغانىدى. يېگەندىن داستىخان سېلىپ تاۋاقلاردا نېرىن كەلتۈرۈلدى. مېھمانلار بۇرۇتلىرىنى سىلاشتۇرۇپ ئولتۇرۇپ قورساقلىرى يېرىلغۇدەك دەم-رىجمده نېرىن يېيىشتى. ئاندىن قاپقارا دەملەنگەن سىنچاي ئىچىپ ئولتۇرۇشقاندا، نېرىنچى چال، ئۇيغۇر ئىگىسىگە ۋەكالىتەن خالىغان بىرىگە نېرىن ئېتىشقا كىرىپ كەلدى. ئۇنىڭ قولىدا يوغان گەردۇن پىيالە بولۇپ پىيالىگە نېرىن تولدۇرۇلغانىدى. نېرىنچى قولى بىلەن مۇجغۇپ، بىر پىيالە نېرىنىنى بىر كاپىام هالەتكە كەلتۈرەتتى. مېھمانلارنىڭ كۆزى شۇ ئادەمدە، نېرىنىنى كىمگە ئاتارىكىن دەپ قارىشىپ ئولتۇراتتى. نېرىنچى نېرىنىنى مەخمۇت خوجىغا ئاتىماقچى بولدى. ھەممەيلەن قوشۇلۇپ قارشى ئالدى.

مەھمۇت خوجا پاكار بويلۇق، كەڭ غوللۇق، كۆزى چوڭ، يوغان قورساق، شاپ بۇرۇت ئادەم ئىدى. ئۆزىگە ۋەزىپە بولۇپ تۇرۇۋاتقان نېرىنىنى يۇتماقچى بولۇپ، بۇرۇتلىرىنى قايرىپ، تىز-لىنىپ ئولتۇردى ۋە ئاغزىنى لەھەڭدەك ئېچىپ تەييارلاندى. نېرىنچى تەييارلىغان نېرىن پومنى ئۇنىڭ ئاغزىغا بىرلا ئېتىۋەتتى. مەھمۇت خوجا «ھاپ» قىلىپلا يۇتۇۋېلىپ بۇرۇتىنى سلاپ كۆز-

لەرنى پال - پۇل قىلىپ خاتىرجەم ئولتۇردى. بۇنى كۆرگەن مېھمانلار ئۇنىڭ نېرىن يۇتقان ۋە ئۇنىڭدىن كېيىنكى تۇرقىلىرىغا قاراپ ئىختىيارسىز ھالدا پاراقلاپ كۈلۈشۈپ كەتتى.

ئاتقان نېرىنىڭ قائىدە بويىچە بىرلا قېتىمدا چاينىمۇ يۇتۇۋېتىش شەرت ئىدى. ئەگەر بىر قېتىمدا يۇتۇۋالالماي چاينى سالسا ياكى بىرتال - يېرىم تال چۆپنى چېچىپ قويسا، كېيىنكى نېرىن مەشىرىپى شۇ كىشىنىڭ گەدىنىگە چۈشەتتى. بەختكە يارىشا مەخمۇت خوجا «ھاپ» قىلىپ بىر نۆۋەتتىلا يۇتۇپ، غەلىبە قىلدى.

تاماقتىن كېيىن بىرئاز چاي ئىچىپ تاماق سىڭدۈرگەن مېھمانلار، كەچ بولدى، كەچ بولدى، دېيىشىپ تارقاشقا باشلىدى. بۇگۈنكى مېھماندارچىلىقنىڭ كېيىنكى باسقۇچلىرىدا، بۇلارنىڭ بۇ خىل ئولتۇرۇشلىرىغا بىرەر قېتىم داخىل بولۇش ئانچە زېيانلىق بولمايدىكەن دېگەن تونۇشقا كەلگەن شائىر، كۆچىلىك بىلەن بىرلىكتە ئۆزاپ ئۆز خانىسىگە قايتتى.

ئونىنچى باب

1

ئىيۇل ئايلىرى ئىدى. شائىر بۇگۈن ناشتىدىن كېيىنلا شەھەر ئىچى تەرەپكە قاراپ ماڭدى. ئۇ بۇگۈن فەن يۈاۋنەن بىلەن كۆرۈشۈش يولىنى ئىزدىمەكچى ئىدى.

دۆڭكۆۋرۈكتىن ئاققوۋۇق دەرۋازىسى (نەنسەن) ئالدىغا كەلگۈچە بولغان ئارىلىقتا بىر قەۋەتلىك كېسەك ئۆيلەر ئىنتايىن كۆپ ئىدى. بۇ ئۆيلەرنىڭ قېلىن لايدالغان ئۆگزىلىرى ئالدىغا ئېگىشەڭگۇ بولۇپ، كەتمەن شەپكىنىڭ لەپكىسىدەك (كازىروكىدەك) كۆرۈنەتتى. ئۆگزىلەردە كۆكلەپ كەتكەن قارا ئوت ۋە بۇغداي مايىسىلىرى مانا مەن دەپ كۆرۈنۈپ تۇراتتى. بۇ ئارىلىقتا دەڭ-ساراي، ئاشخانا ۋە دۇكانلار كۆپ بولۇپ، دۇكانلارنىڭ تولىسىدا دادۇر، پۇرچاق، تاڭگار، ماخار، لەڭمەن - لەڭپۇڭ، ئات بوغۇزى، ئۇن، گۈرۈچ ۋە ھارۋا جابدۇقلىرى سېتىلاتتى.

روزىھاجى مەسچىتى تەرەپكە يېقىنلىغانسېرى قەشقەر - خوتەنلىك سودىگەرلەرنىڭ دۇكانلىرى، مەشھۇر قاسساپخانىلار، ناۋايخانىلار، زىلچە - گىلەم، ماتا - چەكمەن سارايلىرى كۆپ ئىدى. جەنۇبىي دەرۋازا ئالدىدىكى ئەگمەچ كوچىدا گەزمال دۇكانلىرى، سائەت رېمونت دۇكانلىرى، سەررابلار - زەرگەر دۇكانلىرى زىچ بولۇپ، ئۇيغۇر -

خەنزۇ تىجارەتچىلەر ئارىلاش ئىدى.

شەھەر ئىچىگە كىرگەندە، ئۇ بىر باشقا دۇنيادەك كۆرۈنەتتى. بۇ يەردە چوڭ - چوڭ گەزمال دۇكانلىرى، دوردىخانىلار، مەخسۇس ئالتۇن جابدۇق دۇكانلىرى كۆپ بولۇپ، پۇتۇنلەي خەنزۇ تىجارەتچىلەر بىلەن تولغانىدى.

شائىر ئۇزۇن بىر تال كوچىنى تاماشا قىلىپ جياڭجۇن يامۇلىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە، ئاش ۋاقتى بولۇپ قالغانىدى. جياڭجۇن يامۇلى ئۇرۇمچى شەھىرىنى ئوراپ تۇرغان 3 - قەۋەت سېپىلىنىڭ ئىچىدە خۇددى ئاپتاپقا باغلاپ قويغان پىلدەك چوخ- چىيىپ تۇراتتى. يامۇلنىڭ ئالدى تېمى ياغاچ سالاسۇنلۇق بولۇپ، نەق ئوتتۇرىسىدا چوڭ دەرۋازا بار ئىدى. دەرۋازىنىڭ ئىككى تەرىپىدە ئاغزىنى يوغان ئېچىپ تۇرغان ھەيۋەتلىك ئىككى تاش شىر قويۇلغانىدى. ئۇنىڭدىن ئون قەدەم ئىچكىرىدە ئىككى- دىن تۆت ئەسكەر مىلتىق تۇتۇپ پوست قىلاتتى. يامۇلنىڭ غەر- بىي تېمىدا يەنە بىر كىچىك ئىشىكمۇ بار ئىدى. بۇ ئىشىك كۆپىنچە قۇلۇپلاقلىق بولۇپ، بىر ئەسكەر ئىشىككە قارىغاچ يا- ماق - چۈمەك قىلىپ داۋاملىق ئولتۇراتتى.

سالاسۇن تام بويلاپ كەتكەن ئۇزۇنراق ھەم كەڭرەك بىر تال كوچا بولۇپ، ئۇنىڭ يامۇل تېمىغا قارشى قانىتىدا قاتار تىزىل- غان تىكىمچى دۇكانلىرى بار ئىدى. ئۇلار تىكىپ تەييار- لىغان كېيىم - كېچەكلەرنى جازىلارغا كىيدۈرۈپ ئېگىز ئېسىپ، خېرىدارلارنىڭ تاللىۋېلىشىغا ئاسانلىق يارىتىشقانىدى. كېيىم - كېچەك سېتىۋالغۇچى خېرىدارلار ئادەتتە بۇ بازارغا كۆپ كېلەتتى.

شائىرنىڭ پۈت - قولى تالغانىدى. ئۇ بىر دۇكانىنىڭ ئال- دىغا كېلىپ ئۇزۇنچاق بەندىكگە ئولتۇرۇپ كىيىم - كېچەكلەر- نىڭ كۆپلۈكىگە نەزەر سالغاچ ئارام ئېلىۋاتقاندا، دۇكان ئىگىسى شائىرنى خېرىدارمىكىن دەپ ئاتايىن چىقىپ ئىللىق چىراي بىلەن

يېقىنلاپ كەلدى.

— ياخشىمۇسىز خوجايىن! — دېدى شائىر ئۆزىگە قاراپ كېلىۋاتقان خوجايىنغا تولۇق بېيجىڭ تەلەپپۇزىدا سۆزلەپ.

— ياخشى، — دېگەن خوجايىننىڭ چىرايىدا قانداقتۇر خۇشاللىق بىلەن ھەيران بولغانلىقنىڭ بىرىكمە ئىپادىسى ئەكس ئەتتى.

— سودىگىز قانداقراق؟

— يامان ئەمەس، بىر تاۋاق ئاش تېپىپ يېگىلى بولۇۋاتىدۇ، — دېگەچ خوجايىن تېخىمۇ يېقىنلىشىپ، — سىز خەنزۇچىنى ئاجايىپ ياخشى سۆزلەيدىكەنسىز! — دەپ خۇش خۇي كۈلۈمسىرىدى.

— ھە، مەن بىرئاز خەنزۇچە ئۆگەنگەن!

— ياخشى گەپكەنغۇ! نەدە ئۆگەنگەن، ئۇرۇمچىدىمۇ؟

ھەرقانداق كىشى ئۆز تىلىنى باشقا مىللەتنىڭ بىرئادەمى بىلگەنلىكىنى، بىلگەندەمۇ تەلەپپۇز جەھەتتە مۇكەممەل ئىگىلىگەنلىكىنى كۆرسە خۇش بولۇشى تەبىئىي. شۇ سەۋەبتىن دۇكان ئىگىسى، بۇگۈن تاسادىپىي كېلىپ دۇكىنىدا ئولتۇرغان بىر ئۇيغۇر بالىسىنىڭ تولۇق بېيجىڭ تەلەپپۇزىدا سۆز قىلغانلىقىنى ئاڭلاپ بىر تەرەپتىن خۇشال بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن ھەيران بواۋپ تەبىئىي يوسۇندا يېقىنلىق ھېس قىلغانىدى.

— ياق، مەن تۇرپاندا ئوقۇغان.

— سىز تۇرپانلىقمۇ؟ ياش ئىكەنسىز، ئوقۇشنى داۋاملاشتۇرۇڭ. بىزگە قارىغاندا قەلەمدە ياخشىراق نان تېپىپ يېگىلى بولىدۇ. بۈگۈن سىياسىي قانۇن ئالىي مەكتىپىدە بىر سىنىپ ئوقۇغۇچى ئوقۇش تۈگىتىدۇ. ياڭ جياڭجۇن ، جىن تىڭجاڭ ① قاتارلىق باشلىقلارنىڭ ھەممىسى بۈگۈن شۇ يەرگە كەتتى. بۇ

① جىن شۇرېن — ئىچكى ئىشلار نازىرى.

مەكتەپتە ئوقۇپ چىققانلارنىڭ تولىسى ئامبال بولۇپ يۈرت بىر-رايدۇ. بىزدە «پارچە - پۇرات كادىر بولغانلاردىن بىرلا ئامبال بول» دەيدىغان بىر گەپ بار. ئامبال بولۇش ياخشى ئىش، سىزمۇ مۇشۇ مەكتەپتە ئوقۇڭ...

— مەن ياۋۇنمۇ شۇ مەكتەپكە بارامدۇ؟ — شائىر خوجايىنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ سورىدى.

— ئەلۋەتتە، ئۇ كىشىمۇ بارىدۇ. ئۇمۇ تۆت چوڭنىڭ بىرى - دە!

— ئىدارىسى نەدە؟

— خارجى بۆلۈمىدە.

— ئۆيىچۇ؟

— بىلمەيمەن، لېكىن ئىزدىسە تاپقىلى بولىدۇ. ئۇ دېگەن خېلى مەشھۇر ئادەم! — دېگەن خوجايىن بىرئاز توختىۋېلىپ يەنە سۆزلىدى، — ئەجەب ئىنچىكىلەپ سوراپ كەتتىڭىز، كۆرۈشمەكچىمۇسىز؟ ئىشىڭىز بارمىدى؟ ياكى تونۇشامتىڭىز؟

— ياق، ئەمدى تونۇشماقچىمەن!

كوچىنىڭ غەربىي بېشىدىن سەككىز - ئوندەك چېرىكلەرنىڭ مۇھاپىزەتىدە كېلىۋاتقان مەپە كۆرۈندى. خوجايىن دەققەت بىلەن قاراپ:

— كىم قايتىپ كېلىدىكىن! — دەپ شۇڭدىرلىدى. ئانچە ھايال بولمايلا، — ھە، جىن تىڭجاڭ قايتىپ كەپتۇ - دە، — دەپ شائىرغا قارىدى.

ئاڭغىچە مەپە يېتىپ كېلىپ جياڭجۇن يامۇلىغا كىرىپ كەتتى.

— مۇراسىم تۇڭەپ قايتىپ كېلەمدۇ؟ — دېدى شائىر تەئەججۇپلىنىپ.

— پەرەز قىلىشىچە مۇراسىم تۇگىمىدى. ئەگەر مۇراسىم تۇگىگەن بولسا، ئالدى بىلەن ياڭجياڭجۇن قايتىپ كېلەتتى. بۇ كىشىنىڭ ئەپيۇن خۇمارى بار. بەلكى تاماكا چەككىلى ئالدىراپ بالدۇر قايتىپ كەلگەندۇر، — دېدى خوجايىن.

دۇكان ئالدىغا ئۇچ قازاق كەلدى. ئۇلاردىن ئىككىسى چوڭ كىشى، بىرى كىچىك بالا ئىدى. ئۇلار دۇكانغا ۋە دۇكان ئالدىدا ئولتۇرغان ئۇيغۇرغا ۋە ئۇنىڭ يېنىدا تۇرغان خوجايىنغا ھەيران بولغان قىياپەتتە قاراپ ئاستا قەدەم بېسىپ كېلەتتى.

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، — دېدى چوڭراق بىر قازاق شائىرغا يېقىنلاپ كېلىپ، — قانداق ئامانمۇسەن؟

بالا قازاق بولسا، چوڭلار قانداق ئامانلىشاركىن دېگەندەك ھاڭۇيقىپ قاراپ تۇراتتى.

— ياخشى، ئۆزىڭىزلەر، مال - چارۋىڭىزلار ئامانمۇ؟ قايدىن كەلدىڭىزلار؟ — دېدى شائىر.

— بىرئاز سودا قىلايلى دەپ نەنسەندىن كېلىۋىدۇق! — دېدى چال قازاق.

— سوداڭلار بىتتىمۇ؟

— قايدا! مانا ئەمدى يېتىپ كەلدۇق، — دېدى چال شائىرنىڭ كۆزىگە قاراپ، ئۇنىڭ قاراشلىرىدىن سەپسېلىپ قانداقتۇر بىرنېمىنى بايقاۋاتقانلىقى چىقىپ تۇراتتى، — ئۆزۈڭ نېمە قىلىپ ئولتۇردۇڭ؟

— كۆرمىگەننى كۆرەي، بىلمىگەننى بىلەي دەپ ئولتۇرۇدۇم، — دېدى شائىر.

— ياخشى، ئۆزۈڭ بىر جىندى سارتقۇ! ماۋۇ خوجايىنىڭ تىلىنى بىلەمسەن؟

— ئاز - ماز سۆزلىشەلەيمەن.

— ياخشى بولدى، خۇدا بەرگەنىكەنغوي! — دېدى چال قازاق قۇۋانچلىق بىلەن، — تىل بىلمىگەنگە باسىم قاتىپ كېلىۋىدىم، شۇكۇر، خۇدا سېنى يەتكۈزدىغوي. ساغان ئېيتسام سەندىن يوشۇرۇن تۇتىدىغان سىرىمىز يوق. بىز دېگەن قىر - دالادا يۈرىدىغان ئادەملەرمىز. چارۋا - مالىرىمىز بولىدۇ. بىز شۇ مالىرى

www.uyghurkitap.com

دىڭنى يىرتقۇچلاردىن ساقلايمىز. گاھىدىر ۋاقىتلاردا ئاڭ قىلمىز①. بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسىگە ئوق - دورا كېرەك. تاپىلما بىرئاز ئوق - دورا ساتىپ ئالايلى دەپ كېلىۋىدۇق، تىل بىلگەنلەردىن كېيىن خوجايىن بىلەن سۆزلىشىپ بەرسەڭچۇ!؟

شائىر ئۇلارنىڭ تەلىپىگە بىنائەن خوجايىن بىلەن سۆزلىشىپ قازاقلارغا ئوق - دورا ئېلىشىپ بەردى.

ئۇ چاغلاردا سىيۇك دۇكانلارنىڭ ھەممىسىدىلا سېتىلىدىغان ئوق - دورا بولاتتى. چۈنكى بۇ دۇكانلار جياڭجۇن يامۇلغا يېقىن بولغاچقا، چېرىكلەر بىر - بىرىنىڭ ئوق - دورىلىرىنى ئوغرىلاپ چىقىپ ئاشۇ دۇكانلارغا ئۆتكۈزەتتى. دۇكان خوجايىنلىرى بولسا، يولى كەلگەندە چارۇچىلارغا قىممەت باھادا سېتىپ ئەسلى ئىگىسىگە ئازغىنا پۇل بېرىپ ئۆزلىرى كۆپلەپ پايدا ئالاتتى.

شائىر قازاقلار بىلەن بىرلىكتە دۇكاندىن ئايرىلىپ غەرب تەرەپكە ماڭدى. دوقمۇشتا تاۋۇز تىلىپ سېتىۋاتقان يەرگە كەلگەندە، بالا قازاقنىڭ تاۋۇز يېگۈسى كەلدى - دە، ئاتىسىغا جىددىل قىلىپ:

— چۆلدەپ كەتتىم! — دېدى.

— بالا دېگەننى قويچۇ! ئۆيگە بارغاندا ئوبدان چاي ئىچەرسەڭ بولماسمىدى! — دېگەن چال بالىسىغا ھومىيىپ قارۋالغاندىن كېيىن، ئاندىن بىرىپ تاۋۇزدىن بىرنى سېتىۋالدى، شۇ يەردىلا تىلدۇرۇپ يېمەكچى بولدى.

— كەل موللا، تاۋۇز جە! — دېدى چال شائىرنى تەكلىپ قىلىپ. بۇلار بىرلىكتە ئولتۇرۇپ بىر - ئىككى تىلىمدىن تاۋۇز يەۋاتاتتى، جياڭجۇن يامۇلنىڭ شىمالىي تەرىپىدىكى دۆگلۈكتىن (شۇ ۋاقىتلاردا سىياسىي قانۇن مەكتىپى ئاشۇ دۆگلۈكتە ئىدى)، ئوق ئاۋازى ئاڭلاندى. ئوق ئاۋازى بىر ئۇلغىيىپ، بىر

① ئوۋ قىلىمىز.

پەسىيىپ خېلى داۋام قىلدى. ھەممە ئادەم قۇلاقلىرىنى دىك تۇ-
تۇپ شۇ تەرەپكە دىققەت قىلىشقا باشلىدى. شۇ ۋاقىتتا باش
قىسمى يارىلىنىپ قانغا مىلەنگەن بىر چېرىك ھۆلۈققان ھالدا
يۈگۈرۈپ كېلىپ جياڭجۇن يامۇلىنىڭ غەربىي تېمىدىكى كىچىك
ئىشىككە كەلدى. ئۇ يەردە ياماقچىلىق قىلىۋاتقان چېرىك دەرھال
ئورنىدىن تۇرۇپ ئىشكىنى ئېچىپ بەرگەندىن كېيىن، يارىدار
چېرىك ئۇچقاندەك يامۇل ئىچىگە يۈگۈرۈپ كىرىپ كەتتى. ئۇ-
نىڭ كەينىدىنلا ئىككى قولىغا ئىككى تال تاپانچا تۇتقان بىر چېرىك
پۈتىدىن يارىلانغان يەنە بىر چېرىكنى يۆلەشتۇرۇپ كېلىپلا ھې-
لىقى ئىشىكتىن يامۇل ئىچىگە كىرىپ كەتتى. ئوق ئاۋازى يە-
نىلا ئاڭلىنىپ تۇراتتى. نەمە ۋەقە بولغانلىقىنى ھېچكىم بىلمەيتتى.
كوچىلاردا پاتىپاراقچىلىق بولۇشقا باشلىدى. دۇكانلار ئېتىلدى،
غالىتەكچىلەر ئارقا كوچىلار بىلەن قۇيرۇقىنى تىكىۋېتىشتى. شەھەر
ئىچىدە ئولتۇراقلىق ئاھالىلەر ئۆز ئۆيلىرىگە كىرىپ ئىشىك -
تۆڭلۈكلىرىنى ئېتىشتى. شەھەر ئىچىدە ئۆيى يوقلار بولسا، ئاق-
قۇۋۇق تەرەپكە ۋە تېرەكبۇت تەرەپتىكى دەرۋازىغا قاراپ ئا-
قاتتى. ئابدۇخالىق ئۇيغۇر قازاق ھەمراھلىرى بىلەن ئاققو-
ۋۇقتا يېتىپ كەلگەندە، ئوق ئاۋازى جياڭجۇن يامۇل تەرەپتىن
ئاڭلىنىشقا باشلىدى. ھەممە ئادەم ئورىكۈگەن كىيىكلەردەك كۆز-
لىرىنى پارقىرىتىپ، ئوق ئاۋازى ئاڭلانغان تەرەپكە قاراپ قويۇشاتتى.
سەپەل دەرۋازىلىرى يېپىلغان، زەنجىرى ئۇزۇنراق ئىلىپ
قويۇلغانىدى. ئادەملەرگە بىر - بىرلەپ قىستىلىپ چىقىشقا توغرا
كېلەتتى. خۇرجۇنىغا ئوق - دورا قاچىلىۋالغان قازاقلار بەكرەك
ئورىكۈشەتتى. ئۇلار بىرەرى كېلىپ خۇرجۇندا نېمەڭ بار دەپ
سورۇشتە قىلىپ چاتاق سالمىسۇن دەپ قورقاچقا، ھېچنېمىگە
قارىماستىن چىقىپ كېتىشكەنىدى. ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ئۇلاردىن
خېلى كېيىن چىققان بولسىمۇ، دۆڭكۆۋرۈككە سالامەت
كېلىۋالغانىدى.

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى تارىخى

2

بۇ ۋەقە شۇ كۈنى كەچ تەرەپتە ئايدىڭلاشتى:

1928 - يىلى 7 - ئىيۇل كۈنى رۇسچە سىياسىي قانۇن مەكتىپىنىڭ 2 - قارار ئوقۇغۇچىلىرى ئوقۇش تۈگەتكەنىدى. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئۆتكۈزۈلگەن ئوقۇش تۈگىتىش مۇراسىمىغا ياڭ زېڭشىن باشلىق ھەربىي - مەمۇرىي ئەمەلدارلار تەكلىپ قىلىنغان، شۇ قاتاردا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق كونسۇلىمۇ خانىمى بىلەن تەكلىپ قىلىنغانىدى.

ياڭ زېڭشىن سىياسىي قانۇن مەكتىپىنى ئۆزىگە سادىق ئەمەلدار يېتىشتۇرۇش مەكتىپى دەپ چۈشىنەتتى. شۇڭا ئۇ بۇگۈنكى مۇراسىمغا ئىنتايىن كۆڭۈللۈك قاتنىشىپ 2 - قارار ئوقۇش تۈگەتكەن ئوقۇغۇچىلار بىلەن يۈز كۆرۈشتى. ئۇ بۇ زىياپەتتە بىرەر ۋەقەنىڭ يۈز بېرىشىنى، خارجى مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى، قوشۇمچە ھەربىي ئىشلار باشلىقى فەن يۈنەن بىلەن سىياسىي قانۇن مەكتىپىنىڭ ئىلىم مۇدىرى جياڭ چۈڭشىلارنىڭ ئۇنىڭغا سۆيىمەسلىكىنى ئويلىشىنى ئۇخلاپ چۈشىدىمۇ كۆرمىگەنىدى.

مۇراسىم ئىنتايىن داغدۇغىلىق ئۆتكۈزۈلدى. ھەر بىر ئوقۇغۇچىغا شاھادەتنامە تارقىتىلغاندا، جاڭ - جاڭ چېلىنىپ، چاۋاكلار ئۇرۇلغانىدى. مۇراسىم ئاخىرلىشىپ زىياپەت بولۇش ئارىلىقىدا، سىياسىي ئىشلار نازىرى جىن شۇرېن مۇھىم ئىشىم بار دەپ ئالدىن قايتىپ كەتتى. قالغان مېھمانلار، زىياپەت ئۆيىدىكى ئۇچ جوزىغا بۆلۈنۈپ ئولتۇرۇشتى. جياڭ چۈڭشى بۇگۈنكى زىياپەتتە ساھىبخان بولۇپ ياڭ زېڭشىنغا پەۋقۇلئاددە ھۆرمەت كۆرسەتتى. رەسمىي زىياپەت باشلانغاندا، فەن يۈنەن تاشقىرىغا چىقىپ ياڭ زېڭشىنىڭ مۇھاپىزەتچى ئەسكەرلىرىگە ئالىي ھۆرمەت بىلدۈرۈپ ئايرىم ئۆيدە مېھمان بولۇشقا، ھەتتا مىللىتقلارنى

تاشقىرىغا تىكلەپ قويۇپ خاتىرجەم تاماقلىنىشقا ئورۇنلاشتۇرغانىدى.

1 - جوزىدا ياڭ زىكشىن، دۇلۇيجاڭ (بريگادا باشلىقى دۇفارۇك) قاتارلىق ئالىي مېھمانلار بىلەن خەنزۇ تىلى مۇئەللىملىرى بىرگە ئولتۇرغانىدى. 2 - جوزىدا سوۋېت كونسۇلى خانىمى بىلەن، فەن ياۋنەن، جياڭ چۈكشىلار بىرلىكتە ئولتۇراتتى. سەي كەلتۇرۇلۇپ قەدەھلەرگە ھاراق قۇيۇلغاندىن كېيىن، جياڭ چۈكشى ئورنىدىن تۇرۇپ قەدەھ كۆتۈردى:

— جياڭجۇن جانابلىرى، لۇيجاڭ جانابلىرى، كونسۇل جانابلىرى، ھۆرمەتلىك خانىم ئالىمىلىرى، بۈگۈنكى ئاددىي زىياپىتىمىزگە ئىشتىراك قىلغان بارلىق ئەزىز مېھمانلار! مەن ھەممىلىرىنى مەكتىپىمىزنىڭ پەخرى مۇدىرى ياڭ جياڭجۇن جانابلىرىنىڭ سالامەتلىكى ۋە تۇمەن يىللار ياشىشى ئۈچۈن قەدەھكە تەكلىپ قىلىمەن!...

دەس ئورنىدىن تۇرۇپ، قەدەھلەرنى ئېگىز كۆتۈرگەن مېھمانلارنىڭ ھەممىسى خۇددى ئاپتاپپەرەس قۇياشقا باققاندەك، ياڭ زىكشىنغا قاراپ ئالىي ھۆرمەت كۆرسەتتى. بۇنىڭدىن مەمنۇن بولغان ياڭ زىكشىن، مېھمانلارغا تەكشى نەزەر تاشلاپ، ھۆرمەتنى قوبۇل قىلغانلىقىنى ئىپادىلەپ بولغاندىن كېيىن، مەمەيلەن بىر-لىكتە قەدەھ بوشاتتى - دە، ئاندىن ئولتۇرۇپ سەي يەپ، ھاراق ئىچىشكە كىرىشىپ كەتتى. 63 ياشلىق قېرى جياڭجۇن ئىككى - ئۈچ قەدەھ ئىچىپ بولۇپلا دۇفارۇك بىلەن گاۋشىڭ ① ئويىنىدى. ياڭ زىكشىن ئويۇندا ئاسان ئۇتتۇرمايتتى. تولىراق ئۇتۇپ باشقىلارغا كۆپرەك ئىچكۈزۈۋېتەتتى.

گاۋشىڭ ئويناشتا ھەم زېرەك، ھەم قۇۋۇ بولغان ئادەم، باشقىلارنى كۆپ ئۇتۇۋېلىشى مۇقەررەر. ياڭ زىكشىن گاۋشىڭ ئويناپ باشقىلارنى كۆپرەك ئۇتقانلىقىدىن، ئۇنىڭ ھەم زېرەك، ھەم

① گاۋشىڭ — ھاراق ئىچكەندە توۋلاپ ئويناپدىغان بەسلىشىش ئويۇنى.

ئۇيغۇر كتاب تورىدىن

قۇۋ ئىكەنلىكى ماڭا مەن دەپ كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

زىيابەت چارەك سائەت داۋام قىلدى. لېكىن سەينەك چىلا قىشى ئاستا ئىدى. ياك زېكشىن: سەينەك چاپسانراق چىقىشىنى، ئۆزىنىڭ ھەربىي مەكتەپكە بارىدىغان ئىشى بارلىقىنى ئېيتقاندىن كېيىن، جىياك چۈشى سىرتقا چىقىپ سەينەك تېزرەك كېلىشىنى ئورۇنلاشتۇرۇپ قايتىپ كىردى.

— قانداق، بولدىمۇ؟ — دېدى فەن ياۋەن، قايتىپ كىرگەن جىياك چۈشىغا قاراپ.

— تەييار بولدى، — دېدى ئۇ كەسكىن جاۋاب بېرىپ. فەن ياۋەن دەرھال قەدەھ ئېلىپ ئورنىدىن تۇرۇپ سوۋېت كوزىسۇلى بىلەن قەدەھ ئۇرۇشتۇرماقچى بولدى. كېنسۇل ھەم ئورنىدىن تۇرۇپ قەدەھ ئۇرۇشتۇراي دەۋاتقاندا، ياك زېكشىنىڭ ئارقا تەرىپىدىن بىر خىزمەتكار ئۇنىڭ رومكىسىغا ھاراق قۇيماقچى بولغان كۆرۈنۈشتە كېلىپ ئۇنى تاپانچا بىلەن ئاتتى. ئوقنىڭ كۈچى بىلەن ئورنىدىن دەس تۇرۇپ كەتكەن ياك زېكشىن: «قانداق ئىش بۇ!» دەپ چەكچىيىپ تۇرۇشىغا، يەنە بىر پاي ئوق ئېتىلدى. ئۇ يەرگە يىقىلغانىدى. دۇ فاروكمۇ بىر پاي ئوق بىلەن يىقىلدى. يەن يۈيشۇ ئوق تېگىشى بىلەن يالغان ئۆلگەن بولۇپ ياكنىڭ جەسىتى يېنىغا يېتىۋالدى. زىيابەت زالىدىن چىققان ئوق ئاۋازىنى ئاڭلىغان ياك زېكشىنىڭ يېقىن مۇھاپىزەتچىسى گاۋ لىيەندۇ ئوچقاندەك ئېتىلىپ كىرىپ ئۆز بەدىنى بىلەن ياك زېكشىننى قوغداپ قالماقچى بولۇۋىدى، فەن ياۋەن ئارقىمۇ ئارقا ئوچ پاي ئوق بىلەن ئۇنىمۇ ئېتىپ ئۆلتۈردى. مۇھاپىزەتچىلەرنىڭ تالاغا تىكىلەپ قويغان مىلتىقلىرىنى ئۆكتىچىلەر ئالالماچان ئېلىپ بولغانىدى. يېڭىلا قەدەھ ئۇرۇشتۇرۇپ كۆڭۈللۈك كەيپىياتقا تولغان زىيابەت زالى كۆزنى يۇمۇپ - ئېچىش ئارىلىقىدا قانلىق مەيدانغا ئايلانغانىدى. مېھمانلار، ئوقۇغۇچىلار ۋە قورالىدىن ئايرىلغان ئەسكەرلەر تەرەپ - تەرەپكە پىتىراپ كېتىشكەنىدى.

فەن ياۋنەن بىلەن جياك چۈشىلار ياتىنىك جەستىگە يەنە ئىككى پاي ئوق ئېتىۋېتىپ، ئاندىن ئۇنىڭ يېنىنى ئاختۇرۇپ ئاچقۇچلارنى ئالغاندىن كېيىن، ئۆز ئادەملىرىنى ئەگەشتۈرۈپ جياتىجۇن يامۇلغا ئۇچقاندەك يول ئالدى. بۇلار يېتىپ بارغاندا، فەن ياۋنەن ھەربىي ئىشلار نازىرى بولغانلىقتىن دەرۋازىدا تۇرغانلاردىن ھېچكىم توسمىدى. ئۇلار توپتوغرا 3 - زال غا باستۇرۇپ كىرىپ، شۇ كۈنكى نۆۋەتچى ياك چېگىتىەندىن تامغىنى تاپشۇرۇۋالدى ۋە بىر ئادەمنى بۇيرۇپ مەسلىھەتلىشىدىغان مۇھىم ئىش بار دەپ جىن شۇرېننى چاقىرتتى. لېكىن جىن شۇرېن كەلمىدى.

جىن شۇرېن فەن ياۋنەنىڭ قايتىپ كېلىشىدىن گۇمانلىنىپ يۇرتىدىشى جاك پېيۋەنگە:

— ئەگەر زىيادەت ئاخىرلاشقان بولسا ئالدى بىلەن ياك زېگشىن قايتىپ كەلگەن بولاتتى. فەن ياۋنەنىڭ قايتىپ كەلگىنىگە قارىغاندا بىرەر ۋەقە چىققان بولۇشى مۇمكىن، — دەۋاتقانىنىڭ ئۈستىگە نەق مەيداندىن قايتىپ كەلگەن بىر ئەسكەر ئەھۋالنى دوكلات قىلدى. جىن شۇرېن دەرھال ھەربىكەتكە كېلىپ بىر بۆلۈك مۇھاپىزەتچى چېرىكلەر بىلەن 3 - زالغا قورشاپ ھۇجۇم قىلدى. جەك كەسكىن بولدى. ئۆلگۈچى دۇ لۇيجاڭنىڭ ئوغلى دۇ جۈگو (يىگجاك) بىر باتالىيون ئەسكەر باشلاپ كېلىپ «ئاتامنىڭ قىساسىنى ئالمەن» دەپ جەڭگە قاتناشقانىدى. فەن ياۋنەنىڭ ئون نەچچە كىشىلىك گۇرۇھى بىرقانچە يۈز چېرىكلەرنىڭ ھۇجۇمى ئاستىدا ئوڭايلا تارمار بولدى. ئۇنىڭ ئادەملىرىدىن بىر مۇنچىسى ئۆلۈپ تۈگىدى. بىرمۇنچىلىرى تىرىك قولغا چۈشتى. شۇ قاتاردا فەن ياۋنەنمۇ قولغا چۈشكەنىدى. ئۇنى سوراق قىلماياقا نەق مەيداندا ئېتىپ تاشلاشتى. جاك چۈشىنى قىلىچ بىلەن چېپىپ ئۆلتۈردى. شۇ كۈنى ئىككى - ئۈچ سائەت داۋام قىلغان جەك شۇ تەقلىدتە ئاخىرلاشقانىدى.

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى تارىسى
www.uyghurkitap.com

ئون بىرىنچى باب

1

شۇ كۈنى ئابدۇخالىق ئۈيغۇر پېشىنىدىن كېيىن دۇكانغا كەلگەندە سەيپۇلۇك ئۇستا چۆچۈپ:

— نەدە بولدىڭىز؟ — دەپ قارشى ئالدى.

— شەھەر ئىچىدە بولدۇم.

— نېمە؟ راستتىن شەھەر ئىچىدە بولدىڭىزما!؟ — تەئەججۈپ لەنگەن ئۇستامنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتتى، — بۇ ما- لىمانچىلىقتا شەھەر ئىچىدە نېمە قىلاتتىڭىز؟ قانداق زۆرۈر ئى- شىڭىز بولغىيتتى!

— مەن تېخى بۈگۈن فەن ياۋنەن بىلەن كۆرۈشەي دەپ كىرگەنىدىم. بۇنداق ۋەقە چىقىدىغانلىقىنى كىم ئويلايدۇ دەيسىز، — دېدى شائىر تەمكىن سۆزلەپ.

— كۆرۈشمىگەن بولغىيتتىڭىز؟

— جىياڭجۇن يامۇلنىڭ ئالدىغا يېتىپ بېرىپ بىرەر سائەت ئۆتمەيلا بۇ ۋەقە چىقتى. مەن كۆرۈشىدىغان فەن ياۋنەنمۇ ئۆلدى، چىشىمىز قېرىشىدىغان قېرى جىياڭجۇنمۇ ئۆلدى. بۇ جاھان يەنە قالدى...

— بۇ گەپچە، ياڭ زېڭشىننى سىزلا لەھەتكە يوللىۋېتىپ

چقىپسىز!ـــ دېدى ئۇستا،ـــ ئۇنىڭ ئۆلگىنى ياخشى بولدى؛ قىزتالاق تولىمۇ ئېشىپ كەتكەن!...

شائىر سەيپۇڭخانىدا ئولتۇرۇپ ئۆزىنىڭ شەھەرئىچىدە كۆرگەنلىرىنى تەپسىلىي سۆزلەپ چىقتى. دۆكاندىكىلەر تىمتاس ئولتۇرۇپ ئاڭلاپ ھاياجانلىنىشتى. قېرى جياڭجۇنىڭ ئۆلگىنىگە ھەممەيلەن دېگۈدەك خۇش بولۇشقانىدى.

ـــ ھەرقانچە ئۇستات تۇلكىمۇ تۇمشۇقىدىن ئىلىنماي قالمايدۇ دېگەندەك، قېرى جياڭجۇنمۇ ئۆزى ئىشلەتكەن تۈزاقىغا چۈشۈپ ئۆلدى. ئۆتنە ئالەم دېگەن شۇ. قىساس دېگەن شۇ! ـــ دېدى ئۇستا خۇشاللىقىدا، ـــ بۇ زالىم ئۆز قولى بىلەن ئۆلتۈرگەن ئادەملەرنىڭ ھەممىسىنى ھېيلە ـ نەيرەڭ، سۈيىقەست بىلەن، چاي ـ زىيابەتكە چاقىرىش يولى بىلەن تۇتۇۋەتكەنىدى. ئاخىرىغا كېلىپ ئۆزىمۇ چاي ـ زىيابەت ئۈستىدە بېشىنى يەپ ئۆلدى. قىساس تۇتتى دېگىنى شۇ ئەمەسمۇ!؟...

شەھەر شۇ كۈنى جىددىي غۇلغۇلا ئىچىدە ئۆتتى. بۇگۈنكى ۋەقەدىن خۇشال بولغانلار ئۆزئارا غۇلغۇلا قىلىشىپ ۋاقىت ئۆتكۈزەتتى. 17 يىل ھۆكۈمرانلىق قىلغان زالىمنىڭ بىردىنلا ئوتتۇرىدىن كۆتۈرۈلۈپ كەتكەنلىكىگە كىم خۇشال بولمايدۇ دەيسىز! مۇتلەق كۆپ سانىدىكى ھەر مىللەت ئاھالىسى زالىمنىڭ ئۆلگىنىگە خۇشال بولۇشقانىدى.

لېكىن پەرىشان بولغانلارمۇ بار ئىدى. ياڭ زېكشىن ھاكىمىيىتى دەۋرىدە مەنسەپدار بولغانلار، ھەر جەھەتلەردىن مەنپەئەت تاپقانلارنىڭ خۇددى دوپپىسىدىن جىگدىسى تۆكۈلۈپ كەتكەندەك پەرىشان بولۇپ باش ـ كۆزى سېلىنغان، گويا خام ياغ ئىچىۋالغاندەك بېشى قېيىپ، قويغان ـ تۇتقىنىنى بىلمەي گاڭگىراپ قالغانىدى. ئۇنداقلار مۇندىن كېيىن ئۆز تەقدىرىنىڭ قانداق بولۇپ كېتىشى توغرىسىدا قاتتىق ئەندىشە قىلىشاتتى.

بايلار، چوڭ ـ چوڭ سودىگەرلەرمۇ پۇتى كۆيگەن توخۇدەك

تېپىرلىشىپ بىر يەردە تۇرۇۋالالمايدىغان بولۇپ قېلىشتانىدى. چۈنكى ئۇلارنىڭ پۈتۈن تىجارىتى ھۆكۈمەت بىلەن يېقىن زىچ مۇناسىۋەتتە باغلىناتتى ياكى ئۇلارنىڭ بەزەن مەنسەپدارلار بىلەن شىركەتچىلىكى بارئىدى، ۋەزىيەتتىكى ئۆزگىرىشكە قاراپ، مۇندىن كېيىن ئۆز تىجارىتىنىڭ قانداق بولۇپ كېتىشىدىن ئەندىشە قىلىشىپ، ئۇلار ئۆزلىرىنى قويىدىغان جاي تاپالماي قېلىشقانىدى. مەنسەپدارلارغا يۆلىنىپ بانكىدىن كۆپلەپ قەرز ئېلىپ ئۆگىنىپ قالغان تىجارەتچىلەرمۇ ئۆز ئىشىدىن ئەنسىرىشەتتى. مۇنداقلار ئۆز ئىشىنى ئىلگىرىكى ئىزىغا سېلىپ ماڭدۇرۇشنىڭ كويىدا كۆيدى - پىشتى بولۇشاتتى.

شائىر دۇكاندىن چىقىپ ئۆز ھۇجرىسىغا كەلگەندە، شام ۋاقتى بولۇپ قالغانىدى. چىراغ يېقىپ كىتاب كۆرمەكچى بولدى، لېكىن دىققىتى چۈشمىدى، چۈنكى، ئۇنى چەكسىز خىياللار، ھەددىسىز خۇشاللىق ۋە ھاياجان چۆلغۇالغانىدى. شۇنچاكىنىڭ سىياسىي مەركىزىدە بولغان ئۆزگىرىش كىچىك ئىشمۇ؟ قېرى جياڭجۇن ئۆلدى. ئۇنىڭ ئورنىغا جىن شۇرېن ھاكىمىيەت بېشىغا چىقتى... بۇ يەردە بىر يوچۇق كۆرۈنگەندەك قىلاتتى. بۇ ئارىلىقتىكى پۇرسەتتە مەكتەپ ئاچقىلى بولار دەيدىغان ئۈمىد ۋار خىيال ئۇنى كۆپ ئويلاندۇراتتى... يېڭى ئېچىلغان مەكتەپ، قىزىلگۈلنىڭ غۇنچىسىدەك ئوقۇۋاتقان بالىلار، قىز ئوقۇغۇچىلار بىلەن بىللە ئولتۇرغان مەھبۇبى ئايىمخان... ئۇنىڭ خۇش خۇي رەڭدار ھۆسنى، ھەر خىل مەدەنىي پائالىيەتلەر، ئاممىنىڭ ئويغىنىشى، ئۇلارنىڭ خۇشال - خۇرام ھاياتى، مەكتەپلەرنى ھىمايە قىلىشى... يەنە ئورغۇن - ئورغۇن تەسەۋۋۇرلار... شېرىن خىياللارغا بېرىلگەن شائىر گويا كەڭ ئاسماندا پەرۋاز قىلىۋاتقاندەك ھاياجانلىناتتى.

بۇ كېچە گەرچە تۇزۇك ئۇخلىمىغان بولسىمۇ ئەتىسى ئورنىدىن يېنىك تۇرغان شائىر ناشىتىدىن كېيىن كوچىغا چىقتى.

شەھەر ھايات‌ى گەرچە ئالدىنقى كۈنىگە قارىغاندا بىرئاز خاتىر-جەملىنىپ قالغاندەك كۆرۈنسەمۇ، لېكىن دەرۋازىلىرىنىڭ تولۇق ئېچىلمىغانلىقىغا قارىغاندا، شەھەر يەنىلا قورقۇنچىدىن خالىي ئەمەس ئىدى. كوچا دوقمۇشلىرىدا توپلانغان ئادەملەر قانداق تۇر ۋەھىمە ئۈستىدىن سۆزلىشىۋاتقانىدەك سۈرلۈك كۆرۈنەتتى. ئۇلار پات - پاتلا بىر نېمىدىن ئۈركۈگەندەك سېپىل تەرەپكە قاراپ قويۇشاتتى. قانداقتۇر بىر ئاۋازنى ئاڭلىماقچى بولۇۋاتقاندەك شەھەر ئىچى تەرەپكە قۇلاق سېلىشاتتى. ئۇلارنىڭ بۇ خىل كۆرۈنۈشلىرىدىن تولۇق خاتىرجەم ئەمەسلىكى كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

سېپىل ئۈستىدە يۈرگەن قارا - قۇرا چېرىكلەر، دەرۋازا ئۈستىدىكى راۋاقلارغا ئورنىتىلغان زەمبىرەكلەر، قانداقتۇر ۋەھىمىنىڭ تۈگىمەسلىكىدىن دېرەك بېرەتتى، پەقەت چۈشكە يېقىن بولغاندىلا جەنۇبىي دەرۋازا چوڭ ئېچىۋېتىلدى. ئاھالە ئەمدى نېمە بولىدىغانلىقىنى تېپىشماق تەرىقىسىدە غۇلغۇلا قىلىشىۋاتقاندا، شەھەر ئىچىدىن چىقىۋاتقان پىيادە ئەسكەرلەر سېپىي كۆرۈندى. بۇ ئەسكەرلەر نەيىزەغاقلىق① دا تۇرىدىغان جاڭ تۈڭلىڭنىڭ ئەسكەرلىرى ئىدى. ئۇلار تۇنۇگۈن ۋەقە چىققاندا شەھەرنى مۇھاپىزەت قىلىش ۋەزىپىسىنى ئۆتەش ئۈچۈن شەھەرگە كىرگەنىدى. ئۇلار كەچچە كۆزەتچىلىك قىلدى. بۈگۈن ۋەزىيەت پەسەيگەندىن كېيىن، ئۆز گارنىزونىغا قايتقانىدى.

ئەسكەرلەر ئىككى سەپ بولۇپ كېچىنىڭ ئىككى قاسنىقىدا مىلتىقلىرىنىڭ ئۈچىنى يەرگە قارىتىپ كېلەتتى. يولنىڭ ئوتتۇرىسىدا بولسا، ئالدى - كەينى قېيۇق مۇھاپىزەتچىلەر بىلەن ھىمايە قىلىنغان بىر مەپە كېلەتتى. مەپىدە جاڭ تۈڭلىڭ② ئولتۇرغانىدى.

---

① نەيىزەغاق — ھازىرقى داشۇ قەزىل بىغاسىنىڭ قارشىسىدىكى گارنىزوننى. بۇ جاي بىر مەزگىل سەنەن مەكتىپى قىلىنغانىدى.

② جاڭ تۈڭلىڭ — ناتالېون كوماندىرى. يېڭجاڭ.

كوچىنىڭ ئىككى چېتىدە، تاماشا كۆرگۈچى شەھەر ئاھالىسى بارغانچە كۆپەيمەكتە باشلىدى. روزىھاجىنىڭ مەسچىتى ئالدىدا، ئاق مەسچىت، تاتار مەسچىتى قاتارلىق جايلاردا ئاھالە تېخىمۇ كۆپ توپلاشقانىدى. جاڭ تۆڭلىڭ مۇنداق جايلارغا كەلگەندە توختاپ، خەلققە سۆز قىلاتتى ۋە مەپىنىڭ ئالدىغا چىقىپ ئۇرە تۇرۇپ:

— ياڭ جياڭجۇن سۇيىقەستكە ئۇچراپ ئالەمدىن ئۆتتى. سۇيىقەستچى فەن ياۋنەن، جاڭ چۈڭشىلارغا نەق مەيدانىدا ئۆلۈم جازاسى بېرىلدى. جىن تىڭجاڭ ھازىر ياڭ جاڭجۇننىڭ ئورنىدا تامغىنى قوللىغا ئالدى. يۇرت تىنچلاندى. پۇقرالار خاتىرجەم بولسۇن. ھەركىم ئۆز ئۆقتىنى قىلسۇن! پىتنە - ئىغۋا ئارغا قۇلاق سالمىسۇن، ئەگەر كىمكى پىتنە - ئىغۋا تۇغدۇرۇپ، جەدەل - ماجىرا چىقىرىدىغان بولسا، قاتتىق جازالىنىدۇ!... — دەپ جار سالدى.

جاڭ تۆڭلىڭ خەنزۇ تىلىدا سۆزلىگەنىدى، ئۇنىڭ تىلىنى بىلمىگەن ئاھالە ئانچە - مۇنچە بىلگەنلەردىن سوراپ ئاڭلىشاتتى.

ئۇ ئۇچ - تۆت يەردە توختاپ ئاھالىگە سۆز قىلىپ ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن، كوچىلار ئىلگىرىكىدىن خاتىرجەم بولۇپ قالغانىدەك بولدى. كوچىدا ئۇششاق تىجارەتچىلەر، باققالار پەيدا بولدى. دۇكانلار ئېچىلىپ سودا - سېتىق باشلاندى.

بىر ۋاقىتتا شەھەر ئىچىدىن بىر توپ كىشى چىقىپ كەلدى. بۇ كىشىلەر ئىلان چاپلاشقا چىققانلار ئىدى. چىلەكتە شىلىم كۆتۈرۈۋالغانلار ئالدىدا ھېڭىپ تاملارغا، ئىشىك قاناتلىرىغا شىلىم سۈرەتتى. كېيىنكىلىرى ئىلان چاپلايتتى، ئۇلار ئالدى بىلەن شەھەر دەرۋازىسىنىڭ ئىككى قانىتىغا ئىككى پارچە ئىلان چاپلىغاندىن كېيىن، ئاندىن بۇ تەرەپلەرگە چاپلاشقا باشلىدى.

ئىلاندا: ياڭ جياڭجۇن زىيانكەشلىككە ئۇچرىدى. سۇيىقەست قىلغۇچى فەن ياۋنەن، جاڭ چۈڭشىلار قولىغا چۈشۈپ نەق مەيدانىدا ئېتىپ ئۆلتۈرۈلدى. جىن تىڭجاڭ (جىن شۈرېن) ئالاھىدە

خىزمەت كۆرسەتتى. ئىختىلاپچىلارنى باستۇرۇپ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى تەرتىپكە سالدى. تاغىنى ئۆز قولىغا ئېلىپ ئۆلكە رەئىسلىكىنى ئۈستىگە ئالدى. ھەرقايسى ۋىلايەت، ناھىيىلەردىكى ئامما-للار، ھەر دەرىجىلىك ھەربىي - مەمۇرىي ئەمەلدارلار، ئەسكەرلەر، پۇقرالار خاتىرجەم بولۇڭلار، ئىلگىرى قانداق ئىش قىلغان بولساڭلار بۇندىن كېيىنمۇ شۇنداق ئىش قىلىڭلار! پىتنە - ئىغۋا سۆزلەرگە قۇلاق سالماڭلار! ۋەھاكازا ...

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر بىر توپ خەلقنى ئېلانىنى ئىككى قېتىم ئوقۇپ ئاڭلاتقاندىن كېيىن ئارقىغا چېكىندى.

— جىن جۇشى چاققانلىق قىپتۇ - دە! — دېدى ئاڭلىغۇچىلاردىن بىرى ئىستىھزا ئارىلاش كۈلۈمسىرەپ.

— بازار چاققانىك! — دېدى بىرى سۆزگە قوشۇلۇپ.

— بۇمۇ ئۆتىدۇ، كىمدىن قالمىغان يامۇل بۇ! — دېدى يەنە بىرى.

كۆپچىلىكتىن چىققان ھەر بىر سۆز ئابدۇخالىق ئۇيغۇرغا قاتتىق تەسىر قىلىۋاتاتتى. بۇ بىر ئادەتتىكىچە چاقچاق سۆز بولماستىن، خەلق ئىنكاسىنىك جەۋھىرى سۈپىتىدە دىلغا ئورناۋاتاتتى.

دەل شۇ چاغدا ئۇ تەرەپتىن بىر ياش بالا چىقىپ كەلدى. توپنىك ئۇدۇلىغا كەلگەندە ئۇنى تونۇيدىغانلاردىن بىرى:

— نۇراخۇن، ئالدىراپ قاپسەنغۇ، كەچ قالغان بازارچىدەك نەگە ماڭدىك! — دەپ چېقىلدى.

— شېھىتلىككە، — دېدى ئۇ ئالدىراپ.

كونا شېھىتلىك ھازىرقى خاڭچىك كوچىسى بىلەن كىتابخانا ئارىلىقىدىكى دۆڭلۇكتە ئىدى.

— جىياڭجۇنگە شام گۆر كۆلاي دەمسەن، بىز ئۇ يەرگە قويدۇرمايمىز، — دېدى ھېلىقى ياش چاقچاق قىلىپ.

— ئۇ كىشى بارىدىغان يېرىگە بېرىپ بولدى! — دېدى ئۇ چاقچاقنىك ئورنىغا قاراپ، ئاندىن راست سۆزنى ئېيتتى، —

مەن باشقا ئىشقا كېتىۋاتىمەن!

— قانداق ئىشقا؟

— دادام رەھمىتى ئۆلۈش ئالدىدا بىر ۋەسىيەت قىلغانتى، شۇ ئىشقا كېتىۋاتىمەن.

— قانداق ۋەسىيەت؟ بىزمۇ ئاڭلاپ قالايلى! — كىمدۇر بىرى قىزىقسىپ ئۇنىڭ ئالدىنى توسۇۋالدى.

— دادام ئۆلگۈچە، — دېدى نۇراخۇن، ئېيتايمۇ - ئېيتمايمۇ دېگەندەك بېشىنى تاتلاپ، — دادام جان ئۈزگۈچە ۋەسىيەت قىلىپ: «بالام مەن بۇ مەككار قېرى جياڭجۇنىڭ ئۆلگىنىنى كۆرەلمەي ئۆلۈپ كېتىدىغان بولدۇم. ئېسىڭدە بولسۇنكى، قېرى جياڭجۇن قاچان ئۆلسە، شۇ كۈنىسلا قەبرە بېشىمغا بېرىپ: «قېرى جياڭجۇن ئۆلدى» دەپ ئۈچ قېتىم ۋارقىراپ قويغىن! مەن خاتىرجەم بولاي» دېگەنتى. شۇ ئىشقا كېتىپ بارىمەن! — دېدى - دە، ئالدىراپ كېتىپ قالدى.

نۇراخۇننىڭ بۇ سۆزى كىشىلەرنى ھەيران قالدۇرغانىدى. كۆپچىلىك يەنە غۇلغۇلا قىلىشقا باشلىدى. ئابدۇخالىق ئۈيغۇر غۇلغۇلىغا تېخىمۇ زەن قويۇپ قۇلاق سالاتتى.

— يائاللا، بۇ قېرى جياڭجۇن پۈتۈن ئىقلىمنى ئۆزىگە ئۆچ قىلىپ كەتكەنمىكەن! — دېدى بىرى پىچىنىسىگە ئۇرۇپ.

— ھوشۇراخۇن ئاكامنىڭ ئۆچمەنلىكى باشقا يەردە، — دېدى بىرى چۈشەنچە بەرمەكچى بولۇپ، — ھوشۇراخۇن ئۆزىمۇ نوچى ئادەم ئىدى، نەۋ باھار ۋاقتىدا سىيىت نوچى بىلەن بىللە يۇرۇپتىكەن. ئىلىخودا ياكىمازا (ياڭ زەنشۇي) نىڭ ئىنقىلابىغا قوشۇلۇپ، سىيىت نوچى بىلەن بىرلىكتە ئىلىخونىڭ دەرۋازىسىنى پەشۋادا ئاچقانمىكەن!

— ھە ... سىيىت نوچىنى ئۆلتۈرۈۋەتكەنگە ئاچچىقى كەلگەنمىكەن - دە! — دېدى بىرى مەسخىرىنىڭ تەكتىگە چۈشەنگەندەك بولۇپ.

— هەئە، يالغۇز سىيەت نوچىغىلا ئەمەس، ئىلىمدا ئىشقىلاب ① قىلغان نى - نى ياخشى ئادەملەرنى ياك جياكجۇن دېگەن ھېيلىگەر توزاقتا دەسسەپ ئۆلتۈرۈۋەتكەنگە ھوشۇراخۇن بەك خاپا بولۇپ يۇرەتتى. راسا ئاچچىقى كەلگەندە: خەپ توختا، سەن خۇمپەرنىك بىر قوشۇق قېنىنى ئىچمەيدىغان بولسام ... دەپ ئاپئاق ساقىلىنى سىلاپ تىترەپ كېتەتتى. رەھىمەتلىكنىك ئۆمرى قىسقا كېلىپ قالدى - دە!...

— يەنە بىر يىل ئۆلمەي تۇرغان بولسا، كۆرەركەندۇق!

— قاچان ئۆلۈپ كەتتى؟

— بۇلتۇر مۇشۇ كۈنلەردە.

— بۇ ئادەمنىك قىلغان ۋەسىيىتىگە قاراڭلار! نېمىدېگەن مەنالىق!...

شائىرغا، ھوشۇراخۇنىنىك ۋەسىيەتنامىسى قاتتىق تەسىر قىلغانىدى: «دۇنيادا خەلقە جەبرى - زۇلۇم قىلغاندىن ئارتۇق لەنەتلىك ئىش بولمىسا كېرەك»، — دېدى شائىر ئۆز - ئۆزىگە. ھوشۇراخۇنىنىك ۋەسىيىتى ياك زېكشىن ھۆكۈمرانلىق قىلغان 17 يىل مابەينىدە زۇلۇمغا ئۇچراپ ئۆلگەن مىڭلىغان - ئونمىڭلىغان خەلق ئاممىسىنىك ۋەسىيەتلىرىگە ۋەكىللىك قىلاتتى. بۇ نەگدىن ياك زېكشىنىنىك نەقەدەر زالىم، نەقەدەر ھېيلىگەر ۋە ياۋۇز ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭغا كەك خەلق ئاممىسىنىك چىش - تىرنىقىچە قارشى تۇرغانلىقىنى چۈشەنگىلى بولاتتى. شۇنىك ئۈچۈن ھوشۇراخۇنىنىك ۋەسىيىتى يالغۇز ئۆلگەنلەر ئۈچۈن ئەمەس، ھازىرغىچە ئازاب چېكىۋاتقانلارغىمۇ ۋەكىللىك قىلالايدىغان ئۇرتاق ۋەسىيەت ئىدى.

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ئۇرۇمچىدە يەنە بىرقانچە كۈنلا تۇردى. سىياسىي ۋەزىيەتتە بىرەر يېڭىلىق بولارمىكىن، ياك زېكشىن دەۋرىدىكى مۇستەبىتلىك، جاھالەت، نادانلىقنىك ئورنىغا

① شىنخەي ئىنقىلابى.

جۈمھۇرىيەت، خەلقچىلىق توغرىسىدا ھەرھەر گەپ-سۆز چىقارمىكىن دەپ قۇلاق سالدى، ئەمما كېتىۋاتقان ئىش ئۇنىڭغا قارىغاندا، جىن شۇرىسى ھەممە ئىشنى يەنە شۇ كونا ئىزغا سېلىپ ئۆز ھاكىمىيىتىنى مۇستەھكەملەۋاتقانلىقى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. كۈچىدا ھەر خىل يېڭى - يېڭى سۆزلەر پەيدا بولاتتى. پالانى ئەمەلدار جىن شۇرىسىنىڭ پۈتىنى قۇچاقلاپ يىغلاپستۇدەك ... پۈتانچى ئەمەلدار نۇرغۇن ئالتۇن سېۋغا قىپتۇدەك! ... ۋەھاكازا.

بۇنىڭدىن تاشقىرى ياڭخاڭ بايلىرى كۇندە دېگۈدەك پوچتا ھارۋىلىرىغا ئولتۇرۇپ شەھەر ئىچىگە كىرىپ كېتەتتى. كەچ تەرەپتە قايتىپ چىقاتتى. ئۇلار شەھەر ئىچىگە كىرىپ بىر تەرەپتىن ياڭ زېڭشىننىڭ بىر ئاي داۋام قىلغان تەزىيە مۇراسىمىغا داخىل بولسا، ئەڭ مۇھىمى جىن شۇرىسىنىڭ ھاكىمىيەت بېشىغا چىققانلىقىنى تەبرىكلىشەتتى. بۇنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ تۇرغان شەھەر ئاھالىسى بۇ بايلارنى مەسخىرە قىلاتتى ۋە خۇشامەتچىلەر دەپ تىللىشاتتى.

2

شائىر تۇرپانغا قايتىپ كەلگەن كۈنى ئۇنىڭ دوستلىرى قىزغىن قارشى ئالغانىدى:

— شائىرنىڭ ئايىغى ياراشتى!

— بۇنداق بولىدىغىنىنى بىلسەك، شائىرنى نەچچە يىل بۇرۇن ئۇرۇمچىگە ئەۋەتسەك بوپتىكەن!

— قېرى جىياڭجۇننى لەھەتكە يولغا سېلىۋېتىپ كەپتۇ!

دوستلار تەرەپ - تەرەپتىن سۆزلەپ گويا ياڭ زېڭشىننى ئابدۇخالىق ئۇيغۇر جايلىۋېتىپ كەلگەندەك خۇشال بولۇپ تەبرىكلەشكەنىدى.

— نەمەت خەلپىتىمنىڭ بىر گېپى توغرا كەلدى، — دەپ

سۆز ئالدى لېتىپ ئەپەندى. مىسال بىلەن سۆزلىمەكچى بولۇپ، — بىر كىشىنىڭ ئايالى تەرسا ھەم سوقۇشقاق ئىكەنلىكى. بىر كۈنى ئۇنىڭ پىششىقىدا بۇ ئايال ئۇنىڭ قاقمىقىمەن دەپ دەرەخ بېشىدىن يىقىلىپ چۈشۈپ قازا تېپىپتۇ. بۇ ئايالنى يۇيۇپ - تاراپ يەرلىككە قويۇپ قىرىق نەزىرسىنى بېرىپ بولغاندىن كېيىن، ئەل - ئاغىنىلىرى لايىق تېپىپ ئۇ كىشىنى ئۆيلەندۈرۈپ قويۇپتۇ. بۇ ئايالنىڭ مەجەزى ئوبدان ئىكەنلىكى، ياراپ قاپتۇ. ئىككى - ئۈچ كۈن ئۆتكەندە ئاغىنىلىرى يوقلاپ كېلىپ: «قانداق-راق، مەجەز ئېلىشىپ قالغۇدەكسەنمۇ؟» دەپ ئەھۋال سوراپتۇ. ئۇ كىشى جاۋاب بېرىپ: «مۇنداق بولۇشىنى بىلگەن بولسام، ئاۋۋالقى ئايالىمنى نەچچە يىل بۇرۇن ئۆرۈك قاقتۇرغىلى چىقارغان بولاركەنمەن دەپتۇ!» دەپ نەمەت خەلپىتىم كۈلدۈرەتتى. شۇنىڭغا ئوخشاش بۇنداق بولۇشىنى بىلگەن بولساق، شائىرنى نەچچە يىل بۇرۇن ئۇرۇمچىگە ئەۋەتكەن بولاتتۇق.

ئەل - ئاغىنىلەر خۇشال - خۇرام كۆرۈشۈپ كۈلكە - چاقچاقلار ئىچىدە كۆڭۈللەشكەندىن كېيىن، شائىردىن ئۇرۇمچىدە بولغان ۋەقەنىڭ تەپسىلاتلىرىنى ۋە باشقا ئەھۋاللارنى ئىنچىكىلەپ سوراشتى. شائىرمۇ ئۇ يەردىكى ئەھۋاللارنى سۆزلەپ، يېڭى ۋەزىيەتنىن بىرەر ئۈمىدلىك ھادىسىلەرنى سەزمىگەندىن كېيىن قايتىپ كەلگەنلىكىنى، ئەمدى دوستلار بىلەن بىرلىكتە تۇرپانىدىن ئىش باشلىماقچى بولغانلىقىنى ئېيتىپ، يول ئۈستىدە يازغاچ كەلگەن كىچىككىنە شېئىرىنى كۆپچىلىككە ئوقۇپ ئاڭلاتتى:

قاملاشمىدى

ئادەمنى ئالماشتىيۇ، يولى تۇزۇم ئالماشمىدى،
جىن① دېگەنىڭ ئىشلىرى مىسقالچىمۇ قاملاشمىدى.

① جىن — جىن شۇرىن.

ياك ئۆلۈپ تاپتى لەھەت، كەلمەيدىكەن جۇمھۇرىيەت،
بەرمىگەن جۇمھۇرىيەت، بۇ ئىشلىرى قاملاشمىدى.

ئاتى جىنىنىڭ ئۆزى جىن، جىنىنىڭ كۈنى بولغاي قىيىن،
ئېتىبارى بىر تىيىن، قىلغان ئىشى قاملاشمىدى.

ئابدۇخالىق نەرە تارت، ئەنە قالقان، ئەنە ئات،
ئۇخلاپ يېتىش بەك ئۇيات، جىنىنىڭ ئىشى قاملاشمىدى!

ئون ئىككىنچى باب

1

ھەمدۇللا ئەلەم ئاخۇنۇم ئۆز مېھمانخانىسىدا كىتاب كۆرۈپ ئولتۇراتتى. تاشقىرىدىن ئىككى مېھمان سالام بېرىپ كىرىپ كەلدى.

مېھمانلاردىن بىرى ئابدۇخالىق ئۇيغۇر، يەنە بىرى لې تىپ ئەپەندى ئىدى. ئاخۇنۇم مېھمانلارنى ئورنىدىن تۇرۇپ، ئالاھىدە ئىلتىپات بىلەن قارشى ئالدى ۋە بىراتقا تەكلىپ قىلدى:

— يۇقىرى، يۇقىرىراق، — دېدى ئاخۇنۇم تەكرار تەكلىپ لەپ، — تارتىنماي يۇقىرىراق ئولتۇرىڭىزلار!

مېھمانخانىغا رەڭگى ئۆڭگەن ئىككى پارچە چوڭ گىلەم تاشلانغان، ئۇنىڭ ئۈستىگە تام ياقىلىتىپ ئۇزۇنچاق بەقەسەم كۆرپىلەر سېلىنغانىدى. مېھمانلار يۇقىرىلاپ ئولتۇرغاندىن كېيىن پاتمە قىلىپ، ئاخۇنۇمنىڭ سالامەتلىك ئەھۋالىنى سوراشتى.

ھەمدۇللا ئەلەم ئاخۇنۇم شۇ يىللاردا تۇرپان تەۋەسىدە ئەڭ نوپۇزلۇق، ئەڭ ئىناۋەتلىك مۆتىۋەر ئىدى. بۇ ھۆرمەتلىك كىشىنىڭ مېھمانلارنىڭ سوئالى - سوراقلىرىغا ئوچۇق - يورۇق جاۋاب بەرگەنلىكى چوڭ ئىلتىپات ھېسابلىناتتى. ئۇنىڭ مۇنە

داق خۇش مۇئامىلىلىرىگە قاراپ كەيپى چاغ ئىكەنلىكىنى بايقىغان مېھمانلار مەمنۇن ھالدا ئۆز مۇددىئالىرىدىن يۇرۇقلۇق سۆز ئاچقاندى:

— يۇرتنىڭ زۆرۈر تەلەپلىرى ۋەجھىدىن ئۆزلىرىنى ئۇزاق قىلىپ كېلىپ قالدۇق! — دېدى ئابدۇخالىق ئۇيغۇر سۆز باشلاپ.

— ياخشى گەپ، — دېدى ئاخۇنۇم ئوچۇق پوزىتسىيە بىلەن.

— يۇرت ئىچىدە ئۇزۇندىن بېرى مەرىپەت توغرىسىدا گەپ - سۆزلەر بولۇپ كېلىۋاتاتتى، بۇنىڭدىن ئۆزلىرىنىڭمۇ خەۋەرلىرى بار. بۇ يېقىندىن بۇ تەلەپ يەنە ئۇلغىيىپ مەكتەپ ئاچساق دەيدىغان كۆچلۈك تىلەككە ئايلاندى، — دېدى شائىر ئۆز مەقسىتىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، — نەچچە يىللاردىن بۇ توغرىدا ئېغىز ئاچالمايتتۇق، ھازىر خەلق ئانچە ئېھتىياج قىلمايلا تەلەپ قىلىدىغان بولدى. بۇ ئىشنى ئاخۇنۇمنىڭ سەمگە سالغاچ يولىورۇق سوراپ كېلىشىمىز.

— ياخشى گەپتۇ! — دېدى ئاخۇنۇم مىيىقىدا كۈلۈپ، — مەكتەپ ئېچىش، مەرىپەت نۇرىنى چېچىش جىق ياخشى ئىش! دۇنيادا بۇنىڭ ئالدىغا ئۆتىدىغان ياخشى ئىش بولمىسا كېرەك!

— شۇنداق، دۇنيادا ئىسلىم - مەرىپەتنىڭ ئالدىغا ئۆتىدىغان ياخشى ئىش يوق! — دېدى لېتىپ ئەپەندى ئاخۇنۇمنىڭ سۆزىنى تەستىقلاپ.

— ئەپسۇسكى، بۇ ئىشلىرىمىز تولىمۇ كۆپ توسقۇنلۇقلارغا ئۇچرىغان، — دېدى ئابدۇخالىق ئۇيغۇر سۆز نۆۋىتىنى ئېلىپ، — يېڭى زېكىشىن بۇ ئىشلىرىمىزغا چىش - تىرنىقى بىلەن توسقۇنلۇق قىلىپ كېلىۋىدى، مەقسىتىگە يېتەلمەي ئاخىر ئۆزى ھالاك بولدى. ئەمدى ئىش جىن شۇرۇنىغا قالدى، بۇ قانداق قىلار؟

— ئالا ئىنەكىنىڭ بالىسى چار قۇيرۇق! — دېدى ئاخۇنۇم سۆز قىستۇرۇپ.

— شۇنداق، بۇ ھەم ئوخشاش خۇي قىلىدۇ. لېكىن خۇي قىلىدۇ دەپ دۆمبىسىگە يۈك ئارتماي ئۆتسەك، بىزيارەكسىزلىك قىلغان بولمىمىزمۇ — قانداق؟ بۇ توغرىدا ئۆزلىرىدىن مەسلىھەت سورىغاچ يوليورۇق ئالغىلى كەلدۇق! — دېدى شائىر ئاخۇنۇمغا قاراپ.

— ھەرقايسىڭىزلار بۆسۈپ ئىش كۆرىمىز دېمەكچىمۇ؟ — دېدى ئاخۇنۇم ئۇلارغا سوئال نەزىرى بىلەن قاراپ.

— ئەگەر ئاخۇنۇم مەدەت بېرىپ قوللايدىغان بولسا بۆسۈپ كۆرمەكچىمىز!

ھەمدۇللا ئەلەم ئاخۇنۇم ئۆلمىما ئىدى. ئىلمىدە چوڭقۇر، بىلىم دائىرىسى كەڭ، تالىپلارغا قاتتىق تەلەپچان بولۇپ، ئوقۇشتا ياد ئېلىش ئەمەس، بەلكى چۈشىنىپ ئوقۇشنى، شۇنىڭ دەك بىرەر قابىلىيەت، ھۈنەر ئىگىسى بولۇشنى قۇۋۋەتلەيتتى. ھۈنەر بىلىمەستىن خاس دىنىي ئوقۇش بىلەن قالساڭلار تەمەخور بولۇپ قالسىلەر، دەپ تالىپلارغا تەربىيە بېرەتتى. ئۆزى دۇئا-گۈيلۇق قىلمايتتى، سادىغا - ئېھسانغا قىزىقمايتتى. مۇدەررىس لىك كىرىمىدىن تاشقىرى، دېھقانچىلىق، باغۋەنچىلىك ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىپ قوشۇمچە كىرىم قىلاتتى. بۇخۇسۇسىيەتلىرى بىلەن تۈرپان تەۋەسىدە مۇتلەق ھۆرمەتكە ئىگە ئىدى. بۇ ئالىم يەنە پەنىي ئوقۇش جەھەتتىمۇ مۇئەييەن ئىجابىي كۆز قاراشقا ئىگە ئىدى. شۇڭا مېھمانلارنىڭ مەقسىتىنى چۈشىنىپ ئۇلارنىڭ كۆڭلىگە خوپ كېلىدىغان پىكىرلەر بىلەن خۇش قىلماقتا ئىدى.

— قەشقەر تەرەپتە «چوجىنىڭ شۇملۇقىدىن توخۇنىڭ ئەمچىكى يوق» دەيدىغان تەمسىلنى كۆپ قوللىنىدۇ، — دېدى ئاخۇنۇم مەنالىق سۆز باشلاپ، — بىزدە تولا ئىشلار ئۆزىمىزنىڭ شۇملۇقىدىن بولىدۇ. ئەگەر شۇنداق بولمايدىغان بولسا،

مەرىپەت ئىشلىرىمىز خېلى راۋاج تاپقان بولاتتى. بۈزدە مەرىپەت ئىشلىرى مۇندىن خېلى يىللار بۇرۇن باشلانغان. مەكتەپ 2 - يىلى ئاستانىدە ئاچقان مەكتىپى، كېيىنكى يىللاردا چۆچەك، گۈچۈك، ئۇرۇمچى، تۇرپان لاردا غۇلجا، قەشقەر، كۇچا، ئاتۇش قاتارلىق جايلاردا ئېچىلغان يېڭى مەكتەپلەر گۇلدەك ياشناپ كەتكەندى ئەپسۇسكى ئۆز ئىچىمىزدىن چىققان قاغا - قۇزغۇنلار بۇ گۈللەر نى نابۇت قىلدى. 20 - يىللاردا قەشقەردە ئابدۇقادىر داموللامنىڭ باشلىغان مەرىپەتپەرۋەرلىك، تەرەققىپەرۋەرلىك ئىشلىرى بۇ كېچىك ئىشلاردىن ئەمەس ئىدى. مەرھۇم داموللام مەدرىسە لەردە كونىدىن ئادەتلىنىپ كېلىۋاتقان ئوقۇتۇش ئۇسۇللىرىغا ئىسلاھات يۈرگۈزۈپ، ئىلگىرى 10 - 15 يىلدا تەھسىل قىلىنىدىغان ئىلىمنى تۆت - بەش يىلدا ھاسىل قىلىش ئۇسۇللىرىنى قوللىنىشتەك ئاجايىپ تەشەببۇسلارنى قىلغان، چەت ئەل دىن ئوغ رىلىرىغا قارشى كۈرەش قىلغان. ئىسلام دىنىنىڭ سادىغا — ئېھسان، ئۆشرە - زاكات ئالىدىغان تىجارەتكە ئايلىنىپ قېلىشتەك ئادەتلىرىنى سۆكۈپ، توغرا يوللارنى تەرغىپ قىلغان بولسىمۇ، ئەپسۇسكى ئىچكى دۈشمەنلەر مەرھۇمنى شېھىت قىلدى. ئالىمنىڭ ئۆلگىنى ئالەمنىڭ ئۆلگىنى. بۇ بىزدە چوڭ پاجىئە، چوڭ يوقىتىش بولدى. بۇ جەھەتلىرى چۈشىنىشلىك بولسا كېرەك!

— چۈشىنىشلىك، چۈشىنىشلىك، — دېدى مېھمانلار قايغۇلۇق بىر تۇستە باشلىرىنى ئىغاڭلىتىپ.

— بىزنىڭ تارىخىمىز ئەنە شۇنداق پاجىئەلەردىن مۇجەسسەم بولغان. يۇرتقا، مىللەتكە بەرەر پايدىلىق ئىش قىلماقچى بولسا، ئۇنى ھەمايە قىلغۇچىلار ئاز، ھەسەت قىلغۇچىلار كۆپ. بۇ پاجىئەلىك ئاقىۋەتلەرنىڭ كېلىپ چىقىش مەنبەسى ئەنە شۇ ھەسەتچىلەرنىڭ كۆپلۈكىدە. ئۇلار كۈچىنىڭ بارىچە پىتنە قوزغاپ، ئاخىر ھۆكۈمەتكە ئەرز - شىكايەت كۆتۈرۈپ بارىدۇ.

ئۇلارنىڭ ئەرز - شىكايەتلىرىنىڭ، بىزنى مۇجادىلە ئىختىلاپ غوۋغاسىغا سېلىپ ئىدارە قىلىش تەدبىرىنى قوللانغان ھۆكۈمەتنىڭ مۇددىئاسىغا ئۇيغۇن بولغانلىقتىن، ئېتىبارغا ئېلىنمىدۇ. شۇنىڭ بىلەن يۇرتقا، خەلقە مەنپەئەتلىك ياخشى ئىشلىرىمىز بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرايدۇ، گۇللىرىمىز توزۇيدۇ. بۇنىڭ نۇرغۇن - نۇرغۇن دەلىل-ئىسپاتلىرىنى ئۆز كۆزىمىز بىلەن كۆرۈپ كېلىۋاتىمىز. تارىخىمىزدا كۆرۈلگەن ئېچىنىشلىق ئاقىۋەتلەرگە باغرىمىز ئېزىلىدۇ، ئېچىمىز سىيرىلىدۇ. مەنمۇ بۇنداق پاجىئەلىك ئىشلارنى كۆرۈپ كەلگۈچى، ئېچىنىپ كەلگۈچى شاھىتلارنىڭ بىرى. ئۇمۇمىي ئېتىبار بىلەن قارىغاندا، بىزنىڭ جەمئىيىتىمىز قېلىن جاھىللىق. بۇ جاھىللار ئېچىدىن يول تېپىش ئاقىللىق، تەۋرەپ قېلىش، يول تاپالماسلىق ئەقىلسىزلىق بولار؟ بۇنىڭغا سىزلەر قانداق قارايسىزلەركى؟!...

— ناھايىتى توغرا ھۆكۈم بولدى. بەرگەن چۈشەنچىلىرىگە رەھمەت! — دېدى مېھمانلار تەڭلا ئورنىدىن قوزغىلىپ.

— قوزغالمىڭلار، ئولتۇرىڭلار، — دېدى ئاخۇنۇم مەھمۇن بولغان ھالدا. — سىزلەرنىڭ ھازىر تۇرتۇمچىلەپ ئىش كۆرىمىز دېگىنىڭلارنى ئىلمىيراق قىلىپ ئېيتساق، تەشەببۇسكارلىق بىلەن ئىش قىلىمىز دېگەنلىك بولىدۇ، ئەسلى مەقسەت شۇنداقمۇ؟

— شۇنداق، شۇنداق.

— تەشەببۇسكارلىق دېگىنىمىز ئېچىدىن قاينىتىش دېگەن مەنادا. تەشەببۇسكارلىق بىلەن ئىش قىلىش دېگىنىمىز ئالدىنقىلارنىڭ ئىشىغا ۋارىسلىق قىلىش دېگەندىن ئىبارەت. ئەۋلاد دېگەن ئالدىنقىلارنىڭ ئىشىنى داۋاملاشتۇرىدۇ، راۋاج تاپتۇرىدۇ. شۇنداق قىلغاندىلا ئاندىن ئەۋلاد ھېسابلىنىدۇ. تارىخنى بۇزۇپ ئالدىنقىلارنىڭ يولىنى روناق تاپتۇرمىغان ئەۋلادنى قانداقمۇ ئەۋلاد دېگىلى بولسۇن!؟ سىزلەر تارىخنى ئالغا سۈرمەكچى، را-

ۋاج تاپتۇرماقچى بولۇۋاتسىزلەر، سىزلەرگە شۇنداق پاھا بەرسەم مۇبالىغە بولماس!

مېھمانلار بۇ يۇقىرى باھانى ئاڭلاپ، ئۆزلىرىنىڭ ئانچە ياخشى ئەمەسلىكىنى ھېس قىلىپ بىر-بىرىگە قارىشىپ جىم ئولتۇرۇشتى. ئاخۇنۇم سۆزىنى داۋاملاشتۇراتتى:

— تارىخنى بىلىش — تەجرىبە- ساۋاق ئېلىش بىلەن باراۋەر. يېقىنقى مەرىپەت تارىخىمىزدىن ئېيتقاندا، شارائىت بىلەن ھېسابلىشىش تولىمۇ مۇھىم ئىش. بىزدە خۇراپاتلىقلار كەڭ يىلتىز تارتقان، ھۆكۈمەت سىياسىتى خەلقنى نادان قالدۇرۇپ جاھالەتتە تۇتۇش ئۈچۈن خۇراپاتلىقلارغا كەڭ يول بېرىدۇ ۋە ئۇنى ھىمايە قىلىدۇ. بۇ ئىككىسى بىزنىڭ ئىشلىرىمىزغا توسقۇنلۇق كەلتۈرگۈچى شارائىت. بىز بۇ تەرەپلىرىگە ئېتىبار بېرىشىمىز كېرەك. شارائىتقا بويسۇنغان ئاساستا، قەدەم-مۇ قەدەم شارائىتنى ئۆزگەرتىش، پايدىسىز شارائىتنى پايدىلىق شارائىتقا ئايلاندۇرۇش كېرەك. سىزلەرنىڭ ئاچماقچى بولغان مەكتىپىڭىزلەردە پەننىي ئوقۇش بىلەن دىنىي ئوقۇش ئوخشاش ئېلىپ بېرىلىشى، قىسمى ئىغۋا تۇغدۇرغۇچىلار تەكشۈرۈپ كەلگەندە، دىنىي مەكتەپ ياكى پەننىي مەكتەپ ئىكەنلىكىنى پەرق ئېتەلمەيدىغان دەرىجىدە بولۇشى، ئۆرپ - ئادەتلىرىمۇ، ھۆكۈمەتنىڭ سىياسەتلىرىمۇ تەگمەيدىغان بولۇشى لازىم. مانا بۇنىڭ ئۆزى چاتقاللىق ئېچىدىن يول تېپىپ، ئەقىللىق بىلەن ئىش قىلىش بولىدۇ! ...

مېھمانلار ئاخۇنۇم بىلەن يەنە بىرمۇنچە مەسىلىلەر ئۈستىدە سۆھبەتلەشكەندىن كېيىن، رەھمەتلەر ئېيتىپ خەيرلىشىپ قايتىپ چىقتى. شۇ كۈندىن باشلاپ ئابدۇخالىق ئۇيغۇر باشچىلىقىدا بىر سىنىپلىق مەكتەپ قۇرۇشقا جىددىي تۇتۇش قىلىندى. ئۆز پەرزەنتلىرىنى يېڭى مەكتەپتە ئوقۇتمىز دەپ يۈرگەن كىشىلەر بىلەن بىر - بىرلەپ كۆرۈشۈپ ئەھۋال سوراشتى. ئۇلارنىڭ پىكرىنى ئالدى.

مەكتەپكە كېتىدىغان خىراجەت مەسلىسىدە مەخسۇتباي، ھېسامىدىن زۇپەر ۋە باشقا مەرىپەتپەرۋەر زاتلار مەيدىسىگە ئۇراتتى. كۆپچىلىك مەسلىھەتلىشىپ مەكتەپ ئورنىغا ئويمانداڭنى تەيىنلەشتى. چوڭراق بىر ئۆينى تازىلاپ كاتكىلرىنى ئېلىپ تاشلاپ تەق قىلدى. تاختايلاردىن بەندىك مخلاپ پارتىلار ياسالدى. قارا تاختا راسلاپ كۈيە بىلەن سىرلاپ چىقتى. گەچ كۆيدۈرۈپ خەت يازىدىغان بور تەييارلاندى. ھەتتا دوسكا ئۆچۈرىدىغان كىگىز پارچىلىرىنمۇ تەق قىلدى. ئاردىدىن ئانچە ئۇزۇن ئۆتمەيلا مەكتەپ ئېچىلىپ ئوقۇش باشلاندى. ئوقۇتقۇچىلىق نى ئابدۇخالىق ئۇيغۇر بىلەن لېتىپ ئەپەندى ئىككىسى ئۈستىگە ئېلىشقانىدى.

مەكتەپ دەرسلىكىگە، ھېساب، جۇغراپىيە، ھۆسن خەت، ئەخلاق، دىن دەرسى، ئەسىرى سائادەت ۋە باشقىلار كىرگۈزۈلدى. شېئىر ئورنىغا مەۋلۇتتا ئوقۇلىدىغان مۇناجات ئوقۇلدى. ياش بالىلارنىڭ يۈمران ۋە چۈچۈك ئاۋازلىرى چاكىلداپ تۇرۇپان ئاسمىنغا دولقۇن چاچاتتى. بۇنى ئاكىلىغان كىشىلەر ئۇنچىقماستىن كېتىپ قالاتتى.

مەكتەپنىڭ شۆھرىتى چەت ناھىيىلەرگىمۇ تارقالغانىدى. گۈچۈك، پىچان، ئاسانە، توقسۇنلاردىن ئوقۇشقا تەشنا بولغانلار كېلىپ ئوقۇدى. ئابدۇخالىق ئۇيغۇر، لېتىپ ئەپەندىلەر بالىلارنى قانداق قىلغاندا ياخشى ئوقۇتۇش، قانداق قىلغاندا ساۋاتىنى تېز چىقىرىش جەھەتلەردە جان كۆيدۈرۈپ ئىشلەيتتى. بالىلارغا دەپتەر تىكىش، قەلەم ئۇچلاشقا قەدەر ياردەم كۆرسىتەتتى. ھۆسن خەت نۇسخىلىرىنى يېزىپ تەييارلايتتى.

بىر كۈنى ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ئۆيىگە قايتماقچى بولۇپ ئويمانداڭدىن چىقىشغا، دەرۋازا ئالدىدا روزى مولىا بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى. روزى موللا شائىرنى كۆرۈپلا ئالا-سىرىق بولۇپ گويا خىجالەت چەككەندەك باشچە قىلىقلارنى قىلىپ ئوڭايسىزلاندى.

سەزلانغان بولسىمۇ، ئەڭ ئاخىردا ھەممىسى كۆلىپ كۆرۈشۈشكە مەجبۇر بولدى. ساقال - بۇرۇتى ئۆسكەن، باش - كۆزىنى كىر باسقان، چىرايى سامانىدەك سارغايغان ھەم يادا‌پ قېرىۋە ئۇستىخانغا ئايلانغان روزى موللا، ھەممىسىپ كۆلگەنىدە خۇددى ئەتىيازدا ئايلاپ ئاچ قالغان ئېيىق ھەپشىگەنىدەك بەتبەشىرە كۆرۈنسىمۇ، شائىر ساۋاقداشلىق مۇھەببىتى بىلەن سەممىي قول ئېلىشىپ كۆرۈشۈپ ئەھۋال سورىدى:

— ئۇچراشمىغىلى خېلى ئايلار بولۇپ قاپتۇ، بارمۇ سەن دوستۇم، ئەھۋالىڭ قانداق، نېمە بولدۇڭ؟ ئورۇقلاپ كېتىپسەن، ئاغرىپ قالدىڭمۇ؟

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ساۋاقدىشىنىڭ ئەھۋالىغا ئاغرىنىپ سەممىي ئەھۋال سورىغاندا، روزى موللا سوئالىنىڭ خاراكتېرى ۋە تەسىرىگە قاراپ كۆزىگە غەل - غەل ياش ئالغان بولسىمۇ، يەنىلا ھەممىسىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ كېيىم - كېچەكلىرىمۇ قاسماق باسقان ھەم ئاۋارە ئىدى.

— ساۋاقداش بولغانىدىن كېيىن، بىزنىڭ ئۆيلەرگە بارساڭ بولماسىدى، يۈر، ئۆيگە بارايلى!

روزى موللا تارتىنغاندەك قىلىقلار بىلەن بارمايدىغانلىقىنى ئىپادىلەپ:

— كېيىنچە بارارمەن، ھازىر ئەھۋال پېتىر①، — دېدى ئاغزىنى ئۇمچەيتىپ.

— يۈر، تارتىنما، مەجەزىڭ كەم بولسا بىزنىڭكىدە تۇر!

— ياق، كېيىن ئەپلەشكەندە بارارمەن!

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ساۋاقدىشىنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ يېنىدىن بىر سەر پۇل چىقىرىپ ئۇزاتتى ۋە:

— ئالغىن، سېنىڭ بۇ قەدەر بولۇپ كەتكەنلىكىڭنى بىلمەپتىمەن. كېيىن يەنە ياردەم قىلمەمەن، ئۆزۈڭنى ئانچە تاشلاۋەتمە!

① پېتىر - ناچاردېگەن مەنىدە.

روزی موللا هجایغان پهتی ئالا - سهرىق بولۇپ ئىزا تارت قاندەك كۆرۈنسەمۇ، پۇلغا ئاچلارچە ئىنتىلەتتى. بۇنى بايقىغان شائىر زورلاشتۇرغان بولۇپ پۇلنى ئۇنىڭ قولىغا تۇتقۇزدى - دە، خوش ئىپتىپ ئۆيىگە يۇرۇپ كەتتى. روزى موللا پۇلنى پۇكلەپ يانچۇقىغا سالغاندىن كېيىن، ئابدۇخالىق ئۈيغۇرنىڭ كەينىدىن خۇددى كۆزەتكۈچىلىك قىلىۋاتقان جاسۇسلاردەك ئۇزۇنغىچە قاراپ، تاكى شائىر دوقمۇشتىن قايرىلىپ كۆزدىن غايىب بولغاندىلا، ئاندىن باشقا بىر تەرەپكە يۇرۇپ كەتتى...

2

مەكتەپ ئوچ ئايچە داۋام قىلغاندىن كېيىن، ئىمتىھان مۇراسىمى ئۆتكۈزۈپ خەلقتە دوكلات قىلماقچى، بۇ ئۇسۇل ئارقىلىق مەكتەپنى رەسمىيلەشتۈرمەكچى بولۇشتى.

ئىمتىھان ئېلىش ئورنىغا ئەلى ھاجىنىڭ زاۋۇتى دەپ ئاتالغان ھاۋالىق جاي تاللانغاندى. بۇ زاۋۇتنىڭ بىر تەرىپىدە بىر ئىرىق سۇزۇك سۇ ئېقىپ تۇراتتى. سۇنىڭ ئەتراپىغا باراقسان دەرەخلەرنىڭ قاپقارا سايىسى چۈشۈپ تۇراتتى. بۇگۈن بۇ يەر پاكىز تازىلىنىپ، بورا - كىگىزلەر سېلىنغاندى. مۇراسىمغا ھەممۇللا ئەلەم ئاخۇنۇم باشلىق دامموللا، خەلپەتلەر، ئىمامىلار ۋە باشقا يۇرت چوڭلىرى، ئاتا - ئانىلار تەكلىپ قىلىنغاندى.

بۇگۈنكى ئىمتىھان، ماھىيەت جەھەتتىن شائىرنىڭ ئىمتىھانى ئىدى. بالىلار شۇ سەۋەبتىن بولسا كېرەك، مەۋلۇتتە ئوقۇلىدىغان مۇناجاتنى توختىماستىن ئوقۇپ تۇردى.

رەسمىي ئىمتىھان ئالدى بىلەن دەرسدىن باشلاندى. قىرائەت ۋە ئىمان - ئىسلام ئوقۇدى، ئاندىن «ئاقايىت زۆرۈرىيە» دىن سوئال - جاۋاب بېرىلدى. ئۇنىڭدىن كېيىن ھېساب دەرسىدىن كەررە يادلىدى ۋە ئەرەبچە ئەبجەت ھېسابىدىن ئىمتىھان

بەردى. قارا دوسكىغا ھۆسن خەت يازدۇرۇلدى، ئەڭ ئاخىردا ئەخلاق دەرسىدىن ئىمتىھان بېرىپ، بىرقانچە شېئىرلارنى دېكلاماتسىيە قىلدى... ئىمتىھان شۇ تەقلىدتە خېلى تەسىرلىك ئۆتكۈزۈلدى.

ئىمتىھاندىن كېيىن مېھمانلارغا ئاش (پولۇ) تارتىلدى. تاماق ئۈستىدە ھەمدۇللا ئەلەم ئاخۇنۇم ئەترابىدىكىلەرگە ئاڭلىتىپ:

— يامان ئەمەس بوپتۇ، ياخشى ئوقۇپتۇ! — دەپ باشقا موللىلارغا سۆزىنى نەزەرى بىلەن قاراپ، ئۇلاردىن تەستىق ئالامەقسىدىنى ئىزلىدى. ئاخۇنۇم مۇنداق دېگەن يەردە باشقىلارنىڭ قوشۇلۇشلىقىغا ھەددى ئەمەس ئىدى. ئاخۇنۇم سۆزىنى داۋام قىلىپ، — ئۇ مەكتەپتە دىن دەرسىمۇ، ھېساب، ھۆسن خەت، ئەخلاق ھەممىسى تەكشى ئوقۇتۇلۇپتۇ. مۇشۇنداق ئوقۇتۇلسا، ياخشى بولغىنى. بۇلارغا بوھتان قىلىپ جەدىت دەپ چەتكە قېقىش توغرا بولمىسا كېرەك!

ئون ئۇچىنچى باب

ئىشكتىن كىرگەندىلا گۈپپىدە ھاراق ۋە ئاچچىق تاماكا ھىدى پۇراپ تۇرىدىغان كىچىك ھەم قاراڭغۇ ئۆينىڭ تەڭ يېرىمى كاڭ، تەڭ يېرىمى پەگاھ ئىدى. كاڭغا بىر پارچە بوز كىگىز تاشلانغان. ئۇنىڭ ئۈستىگە چاققانراق تۆت بۇرجەكلىك كاڭ جوزىسى قويۇلغانىدى.

پەگاھنىڭ جەنۇب تەمىغا يۆلەپ تۆت پۇتلۇق ئاددىي ئۈستەل قويۇلغان، ئۈستەلنىڭ ئۈستىنى ئوتتۇرىدىن ئىككىگە بۆلۈپ، بىر تەرەپكە تاۋاق - قاچا، چوكا سالغۇچ، لازىمجاڭ قاچىسى، چەمنە - چەينەك قاتارلىق نەرسىلەر تىزىلغان، يەنە بىر تەرىپىگە كۈجە سانجىلغان ئىسرىقدان، ئىسرىقداننىڭ ئىككى تەرىپىگە بىردىن ئىككى شامدان قويۇلغان، ئاندىن چوڭ - كىچىك بىرقانچە قاچىلارغا ئۆستۈرۈلگەن سامساق ھايىسى تىزىپ ئادەتىغىنا ئۈستەل ئۈستى گۈلزارلىقى بەرپا قىلىنغانىدى. بۇ نەرسە-لەرنىڭ ئالدىغا چاققانغىنا قارا سىرلاقلىق پەتنۇسقا ئوخشاش نەرسىگە سەككىز - ئونچە ئۇي كۆزى رومكىلار ۋە بىلى بوغۇق قەلەي كەمچەنلەر كۆمتۇرۈلگەنىدى.

پەگاھنىڭ شىمال تەمى تەرەپكە بىر دانە ئۈزۈن بەنىدىك قويۇلغانىدى. ئىشىككە يانداشىپ تۇرىدىغان ئويۇقتا بولسا ئاغزى كىپەك خالتىسى بىلەن يېپىقلىق ئىككى دانە كوزا تۇراتتى.

كوزا ئۇستىده تۆت سەرلىك ۋە ئىككى سەرلىك ئىككى كىچىك
مۇ قويۇرۇقى ئۇزۇن كاۋاتكىدەك تۇراتتى.

بۇ ئۆي شۇ يىللاردا تۇرپان يېڭىشەھەر رايونىدا يېشىل
رۇن ئېچىلغان بىردىنبىر قاۋاقخانا — هاراق دۇكىنى ئىدى.
بۇ دۇكان مەلۇم ئارقا كوچىدا مەلۇم هويلىنىڭ ئىچىده تىجا-
رەت قىلاتتى.

دۇكان گەرچە يوشۇرۇن تىجارەت ئاچقان بولسىمۇ، ئۇنىڭ
خېرىدارلىرى سىراپ - تىمىسقىلاپ يۇرۇپ تېپىپ كېلەتتى. دۇ-
كاننىڭ بازىرى ئىنتايىن ئىدى. كۈندۈز كۈنگە قارىغاندا ئاخشى-
مى تېخىمۇ قىزىپ كېتەتتى.

دۇكان خوجايىنى جۇۋەككىنە، ئەمما پۇختا بەدەنلىك، تېنىك
خەلىزۇ بولۇپ پەمىلىسى «داڭ» ئىدى. لېكىن ئۇ، كۆپ سۆزلەي-
دىغان، سۆزلىگەندىمۇ داڭدىلداپ سۆزلەيدىغان بولغىنى ئۈچۈن
كىشىلەر ئۇنى «داڭ - داڭ» دەپ ئاتىشاتتى، داڭ - داڭ دېگە-
نى هەم ئىسىم، هەم لەقەم ئىدى. داڭ - داڭ، قايسىبىر يىللىرى
ئەسكەرلىكتىن بوشىنىپ بىرقانچە يىللار هەر خىل ئىشلار بى-
لەن شۇغۇللىنىپ بىرئاز پۇل توپلىغاندىن كېيىن ئەپلەپ تې-
رۇپ هاراق دۇكىنى ئېچىۋالغانىدى. ئۇنىڭ دۇكىنى يوشۇرۇن
هالدا ئارقا كوچىدا ئېچىلغان بولسىمۇ، خېلىلا بازار تاپقانىدى.
ئانچە - مۇنچە هاراق ئىچىدىغان بىكارچىلار، چېرىكلەر، شىاۋتاڭ
بالىلىرى، جىسالار، داڭ - داڭنىڭ ئوبدان خېرىدارلىرى هېساب-
لىناتتى. داڭ - داڭ، هاراقنى ئۇزۇلدۇرمەيتتى. گۈچۈڭغا قاتناپ
تۇرىدىغان ئېشەكچىلەر هاراق ئەكىلىپ كېچىسى داڭ - داڭغا ئۆتكۈ-
زۈپ تۇراتتى. داڭ - داڭ بولسا بۇ هاراقلارغا مەلۇم پىرسەنت
پايدا قوشۇپ ساتقانلىقى ئۈستىگە، ئەسلى هاراققا يەنە 20 - 30
پىرسەنت سۇ قوشۇپ كۆپەيتىپ سېتىپ جىق پايدا تاپاتتى.

شۇ تەقدىرتە سودا قىلىپ بىرقانچە يىلدىلا كۆپ پۇل تاپ-
قان داڭ - داڭ بىر يىلى جىڭچۇەن تەرەپكە بېرىپ چىرايلىق بىر

چوكان ئەپچەتتى. بۇ چوكان ئۆزىنى قورچاقنەك ياساپ، يۈزىگە ئۆپا - ئەكلىك سۈرۈپ، قېشىغا سۈرمە تارتىپ ئۇنىڭ قاۋاقخانىسىدا كۆرۈنۈشكە باشلىغاندىن كېيىن، خېرىدارلار ئىلگىرىكىدىن نەچچە ھەسسە كۆپەيدى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بەزىلىرى ئاتايىن تەيتەي كۆرمىز دەپ كېلەتتى. ئۇلار قۇرۇقتىن - قۇرۇق ئولتۇرۇش بىلەپ بىلىنگەندە، ئىككى - تۆت سەر ئىچىپ قويىاتتى - دە، ھاراقنىڭ تەسىرىدە خۇمالاشقان كۆزلىرى بىلەن داڭ - داڭنىڭ تەيتىيگە قاراپ ئولتۇرۇشۇپ كېتەتتى.

داڭ - داڭنىڭ تەيتىيى، نېپىز گۈللۈك چىت يا كى تاۋار - دۇردۇندىن تار ھەم كالتە كىيىملەر كىيىدىغان بولغاچقا، ئۇنىڭ بەدەنلىرى، كۆكسىلىرى لىغىلداپ، بەللىرى نازغىپ، تولىمۇ قىزىقارلىق كۆرۈنەتتى. مۇشۇ ۋەجىدىن دۇكانىنىڭ خېرىدارلىرى كۆنىسانا كۆپەيگەنسىرى. بەزەن ۋاقىتلاردا كاڭغا سىغمىغان خېرىدارلار ئۆزۈن بەندىكدە ئولتۇرۇپ ئىچەتتى. بەزىدە ئولتۇرغۇدەك ئورۇن بولمىسا ئۆرە تۇرۇپلا ئىچىپ كېتىدىغانلارمۇ بولاتتى.

بۇگۈن ئاخشام ئادەم ئانچە كۆپ ئەمەس ئىدى. كاڭدا ئىككىلا ئادەم ئولتۇراتتى. ئۇلار گەپ - سۆزىمۇ قىلمىغاسىمەن ھاراق ئىچىشىۋاتاتتى. ئۇچىنچى بىر ئادەم كىرىپ كەلدى. بۇ ئادەم گويا قانداقتۇر بىر نېمىدىن ئەيمەنگەندەك ماراپ - دەسسەپ ئاستا كىرگەنىدى.

— كەل روزى مولا! — كاڭدا ئولتۇرغاندىن بىرى گويا ئۇنىڭغا تىلتېپات قىلغاندەك ئۆز يېنىدىن ئورۇن كۆرسەتتى. بۇ تەكلىپنى ئاڭلىغان روزى مولا يېرىلىپ كەتكۈدەك خۇش بولۇپ بېرىپ كاڭنىڭ لېۋىگە ئولتۇرمايلا، ھېلىقى تەكلىپ قىلغۇچى ئۇنىڭغا ھاراق تۇتتى. روزى مولا تىترىگەن قوللىرى بىلەن روھكىنى ئېلىپ ئاغزىغا ئانچىكىم تەگكۈزۈپ قويۇپ ئۆز ئىگىسىگە قايتۇردى. يەنە بىر كىشىمۇ ھاراق تۇتتى. ئۇنىمۇ ئاغزىغا تەگكۈزۈپ ئۆز ئىگىسىگە قايتۇرۇپ بەردى. بۇنداق

قىلىش ھاراقكەشلەرنىڭ بىر ئادىتى ئىدى. بۇ ئادەت ئورۇنلانـ
لانغاندىن كېيىن، روزى موللا ساقال-بۇرۇتىنى سىلاپ قويۇپ،
ئالدى بىلەن تەيتەيگە، ئاندىن داڭ-داڭغا قاراپ كۆرسەتكەچ
قولى بىلەن ئوتتۇرانچى قولىنى جۈپلەپ كۆرسەتتى. بۇ ئىككى
سەر دېگەننىڭ ئىشارىتى ئىدى. داڭ-داڭمۇ بۇ ئادەمنىڭ ئىك-
كى سەردىن ئارتۇق ئىچەلمەيدىغانلىقىنى بىلەتتى. شۇڭا ئۇ قاي-
تا سوراپ تۇرماستىنلا، ئىككى سەرلىك كەمچەننى تۇڭغا چولتوك-
كىدە پاتۇرۇپ بېلى بوغۇق قەلەي قاچىغا قۇيۇپ بىر دانە رومـ
كا بىلەن ئۇنىڭ ئالدىغا قويدى. روزى موللا ئالدى بىلەن ئۆ-
زى بىر روەكا ئىچتى، ئۆزۈنغىچە سەسكىنىپ تىترەپ كەتتى. ئوڭ-
شالغاندىن كېيىن رومكىنى تولدۇرۇپ ئۇلپەتلىرىگە تۇتتى. ئۇ
كىشىلەرمۇ ئۇنىڭ تۇتقان ھارىقىنى قوللىرىغا ئېلىپ ئاغزىغا
ئانچە-مۇنچە تەگكۈزۈپ قويۇپ قايتۇرۇپ بەردى.

روزى موللا ئەسلىدە ھۆسن خەت مەشق قىلغان ئۇستا
خەتتات بولغىنى ئۈچۈن موللا دەپ نام ئالغانىدى. ئۇنىڭ ئا-
تىسى سادىق جىسا بېگانە ئوغلىنى تېخىمۇ ياخشىراق ئوقۇتۇپ
قويۇش ئۈچۈن شياۋتاڭغا كىرگۈزۈپ خەنزۇچە ئوقۇتتى. ئەپسۇس-
كى پۈتى ئۆيگە كىرگۈچە، كەشى تۆرگە چىقىپتۇ، دېگەندەك
روزى موللا شاۋتاڭغا كىرىش بىلەنلا، كەلگۈسىدە قولغا كېلى-
دىغان تۇڭچىلىق ياكى قانداقتۇر باشقىچە راھەت-پاراغەتلى-
رىنى ئەسلەپ، ئويۇن-تاماشا ۋە كەيپ-ساپاغا بېرىلگەنى-
دى. ئۇنىڭ ئەپيۇنگە ئۆگىنىپ قالغانلىقى پۈتۈن بەختسىزلىكـ
نىڭ باشلىنىشى بولدى. بەختكە قارشى، ئاتىسى كېسەل سەۋەبى
بىلەن تۇيۇقسىز ئالەمدىن ئۆتتى. ئۇنىڭ ئۆگەي ئاپىسى بىرەر
يىلدىن كېيىن ھەشتىيەك① ئېلىپ ئاتا-ئانىسىنىڭ ئۆيىگە
كەتكەندىن كېيىن، ئاتىسىنىڭ جىسالىق قىلغان دەۋردە توپلـ

① ھەشتىيەك — ئۆلگۈچىنىڭ ئايالى ئەرنىڭ تەئەللۇقاتىنىڭ سەككىزدىن بىرىنى ئالىدۇ، بۇنى ھەشتىيەك دەپ ئاتايدۇ.

غان مال - مۇلۈكلىرى بىلەن قىرىلغان تاملىرى روزى مۇللىغا ئوڭچە قالدى. ئەمدى ئۇ كېپىنكى ئىككى يىللىق ئوقۇشنى تۈگەتكۈچە ئاتىسىدىن قالغان مىراسلارنى بۇزۇپ-چېچىپ خەجلەپ، ئەپيۇن چىراغلىرىدا كۆيدۈرۈپ هاراق بۇسلىرىدا پۇرقۇپ كۆكىكە سوريغانىدى. مۇنداق چېچىلاڭغۇ تۇرمۇشتا، مەكتەپنىمۇ ياخشى ئوقۇيالمىغانىدى. شۇڭا ئوقۇش تۈگىتىش مۇراسىمىدا بىرىنچى بولۇپ ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ ئىسمى چاقىرىلغان يەردە، ئوتتۇزىنچىسى بولۇپ روزى موللا چاقىرىلغانىدى. هەر هالدا كېپىنكى رەتتىن سانىغاندا بىرىنچى بولۇپ مەكتەپ تۈگىتىپ چىققان بولسىمۇ، ئەپسۇسكى ئۇنىڭغا بىرەر خىزمەت تېپىلمىدى. روزى موللا بۇنىڭغا پىسەنت قىلماي بار نەرسىنى سېتىپ يەپ يۇرۇۋەردى. لېكىن ئەپيۇن خۇماردىن ئىبارەت ياۋۇز ئىللەت ئۇنى كۈندىن-كۈنگە هالسىزلاندۇرۇپ، قۇرۇق - قاقشالغا ئايلاندۇرغانىدى. ئەللۇقاتى تۈگەپ، ئۆي ئىچى يالىڭاچلىنىپ تۆت تامدىن ئىبارەت قۇرۇق ئۆيىلا قالغان روزى موللا ئۇچرىغانلا كىشىلەردىن قەرز سوراپ هەممە ئادەمنى زېرىكتۈرگەن، هەتتا ئۇرۇق-تۇغقانلىرىنىمۇ بىزار قىلىۋەتكەنىدى. ئۇ قايسى هالغا چۈشۈپ قالغان بولسىمۇ، كۈنىگە بىرەر قېتىم ئەپيۇن شورىماي بولمايتتى. لېكىن ئۇنىڭ تەننەرخى قىممەت ئىدى. ئەپيۇنغا قارىغاندا هاراق بىرئاز ئەرزان توختايتتى. شۇڭا ئۇ بىرەر قېتىملىق ئەپيۇن خۇمارىنى هاراق بىلەن ئۆتكۈزۈشكە مەجبۇر بولاتتى. ئەمەلىيەتتىمۇ شۇنداق قىلدى. بۇ پەسكويلۇق يولىدا قالغان روزى موللىنىڭ ئەهلى - جامائەت ئىچىدە هېچقانداق ئىناۋىتى قالمىغانىدى. شۇ سەۋەبتىن بولسا كېرەك، ئىلگىرىكى موللا ئېتى ئۆزگىرىپ روزى جىڭگۇڭ بولۇپ قالغانىدى.

لېكىن، ئۇنىڭ كۆڭلى تولىمۇ نازۇك ئىدى. كىشىلەر ئۇنىڭغا ئېتىبار بەرمىگەن ۋاقىتلاردا، جانسىز مۇشتۇملىرىنى تۇگۇپ غەزەپتىن تىترەپ تۇرۇپ: «مەن دېگەن سادىق جىسانىڭ ئوغلى،

شياۋتائدا ئوقۇغان، قولۇمدىن ھەممە ئىش كېلىدۇ، مېنى ئوڭۇپ قويۇش!» دەپ ۋارقىراپ كېتەتتى. ئاچ پىت ئۇدۇل كەلگەن ھەممە نەرسىنى چىشلەپ كۆرگەندەك، ئۇنىڭ ئاچچىق پۇتۇن جەمئىيەتكە، پۇتۇن تەمەلدارلارغا، بايلىرى كۈن كەچۈرۈپ كېتىۋاتقانلارغا، ئەل ئىچىدە ھۆرمەت قازىنىپ ئىناۋەتلىك يۈرۈۋاتقانلارغا، ئىشقىلىپ ئۆز زىددىن باشقا ھەممە ئادەمگە كېلەتتى. ھەسەت چوغلىرى بىلەن يېنىپ ئالدى بىلەن ئۆزى ئازاب تارتاتتى.

ئۇ بۇگۈن ئىغىر شارائىتتا قاۋاقخانىغا بېشىنى تىقىپ كىرىگەندە «كەل موللا» دېگەن تەكلىپ ئۇنى تولىمۇ خۇشال قىلىۋەتكەنىدى. بۇ تەكلىپ قىلغۇچى داۋۇر ئىسىملىك خۇيزۇ بولۇپ، ئىغىز تاتىلاشقا بەك ماھىر ئىدى. ئۇ روزى موللىنى چۈشىنىدىغان بولغاچقا، بىر دەم ئۇنى سۆزگە سېلىپ قاينىتىپ، قاۋاقخانا ئىچىدىكى جەمئىيەت كەيپىياتىنى قىزدۇرماقچى بولغانىدى.

روزى موللا رومكىغا ھاراق جىقلاپ ئۆزى ئىچمەكچى بولۇۋاتقاندا، داۋۇر سۆز باشلىدى:

— مەن قارىسام تۇرپاندا بۇنىڭ ئالدىغا ئۆتىدىغان موللا يوق، — دېدى ئۇ ھەمراھىغا روزى موللىنى كۆرسىتىپ.

داۋۇرنىڭ راستتىن ياكى مەسخىرە قىلىش نىيىتىدىن سۆزلەۋاتقانلىقىدىن قەتئىينەزەر، بۇ سۆز روزى موللىغا شۇنداق ياقتىكى، خۇشاللىقىدىن يېرىلىپ كەتكىلى، خۇددى بىرى كېلىپ ئۇنىڭ بېشىنى سىلاۋاتقاندەك تەسىرلىنىپ يىغا-ۋەتكىلى قىل قالغانىدى. داۋۇر سۆزىنى داۋاملاشتۇراتتى:

— سەن خەتنى مۇشۇنداق (ئىككى بارمىقىنى كۆرسىتىپ) ياخشى يازىسەن، ئۇلار نېمىشقا سېنى خەتچى ياكى تۆكچى قىلىۋالمايدۇ؟ — دېدى.

سۆز بۇ يەرگە كەلگەندە روزى موللىنىڭ چىرايى مىستەك قىزىرىپ، كالپۇكلىرى مىتىلداپ سۆز قىلالماي قالغانىدى. بۇنى بايقىغان داۋۇر تېخىمۇ ئېچىتىپ:

— هېچ بولمىغاندا، تۆكچى قىلغان بولسا ياكى ئاتاكنىڭ ئورنىغا جىسا قىلغان بولسا قانداق ياخشى بولاتتى - هه! — دېدى.

— كۆزى كور!... هەممە ئادەم قارىغۇ! — دېدى ئۇ زەھەرخەندىلىك بىلەن پۈتۈن جەمئىيەتكە لەنەت ئوقۇپ.

— سەن بىلەن بىللە ئوقۇغانلاردىن بەزىلىرى تۆكچى، لوزۇك بولدى. ئۇلار ئەمەلگە دەسسەپلا قۇرساق سېلىپ ئىغاكلاپ ماكىدىغان بولۇپ قالدى. يۇرت دېگەن يامان. بىرى بىر چىشلەمدىن بەرسەڭ، ھەرقانداق ئادەمنى سەمرىتىۋېتىدۇ!

بۇ سۆزلەرنى ئاكلىغان روزى موللا، ھەسەت ئوتىدىن گويا چايان چېقىۋالغاندەك ئازاب چەكمەكتە ئىدى. ئۇ قانداقمۇ گەپ قىلسۇن، نېمىدۇ دېيەلمىسۇن!؟ ئۆزى بولسا ئەڭ قىيىن كۈنلەرگە قېلىپ شۇ ھالەتتە تۇرۇۋاتسا، يەنە قانداقمۇ گەپ قىلالىسۇن! ئەڭ ياخشىسى ئۆز دەردىنى ئۆزى تارتىپ جىم تۇرغىنى، ھەسەت ئوتىدا كۆيۈپ پىشىپ ئۆلگىنى تۈزۈك.

— ئابدۇخالىق شويمۇ قارىساڭ تۆكچىمۇ بولمىدى، شۇنداق بولسىمۇ ئاتنىڭ يوغىنىنى مىنىپ، كەمچەت تۇماقلارنى كىيىپ ئۆزۈپ يۈرۈۋاتىدۇ، — دېدى ئۇ روزى مولانىڭ جېنىغا تېگىپ، — ئۇنى يەنە شائىر دەيدۇ. لۇكچۇن ۋاڭ ئىككى دادەن بۇغداي ئەۋەتىپ يوقلاپتۇ دەيدۇ. ئابدۇخالىق ئۆيىدە يوق بولسىمۇ، ۋاڭنىڭ ئادەملىرى بۇغدايىنى ئۇنىڭ ئۆيىگە ئەكىرىپ بېرىپ كېتىپتۇدەك. بۇ ئىشقا مېنىڭ ئەقلىم يەتمىدى، نېمىشقا شۇنداق قىلىدىغاندۇ؟

— ۋاڭ-غوجىلارمۇ قارىغۇ، قارىغۇ بولمىسا بىكاردىن - بىكار... — دېدى روزى مولا ئاچچىق يۇتۇپ. ئۇ گېپىغا قانداقتۇر بىر نەرسە قاپلىشىپ قالغاندەك سۆزىنىڭ ئاخىرىنى داۋاملاشتۇرالماي، تىترىگەن قوللىرى بىلەن روھكىنى ئېلىپ بىر يولدىلا ئىچىۋېتىپ قاتتىق سەسكەنگەن پېتى جىم بولۇپ قالدى. ئەپيۇندا تولىمۇ ئاجىزلىشىپ كەتكەن روزى موللا، شۇ كۈنلەردە ئىككى سەر

هاراقنىمۇ كۆتۈرەلمەيدىغان دەرىجىگە يېتىپ قالغانىدى. بىر ئاز-دىن كېيىن سەل - پەل ئوڭلىنىپ، قالدى - قاتتى. ھاراقنى ئۆڭتۈرۈۋېتىدى، ئۇيۇ كۆزىدەك رومكا تولمىدى. بەلكى ئۇ، بالدۇر-راق چىقىپ كېتەي دېگەن يەرگە كەلگەن بولسا كېرەك. رومكا-نى ئېلىپ ئاغزىغا بىرلا ئۆڭتۈردى - دە، كاڭدىن يەرگە چۈشتى. ئۇ ئۆزىنى چاغلىماي تېز مەردىكەت قىلىپ قويغاچقا، دەلدەڭشىپ جوزىغا تىركىلىپ قالدى. جوزا ئۈستىدىكى قاچا - قۇچىلار جا-راقلاپ كېتىشىدىن ئەنسىرەپ ھاي - ھۇي قىلىپ ۋارقىراشتى:

— نېمە بولدۇڭ، مەست بولۇپ قالدىڭمۇ؟! — دېدى داڭ-داڭ ئاچچىقى بىلەن.

— قورقما! مەن ساق! — دېدى ئۇ ئاچچىق ھومىيىپ.

— سەن ئۇزۇن بولدى، پۇل ئەكەلمەيۋاتسەن! — دېدى داڭ - داڭ، سۆزنى قەرز ئۈستىگە يۆتكەپ. بۇنىڭ بىلەن ئۇنى قور-قۇتماقچى بولغانىدى.

— قورقما! مەندىن قورقىدىغان بولۇپ قالدىڭمۇ؟ — دې-دى ئۇ كۆكەمىلىك بىلەن قوللىرىنى پۇلاڭلىتىپ، — داڭزاڭغا① خەتلەپ قويۇۋەر! روزى مولا ئۆلگىنى يوق، ئۇنىڭ پۇلى بار تېخى! نېمە غەم يەيسەن، پۇلۇمنى بېرەلمەيدۇ دەۋاتامسەن!... مېنى چۈشەنسەڭ بولىدۇ، سېنى باي قىلغان ئادەم مەن!... مەن جۇمۇ مەن!...

— بولدى، بولدى، خاپا بولما! سەن ئاستا چىقىپ كەت!— داڭ - داڭ ئۇنىڭ غولىغا شاپىلاقلاپ گوللاپ چىقىرىۋەتمەكچى بولدى.

— قوغلىمىساڭمۇ ئۆزۈم چىقىپ كېتىمەن، — روزى مولا ئارقىغا بۇرۇلۇپ يەنە سۆزلەشكە باشلىدى، — مېنىڭ جېنىم بار تېخى. سېنىڭ پۇلۇڭنى تۆلەيمەن! سەن قورقما! — سېنى باي

① داڭزا — دەپتەر.

قىلغان ئاكاڭ مەن بولىمەن.

روزى موللا مەيدىسىگە بىرنەچچىنى مۇشتلىۋېلىپ دەلدەڭ-شىگەن ھالدا ئىشىككە قاراپ ماڭدى. ئۇ چىقىپ كېتىۋېتىپ:

— روزى موللىنىڭ قانداق ئادەملىكىنى بىر كۈنى چۈشىنىپ قالىسەن! روزى موللا شياۋتاڭدا ئوقۇغان جۇمۇ! ھەممەڭ چۈشىنىپ قالىسەن!

ئۇنىڭ سۆزى چوڭ كوچىغا چىققانىدىلا توختىدى. شام بىلەن خۇپتەن ئارىلىقى بولغاچقا، كوچىدا ئادەم شالاڭ ئىدى. ئەمدى ئۇ، قايسىبىر ئەپيۇنكەشنىڭ ئۆيىگە بېرىش زۆرۈرلۈكىنى تويلاپ قايا قىلىدۇر بىر تەرەپكە يول ئالغانىدى.

ئۇيغۇر كتاب تورىكتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى تارىسى

ئون تۆتىنچى باب

ھېسامىدىن زۇپەر بىلەن ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ئىككىسى — ئىككى ئاتلىق مۇجاڭ كىرىزغا كىلگەندە، زەمزەمدەك سۇزۇك ئېقىۋاتقان سۇ بويىغا بىر توپ بالىلار توپلىشىپ قالغانىدى. ئۇنىڭ ئىچىدە يەنە ئىككى چوڭ ئادەم بولۇپ، بىرى بېشىدا تەمرەتكىسى بار بالىلارنىڭ چېچىنى چۈشۈرۈۋاتاتتى. بېشىغا چاچ قويغان يالاڭباش بىرى چۈشۈرۈپ تازىلانغان بالىلارنىڭ بېشىنى سوپۇنداپ يۇيۇپ تازىلاپ دورا سۈرتەتتى. يىراقتىن قارىغاندا خۇددى بالىلارنىڭ تاز يارىسىنى داۋالاۋاتقان ياۋروپالىق دوختۇرەك كۆرۈنگىنى مەخسۇت مۇھىتى ئىدى.

— ئىشلار بەك ئالدىراشكەن!— دېدى ھېسامىدىن زۇپەر سالام بېرىشىنىڭ ئورنىغا.

— پاھ، قانداق شامال ئۇچۇرۇپ كەلدى؟ — مەخسۇت مۇھىتى چۆچۈپ بېشىنى كۆتۈرۈپ دوستلارنى كۆردى - دە، قولىنى سۈرتۈشكە باشلىدى.

— ياقۇنتاغنىڭ ئوتلىرى ئۆزىگە چوغدەك تارتىدۇ.

كەلمەي دېسەك چارە يوق يۈرەككە ئوتلار يامدۇ، — دېدى شائىر.

— ئوچمەن خاراشو①، — دېدى مەخسۇتباي، ئابدۇخالىقنىڭ شېئىرىنى ئاڭلاپ، ئاندىن غۇلچىنى كەرگەن پېتى كېلىپ قۇچاق-

① ناھايىتى ياخشى.

لىشپ قىزغىن كۆرۈشتى، — زېرەكنىڭ تۇراتتىم، ياخشى ۋاقىتتا كەلدىڭلار، — ئۇ بۇ سۆزنى ئۇستىلەپ - ئۇستىلەپ تەكرارلايتتى.

— مەخسۇت ئاكا، بۇ ئىشلاردىنمۇ خەۋەردار ئىكەنسىز، — دېدى ھېسامىدىن زۇبەير بېشىغا ۋازىلىن سۈرتۈلگەن چېچەك باش بالىلارغا قاراپ.

— روسىيىدىن بىرئاز دورا ئالغاچ كەلگەن. تەمرەتكىسى بار بالىلارغا ئىشلىتىپ كۆرسەم ئۇنۇمى خېلى ياخشى بولۇۋاتىدۇ.

— ھازىر، كەملىك قىلىۋاتقىنى بىر ئاق خالات، ئەگەر ئاق خالات كىيىۋالغان بولسىڭىز ياۋروپا دوختۇرلىرىنىڭ ئۆزىدىلا بولغۇدەكسىز!

بۇلار بىرئاز پاراڭلاشقاندىن كېيىن، ئەڭ ئاخىرقى ئىككى بالىنىڭ بېشىغا دورا سۈرتۈپ بولۇپ، ئاندىن ئاستانىگە ماڭدى.

— بېشىڭىزغا قالپاق كىيمەيلا كەلگەنمىدىڭىز؟ — ھېسامىدىن زۇبەير يولغا چىققاندا يالاڭباش كېتىۋاتقان مەخسۇتقا يېرىدى.

— ھە ... مەن كېلىشتىمۇ يالاڭباش كەلگەن، كېتىشتىمۇ يالاڭباش كېتىمەن! — دېدى ئۇ گويا بىر قىزىق ئىشنى سۆزلىمەكچى بولغاندەك كۈلۈمسىرەپ، — مەن بۇ يەرگە ئاتايىن شۇنداق كېلىمەن. نېمىشقا دېسىڭىزلەر، مېنىڭ بۇ كارىزىمنى «مۇجاڭ كارىز» دەپ ئاتىشىدۇ. مېنىڭ مەقسىتىم بۇ ئىسىمنى يۆتكەش. ھېچ بولمىغاندا بۇ كارىزنى «يالاڭباشنىڭ كارىزى» دەپ ئاتىسۇن ئۈچۈن ئاتايىن يالاڭباش كېلىمەن!

لېكىن مەقسەت بۇ يەردە ئەمەس ئىدى:

مۇھتىلار ئائىلىسىدە ئاكا - ئۇكا تۆتەيلەن بىرلىكتە ھەم زىرائەت، ھەم تىجارەت بىلەن شۇغۇللىناتتى. بۇلاردىن ئىككىسى — مەخسۇت مۇھتى 1910 - يىللاردىن ئېتىبارەن تىجارەت ئۈستىدە يۈرۈپ، موسكۋا، لېنىنگىراد، قازان، شەمەي، تاشكەنت،

ئالمۇتا قاتارلىق شەھەرلەرگە بارغان، ئاسىيا، ياۋروپا مەدەنىيىتى ۋە تەرەققىياتلارنى كۆرۈپ نەزەر دائىرىسى ئېچىلغان ۋەقەلىي ئىدى. ئۇ موسكۋادا تۇرغان يىللاردا رۇس ئوقۇتقۇچى يىللاپ رۇسچە ئۆگىنىپ، يەنە بىرمۇنچە بىلىملەرگە ئىگە بولغانىدى.

شىنجاڭغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، ئۇ ئۆزىنىڭ روسىيەدە ئادەتلەنگەن تۇرمۇشى بويىچە ياۋروپاچە كاستۇم كىيىپ گالستۇك تاقاپ يۈرەتتى. ھەتتا بېشىغا چاچ قويۇپ يالاڭباش مەھەللە كېزەتتى. مۇنداق يېڭىلىقلارغا چىش-تىرنىقى بىلەن قارشى تۇرىدىغان مۇتەئەسسىپ قارا كۆچلەر ئۇ زامانىدا بولۇپمۇ تۇرپاندا كۆپ ھەم كۆچلۈك ئىدى. مۇتەئەسسىپ كۆچلەر مەخسۇت مۇھتىنى «جەدىت»، «ئىمانسىز» دەپ ئۆچمەنلىك بىلەن قارشى چىقىشقان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ پىسخىكىسىنى قىلمايتتى. خۇراپىي بويۇنتۇرۇقلارنى پاچاقلاپ تاشلاپ ئۇلارنىڭ ھەرقانداق بېسىم ۋە قارغاشلىرىغا قۇلاق سالماستىن، ئۆزى تۇغرا دەپ تونۇغان يولدا مېڭىۋېرەتتى. دېمەك بۇگۈن ئۇنىڭ مۇجاڭ كارىزىغا يالاڭباش كېلىپ يەنە شۇ ھالەتتە ئاستانىگە قاراپ كېتىۋاتقانلىقىنىڭ تۈپ مەقسىتى مانا مۇشۇ يەردە ئىدى.

ئۇنىڭ بۇ خىل جاسارىتى شۇ زامانلاردا ئالغا ئىنتىلگۈچى زىيالىيلارنىڭ بىر ئۈلگىسى ئىدى. بولۇپمۇ ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ئۆزىنىڭ ئەتىگەنلىك قۇياشتەك جۇش ئۇرۇپ تۇرغان ياشلىق باھاردا ھەممىلا جەھەتتىن مەخسۇت مۇھتىنى ئۈلگە قىلاتتى.

شۇنىڭدەك، مەخسۇت مۇھتى ھەم ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ زېھنىي قابىلىيىتى، تالانتى ۋە بىلىم ئىقتىدارىغا ئالىي ئېھتىرام بىلدۈرۈپ، ئۇنى ھەر جەھەتتىن ئۆزىگە بەك يېقىن تۇتاتتى. ياش جەھەتتە كىچىك بولسىمۇ بۇرادەرچىلىك قىلاتتى. بولۇپمۇ شائىرنىڭ شېئىرىيەتتىكى ئىقتىدارىغا يۇقىرى باھا بېرەتتى. ئۇمۇمەن بۇ ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا چوڭقۇر مۇھەببەت ۋە يېقىن دوستلۇق مەۋجۇت ئىدى.

بۇلار ئاستاندىكە قاراپ كېتىۋاتماقتا. شامالدەك يېنىك ۋە سىلىق كېتىۋاتقان ئاتلارنىڭ ئۈستىدە ئۇلار ئۆزلىرىنى گويا يەلكەندە كېتىۋاتقاندەك كۆڭۈللۈك ھېس قىلاتتى. ئەتراپتىكى دەل - دەرەخلەر، پايانسىز ئۇزۇنغا سوزۇلغان زىرائەتلەر، مېۋىلىك باغلار ئومۇمەن باش كۆز كۆنلىرىنىڭ كامالەتكە يەتكەن گۈزەل مەنزىرىسى ھۇزۇر بەخش قىلاتتى. باغنىڭ شىمالىي تەرىپىدە ئۇزۇنغا بويلاپ كەتكەن گويا ئاپتاپتا كۆيۈپ قىزغۇچ ئايدەك كۆرۈنىدىغان يالقۇنتاغنىڭ جەنۇبىي ئېتىكىدە خۇددى رەڭدار چىلتەككە ئوخشاش نەقىشلەنگەن سىركىپ، تۈيۈق، لوكچۇن، قاراخوجا، ئاستانىلەردىن ئىبارەت بوستانلىقلارنىڭ ئومۇمىي مەنزىرىسى، ئاتلىقلارنى گويا باغۇ بوستانلىقتا كېتىۋاتقاندەك ۋە بۇ بوستانلىقلارنىڭ تارىخىي مەدەنىيەتلىرىنى ئەسلەپ تەسەۋۋۇر قىلغاندا گويا بۇ قەدىمىي مەدەنىيەت سارىيىدا ئېكسكۇرسىيە قىلىۋاتقاندەك ھېسسىياتلارغا غەرق قىلاتتى.

يول بويى پاراڭ قىزغىن داۋام قىلغانىدى:

— يالقۇنتاغ، ئىدىقوت، ئاستانە، بېزەكلىك!... — دېدى مەخسۇتھاي يىراقلارغا نەزەر تاشلاپ، — بۇ جايلار بىر زامانلاردا مەدەنىيەتنىڭ كانى ئىدى. دۇنيا مەدەنىيەت تارىخىدىن قالىرىغاندا، ياۋروپا بۇ جايلاردىن جىق ئارقىدا تۇراتتى. ھازىرچۇ، بۇ جايلار جىق ئارقىدا قالدى. بىز ھازىر جاھالەت - نادانلىقنا، خۇراپاتلىقتا قېتىپ قالغان بولساق، ياۋروپا ۋە ئامېرىكانىڭ باشقا جايلىرى تەرەققىياتتا جانلىنىپ كۆپ ئىلگىرىلەپ كەتتى. بۇ جاھالەت، بۇ خۇراپاتلىق بىزنى چۈشكۈنلەشتۈرۈپ، مەدەنىيەت تارىخىدىكى ئورنىمىزنى خاراب قىلىۋەتتى. بۇ بىزنىڭ بېشىمىزغا چۈشكەن زور ئاپەت. بۇ ئاپەتتىن قۇتۇلايلى دېسەك، بۇنىڭغا يول قويۇشمايدۇ. قۇتۇلۇشنىڭ ئەڭ ياۋاش يولى — مەرىپەت بىلەن ماڭساق، بۇنىڭغىمۇ يول يوق. جاھالەت بىلەن ئىستىبداتلىق

ئۆزئارا ماسلاشتى، ھەتتا بىر ياقىدىن باشقا چىقاردى. بىرەر سىنىپلىق ئەگ ئاددىي مەكتەپ قۇرۇپ ئىش باشلىغان بولساقمۇ، مۇتەئەسسىپ قارا كۆچلەر تۈرلۈك بوھتانلارنى چاپلاپ، ئىەرز شىكايەتلەر قىلىشتى. ئۇلارنىڭ شىكايەتلىرى يۇرتىمىزنى جاھالەتتە، خەلقىمىزنى نادانلىقتا قالدۇرۇپ ئىداره قىلىۋاتقان مۇستەبىت ھۆكۈمرانلارنىڭ سىياسىتىگە دەل كەلدى، ئاچقان مەكتەپلىرىمىزنى خۇددى گۇلنى توزدۇرغاندەك توزدۇرۇپ ۋەيران قىلىۋەتتى. مېنىڭ بۇ ئىشلارغا خېلى ئاچچىقىم بار. مۇستەبىت ھاكىمىيەتكە، مۇتەئەسسىپ قارا كۆچلەرگە غەزىپىم خېلى كۆچلۈك. مەن ھازىر بۇ مۇتەئەسسىپ قارا كۆچلەرگە قارشى مەردانە كەت قىلدىم. قېنى، سىلەر بىز ئاچقان مەكتەپلەرنى ۋەيران قىلغان بىلەن مېنىڭ ئىرادەمنى ۋەيران قىلالمايسىلەرغۇ دېگەنى قىلىپ، مۇتەئەسسىپلەرنىڭ سوروڭلىرىغا ئاتايىن يالاڭياش بارمەن. بۇ مېنىڭ ئەمەلىيىتىم بىلەن قارا كۆچلەرگە قارشى جەڭ قىلغانلىقىم... قانداق، قىلغان ئىشىم توغرىمۇ؟

— توغرا، توغرا.

— سىزنىڭ بۇنداق قىلغانلىقىڭىزغا بەزىلەرنىڭ ھەجىپىپ تۇرۇپ جېنى چىقىپ كېتەر! — ئابدۇخالىق ئۇيغۇر كۈلۈپ تۇرۇپ ئۇنىڭ سۆزىنى تەستىقلىدى.

— ئەلۋەتتە شۇنداق بولىدۇ. بەزەن مۇتەئەسسىپلەرنىڭ قولىدىن كەلسە مېنى چايناپ پورکۇۋەتكۈسى كېلىدۇ، — دېدى مەخسۇتباي پىسەنت قىلمىغان قىياپەتتە كۈلۈپ تۇرۇپ، — لېكىن ئامال يوق ... چىشى ئۆتمەيۋاتىدۇ.

بۇلار يەنە بىرمۇنچە سۆزلىشىپ، قىزىقچىلىقتا ئاستانىگە كېلىپ قالغانلىقىنى سەزمەي قالغانىدى. ئۇلار توپتوغرا مەخسۇتبايىنىڭ كۆرەسىگە كىرىپ، دەرۋازىغا يانداشتۇرۇپ سېلىنغان لاپاس ئاستىدىكى يازلىق ئوقۇرلارغا ئاتلارنى باغلاپ چايلاشتۇر-

غاندىن كېيىن، چوڭ كۆرەنىڭ تۆۋىدىكى تاختايدىن ياسالغان پەلەمپەي ئارقىلىق بالىخانىلىق مېھمانخانىغا چىقىپ كېتىشتى.

مەخسۇتبايىنىڭ چوڭ - چوڭ ئەينەكلىك دېرىزىلەر ئورنىتىلغان مېھمانخانىسى يورۇق ھەم ئازادە ئىدى. ئۆيىنىڭ ئىچى يوغان ئۇچ پارچە گىلەم بىلەن تولغان. تۆرىگە يوغان تاش ئەينەك توخنىتىلغان، مېھمانخانىنى چۆرىدەپ ئۈزۈن - ئۈزۈن مەخمەل كۆرپىلەر سېلىنىپ، قوشلاپ پەر ياستۇقلار تاشلانغانىدى. مېھمانلار كەشتىرىنى تاشقىرىغا سېلىپ قويۇپ پاكىز ئۆتۈكلىرى بىلەن ئانچە تەكەللۇپسىزلا يۇقىرى ئۆرلەپ، ھەركىم خالىغان يېرىدە كەڭ ۋە ئازادە ئولتۇرۇشتى.

مېھمانخانىنىڭ دەرىزە تەكچىسىدە ھەر خىل كىتابلار تىزىلغانىدى. قازان، تاشكەنت باسمىلىرىدا نەشر قىلىنغان تارىخ، باياز، دىۋانلار «شورا»، «ئاڭ»، «بايانۇلاھەق»، «قازان مۇخبىرى» «مولا نەسىرىدىن» قاتارلىق مەجمۇئىلەر ۋە گېزىتلەر شۇنىڭدەك بىرمۇنچە رۇسچە كىتابلار بار ئىدى. گىلەم تارتىلغان تامدا، بىر دانە قوش ئېغىزلىق ئوۋۇ مىلىتقىسى ۋە بىر دانە رۇس بەشئاتارىدىن ئېسىقلىق تۇراتتى. ئومۇمەن بۇ ئۆيدە ھەم قەلەم، ھەم ئەلەم بار ئىدى.

مېھمانلار كېلىش بىلەن تەڭ، قولغا سۇ كەلتۈرۈلۈپ چوڭ داستىخان سېلىندى. داستىخانغا ھەرخىل مېۋە - چېۋە، قەنت - گېزەكلەر قويۇلۇپ نان - توقاچلار سۇندۇرۇلدى ۋە جاندان چىنىلەرگە قاپقارا دەملەنگەن سىنچاي قۇيۇلدى. مېھمانلار كەڭتاشا ئازادە ئولتۇرۇپ چاي ئىچكەچ پاراڭلاشماقتا ئىدى.

— توخۇ كۆرگەننى چوقۇيدۇ، مولا كۆرگەننى ئوقۇيدۇ، دېگەندەك چاي مۇزلاپ قالدى، — دېدى مەخسۇتباي، كىتاب تىزىلغان تەكچىگە يېقىن ئولتۇرۇپ كىتابلارغا مىختەك قادىلىپ قالغان ئابدۇخالىق ئۇيغۇرغا خىتاب قىلىپ.

شائىر كىتابتىن بېشىنى كۆتۈرۈپ مەخسۇتبايغا خۇش خۇي

قاراپ قويغاندىن كېيىن، پىيالىنى ئېلىپ بىر ئىككى ئوتلىدى ۋە بىر بۇردا نان چاينىدى. ھويلىغا ئۇچ كىشى كىرىپ كەلدى. بۇلار ئاستانىلىق ئابدۇرۇسۇل ئەپەندى، پولاتقارى، نىيازقارى قاتارلىق كىشىلەر بولۇپ چوڭ كۆرەگە (مۇھتىلارنىڭ ھويلىسىنى ئاستانىدە چوڭ كۆرە دەپ ئاتايتتى) ھېسامىدىن بىلەن ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ كەلگەنلىكىنى ئاڭلاپ كەلگەنىدى. ئۇلار توپتوغرا مېھمانخانىغا كىرىپ ئۆزئارا سەمىمىي كۆرۈشۈپ ھال - ئەھۋال سوراشتى.

بۇ كىشىلەر، بىر - بىرىگە يات ئەمەس بەلكى پات - پات ئۇچرىشىپ تۇرىدىغان سۆھبەتداشلار ئىدى. بۇ ئۇچ كىشى ھەيدەر ئەپەندى ئاچقان مەكتەپتە ئوقۇغان زىيالىيلار ئىدى. شۇڭا ئۇلار ئوڭايلا ئۆزلىشىپ قىزغىن سۆھبەتكە كىرىشكەنىدى.

ئابدۇرۇسۇل ئەپەندى، ئېگىز بويلۇق، بۇغداي ئۆڭلۈك، كۆز چاناقلىرى چوڭقۇرراق كەلگەن، چاسا ئېگىك، قارەتتىلىك ئادەم ئىدى. ئۇنىڭ بىر تىلىم شاپالاقتەك قارا بۇرۇتى ھۆسنىگە خوپ ياراشقانىدى. تىزىنى بېسىپ تۇرىدىغان ئۇچ يانچۇقلۇق ئاق پەشمەت كىيگەن، ھەيدە يانچۇقىدىن يانچۇق سائەتنىڭ كۆمۈش زەنجىرى پىلدىرلاپ تۇراتتى. ھەيدەر ئەپەندىدە ياخشى ئوقۇغان بۇ كىشى ھەيدەر ئەپەندى كەتكەنىدىن كېيىن ئاستانىدە ئۆز ئالدىغا مەكتەپ ئېچىپ، مەرىپەتپەرۋەرلىكتە مەشھۇر بولغانىدى.

پولاتقارى، ئوتتۇرا بوي، مختا بەدەن، كۆزلىرى چوڭ-چوڭ كۆرۈنىدىغان يۇمىلاق يۈزلۈك ئادەم ئىدى. بۇ كىشىنىڭ ئازراق ساقلى بولۇپ، چىرايى سەپرىقىغا مايىل ئىدى. بۇ ھەم ھەيدەر ئەپەندىدە ياخشى ئوقۇغان، كېيىنكى چاغلاردا بىر مەزگىل قىرائەتمۇ ئۆگەنگەنىدى.

نىيازقارى ھەم ھەيدەر ئەپەندىدە ئوقۇغان، كېيىنكى چاغلاردا تىجارەت بىلەن شۇغۇللانغان، ئوتتۇرا بويلۇق، قارامتۇل،

ئېگەكلىرى ئۇچلۇق كەلگەن توم قارا بۇرۇتلۇق ۋە قاڭشارلىق ئادەم ئىدى.

بۇيانقىلار قىزغىن سۆزلىشىۋاتقاندا، ئابدۇخالىق ئۇيغۇر مۇقاۋىسى پۈزۈر ئىشلەنگەن، مۇقاۋىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى گۈللۈك رامكا ئىچىگە گۈزەل بىر ئايالنىڭ باش سۈرىتى چۈشۈرۈلگەن بىر كىتابنى كۆرۈۋاتاتتى. بۇ كىتابتا يالتىراق ئېسىل ۋاراقلارغا سىزىلغان قىستۇرما رەسىملەر بولۇپ، شائىر شۇ رەسىملەرنى كۆزدىن كۆچۈرەتتى. بەزەن رەسىملەر ئۈستىگە كەلگەندە قاراپ قادىلىپ قالاتتى. سۈرەتلەرگە گويا جان كىرگۈزۈۋەتكىلى قىل قالغان رەسسامنىڭ ماھارىتىگە تەھسىن ئوقۇيتتى.

لېكىن، ئىچكى جەھەتتە قاتتىق خورسىناتتى. شۇ قەدەر نەپىس، شۇ قەدەر گۈزەل، جانلىق، مەزمۇنلۇق سۈرەتلەرنىڭ نېمىلىكىنى چۈشىنىشكە ئاجىزلىق قىلغان، كۆزى ئوچۇق تۇرۇپ «ئەما» ھالەتتە قالغان شائىر ئۆزىگە قاتتىق خاپا بولاتتى ۋە خورسىناتتى.

بۇ گەرچە شائىرنىڭ ئىچكى ھېسسىياتى بولسىمۇ، لېكىن قاپاقتا نېمە بولسا، تېشىغا شۇ تېپىلىدۇ دېگەندەك، ئۇنىڭ ئىچكى خورسىنىشى بۇيانقىلارغا ئاللىقاچان سېزىلگەنىدى.

— قايسى كىتابكەن؟ — دېدى پولاتقارى شائىرنىڭ قولىغا سوزۇلۇپ قاراپ.

— ئەما كىشىدەك قاراپلا تۇرۇۋاتىمەن، — دېدى شائىر.

— «ئانا كارىنىنا»، — دېدى مەخسۇت مۇھتى يىراقتىنلا، — روسىيىنىڭ مەشھۇر يازغۇچىسى تولىستويىنىڭ كامالەت تاپقان ئەسەرلىرىدىن بىرى. ۋاقتىم يەتسىلا ئوقۇيمەن.

— بىز ئەما، بۇنىڭغا نېمە ئامال! — دېدى شائىر مەيۈسلىنىپ.

— مەنمۇ باشتا شۇنداق بولغان، — دېدى مەخسۇتباي چۈشەنچە بەرمەكچى بولۇپ، — تۇنجى قېتىم موسكۋاغا بارغاندا گويا

تەلىمىز ئادەمگە ئوخشاش، قىسقىسى بىر باغ سەرەڭگە سودىسى قىلىشقىمۇ ئاجىزلىق قىلدىم. شۇنداق شارائىتتا رۇس تىلى ئۇقۇش گۇنىشكە مەجبۇر بولدۇم. بىر ئادەمگە 70 خىل ھۈنەر ئارىلاش قىلىدۇ دېگەندەك، باشقا بىر مىللەتنىڭ تىلىنى ئۆگىنىپ قويۇۋېدىم. تۇرمۇشنىڭ ھەممە جەھەتلىرىدە ماڭا جىق پايدا قىلدى. بۇ ئارقىلىق رۇسلارنىڭ تۇرمۇشى، تارىخى، مەدەنىيىتى جەھەتلەردە بىر قەدەر چۈشەنچىلەرگە ئىگە بولدۇم. تولستوي، پۇشكىن ئەسەرلىرىنى بىۋاستە كۆرەلەيدىغان بولدۇم. پايدا دېگەن شۇ ئەمەسمۇ!؟ — مەخسۇت مۇھتى بۇرۇلۇپ ئابدۇخالىق ئۇيغۇرغا قاراپ داۋام قىلدى، — بىزنىڭ شائىرىمىز ئابدۇخالىق ئۇيغۇر، ئەگەر خەنزۇچىنى ئۆگەنمىگەن بولسا، جۇڭگونىڭ 24 تارىخىنى كۆرەلمىگەن بولاتتى. ھەرھالدا بىلگەننىڭ پايدىسى تولا، ئېيتىپ تۈگەتكۈسز تولا!

— مۇھىبۇل ئەپەندى بىلەن گۇلەندەم ئاۋۇستەي چۆچەكىكە كېتىپ قالمىغان بولسا، بىزمۇ رۇسچە ئوقۇغان بولساق ياخشى بولاركەن! — دېدى نىيازقارى ئارمان بىلەن ئىچىنى ئۇرۇپ، ئۇنىڭ چوڭقۇر نەپەس ئالغانلىقى خۇددى يىلان كۆشىگەندەك ھەممىگە ئىلغانىدى.

— مەخسۇت ئاكامدىن ئوقۇساقمۇ بولمىدۇ! — دېدى ھېسامدىن زۇپەر.

— ياخشى گەپ، مەن ئوقۇتاي، رۇسچە ئۆگىنىشكە بىسمىللا كەتمەيدۇ! — دېدى مەخسۇتباي چاقچاق ئارىلاشتۇرۇپ.

شائىر خىيالچان بولۇپ قالغانىدى. تاماق ئۈستىدىمۇ سۆزسۆھبەتلەردىمۇ ئۇنىڭ بىر نېمىنى ئويلىنىۋاتقانلىقى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئاخىر ئۇنىڭ خىيالى تاماقتىن كېيىن ئاشكارىلاندى:

— بۇ يىل كارۋان قاچان ماڭىدۇ؟ — دېدى شائىر بىر-

دىنلا خىيالدىن بېشىنى كۆتۈرۈپ، ئۇنىڭ سۆزىدىن مەقسىتى ئاشكارىلىنىپ قالغانىدى.

— كارۋان باشلىقى بىلەن روسچىنى ئايلىنىپ كېلەي دېمەكچىمۇسىز؟ — مەخسۇتباي ئۇنىڭ مەقسىتىنى چۈشەنگەنىدى.

— شۇنداق ئويلاۋاتىمەن.

— بۇنىڭغا ئانچە كۆچ كەتمەيدۇ، كارۋان بېشى قىلىپ قويساق، بىلله بېرىپ شەھەرلەرنى ئايلىنىپ كېلىسىز!...

شائىرنىڭ چىرايى ئېچىلىدى، گويا ئۇنىڭ رۇس نىلى ئۆگىنىشكە بولغان قىزغىنلىقى بىردىنلا ھەل بولغاندەك، كۆزلىرىدىن خۇشاللىق نۇرلىرى چاقنىغان ھالدا:

— بۇ يىل چوقۇم بېرىپ كېلەي! — دېدى.

دەل شۇ چاغدا كۆرەگە بىر كىشى كىرىپ كەلدى. ئۇيدىكىلەر دېرىزە ئەينىكىدىن قاراپلا ئۇنىڭ كىملىكىنى بايقاشتى.

— بۇ كېپىش بەگ قانداق قىلىپ بۇ يەرگە كېلىپ يۈرىدىغاندۇ؟ — دېدى مەخسۇتباي خۇش ياقماسلىق بىلەن.

ئادەتتە تۈرپانلىقلار ۋاڭنىڭ كاھلىرىنى سىپايىراق ئاتىغاندا «كېپىش بەگ» دەپ ئاتايتتى. بۇگۈن بۇ ئۆيدە جەم بولغانلار بىر قەدەر سىپايى كىشىلەر بولغىنى ئۈچۈن سىلىقراق گەپ بىلەن كېپىش بەگ دېگەنىدى.

ئاڭمچە كېپىش بەگ ھويلا خىزمەتچىسىنىڭ باشلامچىلىقىدا سالامنىڭ چوڭىنى قىلىپ مېھمانخانىغا كىرىپ كەلدى. ئۆيدىكىلەر ئۇنىڭ ھۆرمىتىگە ئىلگىرى - كېيىن بولسىمۇ، ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ قائىدە بويىچە قول سىيپاپ كۆرۈشكەندىن كېيىن تۆرگە تەكلىپ قىلدى. ئوردا بېگى ئانچە تۇزۇت قىلمايلا تۆرگە چىقىپ ئولتۇرۇپ پاتمە قىلدى ۋە ھەممەيلەن بىلەن ئامانلىق سوراشتى.

— بىلمەسىتىن شەھەرگە بېرىپتىمەن، ئۇ يەردىن ئاڭلاپ بۇ يەرگە كەلدىم، — ئۇ ئۆزىنىڭ كېلىشىنى تونۇشتۇرۇپ، — غوجام زادىلا ئولتۇرغۇزمىدى، بۇ گەپنى دېگىلى خېلى ئۆزۈن بولغان...

ئوردا بەگلىرى سۆزنى ئاشۇنداق ئۇقۇمسىز قىلاتتى، ئۇلارنىڭ سۆزىدىن، مەقسەتنىڭ زادى نېمە ئىكەنلىكىنى چۈشىنىش ئۈچۈن سەۋرچانلىق بىلەن زەن قويۇپ ئاڭلاشقا توغرا كېلەتتى. ئەگەر ئالدىراپ سوئال - سوراق قىلىدىغان بولسا، ئۇلار تېخىمۇ گاچىلىشىپ مەقسىتىنى ئاسانلىقچە چۈشەندۈرۈپ كېتەلمەيتتى. شۇڭا مېھمانلار سەۋرچانلىق بىلەن قۇلاق سېلىپ ئولتۇرۇشتى. بەگ سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ:

— گاڭ غوجامنىڭ كۆڭلىگە بەرمەر ئىش كىرىۋالمىدىغان بولسا، شۇنىڭغا قىلدۇرمىغىچە تىندۇرمايدۇ. ساڭدىن ئىككى دادەن بوغداي قاچىلاپ تۇرپانغا ئاپىرىپ ئابدۇخالىق شاھىر (شائىر سۆزىنىڭ بۇزۇلۇپ ئېيتىلىشى) بىلەن كۆرۈشۈپ كەل، بۇغدايىنى شاھىرنىڭ ئۆيىگە تۆكۈۋېتىپ كەل، شاھىر ماڭا، كۇچا ۋاڭلىرىنى چۆكتۈرۈپ، مېنى ماختاپ شېئىر يېزىپ بەرسۇن، مەن يەنە شاڭ① قىلىمەن دەپ ئەۋەتتى. شۇڭا مەن شاھىرنى ئىزدەپ تۇرپانغا بارغىنىم. ئۇ يەردىن سۈرۈشتە قىلىپ ئاستانىگە كەتتى دېگەننى ئاڭلاپ ئاندىن بۇ يەرگە كېلىپ قالدىم. بولمىسا بۇ يەرگە كېلىش ئۇخلاپ چۈشۈمدىمۇ يوق ئىدى، — دېدى.

شائىر ھۆپپىدە قىزىرىپ مىيىقىدا كۈلدى ۋە:

— بۇغدايىنى قۇيماي تۇرىدىغان ئىش ئىدى، — دېدى.

— نېمىشقا؟

تېپىك لۇكچۇن ئادەمى بولغان بەگ شائىرنىڭ سۆزىگە ئۆزىچە ھەيران بولۇپ «نېمىشقا» دېگەندە، «قا» قوشۇمچىسى بىلەن تەڭ ئاغزى كېلەنىڭ ئاغزىدەك ئېچىلىپ قالغانىدى. ئۇ-

① شاڭ (خەنزۇچە سۆز) — ئىنئام.

نىڭ شۇ تاپتكى تۇرقىدىن ھەم ھەيران قالغانلىقى، ھەم سۈئال قويغانلىقى چىقىپ تۇراتتى.

— ۋاڭ - غوجىلارنى ماختاپ يازىدىغان قەسىدىلەرنى سىيا - قەلەمدە يازغىلى بولماس، ئىپار - زەپەر بىلەن يېزىش-نىمۇ لايىق تاپماي تۇرۇۋاتىمەن، — دېدى شائىر سۆز ئويناتىپ.

— ياق، ياق، يازمىسىڭىز بولمايدۇ. بىزنى تىنىم تاپتۇر-مايدۇ، كېچىسىمۇ ئۇخلاتمايدۇ. غوجاملارنىڭ مەجەزىنى سىزلەر بىلمەيسىزلەر، ئۇلارنىڭ مەجەزى ئوتتەك ئىتتىك!

— مەن ئۇزۇندىن بېرى ۋاڭ - غوجىلارنىڭ يۈرىكىگە يېقىپ، ئاغزىغا تېتىغۇدەك نەزمىلەرنى يازمەن دەپ يۈرۈۋاتىمەن. بىراق لايىقىدا سىيا تېخى يېتىپ كەلگىنى يوق. يالغان ئېيتقان بولسام سۈرۈشتە قىلىڭ! مۇشۇ يارانلارنىڭ ھەممىسى بىلىدۇ. ئاڭلىسام شور دەريادا① بىر خىل قىزىل كەھرى تېشى بار دەيدۇ. شۇنى ئالدۇرۇپ كېلىپ يازماقچىمەن. ئۇنىڭدىن باشقىسى غوجاملارغا لايىق ئەمەس. سىز بېرىپ غوجاملارغا داتلاپ قويۇڭ، كەھرى تېشى يېتىپ كەلگەن ھامان غوجامنىڭ يۈرىكىگە ياقتۇدەك، ئاغزىغا تېتىغۇدەك نەزمە يېزىپ سوۋغا قىلىمەن!— دېدى شائىر كۈلىمسىنىپ ئولتۇرۇپ.

— ئۇ قاچان يېتىپ كېلۈر؟

— بۇلتۇر كەتكەن ھاجىلاردىن ئېيتىپ بەرگەن، ئۇلارنىڭ كېلىشىگە ئاز قالدى.

— بىز بىلمىز، بىز گۈۋاھ، — دېدى نىيازقارى ئىسپات بولۇپ.

— گەپ راست بولسا، مەن كېتىمەن، ئۇزۇن ئولتۇرالمايمەن، — بەگ ئورنىدىن تۇرۇپ خوشلاشتى. ساھىبخان ئۇنى پەلەمپەيگىچە ئۇزىتىپ قايتىپ كىرگەندە، ئۆيدە كۈلكىمەك بولۇۋاتاتتى.

① شوردەريا — قىزىل دېڭىزنىڭ خەلق ئاغزىدىكى ئاتىلىشى.

ئۇيغۇر كتاب تورىكتى
www.uyghurkitap.com

—ئاسانلا يولغا سالدىڭمزغۇ!
—بۇغداينى تۆكۈپ قويغىنى كېلىشمەپتۇ!
—بۇ خەقتىن قۇتۇلماق تەس.
دوستلار تەرەپ - تەرەپتىن سۆزلەپ كۈلۈشەتتى.
— ئۇنىڭ يولى ئاسان، — دېدى شائىر يۇقىرىقى سۆزلەرگە جاۋابەن، — كەھرى تاش شور دەريادىن ئاسان يېتىپ كەلمەيدۇ. ئۇ كەلگۈچە بىز بۇ يەردە نەيزىگە تەڭلەشكۈدەك قەلەم تەييارلاپ تۇرساق، ۋاقىت - شارائىت پىشىپ يېتىشكەندە، ئۇلارنىڭ يۈرىكىگە تەگكۈدەك نەزمىلەرنى يېزىپ ئۇلار تەرىپىدىن بوزەك قىلىنغان مىڭلىغان - تۈمەنلىگەن خەلقنىڭ كۆڭلىنى ئالساق كۇپايە قىلماسمۇ!؟

ئون بەشىنچى باب

بىرىنچى قېتىم كارۋان بىلەن شەمەي، تاشكەنت قاتارلىق شەھەرلەرنى بېرىم يىل ئايلىنىپ كەلگەن ئابدۇخالىق ئۇيغۇرغا ئۇ تەرەپلەردىكى خەلقنىڭ تارىخىي مەدەنىيىتى، ھازىرقى مەدەنىيەت سەۋىيىسى، خەلق تۇرمۇشى قاتارلىقلار كۆچلۈك تەسىر قىلغانىدى. شۇ يىللاردا ئوتتۇرا ئاسىيادا سوۋېت ھاكىمىيىتى قۇرۇلۇپ يېڭىدىن باشلىۋېتكەن تەرەققىيات، گۈللىنىۋاتقان مەدەنىي - مائارىپ، تەرەققىي قىلىۋاتقان مىللىي ئەدەبىي - سەنئەت ۋە باشقا رېئاللىقلار شائىرنى ھەيران قالدۇرغان ۋە ھاياجانلاندۇرغانىدى. شائىر قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، ئۇ تەرەپتە كۆرگەن - بىلگەنلىرىنى ئەل - ئاغىنىلىرىگە ھارماستىن سۆزلەپ بېرەتتى. رېئاللىقلارنى چۈشەندۈرگەندە ئۆز يۈرتىدا ھۆكۈم سۈرۈۋاتقان نادانلىق ۋە خۇراپاتلىقلارنى رەھىمسىز سۆكەتتى:

— ئۇ تەرەپتىكى تەرەققىياتلارنى كۆرگىنىمىزدە، بىز بۇ يەردە ئاتا بۆشۈكىدە ئۇخلاپ ياتقانلىقىمىزنى ھېس قىلىدىكەنمىز، — دېدى شائىر ھاياجانلانغان ھالدا. بۇ سۆز تۇرپان كونىشەھەرىدىكى ئىنايەتۇللا ئەپەندىنىڭ ئۆيىدە بولغانىدى. بۇ ئۆيدە يەنە لېتىپ ئەپەندى، ئۇرۇمچىدىن كەلگەن مۆمىن ئەپەندى قاتارلىقلار بار ئىدى. شائىر سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ:

— ئۇ تەرەپتىكى مەكتەپلەرنىڭ كۆپلۈكى كىشىنى ھەيران

قالدۇرىدۇ. مەكتەپ بىنالىرىنىڭ ھەممىسىلا پىشىق خىش بىلەن سېلىنغان، دېرىزىلىرى ئەينەكلىك، پارتا ـ ئورۇندۇقلىرى سىرلانغان، گويا بىر جەننەت. قايسىلا كوچىغا قارايدىغان بولساق قىزىلگۈلـ نىڭ غۇنچىسىدەك ئوغۇل ـ قىزلار قاتارلىشىپ كېتىۋاتقان. ھەرقانـ داق كىشىگە چەكسىز ھۇزۇر بەخش قىلىدۇ. ئەپسۇسكى بىزدە نېمە ئۈچۈن يوق، بىزنىڭ جەمئىيىتىمىز نېمە ئۈچۈن جاھالەت ئۈيـ قۇسىدا ياتىدۇ! بۇ ھالەت ھەرقانداق كىشىنى قاتتىق ئەپسۇسلاندۇرىدۇ!

يۇرتىمىزدا ھۆكۈمرانلىق قىلىۋاتقان جاھالەت سىياسىتى ۋە ئەل ئىچىدىكى نادانلىق ـ خۇراپاتىمقلارغا تۈپتىن قارشى تۇرۇپ كېلىۋاتقان شائىر بۇ قېتىم سەپەردىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن تېخىمۇ قارشى تۇرغانىدى. ئۇ تەرەپلەردە مەكتەپلەرنىڭ كۆپلۈكى، بۇ تەرەپتە ئاران بىر سىنىپلىق مەكتەپنىڭ بارلىقىدەك يارقىن سىلىشتۇرمىغا قاراپ، مەكتەپلەرنى كۆپەيتىپ قۇرغۇسى، توسالغۇلۇق قىلىۋاتقان ئىجتىمائىي تۈزۈمنى بۇزۇپ تاشلىۋەتكۈسى كېلىپ تىت ـ تىت بولاتتى.

ـــ بىز يەنە مەكتەپ قۇرۇشىمىز كېرەك، يېڭىشەھەردىكى بىر سىنىپلىق مەكتەپكە قاراپ تۇرماستىن كۆپرەك مەكتەپلەر ئېچىپ كۆپلەپ ئوقۇغۇچىلارغا ئىلىم ـ بىلىم بېرىشىمىز، بىزمۇ ھاۋادا ئۇچۇ ـ شىمىز كېرەك! ...

شائىرنىڭ سۆزلىرى، زامانداش تەرەققىيپەرۋەر دوستلىرىنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا ۋە ھمايىسىگە ئىگە بولاتتى.

ـــ ھازىرچە، تۇرپان كونىشەھەردە بىر سىنىپ، ئاستانىدە بىر سىنىپلىق مەكتەپ ئېچىپ تۇرايلى! ـــ دېيىشتى كۆپچىلىك.

شۇ كۈنى ئىنايەتۇللا ئەپەندىنىڭ ئۆيىدە بولغان سۆھبەتكە ئاسـ سەن، تۇرپان كونىشەھەردە بىر سىنىپلىق مەكتەپ ئېچىپ، ئىنايـ تۇللا ئەپەندى ئوقۇتقۇچىلىق قىلماقچى بولدى. شائىرنىڭ ۋە باشقا تەرەققىيپەرۋەرلەرنىڭ بۇ جەھەتتىكى قىزغىنلىقى گەرچە ئوللـ

قاندەك كۆچلۈك بولسىمۇ، ئەمما ئىجتىمائىي تۈزۈم ۋە دەۋر شا-
رائىتىنىڭ قاتتىق چەكلىمىسى ئاستىدا، ھازىرچە تۇرپان شەھىرىدە
ئىككىسى ئورۇندا ئىككىسى سىنىپلىق مەكتەپنىڭ بولۇشى ئۇلارنى
خېلى دەرىجىدە قانائەت قىلدۇراتتى. شۇڭا، ئۇلار بىرىنچى قەدەمدە
كونىشەھەردىكى مەكتەپنى قۇرۇپ، ئاستاندىدە ئىچىلىدىغان مەك-
تەپنىڭ تەييارلىق ئىشلىرىنى ئىككىنچى قەدەمگە قالدۇردى.

يېڭىشەھەردىكى مەكتەپ ئىككىنچىيىلغا قەدەم باسقاندا، ئوقۇغۇ-
چىلار تەڭشىلىپ خېلىلا كۆزگە كۆرۈنۈپ قالغانىدى. ئەتراپ نا-
ھىيىلەردىن، يېزا-شەھەرلەردىن كەلگەن چوڭ ياشلىق ئوقۇغۇچىلار
مەكتەپنىڭ ئالاھىدە زىننىتى ئىدى.

كۈندىلىك دەرس پروگراممىسىدا تەنتەربىيە دەرسىمۇ بار
ئىدى. ئوقۇغۇچىلار كوللېكتىپ گىمناستىكا ئويناياتتى. گىمناستە-
كىدىن كېيىن، «ئاتامان»، «رۇس گاگىرى» دەپ ئاتىلىدىغان
تەنتەربىيە ئويۇنلىرىنى ئويناياتتى. ئويىمانەڭنىڭ كەڭ ھويلىسىدا
بۇ خىل مەدەنىي پائالىيەتلەر ئوينالغاندا، يېڭىن ئەتراپتىكى بازار
بالىلىرى، بەزى چوڭ ياشلىق كىشىلەر كېلىپ تاماشا كۆرەتتى.
بۇنى يېڭىچە مەكتەپ پائالىيەتلىرىنىڭ ئىجابىي تەسىرى دېيىشكە
بولاتتى. بەزى ۋاقىتلاردا ئوقۇغۇچىلارغا دېكلاماتسىيە ئوقۇتۇش،
ۋە سۆزلىتىش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ نۇتۇق قابىلىيىتى ئۆستۈرۈلەتتى.
مۇنداق چاغلاردا سىرتتىكى خەلقلەر يېغىلاپ كېلىپ ئاڭلايتتى.
ۋەز-نەسىھەتلەرنىڭ مەزمۇنى — ئىلىم-بىلىم ئېلىشنىڭ پايدىسى، ئەخ-
لاق ۋە باشقىلارنىڭ ياخشىلىقلىرىنى تەشۋىق قىلىش بولغانلىقتىن،
ئاڭلىغۇچى خەلق تېگىشلىك تەربىيە ئالاتتى. بۇنىڭ
نەتىجىسىدە بىر تۈركۈم كىشىلەر ئوقۇش تەلىپىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ:

— ئەپەندىم، بىزمۇ ئوقۇساق بولامدۇ؟ — دېيىشەتتى.

— بولىدۇ. كەچقۇرۇنلۇقى سىنىپلار بىكار. كەچتە كېلىپ ئو-
قۇڭلار! — دەيتتى ئابدۇخالىق ئۇيغۇر.

شۇنىڭ بىلەن بىر سىنىپلىق چوڭ ياشلىقلارنىڭ ساۋات

چەقىرىش كۆرسىي بارلىققا كەلدى. بۇنىڭ تەسىرىمۇ ياخشى بولغانىدى.

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ۋە باشقا ئۇقۇتقۇچىلار بۇنىڭغا قانائەتلىنىپ قالمىدى. ئۇلار مەكتەپ پائالىيەتلىرىنى يەنە بىر بالداق يۇقىرى كۆتۈرۈپ تەسىر كۆرسىتىش ئۈچۈن باش قاتۇراتتى. شائىر تاشكەنتتە شەھىرىدە كۆرگەن مەدەنىي پائالىيەتلەرنى، تىياتىر، كۆنسېرتلارنى ۋە باشقا مۇزىكا - خورلارنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرەتتى. ھەتتا چايخانىلاردا مىللىي ئۇرۇپ - ئادەتكە سىڭىپ كەتكەن نەغمە - ناۋا، ناخشا - ئۇسسۇللارنى، ئۇرۇمچىدە نوچۇپنىڭ ئۆيىدە كۆرگەنلىرىنى ئەسلەپ، ئۇلارنى مەكتەپ پائالىيەتلىرىدىگە تەتبىقلايتتى. بۇ تەۋرىدا ئۇقۇتقۇچىلار ۋە مۇمىن ئەپەندى قاتارلىقلار بىلەن كۆپ قېتىم مەسلىھەت قىلىشىپ، مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنى ئاساس قىلغان ھالدا كونسېرت كېچىلىكى ئۇيۇشتۇرماقچى بولدى. مۇمىن ئەپەندى ئەدەبىيات - سەنئەت ئىشلىرىغا ئاجايىپ قىزغىن ئادەم بولغاچقا، بىرىنچى بولۇپ قوللاپ - قۇۋۋەتلىدى. بۇلار كۆپ قېتىم مەسلىھەتلىشىپ بىرقانچە كونسېرت نومۇرلىرى قۇراشتۇردى. ئەل ئىچىدە ئېيتىلىۋاتقان «داۋانچىك»، «ئالمىخان»، «پەريادەي»، «ئېگىز - ئېگىز تاغ باشىدا»، «ئانارخان»، «راي - راي» قاتارلىق مەشھۇر ناخشىلارنى تىزەپلاپ ئۇلارنىڭ ئەسلى تېكىستلىرىنى ئاساس قىلىپ ئىسلاھ قىلدى. نومۇرلارنى ئوقۇغۇچىلارغا ئۆگىتىپ سەھنىگە ئېچىقماقچى بولدى. مۇمىن ئەپەندى ئۆز قىزغىنلىقى بىلەن ئوقۇغۇچىلارغا ئۆگىتىشكە باشلىدى. شۇ ئەسنادا ئۆزى يەنە، «پېرىخۇن» ناملىق سەھنە ئەسىرى يېزىشنى پىلان قىلىپ، ئۇنىڭ ئىچىدىن بىرمۇنچە ھۆلەكلەرنى ئاجرىتىپ بىر نومۇر كومپىدىيىلىك كونسېرت تۈزۈپ چىقتى. ئوقۇغۇچىلارغا يەنە دېكلاماتسىيە ئوقۇش ئۈچۈن شېئىرلار يادلاتتى.

تەييارلىقلار پۈتكەندىن كېيىن، مەكتەپ بىناسىدا بىر ئاخشاملىق كونسېرت كېچىلىكى ئۆتكۈزمەكچى بولۇشتى. دەكتىك غەربىي تەرىپىدىكى ئايۋانچىنىڭ سۇپىسىنى سەھنە قىلماقچى بو-

لۇپ، ئىككى تۆۋرۈكنىڭ ئارىلىقىنى تاللىۋالغاندى، كېيىن ئارقا تەرىپىگە يەنە ئىككى تال تۆۋرۈك تىكىپ چەنزىلەر بىلەن باغلاپ تۆتاشتۇرۇپ، ئىككى يېنىنى بورا بىلەن توسۇپ، قىزىل شەلپەردە پەردە تارتىپ تەق قىلدى. سەھنىنى يورۇتۇش ئۈچۈن ئۆيلەردىن ئاسما پانار تاپتۇرۇپ كىرگۈزۈلەرنى زاپاس قىلدى. بۇ ئىشلار ئوقۇتقۇچىلارنىڭ رەھبەرلىكىدە ئوقۇغۇچىلارنى ھەربىكەتلەندۈرۈش ئارقىلىق ئورۇنلاتقانىدى. تاشقىرىدىن بىر غىچەكچى، بىر تەمبۇرچى، ئىككى دۇتار بىر داپچى تەكلىپ قىلىندى. كونسېرت كېچىلىكىگە ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئاتا - ئانىلىرى، كەچ كۈرس ئوقۇغۇچىلىرى تەكلىپ قىلىندى. بۇنىدىن باشقا ئىختىيارىي قاتناشقۇچىلارغا كەڭ يول بېرىلدى.

شۇ ئاخشىمى ئويىنىدەگىگە يۈزلىگەن تاماشىبىنلار كېلىپ پاكىز تازىلانغان يەردە ئولتۇرۇپ كونسېرتىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى غۇلغۇلا قىلىشاتتى. بەزىلىرى قىزىل شەلپەر تارتىلغان سەھنىنى تاماشا قىلاتتى. پەردە ئىچىدە چالغۇ ئەسۋابلىرى تەڭكەش قىلىنماقتا. ھەممە ئادەم دىققەت قىلىپ قۇلاق سېلىپ تۇرغاندا، بىردىنلا مۇزىكا باشلاندى. بىر قانچە چالغۇ ئەسۋابلىرىنىڭ تەڭكەش قىلىنىپ چېلىنغانلىقى كىشىلەرنىڭ يۈرەك تارىنى تىترەتكەندى.

پەردە ئېچىلمىغان، ئەمما سەھنىدە جىددىي تەييارلىق بولۇۋاتاتتى، ئورۇندۇقلارنى ئۈيان - بۇيان يۆتكەپ ئورۇنلاشتۇرغان ۋاقتىتكى تاراق - تۇرۇقلار، سازچىلار قەيەردە ئولتۇرسا مۇۋاپىق بولىدىغانلىقى توغرىسىدىكى گەپ - سۆزلەر، سەھنە باشقۇرغۇچىلارنىڭ ئۈيان - بۇيان مېڭىشلىرى تاماشىبىنلارنىڭ دىققىتىنى قوزغاپ، پەردە چاپسانراق ئېچىلسىكەن دەيدىغان تەلەپكە كەلتۈرەتتى. دەل شۇ چاغدا بىرىنچى قېتىملىق ئۇشتەك چېلىندى. ئۇشتەك چېلىنىش بىلەن مۇزىكا توختىدى. زالدىكى ئاۋازلار بىرىلەپ ئەمدى نېمە چىقاركىن دەپ تەقەززا بولۇۋاتقاندا، سەھ-

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى تارىخى

نىنىڭ ئالدىغا لېتىپ ئەپەندى چىقىپ خەلقنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە تارتتى. ئۇ ئالدى بىلەن خەلققە سالام بېرىپ قىسقىچە سۆز قىلدى:

— ھۆرمەتلىك مېھمانلار، ئاتىلار، ئاكىلار، سىزلەرنى چىللاپ ئەكەلگەنگە چۈشلۈق ئىش يوق، شۇنداق بولسىمۇ مەكتىپىمىزنىڭ ئىشلىرىدىن، ئوقۇغۇچىلىرىمىزنىڭ قانداق ئوقۇۋاتقانلىقىدىن قىسقىچە مەلۇمات بېرمەكچىمىز. بۇ بىر يېڭىلىق. بۇ توغرىدا ئەجرىبىمىز كەمچىل. نومۇرلىرىمىزنى كۆرۈپ قىممەتلىك پىكىر بېرىشىڭىزلارنى ئۈمىد قىلىمىز.

بىرىنچى نومۇرىمىزدا: ئوموۇمىي خور

پەردە ئېچىلغاندىن كېيىن 21 ئوقۇغۇچى — ئالدىنقى قۇرىدا بىر، ئاخىرقى بەشىنچى قۇردا سەككىز ئوقۇغۇچى ئوچ بۇرجەك تىزىلىپ چىقىپ مەۋلۇت مۇناجاتى بىلەن يەنە بىر مەكتەپ شېئىرى ئوقۇدى. تامام بولغاندا پەردە يېپىلدى.

ئىككىنچى نومۇردا: دېكلاماتسىيە

زالدىكىلەر دېكلاماتسىيە سۆزىنى تۈنجى قېتىم ئاڭلاۋاتاتتى. بۇ قانداق نەرسىدۇر دەپ دىققەت بولۇۋاتقاندا، ئۇشتۇمتۇت چېلىنىپ پەردە ئېچىلدى. بىر ئوقۇغۇچى چېۋىر قەدەم تاشلاپ سەھنىگە چىقىپ كۆپچىلىككە تەزىم قىلغاندىن كېيىن، دېكلاماتسىيە ئوقۇشقا باشلىدى:

ۋىجدان ئازابى

جاھالەت كۆلپەتىدىن بىزگە بىر كۈن كۆپ خاتا باردۇر،
ئېيتىڭىزچۇ ھالىمىزنىڭ قايسىمىزدە ساپا باردۇر؟
جاھانىنىڭ ھالىدىن ۋاقىپ بولۇپ تۇرماقنىڭ ئورنىغا،
بىرىنى شاكىيو سايلاپ ئارقىدىن دەۋايىمىز باردۇر.
ئىناقلىق — ئىتتىپاقلىقنىڭ نىشانى قالمىدى بىزدە،

يېڭى باشنى كۆتۈرگەنلى ئۇرۇپ يېقىتقانىمىز باردۇر.
بىرى بىر ياخشىلىق قىلسا ئۇنىڭ يادىنى قىلماق يوق،
ئېپى كەلسە بېرىپ ئەۋرەتلىرىنى ئاچقانىمىز باردۇر.
بىناگاھ دوستىمىزدا بىر ئەيىب زاھىر بولۇپ قالسا،
يوشۇرماي بىرگە ئوننى قېتىپ چاقىنىمىز باردۇر.
خۇشامەت بابىدا بىزدەك ماھارەت ئۇستىسى يوقتۇر،
قۇۋلۇغۇ شۇملۇق بىلەن رەڭمۇ رەڭ يالغانىمىز باردۇر.
ئويۇن - چاقچاق تۆپەيلى ئۆزئارا بىئەپ بولۇپ قالساق،
ياراشماق ئورنىغا ھەدەپ ئوت ياققانىمىز باردۇر.
يەنە يۇرت پايدىسىغا جەم بولۇش بىزدە بەسى مۇشكۈل،
نەزىر، توي ۋە زىياپەتكە بېرىپ ياتقانىمىز باردۇر.
كېرەكسىز مۇستەھەپ ئىشلار ئۈچۈن جاننى پىدا قىلدۇق،
ۋە لېكىن ھەجگە باج ئالسا توزۇپ قاچقانىمىز باردۇر.
ئىلىم - پەن ئىجتىھادىغا كۆڭۈلنى قويمىدۇق بىزلەر،
ئوقۇرمەن، ئوقۇتۇرمىز لېكىن سېغىز چاينىشىمىز باردۇر.
ئىلىم - پەڭگە يۇرۇش قىلغان ئۇچار كۆكتە، ئۇزەر سۇدا،
مىنىشكە بىز تاپالمايى ئات يايىاق قالغانىمىز باردۇر.
گۇركىرەپ كەلسە «ئاپتوموبىل»، «نېمە بۇ ئەي خۇدايىم» دەپ،
ئەقىلنى ئىشلىتەلمەي داڭ قېتىپ قالغانىمىز باردۇر.
ھۈنەر بىلەن سانائەتتە يېتىشتۇق دەپ قانائەت قىپ،
ئۇماچ ئىچمەككە خۇمداندا ھېجىر قۇيغانىمىز باردۇر.
تائاۋۇن ھەم قەنلىسۇر ئورنىغا بىزلەردە بىر ئادەت —
بىلىمگە سايە قىلغانىنى تېپىپ قاقتانىمىز باردۇر.
بوۋىلار شۆھرىتىنى، غەيرىتىنى ھېچ سېغىنمايمىز،
قىلىپ غەپلەت - جاھالەتتە تېخى پو ئاتقانىمىز باردۇر.
مىسلى جەننەت تاغۇ دەريانى بېزەشكە يوق كىشى،
ئېگىز قىرلاپ پەز ياستۇقنى بىغەم ياتقانىمىز باردۇر.

① ئاپتوموبىل.

ئىت ئۇرغۇچىغا ئامراق دەپ بىزدە بار تەمسىل،
لويى، ئامبال، ۋاڭ - غوجامنى سېمىز باققانمىز باردۇر.
مۇنەججىم، ئىنژېنېر، ئالىم، تەپەككۇر ئەھلى ئورنىغا
تونۇر سەللا، نەپسى بالا خەلپەتۇ سۈلتانىمىز باردۇر.
ھەسەتخورلۇق، كۆرەلمەسلىك ۋە يا ئۆزى قىلالماسلىق،
قىلدۇرۇپ باغلىسا بەلنى تۇمەن بوھتانىمىز باردۇر.
ئەل ۋە يۇرتنىڭ دەردىگە قىلچە بولمىدۇق دەرمان،
كېلۇر بىر كۈن شۇ چاغدا مىڭ تاغار پۇشمانىمىز باردۇر.
ئابدۇخالىق بولدى قىل، ئاۋارە بولما، نالىما!
ۋاقتى كەلگەندە ئازابقا تەييار ۋىجدانىمىز باردۇر.

ئوقۇغۇچى دېكلاماتسىيىنى تۇغتىمچ تەزىم قىلغاندا، ئامما قىزغىن ۋە ئۇزۇنغىچە چاۋاك چالدى.

نۆۋەتتىكى نومۇرداشكىنەپەر ئوقۇغۇچى چىقىپ ئەپىۋنكەشلەرنى تەنقىد قىلىدىغان «راي - راي» نى ئورۇندىدى:

ئەپىۋن دېگەن نىجىسلىك
بىلەمسەن زىيانىنى.
قۇلاق سېلىپ ئىشتىكىل،
مەن سۆزلەي بايانىنى.
راي - راي، راي، راي.

ئەپىۋن دېگەن چوڭ زەھەر،
ھاياتىڭغا خەۋپ يېتەر.
ئالتۇن - كۈمۈش كۆپ كېتەر،
بىلدىڭمۇ زىيانىنى!
راي - راي، راي - راي.

ئوڭدا يانقان ئەپىۋنكەش،
شولاپ چەككەن ئەپىۋنكەش،

چىرايى سامان سېرىق،
كاردىن چىققان ئەپيۇنكەش.
راي - راي، راي - راي،

ئەپيۇن دېگەن نەجىسنى
دەسسەپ چىراغ - غاگۇزىسنى،
ئوتقا سېلىپ كۆيدۈرۈپ
بېرەيلى نەق جاجىسنى.
راي - راي، راي - راي.

توغرا ئېيتتىمۇ جان دوستۇم،
ئەپيۇن چەكمە دەپ توستۇم.
مەن ئۇقتۇمۇ؟ مەن ئۇقتۇم،
تاشلا بۇ نىجاسەتنى!
راي - راي، راي - راي.

— يەنە بىر، يەنە بىر!
— ئەپيۇنكەشلەرنى راسا جايلاپتۇ!
خەلقنىڭ تەلىپى ئاستىدا بۇ نومۇر ئۇچ قېتىم ئويناندى.
نۆۋەتتىكى نومۇردا مۆمىن ئەپەندى «پەرىيادەي» نى ئورۇندىدى:

زىمىستان كۆرمىگەن بۇلبۇل
باھارنىڭ قەدرىنى بىلمەس.
جاپانى چەكمىگەن ئاشىق
ۋاپانىڭ قەدرىنى بىلمەس.

ئۇنداق ئەتمەڭلار مېنى، مۇنداق ئەتمەڭلار مېنى،
ئاقىۋەت لازىم بولارمىز، تاشلىۋەتمەڭلار مېنى.

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى تارقىتىش

پەريادەي، تاشلىۋەتمەكلار مېنى، پەريادەي،
سەن، سەن مېنى سەن خاراب قىلدىڭ مېنى سەنەي،
ئوتلارغا سېلىپ كاۋاپ قىلدىڭ مېنى سەنەي.

بۇ يەرگە كەلگەندە، مۆمىن ئەپەندىنىڭ ئايالى نۇرا خانىم ئۇسسۇل ئويناپ چىقىپ ماسلاشقانىدى، تاماشىبىنلار ئىنتايىن رازى بولۇپ چاۋاك ئۇستىگە چاۋاك، تەلەپ ئۇستىگە تەلەپ قويۇپ، ئۇلارنى قانچە قېتىملاپ تەكرار ئويناتتى.

نومۇرلار بىر - بىرىدىن قىزغىن قارشى ئېلىندى. مۇنداق بولۇشى نومۇرلارنىڭ پۈختا ۋە تاكامۇللاشقانلىقى بىلەن ئەمەس، مۇھىمى خەلقنىڭ سەنئەتكە بولغان ئىنتىزارلىقى ئىدى. ئۇيغۇر خەلق سەنئىتىنىڭ تۇنجى قېتىم سەھنىگە چىقىپ تۇرپان خەلقى بىلەن يۈز كۆرۈشكەنلىكى ئەنە شۇنداق قىزغىن كەيپىيات ئىچىدە بولغانىدى.

بۇ ئارىلىقتا يەنە بىرقانچە نومۇرلار ئارقىمۇ ئارقا كۆرسىتىلگەندىن كېيىن، ئەڭ ئاخىردا «پېرىخۇن» دەپ نام قويۇلغان كونسېرت ئېلان قىلىندى. پەردە ئېچىلىش بىلەن، بېشىغا ئۇچلۇق كۆلا كىيگەن، گەردىنىگە ئۆچكە چۈپۈرلىرى چاپلانغان، پۈتىگە كوكۇلا چاش قىستۇرۇپ، غەلىتە كۆرۈنۈشلۈك قارا ساقال تاقىغان پېرىخۇن خەنجىرىنى شاراقلىتىپ سەھنىگە چىقتى. ئۇنىڭ ئاجايىپ - غارايىپ گىرىمى كىشىلەرنى تەئەججۇپلەندۈرگەندى. سەھنىنىڭ بىر چېتىدە ئىككى داپچى داپ چالاتتى. پۇشقاقلىرىنى تىزىغچە تۇرۇۋالغان يالىڭاياغ پېرىخۇن بەئەينى جىن - ئالۋاستىلاردەك سەكرەپ غەيرىي رەسمىي ئۇسسۇل ھەرىكەتلىرىنى ئورۇندىغاندىن كېيىن ناخشىسىنى باشلىدى:

ئەزەمتەلەيكۇم ئوقۇيمەن،
جىنغا توقۇم توقۇيمەن،

جەن سەكرىسە — سەكرىسۇن،
مەن سەكرىمەي ئۇقۇيمەن!

داپچىلار پاۋۇز ئورنىدا گۈلدۈرلىتىپ داپ چالغاندا، پېردىخۇن خەنجەرنى شاراقلىتىپ، ئېگىز - پەس سەكرەپ ئۇسسۇل ئويناپ، بىر - ئىككى چوڭگىلىۋېتىپ ئاندىن ناخشىسىنى داۋاملاشتۇردى:

كەككا كىبەن كاكىبا
جەن قورقىدىغان داپچى بار.
داپچىلاردىن قورقمىساڭ
خەنجەر - پىچاق مەندە بار.

بەسەي يېسەڭ بەسەي يە،
جۇسەي يېسەڭ جۇسەي يە.
نېمە يېسەڭ قامىلىشىدۇ،
قوپساڭ پۇتۇڭ ئالمىشىدۇ.

كاڭدا ياتساڭ كاڭدا يات،
چاڭدا ياتساڭ چاڭدا يات.
جاھالەتۇ خۇراپات،
بولدى ئاپەت - خارابات.
ياتساڭ كۆزۈڭ يۇمۇلىدۇ،
توپا تاشلاپ كۆمۈلىدۇ ...

بۇ نوھۇر تېخىمۇ قىزغىن ئالقىشقا ئېرىشىپ ئىككى - ئۈچ قېتىم تەكرارلاندى. تاماشابىنلار ئىنتايىن رازى بولدى.

كونسېرت كېچىلىكى ئاخىرلاشقاندا، ئابدۇخالىق ئۇيغۇر سەھنىنىڭ ئالدىغا چىقىپ ئىرئاز سۆز قىلماقچى بولدى. ئۇ ئال-

دى بىلەن:

— خالايىق، بىزنىڭ ئويۇنىمىز قانداق بولىدۇ؟ — دەپ سوئال قويدى.

— ناھايىتى ياخشى بولىدۇ! — تاماشابىنلار بىر ئېغىزدىن چۇقان سېلىپ جاۋاب بېرىشتى.

— شۇنداق ....— دېدى ئۇ سالماقلىق بىلەن بىرئاز تىنىپ ئۆلىپ. — ياخشى ئىش بولغىنى ئۈچۈن، ھەرقايسىڭلارغا مەسىلىھەت قىلماستىنلا ئۆزىمىزچە مۇشۇنچىلىك تەييارلىدۇق. يەنە بۇنى مەخپىي تۇتتۇق. شۇنداق قىلمايمۇ مۇمكىن ئەمەس. بۇ ئىشلىرىمىز بەزى كىشىلەرنىڭ قۇلقىغا كىرسە، ئۇلار قاتتىق رەنجىيدۇ. مەسىلەن، ئەدەبىيات - سەنئەت ئىشلىرىمىزدا قىيىنچىلىق خېلى كۆپ، توسالغۇلۇقلارەۋ بار. قىيىنچىلىق بار دەپ، بۇ ئىشلارنى قىلماي يەنە بولمايدۇ. مېنىڭچە قىلىش كېرەك، تېخىمۇ ئوبدان ئىشلەش كېرەك. بۇ، بىر باشلىنىش بولسۇن. بۇندىن كېيىن تېخىمۇ تەرەققىي قىلدۇرىمىز. ھەممىڭلەرگە مەلۇمكى، بىزنىڭ توي - مەشرەپلىرىمىز ۋە قاتارى مەشرەپلىرىمىز بار. ئۇ مەشرەپلەر ئۆيى ئىچىدە ئورۇندىلىدۇ. بۈگۈن ئاخشام ئويىنغانلىرىمىز ئاشۇ مەشرەپلەرنىڭ بىر تەرەققىياتى. بىز ئۆيى مەشرەپلىرىنى سەھنىگە ئېچىتتۇق. بىرمۇنچە يېڭى مەزمۇنلارنى قوشتۇق، خەلقنى ئويغىتىپ، مەرىپەتكە، مەدەنىيەتكە، تەرەققىياتقا باشلىماقچى بولدۇق. بىز بۇنچىلىك ئىشلارنى قىلىساق ياكى قىلىشقا جۈرئەت قىلىساق، بىزنىڭ ھالىمىز قانداق بولماقچى؟! دۇنيادا قانداق ئىشلار بولۇۋاتىدۇ، قانداق تەرەققىياتلار كېتىۋاتىدۇ، بۇنىڭدىن خەۋەر تاپماي جاھالەت ئۇيقۇسىدا يېتىۋېرىدىغان بولساق، ھالىمىزغا ۋاي، خاراب بولىمىز. قالاقلىق ئۆلۈم بىلەن باراۋەر. داۋاملىق قالاق ھالەتتە قېلىۋەرسەك، بۈگۈنكى دۇنيادا باشقىلار تەرىپىدىن ئوڭايلا يېيىلىپ كېتىمىز، مىللىتىمىز تارىخ سەھنىسىدىن ئىزسىز غايىب بولىدۇ. قۇرغا سىڭگەن سۈدەك سىڭىپ تۈگەيمىز... بۇ ئىشلارنى كۆز ئالدىمىزغا

كەلتۇرسەك قورقۇمىز كېلىدۇ. زالىملار بىزنى نادانلىق، جاھالەت بۆشۈكلىرىگە بۆلەپ قويۇپ، ئۇزۇن مۇددەت ئەللەي قىلماقچى بولدۇ. ئەگەر بىز زالىملارغا بوزەك بولمايمىز دېسەك، كۆزىمىزنى ئېچىشىمىز، تەرەققىياتقا قاراپ ماڭىشىمىز كېرەك. ئۆزىمىزنى غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ئويغىتىپ كۆزىمىزنى ئاچمىز دېسەك، مەكتەپلەر ئېچىپ بالىلىرىمىزنى ئوقۇتۇشىمىز، ئۆز تەقدىرىمىزنى ئىلىم - بىلىم بىلەن ھەل قىلىپ، ئىلىم - بىلىم يولىدىن ئىبارەت پارلاق ئىستىقبالىمىزنى تېپىشىمىز كېرەك، بۇ بىزنىڭ يېگانە يولىمىز. ئوقۇپ، ئۆگىنىپ بىلگەندىلا، دۇنيانىڭ ھازىرقى تەرەققىياتىغا يېتىشىپ ماڭغىلى بولىدۇ. باشقا ئەللەردە باشقا مىللەتلەر ئاسماندا غارقىراپ ئۇچۇۋاتىدۇ. ئوقۇساق، بىلسەك، بىزمۇ ئۇچالايمىز! ئاتىلار، ئاكىلار، بىز ئەمدى بىر سىنىپلىق مەكتەپ قۇرالمىدۇق. كۆچىمىز ئاجىز، ماغدۇرىمىز يوق، شۇنداق بولسىمۇ بۇگۈن ئاخشام تۈنجى قېتىم كونسېرت كېچىلىكى ئۆتكۈزۈپ سىزلەرگە سالام بەردۇق، كۆڭلىمىزگە يارىشا ھەممىگىزلار ياخشى بوپتۇ دېدىگىزلار. سىزلەر ياخشى بوپتۇ دېگەن ئىشنى بىز، بۇنىدىن كېيىن راۋاجلاندۇرۇپ تېخىمۇ ياخشى قىلىشقا ۋەدە بېرىمىز. سىزلەرمۇ مەدەت بېرىڭىزلار، بالىلىرىڭىزلارنى مەكتەپكە كۆپلەپ ئەۋەتىڭىزلار، ئوقۇتۇشقا مانا بىز تەييار! چوڭلار كەلسىمۇ، كەچقۇرۇنلۇقى ئوقۇتۇپ ساۋاتلىق قىلىشقا ھۆددە ئالىمىز! قانداق!؟ شۇنداق قىلساق بولامدۇ؟

— بولىدۇ، بولىدۇ. ناھايىتى ياخشى بولىدۇ!

ئامما بىر ئېغىزدىن ماقۇللايدىغانلىقلىرىنى بىلدۈرۈپ ۋارقىراشتى.

— رەھمەت سىزلەرگە، كەلگەن قەدىمىڭىزلارغا رازى بولىڭىزلار!

ئۇيغۇر كتاب تورىكتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى تارقىسى

ئون ئالتىنچى باب

توقسۇن بازىرىنىڭ ئوچ ئاچا يول ئوستىگە قۇرۇلغان ئاشپۇزۇل، دۇكانلىرى ئالدىغا بۇگۈن ئەتىگەنلىكتىلا بىر توپ ئادەملەر توپلىنىپ قالغانىدى. ئۇلار دۇكان ئالدىدىكى ئۇزۇنچاق بەندىكلەردە ئولتۇرۇپ پاراڭلىشاتتى. پاراڭ قىزىق بولسا كېرەك، ئارىلاپ پاراقلىشىپ كۈلۈشەتتى.

توپلانغانلار ئىچىدە ھەمدۇل بايۋەچچە بارئىدى. ئېگىز بويلۇق، زور گەۋدىلىك، ئاق پىشماق، يۇمىلاق يۈزلۈك، قارا قاش، قارا كۆز كەلگەن ھەمدۇل بايۋەچچىنىڭ ئۇچىسىدىكى ناۋاتىرەڭ شايە چاپىنى بىلەن بېشىدىكى تەقىيە دوپپىسى كۆزگە ئالاھىدە كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئۇنىڭدىن باشقىلىرىمۇ توقسۇنلىق شۇ يىللاردا كۆزگە كۆرۈنگەن زىيالىي ياشلىرى ئىدى. بۇ قەدەر خىل كىشىلەرنىڭ بۇگۈن ئەتىگەنلىكتە بۇ يەرگە توپلىنىپ قالغانلىقى بازارنىڭ بۇ چېتىدىكى بەزى دۇكانداراڭرنى تاڭ قالدۇرغانىدى.

— بۇگۈن نېمە بولدى؟ بىرى كېلەمدۇ - يا! — دېدى بىر دۇكاندار قارشى تەرەپتىكى سودىگەرگە ئاڭلىتىپ.

— مېھمان كېلىدۇ! — گەزمال سودىگىرى ئۇنىڭ گېپىگە جاۋاب بەرگەچ، دۇكىنىدىن چىقىپ بۇ تەرەپكە ئۆتتى.

— نەدىن؟

— تۇرپاندىن.

— گەپكەن؟

— ئابدۇخالىق ئۇيغۇر كەلگۈدەك.

— ئابدۇخالىق ئۇيغۇر!؟

— سەن تېخى ئاڭلىمىدىڭمۇ؟ بۇ گەپ ناھىچە كۈندىنلا بار-غۇ! ئۇنى ناھايىتى كاتتا شائىر دېيىشىدۇ، ھەممىسى شۇ كىشى ئى ساقلاۋاتىدۇ.

دەرۋەقە، بۇگۈن تۇپلانغان زىيالىيلار ئابدۇخالىق ئۇيغۇر-نى ساقلىشىۋاتاتتى. ئەسلىدە شائىرنىڭ ھەمدۇل بايۇەچچە باش-چىلىقىدىكى بىرقانچە كىشىلەر چىللاپ، موڭغۇللارنىڭ 6 - ئاي-نىڭ بىرىدە ئۆتكۈزىدىغان مەدىر① بايرىمىنى كۆرگەچ، توقسۇننىڭ تاغ - يايلاقلىرىنى سايالىمەت قىلىپ ئويناپ كېلىشكە تەكلىپ قىلغانىدى. بۇ تەكلىپ شائىرنىڭ شۇ يەردىكى موڭغۇللار تۈرمۇشىنى كۆرۈش ۋە موڭغۇل تىلى ئۆگىنىش ئارزۇ-سىغا ئۇيغۇن كەلگەنلىكتىن ماقۇل كۆرۈپ بۇگۈنكى كۈندە كې-لىشكە ۋەدە قىلغانىدى. شۇڭا توقسۇنلۇقلار بۇگۈن ئەتىگەن تە-رەپتىلا بازارغا جەم بولۇپ شائىرنى كۈتۈۋاتاتتى. ئۆرۈك پىشىتى، تۇن قىسقا، كۈن ئۇزۇن چاغلار بولغاچقا، مۇنداق كۈنلەردە تۇرپانىدىن باش تۇخۇدا يولغا چىققان ھەرقانداق يولۇچى ئاش ۋاقتىغا قالماي توقسۇنغا يېتىپ كېلىشى مۇمكىن ئىدى. شۇڭا شائىرنى كۈتۈۋاتقانلار ئاردلاپ بىلەك سائىتى ۋە يانچۇق سائەتلىرىگە قاراپ قويۇشاتتى. بۇنىڭدىن ئۇلارنىڭ قانچىلىك تەقەززا بولۇۋاتقانلىقى كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

ئاقتاش يولى تەرەپتىن ئۇچقاندەك تېز كەلگەن خەۋەرچى خۇددى قاڭقىپ كەتكەن پومزەكتەك ئاتتىن چۈشۈپ «كەلدى - كەلدى» دەپ خەۋەر يەتكۈزدى. كۈتكۈچىلەر بىردىنلا جانلىنىپ ئورۇنلىردىن تۇرۇپ، يول تەرەپكە بۇرۇلۇپ تۇرۇشىغا ئىككى ئاتـ

① مەدىر — موڭغۇللارنىڭ يازلىق بايرىمى.

لمق مېهمان يېتمپ كېلىشتى. ئۇلاردىن بىرى ئابدۇخالىق ئۇيغۇر، يەنە بىرى شائىرنىڭ دوستى نىيازقارى ئىدى. توقسۇن ئۇقلار ئۇلارنى ئوردۇبلىمپ قىزغىن قارشى ئالدى ۋە دوستانە كۆرۈشتى. ئابدۇخالىق ئۇيغۇر بىلەن ھەمدۇل بايۇەچجىنىڭ يوي - بەستى ئوخشاش ئېگىز بولۇپ، بۇ ئىككىسى كۆرۈشكەندە خۇددى بىر يەردە ئۆسكەن قوش چىنارەك تەڭلىشىپ تۇرغاندەك ئىدى ئەتراپتىكى كىشىلەرنى ھەيران قالدۇرغانىدى.

مېهمانلار دۆكان ئالدىدا چارەك سائەتچە ھايال بولدى. دۆكان ئىگىسى تۇتقان ئۇسسۇلۇق چايلار ئىچىلىپ بولغاندىن كېيىن، ھەمدۇل بايۇەچجە مېهمانلارنى باشلاپ ماڭدى. ئۇنىڭ ئۆيى شەھەر سىرتىدا ئىدى. ئۇ ئۆي، ئاتىسى قادىر جەڭگى① ئۆز قولى بىلەن سالدۇرغان بىنا بولغانلىقى ئۈچۈن «گۈزگۈەن» (قەسىر) دەپمۇ ئاتىلاتتى. بۇ بىنا مەنزىرىلىك جايغا ھەشەمەتلىك سېلىنغان بولۇپ، ئالدى قىسمى ئىككى قەۋەت، ئىچكى ئۆيلىرى بىر قەۋەت ئىدى. ئۆي ئىچى، ھويلا، ئايۇانلارغىچە پىششىق خىش ياتقۇزۇلغان بولۇپ، زامانىسىنىڭ ئالدىنقى قاتارىدىكى كۆركەم قۇرۇلۇش ئىدى. بىنانىڭ ئالدى تەرىپىدەچوڭ ئىككى ئوستەڭ سۇ ئېقىپ تۇراتتى. ئۆستەڭنىڭ قاشلىرىدا ئۇ ياش تىن - بۇ باشقىچە سوزۇلغان تۆت قۇر سۆگەتلەر باراقسان كۆكلەپ، كۆپكۆك سۆگەتلىك مەنزىرە ھاسىل قىلاتتى. ئىككى ئۆستەڭنىڭ ئارىلىقىدىكى يولغا كۇن بويى ئاپتاپ چۈشمەيتتى. شۇنىڭدەك، بىنانىڭ چوڭ دەرۋازىسى ئالدىدا چاققانغىنا ياڭاقلىق ۋە ئالما - ئانارلىق بىر باغ، بىنانىڭ شەرق تەرىپىدە چۆرىسى ئېگىز كېرىلاچ تام بىلەن ئىھاتە قىلىنغان ئۆزۈكسىمان باغ بار ئىدى. ھەمدۇل بايۇەچجە ئۆز مېهمىنى ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنى باغ ھويلىسىنىڭ ئالدىنقى رېتىدىكى ئىككى قەۋەتلىك قەسىرىدە كۈتۈۋالدى.

① كۆچاغا تۈگىمىك بولغان ھەربىي ۋە مەمۇرىي ئەمەلدار.

شائىرنىڭ نامىنى، شۆھرىتىنى ئاڭلاپ بىر كۆرۈش ئارزۇ-سىدا بولغانلار كۆپ ئىدى. ئۇلار توپ-توپ بولۇپ زىيارەتكە كېلىشتى. شۇ كۈنى زىيارەتكە كەلگۈچىلەر خۇددى ھەسەل ھەرىلىرى ئۈۈسىغا كېلىپ-كېتىپ تۇرغاندەك، ئۇزۇلمەي كېلىپ تۇردى. ئاخشاملىرىمۇ تۈن يېرىمغىچە مېھمان ئۈكسىمەيدى.

ئەتىسى ھەممۇل بايۇەچچە شائىرنىڭ شەرىپى ئۈچۈن مېھمان چاقىردى. زىياپەتكە شۇ يىللاردا توقسۇندا كۆزگە كۆرۈنگەن ياش زىيالىيلاردىن توختى ئىلى ①، ئەخمەت مەخسۇم ②، غۇپۇر ئارىز ③، مۇتىلاخۇن ④، ھامىدىن غوجا ⑤ قاتارلىقلار تەكلىپ قىلىنغانىدى.

زىياپەت ئۇستىدە ئۇلار ئازادە پاراڭلاشتى. كۆپچىلىك تەلەپ قىلىپ شائىرنىڭ بىرقانچە يېڭى شېئىرلىرىنى ئوقۇتۇپ ئاڭلاشتى. ئۇنىڭدىن كېيىن يەنە تەلەپكە بىنائەن ياڭ زېكىشىن ئۆلگەن كۈنى ئۇرۇمچىدە كۆرگەن-بىلگەن ئەھۋاللارنى تەپسىلىي سۆزلەپ مېھمانلارنى گويا نەق مەيدانداً بولغاندەكمەدەك چۈشەنچىلەرگە ئىگە قىلدى. گەرچە بۇ ئارىلىقتىن بىرەر يىل ئۆتۈپ

---

① توختى ئىلى — 1933 - يىلى توقسۇندا قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ قاراشەھەر، كورلىنى ئىشغال قىلغان، كېيىن شېڭ شىسەينىڭ جازا قوشۇنى بىلەن بولغان ئۇرۇشتا ئۆلگەن. ئۇنى توختى لۇيجاڭ دەپمۇ ئاتايدۇ.

② ئەخمەت مەخسۇم — سۇۋېت ئىتتىپاقىدا ئوقۇپ كېلىپ 36 - دەۋرىيىدە بولكوۋنىك بولغان، مەھمۇت سىجاڭ چەتكە قاچقاندا، مۇۋەققەت مۇئاۋىن گارنىزون سىلىقى بولغان، كېيىن شېڭ شىسەي تۇرمىسىدە ئۆلتۈرۈلدى.

③ غوپۇر ئارىز — غوپۇر تۇەنجاڭ دەپمۇ ئاتىلىدۇ، مەھمۇت سىجاڭنىڭ قەشقەر يېڭىسارىدا تۇرۇشلۇق پولكنىڭ پولكوۋنىكى بولغان، كېيىن بۇ ھەم شېڭ شىسەينىڭ تۇرمىسىدە ئۆلتۈرۈلدى.

④ مۇتىلاخۇن — 1933 - يىلىدىكى قوزغىلاڭغا قاتنىشىپ مەمۇرىي خىزمەتلەردە بولغان، ئەك ئاخىردا شېڭ شىسەي تەرىپىدىن تولغا ئېلىنىپ تۇرمىدە ئۆلتۈرۈلدى.

⑤ ھامىدىن غوجا — دىنىي - پەنىنى بىلىمگە ئىگە زىيالىي بولۇپ، ئۇزۇن يىل مائارىپ مۇپەتتىشى ۋە ئۇيۇشما رەئىسى بولغان، 70 - يىللاردا ئۆز ئەجىلى بىلەن ۋاپات بولدى.

كەتكەن كونا ۋەقە بولسىمۇ، مېھمانلار ناھايىتى قىزىقسىنىپ ئاڭلاشتى. شۇنىڭدىن كېيىن، سۆھبەت نۆۋەتتىكى ۋەزىيەتكە كۆچكەندى.

— جياڭجۇن يۆتكەلگەن بىلەن پول ئۆزگەرمىدى، يەنە شۇ قېرى جياڭجۇننىڭ يولى بىلەن كېتىۋاتىدۇ، — دېدى موتلاخۇن شائىرنىڭ سۆزى تۈگەش بىلەن.

بۇغداي ئۆڭلۈك، قارا كەكە ساقال، سودىگەر سۈپەت كېيىنگەن بۇ ئادەم، مەدرىسىدە بىر مەزگىل ئوقۇپ، كېيىن تىجارەت كەسپىگە بېرىلگەن سەۋىيىلىك زىيالىي ئىدى. ئۇنىڭ سۆزى، يالڭ زېكشىن ئۆلۈپ جىن شۇرىن ھاكىمىيەت بېشىغا چىققاندىن كېيىنكى بىر يىللىق ۋەزىيەتنى كۆزىتىش ئىمكانلىق ئەھلى خۇلاسىگە كېلىۋالغانلىقىنى ئىسپاتلاپ بېرەتتى.

— شۇنداق، پول ئۆزگەرمىدى، — دېدى شائىر ئۇنىڭ سۆزىنى توغرا تېپىپ.

— قېرى جياڭجۇن ۋاقتىدىكىدىن ئېشىپ كەتتى، — دېدى توختى ئېلى كەسكىن ھۆكۈم قىلىپ، — بىزنىڭ ھارۇنلار ھەر قېتىمدا يېڭى ئەمەلدارلارنى بېسىپ كېلىۋاتىدۇ. سۇرۇشتە قىلسام، تولىسى ھازىرقى جىن جۇشىنىڭ ئۇرۇق - تۇغقانلىرى ئىكەن. ئۇلار قېرى جياڭجۇننىڭ ۋاقتىدا مەنسەپ تۇتالمای ئېچىرقاپ كەتكەن بولغاچقا، يېڭىدىن ئەمەل تۇتۇپ بارغان يېرىگە سالجىدەك قادىلىپلا قالغان گەپ. شۇڭا ھازىرقى زۇلۇم ئىلگىرىكىدىن جىق ئېشىپ كەتتى.

توختى ئېلى شۇ يىللىرى ھارۋا تىرانسپورتى ساھەسىدە شاڭيو ئىدى. شۇڭا ئۇ نۇرغۇن ئىشلاردىن خەۋەردار بولۇپ تۇراتتى.

— شاڭيومنىڭ ئېيتقىنى توغرا. ئورۇق سالجا قانىنى بەك شورايدۇ دەيدىغان سۆزلەر بار ئەمەسمۇ! ئېچىرقاپ كەتكەن يېڭى ئەمەلدارلارمۇ شۇنىڭغا ئوخشاش - دە! — دېدى ھامىدىن غوجا

شائيونىڭ سۆزىنى قۇۋۋەتلەپ. ئۇنىڭ سۆزىگە بەزىلەر كۈلۈپ قويۇشتى.

ھاممدىن غوجا، 40 ياشلار چامسىدىكى پاكار بويلۇق ئەمما بەدەن قۇرۇلۇشى چىڭ، چېۋەر ئادەم ئىدى. ئۇنىڭ پارقىراپ تۇرىدىغان كىچىك ھەم چوڭقۇر كۆزلىرىدىن دائىم كۈلكە تۆكۈلۈپ تۇراتتى. ئۆزىمۇ كۈلكىلىك گەپ قىلىدىغان قىزىقچى ئادەم ئىدى.

بولۇنۇۋاتقان سۆزلەرنىڭ ئاساسەن ئۆز چۈشەنچىسىگە ئوخشاش ئىكەنلىكىنى ھېس قىلغان شائىر بىردىنلا ئۆزىنىڭ «قاملاشمىدى» سەرلەۋھىلىك شېئىرىنى ئەسلەپ كۆپچىلىككە ئوقۇپ ئاڭلىتىشنى توغرا تاپتى:

ئادىمى ئالماشتىمۇ يولى - تۈزۈم ئالماشمىدى،
جىن دېگەننىڭ ئىشلىرى مىسقالچىمۇ قاملاشمىدى.
.....

شائىر بىر تىنىقتا شېئىرنى ئوقۇپ ئاخىرلاشتۇرغاندىن كېيىن، كۆپچىلىك «راستىنى قاملاشمىدى، قاملاشمىدى...» دەپ تەكرارلاشتى.

چۈشلۈك تاماقتىن كېيىن، ھاۋا خېلىلا قىزىغانىدى. مېھمانلار سالقىنداپ تاشقىرى چىقىپ ئىككى ئۆستەڭ ئارىلىقىدىكى كۆن بويى ئاپتاپ چۈشمەيدىغان سالقىن جايلاردا سەيلە قىلىشتى. ئۆستەڭدە سۈزۈك سۇ ئېقىپ تۇراتتى. بۇلاق - باراقسان دەرەخلىكلەر ئىچىدىن چىقىقان غۇر - غۇر شامال كىشىگە ھۇزۇر بەخش قىلاتتى.

— شائىيو ئاكا، كۈچا تەرەپتىن قانداق خەۋەرلەر بار؟ — دېدى شائىر، يانداپ كېتىۋاتقان توختى ئىلىگە قاراپ. چۈنكى توختى ئىلىنىڭ كۈچا تەرەپ بىلەن قويۇق مۇناسىۋىتى بارلى-

قىنى شائىر ياخشى بىلەتتى.

— ئۇ تەرەپتىن كەلگەنلەرنىڭ ھەممىسىلا ۋاقىتاپ كېلىپ ۋاتىدۇ. ئالۋان - سېلىق كۆپ دېيىشىۋاتىدۇ، — دېدى توختى ئېلى.

— ئۆزىڭىز بارمىغانسىز؟

— بۇ يىل ۋاقتىم يەتمىدى.

شائىر بىرئاز تۇرۇۋالغاندىن كېيىن سۆزىنىڭ ئورانىنى يۆتكىدى:

— كۆچاردا تېچىلغان يېڭىچە مەكتەپلەرنىڭ ئەھۋالى ھازىر قانداق بولۇپ كەتتى؟

— بىر چاغلاردا خېلى داغدۇغىلىق ئېچىلغان. ھازىر يوق!

— يېڭى ئېچىلغان ۋاقىتلاردا مەنمۇ ئوقۇغانىدىم، — دەپ سۆزگە قوشۇلدى ھەمدۇللا بايۇەچچە، — ھامىت ھاجىم، ئابدۇمىجىت مەخسۇم دەيدىغان مۇئەللىملىرىمىز بار ئىدى...

— ئۇ كىشىلەر ھازىرمۇ بار. ھامىت ھاجىم بىلەن ئاكام تۆمۈر شائىيو ساي بويىدا قوشنا ئولتۇرىدۇ. كۆكلىمۇ يېقىن، كىرىش - چىقىش قىلىشىدۇ، — دېدى توختى ئېلى ئەھۋال تونۇشتۇرۇپ، — كۆچىادىكى مەكتەپ خېلى راۋاج تاپقانىدى، قېرى جىاڭجۇننىڭ بۇيرۇقى بىلەن تارقىتىۋېتىلگەندىن كېيىن قايتا قۇرۇشقا ئىمكان بولمىدى. ھازىر ئابدۇمىجىت مەخسۇم خانىقادا بالىلارغا قىرائەت، ھۆسىن خەت ئۆگىتىۋاتىدۇ، دەيدۇ.

— قېرى جىاڭجۇن ئۆلۈپ جىن شۇربن ھۆكۈمەت بېشىغا چىققان مۇشۇ پۇرسەتتە تۇرپاندا مەكتەپ قۇرۇۋالدۇق، — دېدى شائىر ئۆز ئىشىدىن دوكلات بېرىپ، — بىز ئەپچىل يول تۇتتۇق. شارائىت بىلەنمۇ ھېسابلىشىپ پىتىنچىلەرنىڭ ئاغزىنى تۇۋاقلىدۇق. شۇنداق قىلىۋېدۇق، مەكتەپىمىز خېلى يولغا چۈشۈپ قالدى. كۆچالىقلارمۇ بىزگە ئوخشاش يول تۇتسا، مەكتەپ ئېچىپ مەرىپەت ئىشلىرىنى باشلىۋالغان بولاتتى.

— لېكىن كۆچا تەرەپنىڭ پىتىنسى يامان. ۋاڭ - غوجا، قا-

زى - كالان دېگەنلەر بوش ئەمەس!

— بۆرىسى يوق جاڭگال، ئوغرىسى يوق يۇرت بولمىغان دەك، ھەممە يەرنىڭ پىتنە - پاساتچىلىرى ئۆزىگە چۈشلۈق تېپىلىدۇ، — دېدى شائىر كۆپچىلىككە ئاڭلىتىپ. ئاندىن ئۇلۇغ - كىچىك تىنىۋالغاندىن كېيىن ۋەزمەن ئاھاڭدا تەسىرلىك داۋام قىلدى، — شۇنداق بولغىنىمىز ئۈچۈن ئاخىرى قالغان كۈنىمىز مۇشۇ. ھازىرقى كۈنىمىز بىلگەن كىشىگە بەك ئېغىر. بىزنى جاھالەت، قاراڭغۇلۇق، نادانلىق بېسىپ كېتىۋاتىدۇ. نۆۋەتتىكى ئىش قانداق يول تېپىپ مېڭىش. ئېغىر ۋە قاراڭغۇ كۈنلەر ئىچىدىن يول تېپىپ مېڭىش مېنىڭچە بولغاندا ئاقىللىق، «ئۈجمە پىش، ئاغزىمغا چۈش» دەيدىغان بولساق ئىشنىڭ ئەپلەشمىگىنى.

— ئىنساپ تىلەپ جىم يېتىش تېخىمۇ ئەپلەشمەيدۇ! — دېدى ئەخمەت مەخسۇم كۈلۈمسىرەپ، — بىر ئىش قىلىش كېرەك، ئۈجمىنىمۇ قېقىپ يەيمىز - دە! — ئۇنىڭ ئېغى چوڭ يوغان كۆزلىرىدىن قانداقتۇر مەنالىق نۇر چاقنايتتى.

— ھازىرقى ئىستىبدات تۈزۈمىدىن بىز ئىزدىگەن بىرەر ياخشى مەقسەتلەرگە يېتىمىز دەيدىغان بولساق، بۇلارنىڭ ئىنسانىي تىلەش يولى بىلەن ئەمەس، بەلكى ئۇ مەقسەتلەرگە تايانغان توقماق ئېلىپ يېغى كۆتۈرۈش بىلەن يەتكىلى بولىدۇ، بۇنىڭدىن باشقىسى بىكار! — دېدى غوپۇر ئارىز مەيدىسىنى كۆتۈرگەن ھالدا مەردانە تۈس ئېلىپ.

ئېگىز بويىغا قارىغاندا بېشى كىچىك كۆرۈنىدىغان، چىرايى ئاق - سېرىققا مايىل، يۇمىلاق يۈزلۈك غوپۇر ئارىز 35 ياشلارغا كەلگەن نەۋقىران ياش ئىدى. ئۇنىڭ يۇقىرىقى سۆزلىرىدىن مەقسىتى نېمە ئىكەنلىكى چىقمىي تۇراتتى.

— مۇشۇ كۈنلەردە بىرەر جايدىن بىرەر ئىش قوزغىلىپ چىقمىدىغان بولسا قانداق بولۇپ كېتەر؟ — دېدى ئەخمەت مەخسۇم.

— قانداق بولماقچى، ئورمانغا ئوت كېتىدۇا — دېدى غوپۇر پۇر ئارىز.

بۇلار ئۆستەك بويلاپ يۇرۇپ يەنە بىرمۇنچە مۇكداشتى. گەپ - سۆزلەرنىڭ ئورانىدىن قارىغاندا، ئۇلارنىڭ پىكىر - چۈشەنچىلىرى، ئارزۇ - ئارمانلىرى ئاساسىي جەھەتتىن ئوخشىشىپ كېتەتتى. ئۇلارنىڭ سۆھبىتى خۇددى تەرەپ - تەرەپتىن ئېقىپ كەلگەن بۇلاق سۈلىرىنىڭ قوشۇلۇشىدىن بىر ئەزىم دەريا ھاسىل بولغانىدەك كۆچلۈك پىكىر ئېقىمى ھاسىل قىلىپ، تەبىئىي يوسۇندا ئىستېداتلىققا — قارا ئىغۇلۇققا قارشى كۈچ شەكىللىنەتتى.

شائىرنىڭ تۇققۇنغا كېلىشى، بىرمۇنچە زىيالىيلارنى باش قوشۇپ ئولپەتلىشىش، تارماق چۈشەنچە - پىكىرلەرنى بىر سىزىققا مەركەزلەشتۈرۈش پۈرسىتىگە ئىگە قىلغانىدى. بۇنىڭدىن چەكسىز خۇشال بولغان ۋە رىغبەتلەنگەن ياشلار كېچە - كۈندۈز شائىر بىلەن بىللە بولدى. ئۆرۈك پىشقان پەسىل بولغاچقا، غوپۇر ئارىز شائىرنى ئۆز يېنى (ئارىز ھاجىنىڭ ئۆرۈكلۈك بېغى) غا باراۋەتكە چاقىردى ۋە باشقا كىشىلەرمۇ ئۆز ئۆيلىرىگە زىياپەتكە چاقىردى. بۇ جەريانىدا بىر - بىرىدىن نوچى ئاتلارغا مىنگەن بىر تۈپ ياشلارنىڭ توپلىشىپ باغدىن - باغقا، مەھەللىدىن - مەھەللىگە ئات ئويناتىپ يۈرۈشلىرى پۈتۈن يۇرت ئىچىنى لەرزىگە كەلتۈرۈپ چاقنىتىۋەتكەنىدى...

2

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر بۇ سەپەردىن ئىنتايىن مەمنۇن ئىدى. ئۇ ھازىر موڭغۇللارنىڭ ھەر يىلى كونىچە 6 - ئاينىڭ 12 - كۈنى بورتىدە ئۆتكۈزىدىغان مەدىر بايرىمىغا كېتىۋاتاتتى. گويا ئۆزىنىڭ موڭغۇللار تۈرەمۈشىنى كۆرۈش، ئۇلارنىڭ تىلىنى ئۆگىنىش ئارزۇسىغا قاراپ كېتىۋاتقاندىلىقى ۋە بارغانسېرى يېقىنلاۋاتقان

لىقغا چەكسىز ھاياجانلىناتتى.

«بىلگەندىن سۈڭ كېلىدۇ بىلىۋەرگىك،
بىلىۋېرىش ئەمەسمىدى تىلەكى ئەلىنىڭ.
قىردىن ئاشساڭ، ئالدىڭدا قىر كۆرۈنسە،
قىزىقماندىن كەلمەمدۇ يۇرۇۋەرگىك.»

قازاق مۇتەپەككۇرى ئابايىنىڭ بۇ ئەقلىيەسىنىڭ روھى ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ ۋۇجۇددا دەريادەك دولقۇنلايتتى. ئۇ، ئىلىم - بىلىمگە ئۆزىنى خىزمەتتە پەرۋانىدەك ئۇراتتى، دۇنيادا بارلىكى بىلىمنى بىلىۋەرگۈسى، ئالدىغا قاراپ يۇرۇۋەرگۈسى كېلەتتى.

شۇ ئەتىسى يىلانلىق يېزىسىدىن ھەمدۇل بايۇەچچىنىڭ ھەمراھلىقىدا يولغا چىققان شائىر تاڭنىڭ سالقىن ھاۋاسىدا ئۆزىنى ئىنتايىن تېتىك ھېس قىلاتتى. ئاسماندا تاڭ يۇلتۇزلىرى جىلۋە قىلماقتا. ئالدى ۋە سول قول تەرەپتىكى تاغلار تاڭ قارىڭغۇلۇقى ئىچىدە يىراقتىن خۇددى قارا بويياپ قويغان تامدەك غۇۋا ئەمما سۈرلۈك كۆرۈنمەكتە، ئۇلار ئۇستىغولغا قاراپ كېتىۋاتاتتى. كۈن چىقىپ ئىسسىق باشلانغىچە غول ئىچىگە كىرىۋېلىشنى پىلان قىلىپ زور قىلىپ يول باساتتى. ئالدى تەرەپتىن ئۇرۇپ تۇرغان سالقىن شامالدا ئاتلارمۇ زوقلىنىپ يولنى ئاۋۇتقاندى. بۇ سەپەردە جەمئىي بەش ئاتلىق كىشى بىللە ئىدى. شائىر بىلەن نىيازقاربەدىن باشقا ھەمدۇل بايۇەچچە ۋە ئۇنىڭ ماناپ ئىسمىلىك بىر خىزمەتچىسى، ھامىدىن غوجا قاتارلىقلار بار ئىدى.

قىزىرىپ كۈن چىقتى. تاغ ئۈچلىرىغا ئالتۇن ھەل قونۇپ ئوتقاشتەك تاۋلانغانىدى. كۈن بىلەن تەڭ، كۆزدىكە تېكىپ قويۇلغان قارا لاتا ئېلىپ تاشلانغانىدەك ۋە يا كى سەھنىنىڭ قارا پەردىسى ئېچىلغانىدەك، ھەممە ئادەمنىڭ كۆزى ئېچىلىپ ھاياتلىق پەرىشتىسى ئۇلۇغ كۈننىڭ ئەتىگەنلىك گۈزەل مەنزىرىسىنى

تاماشا قىلاتتى.

سەپەرداشلار بىر - بىرىگە قاراشتى. ئەتىگەنلىك قۇياشنىڭ سېھىرلىك نۇرىدا تاۋلانغان تونۇش چىرايلار ئىنتايىن يېقىملىق كۆرۈنەتتى.

— غوجا ئاكا، — دەپ سۆز باشلىدى ھەمدۇل بايۇەچچە ئات ئۈستىدە قىيپاشلىنىپ ھامىدىن غوجىغا قاراپ، ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن ئەتىگەنلىك خۇشاللىقنىڭ نۇرلىرى چاقناپ تۇراتتى، — بۆكتۇرۇۋالغان نەرسىلىرىڭىز نېمانچە كۆپ؟ قۇشناچىملا كەم قاپتۇ، ئۇنىمۇ بۆكتۇرۇۋالغان بولسىڭىز پۈتۈن ئۆيىنى كۆچۈرۈپ ماڭغان بولاركەنسىز!

— ئەتىگەن ئۇنىڭ بىلەنمۇ جىق ئېيتىشتىم، — دېدى ھامىدىن غوجا چاقچاقلا بېقىپ، — قولتۇقلاپ كۆتۈرۈپ چىقۇۋىدىم، يىغلاپ تۇرۇۋالدى....

بۇ گەپتىن ھەممەيلەن پاراقلاپ كۈلۈشتى.

— يازدا يېپىنچا، قىشتا ئوزۇق، — دەپ سۆز باشلىدى ھامىدىن غوجا كۈلكىنىڭ ئاخىرىغا ئولاپ، — تاغقا چىققاندا يېپىنچا يېتەرلىك بولمسا، قازى ئاخۇنۇمدەك «ئېتىنى ئاتمای ياپ» دەيدىغان ئىش چىقىدۇ.

بۇ گەپكە توقسۇنلۇقلار كۈلدى. چۈنكى ئۇلار بۇ مەشھۇر ھېكايىنى چۈشىنەتتى. تۇرپاندىن كەلگەن مېھمانلار چۈشەنمىگەنلىكى ئۈچۈن كۈلمىگەن بولسىمۇ، قىزىقىپ قۇلاق سالغانىدى. شۇڭا، ھەمدۇل بايۇەچچە بۇ ھېكايىنى سۆزلىتىپ مېھمانلارغىمۇ ئاڭلىتىشنى ئويلاپ:

—غوجاكا، قانداق بولغان ئىش ئىدى، سۆزلەپ بېرىڭا، بىزمۇ ئاڭلاپ قالايلى! — دېدى. ئۇنىڭ غەرىزىنى بىلگەن ھامىدىن غوجا سۆزلەشكە باشلىدى:

— قايسىبىر يىلى × × قازى ئاخۇنۇم بىرنەچچە ئۆلىما ئەشرەپلىرى، رەئىسلىرى بىلەن تاغقا چىقىپتۇ، — ھامىدىن غوجا ئۆزىچە پىخ قىلىپ كۈلۈپ قويۇپ داۋام قىلدى، — ئاخۇ-

نۇم يېلىك كىيىملەر بىلەنلا چىقىپ قالغانىكەن، تۆگىگىدە قويچىلار ئوبدان مېھمان قىلىپ قوندۇرۇپ قاپتۇ. تۆگىگە دېگەن كېچىسى سوغۇق بولىدىغان يەر بولغاچقا، ئاخۇنۇم توڭلاشقا باشلاپتۇ. تۇن يېرىم بولغاندا رەئىسنى چاقىرىپ: «يېپىنغۇدەك بىر نېمەڭ يوقمۇ؟» دەپ سورىپتۇ. رەئىس ئاختۇرۇپ ھېچ نەرسە تاپالماي كېلىپ: «تاشلىۋەتكەن ئېشەك توقۇمىدىن باشقا بىر نەرسە ئۇچراتمىدىم» دەپ جاۋابىغا كېتىپتۇ. قازى ئاخۇنۇم گەپ قىلماي جىم بولۇپ قاپتۇ، لېكىن سوغۇق ئۇنى يەنە سۆزلەشكە مەجبۇر قىپتۇ. ئاخۇنۇم ئامالسىزلىقتا رەئىسنى قايتا چاقىرىپ: «ھېلىقى بىر نېمەڭنى ئېتىنى ئاتماي ئەكىلىپ يېپىپ قويغىن» دەپتۇ. بۇ ۋەقە ئەنە شۇنداق بولغان...

— شۇنداق قىلىپ ئاخۇنۇمىزە، يېغىر ئېشەكنىڭ توقۇمىنى بىر كېچە يېپىنىپ چىقىپتۇ! — ھەمدۇل بايۋەچچە ئۆزى باشلاپ كۈلۈپ ھۇزۇر قىلدى. شائىرمۇ بۇ ھېكايەتتىن ھۇزۇر ئالغانىدى.

— راست، ئۇنى تاڭ كۆرگىنى بولمايدۇ، — دېدى نىياز-قاري سۆزگە قوشۇلۇپ، — تاغ يېرى دېگەندە مۇنداق ئىشلار كۆپ بولىدۇ. ھۆل - يېغىننا قالمىدىغان بولسا، تېخىمۇ چوڭ پالا-كەت باسىدۇ.

تاڭ ئېتىش بىلەن ئاتلارنىڭمۇ تۇيىقى قىزىپ مېڭىش زوقى ئاشقانىدى. ئۇلار ئۆكرەڭ تاشلاپ، بىر - بىرىدىن يول قىزغىن-نىپ يەلكەندەك تېز ئىلگىرىلەيتتى. يولۇچىلار گويا ئۆزلىرىنى تاغ ئىچى دەم تارتىۋاتقاندەك ھېس قىلىشاتتى.

— مانا كېلىپ قالدۇق، — دېدى ھامىدىن غوجا ئۇستىغول-نىڭ ئاغزىنى بېشى بىلەن ئىما قىلىپ كۆرسىتىپ.

غولىنىڭ ئاغزىغا يېقىن ئېتەكتە چوڭ بىر ئېقىن ئىزى سوزۇلۇپ ياتاتتى. كەڭلىكى 200 مېتىردەك كېلىدىغان قۇرۇق ئېقىن سانجاق - سانجاق قورام تاشلار بىلەن تولغانىدى.

www.ughurkitap.com
ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى تارىسى

ـــبۇ خېلى چوڭ ئېقىن بولسا كېرەك، ـــ دېدى ئابدۇخالىق ئۈيغۇر ئالددا ئاقىرىپ ياتقان ئېقىنغا ئومۇمىيۈزلۈك تاشلاپ. ـــ ئەگەر بۇ ئېقىندا تاشقىن سۇلار ئاقمىغان بولسا بۇ قەدەر چوڭ ھەم يوغان تاشلار بولمىغان بولاتتى. قاراڭ ئاۋۇ قىرغاقلارنى، سۇ چېقىپ ھاسىل قىلمىسا قانداق پەيدا بولسۇن!

ـــ ھازىرقى يىللاردىمۇ بۇ ئېقىندىن تاشقىن كېلىپ تۇرىدۇ، ـــ دېدى ھامىدىن غوجا.

ـــ بۇ گەپچە سۇغا باي ئىكەنسىزلەر!

ـــ ئالغۇيدەكى سۇنى كۆرسىڭىز تېخىمۇ ھەيران قالىسىز. مۇشۇ كۆنلەردە ئاتقا كېچىك بەرمەيدۇ.

ـــ بۇ گەپچە ئېغىزلار خېلى بار ئوخشايدۇ.

ـــ ساناپ كەلسەك خېلى بار، ـــ دېدى ھامىدىن غوجا، شائىرنىڭ سۆزىگە جاۋاب بېرىپ، ـــ مەسىلەن، كۆنچىقىشتىن سانساق، قۇرۇقتاغ ئېغىزىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ئارغىمۇلاق، قوشتېرەك، كۆكنەك، ئۇستىغول، زورمۇتا، ئالغۇي، ئۇۋۇر، ياغاچ-بېشى، بايتۇقاي، جەمئىي توققۇز ئېغىز. بىر رېۋايەتتە توقسۇن دېگەن نام «توققۇزسۇ» دىن كېلىپ چىققان دېيىشىدۇ. بۇرۇن بۇ ئېغىزلاردىن سۇ كېلىپ تۇرىدىكەن. ھازىر بەزىلىرى قۇرۇق ئېقىنغا ئايلىنىپ قالدى. شۇنداق بولسىمۇ بەزى يىللىرى ئېغىز-لاردىن تاشقىن كېلىپ پاراكەندىچىلىك تۇغدۇرىدۇ.

ـــ يەر تۇزۇلۇشىدىن قارىغاندا، ـــ دېدى ئابدۇخالىق ئۈيغۇر ئارقىغا بۇرۇلۇپ، توقسۇندىن تارتىپ تۇرپانغىچە بولغان چەكسىز ئۈزۈن ئويمانلىقنى كۆرسىتىپ، ـــ بۇ ئويمانلىق قەدىمكى زامانلاردا چوڭ كۆل ياكى چوڭ ئېچكى دېڭىز بولسا كېرەك!

ـــ سىزنىڭ بۇ مۇلاھىزىڭىزگە قوشۇلىمەن، ـــ دېدى ھامىدىن غوجا قىزىشىپ، ـــ توقسۇننىڭ مۇشۇ ئۈزۈن سايلىرىدا قېلىن تاشتۇز قاتلىمى بار. تۇز دېگەن كۆل ياكى دېڭىزنىڭ يا-قىسىدا پەيدا بولىدىغان بايلىق. يەنە بىر ئىسپات: مەسىلەن،

سەرىقدۆڭدىن قارغىچاقتا يەتكۈچە بولغان ئارىلىقتا زىچ جايلاشقان چىرىگەن قوموش يىلتىزلىرى بار. ئۇنى بىز «چىم ئۇتۇن» دەيمىز. مۇنچە كۆپ قوموش يىلتىزلىرىغا قارىغاندىمۇ، بۇ جايلارنىڭ تارىخىي زامانلاردا چوڭ دېڭىز ياكى چوڭ ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىنىدۇ.

— توقسۇن ئەترابىدا موڭغۇلچە جاي ئىسىملىرى خېلى كۆپ ئىكەن، — دېدى شائىر. ئۇ يۇقىرىدا سانالغان ئېقىنلارنىڭ ناملىرىغا زەن قويغانىدى.

— غول ئىچىگە كىرسەك، تاغ، داۋانلارنىڭ نامى ھەممىسىلا موڭغۇلچە، — دېدى ھامىدىن غوجا، جاۋاب ئىزدىمەن، — مەسىلەن ئۇستىغولىنىڭ ئىچىدە بىز بېسىپ ماڭىدىغان بەشىنتى، بۆرتى، ساغانسالا، دولەن، باغچىنغول دېگەن جاي ئىسىملىرى، ئالغۇي، ئېڭىرغول، شارغول، زورمۇتا دېگەن غوللارنىڭ ناملىرىمۇ موڭغۇلچە ئەمەسمۇ؟!

— XIII ئەسىرگە كەلگەندە، — دېدى شائىر، — كۈچلۈك موڭغۇل دەۋرى باشلىنىپ، چىڭگىزخان پۈتۈن ئوتتۇرا ئاسىيانى ئىشغال قىلغانىكەن، مۇنداق تارىخىي ئەھۋالدا بىرمۇنچە جاي ئىسىملىرىنىڭ موڭغۇلچە بولۇشى ئەجەبلىنىپ كەتكۈدەك ئىش ئەمەس — دە!

پاراڭنىڭ قىزىقلىقى بىلەن بۇلار غول ئىچىگە كىرىپ قالغانىدى. غول ئىچىدە سۇپسۈزۈك بىر ئېرىق سۇ ئېقىپ تۇراتتى. يولۇچىلار سۇ بويىغا چۈشۈپ قول - يۈز يۇيۇپ بىرئاز ئارام ئالماقچى بولۇشتى. ماناپ چۆگۈن قويۇپ چارەك سائەتكە قالماي چاي تەييارلىدى. ئاندىن ھەممىسى كىچىك داستىخان سېلىپ نان - توقاچ ۋە پىشۇرۇلغان سوغۇق گۆش بىلەن ناشتا قىلىشتى.

— مەن بۇگۈن سىزدىن جىق رازى بولدۇم، — دېدى ھەمدۇل بايۇمچىچە چاي ئۈستىدە ھامىدىن غوجىغا قاراپ.

— قايسى تەرەپتىن دەيسىز؟

— مېنىڭ رازى بولغان يېرىم، — دەپ چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى ھەمدۇل بايۇەچچە، — مەن مۇشۇ يۇرتتا تۇغۇلۇپ ئۆسۈپ، 30 دىن ئاشتى. ئۆزۈمچە بۇ يۇرتتا مەنچىلىك ئادەم يوق دەپ ھېسابلىشىم مۇمكىن. ئاتام قاددىر جەڭگى كۈچلۈك، چېڭ ئاكام خوجا ئابدۇللا بەگ يىگىرمە، 200 دىن ئارتۇق ئەسكەر تۇتىدۇ. پۇل - مال، يەر - زېمىن بولسىمۇ يېتەرلىك بار. ئەمما مېنى تۇققۇن ئەتراپىدىكى تاغ - دەريالار-نى، ئېغىزلارنى ساناپ بەر دېسە ئېيتىپ بېرەلمەسلىكىم مۇمكىن. سىز خۇددى يىمپا تىزىۋالغاندەك ئېيتىپ بەردىڭىز. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئابدۇ-خالىق ئۈيغۇرمۇ ئۆزىنىڭ مۇلاھىزە پىكىرلىرىنى قويىدى، تارىخ ئۆزلىدى. شۇ تەرەپلەرگە قاراپ سىزلەردىن كۆپ رازى بول-دۇم. راستتىن ئېيتسام بۇگۈن ئۆزۈم تۇغۇلغان يۇرتۇمنى چۈشەن-گەندەك بولدۇم!

— شەخسەن مەنمۇ جىق رازى، — دېدى ئابدۇخالىق ئۈيغۇر خۇشال كەيپىياتتا، — مەن ھازىر تۇققۇن توغرىسىدا ئاساسىي چۈشەنچىگە ئىگە بولدۇم. دۇنيادا ھەرقانداق يۇرتنىڭ تارىخى، جۇغراپىيىسى، تاغ - دەريالىرى، تىرىكچىلىكى، ئۆرپ - ئا-دىتى بولىدۇ. شۇ يۇرتتا تۇغۇلغان ھەر بىر ئادەم، ھەر بىر ئەۋلاد ئۆز ئانا يۇرتىنىڭ ھېچ بولمىغاندا شۇنچىلىك ئەھۋاللىرىنى بىلىپ ئۆتۈشى كېرەك. شۇنداق بولغاندىلا ياخشى ئەۋلاد ھېساب-لىنالايدۇ. بىر ئادەم ئۆزى تۇغۇلغان يۇرتىنىڭ ئاش - تۇزىنى يەپ، تۇز بەرگەن يۇرتنى تونۇمىسا، ئۆزىنىلا بىلىپ ئەسلىنى بىلمىسە، ئۇنداق ئادەمنى قانداقمۇ ئادەم دېگىلى بولسۇن! ئۇنۇ-داقلارنى دۇنياغا يەپ - ئىچىش ئۈچۈنلا كەلگەن دەيمىزمۇ! ئەگەر يەپ - ئىچىش ئۈچۈنلا كەلگەن بولسا، قۇي دەيمىزمۇ ياكى ئۆي مۇشۇكى دەيمىزمۇ!؟ ھامىدىن غوجائاكامنىڭ ئۆز يۇرتى توغرىسىدا نۇرغۇن مەلۇماتلارغا ئىگە بولغانلىقى ھەممىمىزنى، بولۇپمۇ شەخسەن مېنى جىق رازى قىلدى. ئەۋلادلارشۇنداق بولۇشى كېرەك - دە، ئەلۋەتتە.

چايدىن كېيىن بۇلار يەنە ئاتلىنىپ يولىنى داۋام قىلدى. يول سۇ بويلاپ سوزۇلغاندى. ئۇلار ئىلگىرىلىگەنسېرى تاغ مەنزىرىسى سېھرىگەرلىك ئۆزگىرىپ باراتتى. تومۇزنىڭ ئاپتىپىدا مەخمەلدەك تاۋلانغان يايلاقلار، قويۇق ئوت ـ چۆپلەر بىلەن تولغان جىلغىلار، باشتىن ـ ئاياغ يېشىل پايانداز بولۇپ كەڭگەن چوققىلار يەنە ئاللىقانداق سېھرىلىك مەنزىرىلەر يولۇچىلارنى ئىختىيارسىز ئۆزىگە تارتىپ، بۇ توقايىنىڭ ئارقىسىدا يەنە قانداق ئاجايىپ مەنزىرىلەر كۆرۈنىدىكىن دەپ قىزىقتۇراتتى. يولۇچىلار مۇنداق قىزىقىش ئىچىدە قويچىلار چۈشكۈن قىلغان ئۇتەكلەرگە بېرىپ قالغانلىقىنى تۇيماي قالاتتى.

قاراتاغدا قوي كۆپ ئىدى. تۆت ـ بەش تۇقاي ماڭسىلا قوي ئۇتەكلىرى ئۇچراپ تۇراتتى. مېھمانلار ئويناپ ماڭغان بولغاچقا، قويدىن ـ قويغا كۆچۈپ مېھمان بولاتتى. قايسىلا ئۇتەككە چۈشكۈن قىلغان بولسا، مالچىلار قوي سويۇپ قىزغىن مېھمان قىلاتتى. چېدىر ئالدىغا سورۇن تۈزۈپ مېھمانلارنىڭ سۆھبىتىنى ئاڭلايمىز دەپ توپلىشۇالاتتى.

ـــ بىزنىڭ تاغلىرىمىز، يايلاقلىرىمىز نېمىدېگەن گۈزەل، نېمىدېگەن چىرايلىق، ـــ ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ئۆز ھاياجىنىنى بېسۇالالماي شائىرانە ھېسسىياتلىرىنى بايان قىلىپ قويچىلارنى خۇش قىلاتتى، ـــ تاغنىڭ يۈرەكنى يېشارتىدىغان ساپ ھاۋاسى، جاننى سۆيۈندۈرىدىغان بۇلاق سۈلىرى، ياغدەك پارقىراپ تۇرىدىغان گۈل ـ چېچەك، ئوت ـ چۆپلىرى نېمىدېگەن ئېسىل، مىسالى جەننەت!...

تاغ ئىچىنىڭ كېچىلىرى خۇددى كۆلنىڭ تەكتىدىكى تىلسىمات جايلاردەك ئىنتايىن تىنچ ئۆتەتتى. چىرىلدايدىغان قۇرت ـ قوڭۇزقىلار، ئۇشتەك چالمىدىغان پاقىلار، تاك ۋاقتىدا چىللايدىغان توخۇلارنىڭ ئاۋازلىرى بولمايتتى. يۈلتۈزلار گويا يازلىق توپ مەيدانىدا ئېسىلغان چىراغلاردەك يېقىنلا يەردە چاراقلاپ كۆرۈنەتتى. ساپ ھاۋا، سالقىن شامال كىشىنى تېتىكلەشتۇرۇپ،

روهنی ئۇرغۇتاتتی. مۇنداق كۆڭۈللۈك ئاخشاملاردا سۆھبەتلەر قۇرۇپ قىزغىن ۋە قىزىق سۆزلەپ بەرگەن شائىر بەزىدە ئۆيىگە كېتىشنى ئۇقۇيتتى.

3

— پاھ، بۆرتىنىڭ ئىچى بىر بازار بولۇپ كېتىپتۇ! — دېدى ھامىدەن غوجا ھەيران بولۇپ، — نەھمىدبېگەن تولا چېدىر بۇ!...

دەرۋەقە بۆرتىنىڭ ئىچى چېدىر ئۆيى، ئادەم ۋە ئات-ئۇلاغلار بىلەن تولغانىدى. ئۇنىڭ كۆپلۈكى ھەرقانداق كىشىنى ھەيران قالدۇراتتى. غولنىڭ ئىچىدىكى يامزاللار، دەرەخ ئارىلىرى ۋە تۈز يەرلەرنىڭ ھەممىسى ئالا قالمىغان، ھەممىلا يەرگە چېدىر تىكىلىپ قازانلار ئېسىلغانىدى. گەرچە بايرام تېخى باشلانمىغان بولسىمۇ، لېكىن ھاراق-شاراب ئىچىش، غىجەك تارتىپ ناخشا ئېيتىشلار ئاللىقاچان باشلانغانىدى. چىرايلىق كىيىنگەن بالىلار، چاچىتەكتىكە ئاسقان قىزلار ئويناپ، ئۆيدىن-ئۆيگە ئۆتۈشۈپ پىلدىرلاپ يۈرۈشەتتى. ھەممە ئادەم خۇشال، ھەممە ئادەم بايرام تەنتەنىسىگە چۆمۈلگەنىدى.

مېھمانلار يول بىلەن ئىچكىرىلەپ كېلەتتى. بۇلار بۇ يەردىكى ئىبادەتخانا ئالدىغا كېلىپ ئاتتىن چۈشۈپ تىزۇشىغا بىرقانچە موكۈللار كېلىپ ئامانلىق سوراشتى. ئۇلار ئۈيغۇرچىنى ئوبدانلا سۆزلەيدىغان، ئادەتتە توقسۇن تەرەپ بىلەن مۇئامىلە قىلىدىغانلار بولغاچقا، تاغدىن-باغدىن سوراپ مېھمانلارنى تېنىۋېلىشقانىدى. ئادەتتە زېھنى ئوچۇق، كۆزى پىشىق كېلىدىغان موكۈللار، بۇلارنىڭ بىرى كۆچا تۈكلىكى قادىر جەگگىنىڭ ئوغلى ئىكەنلىكىنى، ئابدۇخالىق ئۈيغۇرنىڭ شاگىرتى، لوپنۇرلارغا شېھنجاڭ بولغان نىيازبەگنىڭ كۈيئوغلى ئىكەنلىكىنى بىلىپ ئالا-

هىده ئېتىبار بېرىشكە باشلىدى. بۇلارغا يىر دانە چىدىر ئاجرەتمە ئورۇنلاشتۇردى. ئۆزۈكلار ئۆلتۈرۈپ يەكلار دەپ قويىدىن نەچچىنى ئەكىلىپ باغلاپ قويدى. ھەتتا ئوتۇن، قازان قاتارلىقلارنىمۇ تەق قىلىپ نەقەدەر مېھماندوست ئىكەنلىكىنى ئاماياڭ قىلدى.

ئارا ئىسسىلىق موكۈل مەللىسى ئەتە - ئاخشىمىدا كېلىپ ھال سوراپ مۇكىدىشىپ تۇراتتى. ئۇ ھەم ئۇيغۇرچە ئوچۇق سۆزلەيتتى. ئۇنىڭ سۆزلىرىدىن ھەممە يەرنى بىلىدىغانلىقى، كۆپ كىشىلەر بىلەن تونۇش ئىكەنلىكى مەلۇم بولاتتى. سۆھبەت داۋامىدا ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ موكۈلچە تىل ئۆگىنىدىغان ئارزۇسى بارلىقىنى ئاڭلىغاندا ئۇ چەكسىز خۇش بولۇپ:

— مەن، سېنىڭ قېيىن ئاتاڭ بىلەن ئوبدان تونۇشمەن، ئۇ ياخشى ئادەم. بىز ئاغىنە بولغان، — دەپ ئېچىلىپ سۆزلەپ خۇشاللىق ئىزھار قىلدى، — ئەگەر سەن موكۈلچە ئوقۇپ بىلسەڭ، مەن ساڭا بىر ئالتۇن كىتاب تەقدىم قىلىمەن! — دېدى.

مەدىر بايرىمى راۋۇرۇس ئۇچ كۈن داۋام قىلدى. ھەر كۈنى چېلىش بولدى، بەيگە چاپنى. بايرام خۇشاللىقىدا كېچىلىرى تاڭ ئاتاي دەپ قالاتتى.

مەدىر ئاخىرلاشقاندىن كېيىن ھەمدۇل بايۇمچە كۆكنەك ئىچى بىلەن توقسۇنا قايتىپ كەتمەكچى بولدى. ئابدۇخالىق ئۇيغۇر بىلەن، نىياز قارى ئىككىسى قاراشمەردە قالدى.

ئۇلار ئارانىڭ ئۆيىگە بارغاندا، ئارا ئۇلارنى قىزغىن كۈتۈۋېلىپ، ۋەدىسىگە بىنائەن كىتاب ھەدىيە قىلدى. بۇ كىتاب موكۈل يېزىقىدىكى كونا قول يازما ئىدى. ئابدۇخالىق ئۇيغۇر كىتابنى ئېلىپ ئېچىپ كۆردى. ئەمما ھېچ نەرسىنى چۈشەنگىلى بولمايتتى. نىياز قارىدىمۇ قولىغا ئېلىپ ئۆرۈپ - چۆرۈپ كۆرگەندىن كېيىن:

— ئالتۇن كىتاب دېگىنىڭ شۇمۇ؟ — دەپ كۈلۈمسىرىدى.

ئارا ئۇنىڭ سۆزىگە قىزىرىپ كەتتى - دە، «چە، چە» دەپ ئۇستى - ئۇستىگە تەكرارلىغاندىن كېيىن:

— قېيىن ئاتاڭ بىلەن ئاغىنە بولمىسام بۇ كىتابنى ساقلاپ مەيتتىم، — دېدى ئۇ هاياجانلانغان هالدا، — بۇ سىلەرنىڭ ئاتا-بوۋاڭلارنىڭ يېزىقى، مۇسۇلمان بولماستا مۇشۇ خەتنى يازاتتىڭلار، هازىر - سىلەر بىلمەيسىلەر، ئالدى بىلەن ئۆگىنىڭلار، ياخشى چۈشىنىڭلار. بۇنىڭ ئىچىدە سىلەرگە پايدىلىق نۇرغۇن ئالتۇن - بايلىقلار بار!...

كېيىن ئابدۇخالىق ئۇيغۇر خەيرلىشىپ ماڭغاندا، ئارا ئۇزىتىپ چىقىپ:

— ياخشى ئوقۇ، ياخشى ئۆگەن! — دەپ تەكرارلىدى...

ئون يەتتىنچى باب

1

— ئەپەي، ئەجەب بەك سانجۇالدىمغۇ!

دوپپا تىكۈاتقان ئايىمخان قولىغا يىگنە سانجۇبلىپ قاتتىق چوڭچوڭ كەتتى. ئۇنىڭ قولى ئېچىشىپ ئاغرىۋاتاتتى. يىگنە سانجىلغان يەرنى چىڭ چىمدىپ زەھەرنى چىقىرىۋەتمەكچى بولدى...

ئۇ كىچىك ھەم تەنتەك بالا ئەمەس ئىدىغۇ! قانداق قىلىپ قولىغا يىگنە سانجۇالدى؟ بۇ ئەلۋەتتە سەۋەبسىز ئەمەس ئىدى. بۇ سەۋەبنى شۇ تاپتا ئۆزىدىن باشقا ھېچكىم بىلمەيتتى، پەقەت ئۆزىلا چۈشىنەتتى...

.... ئۇ تىكىۋاتقان دوپپىنى مۆلچەرلىكىدىن نەچچە بارلاۋەر نەپىس، نەچچە ھەسسە چىرايلىق پۈتكۈزگەنىدى. يىپ رەڭلىرىنى كۆڭۈل قويۇپ تاللاپ، گۈل كەشتىلەرنى ئاجايىپ ئۇستىلىق بىلەن تىكىپ ئېچىلدۇرغان، زەر چېكىپ يۇلتۇزدەك چاقناتقان بۇ دوپپىنى ئەڭ سۆيۈملۈك كىشىسى ئابدۇخالىق ئۇيغۇرغا ئۆز قولى بىلەن كىيدۈرۈۋىدى، ئۇ يۈزلىگەن - مىڭلىغان كىشىلەرئارىسىدا پاللىدە چاقناپ ئالاھىدە كۆزگە كۆرۈنىدى. شائىر دوپپىغا ئىنتايىن خۇش بولدى ۋە مىننەتدارلىق بىلدۈرۈپ ئايىمخانىنىڭ ئېگىكىنى

كۆتۈرۈپ ئويۇنتىپ قويۇۋېدى، ئۇنىڭ تېنى قانداقتۇر لەرزان تۇيغۇ بىلەن تەسىرلىنىپ سىلكىنىپ كەتتى. ئۇ ئەنە شۇنداق مەست قىلغۇچ تەسەۋۋۇر ئىچىدە قولىغا يېگىنە سانجۇۋالغانىدى.

— ھە، ئايىم، قولۇڭنى ئۇۋۇلاپ قاپسەنغۇ! چايان چېقىۋالدىمۇ ياكى ئېرىڭنى سېغىنىپ يېگىنە سانجۇۋالدىڭمۇ؟

دوستى خاسىيەت چوڭ ئىشكتىنلا جاۋلدىغان پېتى قاقاقلاپ كۈلۈپ كىرىپ كەلدى. ئۇ بەش ياشلارغا كىرىپ قالغان قىز بالىسىنى ئەگەشتۈرۈپ كىرگەنىدى. ئايىمخان چۆچۈپ ئورنىدىن تۇرۇپ دوستىنى قارشى ئالغىلى ئالدىغا باردى - دە، بالىنى قولىغا ئېلىپ ئەركىلەتتى.

— چوڭلا بولۇپ قاپتۇ! — ئايىمخان بالىغا ئامراقلىق قىلىپ سۆيۈشكە باشلىدى.

— تولا سۆيمە، ئېچىڭ كىرىپ قالىدۇ!

خاسىيەت قاقاقلاپ كۈلەتتى.

— سۆيگەنگە خۇش بول، — ئايىمخان بالىنىڭ مەڭزىنى تېخىمۇ تاتلىق شوراپ سىرقانچىنى ئارتۇق سۆيدى.

— سۆيمىدىغان ئادىمىڭ قاراشمىغىگە كېتىپ راسا زېرىكىپسەن - ھە! نېمە قىلغىلى كەلتتى، قاچان كېلىدۇ؟ ياكى ئۆيلىنىۋېلىپ يېتىۋالدىمۇ - يا! — خاسىيەت كۆزلىرىنى ئويناتىپ، قاشلىرىنى ئۇچۇرۇپ گويا ئايىمخاننىڭ يۈرىكىنى چەكمەكچى بولغاندەك سۆز دېگەنىنى يا غدۇرۇۋەتتى. ئەمما ئايىمخان ئۇنىڭ سۆزىدىن پىللىدە قىزىرىپ:

— بالاڭنى سۆيگەنگە شۇنچىۋالا جىق سۆزلەپ كەتتىڭغۇ! — دەپ بالىنى ئاستا يەرگە قويدى.

خاسىيەت ئايىمخان بىلەن تەڭتۈش ھەم دوست ئىدى. كۆزى بىلەن جاھانىنى ئويناتمەن دەيدىغان ھېلىقى تۆت قىزنىڭ ئىچىدىكى كۆزى ئىنتىك بىرىنچى قىز شۇ ئىدى. ئايىمخاننىڭ تويى بولغان يىلى ئۇنىمۇ بۇيلۇق تەرەپكە ئەرگە بەرگەنىدى.

دى. ئاربدىن بەش يىل ئۆتتى. ئۇچ بالا تۇغۇپ ھەممىنى ئەي قىلدى. ئايمخان ئۇنىڭ ئەكسى ئىدى. ئۇ بۇ جەريانداا ئۇچ بالا تۇغدى، ئەپسۇسكى، بالىلىرىدىن بىرىمۇ ئەي بولمىدى. كېسەل سەۋەبى بىلەن ئارقىمۇ ئارقا چاچراپ كەتتى. بۇ جەھەتتە ئۇنىڭ كۆڭلى سۇنۇق، دەردى ئېغىر ئىدى. بۇ سەۋەبتىن خالىسىيەت ئۇنىڭغا ھېسداشلىق قىلاتتى، ھەر قېتىم ئاتا - ئانىسىنىڭ ئۆيىگە جۈمە قىلىپ كەلگەندە ئۇنى يوقلاپ تۇراتتى.

— شەلپەردەك قىزىرىسەنغۇ، ئېرىڭ راستتىن ئۆيلىنىۋاپتۇمۇ؟ ئۆيلىنىمەن دېسە بىر دەمدىلا ئۆيلىنىۋالمدۇ، شائىر ئەمەسمۇ؟ ئۇنداق كاتتا شائىرغا قاراشھەرلىكلەر قىزلىرىنى دۇنيا قىلدۇرۇۋېرىدۇ!

— ئۆيلەنسە مەيلى ئەمەسمۇ!؟

— راستتىن ئۆيلەنگەن بولسا جېنىڭ پاقتىدە چىقىپ كېتەر!

— مەن ئانچە يامان بولۇپ كەتمەيمەن!

— ماڭەي... ھەممىدىن بەكرەك چىدىمايدىغىنى سەن! — دەپ كۈلۈپ داۋام قىلدى خاسىيەت، — مېنى بىلمەيدۇ دەمسەن! ئۇنداق ئىشلارغا كەلگەندە، ماڭا ئوخشاش شائىر - شائىرلار بىر ئاز ياخشى، دەيدىغانلىنى دەپ بېسىلىپ قالىدۇ. ساڭا ئوخشاش ھەممە ئىشنى ئىچىدە يوشۇرۇۋالىدىغان، راست گېپىنى كىشىگە ئېيتقىلى ئۇنىمايدىغانلار ھەممىدىن بەك چىدىمايدۇ!...

خاسىيەت بۇ سۆزلەرنى چاقچاق تەرىقىسىدە سۆزلەپ كۈلەتتى، ئايمخان ئۇنىڭ سۆزلىرىگە مۇناسىپ تەبەسسۇم بىلەن ئۇنى ئۆزى ئولتۇرغان كارىۋات تەرەپكە باشلاپ ماڭدى.

— گۈلىنى ئەجەب ئوخشىتىپ تىكىپسەن! — دېدى خاسىيەت كارىۋاتقا ئولتۇرا - ئولتۇرمايلا دوپپا كەشتىسىنى قولىغا ئېلىپ. ئايمخان ئۆزىدىكە بولغان بۇ ماختاشنى كۈلۈمسىرەپ جىم تۇرۇۋىش بىلەن قوبۇل قىلاتتى، — ئېرىڭنى راسا خۇش قىلغۇدەكسەن! قارا، كەشتىسى نېمىدېگەن ئاچىقان! يىپ رەڭلىرىنىمۇ

خىلالاپسەن. ئېرىك قايتىپ كەلگەندە، مۇشۇ دوپپاك ئوخشاش سەككىز - ئوننى ئارتۇق سۆيۈپ قويار!...

— باشقا گەپ - سۆزۈك يوقمۇ؟ — دېدى ئايىمخان خاسىيەت-نىڭ مۇرىسىدىن بېسىپ ئولتۇرغۇزۇپ.

— توختا، نېمە ئالدىرايسەن، ھەر گەپلىرىم بار تېخى، — دېدى خاسىيەت قولىدىكى دوپپىنى تاشلاپ، ئاندىن ئورنىدىن تۇرۇپ ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى گۈللۈكتىن قىزىغا ئىككى تال سەبدەگۈل ئۈزۈپ بېرىپ تۇتقۇزغاندىن كېيىن، ئۆزى بىر تال ئەتىرگۈل غۇنچىسىنى يىرتۇپلىپ قايتىپ كەلدى.

— ماۋۇنىڭغا قارا، — دېدى ئۇ ئايىمخانغا قولىدىكى غۇنچىنى كۆرسىتىپ، — بۇ غۇنچە ئېچىلىشقا تەييار بوپتۇ، كۆردۈڭمۇ؟ ئۆز پوستىنى ئۆزى يېرىپ چىقىشقا چىڭقىلىپ تۇرۇپتۇ. بۇ ئۇ-نىڭ بالاغەتكە يېتىپ ئېچىلغۇسى كەلگەن ۋاقتى، ئەتىگەنلىككە قارايدىغان بولساڭ بىر كېچىدىلا ئېچىلىپ گۈلگە ئايلىنىدۇ. شۇ-نىڭ بىلەن ئۇنىڭ غۇنچىلىقى تۈگەيدۇ. بىلدىڭمۇ! ئۇ ئەمدى يېڭى ئېچىلغان گۈل، بىرنەچچە كۈنگىچە ياشلىق باھارىنى ساقلاپ مانا ماۋۇ گۈلگە ئوخشاش چاقناپ خۇش پۇراقلار چاچىدۇ، — ئۇ تولۇق ئېچىلغان بىر گۈلنى كۆرسىتىپ داۋام قىلاتتى، — بۇ ئۇنىڭ ئەڭ قەدىرلىك بولغان ۋاقتى. بۇنداق چاغدا ھەر-قانداق ئادەمنىڭ ھەۋەس قىلىپ بۇ گۈلنى ئۈزگۈسى ۋە پۇرىغۇ-سى كېلىدۇ. لېكىن بۇ ۋاقىت ئانچە ئۇزۇن داۋام قىلمايدۇ. خۇددى كۆزۈڭنى يۇمۇپ ئاچقانچىلىك ۋاقىت ئىچىدە ئۆتۈپ كەت-كەندەك تۇيۇلىدۇ، ئاندىن سولىشىشقا باشلايدۇ. شۇنىڭ بىلەن گۈلنىڭ باھارى تۈگەيدۇ. بىلەمسەن؟ سەنمۇ خۇددى شۇنىڭغا ئوخشاش...

خاسىيەت قاقاقلاپ كۈلۈپ ھويلىنى بىر ئالدى.

— ۋاي تەنتەك، نېمە دەيدىكىن دەپ ئاغزىغا قاراپلا قاپتىمەن، شۇ گەپمىتى!

ئايمخان ئۇنىڭ كۆلكىسىگە ئاچچىق - چۈچۈك بىر قاراش بىلەن ئالىيىپ قويدى.

— ھە نېمە ئالىيسەن؟ گۈلگە ئوخشاتقىنىمغا خۇش بول!— دېدى خاسىيەت.

— گۈلگە ئوخشىماي نېمىكەنمەن؟

— تېخى بىلمەمسەن! سەن دېگەن يىلتىزى يوق پور كۆتەك، پۈتۈلۈۋەتسە نەلەرگە كېتىدىغان قامغاق!

ئۇلار كارىۋاتتا ئولتۇرۇپ رەسمىي مۇڭدىشىشقا باشلىدى.

— ئېرىڭ بالا توغرىسىدا بىر نېمە دېمەمدۇ؟ — دەپ سۆز باشلىدى خاسىيەت.

— ياق، ئۇ ھېچنېمە دېمەيدۇ! — ئايمخان تولۇق ئىستەنچ بىلەن جاۋاب بېرەتتى. خاسىيەت ئۇنى قايرىپلا:

— ئۇخلاپ چۈشۈڭ! — دېدى چىرايىغا قەتئىي تۈس ئېلىپ،— ئەر دېگەن بىر دەمدىلا ئۆزگىرىدۇ. ئۇلاردا ئىنساپ يوق، تاشلىۋەتكۈسى كەلگەندە بىر دەمدىلا تاشلىۋېتىپ كېتىپ قالىدۇ. ئەڭ ياخشىسى ئايال كىشى ئىشىنىڭ قىزىقىدىلا بالىدىن نەچچىنى تۇغۇپ چوڭ قىلىپ يىلتىز تارتىۋېلىشى كېرەك. ئۇ چاغدا ئەركىشى قىمىر قىلالمايدۇ. بىلەمسەن، سەن ھازىر يىلتىزى يوق كۆتەككە ئوخشاش...

— دېگەنلىرىڭنىڭ ھەممىسى قورقۇنچلۇق گەپلەرغۇ! — دېدى ئايمخان كۈلۈمسىرەپ. ئەمما ئۇنىڭ چىرايىدىن قانداق تۇر بىر خىل ئەندىشە ۋە مەيۇسلۇك چىقىپ تۇراتتى.

— مەن ساڭا شۇنى ئېيتىپ قويماي! — دېدى خاسىيەت بالىسىنىڭ بېشىنى سىيلاپ ئولتۇرۇپ. ئۇنىڭ سۆز ئاھاڭىدىن ھەقىقىي ئاغرىنىشلىق قىلىۋاتقانلىقى چىقىپ تۇراتتى، — ئۆزۈڭگە ۋاقتىدا سەۋەب قىل. ئېرىم بىر نېمە دېمەيدۇ دەپ جىم ياتما! ھەي ئايىم، مەن ساڭا بىر سۆز ئېيتاي، ئۇ ئىشنى قىلامسەن، قىلمامسەن، ئۆزۈڭنىڭ ئىختىيارى...— چىرايىغا جىددىي تۈس

ئالغان خاسىيەت سۆزىنى داۋام قىلاتتى، — تۈيۇق تەرەپتە كېر-
رەم شەيخ دەيدىغان بىر مۇللا بار دەيدۇ. ئۇ مۇللا قوۋۇپ
قويسا ياكى ھەيدەپ قويسا تۇغمايدىغان ئاياللار تۇغىدىكەن،
بالىسى تۇرمىغانلارنىڭ بالىسى تۇرۇپ قالىدىكەن. بىزنىڭ مەھەللە-
دە نەچچە ئايال شۇ ئادەمگە ئوقۇتۇپ بالىلىرىنى قاتارغا قوشۇپ
كەتتى. قاراغوجىدا يەنە بىر تاپقاق ئايال چىقىپتۇ دەيدۇ، ھەر-
قانداق ئادەم ئىشكىتىن كىرگەن ھامانلا كۆزىنى يۇمۇپ ئولتۇ-
رۇپ پۈتۈن دەرد-ئىللەتلەرنى تېپىپ چىقىدىكەن! سەنمۇ ئامال
قىلىپ، تاپقاق بۇۋىلەرنىڭ ئالدىغا بارامسەن، شەيخلارغا ئوقۇ-
تامسەن، ۋاقتىدا بىر ئىش قىل، ئەر خەق دېگەنگە ئىشىنىپ
كەتكىلى بولمايدۇ!

خاسىيەت يەنە بىرمۇنچە سۆزلەرنى قىلىپ مۇڭداشقاندىن
كېيىن، خەيرلىشىپ چىقىپ كەتتى. ئۇنىڭ سۆزلىرى ئايىمخانغا
تەسىر قىلغانىدى. چۈنكى بۇ جەھەتتە ئۇنىڭ خېلى ئېغىر ئىچ
پۈشۈقى بار ئىدى. ئۇي قىلغاندىن بۇيان تۇغۇلغان ئۇچ بالە-
نىڭ بىرەرىمۇ ئەي بولمىغانلىقى ئاتا-ئانىغا بولۇپمۇ ئانا
كىشىگە نىسبەتەن كۆتۈرەلمىگۈسىز ئەلەم بولاتتى. شۇ سەۋەبتىن
ئايىمخان قايغۇرۇپ ئىچىنى ئۇراتتى، ئەر-ئايال تۇرمۇشىنىڭ
ئەڭ لەززەتلىك مەھسۇلى بولغان بۇدرۇققىنا پاقلان بالىلارنى
سۆيۈپ ئەركىلىتىپ چۇڭ قىلغۇسى كېلەتتى. كېچىلىرى راستتەك
تۇيۇلىدىغان شېرىن چۈشلەرنى كۆرەتتى. بەزىدە كۆرگەن چۈش-
لىرىگە ياخشى تەبىرلەر بېرىپ ئۆز ئارزۇسىنى ئىشەنچلىك ئۇمىد-
لەرگە باغلاپ كۆڭلىگە ئارام‌لىق بېرەتتى... ئەپسۇسكى خىيال دېگەن
ھامان خىيال، چۈش دېگەنمۇ خىيالنىڭ ئۇيقۇلۇقتىكى بىر ئىنكاسى.
ئەمەلىيەت ئۇنىڭ قىلغان ھەرقانداق شېرىن خىيال، كۆرگەن
تاتلىق چۈشلىرىنى بەربات قىلىپ، ئۇنى يەنىلا پۇشقۇناۋۇق سەھە-
راسىغا سۆرەپ تاشلايتتى.

خاسىيەت بۇگۈن تاقا-تۇقا، كىيىش-پەخەس سۆزلەرنى

قىلىپ بىرمۇنچە قاقاقلاپ چىقىپ كەتكەن بولسىمۇ، ئەمەلىيەتتە ئايىمخانىنىڭ كۆڭۈل يارىسىنى تاتلىۋېتىپ، قانداقتۇر بىر خىل ئېچىنىۋۇ ئۇرۇۋقالىرىنى چېچىپ چىقىپ كەتكەنىدى. شۇنىڭدىن كېيىن، ئۇنىڭ خىيالىدا قانداقتۇر تاپقاق بۇۋىلەر ۋە دەم سالغۇچى شەيخلەرنىڭ ئوبرازى گەۋدىلىنىشكە باشلىدى. ئۇلاردىن گويا ناھايىتى ئاسانلا مەدەت - دەرمان تېپىلىدىغاندەك تۇيۇلاتتى.

ئايىمخانىنىڭ بۇ دەردىنى بىرلا ئادەم — ئۆز ئاپىسى گۈلزەمرا خېنىم تولۇق چۈشىنەتتى ۋە قولىدىن كېلىدىغان چارىلەر بىلەن ياردەم بېرەتتى. مازارلارنى يوقلاش، شەيخلەرنىڭ دۇئاسىنى ئېلىش، دەم سۇيى ۋە شەكىل يازدۇرۇپ ئېزىپ سۇينى ئىچكۈزۈش ۋە باشقا ئىشلارنى تىنىمسىز ئىشلەپ كۆرەتتى. بۇ چارىلەرنىڭ ئەمەلىيەتتە بىھۇدە ئۇرۇنۇشتىن ئىبارەت ئىكەنلىكى ئىسپاتلىنىپ تۇرسىمۇ، ئانا كۆڭلى يەنىلا بېسىلمايتتى. قىزىنى تۇيۇق غوجامغا ۋە چوڭ ئارشاڭلارغا ھەر يىلى ئاپىرىپ يۇيۇندۇراتتى، نەزىر قىلاتتى، چىراغلارغا ياغ قۇياتتى، شەيخلەرگە ئۇچۇغدىتاتتى. بىر قېتىم تۇيۇق غوجامغا بېرىپ قايتىشىدا، رەنا تاپقاق بىلەنمۇ ئۇچرىشىپ قالدى.

— ۋاي خۇدايىم، نېمىشقا ۋاقتىدا ئەكەلمىدىڭىزلار، بېچارە بالىنىڭ بەل ئاستىنى قوقاق تۇتۇپ كېتىپتۇ!... — تاپقاق بۇۋى ئۇلارنى كۆرۈپلا تىنچلىق سوراشنىڭ ئورنىغا قورقۇنچلۇق سۆزلەرنى قىلىشقا باشلىدى، — مۇنداقمۇ بىخەستەلىك بولامدۇ! ۋاي ئەمىست، تۇغۇلغان بالا قانداق ئەي بولۇن! چاپسان قان قىلىڭىزلار، چوڭراق قارا مالغا قان قىلىپ پېرە ئويىنتىڭىزلار. بەلنىڭ ئايىغىنى ھوردىتىپ كۆرىڭىزلار، خۇدايىم شىپالىق بەرسە ئەجەب ئەمەس!...

تاپقاق بۇۋى دەل ئۇلارنىڭ كۆڭلىدىكى ئىش ئۈستىدىن سۆزلەپ ھەيران قالدۇرغانىدى.

بۇ ئىشلار ئىنتايىن يوشۇرۇن ئىشلار بولسىمۇ، قېيىن ئانا نىياز

خېنىم ھەممىنى بىلىپ تۇراتتى. ئۇلارنىڭ ئۇيۇق غوجامغا ۋە چوڭ ئارشاڭغا قىلغان سەپەرلىرىنى ئاڭلاپ كۆڭلىدە: يوپۇق، قىزىنى ساقايتسۇن، تۇزۇلۇپ قالسا ماڭا نېمە، بالامنىڭ ئالىسى ئەي بولۇپ قاتارغا قوشۇلسا ياخشى ئەمەسمۇ! دەپ، بىلەسكە سېلىپ قۇلقىنى يوپۇراتتى...

2

چۈش قايرىلغان بىر چاغدا ھويلىنىڭ بىر چېتىگە چوڭ گۈلخان يېقىلغانىدى. ئۇنىڭغا پۈتۈنلەي يىللاپ كەتكەن قۇرۇق ئۆرۈك ئوتۇنى قالانغان بولغاچقا، چاراسلاپ يالقۇنجاپ كۆيەتتى. ھاۋا قىزىغان يازنىڭ كۈنلىرىدە مۇنداق يالقۇن كىمگە خۇش ياقسۇن! ئۇنىڭ ئاتەش يالقۇنى ھەرقانداق ئادەمنى بىراقتىنلا قىزدۇرۇپ قاچۇرۇۋېتەتتى. پەقەت كېرەم شەيخنىڭ ئىككى مۇرىدىلا گۈلخان ئەترابىدا ھەپىلىشەتتى. ئۇلار گۈلخانغا تولۇقلاپ ئوتۇن تاشلاش، چوغلارنى توپلاپ ئۈستىگە مونەك - مونەك تاشلارنى ۋە ئەسكى كەتمەنلەرنى تاشلاش قاتارلىق ئىشلارنى قىلاتتى، ئۇلارنىڭ ئەسلىدىكى قارامتۇل ئورۇق چىرايى ئوتنىڭ ھارارىنىدە قىزىرىپ تېخىمۇ قارا كۆرۈنگەندىن تاشقىرى، خۇددى ئوتقا قاقلانغان چەمەدەك پارقىرايتتى. ئۇلار يەنە لايغا چۈشىدىغان كېسەكچىلەردەك پۇشقاقلىرىنى تىزدىنچە تورۇۋالغان بولغاچقا، ئۇلارنىڭ قاپقارا ئىنچىكە پاچاقلىرى يېڭىلا تونۇرغا سالغان كۆسەيدەك كۆرۈنەتتى.

شەيخ كىمىر ئۆيىدە دۇئا ئوقۇۋاتاتتى. زور ھەم قوپال گەۋدىلىك، چاكىگا ساقال كەلگەن شەيخ غۇۋالاشتۇرۇلغان قاراڭغۇ ئۆيىدە خۇددى ئۆڭكۈردە ئولتۇرغان ئېيىقتەك سۇرلۇك قىياپەتتە، قانداقتۇر ئۇققىلى بولمايدىغان بىر نېمىلەرنى ئوقۇپ زەمبىلگە تېگىپ تاشلانغان ئايىمخانغا سۈپكۈچ قىلاتتى. ئۇنىڭ

بەدھەيۋەت ئاۋازى كىمىر ئۆيدە خۇددى قاپاقتا كىرىپ قالغان ھەرىدەك بوگۈلداپ ئاڭلىناتتى.

بۇگۈن ئۇلار رەنا خېنىمنىڭ ھاۋالىسى بويىچە ئايىمخاننى ھورداپ قوقاقلاردىن خالاس قىلماقچى... كىمىر ئۆينىڭ ماندىسىغا سۈ بىلەن تولدۇرۇلغان يوغان بىر داسنى توختىتىپ ئۇنىڭدىن بىرەر غېرىچ ئېگىز قىلىپ ئايىمخان ياتقۇزۇلغان زەمبىلنى پۈختا ئورناتقان ۋە ئۈچ قات يوتقان بىپىپ دۇمبىلاپ تەق قىلغانىدى. شەيخ ئەنە شۇ ئۆيدە بوگۈلداپ ئوقۇپ، چۈشكۈرگەندەك سۈپكۆچ قىلىۋاتاتتى. ھۇرىتلاردىن بىرى دوكۈلداپ كېلىپ:

— خوش ئاخۇنۇم، تەييار بولدى، — دەپ قول قوشتۇرۇپ جاۋاب كۈتتى.

— ھە، تەييار بولدىمۇ، باشلاڭلار! — دېدى شەيخجىددىي بۇيرۇق چۈشۈرۈپ.

— خوش.

ھۇرىتلار جىددىي ھەرىكەتكە كېلىپ چوغدەك تاۋلانغان تاش، كەتمەنلەرنى قىسقاچلار بىلەن قىسىپ ئەكىلىپ داستىكى سۈغا تاشلاشقا باشلىدى. داستىكى سۈ پورۇقلاپ قاينىپ ھور كۆتۈرۈلدى. ئۈچى ئىچى بىردەمدىلا پارلىق ھۇنچىدەك پارغا تولغانىدى. شەيخ ئىشىك تۈۋىگە چىقىپ تۇرۇۋالدى، ھۇرىتلار بىرى كەتسە، بىرى كېلىپ، داستىكى سۈغا چوغدەك قىزارغان تاشلارنى تاشلاپ تۇراتتى.

— ۋايجان... ۋاي...

ئايىمخاننىڭ زارلىنىشىنى شەيخ ئاڭلىماسقا سېلىپ ھۇرىتلارغا كايىپ:

— قىزىق تۇتۇڭلار، سوۋۇپ قالماڭلار!... ھە! — دەيتتى.

ھۇرىتلارنىڭ ئايىغى يەرگە تەگمەي دېگەندەك يۈگۈرۈپ قىزىغان تاش، كەتمەنلەرنى ئەكىلىپ تاشلاپ تۇراتتى.

— جېنىم ئاپا، مېنى قۇتقۇزۇڭ، ھېچ ھالىم قالمىدى ...

ئايىمخاننىڭ نالىسىنى ئاڭلىغان ئانا كۆزنىڭە ياش ئېلىپ شەيخقا بىر نېمە دېمەكچى بولۇۋاتقاندا، ئايىمخان يەنە زارلاندى:

— جېنىم ئاپا، ماڭا رەھىمى قىل! ...

— مۇللام، بالا بەك قاقشاپ كېتىۋاتىدۇ! — دېدى ئانا بىتاقەت بولۇپ.

— جىم تۇرىڭلار، ئايال خەق دېگەن مۇشۇنداق چىداملىق بولىدۇ، تېخى ئۆچكىدەك مەرەيدۇ ...، — دېدى شەيخ ئۇلارنى سىلكىشلەپ.

ئۆي ئىچى ھور بىلەن تولغاندى. تىن تارتقىلى بولمايتتى. ئۆيگە پەقەتلا ئىككى مۈرىت يۇگۈرۈپ كىرىپ، يۇگۈرۈپ چىقىپ تۇراتتى. ئۇلارنىڭ كۆڭلەك ـ تامبالىلىرى تەردە چۆپ بولۇپ كەتكەنىدى.

— ۋاي جېنىم ئاپا، ۋاي ئابدۇخالىق ...

— ھە مانا ئاز قالدى. ئۆچكىدەك مەرەيدىغانغا ئاز قالدى ... قىزىق تۇتۇڭلار! — دېدى شەيخ بېسىم ئىشلىتىپ. ئۇ ھېچكىمنى ئېغىز ئاچقۇزغىلى قويمايتتى.

ئاردىدىن ئانچە ئۆتمەيلا ئايىمخان «ئاپا» دەپ ئاچچىق توۋلاپ قەي قىلغاندەك بولدى. شۇنىڭ بىلەن ئاۋازى ئۆچۈپ قالدى.

— ھەي مۇللام، بالىڭ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتىغۇ!

ئانا سەۋرسىزلىك بىلەن بۆسۈپ كىرىپ ئايىمخانغا يېقىلاپ باردى ۋە تەمتىرىگەن ھالدا يەنە بىر ئايالنى چاقىرىپ ئايىمخاننى زەمبىل بىلەن كۆتۈرۈپ تاشقىرى ئېپچىقتى. ئايىمخان ھوشىدىن كەتكەنىدى. ئاغزىدىن يانغان زەردار سۇل تەرەپ جاۋغىيىدىن ئېقىپ قالغانىدى.

— ۋاي جېنىم بالام! .... — ئانا تېلىقىپ يىغلاشقا باشـ

لىدى، يەنە بىر ئايال يوتقانلارنى ئالدىراشلىق بىلەن ئېچىپ چۆرۈپ تاشلايتتى، ھەر بىر يوتقانىنى ئاچقاندا ئۇنىڭدىن خۇددى قاستاندىن كۆتۈرۈلگەن ھوردەك كۆيدۈرگۈچ ھور پۇرقۇپ، ئۇنىڭ يۈز - كۆزلىرىنى كۆيدۈرەتتى.

— ۋاي خۇدايىم، پىشىپ قالغىلى تاس قاپتۇ! — دېگەن ئايال ئايسىمخاننىڭ بەدەنلىرىنى سىلاپ كۆردى، — ھۇندىقمۇ ئىش بولامدۇ - ھە! — دەپ تاڭ قالدى ئۇ.

ئايسىمخان ھوشسىز ياتاتتى. ئانىسىنىڭ ئۆز بېشىدا ئولتۇرۇپ يىغلاۋاتقانلىقىنى ئاڭلىمايۋاتاتتى. باشقىلارنىڭ كۆيىدى - پىشتى بولۇپ ئېچ ئاغرىتىۋاتقانلىقىنى كۆرمەيۋاتاتتى. ئۇ تولىمۇ ئېچىنىشلىق ھالەتتە ياتاتتى، ياش چوكان خۇراپىي ئېتىقادىنىڭ كەيپىياتىغا قىلغۇسىز يامان ئاقىۋەتلىرىدىن بىرى، پەقەت بىرى سۈپىتىدە ياتاتتى. بۇ پاجىئە ئىدى، قانچە يۈز يىللاردىن بۇيان جەمئىيەتنى قان يىغلىتىپ، چىدىغۇسىز ھەسرەت - نادامەتلەرگە گىرىپتار قىلىپ كېلىۋاتقان پاجىئەلەردىن پەقەت بىرىلا ئىدى.

ئايسىمخان يېگىلا ئۆز ئايىقى بىلەن كەلگەن ئەمەسمىدى!؟ ئۇ ھازىر خۇراپاتلىقنىڭ ئەجەللىك زەربىسىگە ئۇچراپ بىھوش ياتماقتا. ئەگەر ئارانچە بىلىنىۋاتقان تىنىقى بولمىسا، ئۇنى ئۆلگەن دەپ ھېسابلاشقا بولاتتى.

قولۇم - قوشنىلار توپلىنىشقا باشلىدى. ھەممە كىشى بىر مارنى كۆرۈپ ئېچ ئاغرىتاتتى، ئېزىلەتتى، ئەزمۇدە بولاتتى. نېمە چارە، نېمە ئامال؟ بولار ئىش بولۇپ بولغان. ھەممە كىشى كۆڭۈلگە تەسەللى بەرگۈچى «تەقدىر، تەقدىر ئىلاھى» دېگەندەك سۆزلەرنى قىلىشىپ بىر بىرىگە قارىشاتتى. شۇنداق پەيتتە، ئۇلارنىڭ بۇنىڭدىن ئارتۇق ئۇنۇملۇك سۆزى بولمايتتى. ئايالار بولسا تولىراق كۆز يىشىغا زورلىشاتتى. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە نېمە قىلالىسۇن؟!

بۇ ۋاقىتتا شەيخ ۋە ئۇنىڭ ئاڭسىز مۇرىتلىرى ئاللىقاچان قۇيرۇقىنى تىكىۋەتكەنىدى. ئۇلار يەنە قايسى بىر ئۇششاق قاقلاردا يەنە ئاللىقانداق كىشىلەرگە ئالۋاستىدەك چاپلىشىپ زەيانكەشلىك قىلىش، ئۇلارنىمۇ زار - زار يىغلىتىپ قاقشىتىش نىڭ كويىغا چۈشۈپ يۇرىدىغاندۇ!

ئايىمخان شۇ كۈنى كەچ تەرەپتە بىرئاز ھوشىغا كېلىپ كۆزىنى ئاچقاندا، خېنىم باشلىق ھەممە ئۇرۇق - تۇغقانلار خۇشال بولۇپ ھال سوراشقا باشلىدى. «قانداقراق؟ بىرئاز ياخشىمۇ؟» دېگەندەك گەپ - سۆزلەر يامغۇردەك چۈشەتتى. ئايىمخان ئۆز بېشىدا ئولتۇرغانلارغا تەكشى قاراپ چىققاندىن كېيىن، ھېچقانداق گەپ قىلمىدى. پەقەت كۆزىگە لىققىدە ياش ئالدى.

ئايىمخان نېمە دېسۇن، قانداقمۇ گەپ قىلسۇن! بىر كۈن ئىچىدە بولغان بۇ ئىشقا نېمە دېيىلسۇن! بۇگۈن ئەتىگەنلىكتە گويا تۇغمەندىن پۈتۈن چىقىدىغان دەرىجىدە ساغلام ئورنىدىن تۇرغان ئەمەسمىدى. ھازىرچۇ؟ قانداقتۇر مۇدھىش قارا قۇش مۇجغۇپ تاشلىغان بىر پارچە خام گۆشتەك يېتىپتۇ. ئاچچىق ئاغرىغان يېرىنىڭ تايىنى يوق، ئۇنىڭ ئەزالىرى گويا سەزگۈسىنى يوقاتقاندەك، نە ئاغرىغانلىقىنى، نە ھاياتىي كۈچى بارلىقىنى خەۋەر قىلالمايۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى. دەرۋەقە بۇ ئاشۇنداق غەلىتە ئاغرىق. ھەرقانداق ئۇستا تېۋىپلەرمۇ تومۇر تۇتۇپ ئىلغا قىلالمايدىغان، ھەرقانداق دورا كېرىشمەيدىغان غەلىتە ئاغرىق ئىدى. شۇڭا ئۇ قانداقراق، بىرئاز ياخشىمۇ؟ دېگەندەك سوراقلارغا ھېچقانداق جاۋاب قىلالماستىن، ئۆزىنىڭ چۈشۈپ قالغان ئەھۋالىغا قاراپ كۆزىگە ئاچچىق ياش ئالاتتى ...

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر 10 - ئايلاردا قاراشھەرددن قايتىپ ئۆز يۇرتىنىڭ كۆزلۈك مەنزىرىسى ئىچىگە كىرگەندە، تەبىئەت قانۇنى بويىچە بىر مەۋسۇمنىڭ ئاخىرلىشىۋاتقانلىقىنى، ھەممە يېشىللىقلارنىڭ سارغىيىپ، قۇرۇپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، شائىر

رانه هېسسىياتلارغا چۆرۈلگەنىدى. لېكىن ئورۇقلاپ قۇرۇق سۆ-
گەككە ئايلىنىپ قالغان ئايىمخاننى كۆرگەندە داڭ قېتىپلا قال-
دى. نېمە بولدى، نېمە بالا تەگدى؟ دەپ قاتتىق توۋلاپ ھۆڭ-
رەپ يىغلىماقچى بولدىيۇ، ئۆزىنى تۇتۇۋالدى. ئۇنىڭ ئىورنىغا
قېيىن ئاپىسى كۆز يېشى قىلدى. ئۇنىڭ كۆز يېشى پۈشايمان
يېشى ئىدى. شائىر ئۆزىنى تۇتۇۋالغان ھالدا بىمارنىڭ پېشا-
نىسىنى ۋە قوللىرىنى تۇتۇپ سىيلىدى. ئايىمخان كۆزىنى ئېچىپ
ئۆز بېشىدا ئولتۇرغان شائىرنى بىرلا قېتىم كۆرگەندىن كېيىن
قايتا كۆزىنى ئاچمىدى. گويا ئۇ كۆز يېشى بىلەن سۆزلەشمەك-
چى بولغاندەك تىنمسىز ياش تۆكەتتى. ئۇنىڭ كۆز چاناقلىرى
بىردەم - بىردەم ياش تامچىلىرى بىلەن تولۇپ قالاتتى. شائىر
يۈمشاقمىنا قول ياغلىقى بىلەن ئۇنىڭ كۆز ياشلىرىنى
سۈرتەتتى ...

بىمارنىڭ ھالى كۈندىن - كۈنگە زەئىپلەشمەكتە، شائىر
كېچە - كۈندۈز دېگۈدەك ئايرىلماستىن خەۋەر ئالماقتا ئىدى.
كېيىنكى كۈنلەردە بىمار نېمە ئۈچۈندۇر شائىرنىڭ قولىنى تۇ-
تۇۋالمىدىغان ۋە ئۇنىڭ قولىنى مەڭزى ئاستىغا ئېلىپ يېتىۋالـ
مىدىغان بولدى. بۇ ھال بىرقانچە كۈن داۋام قىلدى. ئايىمخا-
نىڭ يۈمشاق تىنىقى، ئىللىق نەپەسلىرى شائىرنىڭ قولىغا يېـ
قىملىق سېزىلىپ تۇراتتى. لېكىن بىر كېچىسى تاڭ ۋاقتىدا ئا-
يىمخاننىڭ قولى بىردىنلا بوشاپ كەتتى. ئۇنىڭ نەپىسى تۇخـ
تاپ قالغانىدى. ئۆيدە يىغا - زارە كۆتۈرۈلدى ...

ئەتىسى جىنازا نامازى مەسلىسىز چوڭ بولدى. نىيازبەگنىڭ
قىزى، ئابدۇراخمان مەخسۇمنىڭ كېلىنى، ئابدۇخالىق ئۇيغۇر-
نىڭ رەپىقىسى ئايىمخاننىڭ جىنازا نامىزىغا پۈتۈن يۇرت، پۈ-
تۈن ئۇرۇق - تۇغقانلار، يارۇ بۇرادەرلەر بولۇپ ناھايىتى
كۆپ ئادەم توپلانغانىدى. يۈزلىگەن ئادەملەر كېلىپ شائىر بـ
لەن كۆرۈشەتتى. مەخسۇت مۇھتى، ھېسامىدىن زۇپەر قاتارلىق

يېقىنلار كېلىپ كۆرۈشكەندە، شائىرنىڭ كۆڭلى يۇرۇلۇپ ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي قالدى.

— سەۋرى قىلىڭ، سەۋرى قىلىڭ! — دېدى مەجبۇرىيەت شائىرنىڭ قولىنى چىڭ سىقىپ، — بىزدىكى نادانلىق، خۇراپاتنى لىقلار سىز بىلەن بىزنى يەنە كۆپ قېتىم يىغلىتىدۇ. جىگەرلىرى مىزنى خۇن قىلىپ قان يىغلىتىدۇ!

شائىرنىڭ ۋۇجۇدى نادانلىققا، خۇراپاتلىققا قارشى غەزەپ بىلەن ئۆرتەنمەكتە ئىدى. شۇ تاپتا ئۇنىڭغا يەر - جاھان ئاستىن - ئۈستۈن بولۇپ كۆرۈنەتتى. دەل - دەرەخلەر كۆمتۇرۇلۇپ، ئۆي - ماكانلار ئوكتەي - توكتەي بولۇۋاتاتتى. يەكتەك لەرگە ئورالغان سەللىلىك يۈزلىگەن - مىڭلىغان ئادەملەر گويا چۆلدىكى ئېزىتقۇدەك پىللىداپ كۆكۈلنى غەش قىلاتتى. ئۇلارنىڭ رەتسىز، چۈۋالچاق سېپىدىن خۇراپاتلىق، نادانلىقنىڭ چاڭ - توزانلىرى كۆتۈرۈلۈپ تۇرغاندەك كۆكۈلنى ئاينىتاتتى.

ئۇنىڭ نەزىرىدە خۇراپاتلىق گويا ۋەھشىي ئېيىق بولۇپ، ئۈچرىغانلا ئادەملەرنى چىشلەپ نابۇت قىلىۋاتاتتى، خۇراپاتلىق گويا دەھشەتلىك ئەجدىھا. پۈتۈن - پۈتۈن يېزا - سەھرا، كەنتلەرنى سۈمۈرۈپ يۇتۇپ كېتىۋاتاتتى ياكى ئوت پۈركۈپ كۆيدۈرۈپ خاراب قىلىۋاتاتتى. خۇراپاتلىق گويا بىر ئاپەت، گويا بىر ۋابا، پۈتۈن - پۈتۈن شەھەر، رايونلارنى خانىۋەيران قىلىۋاتاتتى ...

نامراز ئوقۇلۇپ، تاۋۇت ئۈزاپ ماڭغان چاغدا، شائىر ئۆزىنى خېلىلا تۇتۇۋالغانىدى. خۇراپاتلىقنىڭ ئاچچىق ئەلەملىرى ئىچىدە ئۆزىنى يوقتىپ قويغاندىن كۆرە، بەلكى ئۆز بېشىغا كەلگەن دەرد - ئەلەمنى كىچىكە ئايلاندۇرۇپ، خۇراپاتلىق تىن ئىبارەت بۇ ياۋۇز ئېيىقنى، بۇ زەھەرلىك ئەجدىھانى، ۋابا - ئاپەتنى كۆرگە قارشى كەسكىن كۆرەش قىلىش لازىملىقىنى ئۇ چوڭقۇر تونۇپ يەتكەنىدى.

ئون سەككىزىنچى باب

... يۇلتۇزلار كۆچۈپ تۇرىدۇ، تاۋۇتلار ئۇزاپ تۇرىدۇ. كۈنلەر - يىللار ئەنە شۇنداق ئۆتۈپ تۇرىدۇ. ئۆتكەن ئىشلار، ئۆتكەن كۈنلەر ھەش - پەش دېگۈچە خىيالغا ئايلىنىپ ئەسىتىن كۆتۈرۈلۈپ تۇرىدۇ. ئويۇنىڭ قىزىقى كەينىدە دېگەندەك، يېڭى - يېڭى قىزىق ئىشلار پەيدا بولۇپ، ئادەمنى قىزىقتۇرۇپ ئۆزىگە تارتىپ تۇرىدۇ. يېڭى ئىش، يېڭى مەشغۇلاتلار ئۆز زۆرۈرىيىتى، ئۆز سۈرئىتى بىلەن كىشىلەرنى ئالدىراش كويلارغا سېلىپ، ئۆتكەننى ئەسلەيدىغان ھەپسىلىسىنمۇ قويمايدۇ. كىشىلىك ھايات ئەنە شۇنداق قىزىقچىلىق - ئالدىراشلىق بىلەن داۋام قىلىدۇ ...

ئۆلگەننىڭ ئارقىسىدىن ئۆلگىلى بولمايدۇ، ئەگەر ئانام ئۆلدى دەپ بالىسى، بالام ئۆلدى دەپ ئانىسى ئۆلىدىغان بولسا، دۇنيادا ئادەم قالامدۇ! ئادەمسىز دۇنيانىڭ قىزىقى بولامدۇ، قىزىقى بولغان تەقدىردە، ئۇنىڭدىن كىم ھۇزۇرلىنىدۇ؟ مانا ... كېچە كۆچكەن يۇلتۇزلارنىڭ ئوت قۇيرۇقى تېخى ئۆچمەيلا، كېچە ئۇزىغان جىنازىنىڭ مازىسى تۈگىمەيلا، جەمئىيەتتە بىر يېڭى ناخشا چىقتى. ناخشىنىڭ ئېتى «ئاچىل!» بۇ نېمىدېگەن شوخ ناخشا — ھە! نېمىدېگەن يېقىملىق — ھە! «ئاچىل» دېگەن سۆزچۇ! بۇ سۆز نېمىدېگەن جانلىق، نېمىدېگەن

گەن جاراڭلىق - ھە!. گۈل ئاچىل، بەختىم ئاچىل، يارىم ئاچىل، مەكتەپ ئاچىل، داغدام يول ئاچىل! ھەرقانداق ئازۇ ئىستەكلەرگە ماس كېلىدۇ، «ياشا» دېگەنگە ئوخشاش قۇلاقنى خۇش ياقىدۇ! بۇ ناخشا پەيدا بولۇپلا، قاينام شەھەرلەرنى، يانسىز يېزا - سەھرالارنى، ياپيېشىل قىر - دالالارنى باھارنىڭ ئاپتىسپىدەك قاپلاپ كەتتى. ئەگەر دۇنيا ئادەمسىز بولسا، «ئاچىل» نى كىم پەيدا قىلاتتى، كىملەر ئېيتاتتى، كىملەر ھۇزۇرلىناتتى دەيسىز!؟ ...

ئۇنىڭ بېيىتلىرىچۇ، نېمىدېگەن تەسىرلىك، نېمىدېگەن ئاھىسباب - ھە!

«بەش - ئالتە زامان بولدى، ئاچىل،
ئالەم چۆرگىلەي دەيدۇ، ئاچىل،
يۇرەكتىكى زەردەب سۆز، ئاچىل، گۈل ئاچىل.
قانغا ئۆرگىلەي دەيدۇ، ئاچىل.
ئاچىل، ئاچىلماڭ گۈل قايدا، ئاچىل!»

بېيىتنىڭ ئۆزىغۇ خەلق ئىچىدىكى بېيىت، ئاھاڭ ئەدىن كەلدى، قانداق پەيدا بولدى؟ بۇ تەرەپلىرىنى بىلگىلى بولمايتى. كىم ئۆگەتتى؟ ئۆگەتكەن كىشىنىمۇ تاپقىلى بولمايتتى. ئەمما بۇ ناخشىنى قېرى - ياش، ئەر - ئايالنىڭ ھەممىسى بىلەتتى، ھەتتا ئۇششاق بالىلارمۇ «ئاچىل - ئاچىل،گۈل ئاچىل»، دەپ چۇرۇقلىشاتتى.

بۇ ناخشا 30 - يىللىرىڭ ئەتىيازلىقى پەيدا بولدى، باھار-دا جاھانىنىڭ ھەممە يېرىنى يېشىللىق قاپلاپ كەتكەنگە ئوخشاش، بۇ ناخشا ھەممە يەرنى قاپلاپ بەك ئەۋج ئېلىپ كەتتى. چوڭ - كىچىك ھەممە ئەل قىزغىن سۆيۈپ جۇشقۇنلۇق ئېيتىۋاتاتتى، توسالغۇلۇق قىلغۇچىلار چىقتى. ئىمام - مەزىنلەر «ناخ-

شا دېگەن ئازازۇلنىڭ ساداسى»، ئەزان ئاۋازىنى بېسىپ كەتتى، بۇ ياخشى ئىش ئەمەس، دەپ قارشى چىقتى. ھەربىرىلەر قىلدى ...

— توختىڭىزلار، بىردەم تەخىر بولمىڭىزلار، ئىككى ئېغىز سۆز بار ئىدى، — مەزىن خۇپتەندىن يانغان جامائەتنىڭ ئالدىنى توستى. جامائەت توختىغاندىن كېيىن ئىمام سۆز قىلدى، — ھازىر نەگىلا بارساق ئاچىل، چوڭلارنىڭ ئاغزىدىمۇ ئاچىل، بالىلارنىڭ ئاغزىدىمۇ ئاچىل، نېمىدېگەن تولا ئاچىل بۇ! نېمىنى ئاچماقچى، ئاياللارنىڭ چۈمپەردىسىنى ئاچماقچىمۇ!؟ ئويلاپ كۆرىڭلار، بۇ ياخشى ئىش ئەمەس. بۇ بىر شۇملۇق، مەشئۇملۇق، ناخشا دېگەن ئازازۇل (شەيتان) نىڭ ئاۋازى. ئۇنى ئېيتقىش شەيتانىنىڭ ئىشى، بىز مۇسۇلمان بەندىلەر ئەزان ئاۋازىنى ئاڭلىساقلا كۆپايە!

قىزىق قان بىر سوپى قىزىپ كەتكىنىدە ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي ئىمامنىڭ سۆزى ئاخىرلاشمايلا ۋارقىراپ سۆزلەشكە باشلىدى:

— «بالاڭنىڭ ئوينىشىغا باق، قازانىنىڭ قاينىشىغا» دەيدىغان بىر گەپ بار. ھازىر نېمە بالا بولدى، بالىلارنىڭ تىلى «ئاچىل» دەپ چىقىدىغان بولدى، شۇنىڭغا تىلەۋاتىدۇ. بۇ ياخشىلىقنىڭ ئالامىنى ئەمەس. بۇنىڭغا يول قويماسلىق كېرەك. ھەر كىم ئۆز بالىلىرىغا ئىگە بولسۇن، «ئاچىل» دېگەن بالىلارنىڭ تىلىنى سىرغۇرۇۋېتىش كېرەك!

سوپى ئاچچىقىدا تىترەپ كېتىپ، قىلىۋاتقان سۆزىنى يوقىتىپ قويدى. ئەگەر ئۇنداق بولمىغان بولسا يەنە قانداق سۆزلەرنى قىلاتتىكىن! ھەر ھالدا ئۇنىڭ تىترەپ تۇرغان كالپۇكلىرىدىن، يۇز تېرىلىرىنىڭ زەھەر قايناۋاتقانىدەك لېپ - لېپ قىلىشلىرىدىن ئۇنىڭ ئاچىل ناخشىسىغا جان - جەھلى بىلەن قارشى تۇرىدىغانلىقى كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

«ئىتلار قاۋاپبردىۋ، كارۋان كېتىۋېرىدۇ» دېگەندەك، ئۇنداقلارنىڭ قارشى تۇرۇشى بىلەن بۇ ناخشا توختاپ قالمىغىنى يوق، بەلكى تېخىمۇ ئومۇملىشىپ ئەۋج ئالغانىدى. ئاچچىق دېگەن سۆزنىڭ «ياپىل» دېگەن سۆزدىن جاراڭلىق ھەم ئورغۇلۇق بولغانلىقى كىشىلەرنىڭ قەلبىدىن چوڭقۇر ھەم يېقىملىق ئورۇن ئالغانىدى. قاراڭغۇلۇقتىن يورۇقلۇققىنىڭ، ئۆلۈمدىن كۆرۈمنىڭ، يوقال دېگەندىن ياشا دېگەنلىكنىڭ يېقىملىق بولىدىغانلىقىنى چۈشىنىۋالغىدەك ھەرقانداق ئادەم «ئاچچىل» نى زوقى بىلەن ئېيتاتتى. گويا بۇ ناخشىنى ھەر بىر ئادەم ئۆز يۈرىكىدە يېنىۋاتقان ئوت بىلەن بىرلەشتۈرۈپ ئېيتاتتى. ئېيتقانسېرى كۆڭلى ئېچىلىپ پەرىشانلىقى چېچىلغاندەك، پۇخانى چىقىپ كەيپى كۆتۈرۈلگەندەك، روھى ئۇرغۇپ تېتىكلىشىپ قالغاندەك ھېس قىلاتتى.

«ئاچچىل، ئاچچىل، گۈل ئاچچىل!» پاھ بۇ نېمىدېگەن جاراڭلىق، نېمىدېگەن شاۋقۇنلۇق ناخشا بۇ! يۈرەكلەرنى تىترەتىدۇ. جاھانىنى لەرزىگە كەلتۈرىدۇ. گويا بىر نەرسە، گويا دېگىز شاۋقۇنى، دەۋر سادالىرى، خەلق ئاۋازى! ...» — دېدى شائىر ھاياجانلىنىپ. ئۇ، ئۆز ھاياجانىنى بېسىۋالالماي ئۇياقتىن - بۇياققا ماڭاتتى. شۇ پەللادىكى خەلقنىڭ ئارزۇ - ئارمانلىرى، دەرد - ئەلەملىرى بىلەن چەمبەرچاس باغلانغان بۇ ناخشىنىڭ لەرزان سادالىرىغا قۇلاق سالاتتى. گاھى ئۆزى ئېيتىپ ھۇزۇرلىناتتى. ناخشىنىڭ مۇڭلۇق كۈيلىرىدىن تەسىرلىنىپ تىترەپ كېتەتتى. ناخشىنىڭ قانداقتۇر سىرلىق ھېس تۇيغۇسىدىن ئۆزگۈچە، دېگىزدەك دولقۇنلىناتتى، گويا دېگىز قاينامدىرىدەك ئۆركەشلەيتتى، ھاۋادىكى لاچىندەك پەرۋاز قىلاتتى ... بۇ نەرە ... ھەرقانداق يۈرەكنى تىترىتەلەيدىغان، ھەرقانداق كىشىنى ھاياجانلاندۇرۇپ ئۇرغۇتالايدىغان، ئۈيقۇدىن ئويغىتالايدىغان قۇدرەتلىك نەرە ... ددپ ئويلايتتى.

«تېكست يېزىشىم كېرەك ئەلۋەتتە!»

شائىر قولىغا قەلەم ئالدى. ئالددا ئاق قەغەز تۇراتتى. بۇ قەغەز گويا ئاق تۇرغان جەڭ مەيدانى ئىدى. بۇ يەردە بىر مەيدان جەڭ قىلىش كېرەك! شائىر نەئىرە تارتتى. ئاچىل، ئاچىل دەپ تۇۋلىدى، بىر تەرەپتىن نەيزە - قىلىچ ئويناياتتى، شاۋقۇن كۈتۈرۈلدى. يېڭىلا جەمجەتلىق ئىچىدە ئاق تۇرغان جانسىز مەيدان بىر پەستىلا جانلىق ۋە جاراڭلىق مەيدانغا ئايلاندى. ئىجادىي مېھنەت ئۆزىنىڭ سېھرىلىك قۇدرىتىنى نامايان قىلغانىدى. جەڭ قىزىدى، غەلىبە ئۈستىگە غەلىبە قازانغان جەڭ ئەڭ يۇقىرى پەللىگە كۆتۈرۈلۈپ ئاخىرلاشماقتا. كىشىنى ئۇرغۇتىدىغان، ھاياجانلاندۇرىدىغان، خۇشال قىلىدىغان جەڭگىۋار مارش ساداسى پۈتۈن مەيدانىنى، پۈتكۈل ۋادىنى قاپلىماقتا ئىدى ...

شائىر شۇ كېچىسى ھاياجان ئىچىدە قانداق تاڭ ئاتقانلىقىنى تۇيمايلا قالغانىدى. ئۇ ناھايىتى كەم ئۇخلىدى، لېكىن ئەتىسى سەھەرلىكتە ئورنىدىن تېتىك تۇردى-دە، ئالدىراپ ناشتا قىلىپ مەكتەپكە ماڭدى. مەكتەپ ھويلىسىدا لېتىپ ئەپەندى، شائىرنى قىزغىن قارشى ئالدى.

— «ئاچىل» غا تېكست يېزىپ كەلدىم، — دېدى شائىر سالام بېرىشىنىڭ ئورنىغا. دەرھال يانچۇقىدىن تېكست يېزىلغان قەغەزنى ئېلىپ سۇندى. لېتىپ ئەپەندى تېكستكە كۆز يۈگۈرتكەندىن كېيىن ھاياجانلانغان ھالدا:

— باركاللا، ياخشى يېزىلىپتۇ، ئەمدى جان كىرىدىغان بولدى، ئۆگىتەيلى، ھازىرلا ئۆگىتەيلى! — دەپ تەنتەنە قىلدى. ئاندىن شائىرنى باشلاپ سىنىپقا ئەكىردى. 30 دەك ئوقۇغۇچى ئۆز ئوقۇتقۇچىلىرىغا تەلمۈرۈپ قاراپ ئولتۇرۇشاتتى.

— چاۋاك، چاۋاك چېلىڭلار، ئابدۇخالىق ئۇيغۇر «ئاچىل»غا تېكست يېزىپ كەپتۇ، تەبرىكلەڭلار! — دېدى لېتىپ ئەپەن-

دى ئوقۇغۇچىلارغا خىتاب قىلىپ. ئۆزى باشلاپچىلىق بىلەن چاۋاك چېلىپ تەبرىكلىدى. سىنىپتا زىچ ئولتۇرۇشقان ئوقۇغۇچىلار ھاياجانلانغان ھالدا چاۋاكلار چېلىپ قىزغىن قەبۇل قىلىپ چۆمدى.

— ئالدى بىلەن مەن بىر ئوقۇپ بېرەي! — دېدى لېتسىپ ئەپەندى چاۋاك ئاخىرلاشقان پەيتنى قولدىن بەرمەي. چاۋاك تولۇق توختىغاندىن كېيىن، تېكىستنى بىر قېتىم ئوقۇپ ئاڭلاتقان لېتسىپ ئەپەندى ئەڭ ئاخىردا. — دەپتەر - قەلەملىرىڭلارنى تەييار قىلىڭلار، مەن بىر باشتىن قارا تاختايغا يازىمەن، سىلەر ئالدى بىلەن دەپتەرلىرىڭلارغا كۆچۈرۈۋېلىڭلار، ئاندىن ئۆگىنىسىز،— دېدى. ئوقۇغۇچىلار يەنە بىر قېتىم چاۋاك چېلىپ تەنەنە قىلىشتى، ئاندىن لېتسىپ ئەپەندى ئالدىرىماستىن ھۆسن خەت بىلەن يېزىشقا كىرىشتى:

ئاچىل

گۈلۈم ئاچىلاي دەيدۇ، ئاچىل،
باشقا سانجىلاي دەيدۇ، ئاچىل.
بۇ گۈلنىڭ يۈرەك ئوتى، ئاچىل، گۈل ئاچىل،
تەڭگە يامىشاي دەيدۇ، ئاچىل.
ئاچىل، ئاچىلمىساڭ گۈل قايدا، ئاچىل!

گۈلۈم ماڭا ناز قىلۇر، ئاچىل، دادەي،
كۆلۈپ مېنى ماز قىلۇر، ئاچىل.
گۈل قەدرىنى بىلمەيسەن، ئاچىل، گۈل ئاچىل،
زىمىستاننى ياز قىلۇر، ئاچىل.
ئاچىل، ئاچىلمىساڭ گۈل قايدا، ئاچىل.

گۈل دەرددە خۇن بولدۇق، ئاچىل، دادەي
تۇگمەنلەردە ئۇن بولدۇق، ئاچىل.
قورقۇنچىڭدىن قاتقىق تاش، ئاچىل، گۈل ئاچىل،
بىرلىشەلمەي قۇم بولدۇق، ئاچىل.
ئاچىل، ئاچىلغاندا بىر گەپ بار، ئاچىل.

ياش تالىپلار ئۇخلاشما، ئاچىل، دادەي،
گۈل يولمدا پۇتلاشما، ئاچىل.
بۇ گۈل ئۇچۇن جان پىدا، ئاچىل، گۈل ئاچىل،
ھەر قەدەمدىكى مىڭ تىللا، ئاچىل.
ئاچىل، ئاچىلمساڭ گۈل قايدا، ئاچىل.

غەيرەت گۈلۈم ئاچىلغىل - ئاچىل، ئاچىل.
ھىممەت گۈلۈم ئاچىلغىل، ئاچىل.
بۇ گۈل ئۇچۇن بەرسەم جان، ئاچىل، گۈل ئاچىل،
قاچان بولسا بىر ئۆلۈم،
يا ئۆلۈم، يا بىر كۆرۈم، ئاچىل.
ئاچىل، ئاچىلغاندا بىر گەپ بار، ئاچىل!...

تېكىست يېزىلىپ بولغاندىن كېيىن، ئۆگىتىش باشلاندى. ھەممىگە تونۇش بولغان ئاھاڭغا يېڭى تېكىست ئوڭايلا ئۆزلەشتى. ئاچىل ناخشىسىغا يېڭىباشتىن جان كىرگەندى. بىر تۇركۇم ياش ئەۋلادلارنىڭ زىل ۋە جاراڭلىق ئاۋازىدا ھەيۋەتلىك ۋە يېقىملىق يىگىرمغان ناخشا ساداسى سىنىپ ئىچىنى لەرزىگە كەلتۈرگەندىن تاشقىرى، ئەتراپ مۇھىتنىمۇ تەتۈرەتكەندى. قان تومۇرغا سىڭىپ كېتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە خەلق تىلىدا يېزىلغان بۇ تېكىست ياش ئوقۇغۇچىلارنىڭ زېھنىغا ئوڭايلا ئورناشقان ۋە ئوقۇغۇچىلار ئىرادىلىق خەلق ئىچىگە تېخىمۇ تېز، تېخىمۇ چوڭقۇرتارقالغاندى.

ئۇيغۇر كتاب تورىكتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى تورىسى

ئون توققۇزىنچى باب

ئاددەتتە شائىرنىڭ ئۆيىگە كۆپ كىرمەيدىغان قېيۇمبەگ، بۈگۈن بىر خۇش خەۋەر يەتكۈزۈش زۆرۈرىيىتىدىن كىرىپ ئۆز ئاكىسىنىڭ ئوخلاۋاتقىنىنى كۆردى.

قولىدا قەلەم، كۆكسىدە تەكيە، دۇم ياتقان پېتى ئۇخلاپ قالغان شائىرنىڭ ئالدىدا بىر ۋاراق قەغەز تۇراتتى. قېيۇمبەگ ئېھتىيات بىلەن قەغەزنى ئېلىپ كۆز يۈگۈرتتى. قەغەزدە ئىككى قۇرلا خەت بار ئىدى:

ماڭا كەلگەن دەرد - ئەلەم كەلسە ئىدى تاغ باشىغا،
يانچىلىپ كەتكەن بولاتتى ساي - ئېقىنىنىڭ تاشىغا.

قېيۇمبەگ مەسنەۋىنى ئوقۇپ بولۇپ شائىرغا قارىدى. ئۇ- نىڭ گەۋدىسى گويا چەكسىز ئېغىر دەرد - ئەلەم ئاستىدا ياتقاندەك غەمكىن كۆرۈندى.

شۇ كۈنلەردە ئۇنىڭ بېشىدىكى غەم - قايغۇلارنى مۇلچەرلەپ گەپسىز ئېغىر دېيىشكە بولاتتى. چۈنكى ئۇ ئۆز ھاياتىدا تۈنجى قېتىم ئۆز مۇھەببىتىنى بېغىشلىغان سۆيۈملۈك دوستى ئايىمخاندىن ئايرىلغانىدى، ئىككى دۇنيالىق دوست بولۇشقان ياشلاردىن ئېلىپ كېيىتقاندا، بۇ ئايرىلىشنى ھەققەتەن كۆتۈرۈۋالغۇسىز ئېغىر دەرد ھېسابلاشقا بولاتتى. لېكىن بۇ دەردنى ئۇمۇمىي دەرد - ئەلەمنىڭ

بىر قىسمى دەپ تونۇيدىغان شائىرنىڭ ئاساسىي دەردى، خەلقنىڭ بېشىدىكى كۈلپەت، جاھالەت، نادانلىق، خۇراپاتلىق، مەرىپەتسىزلىكلەردىن ئىبارەت ئىدى. شائىر مۇشۇ دەردلەرنىڭ ئاستىدا يانچىلىپ ياتاتتى. شۇ سەۋەبتىن شائىر ئۆز دەردىنى ئىزھار قىلىش ئۈچۈن يېزىشنى باشلىغان بولۇشى مۇمكىن... ئەپسۇسكى شېئىرنىڭ ئاخىرى چىقمىغان... قېيۇمبەگ ئاكىسىنىڭ غەمكىن ھالىغا ئىچىنىپ ھالدا ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ ئارقىغا قايتاي دەپ تۇرۇشىغا شائىر ئويغانغاندەك قىلىرلىدى.

— ئويغاندىڭمۇ؟

قېيۇمبەگنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىغان شائىر شۇئانلا بېشىنى كۆتۈرۈپ قارىدى.

— بىسر خۇش خەۋەر يەتكۈزەي دەپ كىرىۋىدىم! — دېدى. ئۇ بىر قەدەم يېقىنلاپ ۋە قولىدىكى قەغەزنى يەرگە قويدى. شائىر خۇددى خۇش خەۋەرنى ئالدىن بىلىۋالماقچى بولغاندەك، ئۇنىڭ كۆزىگە قادىلىپ قالغانىدى. قېيۇمبەگ شائىرنى ئانچە ئىنتىزار قىلماستىنلا سۆزلەشكە باشلىدى، — قۇمۇللۇقلار بۈزۈلۈپتۇ، ئىنقىلاب باشلىنىپتۇ!

— نېمە؟ ئىنقىلاب!... — ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ئىختىيارسىز ھالدا چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى، — قاچان، قانداق باشلىنىپتۇ! نەدىن ئاڭلىدىڭ؟ كىمدىن ئاڭلىدىڭ؟

خۇشاللىقىدا دەريا سۈيىدەك جۇشقۇنلانغان شائىر سوئال دېگەنىنى ئۇستى - ئۈستىگە ياغدۇرۇۋەتكەنىدى.

— ئۇسمان شاكىيونى تونۇيدىغانسەن؟

— قەشقەرلىق ئوسمان شاكىيومۇ؟ تونۇيمەن.

— بۇ خەۋەرنى شۇ ئادەم يەتكۈزۈپ كەپتۇ! — دېدى قېيۇمبەگ شائىرنىڭ جۇشقۇنلۇق كەيپىياتىغا زوقلىنىپ.

— ئىنقىلاب! نىمىدېگەن ياخشى خۇش خەۋەر بۇ!؟ — شائىر

www.yghurkitap.com

نىڭ كۆزلىرىدىن تەنتەنە خۇشاللىقى چاقناپ تۇراتتى، — ئۇنى ئاغزىدىن ئاڭلىدىڭمۇ؟ قاچان كۆرۈشتۈڭ؟

— ئۆزۈم كۆرمىدىم، لېكىن ئۇ كىشىنىڭ ئۇنى ئاغرىسىن ئاڭلىغانلاردىن ئاڭلىدىم. ئىشەنچلىك. بازاردىمۇ شۇ پاراڭ! قىز-ھۇللۇقلار بۇزۇلۇپ تاغقا چىقىۋالغانسىكەن. لېيۇ سىجاڭ (لېيۇ شىزىڭ) دېگەن ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن تاغقا ئەسكەر ئەۋەتىپتۇ، تاغلىقلار تاغقا ياماڭ بولغاندىكەن، چىققان ئەسكەرلەرنى تاغ ئىچىدە ئايلاندۇرۇپ يۈرۈپ ئەدىسىنى بېرىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بۇ ئىش چۈشلاپ رەسمىي ئۇرۇشقا ئايلىنىپتۇ!— قېيۇمبەگ ئاڭلىغانلىرىنى سۆزلەپ بولۇپ چىقىپ كەتمەكچى بولدى.

— ئاخىر ئېغىز ئاپتۇ - دە!— دېدى شائىر پەگاھدا كالاچ كىيىۋېتىپ.

— ئاخىرى قانداق بولۇپ كېتەر؟ — قېيۇمبەگ ئىشىكتىن چىقىپ كېتىۋېتىپ غېرىۋىشىپ قويدى.

— قانداق بولماقچى، ئورمانغا ئوت تۇتاشقاندەك ھەممە يەرگە ئوت كېتىدۇ!

كىشىنىڭ كۆڭلىگە بىر خۇشلۇق پەيدا بولسا، خۇددى ئادەمنىڭ ئىچىگە ئوت كىرىۋالغاندەك ھەر جەھەتتىن ئۆز ئىپادىسىنى كۆرسەتمەي قالمايدۇ. شائىر ھازىر شۇنداق بولغانىدى. قېيۇمبەگدىن ئاڭلىغان خۇش خەۋەرنى كىملەرگە يەتكۈزۈش، كىملەرنى خۇش قىلىش ئۈچۈن ئالدىراپ، ئىسسىق يەل قاچىلانغان شارەدەك جىم تۇرالماي قالغانىدى. ئۇ ئالدى بىلەن بۇ خۇش خەۋەرنى ھەسەمدىن زۇپەرگە يەتكۈزمەكچى بولۇپ، ئۇنىڭ ھويلىسىغا كىرگەندە، ئىسمان شاگىيو دەل شۇ يەردە ئىكەن. شائىرنى كۆرگەن ساھىبخان مېھمانخانىدىن چىقىپ قىزغىن قارشى ئالدى:

— دەل ۋاقتىدا كەلدىڭىز! — دېگىنىچە ئۇ شائىرنىڭ قولىدىن قويۇپ بەرمەستىن مېھمانخانىغا باشلاپ كىردى،— ئىسمان شاگىيوم بىزگە قۇمۇلدا باشلانغان قوزغىلاڭ توغرىسىدا خۇش خەۋەر-

لەرنى ئەكەپتۇ!

— ئەكەلگەن خۇش خەۋەرلىرىڭىز بىلەن تەبرىكلەيمەن! — دېدى شائىر ئۇسمان شاگىيونىڭ ئالدىغا بېرىپ ئۇنىڭ قولىنى چىڭ سىقىپ تۇرۇپ.

ئۇسمان شاگىيو بەستىلىك زور ئادەم ئىدى. كىچىكىدىن تارتىپ كارۋانچىلىق بىلەن ئۆتكەن بۇ ئادەمنىڭ ئۆڭكى قارامتۇل كۆرۈنەتتى. قارا كەكە ساقلى چىرايىغا تېخىمۇ ياراشقانىدى. ئۇنىڭ قارا كىچىك كۆزلىرىدىن ۋە پۈتۈن بەدەن قۇرۇلۇشىدىن ئۆز ئىشىغا پۇختا ۋە قاۋۇللۇقى چىقىپ تۇراتتى. گەپ - سۆزلىرىدىن ئۇنىڭ ھۆھىتقا پىشىق سەپسالىدىغان، كۆرگەن - بىلگەنلىرى ئىنتايىن پۇختا ساقلاپ قالىدىغان ئىچى دەريا ئادەم ئىكەنلىكى چىقىپ تۇراتتى. ئۇ بۇ قېتىم قۇمۇلغا ھېسامىدىن بايىنىڭ مېلىنى كىراغا ئېلىپ كەتكەنىدى. قايتىپ كېلىپلا مالىنى ئۆز جايىغا سالامەت يەتكۈزگەنلىكىنى مەلۇم قىلغاچ سالامغا كېلىپ قۇمۇل قوزغىلىڭى توغرىسىدىكى خۇش خەۋەرلەرنى سۆزلەپ بېرىۋاتاتتى.

— خوش، سۆزىڭىزنى داۋاملاشتۇرۇڭ، ئىشىنىڭ بېشى قانداق باشلانغان؟ — دەپ سوئال قويدى ھېسامىدىن زۇپەر، شائىر ئولتۇرۇپ ئورۇنلاشقاندىن كېيىن.

— ئىشنىڭ تېگى - تەكتىنى مەنمۇ تولۇق بىلىپ كېتەلمىدىم، — دېدى شاگىيوم كەمتەرلىك بىلەن سۆز باشلاپ، — كىشىلەرنىڭ ئاغزىدىن ئاڭلىغانلىرىمغا قارىغاندا، قوزغىلاڭنىڭ چىقىشىغا پۈتۈنلەي ھۆكۈمەت ئەيىبلىك! نېمىشقا دېسەك، قۇمۇلدا ئەسكەر بەك جىققەن. دېشەك قانچە، يېغىرى شۇنچە دېگەندەك، ئەسكەر كۆپ بولغان يەردە ئالۋان - سېلىقمۇ كۆپ بولىدۇ. بۇ ئىشلارغا سەۋرى قىلالماي تۇرسا، بەزى ئەسكەر باشلىقلىرى مۇسۇلمانلارنىڭ قىزلىرىنى ئالماس دەپ زورلۇق قىلغىلى تۇرۇپتۇ! ...

ئۇسمان شاگىيو بۇرۇتىنى ئىككى تەرەپكە قايرىپ ئولتۇرۇپ

داۋام قىلاتتى.

ــ مەسىلەن، توخۇلۇ چازىسىدا تۇرۇشلۇق ئەسكەرلەر باشلىقى جاك كاجاك دېگەن بەتبەخت سىگگەن نېنىغا شۇكرى قىلماي، بىر ئادەمنىڭ قىزىنى ئالمەن دەپ زورلۇق قىلىشقا باشلاپتۇ، قىزىغىلاك مانا شۇنىڭدىن باشلانغان گەپ!

ــ كاجاك دېگىنى؟ ــ ھېسامىدىن زۇپەر شائىرغا قاراپ قويىدى. شائىر دەرھال جاۋاب قىلىپ:

ــ كاجاك دېگىنىسى چازا باشلىقى دېگەن سۆز، خەنزۇچىدا «چا» دېگەن ھەرپنى «كا» دەپمۇ ئوقۇيدۇ، ــ دېدى.

ئوسمان شائىيو سۆزىنى ئۇلاپ داۋام قىلاتتى:

ــ قىزنىڭ بېرەيلى دېسە، مۇسۇلمانچىلىققا توغرا كەلمىگەن، بەرمەيلى دېسە، جاك كاجاك زورلۇق قىلغان، بۇ ئارىلىقتا نۇرغۇن ئۇلغۇلا قوزغىلىپ كەتكەندىن كېيىن، بۇ ئىشقا سالى دورغا دېگەن ئادەم ئارىلىشىدۇ. ئۇ ئادەمنىڭ جاك كاجاك دېگەنگە كۆچلۈك ئاداۋىتى بار كەنتۇق. شۇ قىشلىقى سالى دورغا قىشلىق ئۇن تارتىپ ئون نەچچە تۆگىدە تاغقا ئەكىتۈاتسا، توخۇلۇ چازىسىدىكىلەر ئۇنىڭ تۆگىلىرىنى توسۇپ، «سەن بۇ ئۇننى تاشقى مۇڭغۇلىيەگە ئاپىرىپ ئەتكەسچىلىك قىلماقچىمۇ؟» دېگەن باھانە بىلەن تارتىۋالغانلىقى ئۈستىگە، سالى دورغىنى قامىقا ئالدۇرۇپ نۇرغۇن جەريمانە قويغانىكەن. سالى دورغا جەريمانە پۇللارنى تۆلەپ قامىقتىن چىقىپ چازىدىكىلەردىن ئىنتىقام ئېلىش كويىدا يۈرگەن كۈنلەردە، توي مەسلىسى چىقىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بۇ ئادەم ئارىلىشىپ ئۆز ئىچىدە مەسلىھەتنى پىشۇرۇۋالغاندىن كېيىن، قىزنى توي قىلىپ بەرمەكچى بولىدۇ. توي كۈنلىرىنى توختام قىلىپ، جاك كاجاكنى مۇسۇلمانلارنىڭ توي رەسمىيەتلىرىگە ماقۇل كەلتۈرىدۇ، شۇنداق قىلىپ تويىنى چوك قىلىدۇ. قائىدە بويىچە جاك كاجاك قىز بىلەن كۆرۈشۈش ئۈچۈن ھۈجرا ئۆيگە كىرگەندە، ھۈجرا ئۆيىدە قىزچە ياسىنىۋالغان بىر يىگىت ئۇنى قاماللاپ تۇتۇپلا

جايلاپ تاشلايدۇ. تاشقىرىدىكى يىگىتلەرمۇ زىيانپەپ ئۆيىدە ھاراق-شاراب ئىچىۋاتقان 32 ئەسكەرنىڭ قورال - ياراغلىرىنى تارتىۋېلىپ بىرىنىمۇ قاچۇرماستىن جايلاپ تاشلايدۇ. قوزغىلاڭ مانا شۇنداق باشلانغان گەپ!

— شامال چىقمىسا، دەرەخ مىدىرلىمىغاندەك، بىر سەۋەب بولمىسا خەلق قوزغىلامدۇ!؟ — شائىر ئۆز ھاياجىنىنى بېسىۋالالماي سۆز ئارىلاپ قويدى. دەل شۇ سۆزنىڭ ئۈستىگە لېتىپ ئەپەندى، ئەكبەرخانلار كىرىپ كەلدى. ئۇلارمۇ ئوسمان شاكىر-نىڭ كېيىنكى سۆزلىرىنى كۆڭۈل قويۇپ ئاڭلاشتى، بۇ توغرىدا بولۇڭغان مۇھاكىمىلەرگە پىكىر قاتناشتۇرۇپ ئۆزۈن پاراڭلاشتى.

1931 - يىلى مارت ئايلىرىدا پەيدا بولغان قۇمۇل ۋەقەسى ھەققىدىكى پاراڭ ئاپرىلنىڭ باشلىرىدا تۇرپان، پىچان، توقسۇن ناھىيىلىرىگە كەڭ تارقالغانىدى. بازار رەستىلىرىدە، يېزا - سەھ-رالاردا، ئېتىزلىقلاردا، جامە - مەسچىتلەردە، مەھەللە - ئۆيلەردە، قۇ-مۇل دېھقانلار قوزغىلىڭى توغرىسىدىكى گەپ - سۆزلەر دېگىزدەك چايقىلاتتى. خەلق ئىچىدە يېڭى - يېڭى مەزمۇنلار قوشۇلۇپ ئەۋج ئالاتتى. كىشىلەرنى روھلاندۇرۇپ قوزغىتاتتى، شۇنىڭدەك غايەت تېز سۈرئەتتە جەنۇبىي ۋە شىمالىي شىنجاڭ تەرەپلەرگە كېتەتتى. قۇمۇل تەرەپتىن ئۇزلۇكسىز كېلىۋاتقان ھارۋىكەش، ئېشەكچى ۋە تۆگە كارۋانلىرى يېڭى - يېڭى خەۋەرلەرنى ئەكىلىپ تولۇقلايتتى-ۋە بېيىتاتتى. بۇ خەۋەرلەرگە ئىنتايىن قىزىققان خەلق ناۋادا شۇ كۈنى بىرەر يېڭى خەۋەر ئاڭلىيالمىغان بولسا ھاۋارايىغا قاراپ بولسىمۇ ھەر خىل پەرەزلەرنى قىلىشىپ غۇلغۇلا قىلىشاتتى. قۇ-مۇل تەرەپنىڭ ئاسمىنىدا بۇلۇت ياكى تۈمان كۆرۈنسە «قۇمۇل تاغلىرىدا قاتتىق جەڭ بولۇۋاتقان ئوخشايدۇ، دېسە، توپا ياغقان-دەك ھادىسە كۆرۈنسە: «قان تۆكۈلۈۋاتقان ئوخشايدۇ» دېيىشىپ پاراڭ قىلىشاتتى. ھەتتا ئاق قۇشقاچ چۈرۈقلاسىمۇ شۇنىڭغا يۆ-لەپ: «قۇشقاچلارنىڭ ۋىجىرلاشقىنىغا قارىغاندا بىر گەپ بار»

دېيىشىپ ئۇرۇش ئەندىشىسى پەيدا قىلاتتى.

يەنە بىر تەرەپتىن خەلق ئىچىدە «ئاچىل» ناخشىسى ئىلگىرىكىدىن نەچچە ھەسسە ئارتۇق شاۋقۇنلاپ ئەۋج ئېلىپ كەتتى. قەيەرگىلا بارسا «ئاچىل»، كىمنىڭلا ئاغزىغا قارسا «ئاچىل گۈل ئاچىل!»، «ئاچىل» نىڭ كۆپلۈكىدىن چىچىلىپ قالغان بىر سەپرا قېرى «ئاچىل، ئاچىل، سېپىلىنىڭ دەرۋازىلىرى يوغان ئاچىل، گۈندىخانىلارنىڭ ئىشىكلىرى ئاچىل، كەڭتاشا يوللار ئاچىل! بولمىسا نېمىسى ئاچىل؟» دەپ تەنە قىلغانىدى. دەرۋەقە بۇ ناخشا 31 - يىللىرىدىن باشلاپ قوزغاتقۇچ قۇدرەتكە ئىگە ئىجتىمائىي كەيپىياتقا ئايلانغانىدى. ھەممە ئادەم بۇ ناخشىنى ئىختىيارسىز ھالدا زوقلىنىپ ئېيتاتتى. كىم ئېيتقان بولسا شۇ ئادەم ئۆزىنى گويا كوچا - قۇۋۇەتكە تولغان ئارسلاندەك ھېس قىلىپ قانداق تۇر شددەتلىك جەڭ مەيدانىغا قاراپ كېتىۋاتقاندەك بولاتتى.

پۈتۈن يۇرتقا تاشقىن سۈدەك يامراپ كەتكەن بۇ خىل كەيپىياتتىن ھاكىمىيەت بېشىدىكىلەر خاتىرجەم بولالمايتتى. ئۇلار قولدىن كېلىدىغان ھەر قانداق ۋاستىلەردىن پايدىلىنىپ بۇ خىل كەيپىياتنى بېسىش ۋە چەكلەشكە ئۇرۇناتتى.

بىر جۈمە كۈنلۈكى شەھەر ئاھالىلىرى ئۈيەر - بۈيەردە توپ توپ بولۇپ، خۇددى ماگنىتقا چاپلاشقان تۆمۇر پارچىلىرىدەك غۇژمەكلىشىپ، ھۆكۈمەت نەرەپتىن چاپلانغان ئېلان - بۇيرۇقلارنى ئوقۇشقا باشلىدى. بەزىلەر بىۋاستە ئۆزلىرى ئوقۇۋالاتتى. ساۋاتسىزلار باشقىلارغا ئوقۇتۇپ ئاڭلايتتى. پۈتۈن تاختا سامان قەغەزگە قومۇش قەلەم بىلەن يوغانراق قىلىپ يېزىلغان ئېلانلار ئۆز مەزمۇنى بىلەن كىشىلەرنى جەلىپ قىلغانىدى. كىمدۇر بىرسى بۇيرۇقنى ئۇنلۈك ئوقۇشقا باشلىدى:

بۇيرۇق:

شۇل توغرىدا بۇيرۇق چۈشۈردۇمكى، بۇ يېقىندىن ئاڭلىنام يۇقىرالار تەجىدە بەزىلەر قۇمۇل تەرەپتە بىر ئەنسىزلىك تۇغۇلغانىمكىن دەپدىغان خاتىرجەمسىزلىك پەيدا

دا بولۇپتۇ. يۇقرالار ئۇنداق ئەمەس - ئۇيسەكلەرگە ھەرگىز ئىشەنمەسكەن. ھۆكۈمەتكە ئىشەنسۇن دەپ يۈيرۈق چىقاردىم. قۇمۇل تەرەپتە ھېچقانداق ئەنسىزلىك چىققىنى يوق. بەزى جايلاردا بىرقانچە «قاراقچىلار»① پەيدا بولغان بولسىمۇ، ۋاقتىدا ئۇچۇقتۇرۇپ تاشلاندى. ھۆكۈمەت دېگەن قانتىق تاش، ئوغرى - قاراقچى دېگەنلەر تۆخۈم، ناشقا تۆخۈم قانداقمۇ تەڭ كېلەلىسۇن! مەن ئامبال يۇرتقا كۆيۈنۈپ شۇنى يۈيرۈق قىلىمەنكى، ھەر بىر پۇقرا يۈيرۈقۇمنى جان- تېنى بىلەن قوبۇل قىلسۇن. ھەرگىز خىلاپلىق قىلمىسۇن؛ بىرىنچى، ھەممە ئادەم خاتىرجەم بولۇپ ئۆز ئوقىتىنى قىلسۇن؛ ئىككىنچى، يېتىنە - ياسات، ئىغۋا سۆزلەرگە ئىشەنچ قىلمىسۇن؛ ئۈچىنچى، بۇندىن كېيىن پۇقرالار بېشىلاپ - ئونلاپ بىر يەرگە توپ بولۇپ جەملەنمەسۇن؛ تۆتىنچى، «ئاچىل» دېگەن ناخشا قەتئىي ئېيتىلمىسۇن؛ بەشىنچى، قۇمۇل تەرەپتىن كەلگەن ئادەملەر تەقىپ قىلىنسۇن، ئۇنداقلار يېتىنە - ئىغۋا سۆزلەرنى قىلسا ھۆكۈمەتكە بىتەخىر مەلۇم قىلىنسۇن! يۇقىرىقى بۇيرۇقۇم ئەستە چىڭ تۇتۇلۇپ شەرتسىز ئەمەل قىلىنسۇن! ئاۋادا كىمدە كىم خىلاپ قىلىپ ئەمەل قىلمىسا ھەرگىز ئەپۇ قىلىنمايدۇ. قاتتىق جازا بېرىلىدۇ.

× × × ئامبال

مىنگونىڭ 20 - يىلى 5 - ئاي

ئېلاننى ئوقۇپ بولغانلار ئارتۇق سۆز قىلماستىن قوشۇمە- سىنى تۇرۇپ قاپقىنى سالغان پېتى كېنىپ قالاتتى. بىر توپ كىشى يېڭىلا كەتسە، ئىككىنچى بىر توپ كىشىلەر كېلىپ كۆرەتتى، شۇ كۈنى كەچكىچە، ھەتتا بىرقانچە كۈنگىچە بۇ ئىش شۇ تەقلىدتە تەكرارلانغانىدى.

كىشىلەر ئېلاننى ئوقۇپ بولۇپ ئۆز ئۆيلىرىگە يەتكۈچە، با- زاردىن يەنە بىرمۇنچە جانلىق خەۋەرلەرنى ئاڭلايتتى:

— تاغلىقلار تاغقا چىقىۋالسىلا بىرى يۇزگە تېپىدىكەن!

— تاغلىقلار باشقا ئاتىدىكەن، چېرىكلەر تاشقا...

— تاغلىقلار لودۇكدا 500 چېرىكنىڭ بىرىنسىمۇ قاچۇرماس-

① قومۇل قوزغىلاڭچىلىرىنى ھۆكۈمەت تەرەپ «قاراقچىلار» دەيتتى.

تىن سوقۇپ تاشلاپتۇ!...

بۇ غالىب خەۋەرلەر ئېلانلارنىڭ كۆچىدىن بوستون تۇراتتى ۋە تەسىرلىك جاراڭلايتتى. شۇڭا ئۇ خىل ئېلانلارنىڭ ھېچقانچە رولى بولمايتتى. خەلق ئوقۇپ ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىنلا مېيىقىدا كۈلۈپ قويىاتتى، خالاس!

«ئاغرىقنى يوشۇرساڭ، ئۆلۈم ئاشكارا» دېگەندەك، ھۆكۈمەت دائىرىلىرى قۇمۇل قوزغىلىڭىغا دائىر خەۋەرلەرنى پۈتۈن كۈچى بىلەن چەكلەشكە ئۇرۇنسىمۇ، ئەمما ھۆكۈمەتنىڭ ئورۇمچى ئەترايىي ۋە جەنۇبىي شىنجاڭ تەرەپلەردىن ھەربىي كۈچ ئاجرىتىپ قۇمۇل تەرەپكە يولغا سېلىۋاتقانلىقى ھەممە ئىشنى ئاشكارىلاپ قويىاتتى.

ياز ئايلىرى تۇرپان يولىدا، گۈچۈك-پىچان يوللىرىدا چېرىكلەر ئۈزۈلمەستىن كېچە-كۈندۈز دېگۈدەك ئۆتۈپ تۇراتتى. باش-كۆزلىرىنى چاڭ-توزان باسقان پىيادە ئەسكەرلەر توقۇز ئاتار ياكى يالاڭئاتاردىن ئىبارەت ئۈزۈن ھەم ئېغىر قوراللارنى كۆتۈرۈپ شەھەر ۋە ئۆتەڭلەردىن ئۆتكەندە، ئاھالىلەر يول يېقىلىرىغا چىقىپ كۆزدىن كەچۈرەتتى. بەزى چېرىكلەرنىڭ يېنىدا ئەپسۇن چېكىدىغان ئۈزۈن غاڭزىمۇ بولاتتى. بۇنداقلارنى كۆرگەن خەلق شۇ ئانىلا مەسخىرە قىلىپ:

— بۇلار ئىككى خىل قوۋال بىلەن مېڭىپتۇ!

— پۇڭلۇەتسە ئۇچۇپ كېتىدىغان ئەپسۇنكەشلەر! — دەپ كۈلكە قىلىشاتتى.

دەرۋەقە، شۇ يىللاردىكى چېرىكلەرنىڭ تەڭدىن تولىسى ئەپسۇن چېكىدىغانلار بولۇپ، يادائۇلۇقىدىن پۇڭلۇەتسە ئۇچۇپ كېتىدىغاندەك ئاۋارە كۆرۈنەتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئۇلارنى تاكى قۇمۇلغىچە پىيادە ئېلىپ ماڭغانلىقتىن، يول ئازابىدا ھېرىپ-چارچاپ پۈتىنى يۆتكەپ ماڭالمايدىغان ھالەتتە كېلەتتى. ئۇلارنىڭ ئوق-دورا، قازان-قومۇچلىرىنى ۋە باشقا كۈدە-كۆرپە، يۈك-تاقلىرىنى

ئېلىپ يۈرىدىغان ئونلاپ ئات هارۋىلارمۇ بىللىلا كېلەتتى. ئاتلىق ئەسكەرلەر، زەمبىرەكچى قىسىملارمۇ كېلىپ تۇراتتى. مۇنداق زور هەربىي قوشۇنلارنى كۈتۈۋېلىش - تەمىنلەش مەسىلىسىدە پۈتۈن يۇرت زىلزىلىگە كېلىپ تىترەپ كېتەتتى. هەر كۈنى يۈزلىگەن دېھقانلار يېزىدىن شەهەرگە ئوتۇن - سامان، يەم - خەشەك توشۇشقا مەجبۇر قىلىناتتى. يۈزلىگەن دېھقانلار شۇ ناهىيىگە قاراشلىق ئۆتەڭ - مەنزىللەرگە ئوزۇق توشۇشقا هەيدىلەتتى. توخۇ - تۇخۇملارنىمۇ يۇرتتىن يىغىۋالاتتى. ئونلىغان ناۋايلار نان يېقىپ ئۇلگۇرتۇشكە مەجبۇر قىلىناتتى. بۇنىڭدىن تاشقىرى، هەر خىل خىراجەت، پۇل سېلىقى سېلىپ يىغىۋالاتتى. بۇ ئىشلار تەسەۋۋۇرىمىزدەك ئۆز يولى بىلەن سىلىق ئورۇندىلىدىغان ئىش بولماستىن، بەلكى بەگ، يايلارنىڭ قامچا ئوينىتىپ زۇلۇم سېلىشى بىلەن ئورۇندىلاتتى. بۇ ئورۇش شارائىتىدا پەيدا بولغان جەبرى - زۇلۇم بولۇپ، هەرقانداق كىشىنى جېنىدىن جاق تويغۇزغانىدى. شۇڭەجىدىن دېھقانلارنىڭ هۆكۈمەتكە بولغان نارازىلىقى كۈچەيىپ قارشىلىقى هەسسىلەپ ئاشاتتى. بۇنىڭ تەتۇرسىچە قومۇل دېھقانلار قوزغىلىڭىغا بولغان هېسداشلىقى كۈچەيىپ زالىملارنىڭ زۇلمىدىن قۇتۇلۇش ئارزۇلىرى ئۇلغىياتتى.

ئۇيغۇر كتاب تورىكتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى تورىسى

يىگىرمىنچى باب

1

داڭ-داڭلىك قاۋاقخانىسى بۈگۈن ئاخشامدىن ئالدىنقى كۈنلەرگە ئوخشاشلا ئىچەرمەن - چېكەرمەن خېرىدارلار بىلەن لىق تولغانىدى. ھاراقنىڭ قاڭسىق بۇسى، تاماكىنىڭ ئاچچىق ئىسى بىلەن قاپلانغان بۇ ئۆيدە گەرچە ئىككى ئورۇندا چىغ شام يېقىلغان بولسىمۇ، ئىس-تۈتەكنىڭ قويۇقلۇقىدىن ئۆي ئىچى يەنىلا گۇڭگا ئىدى. كاڭ ئۈستىگە توختىتىلغان جوزىنى چۆرىدەپ ئولتۇرۇۋالغان بەش-ئالتە كىشى قويۇق پاراڭ - چاقچاقلار ئىچىدە ئۇلپەتلەشمەكتە ئىدى:

— قېنىمى، كۆپچىلىك، ھەممىمىز قۇرۇتۇپ ئىچىمىز! — دەپ ۋارقىرىدى ئۇلاردىن بىرى قولىغا روەكنى كۆتۈرۈۋېلىپ، — كىمكى ئىچمەيدىغان بولسا، ئۆزىنى «مەن بايتال» دەپ ئېلان قىلىپ ئارىمىزدىن چىقىپ كەتسۇن! ئۆزىنى ئوغۇل بالا دەپ ھېسابلىغانلار ئىچىمىز، تۆكلاپ ئىچىمىز، پۈتلاپ ئىچىمىز. ئاكاڭ بۈگۈن قىمارىدا ئۇتتى. ھەممىگىنى مېھمان قىلىمەن. بۈگۈن راۋۇرۇس ئىچىدىغان كۈن. بىز ھازىر يېقىلساڭ يۆلىمەيدىغان، ئۆلسەڭ تۆلىمەيدىغان، بارساڭ كەلگىلى بولمايدىغان بارسا كەلمەسلىك يولىغا كېتىۋاتىمىز. بۈگۈم ئاخشام ئىچمىشۋالغىنىمىز غەنىمە-

مەت. ئەتىگەنلىككە تاتتاردىت دەپ بىر كاناي چالسام، مەممىڭ مىلتىقىڭنى ئۆشنەڭگە ئارتىپ قۇمۇلغا قاراپ ماڭسەن. لېكىن مەممىڭنىڭ ئالدىدا يەنە مەن كاناي چېلىپ ماڭىمەن. قۇمۇللۇقلارنى بىزنى ساقلاۋاتىدۇ دەيدۇ. لېكىن ئۇلار ماۋۇنى ئىچىۋەت دەپ ماڭا ئوخشاش كۆڭۈل ئىزدىمەيدۇ. ئۇلار ئۆزىنى كۆرسەتمەستىن يىراقتا تۇرۇپلا تاشقا ئاتماستىن، يەكسان باشقا ئاتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇگۈن ئاخشام مەممىڭ راۋۇرۇس ئىچ. بۇگۈن بار ئەتە يوق. بولدى ئارتۇق گەپ قىلمايمەن. مەممىڭ ئىچسەن، قېنى خوش...

ئۇنىڭ سۆزى تۇگەش بىلەنلا جوزا ئەتراپىدا ئولتۇرغانلار تەڭ ئىچىپ پەيزى قىلىشتى، ئاندىن رومكىلارنى كۆرسىتىپ، ئىچىدە بىرەر قەتىرە ھاراق قالمىغانلىقىنى كۆرسەتتى.

پەگاھدا تام يا قىلىتىپ قويۇلغان ئۇزۇن بەندىكدە ئولتۇرغان ئۇچ كىشى ئۇلارغا قوشۇلمايتتى. بۇنىڭغا قارىغاندا ئۇلار باشقا قىسمىلارنىڭ چېرىكلىرى بولۇشى كېرەك. جوزا ئەتراپىدا ئولتۇرغانلار ئاقسۇ تەرەپتىن كەلگەنلەر ئىدى. ئۇلار قۇمۇل دېھقانلار قوزغىلىڭنى باستۇرۇش ئۈچۈن كېتىۋاتاتتى. يولنى پىيادە بېسىپ كەلگەنلىكى ئۈچۈن تۇرپاندا بىر ھەپتە توختاپ دەم ئالغان بۇ چېرىكلەر تىنسىقلاپ يۇرۇپ داڭ-داڭنىڭ قاۋاقخانىسىنى تاپقان ۋە بۇ يەردە پەيزى قىلىپ ئىچىشكەنىدى.

دەل شۇ چاغدا قاۋاقخانىغا يېڭى بىر خېرىدار پەيدا بولدى. ئۇ باشقىلارغا ئوخشاش مەيدىسىنى كېرىپ ئەركىن مېڭىپ كىرمەستىن خۇددى ئادەملەرنىڭ سايىسىگە ئوخشاش غىپپىدە كىرىپ ئۇزۇنچاق بەندىكنىڭ ئىشىك تەرىپىدىكى بۇلۇڭغا تاقىلىپ دەپ قالغان ئۇچىغا قوڭنى ئارانچە ئېلىپ خۇددى ھازىر ئۇچۇپ كېتىدىغان تەك قاغىدەك ئېگىشىپ جىم ئولتۇرۇۋالدى. ئۇنىڭ مۇندىق ئەپچىل كىرگەنلىكىنى ھېچكىم سەزمىدى. ھەتتا خوجايىن داڭ-داڭمۇ كۆرمەي قالغانىدى. ئۇنىڭ كۆرمىگىنى ياخشى

بولدى. ئەگەر كۆرۈپ قالغان بولسا، يامان كۆزى بىلەن ئاچچىق هومايغان بولاتتى. بۇ كىم؟ بۇ قەدەر ئېتىبارسىز ھەم داڭداڭ داڭنى بىزار قىلغان خېرىدار زادى كىم؟

بۇ روزى موللا ئىدى. شۇ كۈنلەردە ئۇ داڭ-داڭغا بوغۇلۇپ غىچە قەرزگە بوغۇلۇپ، ئىككى سەر ھاراق سېتىۋېلىپ ئىچكەۋەك ھالى قالمىغان بولسىمۇ قاۋاقخانىغا كېلىش ئادىتىنى تاشلىمىغاندى. شۇڭا ئۇ ھەر ئاخشىمى كېلىپ تۇراتتى. ھەر قېتىم كەلگەندە خۇددى كىنىپ ياكى تەمتىرەكلەپ ئىشك تۈۋىدە بىر پەس تۇرۇۋالاتتى - دە، قاچان ئۆزىگە ئەپ كەلگەن پۇرسەت تېپىلغانىدا غىپپىدە كىرىۋالاتتى. بۈگۈن ئاخشام داڭ-داڭ چىراغ تۈۋىدە بىر خېرىداردىن پۇل ئېلىۋاتقان پۇرسەتتە كىرىۋالغان روزى موللا بەندىگىنىڭ ئۈچىدىن ئارانچە ئورۇن ئېلىپ گويا يەرگە سۈدەك سىڭىپ كېتىشنى ئويلاۋاتقاندەك ئېڭىشىپ ئولتۇردى. ئۇنىڭ ئۆڭ ئىچىدىكى ئەھۋاللارغا قارىغۇسى كېلەتتى. لېكىن جۇرئەت قىلالمايتتى. ئۇ چىدام - غەيرەت بىلەن پۈرسەت كۈتەتتى. ئۇشتۇمتۇت بەزى تاراق - تۇرۇق ئاۋاز چىقىپ قالسا ياكى ئۇلپەتلىشىۋاتقانلار بىر - بىرىنى چاقىرىشقا توغرا كېلىپ ئېتىنى ئاتماستىن «ھەي - ھەي» دەپ چاقىرىپ قالسا، شۇنداق چاغلاردا ئۇ چۆچۈگەن قىياپەتتە بېشىنى كۆتۈرەتتى - دە، ئاۋاز چىققان تەرەپكە قارىغان بولۇپ، ئۆڭ ئىچىدىكى ئەھۋاللارغا ئانچە - مۇنچە سەپسېلىۋالاتتى. بۇ ئۇنىڭ كېيىنكى كۈنلەردىكى ئەھۋالى، شۇنىڭدەك قاۋاقخانىدا ئولتۇرۇپ ئاشقان - تاشقان ھاراقلار بىلەن ئاغزىنى نەمدەپ ۋېلىشقا تاپقان ئۇنۇملۇك ئۇسۇلى ئىدى. قاۋاقخانىدا قولى ئۇچۇق سېخىي كىشىلەر تېپىلماي قالاتتىمۇ؟ ياكى مەستلىكى تەڭ شىلەپ، ئەمدى ئىچسە ئېغىر كېتىدىغىنى ئۆزىگە مەلۇم بولغانلاردىن بىر - ئىككى رومكا ھاراق ئېشىپ قالمايدۇ دېگىلى بولاتتىمۇ؟ روزى موللا ئۆزى مۆلچەر قىلغىنىدەك سېخىيلار ياكى ھاۋرىقى ئېشىپ قالغۇچىلار ھەر ئاخشىمى چىقىپ قالاتتى. شۇنداق

لاردىن بىرى ئاۋادا ئۇنى قىچقىرىپ «مەن ئاۋۇنىسى ئىچىۋەتتىم!» دەيدىغان بولسا، ئۇ ئىگىسىنىڭ خەپرۇكسىز يۈتۈپ ئۆگەنگەن كۆچۈكتەك ئېتىلىپ بېرىپ رومكىنى ئالاتتى-دە، ئاشقان ھاراق بىلەن ئاغزىنى نەمدۇالاتتى. تاما - تاما كۆل بولار دېگەندەك گاھى ئاخشاملىرى شۇ ئۇسۇلدا تويۇنۇپ قالاتتى. گاھى ئاخشام-لىرى ئازلىق قىلسا تاكسى قانائەت تاپقانغا قەدەر قىسرلماس-تىن، گەپ - سۆزمۇ قىلماستىن قاپقىنى تۇرۇپ، يەنە قانداقتۇر سېخىيلارنىڭ پەيدا بولۇشىنى كۈتەتتى. قاۋاقخانا خوجايىنى ئۇ-نىڭغا «كەچ بولدى، چىقىپ كەت» دەيدىغان سۆزنى ھەرگىز قىلالمايتتى. ئۇنداق دەپ قويۇپ ئۇنىڭدىن قۇتۇلغىلى بولمايدە-غانلىقىنى خوجايىن ياخشى چۈشىنەتتى.

شۇ ئاخشىمى ھەممە ئادەم كېتىپ يالغۇز روزى موللا قالغا-نىدى. ئۇنىڭ كالپۇكى بۈگۈن ئاخشام قانائەتلەنگۈدەك نەمدەلمىگەن بولغاچقا كەتمەي ئولتۇرۇۋالغانىدى. بۇنى كۆرۈپ تۇرسىمۇ «قايتىپ كەت» دېيىشكە جۈرئەت قىلمىغان داڭدا گەپ - سۆز قىلماستىن بىر پىيالىگە ئىككى سەر ھاراق قۇيۇپ ئۇنىڭ ئالدىغا ئەكەلدى:

— مەن قورقتۇم. ئادەمدە يۈز بولمىسا، جىنلارمۇ قورقىدۇ دەيدىغان بىر گەپ بار. ماۋۇ «سۇكلە» قىلغانىنى ئىچىۋېلىپ كەتكىن. دۇكانىنى تاقايمىز! — دېدى.

روزى موللا ئۇنىڭ گەپلىرىگە ئەمەس بەلكى بىكارغا بەر-گەن ھاراقنا مىننەتدارلىق بىلدۈرگەن قىياپەتتە، پىيالىنى قولى-غا ئېلىپ تۆتكە بۆلۈپ ئىچىۋالدى-دە، ئاندىن ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ، گەپ - سۆز قىلماستىن دەلدەكشىگەندەك مېڭىپ كېتىپ قالدى.

2

«نېمانداق چاپسان... كۈن چىقىدۇ؟ — روزى موللا كۆزىنى ئاچتى، — تاڭ ئېتىپ ئاش ۋاقتى بوپتۇ، نېمانداق چاپسان تاڭ

ئاتىدەكەنا! ...»

ئۇنىڭچە بولغاندا، تاڭ ئاتمىغان بولسا پاختىلى بولاتتى. ئۇ ئۆزۈنىراق ئۇخلۇۋېلىشنى خالايتتى. بىر ئۇخلىغان پېتى ئىككىنچى ئويغانمىسا تېخىمۇ ياخشى بولاتتى. چۈنكى ئۇ ئويغىنىپ كۆزىنى ئاچسىلا، باش قاتۇرىدىغان ئىش كۆپلەپ كېتەتتى. قورساق مەسىلىسى، ئۇنىڭدىن كېيىن تىمىسقىلاپ يۇرۇپ قارا تاماكا① چېكىدىغان ئۆيلەرگە بېرىش، ئاندىن قاۋاقخانىلارغا بېرىش ئىشى پۈتۈنلەي ئادەمگە ئىنتايىن قىيىن ئىدى. بۇ قىيىنچىلىقلارنى كۆرمەسلىككە، كۆرگەن تەقدىردىمۇ ئازراق كۆرۈش ئۈچۈنمۇ ئېيتقاندا كۆپرەك ئۇخلاش ياكى ئۇخلىغان پېتى ئويغانمايلا قويۇش ئۈنىڭ ئۈچۈن ئارامىلىقتەك تۇيۇلاتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئويغىنىپلا تاڭ ئېتىپ قالغىنىغا نارازى بولغانىدى.

ئۇ ئاخشام ئاخىرقى ئىككى سەر هاراقنى ئىچكەندىن كېيىن قايتىپ كېلىپ ئۆزىنىڭ ئىشكى يوق كېمىر ئۆيىدە ئۇخلىغانىدى. بۇ ئۆينىڭ ئىشكى شەرقتە قارايدىغان بولغىنى ئۈچۈن، ئەتىگەنلىك قۇياشنىڭ نۇرى ئۇنىڭ ئۆيىگە تۆگمەنىڭ نوردىدىن چۈشكەن سۈرەك چۈشەتتى. لېكىن ئۇ گويا ئۇقۇشماستىن كىرىپ قالغان مېهماندەك تەدرىجىي ئارقىغا يانىتتى. روزى موللا تويغانداپ چىقىپ كېتىۋاتقان كۈن نۇرى پەگاھقا كېلىپ قالغانىدى. بۇ ئاش ۋاقتى بولۇپ قالغانلىقتىن دېرەك بېرەتتى. ئۇ يەنە بىرئاز تېڭىرقاپ ئولتۇرىدىغان بولسا كۈن نۇرى ئىشكىتنىن چىقىپ كېتىشى مۇمكىن. ئۇ چاغدا چۈش بولدى دېگەن سۆز، چۈش دېگەن ئادەتتەئادەملەر ئىككىنچى قېتىم تاماقلىنىدىغان ۋاقىت. روزى موللا تېخى تۈنجى تاماققىمۇ داخىل بولمىغان تۇرسا، بۇ قانداق بولغىنى!؟

ئۇ ئاچچىق ئازابلار ئىچىدە، خىيال سۈرۈپ بىرمۇنچە ئولتۇردى. ئۇنىڭ بېشى ئېغىر بىلىنەتتى. قۇلاقلىرى كەپتەر قوگ

① قارا تاماكا — ئەپيۇندىن ئىككىنچى خىل ئاتىلمىشى.

خۇرقىدەك جاڭىلداپ سايراۋاتاتتى. ئاللىقانداق تومۇرلىرى يەنە قانداقتۇر ئىچىملىك - چېكىملىكلەرنى تەلەپ قىلغاندەك قىمىلداۋاتاتتى. يەنە قانداقتۇر بىر جايلاردا ئازراق نان تەلەپ قىلىدىغان خىيالىمۇ بارەدەك بىلىنەتتى. ئۇنىڭ شۇ تاپتىكى تەلەپلىرىدىن قارىغاندا، نان تەلىپى ئىككىنچى ئورۇنغا چۈشۈپ قالغاندەك ئىدى. بۇ ئۇنىڭدىكى كەيپىياتنىڭ ئېغىرلىقىنى كۆرسىتەتتى. مەيلى قانداق بولمىسۇن، كۈن چىقىپ تاڭ ئېتىشى بىلەن تەڭ بۇ تەلەپلەرنى ھەل قىلىش قىيىنچىلىقى ئۇنىڭ بېشىنى تاشتەك قاتۇرۇۋاتقانىدى. ئۇ ئىختىيارسىز ھالدا ئىشىككە قارىدى. ئىشىك يوق، ئورنى ئۆڭكۈرەدەك تۇراتتى. ئۇ ئالدىنقى ھەپتىدە ياغاچ ئىشىكنى سېتىپ قويغانلىقىغا پۇشايمان قىلغاندەك بولدى. ئۇنىڭدىن كېيىن ئېگىز ئويۇقتا قارىدى، ئويۇقتىكى تۆچ ئۆزەڭگىنىمۇ سېتىپ يەپ بولغانلىقىغا ئىچى ئېچىشتى. پۇلغا يارىغۇدەك نېمە بار! ئۇنىڭ كۆزى بىر پۇتى سۇنۇپ كەتكەن كاڭ جوزىسىغا چۈشتى. بۇنى بىرى ئالارمۇ؟ سېتىۋەتكەن تەقدىردە ناۋادا بىرى خەت يازدۇرغىلى كەلسە خەتنى نەدە يازىمەن؟ جوزىنىڭ ئۈستىدە بىلەي تاشتىن ياسالغان سىيا ئەزگۈچ بىلەن يېرىم پارچە سىيا ۋە بىر تال يۇڭ قەلەم تۇراتتى. بۇ نەرسىلەرنى ساتسام قانداق؟ بىرى ئالارمۇ؟ سىيا ئەزگۈچنى سېتىۋەتسەم، ئۇنىڭ كارى چاغلىق. يۇڭ قەلەم بىلەن سىيا بولسلا بولۇۋېرىدۇ. بىرى خەت يازدۇرغىلى كەلسە غېرى قاچىنىڭ سۇنۇقلىرىغا سىيا ئېزىپ يېزىۋېرىمەن!... لېكىن بۇ سىيا ئەزگۈچنى كىممۇ ئالار، قانچىلىك پۇلغا ئالار!... ئۇ شۇنداق خىيالارنى قىلغاچ، سىيا ئەزگۈچنى تەۋەككۇل قىلىپ ئېلىپ ماڭدى.

كوچىغا چىققاندا، نومۇس كۆچىدىن سىيا ئەزگۈچنى يەڭ ئىچىگە تىقىپ يوشۇرۇپ ماڭدى. ئۇ ئەمدىلا شەرقىي دەرۋازىنىڭ ئاۋات بازار بولىدىغان يېرىگە يېقىنلاپ كەلگەندە، كىمدۇر بىرىنىڭ تۇيۇقسىزلا:

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ كىتابلىرىنى بىلەن تەمىنلەش بىلەن تەمىنلەش

«روزى موللا!» دەپ ۋارقىرىغىنى ئاڭلاندى.

روزى موللىنى كوچىدا ئۇزۇندىن بۇيان ئىسمىنى ئاتاپ هېچكىم چاقىرىپ باقمىغانىدى. شۇڭا ئۇ بۇ ئاۋازدىن قاتتىق چۆچۈگەن هالدا داڭ قېتىپ تۇرۇپلا قالدى. ئۇ ئاۋاز يەنە تەكرارلاندى. ئۇنى سالاپەتلىك بىر تۈكچى چاقىرغانىدى.

— يېقىن كەل، ساڭا بىر گەپ بار.

روزى موللا چاقىرغۇچى تۈكچىنى ئوبدان تونۇيتتى. شۇڭا ئۇ ئانچە هولۇقماستىن ئۇنىڭ ئالدىغا بارغاندا، تۈكچى ئەهۋال سوراپ:

— مۇشۇ كۈندە نېمە قىلىۋاتىسەن؟ — دېدى.

روزى موللا نېمىسىدەپ جاۋاپ بېرىشنى بىلەلمەي تەمتىرەكلەپ يەرگە قاراپ تۇراتتى. تۈكچى ئۇنىڭ ئەهۋالىنى چۈشەنگەندەك قىلىپ سۆزلەشكە باشلىدى:

— مەن سېنى ئۇزۇندىن بېرى بىرەر ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇپ قويماي دەپ يۈرەتتىم. ئۇ چاغلاردا تۇزۇك ئىش چىقمىدى. هازىر بىر ئىش بار، بۇ ئىش سېنىڭ قولۇڭدىن كېلىدۇ. شۇنى ئىشلەسەڭ قانداق؟

روزى موللا بېشىنى لىڭشىتتى، تۈكچى ئۇنى ئەگەشتۇرۇپ «تۇرپان ناهىيىلىك يەم-خەشەك پونكىتى» دەپ تاختا ئېسىلغان بىر سارايغا باشلاپ باردى. دەرۋازىدىن كىرگەندىلا ئوڭ قول تەرەپتىكى ئىشىكى چوڭ بىر يوغان ئۆيگە باشلاپ كىرىپ ئۆيدىكى تۆت پۇتلۇق بىر جوزىنى كۆرسەتتى.

— مانا مۇشۇ جوزىدا ئولتۇرىسەن، قولۇڭدىن خەت كېلىدۇ. ئالدىڭغا ئوتۇن، سامان، ئارپا، قوناق دېگەندەك نەرسىلەر كەلگەندە، قايسى يېزىدىن كەلدىڭ، كىم ئەۋەتتى؟ جىڭ سانى قانچە؟ بۇلارنى سوراپ ئىدىتلىق يازسەن. ئاندىن كىمگە قانچە يۈز جىڭ سامان بېرىلدى، كىمگە قانچىلىك بوغۇز بېرىلدى، بۇلارنىمۇ يازسەن. ساڭا ئايلىق پۇل بېرىلىدۇ. ياخشى ئىشلىسەڭ

تېخىمۇ چىق بېرىدۇ. قانداق، مۇشۇنىڭغا ھۆددىسىدىن چىقالامسەن؟

روزى موللىنىڭ كۆزىگە ئىسسىق ياش كەلگەندى. بېشىغا بەخت قۇشى قونغاندىنمۇ ئارتۇق ھاياجانلانغان روزى موللا ئوسمى - ئوسمىگە بېشىنى لەڭشىتىپ:

— چىقىمەن، چىقىمەن! — دېدى.

تۇڭچى ئۇنى شۇ يەردە قالدۇرۇپ، ئۆزى باشقا بىر ئۆيگە كىرىپ كەتتى. روزى موللا بۇ ئىشقا ھەيران ئىدى. ئۇنىڭ يۈرىكى گۈپۈلدەپ سوقاتتى. يۈز - كۆزلىرى ئوتقا قاقلىنىۋاتقاندەك قىزىۋاتاتتى. قولىغا ئايلىق پۇل ئېلىۋاتاتتى. داڭ - داڭنىڭ قاۋاقخانىسىغا بىمالال كىرىۋاتاتتى، تاماقخانىلاردا پۇتىنى ئالماپ ئولتۇرۇپ لەززەتلىك تائاملارنى يەۋاتاتتى. بۇ ئىشلار ئىككى مىنۇتقا بارمىغان ۋاقىت ئىچىدە كۆز ئالدىدىن ئۆتۈپ ئۇلگۈرگەندى. تۇڭچى يەنە چاقىرىپ قالدى. روزى موللا چاقىرغان ئۆيگە كىرگەندە، تۇڭچى ئۇنىڭغا بىر خەنزۇ ھەربىي ئەمەلدارنى كۆرسىتىپ:

— بۇ كىشى پونكىت باشلىقى ۋاڭ زەنجاڭ! — دەپ تونۇشتۇردى.

روزى موللا شۇ ئانلا تەزىم قىلدى. ۋاڭ زەنجاڭ ئۇنىڭ تەقى - تۇرقىغا سەپسېلىپ قاراپ چىققاندىن كېيىن، گەپ سورىمايلا بەش سەر قەغەز پۇل چىقىرىپ ئۇزاتتى ۋە:

— چاچ - ساقىلىنى ئالدۇرۇپ تۇزۇكرەك بولۇپ كەلسۇن! — دېدى ... ۋاڭ زەنجاڭ ئۇنىڭ ئەپتى - بەشىرىسىدىن سەسكەنگەندى.

ئۇيغۇر كتاب تورىكتى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى تورىسى
www.uyghurkitap.com

يېگىرمە بىرىنچى باب

1

ھېسامدىن زۇپەر بىلەن ئابدۇخالىق ئۇيغۇر تۇرپان تەرەپ-تىن چىقىپ يەمشى تاختاكۆۋرۈككە يېتىپ كېلىشىگە ئۇرۇمچى تەرەپتىن مەخسۇت مۇھتى يېتىپ كەلدى. ئۇچەيلەن تەڭلا ئاتلار-دىن چۈشۈپ يول ئۈستىدە قۇچاقلىشىپ سەمىمىي كۆرۈشتى.

— بۇ تەرەپتىكى تۆي - مەرىكە قىزىپ كېتىپتۇ، ھەممىلار-نى تەبرىكلەيمەن! — مەخسۇتباي ھاياجانلانغان ھالدا ئىككى تە-رەپنىڭ قولىنى قويۇپ بەرمەستىن سۆزلەيتتى، — موسكۋادا «پراۋ-دا» گېزىتىدىن قۇمۇل دېھقانلار قوزغىلىڭى توغرىسىدىكى خەۋەر-نى كۆرۈپلا، مەرىكىدىن قېچىقالماي دەپ قايتىپ كەلدىم، بوپتۇمۇ؟

— قايتىپ كەلگىنىڭىز بەك ياخشى بولدى، — دېدى ھېسام-دىن زۇپەر خۇشاللىق ئىزھار قىلىپ.

— يىگىت بېشى يوق مەرىكىنىڭ قىزىمايدىغانلىقىنى بىلىپ قايتىپ كەپسىز-دە! — دېدى ئابدۇخالىق ئۇيغۇر مەنالىق قاراپ.

— پاھ ... شائىر دېگەنزە! — دېدى ئۇ ئىككى قولى بىلەن شا-ئىرنىڭ مۇرىسىنى قىسىپ، — قېنى شۇنداق بولمىغانلا بولسا ھەممىز بىرلىكتە بۇ مەرىكىنى قىزدۇرايلى! ھازىر بۇ تەرەپنىڭ ئەھۋالى قانداق بولۇۋاتىدۇ، قېنى؟ — مەخسۇت مۇھتى دوستلار-

غا سوئال نەزەری بىلەن قاراپ جاۋاب كۈتتى.

ــ بۇ تەرەپنىڭ ئەھۋالى ياخشى! ــ دېدى ھېسامىدىن زۇپەر، ئۇنىڭ ئۈمىدۋار كۆزلىرىدىن ئوت چاقنايتتى، ــ خەلق ئويغانـ دى. ھەممە ئادەم ئاتلىرىنى توقۇپ، قوش ئۆلاكنى تارتىپ تەييار بولدى دېسەكمۇ بولىدۇ.

ــ بۇ ياخشى ئەھۋال، ئىنشائېللا ياخشى ئۆزىيەت. خەلقنىڭ ئويغىنىشى ھەممىدىن قىممەتلىك، ئويغانغان خەلق ئوللاقاندىن كۆچـ لۈك، تاغلارنى كۆتۈرۈپ تاشلىۋېتەلەيدۇ! ــ دېدى مەخسۇت مۇـ ھىتى چەكسىز خۇشال بولۇپ.

ئۇلار روھلۇق كەيپىيات ئىچىدە ئاتلارغا مىنىپ شەھەرگە قاراپ ماڭدى.

ــ ئەمدى بىزنىڭ قىلىدىغان ئىشىمىز.... ــ دەپ سۆز باشـ لىدى مەخسۇتبای ئۇزۇپ كېتىۋاتقان ئاق قاشقىنى سەل ئاستىلىـ تىپ،ــ ئويغانغان خەلقنىڭ ھەر بىرى بىردىن ئارسلان. بىز ئە ـ نە شۇ ئارسلانلارنى تەشكىللەيمىز. ئىككىنچىدىن، قومۇل تەرەپ بىلەن ئالاقە باغلاپ ئۇلارنى تۈرپانغا تەكلىپ قىلىمىز!

ئۇلارنىڭ ئاستىدا بۇلۇتنەك ئۇزۇپ كېتىۋاتقان سېمىز ئاتـ لار تەبىئىي يوسۇندا يول قىزغىنىپ تاراسلاپ كېتىۋاتاتتى. ئۇلار ـ نىڭ شۇ تاپىنكى ئەلپازىدىن قارىغاندا قويۇپ بەرسە يۈگۈرەتتى. شۇڭا ئات ئۈستىدىكىلەر قىزغىنلىقىنى ئىگىلەپ، يۈرۈشلۈك سۆزلىتىنى باشقۇرۇپ ئاتلارنى سوۋۇتۇغلى بىلەن تەكشى ماڭدۇرۇشقا مەجبۇر بولدى. ئاتلارنى مۇنداق باشقۇرۇشنىڭ ئۆزى خەلق كۈچلىرىنى تەشـ كىللەش بىلەن مەنىداش بولغاچقا، مەخسۇت مۇھىتى ئوتتۇرىغا قويغان خەلقنى تەشكىللەش دېگەن سۆزنىڭ ئەھمىيىتىنى ھەم چۈشەندۈرەتتى، ھەم كۈچەيتەتتى.

ــ قومۇل بىلەن ئالاقە باغلاش ئۈچۈن ئادەم ئەۋەتىش لازىـ مۇ؟ ــ دېدى ھېسامىدىن زۇپەر، بۇ مەسىلىنى ئايدىڭلاشتۇرماقچى بولۇپ.

ــ ئەلۋەتتە شۇنداق بولىدۇ، بىزنىڭغا راۋۇرۇس ئىشەنچـ

لىك ئادەمدىن بەرنى ئەۋەتمىش كېرەك!

— مەن باراي!— دېدى شائىر، مەخسۇتبايىنىڭ سۆزىنى ئاخىرلاش-مايلا. كېنىۋاتقانلار شۇ چاغدىكى شائىرنىڭ قىزغىن كەيپىياتى ۋە كۆزىنىڭ ئوتىنە چاقناپ تۇرۇشلىرىغا قاراپ تەھسىن ئوقۇشتى.

— سىز بارسىڭىز بولارمۇ؟— دېدى مەخسۇتباي مەنالىق بىر قاراش بىلەن كۇلۇمسىرەپ.

— نېمىشقا بولمىسۇن. سودىگەر قىياپىتىدە ماڭسام راسا ئەپلىشىدۇ!

— سودىگەر؟

— ھەئە، سودىگەر.

— قۇمۇل يولىدا ئاچ قۇزغۇنىدەك كېنىۋاتقان بۇ چېرىكلەر سىز سودىگەرنى تونۇپ ماڭدۇرارمۇ؟ قوپالراق ئېيتساق ئامان قويارمۇ؟— مەخسۇت مۇھتىنىڭ بۇ سۆزى بۇيانقىلارنى ئويلاشقا مەجبۇر قىلاتتى. ئاخىرىدا بىر ئاز جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈردى. لېكىن ئانچە ئۇزاققا بارمايلا مەخسۇت مۇھتى بۇ جىمجىتلىقنى بۇزۇپ سۆز ئاچتى:

— شەھەر ئىچىدىكى سودىگەرلەرنى، يېزىلاردىكى دېھقانلارنى بۇلاڭ-تالاڭ قىلىۋاتقان چېرىكلەر، يولدا كېنىۋاتقان يالغۇز سودىگەرنى ئاباياملا بۇلاپ كېتىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە، سىزنىڭ بىر-بەستىڭىز، تەقى-تۇرقىڭىزمۇ خەتەرلىك. سىزگە ئوخشاش ئادەمنى چۆلدە كۆرسە، ئۇ قاراقورساق چېرىكلەر ئۆلۈرۈپ يەپ كېتىشتىن يانمايدۇ!— مەخسۇتبايىنىڭ بۇ سۆزى ئىككىيلەننى ئىسىنجىغا ئالدى-لاش كۈلدۈردى. كۈلكە ئاخىرلاشقاندا، ئۇ يەنە داۋام قىلىپ،— بۇ تۇغرىدا ئەتراپلىق ئويلاپ مۇئاپىق ئادەم تاللاش كېرەك!— دېدى.

سۆز يەنە باشقا جەھەتلەردە قىزغىنلىقتىن ئۇلار شەھەرگە كېلىپ قالغانلىقىنى تۇيماي قالغانىدى.

مەخسۇت مۇھتى ئۆتكەن يىل (30 - يىل) تىجارەت ھەم سايا-ھەت قىلىپ روسىيىگە كەتكەنىدى. بۇ يىل (31 - يىلى) ئىيۇل ئايلىرىدا قايتىپ كەلدى. ئۇ، چۆچەك، ئۇرۇمچىدە ئاز ۋاقىت تۇرغاندىن كېيىن، ئاۋغۇستتا تۇرپانغا كەلگەنىدى. شۇڭا ئۇ كىشى

بىلەن كۆرۈشكۈچىلەر، پەتە قىلغۇچىلار ئىككى - ئۈچ كۈنگىچە ئۇزۇلمەي، ئادەمنىڭ كۆپلۈكىدىن ئىشلار ئالدىراش بولدى. شۇنداق بولسىمۇ، ۋاقىت ئاجرىتىپ تۇرپان ئامبىلىغا سالام بەرگەچ كۆرۈشۈپ چىقماي بولمايتتى. چۈنكى، مۇنداق ئىشلارنى ئامبال-لار بەك ئىنچىكىلەيتتى. بولۇپمۇ شۇ يىللىرى ۋەزىيەتنىڭ داۋالغۇپ تۇرغان چاغلىرىدا، ئامبالىلار بايلار بىلەن يۇرت مۆتىۋەر-لىرىنى كۆپرەك سېغىناتتى، ئۇلار ئارقىلىق يۇرتنىڭ تىنچ تۇرۇشىنى خالايتتى.

مەخسۇتباي بىلەن ھېسامىدىن زۇپەر ئىككىسى سالامغا كىر-گەندە، ئامبال داتاڭغا چىقىپ قارشى ئالدى. ئۇ ناھايىتى خۇ-شال ۋە مەمنۇن ئىدى. مېھمانلارنى ئۆزىنىڭ شەخسىي ئۆيىگە تەكلىپ قىلىپ ئوچۇق سۆزلەشتى. مەخسۇتبايدىن روسىيە ئەھۋالىنى ئانچە - مۇنچە سورىغان بولۇپ، ئۆز مۇددىئاسىغا ئۆتتى.

— قۇمۇل تەرەپتە بىرئاز قالايمىقانچىلىق بولۇۋاتىدۇ، بۇ-نىڭدىن خەۋەر تاپقانسىز؟ — دېدى ئۇ تۇيۇقسىز سوئال قويۇپ.

— ئاڭلىدىم، ئاڭلىدىم، — دېدى مەخسۇتباي ئۇنىڭ سوئا-لىغا يارىشا.

— ئەلۋەتتە ئاڭلىغانسىز. خەلق ئىچىدىمۇ گەپ - سۆزلەر كۆپ، مېنىڭ ھەممىدىن خەۋىرىم بار. بەزى نادان، ئەخمەق ئادەملەر ئۇ تەرەپتىن كەلگەن ياۋا سۆزلەرگە قۇلاق سېلىپ خاتىرجەم بولمايۋاتىدۇ، ئۇنداق ئادەملەر ماڭا بەش قوللىدەك ئايان، — ئامبال «خۇداسىن» تاماكىسىنى ئۈستى - ئۈستىلەپ چېكىپ ئولتۇرۇپ ئاستا داۋام قىلاتتى. ئۇنىڭ تەلەپپۇزى ۋەزمىن ۋە يۇمشاق ئىدى. ئۇ ئاسا-سەن چۈشەنچە بېرىۋاتقاندەك تەسىرلىك قىلىپ سۆزلەيتتى، — ئۇلار-نىڭ ئۇنداق قىلغىنى تۇخۇمنى تاشقا ئۇرغانلىق. مالىمان چىقار-غانلار چوقۇم قاتتىق جازالىنىدۇ. بۇنىڭغا ئىشىنىش، ھۆكۈمەتكە ئىشىنىش كېرەك. ئۇلار ھۆكۈمەت بىلەن ھەرگىز تەڭ كېلەلمەيدۇ، — سۆز بۇ يەرگە كەلگەندە، ئۇ كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ، ئاچچىقلانغان

قىياپەتتە مېھمانلارغا كۆز يۈگۈرتەتتى. بۇ ئۇنىڭ ئاللىقاچان ئويلاپ قويغان تاكتىكىسى ئىدى. يۇرت چوڭلىرى بىلەن سۆھبەتلەشكەندە، ئالدى بىلەن ئۇلارنى ماختاپ كۆككە كۆتۈرۈش، يەل بېرىپ ساختا ھۆرمەت كۆرسىتىش، ئاندىن ئەھۋالدارلىق كىبىرىنى ئىشقا سېلىپ، مۇھىم مەقسەتلەرگە كەلگەندە تەلەپپۇزىنى كۈچەيتىش، سۆز ئاھاڭلىرىنى قاتتىق ۋە كەسكىن چىقىرىش. كۆزلىرىدىن غەزەپ ئۇچقۇنلىرى چاچرىتىش ئارقىلىق قورقۇتۇپ، ئۇلاردىن پايدىلىنىش. بۇ ئۇنىڭ ئاساسىي تاكتىكىسى ئىدى. لېكىن بۈگۈن ئۇنىڭ سۆھبەتىگە داخىل بولغان كىشىلەر ئامبالنىڭ بۇ خىل مىجەزىنى چۈشەنمەيدىغان كىشىلەردىن ئەمەس ئىدى. ئۇلار ئامبالنىڭ سۆزىنى ئاڭلاۋاتقاندا، گەرچە ئۇنىڭ سۆزى ئاڭلىغۇچىلارنىڭ چۈشەنچىسى ۋە ھەرىكىتىگە مۇخالىپ بولسىمۇ، سەۋرى قىلىپ قارشى پىكىر بەرمەستىن ئولتۇراتتى. ئامبال سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، — سىزلەرنىڭ كەلگىنىڭىزلار ناھايىتى ياخشى بولدى. مەنمۇ سىزلەرنى سېغىنىپ ئولتۇراتتىم. سىزلەرگە مەلۇم، مەن ھەرقاچان يۇرتنىڭ تىنچ بولۇشىنى ئىزدەيدىغان ئادەم. يۇرت تىنچ بولسا، پۇقرالارمۇ پۇقرادارچىلىقىنى قىلالايدۇ، سىزلەرمۇ سودا - تىجارىتىڭىزلارنى قىلالايسىزلەر. سىزلەر بولسىڭىزلار يۇرت كاتتىلىرى، خەلق سىزلەرنىڭ گېپىڭىزلارنى ئاڭلايدۇ، خەلققە سۆزلىگۈزلار، نەسىھەت قىلىڭىزلار، يۇرت تىنچ بولسۇن، نەدىكى تېگى يوق گەپلەرگە ئىشىنىپ، تۇخۇمنى تاشقا ئۇرۇپ ھېز دەپ يۈرمىسۇن!...

2

ھۆكۈمەت ئاللىقاچان خەلق نەزىرىدىن قالغانىدى. شۇڭا، مەخسۇت مۇھىتى بىلەن ھېسابىدىن زۇۋېر ئامبالنىڭ ئالدىدىن قايتىپ چىقىپ يەنە ئۆز ئىشلىرىنىڭ كويىدا بولدى. چۈشلۈك تاماقنى ھېسابىدىنىڭ ئۆيىدە يېگەندىن كېيىن بىرئاز ئارام ئالايلى دەۋاتقان

قاندا، ئابدۇخالىق ئۇيغۇر بىلەن لېتىپ ئەپەندى كەلدى. تۆتەيلەن بىرلىكتە قۇمۇل قوزغىلاڭچىلىرىغا يېزىلىدىغان ئالاقە نىڭ مەزمۇنى توغرىسىدا پىكىر قىلىشىپ بۇ ئىشنى شائىرغا تاپشۇردى.

— خەتنى كىمنىڭ نامىغا يازىمىز؟— دېدى ئابدۇخالىق ئۇيغۇر تاقەتسىزلىك بىلەن.

—خوجانىياز ھاجىنىڭ نامىغا يازىمىز، — دېدى مەخسۇتباي قىسقا جاۋاب بېرىپ.

— دەسلەپتە سالى دورغا، قۇربانىنىياز دورغىلارنىڭ ئىسمى مەشھۇر ئىدى. بۇ يېقىندا خوجانىياز ھاجىنىڭ ئېتىسى مەشھۇر بولدى، — دېدى لېتىپ ئەپەندى تەئەججۇپلەنگەن ئاھاڭدا،— بۇرۇنلاردا بۇ ئادەمنىڭ ئېتىنى ئانچە ئاڭلىمىغانىكەنمىز.

—جەمئىيەت دېگەندە ئېتى چىقمىغان ھەر - ھەر ئادەملەر بولىدۇ، — دېدى مەخسۇتباي بىلىنەر - بىلىنمەس كۈلۈمسىرەپ. ئاندىن لېتىپ ئەپەندىگە تىكىلىپ ئولتۇرۇپ سۆزلەشكە باشلىدى،— ئادەتتىكى چاغلاردا يۇرت دېگەندە بىر قانچە بايلار، مولىلار مەشھۇر بولۇپ كۆزگە كۆرۈنىدۇ. ئەمەلىيەتتە بۇ مەشھۇر كىشىلەردىن قاۋۇل-راق ئادەملەر جەمئىيەتتە تېخىمۇ كۆپ بولىدۇ. بۇنداق ئادەملەر كۆپىنچە ھاللاردا ئۆزىنىڭ ئېتىنى يوشۇرىدۇ. بىز تونۇمايى قالمىز. ئەمما بىرەر ئۆزگىرىش بولۇپ قالغاندا، بۇ خىل ئادەملەر بىردىنلا باش كۆتۈرۈپ چىقىدۇ. ئادەتتىكى چاغلاردا كۆزگە كۆ-رۈنمىگەن ياكى كۆزۈگە ئىلىنغان ئادەملەر ئاجايىپ ئىشلىرى بىلەن مەشھۇر بولۇپ كېتىدۇ. مەتتا ئىنقىلاب داھىيىسى بولۇپ چىقىدۇ. مەسىلەن، مەن بۇ قېتىم روسىيىدە «چاپايىۋ» دەيدىغان بىر كىنونى كۆردۈم. چاپايىۋ ئەسلىدە 1 - دۇنيا ئۇرۇشى يىللىرىدا فرونتتىكى ئاددىي سولدات ئىكەنىدۇق. ئۇ چاغدا ئۇنى كۆزگە كىم ئىلاتتى دەي-سىز! ئۇنداق ئاددىي سولداتنىڭ نەچچە يۈز مىڭى بار - دە. بىراق ئۇ كېيىن قىزىل ئارمىيە سېپىدە بىردىنلا ئوتتۇرىغا چىقىپ مار-

شال دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلىدۇ، ئۇنىڭ ئارمىيىسى ئاق كۈۋا رىسىچىلەر-نى تارمار كەلتۈرۈشتە ئاجايىپ قەھرىمانلىقلارنى كۆرسىتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن چاپايېۋنىڭ شۆھرىتى پۈتۈن روسىيىنى قاپلاپ كېتىدۇ ... دېمەك گەپنىڭ خۇلاسىسى، جەمئىيەتتە، خەلق ئىچىدە ئاجايىپ قەھرىمانلار بارىكى، پەيتى كەلگەندە بىردىنلا مەشھۇر بولۇپ مەمىنى بېسىپ كېتەلەيدۇ! — مەخسۇتباي بىرئاز توختاپ تىنىۋالغاندىن كېيىن سۆزىنى يەنە داۋاملاشتۇردى. — بىزنىڭ خوجەنىياز ھاجى گەرچە دەسلەپتە مەشھۇر بولمىغان بىلەن ئۇ-مەلىيەتتە مەۋجۇت ئادەم. بىز كىچىكىمىزدە ئاستانە مەدرىسىدە بىللە ئوقۇغان ...

مەخسۇتبايىنىڭ بۇ سۆزى، ئاڭلىغۇچىلارنى تەئەججۈپلەندۇر-گەندى. ئۇلار ھېچقاچان ئاڭلاپ باقمىغان بىر گەپنى ئاڭلاپ قۇلاقلىرىغا ئىشەنمىگەندەك قىلىپ ئىولتۇرالماي قېلىشقاندى. مەخسۇتباي بۇ ئەھۋالنى پايقاپ چۈشەنچە بەرمەي بولمايدىغاندەك ھېس قىلدى - دە، كۈلۈمسىرەپ سۆزلەشكە باشلىدى:

— ئېھتىمال، 1907 - يىلىنىڭ كۈز ئايلىرى بولسا كېرەك. مەنمۇ ئاستانە مەدرىسىدە ئوقۇۋاتاتتىم. بىر كۈنى قۇمۇللۇق بىر ئايال ئۆزى ئېشەككە مىنىپ 20 ياشلارغا كىرىپ قالغان ئوغ-لىنى ئەگەشتۇرۇپ مەدرىسىنىڭ ئالدىدا پەيدا بولدى. بىز كۆ-رۈپ نېمە ئايالدۇر، نەدىن كەلگەندۇر؟ دەپ ھەيران بولدۇق. بۇ ئايالنىڭ كىيىم - كېچەكلىرى ۋە گەپ - سۆزلىرىدىن قۇمۇللۇق ئىكەنلىكى چىقىپ تۇراتتى. ئەمما ئۇ ئايال ئۆزىنى «توقسۇندىن كەلدىم، توقسۇندىكى نىياز شىەنزونىڭ تۇغقىنى. تۇيۇق غوجام-نى تاۋاپ قىلغىلى كېلىۋىدىم. ئاڭلىسام بۇ يەردە تالىپلار ئو-قۇيدىغان مەدرىسە بار دەيدۇ. بۇ بالامۇ بىر - ئىككى يىل مەد-رىسىدە ئوقۇغانىدى. يەنە ئوقۇسۇن دېگۈم كېلىپ ئەكەلدىم، قوبۇل قىلىپ ئوقۇتۇپ بەرگەن بولسىڭىزلار، دەپ تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋالدى. ئۇ چاغدا مويدىن داموللا مۇدەررىس ئىدى. ئۇ كىشى

ماقۇل كۆرۈپ ئەپقالدى. ئۇنىڭ ئېتى ئىسھاق ئىدى. بىزلەر بىلەن تەڭتۇش بولغانلىقتىن بىر ھۇجرىدا يېتىپ قوپۇپ ئوقۇپ يۈردۇق. ئىسھاقنىڭ بويى پاكار بولغان بىلەن ئۆزى كۆچلۈك، بەدىنى چىڭ ئىدى. گاھى ئۆزئارا چېلىشىپ قالساق، خېلى - خېلى ئادەملەرگە بوي بەرمەيتتى، ئاردىدىن ئالتە ئايچە ئۆتكەندە، بىر جۈمە كۈنى لوكچون ۋاڭنىڭ بىر ئادىمى كېلىپ، قۇمۇل ۋاڭى شاھەخسۇتنىڭ بىر ئۇقتۇرۇشىنى ئوقۇپ ئاڭلاتتى. ئۇقتۇرۇشتا: «تورپاقلار قوزغىلىڭى باستۇرۇلدى، قوزغىلاڭغا باش بولغانلارنىڭ كاللىسى كېسىلىپ ئىبرەت قىلىندى. لېكىن قولغا چۈشمەي قېچىپ يۈرگەنلەر يوق ئەمەس. تاراتقىلىق بەھرەم مەتنىيازنىڭ ئوغلى خوجامنىياز قېچىپ يۈرگەنلەردىن بىرى. ئۇنىڭ بويى پاكار، يېشى 19 ـ 20 ياشلاردا. يۈزى يۇمىلاق، قارا قاش، كۆزى كىچىك، ئوت كۆز. ئىسمىنى يۆتكەپ يۈرۈۋاتىدۇ. بۇ ئادەمنى كۆرۈپ خەۋەر قىلغۇچىغا ئۇچ يامبۇ، تۆتۈپ بەرگۈچىگە 12 يامبۇ ئىنئام قىلىنىدۇ. بۈنى بىلىپ قېلىشىڭلار ئۈچۈن ئۈشبۇ يارلىق چىقىرىلدى» دېيىلگەن. بۇ ئۇقتۇرۇشنى مەدرىسىدە ئوقۇپ ئېلان قىلغاندىن كېيىن، بەزى تالىپلارنىڭ كۆڭلىدە گۇمان پەيدا بولدى. ئۇقتۇرۇشتا كۆرسىتىلگەن بەلگىلەر قۇمۇللۇق تالىپ ئىسھاقتا كۆرۈنۈپ تۇراتتى. بەزى تالىپلار بۇ توغرىدا سۆزلىشىپ پىچىرلىشىپ يۈردى. يۈرت ئىچىدىكى بەزى ئادەملەرمۇ بۇنىڭدىن گۇمان قىلدى. شۇنداق كۈنلەردە ھېلىقى قۇمۇللۇق ئايال يەنە پەيدا بولۇپ، بالام ماڭا ھەمراھ بولۇپ ھەرەمگە بارىدۇ، دەپ مەدرىسىدىن ئاجرىتىپ ئەكەتتى.

ــ ئويلىمىغان يەردىن ھەم قىزىق، ھەم سىرلىق تەرجىھال چىقتىغۇ! ــ دېدى ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ئۆز ھەيرانلىقىنى بېسۇالالماي.

ــ ئاخىرى تېخىمۇ سىرلىق، ــ دېدى ھەخسۇت ھۇشىنى باشقىلارنىڭ قىزىقۇاتقانلىقىنى بايقاپ، ــ ئاندىن ئۇ، ھەرھەمگە شۇ يىلى يېنىپ بارغان بولسىمۇ، مەلۇم سەۋەبلەر بىلەن ئەرپات قىلال-

www.uyghurkitap.com

مايدۇ. ئۇ يەردە شىنجاڭلىق ياقۇپ ھاجى دېگەن ئىسھاق خوجا-مىلىق بېغدا ئىشلەيدۇ، ئىككىنچى يىلى ئەرپات قىلىپ ھاجى بولىدۇ. ئۇنىڭ ئەسلى ئىتى ئىسھاق بولماستىن خوجىنىياز بۇلغانلىقىدىن خوجىنىياز ھاجى بولىدۇ. ئەمما ئۇنىڭ ھەرەمدىن قاينىپ كېلىشكە خىراجىتى بولمىغانلىقتىن ئىشلەپ تۆت-بەش يىل تۇرۇپ قالىدۇ. 1912 - يىلى شىنجاڭلىق ھاجىلار بارغاندا، شۇلار بىلەن بىللە قايتىپ كېلىدۇ. شۇ يىلى قۇمۇلدا تۆمۈر خەلپە قوزغىلىڭى كۆتۈرۈلگەنىدى. تۆمۈر خەلپە خوجىنىيازنى تونۇيدىغان بولغانلىقتىن، ئۇنى تاپتۇرۇپ كېلىپ، ئۆز ئەسكەرلىرىگە قورال - ياراغ ئۆگىتىشكە تەينىلەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن خوجىنىياز ھاجى تۆمۈر خەلپە قوزغىلىڭىغا قاتنىشىدۇ. ئىككىنچى يىلى، ياڭزىڭشىن تۆمۈر خەلپىنى ئالداپ ئۇرۇمچىگە ئېلىپ ماڭغاندا، خوجىنىياز تاغدا قېپقالغان قوزغىلاڭچىلارغا باشلىق بولۇپ قالىدۇ. تۆمۈر خەلپە ئۇرۇمچىدە باسقۇرۇلغاندىن كېيىن، قۇمۇل ۋاڭى تاغقا ئەسكەر چىقارتىپ تاغدا قالغانلار ئۈستىدىن جازالاش ئېلىپ بارىدۇ. ئىككى ئوتتۇرىدا ئۇرۇش بولىدۇ. بۇ ئۇرۇشتا تاغلىقلار يېڭىلىپ تارقىلىپ كېتىدۇ. بۇ چاغدا خوجىنىياز ھاجى قۇمۇلدا تۇرالماي بارىكۆل ئارقىلىق ئالتاي تەرەپكە ئۆتۈپ ئىسھاق دېگەن نام بىلەن بورچىندا «ئالىپ ئوكيىرداي» دەيدىغان قازاقنىڭ مېلىنى باقىدۇ. ئۇ يەردە بىرەر يىل تۇرغاندا، ياڭزىڭشىن بىلەن قۇمۇل ۋاڭىنىڭ ئۇقتۇرۇشى ئالتاي تەرەپكىمۇ يېتىپ بارىدۇ. قازاق دېگەن سېنچى خەلق، «ئىسھاق» دېگەن مالچىدىن گۇمان قىلىدۇ. خوجىنىياز ھاجى ئۇ يەردىن قېچىپ چۆچەككە بارىدۇ، چۆچەكلىك مامۇتباي دېگەنگە يالىنىپ، ئۇنىڭ بورتالا قىزىلتۇزدىكى بىر قوتان مېلىنى يەنە بىر قازاق مالچى بىلەن بىللە باقىدۇ. شۇ ئارىلىقتا بۇ ئېلان چۆچەك، بورتالاغىمۇ يېتىپ بارىدۇ. شۇنىڭ بىلەن خوجىنىياز ھاجى بورتالادىمۇ تۇرالماي، سۆيۈت يېرى — ياركەنتكە ئۆتۈپ كېتىدۇ. ياركەنتكە بېرىپ ئۆزى بىلەن بىللە

ئېلىۋالغان بۆكەن مۇڭگۈزىنى بازارغا ساتقىلى كىرگەندە، غۇلجىلىق ۋېلىخان باي دېگەن سودىگەر ئۇنى قىممەت باھادا سېتىۋالىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ كىشى خوجىنىياز ھاجىغا بىر دانە بەشئاتار ھىلتىق، بىر دانە ئات يېرىپ چېگىرىدىن ئۆتۈپ قەزىلتۇزدىن بۆكەن ئېتىپ كەل، پۇل تۆلەيمەن، دەيدۇ. خوجىنىياز ھاجى شۇ ئىش بىلەن بىرقانچە يىللار يۇرۇپ، 1918 - يىلى ۋېلىخان باي بىلەن بىرلىكتە غۇلجىغا قايتىپ كېلىدۇ. ئۇ يەردىن قۇمۇلغا كەتمەكچى بولىدۇ. ئۇ يولدا ئاستانىگە كېلىپ، بىزنىڭ ئۆيلەردە بىرەر ئاي تۇرۇپ، ئاندىن قۇمۇلغا كەتكەن.

— بۇ قېتىم چاتاق قىلماپتۇمۇ؟

— ئۇ يەنە ئۆز يۇرتى تەرىپتە يۈرۈشۈن يۈرۈپتۇ. كېيىن شامەخسۇت ۋاڭ ئۆلۈپ، ئورنىغا نەزەر ۋاڭ چىقىقاندىن كېيىن ئۇنى تېخىمۇ سۈرۈشتە قىلماپتۇ. ئەمما نەزەر ۋاڭ ھەر يىلى ئەتىياز ۋە كۈز ئايلىرىدا تاغچىلارغا بۆرە، تۈلكە، سۈلەيسۈن ئېتىپ تېرىسىنى تاپشۇرۇشقا بىر - ئىككى ئايلىق مۇددەت بىلەن ھىلتىق تارقىتىدىغان بىر يوسۇن چىقىرىدۇ. شۇ يىلى كۈزدە، خوجىنىياز ھاجى توققۇزئاتار ھىلتىق بىلەن توققۇز تال ئۇقتا توققۇز تېكە ئېتىپ نام چىقىرىدۇ. بۇنى ئاڭلىغان نەزەر ۋاڭ سۈرۈشتە قىلىپ، ھېلىقى خوجىنىياز ئىكەنلىكىنى بىلگەندىن كېيىن: « ئاتامنىڭ ئىشى ئاتامغا ھېساب، مەن ئۆتكەن ئىشلارنى سۈرۈشتە قىلمايمەن. ئالدىمغا كەلسۇن. ئوردىدا خىزمەت بېرىمەن» دەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن خوجىنىياز ھاجى ئوردىغا كېلىپ خىزمەت قىلىدۇ، ئوردا ئەسكەرلىرىگە ھەربىي تەلىم بېرىدىغان باشلىق بولىدۇ. شۇنداق قىلىپ ئۇنىڭ ئېتى يېگىباشتىن مەشھۇر بولىدۇ. ئىناۋىتىمۇ كۆتۈرۈلىدۇ. بۇ قېتىم قۇزغىلاڭنى سالى دوزغا، قۇربانىنىياز دوزغىلار قوزغىغان بولسىمۇ، بۇ ئادەملەر ياشىنىپ قالغان بولغاچقا، بۇ ئىشقا باشلامچى بولۇشنى ھەم ياش، ھەم قاۋۇل خوجىنىياز ھاجىغا ئۆتۈنۈپ بېرىدۇ. شۇنداق قىلىپ، بۇ ئادەم مەشھۇر بولۇپ

ئۇتتۇرىغا چىقتى...

— سىز ئۇنىڭ يېنىدىن يېگۈنسىغىچە ھەممە ئىشنى بىلمىدىكەنسىز، — دېدى ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ھايا جانلىنىپ.

— بۇ سەرگۈزەشتىلەرنى روسىيىدىن قايتىپ كېلىپ بىرنىڭ ئۆيىلەردە تۇرغاندا سۆزلەپ بەرگەن. بولمىسا مەن نەدىن بىلەي؟ — مەخسۇت مۇھتى بېشىنى لەگشىتىپ قانداقتۇر بىر ئىشنى ئويلاپ ئاتقاندەك تىرۇۋۇلداپ ئاندىن داۋاملاشتۇردى، — بىز تەكلىپ قىلساق ئۇ كىشى ھەرگىز ياق دېمەيدۇ، بىراق بىز بۇ يەردە قانداق قارشى ئالىمىز؟ قانداق ئىشلارنى قىلىمىز؟ ئۇلار يېتىپ چىقسا لايىقىدا ئىش قىلالايمىزمۇ — يوق، گەپ مانا مۇشۇ يەردە!

— ھازىر خەلق قاينام تېشىپ كېنەي دەپ تۇرۇۋاتىدۇ، ھەممە ئادەم خوجىنىياز ھاجى قاچان چىقىدىكىن دەپ ئىنتىزار بولماقتا، — دېدى ئابدۇخالىق ئۇيغۇر، — ئۇلار تۇرپانغا كېلىدىغانلا بولسا قۇرۇق ئوتۇنغا ئوت تۇتاشقاندەك ھازىرلا ئوت تۇتىشىدۇ. ھازىر خەلق جاندىن كەچمىگۈچە جانانغا يەتكىلى بولماس، دېيىشىۋاتىدۇ. ھەممىلا يەردە خەلق بېشىغا چۈشكەن ئېغىرچىلىق، قاتمۇ قات زۇلۇم، خەلقنى شۇنداق تونۇشقا كەلتۈردى. مۇنداق ئەھۋالدا ئەگەر خوجىنىياز ھاجى كېلىدىغان بولسا بەلكى بىز ئويلاپ يەتمىگەن، بەلكى بىزتەسەۋۋۇر قىلمىغان ئاجايىپ ئىشلار ۋۇجۇدقا چىقىشى مۇمكىن.

— ئۇنداق بولسا، خەتىنى سىز يېزىڭ! — دېدى مەخسۇت مۇھتى شائىرغا ۋەزىپە قىلىپ. ئۇ يەنە قانداقتۇر بىر نېمىلەرنى دېمەكچى بولۇپ تۇرغاندا، تاشقىرىدىن كىرگەن بىر كىشى دىققەتتىنى بۆزۈپ قويدى.

3

ھەممەيلەن بۇرۇلۇپ قاراپ، بېشىغا تاقىر تەلپەك، ئۇچىسىغا ئالدى ئوچۇق ئۇزۇن ماتا كۆڭلەك كىيىپ، بېلىنى بىر تال پار-

چە ئارغامچا بىلەن باغلىغان. پۈتىغا تۈمشۇقى ئاسمانغا قاراپ قالغان ئۇچلۇق تۈمشۇقلۇق كونا كۆن ئۆتۈك كىيگەن ئاۋارە بىر ئادەمنى كۆردى. ئۇ ئادەم چوڭ ئىشكتىن كىرىپ ھوللۇقتىن بىر قىياپەتتە ئاستا قەدەم تاشلاپ مېھمانخانا تەرەپكە يېقىنلاۋاتاتتى.

ئۇشتۇمتۇت ھويلىدا پەيدا بولغان بۇ ئادەم قىزغىن كېتىۋاتقان سۆھبەتنى خۇددى قاياقتىندۇر قازانغا سوغۇق سۇ قۇيغاندەك توختىتىپ قويغانلىقىدىن، ھەممەيلەنگە خۇش ياقمىغانىدى. ئۇلار بىر قاراپلا بەلكى بۇ ئادەم ئۇقۇشماسلىق بىلەن كىرىپ قالغاندۇر دەيدىغان ئويىنى كۆڭلىدىن كەچۈرۈپ بىر - بىرىگە قارىشىپ قويۇشتى. ھەخسۇت مۇھىنى يەرگە قاراپ ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ تۇرقىدىن بۇ ئادەم ھەخسۇتبايغا تېخىمۇ خۇش ياقماپتۇ دەيدىغان چۈشەنچە ئالغان ھېسامدىن زۇپەر كىرگەن ئادەمدىن بىر - ئىككى ئېغىز گەپ سوراپ، ئەپلەپ - سەپلەپ چىقىرىۋەتمەكچى بولدى:

— نەدىن كەلگەن ئادەمسەن. نېمە ئىشىڭ بار؟ — دېدى ئۇ. مېھمانخانىنىڭ يوغان دەرىزىسىدىن ھويلىدىكى ئادەمگە دىققىنىپ قاراپ.

— خوش، ئازراق ئىشىم بارئىدى! — دېدى ئۇ ئادەم ۋە دېرىزە ئالدىدىكى ئايۋانچا سۇپىسىغا يېقىنلاپ كەلدى. بۇ ئادەمگە مېھمانخانا ئىچىدىكىلەر تولۇق كۆرۈنەتتى، مېھمانخانا ئىچىدىكىلەرمۇ ئۇنى تولۇق كۆرۈپ تۇراتتى. ھېسامدىن زۇپەر بۇ ئادەمنىڭ قانچىلىك ئىشى بارلىقىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرەلمىگەن بولسىمۇ، تەسەللاسىغىلا ئانچە - مۇنچە سوراپ يولغا سېلىۋەتمەكچى بولدى.

— نېمە ئىش، ئۆزۈڭ نېمە قىلىدىغان ئادەمسەن؟

— مەن ئېشەكچى.

— ئېشەكچى؟! تۇرقۇڭدىن ئېشەك ھەيدىگەن سىن چىقمايدۇ. قېنى سۆزلە قانداق ئىشىڭ بار؟

— كىنۇ بولسا سۆزلىشەي دېدىم.

— قەيەرگە؟

— قۇمۇلغا.

— قانچه ئېشىكىڭ بار؟

— تۆت.

— تۆت! تۆت ئېشىكى بار ئاددەمۇ ئۆزىنى ئېشەكچى دەپ بازارغا سالامدۇ! — ھېسامدىن زۇپەر دىمقىدا كۈلۈپ ئولتۇرغانلارغا قاراپ قويغاندىن كېيىن، ئۇ ئادەمنى يولغا سېلىۋەتمەكچى بولدى، — بىزدە تۆت ئېشەككە بەرگۈدەك كىرا يوق. ئەگەر ياخشىسى سەن بېرىپ ئېشەكچىلەرنىڭ شاگىيولىرىنى تاپ، شۇلار سېنى يولغا سېلىپ قويسۇن!

— تونۇمايدىكەنمەن! — دېدى ئېشەكچى ئەككى يانغا قاراپ. ھېسامدىن مەسخىرە ئارىلاش كۈلدى:

— ئۇنداق بولسا ئەشەك چاتاقكەن، — دېدى ئۇ كۈلكە ئارىلاش،— ئېشەكچى بولغىنىڭ قىزىق، ئېشەكچىنىڭ شاگىيوسىنى تونۇمىغانلىقىڭ ئاندىن قىزىق. بىزگە نېمە ئامال؟ شاگىيولار كېپىل بولمىسا، بىر ئېشەككىمۇ يۈك بېرەلمەيمىز. ياخشىسى سەن بېرىپ شاگىيولارنى تاپ، شۇلار ساڭا يۈك تېڭىپ يولغا سېلىپ قويسۇن!

ھېسامدىن زۇپەر گەپ تۇغدى دېگەننى قىلىپ قايرىلىپ بۇ تەرەپكە قاراپ، بۇ ئادەمنى مۇشۇنداق يولغا سالغىنىم بولمىدى دېگەندەك تەرزدە كۈلۈمسىرەپ قويدى.

ئېشەكچى گويا بېشىغا تاغ يېقىلغاندەك قىياپەتتە كەينىگە يېنىپ چىقىپ كەتمەكچى بولۇۋاتقاندا، مەخسۇتجان بىردىنلا بېشىنى كۆتۈرۈپ:

— توختا!— دېدى.

ئېشەكچى دەرھال توختاپ يەنە ئىلگىرىكى ئورنىغا كەلدى.

— ئېشەكلىرىڭ يۈك تارتىپ مەنزىلگە يېتەلەيدىغان ئېشەكلەرمۇ ياكى ئۇ يەر- بۇ يەردىن تېرىۋالغان تېرىندە ئېشەكلەرمۇ؟ — دېدى مەخسۇتجان ئۇنى توختاتقاندىن كېيىن.

— ئېشەكلىرىم خىل، — دېدى ئۇ.

— يۈك بەرسەك دېگەن يەرگە يەتكۈزەلەمسەن؟

— يەتكۈزگىلى بولۇر.

— بولۇر دەيسەنغۇ! تۈرپانلىقنىڭ «بولۇر» دېگەن سۆزىدىن قورقۇش كېرەك، تۈرپان - توقسۇنلۇقلار «بىر گەپ بولۇر» دەپ چوڭ - چوڭ ئىشلارنىڭ ئاخىرىنى يوقىتىۋېتىدۇ. سەنمۇ شۇنىڭغا ئوخشاش، «بولۇر» دېسەڭ، بىز ئىشەنچ قىلالمايمىز.

بۇ گەپكە بىرئاز كۈلۈشمەك پەيدا بولدى. شۇ ئارىلىقتا ھېسامىدىن زۇپەر سۆز قىستۇرۇپ ئۇلگۈرگەنىدى:

— تۈرپان - توقسۇنلۇقنىڭ «بولۇر» دېگىنىدىن، قەشقەرلىكنىڭ «ياقۇل دېگىنىدىن» ھەزەر ئەيلىسە بولىدۇ...

— قېنى باشقىدىن سۆزلە، — دېدى مەخسۇتباي كۈلكىنىڭ ئاخىرىغا ئۇلاپ.

— چوقۇم يەتكۈزىمەن.

— ئۇنداق بولسا ئۆيگە كىر، سېنىڭ بىلەن توختام قىلىشىمىز.

ئىشەكچى مېھمانخانىغا تېتىك قەدەم بېسىپ كىرگەندە، مەخسۇت مۇھتى ئورنىدىن تۇرۇپ پەگاھىدا قارشى ئالدى ۋە ئۇنىڭ قولىنى سەممىي قىسىپ:

— راۋۇرۇس، كېلىشكەن ئىشەكچى بوپسەن! — دېدى تو- نۇشلۇق بېرىپ. ئولتۇرغانلار بۇ ئۆزگىرىشكە ھەيران بولۇشۇپ قاراپلا قالغانىدى. مەخسۇتباي ئىشەكچىنى تونۇشتۇردى.

— قۇمۇلغا خەت ئېلىپ ماڭغۇچى يۈسۈپ ئىشەكچى دې- گەن شۇ! تونۇشۇپ قويىڭلار.

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ئەمدى تونۇغانىدى، ئۇنىڭ بىلەن ئۇ- رۇمچىدە سەيپۇڭ ئۇستامنىڭ ئۆيىدە ئىلى مۇئەللىملەر بىلەن بىر- لىكتە بولغانلىقىنى ئەسلەپ، بىرئاز خىجالەت چەككەندەك بو- لۇپ، سەممىي كۆرۈشتى:

— ئەپۇ قىلىسىز، بىز ياشلىق قىلىۋاتىمىز، — دېدى شائىر ئۆزىنىڭ ھالىغا قىلىپ.

بۇيانقىلارمۇ كېلىپ سەممىي قول ئېلىشقاندىن كېيىن، ئۇ-
نى بىساتقا تەكلىپ قىلمىشتى.

— قانداق، يۇسۇپ ئېشەكچى پىسەنتىگىزلەرگە سىغامدۇ؟ —
دېدى مەخسۇت مۇھتى ئۆيدىكىلەرگە تەكشى قاراپ. ئۇنىڭ چې-
رايىدا قانداقتۇر يارىغۇدەك ئىش قىلغان كىشىنىڭ چىرايىدا
بولىدىغان ئالامەتلەر كۆرۈنەتتى. مەخسۇتبايىنىڭ ئورۇنلاشتۇرغان
بۇ ئىشىغا ھەيران بولغان كۆپچىلىك بىر ئېغىزدىن:

— يارايدۇ، كۆكۈلدىكىدەك ئېشەكچى بوپتۇ! — دېيىشتى.

— مۇشۇنداق بولغاندا يولدا ئىشەنچلىك ماڭالايدۇ، ئە-
گەر بۇنىڭ ئورنىدا باشقا كىشى ماڭسا، مەسىلەن، ئابدۇخالىق
ئۈيغۇرنى ئەۋەتتۇق دەيلى، — مەخسۇتباي شائىرغا قاراپ داۋام
قىلدى، — سىزنىڭ مۇشۇ تۇرقىڭىزدا ھەرقانچە گىردىم قىلساقمۇ
ئېشەكچىگە ئوخشىمايلا قالمىسىز. ئۇ چاغدا سىز مەن ئېشەكچى
دەپ ماڭىڭىزمۇ، سىزنىڭ ئۇستىڭىزدە گۈمان تۇغۇلىدۇ. يۇسۇپ
ئېشەكچىدىن ھېچكىم گۈمان قىلمايدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇ ئادەم
كۆپ ئىشلارنى ئۆز بېشىدىن ئۆتكۈزگەن، پىشقان ساقباش. ھەر-
قانداق جاپا - مۇشەققەتلەرنى دەپئى قىلالايدۇ. ئوتقا كىرەلەيدۇ،
سۇغا چۈشەلەيدۇ. مەن بۇنىڭ بىلەن ئۇرۇمچىدە كېلىشىپ قوي-
غان ... ئۇنداق بولسا شائىر سىز خەتنى چاپسان يېزىڭ، بۈ-
گۈن ئاخشام يۇسۇپ ئېشەكچى يولغا چىقىپ كەتسۇن. مەن ئىشقا
ئالدىراپ تۇرىمەن، — ئۇ ئاندىن يۇسۇپكە قاردى، — بىز سې-
نىڭ ساق - سالامەت يېتىپ بېرىپ پات - ئارىدا ئۇچۇر ئېلىپ
چىقىشىڭنى كۈتىمىز!...

يىگىرمە ئىككىنچى باب

1

كونىلارنىڭ «كۆلۈپ تۇرۇپ يىغلىغان خوتۇندىن، ھاۋا ئوچۇق تۇرۇپ چىققان بوراندىن قورق» دەيدىغان تەمسىلى ئو-رۇنسىز ئەمەس... بۈگۈن سانجاپا يولىدا ھاۋا ئوچۇق تۇرۇپلا كۆتۈرۈلگەن بوران ئەنە شۇنداق ئادەم قورقۇدەك دەھشەتلىك چىققانىدى. بوران پۈرچاقتەك، دادۇردەك تاشلارنى ئۇچۇرۇپ كېـ لىپ باش - كۆزلەرگە قاتتىق ئۇراتتى. بوراننىڭ ئاۋازى گويا پاختۇەن قىلىپ ئاتقان غايەت چوڭ زەمبىرەكنىڭ ئاغزىدىن چىقـ قان ئاۋازدەك گۈپۈلدەيتتى. بوراننىڭ شۇ تاپتىكى تەلۈە كۈچى ئەگەر ئېشەكلەرنىڭ ئۈستىدە بىر تاغاردىن ئاشلىق بولمىغان بولسا، ئۇلارنى ئاللىقاچان ئۇچۇرۇپ كەتكەن بولاتتى، ئېشەكـ چىلەرمۇ ئېشەكلەرنىڭ قۇشقۇنىنى تۇتۇپ ماڭمىغان بولسا، ئۇلار-نىمۇ ئۇچۇرۇپ كېتىشى ئېھتىمالغا يېقىن ئىدى.

بۇ قاتتىق بوراندا يۈسۈپ ئېشەكچى بىلەن يەنە بىر ياسىن ئىسىملىك ئېشەكچى يولدا ئىدى. ئىككىسى يەككە ئېشەكچىلەردىن بولۇپ، پىچاندا ئۇچرىشىپ تونۇشقاندىن كېيىن يولدا ھەمراھدار-چىلىق قىلىپ ماڭمىغان سەپەر يولدىشى بولۇشقانىدى. شۇڭا بۇ ئىككىسى يولدا بوراننىڭ جەبرى - جاپاسىنى تەڭ كۆرۈۋاتاتتى.

ئېشەكلەر ماڭماقتا. ئۇلار بوران تەرەپتىكى كۆزنى بىر يۆمۈپ، بىر ئېچىپ دېگەندەك يولدىن ئازماي يول باسماقتا. ئېشەكچىلەرمۇ ئېشەكتىن بەتتەر جاپا چېكىپ يول باسماقتا ئىدى. لېكىن ھادىسىلەر ئۇلارنىڭ جەبرى - جاپاسىنى ئاز كۆرگەندەك ئۆزىنىڭ ئۇشتۇمتۇتلۇقى بىلەن بالا - قازا تەرىقىسىدە پەيدا بولۇپ، ئۇلارنىڭ جاپاسىنى كۆپەيتتى.

— ئاپلا! ...

ياسىن كېتىۋاتقان بىر ئېشەكنىڭ يېقىلىپ چۈشكەنلىكىنى كۆرۈپ ئاچچىقى بىلەن ئېشەكنىڭ ئۈستىگە تاشلاندى. ئاندىن يۈسۈپكە قاراپ: «ئېشەكلەرنى توسۇۋال!» — دەپ ۋارقىراپ قولىنى پۈلاڭشىتتى. ئۇنىڭ ۋارقىرىغان ئاۋازىنى بوران ئاللىقاندىق يەرلەرگە ئۇچۇرۇپ كەتتى. يۈسۈپ ئېشەكچى پەقەت ئۇنىڭ پۈلاڭشىغان قول ھەرىكىتىگە ۋە ئەمەلىي ئەھۋالغا قاراپ ئېشەكلەرنى توساپ توختىتىش بىلەن ئاۋارە بولدى. ياسىن ئۆزىنى راسلىۋېلىپ يېقىلغان ئېشەكنى يۆلەشكە باشلىدى. ھالسىزلانغان بۇ ئېشەككە ئۇنىڭ ياردىمى ئىنسانىدى، ئېشەك بولسا ئىنجىقلاپ كۆزىنى يۇمۇپ يېتىۋالغانىدى.

يۈسۈپ ئېشەكچى، ئېشەكلەرنى توسىمەن دەپ ئەچچە قېتىم ئۇچۇپ كەتكىلى قىل قالغان بولسىمۇ، تىرىشىپ - تىرمىشىپ يۈرۈپ ئاخىر ئېشەكلەرنى توسۇپ توختىتىۋالدى، ئەمما توختىغان ئېشەكلەردىن يەنە ئۇچىسى يېتىۋېلىپ جاپانى ھەسسىلەپ كۆپەيتكەنىدى.

ياسىنىڭ ھېلىقى ئېشەكنى يۆلەپ تۇرغۇزۇشقا كۆزى يەتمەي، ئۇنى تاشلاپ يۈسۈپ توختىغان يەرگە كەلدى - دە، يەنە ئۇچ ئېشەكنىڭ يېتىۋالغانلىقىنى كۆرۈپ، ئەرۋاھى قېرىق گەز ئۇچتى:

— ئامال يوق، بوران توختىغۇچە ياتايلى! — دېدى ئۇ يۈسۈپكە يېقىنلاپ كېلىپ.

مەسلىھەت بويىچە ئۇلار تېخى يېتىۋالمىغان ئېشەكلەرنى يولـ
نىڭ چېتىگە ھەيدەپ چىقىپ، ئاشلىق تاغارلىرىنى ئېشەكتىن
چۈشۈرۈپ چاققانغىنا دالدا تام ياسىدى. ئېشەكلەرنىمۇ شۇ يەرگە
توپلاپ بېشىنى بىر يەرگە قىلىپ تۇرغۇزدى. بۇ ئىشلارنى مەڭـ
بىر جاپالار بىلەن ئىشلەپ بولغاندىن كېيىن يېتىۋالغان ئېشەكـ
لەرنى يۆلەشتۈرۈپ ئەكىلىش بىلەن ئاۋارە بولدى. قاتتىق بو-
رانمۇ بۇ ئىشلارنى ئورۇنداش ھەقىتەتەن ئاسان ئەمەس ئىدى.

— قۇمۇللۇق دېگەننى كۆرمىدىغان بولسام ساقلىنى بىر
تالمۇ قويماي يۇلۇپ تاشلايمەن جۇمۇ! — دېدى ياسىن تاغار
تامنىڭ قىسلىچىقىغا بېشىنى تىقىپ تۇرۇپ. يۇسۇپ ئېشەكچى بۇگۇنكى
جاپانى بىلگەچكە، ئۇنىڭ سۆزىگە ئۇنداق ياكى مۇنداق
دېمەستىن جىم ياتتى. ئەمما ياسىننىڭ ئاچچىقى بېسىلمىغانىدى،
ئۇ يەنە غودۇكشۇاتاتتى:

— شۇ خەق بۇزۇلۇپ تاغقا چىقمىسا، بىزگە بۇ جاپا يوق.
كۆردۇكمۇ، نېمىدېگەن جاپا! . . .

— نان يەمسەن؟ — دېدى يۇسۇپ ئۇنىڭغا ئۆيدە يېقىلـ
غان توقاچ ناندىن بىرنى سۇنۇپ.

بوران شۇ كۈنى توختىمىدى. ياسىن بىلەن يۇسۇپ ئەككـ
سى تاغارنىڭ دالدىسىدا نان يەۋېلىپ ئۇيقۇغا كەتكەندە، ئېشەكـ
لەرمۇ يېتىپ تەڭ ئارام ئالغانىدى. يېرىم كېچىدىن كېيىن بو-
ران سەل پەسىيىپ تاڭغا يېقىن توختىدى. بۇ چاغدا ئاسمان
خۇددى پاكىز سۈرتۈپ تازىلىۋەتكەن كۆمۈش تاۋاقتەك ئېچىلىپ،
يۇلتۇزلار چاراقلاپ كەتكەنىدى.

2

ئەزان ۋاقتى بىلەن ياسىن ھېلىقى ئېشەكنىڭ يېنىغا بېرىپ
يۆلەشتۈرۈپ ئەكەلدى. ئاندىن ھەممە ئېشەكنى جەم قىلىپ

ئالدىغا تاغار سېلىپ بوغۇز تۆكتى.

كۈن يېيىلغان بىر ۋاقىتتا، ئۇرۇمچى تەرەپتىن كېلىۋاتقان نۇرغۇن ئاتلىق چېرىكلەر پەيدا بولدى. ئۇلار قۇمۇلغا بارىدىغان ئۇچۇن كېتىۋاتقان چېرىكلەر بولۇپ، ساي يولىدا سوزۇلۇپ كېتىۋاتاتتى. ئۇلارنىڭ مېڭىش سۈرئىتىگە قارىغاندا، ئالدىراش ۋە جىددىي كېتىۋاتقان قوشۇندەك كۆرۈنەتتى. ئاڭغىچە ئېشەكچىلەرمۇ مېڭىش تەييارلىقىنى قىلىپ ئېشەكلەرگە بىر - بىرلەپ تاغار ئارتىشقا كىرىشكەنىدى. ئەمما بەش - ئالتە ئېشەككە تاغار ئارتىپ بولمايلا، چېرىكلەرنىڭ ئالدى يېتىپ كەلدى. ئۇلارنىڭ ئاتلىرى سېمىز، قورالللىرى خىل ئىدى. ھەممىسىلا 11 ئاتار (شىداچاڭ) بىلەن قورالللانغان بۇ چېرىكلەر جىددىي يول باساتتى. ئېشەكچىلەر ئۆز ئىشى بىلەن ئاۋارە ئىدى، يۈسۈپ ئۇلارغا كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا قاراپ قويدى. چېرىكلەر بولسا ئېشەكچىلەرگە تەكشى قاراپ ئۆتەتتى. لېكىن كېيىنكى ئىككى چېرىك ئۇلارغا بىرئاز ئورۇنسىز چاقچاق قىلدى:

— نېمىشقا بۇ يەرگە چۈشكۈن قىلىشۋالدىڭ؟ سىلەر بۇ ئاشلىقىنى ئوغرىلارغا ئاپىرىپ بەرمەكچىمۇ؟ — دېدى چېرىكلەر- دىن بىرى ۋارقىراپ. ئۇنىڭ مۇنداق ئورۇنسىز گېپىگە ھەر ئىككى ئېشەكچىنىڭ جېنىغا تەگدى. ياسىن بۇنىڭغا سەل ئىتتىكلىك قى- لىپ قويدى:

— ۋاي غوجام، كېچە چىققان بورانغا كۆرمىدىلىمۇ؟ ماڭغىلى بولسا يولۇمغا ماڭماي نېمە قىلاتتىم بۇ يەردە؟ ماڭا بىركىمنى ھالۋا ئېتىپ مېھمان قىلىمەن دېگىنى يوق! — دېدى ئۇ قەھرى بىلەن قوللىرىنى شىلتىپ.

چېرىكلەر ئۇنىڭ مۇنداق سۆزلىرىگە قۇلاق سالمىدىغان! ئۇنىڭ قول شىلتىگەنلىكىنى كۆرۈپلا يەنە بىر چېرىك: «ئاناڭنى» دەپ تىللاپ كېلىپ قامچىلاشقا باشلىدى. ئۇلىمەكنىڭ ئۇستىگە تەپمەك دېگەندەك، ياسىننىڭ باش - كۆزلىرىگە زەھەردەك ئاچچىق

قامچا تەككىلى تۇردى. ئۇ ئىشكان قەدەر ئۆزىنى قاچۇرۇپ بېشىغا قامچا تەككۈزمىگەن بولسىمۇ، باشقا يەرلىرىگە سەككىز - ئون قامچا يېۋالدى، تاكى چېرىكىنىڭ قولى تېلىپ ئىزرۇشنى بولدى قىلغاندىلا، ئۇ قامچىدىن قۇتۇلدى. چېرىكىمۇ ئېتىنى قايردى:

— هازىر ماڭ، كەينىمىزدىن يېتىپ بارمايدىغان بولساڭ، ئېتىپ تاشلايمەن! — دېدى - دە، ئېتىنى يورۇتۇپ كېتىپ قالدى.

— ماۋۇ گۈيلار... بىكاردىن - بىكار ئۇرۇۋالدى - ھە!... خەپ توختا گۈيلار! — دېدى ياسىن ئەلىمىگە چىدىماي.

كارۋانلار قۇمۇل يولىدا باشقا يوللارنى بىر تەڭ ھېسابلىسا، سانجاپانى بىرتەڭ كۆرەتتى. 180 يول كېلىدىغان بۇ مۇسا-پە سۈسىز چۆل ئىدى. تۇنۇگۈنكىدەك قاتتىق بوران كۆپ چىقاتتى. بورانىنىڭ زەربىدىن سايىدىكى تاشلار ئۆتەمتۆشۈك بولۇپ كەتكەنىدى.

ياسىن بىلەن يۈسۈپ ئېشەكچى بۇ چۆلدە بوراندا قېلىپ بىركېچە ياتقاندىن كېيىن، ئەتىسى ناشتىلىققا زالمىنىڭ قامچىسىنى يەپ يەنە يولغا راۋان بولدى. ماڭماي نېمە چارە!

شۇ كۈنى يولدا كېتىۋاتقان چېرىكلەرنىڭ كۆپلۈكى كىشىنى ھەيران قالدۇراتتى. يېگىراقتا ئۆتكەن ئاتلىقلاردىن كېيىن يەنە زور بىر قىسىم ئاتلىقلار پېتىشىپ كەلدى. ئۇلارنىڭ تەركىبىدە زەمبىرەكچى قىسىملارمۇ بار ئىدى. ھەر بىر زەمبىرەكنى تۆتتىن ئات سۆرەپ ماڭاتتى. بۇ قىسىمنىڭ ئادەم سانى كۆپ، سېپى ئۇزۇنغا سوزۇلغانلىقتىن، ناھايىتى ئۇزۇن بىر ۋاقىتتا ئۆتۈپ بولغانىدى. ئۇلارنىڭ قارىسى يوقالماستىلا كېلىۋاتقان پىيادە ئەسكەرلەر، ئوق - دورا، ئوزۇق - تۇلۇك توشۇغۇچى ھارۋىلار، ئېشەكلەر توپى، قاتار - قاتار تۆگە تىزىقلىرى كۆرۈنۈشكە باشلىدى. ئۇلار يىراق ئۇپۇقتا چېكىت بولۇپ كۆرۈنەتتى.

يولدا يەنە قۇمۇل تەرەپكە ئوزۇق - تۇلۇك ئاپىرىپ قا-

شۇ كىلىۋاتقان ئات - ئۇلاغ، ھارۋىلارمۇ كۆپ ئىدى. يۇنداق كىشىلەر ماڭدامدا بىر دېگەندەك ئۇچراپ تۇراتتى. ئورۇقلاپ ھالىدىن كەتكەن ئېشەكلەر يۈكسىز سالتاق كېلىۋاتقان بولسىمۇ پۇتىنى ئاران يۆتكەپ ماڭاتتى. ھارۋا ئاتلىرىمۇ ئاران بولۇپ قالغانىدى. شۇنداق بولسىمۇ ھارۋىلار يۈكسىز بولمايتتى. كۆپىنچە ھارۋىلاردا ئەككى - ئۈچتىن ياردىمچى بولاتتى. بەزىسى بېشىنى تېڭىۋالغان، بەزىسى قولىنى بوينىغا ئېسىۋالغان ياردىمچىلار ئۇستى ئۈچۈق ھارۋىدا ناھايىتى ئېنىق كۆرۈنەتتى. بەزى ياردىمچىلارنىڭ ئېگىرلاپ ۋايسىشلىرىمۇ ئاڭلىناتتى.

بۇ ئۇزۇن يولدا كېتىۋاتقان - كېلىۋاتقان چېرىكلەر، ئات-ئۇلاغلار ۋە ھارۋىلارنىڭ كۆپلۈكى بىر ھېسابتا شۇ بىر كۈنلۈك قىزىقچىلىقى ئىدى. قاراڭ ئەنە چېرىكلەر، ئۇلارنىڭ ئاستىدىكى ئاتلار، گويا ئۇلارنى قۇمۇللۇقلار مەشرەپكە چاللاپ قويغاندەك كېنىۋاتىدۇ. ئات دېگەننى ئەقىللىق ھېسابلىغاندىمۇ، بەرىبىر ھايۋان تېپىغا كىرىدۇ، شۇڭا ئۇلار قۇمۇلغا بارغۇچە بېشىغا ياكى پۇتىغا ئوق تېگىدىغانلىقىنى بىر خىيالغا كەلتۈرمەي كېتىۋاتىدىغاندۇر! لېكىن چېرىكلەرچۇ؟ ئۇلار ھەرقانچە قارا كۆڭۈل بولسىمۇ بەرىبىر ئادەم تېپىغا كىرىدىغان بولغاچقا، بىر-ئاز ئويلىنىدىغاندۇر، لېكىن ئۇلار قولىدىكى يېڭى ملتىلارغا ئىشەنسە كېرەك، ئۆزىگە ئوق تېگمەپ يىقىلىدىغانلىقىدىن ئانچە غەم قىلمىغاندەك كېتىۋاتاتتى.

قۇمۇل تەرەپتىن يانغان ئات - ئۇلاغلارنىڭ ئورۇقلۇقتا يىقىلىپ قالاي دېگەن ئەھۋالىرى، ياردىمچى چېرىكلەرنىڭ كۆرۈنۈشلىرى، شۇ كۈنكى قىزىقچىلىقلارنىڭ يەنە بىر تەرىپى ئىدى. ئات - ئۇلاغلارنىڭ تۈياقلىرىدىن، ھارۋا چاقلىرىدىن زۇلۇمنىڭ ئېغىر توپىسى تۆكۈلۈپ تۇراتتى. ياردىمچىلارنىڭ كۆپلۈكىدىن قۇمۇلغا بارغان چېرىكلەرنىڭ ھالاكەتلىك تەقدىرى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. بۇ كۆرۈنۈشلەرنىڭ ھەممىسى شۇ كۈننىڭ يول ئۇستىدە-

كى قىزىقچىلىقى بولماي نېمە؟

يۇسۇپ بىلەن ياسىن ئىككىسى قىزىقچىلىقلار ئىچىدە مەنزىلـ
نىڭ تـۆگـەپ قالـغانـلىقـىنى سـەزمەيلا قالغانىدى. ئـۇلار شام
بىلەن خۇپتەن ئارىلىقىدا كېتىۋېتىپ، ئالدى تەرەپتە خۇددى ئاسـ
مانىدىكى يۇلتۇزدەك نۇرغۇن چاقناپ تۇرغان گۈلخانلارنى كۆردى.

— ياللا، نېمىدېگەن جىق گۈلخان بۇ! — دېدى ياسىن
ئۆز ھەيرانلىقىنى بېسىۋالالماي.

— ئالدىمىزدىكى ئەسكەر ئازمىتى! — دېـدى يۇسۇپ ئۇ-
نىڭ سۆزىگە جاۋابەن.

— بىز مۇشۇ ئەتراپقا چۈشەيلى، ئۇ خەققە يېقىنلىساق بالا-
سى تېگىدۇ، — دېدى ياسىن چۈشكۈن قىلىشنى تەشەببۇس قى-
لىپ، — ئۇلاغلىرىمىزنى ئىككى كۈن ئارام ئالدۇرۇپ بېقىۋالماي-
دىغان بولساق، قۇمۇلغا يېتىپ بارالمايمىز. مۇشۇ يەردە بىر تۈپ
قارىياغاچ بار. شۇ يەرگە چۈشسەك سۇغا يېقىن، ئېشەكلەر سۇ
ئىچىمگىلى ئىككى كۈن بولدى، بىزدىن بەكرەك ئۇسساپ
كەتكەندۇر!

ياسىن بىر تەرەپتىن سۆزلەپ، بىر تەرەپتىن ئېشەكلەرنىڭ
بېشىنى قايرىدى. بۇلار يولدىن 200 مېتردەك چەتنەپ، قارىيا-
غاچ تۈۋىگە چۈشكۈن قىلدى. تاغارلارنى چۈشۈرۈپ ئېشەكلەرنى
ئازاد قىلغاندىن كېيىن، بوغۇز تۆكۈپ بەردى. تىلسىز بىچارە
لەر خۇددى بوغۇرساق يېگەندەك بوغۇزغا كىرىشكەندىن كېيىنلا،
ئاندىن ئۇلار ئۆز غېمىنى ئويلىشاتتى. ئۇلارمۇ ئىسسىق بىر نېـ
مە ئىچىمگىلى نەق ئىككى كۈن بولغانىدى. شۇڭا ئۇلارنىڭ تا-
ۋى قانداقتۇر بىر پىيالە ئىسسىق نېمە تەلەپ قىلاتتى.

— مەن سۇ تېپىپ كېلەي! — ياسىن تاغاردىن مىس چۆ-
گۈننى ئېلىپ قانداقتۇر بىر تەرەپكە ئالدىراش يۈرۈپ كەتتى.

— سۇ يىراقمۇ؟

— ئانچە يىراق ئەمەس. بىر دەمدە كېلىمەن، خۇش ياقسا

بىرئاز ئوتتۇن تېرىپ قوي! — دېدى ياسىن ۋە چايناللا قا-
راڭغۇلۇق ئىچىگە سىڭىپ كۆزدىن غايىب بولدى، ئۇنىڭ ئاخىرقى سۆزلىرى قاراڭغۇلۇق ئىچىدىن ئۇچۇق ئاڭلىناتتى، — مەسىلىنى مۇشۇ تەرگەچ كېلىمەن، سەنمۇ تېرىپ قوي، چاكاندىلارنىڭ ئەتىراپىدىن كۆكلوم تېپىلمىدۇ!

يۈسۈپ ئورنىدىن تۇردى. ئۇ قانداقتۇر بىر يەرلەرنى پەرق ئەتمەكچى بولغاندەك ئەتراپقا نەزەر تاشلىدى. قاپقارا تۈن قوينىدا نېمىلەرنى كۆرۈپ، نېمىلەرنى پەرق ئەتكىلى بولسۇن!؟ ئۇنىڭ كۆزىگە شۇ تاپتا ئاسماندا چىمىرلاپ تۇرغان قەدىناس يۇلتۇزلار بىلەن كەڭ سايدا پىلىلداپ كۆيۈۋاتقان ۋاقىنلىق گۈل-خانلارنىڭ يالقۇنلىرىلا كۆرۈنۈپ تۇراتتى. يول تەرەپتە تېخىچە كېلىپ بولالمىغان چېرىكلەرنىڭ ئاياغ تاۋۇشلىرى، ۋاراڭ-چۇرۇڭ قىلىپ سۆزلەشكەنلىرى ئاڭلىناتتى.

«نېمىدېگەن تولا چېرىك بۇ! ھەممىلا يەردە خەۋپ - خەتەر، بۇلاڭ - تالاڭ، قامچا - زۇلۇم!»

بۇلارنىڭ كۆڭلىدىن كەچۈرۈۋېتىپ نېمىئۈچۈندۇر يۈسۈپنىڭ بېشى قاتقاندەك بولدى. مۇنداق بولۇشتا مەلۇم سەۋەب بار ئىدى. بۇ سەۋەب ئۇنىڭدىكى ۋەزىپە بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئىدى. بۇ ۋەزىپە توغرىسىدا بۇ كەمگىچە ھېچكىمگە تىنمىدى، سەپەر يولىدىشى ياسىنغىمۇ ئېيتقىنى يوق، ئەمما ۋەزىپىنى ئورۇنداش ئۈشۈنى بىر مىنۇتمۇ ئېسىدىن چىقارغىنى يوق. بۇ ھەقتە ياسىن بىلەن سۆزلەشكۈسى كەلگەنىدى. بىراق ياسىنىڭ ھېلىقى «قۇ-مۇللۇقنى كۆرسەم...» دېگەن سۆزى ئۇنىڭ تىلىنى قاتۇرۇپ قويغانىدى. شۇنداق دەۋاتقان ئادەمگە ئۆز ئىشى توغرىسىدا سۆزلەپ مەسلىھەت سوراش قورقۇنچلۇق ئەمەسمۇ!

ياسىن سۇدىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، ئىككىسى بىرلىكتە كىچىككىنە گۈلخان ياقتى ... بۇ ئوت ناھايىتى مۇشكۈلدە تۇتاشتى. يۈسۈپ بىلەن ياسىن ئىككىسى تۇماقلىرى بىلەن ئوت

پۇلەپ ئاۋارە بولۇۋاتقان بىر چاغدا يول تەرەپتىن بىر ئېشەك چى ئادەم سالام بېرىپ كەلدى.

— قايسى تەرەپتە ن كەلدىڭلار؟ — دېدى ياسىن ئۇنىڭغا تىكىلىپ قاراپ.

— قۇمۇل تەرەپتىن.

— بىز تېخى ئەمدى كېتىۋاتىمىز! — دېدى ياسىن ئوت پۇلەۋېتىپ.

— ئۇ تەرەپتىك ئەھۋالى قانداق؟ — ياسىنىڭ سۆزى تۈگەش بىلەن يۈسۈپ سۇئال قويدى.

— ئۇ تەرەپتە ئۇرۇش قىزىپ كەتتى، — ئېشەكچى ئۇلار-نىڭ يېنىغا يۈگۈنۈپ ئولتۇرۇپ سۆزلەشكە باشلىدى، — سەككىز ئېشەك، بىر قېچىر بىلەن چىققانىدىم، بەش ئېشەك يولدا ئۆلدى. قېچىرنىڭ گاسلىكىنىڭ ئادەملىرى بۇلاپ كەتتى. ماڭا ئاشقىنى ئوچ ئېشەك. ئۇ ئېشەكلەر ھېلى ئۆلەمدۇ - ئەتمۇ، خۇدانىڭ ئۆزى بىلىدۇ، — ئېشەكچى ئۇلۇغ - كىچىك نەپەس ئېلىپ داۋام قىلاتتى. — بۈگۈن نەق ئىككى كۈن بولدى، ئېشەكلەر بىر نېمە يېگىنى يوق. ئۆزۈمنۇ تۈزۈك بىر نېمە ئىچمىدىم. ئالدىنقى كۈنى لاۋدۇكدا ئېشەكلەرنى بىر دەككە سولاپ قويۇۋېدىم، شۇ يەردە بەلكى ئانچە - مۇنچە چېچىلغان سامان يېگەندۇر، سامان بولمىسا تېزەك يېگەندۇر. ئەتىسى يەنە ھەيدەپ ماڭدىم. ھەي ... بۇ زۇلۇم ھەممىدىن بەك مۇشۇ ھايۋانلارغا كەلدى. يول بويى ئۆلۈپ كەتكەن ئات - ئېشەكنىڭ ھېسابى بولامدىغان. ئوقـتا ئۆلگەن، سوغۇقتا ئۆلگەن، ئاچلىقتا ئۆلگەن... ھايۋان دېگەن تىلسىز، داتلاپ بىر يەرگە بارالمىغان ياكى تىلەپ بىر نەرسە تاپالمىغان! ... كەلگۈلۈك مۇشۇ جانىۋارلارغا كەلدى ...، — ئۇ ئادەم بىرئاز توختاپ چوڭقۇر نەپەس ئېلىۋالغاندىن كېيىن يە-نە داۋام قىلدى، — ئىككى چارەكتەك بوغۇز بار ئىدى، شۇنى يېگۈزۈپ پىچاقنا يېتىۋالسام، ئۇنىڭ نېرىسىغا ئامال قىلارمەن

دېسەم، ئالدىنقى كۈنى كەچتە ئىككى چېرىك ئالدىنى توسۇپ، مىلتىقلىرىنى شاراقلىتىپ ئاشۇ بوغۇزنىمۇ تارتىۋالدى. ئۇلاغلىرىم يولدا نېمە يەيدۇ دەپ ئېسىلسام، ئېتىۋەتكىلى قىل قالدى.

— ئېشەكلەر قېنى؟

— ئاۋۇ يەردە ياتقۇزۇپ قويدۇم.

— تاغاردا بوغۇز بار، ئېلىپ ئېشەكلىرىڭگە يېگۈز! — دېدى يۇسۇپ.

— ئەتە ئەتىگەندە بېرەي!

— ھازىر يېسە، ئەتىلىككە پۈت - قولىغان جان كىرىدۇ. ئېرىنمە!

ئۇت گۈللەپ يانمىغانلىقتىن، چۆگۈن تېخچە قاينىمىغانىدى. لېكىن چۆگۈن قاينىتالمىغان بۇ ئوتنىڭ يالقۇنى قاراڭغۇ كېچىدە يىراقلارغا كۆرۈنەتتى. شۇنىڭدەك تاغارلار بىلەن ياسالغان تامنىڭ ئىچىدە مەلۇم بىر دائىرىنى يورۇتاتتى. ئېشەكچىلەر چۆگۈننىڭ بەربىر قاينايدىغانلىقىغا ئىشىنەتتى. شۇڭا ئۇلار نان تاغىرىدىن نان ئېلىپ، چېقىلماس قاچا ھېسابلانغان ياغاچ چۆچەكلەرگە چىلاپ چۆگۈننىڭ قاينىشىغا تەقەززا بولۇپ ئولتۇرۇشتى. ئۇلاردا گۆش - ياغ يوق ئىدى. شۇ شارائىتتا چۆگۈن قايناسا، نانلارنى يۇمشىتىپ ئىسسىق ئىچىۋېلىشنى، قېرى سۆيۈپ شورپا ئىچكەندىنمۇ ئەۋزەل بىلىشەتتى. بەختكە يارىشا، چۆگۈن ئىشىگىدى، ھەممەيلەن ئۆز ئىشتىھاسىنى چۆگۈنگە توغرىلاپ ئولتۇرغاندا، ئاسماندىن چۇشكەندەك ئىككى چېرىك پەيدا بولدى.

— كىم سىلەرنى ئوت ياق دېدى؟

بىردىنلا ئاڭلانغان بۇ ئاۋازدىن چۆچۈگەن ئېشەكچىلەر بۇرۇلۇپ قاراپ يېقىنلاپ كېلىپ قالغان ئىككى چېرىكنى كۆردى. ئۇلارنىڭ يۈزى ئوتنىڭ شولىسىدا بىر قىسمى قارا، بىر قىسمى ئاقۇش مىس رەڭ كۆرۈنۈپ خۇددى گۆردىن چىققان ئۆلۈكلەردەك سۇرلۇك تۇراتتى.

— ئوت قالاشقا كىم رۇخسەت قىلدى؟ ياكى سىلەر تاغ-دىكى ئوغرىلارغا ئوت يېقىپ بەلگە بەرمەكچىمۇ!

سۆز بىلەن تەڭ مىلتىقلىرىنىڭ جىزىسىنى شاراقلاتقان چېرىكلەر دېۋەيلەيتتى.

— ئازراق چاي قاينىتىپ ئىچەيلى دەپتۇق! — دېدى ياسىن ئەھۋال تونۇشتۇرۇپ.

— قاينىدىمۇ؟ — چېرىكلەردىن بىرى سەل بوش ئاۋاز بىلەن سورىدى.

— ئاز قالدى! — دېدى ياسىن.

— چاپسان قاينات.

چاينى قاينىتىۋېلىشىمىزغا يول قويغان ئوخشايدۇ دەپ چۈشەنگەن ياسىن ئوتنى شىلاپ تۇرمىقى بىلەن يەلپۇپ چۆگۈننى ئالدىراش قاينىتتى.

— قاينىدىمۇ؟

— قاينىدى.

— كۆتۈرۈپ ماڭ! — دېدى بىر ئەسكەر بويرۇق بېرىپ.

ياسىنىڭ بۇ ئىشقا ئاچچىقى كەلگەن بولسىمۇ، مىلتىق ئالدىدا ياۋاش بولماي مۇمكىن ئەمەس ئىدى. شۇڭا ئۇ ئارتۇق گەپ قىلماستىن تۇرمىقى بىلەن چۆگۈننىڭ دەستىسىدىن تۇتۇپ كۆتۈرۈپ ئورنىدىن تۇرغاندا، چېرىكلەر قالغان ئوتنى تېپىپ چېچىۋېتىپ ئۈنى ئالدىغا سېلىپ ئەكەتتى.

چارەك سائەتتىن كېيىن قايتىپ كەلگەن ياسىن ئاچچىقىدا چۆگۈننى جالاقدە تاشلىۋەتتى - دە، غودۇڭشىپ:

— سالىدىغان چاي بارمۇ دېۋىدى، ئاچچىقىمدا ئېشەكنىڭ تېزىكى بار دېگىلى قىل قالدىم، — دېدى.

— ئۇ گەپنى قىلمىغىنىڭ ياخشى بوپتۇ، — دېدى يۈسۈپ ئەسلىھەت تەرىقىسىدە، — نەگە ئاپىرىپ بەردىڭ؟

— بارسام ئىككى ھارۋا تۇرۇپتۇ. ئاتلىرى ھېرىپ قالغان

ئوخشايدۇ. هارۋىلاردا ياردار چېرىكلەر بارئىكەن. قايناق سۇنى شۇلارنىڭ قاچىلىرىغا قۇيۇۋالدى، — دېدى ئۇ ئاچچىق بىلەن.

— كېرەك يوق، تىنچ - ئامان قايتىپ كەلگىنىڭ ياخشى بولدى.

ئېشەكچىلەر ئۆتكۈر چىشلىرى بىلەن قاتتىق نانلارنى يېيىشكە باشلىدى. بۇلار نان يېپ ئولتۇرۇپ يەنە بىرمۇنچە سۆزلەشتى؛

— قۇمۇللۇقلار بىلىپ تاغقا چىقمۇالغانكەن! — دېدى ياسىن قولىدىكى نانىنىڭ توپىسىنى پۈۋلەۋېتىپ.

— نېمىنى بىلىپ؟ — يۈسۈپ ئۆزىچە كۈلۈمسىرەپ سۆزلىدى. ئۇنىڭ كۈلۈمسىرىگەنلىكى قاراڭغۇدا بۇيانقىلارغا كۆرۈنمەيتتى.

— نېمىنى بىلەتتى، بۇ خەقنىڭ ئەسكىلىكىنى بىلىپ!

— تۇنۇگۈن دېگەنلىرىڭ نېمىگە ھېساب؟

ياسىن بۇ سوئالنى چۈشەنگەنىدى، شۇڭا ئۇ بىرئاز كۈلۈپ قويۇپ جاۋاب بەردى:

— ئۇ گەپتىن يېنىۋالدىم. مانا ئەمدى قۇمۇللۇقنى كۆرسەم ساقلىغا تاۋاپ قىلىمەن!

— ھە — ئەمدى ئەقىلگە كەلدىڭ! — دېدى يۈسۈپ، ئاۋازىنى ئۇرغۇلۇق چىقىرىپ، — ئۇلار جېنىدىن تويمىسا، ئىسسىق ماكانىنى تاشلاپ تاغقا چىقمايتتى! ...

ھەممەيلەن بىر دەم جىم ئولتۇرۇشتى، ئۇلارنىڭ ئاغزىدىكى نانىنىڭ غورۇسلىغان ئاۋازىلا ئاربىلىقتىكى جىمجىتلىقنى بۇزۇپ تۇراتتى. ئەمما ئۇچ ئادەم بۇ جىمجىت شارائىتتا تەڭلا چوڭقۇر خىيالارغا كەتكەنىدى.

— ھېلىقى گۈيلارنىڭ مىلتىقىنى تارتىۋالساق بوپتىكەن! — دېدى ياسىن بىردىنلا ئارمان قىلىپ.

— تارتىۋېلىپ نېمە قىلاتتىڭ؟ — يۈسۈپ ئۇنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلىپ تۇرسىمۇ، سۆزلىتىپ ئاشكارا قىلىۋېتىش ئۈچۈن

سوئال قويغانىدى:

— ئېلىپلا تاغقا كەتمەمدۇق! — دېدى ئۇ يۇرەكلىك بىلەن.

— راست شۇنداق قىلامسەن؟

— قىلىمەن! — دېدى ئۇ قەتئىي ئاھاڭدا. — ھەممىنى كۆرۈپ تۇردۇڭغۇ! بۇ خەقنى جىم تۇرۇپ بەرسەڭ مۇشۇنداق ئازاب سېلىپ ھارام ئۆلتۈرگۈدەك. مۇنداق ھارام ئۆلگۈچە، تاغقا چىقىپ قولۇڭغا قورال تۇتۇپ، دۇشمەندىن بىرنەچچىنى ئۆلتۈرۈپ، ئاندىن ئۆزۈڭ ئۆلسەڭمۇ، ھالال ئۆلگەن بولمامسەن. ھالال ئۆلۈمەڭ نېمە ئارمان! ...

بۇلار نان يەپ بولغۇچە يەنە بىرمۇنچە مۇڭداشتى، ھېرىپ كەتكەن ئېشەكچىلەر ئاخىرى تاغارلارغا يۆلىنىپ ئۇخلاپ كېتىشتى.

ئۇيغۇر كتاب تورىكتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى تورىسى

يىگىرمە ئۈچىنچى باب

1

يايى، جىسالارغا بىر ئىش تېپىلغۇسىز - دە! ئىش تېپىلـ
دىمۇ، بولدى، شەھەر دېگەننى بېشىغا كىيىۋالاتتى، يېزا - سەھـ
رانى يەر تەۋرىگەندەك زىلزىلگە كەلتۈرەتتى ... ئۇلار شۇنداق
ئۆگەنگەن، ئۇلار ھاۋا گۈلدۈرلىتىپ تېرە تاراقشىتىشقا، ساقلىنى
پۈۋلەپ، كۆزىنى چەكچەيتىپ ئادەم قورقۇتۇشقا، بۆك ئەكەل دېسە
باش كېسىپ كېلىشكە ئىنتايىن ماھىر كېلەتتى.

ئېھتىمال ئۇلارغا ئۇرۇمچىدىن لى زۇڭسىلىك كېلىدۇ، دەڭـ
سارايلارنى تازىلاپ تەق قىلىڭلار دەيدىغان ۋەزىپە بەرگەن بولـ
غىتتى. ئىككىكى كۈندىن بۇيان ئۇلار مۇشۇ ۋەزىپە بويىچە شەھەر
دېگەننى ئوڭتەي - توڭتەي قىلماقتا ئىدى. ئۇلار ئۇتتۇر كەلـ
گەن شەھەر ئاھالىسىنى تۈتۈۋېلىپ، دەڭ - سارايلارنى تازىلىتاتتى.
يېزىلاردىن ئەۋەتىلگەن ئەمگەك كۈچلىرىنى ھەيدەپ يۈرۈپ ئۆيـ
ئۆيدىن كات، زىلچا، كىگىز يىغىپ سارايۇ ئۆيلىرىگە سالدۇراتتى.
قازان - قومۇچ ئاستۇراتتى. ئوتۇن، سامان، توخۇ، ئۆردەك ھەتتا
تۇخۇمغىچە تاپتۇرۇپ كېلىپ ھەممىنى تەق قىلاتتى. «چاپسان بولۇڭلار،
ئۇرۇمچىدىن كېلىدىغان مېھمانلار ئۇنداق - مۇنداق كىشىلەردىن
ئەمەس، زۇڭسىلىك دېگىنى ھەممىنىڭ ئۇستىدە تۇرىدىغان باش قو-

ماندان دېگەن سۆز، لايقىدا تەييارلىق كۆرمىسەك، ئىشىمىز چا-
تاق!» — دەپ ۋارقىراپ - جارقىراپ كوچىلارنى بېشىغا كىيىپ
ۋالغانىدى.

لېكىن، يۇرت خەلقى يايلارنىڭ بۇ خىل داۋراڭلىرىغا ئانچە
پىسەنت قىلمايتتى. چۈنكى ئۇلار قۇمۇل دېھقانلارقوزغىلىڭى باشلىنىپ
بىر يىلغا يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدە مۇنداق ئىككى ئۇلۇغ سەركەردە-
لەردىن قانچىسىنى ئۆتكۈزگەن، ئۇلارنىڭ قۇمۇلغا بېرىپ ئۈزۈن
ئۆتمەيلا سۈغا چۈشكەن چاشقاندەك تىترەپ قايتقانلىقىنى كۆرگەن،
ئۇلارنىڭ ئۇستىدىن ھەر خىل شاكىخولارنى قىلىشقان ئەھمىدى!
جەنۇبىي شىنجاڭ تەرەپتە قانچە يىللار يۇرت سوراپ زالىملىقتا
ئات چىقارغان جۇ داۋتەي (ئاقسۇ ۋالىيسى ھەم سىلىڭى جۇرۇيچىڭ)
جىن شۇرېننىڭ ئاتاقلىق سەركەردىلىرى لۇ شياۋزۇ، جاڭ زىخېڭ
(جاڭ پېيىۋەن) لارنىڭ قۇمۇل تەرەپكە بېرىشتىكى ھەيۋىسى بىلەن،
قايتىشىدا بوراندا قالغان تۆلكىدەك قۇيرۇقىنى چىڭسىغا قىسىپ
ئۆتكەنلىكىنى ھەممىمىز قىلغان ئەھمىدى! قېنى، بۇ ئى زۇكسى-
لىك قانچىلىك بولار؟ بۇنىڭ ئېتى ئى خەيرۇ ئىسكەن، ئىخەي
دېگىنى، يامان، بىكسى بار دېگەن سۆزغۇ، قېنى بۇنىڭ بىكسى
قانچىلىك بولاركىن! دېيىشىپ ئۆزلىرىنىڭ سىناق تارازىسىغا
سېلىپ قويۇشقانىدى.

قوشۇن يېقىنلاپ كەلمەكتە. ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئۆز مەنتە-
قىسىگە خىلاپ كەلمەستىن، خەلق قوزغىلاڭلىرىنى ھەيۋە، بېسىم،
قورقۇتۇش، ئۇرۇش - سوقۇش، ئېتىش - چېپىش بىلەن باستۇ-
رۇپ تاشلايمىز، دەپ ھەيۋە بىلەن كېلەتتى.

ئى خەيرۇ شەرقىي يولنىڭ باش قوماندانى بولۇپ تەيىن-
لەنگەندىن كېيىنلا كۆرەڭلىگەنىدى. جىن شۇرېن بەرگەن ئۇزىتىش
زىياپىتىدە ئۇ قەدەھ سۆزنى قىلىپ «ئۇچ ئاي ئىچىدە قۇمۇل
قوزغىلىڭىنى باستۇرۇش» قا قاتتىق ۋەدە قىلغانىدى. جىن شۇرېنمۇ
ئۇنىڭغا ئالاھىدە ئېتىبار بېرىپ، تولۇق بىر باتالىيون مۇھاپىزەت-

چى قوشۇنىنى ئەنگلىيەدىن سېتىۋېلىنغان 11 ئاتار ھىلتقلار بىلەن قوراللاندۇرغاندىن تاشقىرى، بىر روتا زەمبىرەكچى قىسىمى قوشۇپ ھەيۋىسىنى تېخىمۇ ئاشۇرغانىدى. زۇكسلىك يەنە ئوق دورا ۋە باشقا تەمىنات بۇيۇملىرىنىمۇ يېتەرلىك ئالغاندىن باشقا، سەنمۇ (ھەسلىھەتچى) ھېسابىدا خې دېڭباڭ (نۇربەگ) ①، مامۇتبەگ ②، ناسىربەگ ③، قاتارلىق ئوچ كىشىنىمۇ بىللە ئېلىۋالغانىدى.

بۇ ئوچ كىشى ئۇرۇمچى سىياسىي قانۇن مەكتىپىدە ئوقۇش پۈتتۈرۈپ چىققانلار ئىدى. لى خەيرۇ سىلىك ئۇلارنى كېرەك بولۇپ قالار دېگەن ئوي بىلەن ھۆشاۋىرلار سېپىگە قوشۇپ بىللە ئېلىۋالغانىدى.

بۇ ئوچ كىشى يارىملىق ئاتلارغا مىنىپ يول بويىئۈزۈن - ئۈزۈندا سوزۇلغان قوشۇنلارنىڭ بىر دەم ئالدىدا، بىر دەم كەينىدە، ئىشقىلىپ خالىغان يەردە ئەركىن يۈرەتتى. چۈشكۈن قىلغان ئۆتەكۈ ۋە شەھەرلەردە ئۇلار گاھىدا شتابنىڭ ئۆزىگە، گاھىدا شتابقا يېقىن جايلارغا ياكى پۇقرالارنىڭ ئۆيلىرىگە چۈشكۈن قىلىپ، ئىمكانىيەتنىڭ بولۇشىچە تەمىنات ئورۇنلىرىدىن ئۆز ئالدىغا ئايرىم تەمىنات ئېلىپ راھەتلىنەتتى. بەزىدە تەمىنات ئورۇنلىرىدىن بەرەر پاقلان ئېلىپ ئۆزىنى ياخشى كۆتەتتى. قوماندانلىق شتابىدا بۇ ئوچ كىشىنىڭ زادى قانچىلىك ئىناۋىتى بارلىقىدىن قەتئىينەزەر، پۇقرالار ئۇلارنى ئالاھىدە چوڭ كۆرەتتى. ئۇلارمۇ لاپ سۆزلەپ ئۆزلىرىنى چوڭ كۆرسىتىشنى بىلمىدىغان كىشىلەر بولغانلىقتىن، بىر گەپنىڭ ئىككىسى بولسىلا، لىسىلىك ئۇنداق

---

① خې دېڭباڭ (نۇربەگ) — ئازادلىققىچە ئىلگىرى خوتەن ۋىلايىتىگە ۋالىي بولغان. ئازادلىققىچە كېيىن ئەكسىيەتچىلەرنى باستۇرۇش ھەرىكىتىدە باستۇرۇلغان.

② مامۇتبەگ — شۆتاك مەكتەپتە ئوقۇپ چىقىپ خىزمەت قىلغان.

③ ناسىر بەگ — ئازادلىققىچە كېيىن ئۇرۇمچى شەھەرلىك مۇكۇمەتتە مۇئاۋىن شەھەر باشلىقى بولغان.

دېدى، لى سلىك مۇنداق دېدى، دېگەندەك سۆزلەرنى قىلىپ ئۆز-زىنى كۆرسىتەتتى.

بۇ كىشىلەر ئەمەلىيەتتە جەن شۇرېن ھاكىمىيىتىنى جان-دىلى بىلەن ھىمايە قىلىدىغانلار بولغاچقا، قۇمۇل دېھقانلار قوز-غىلىڭغا نىسبەتەن ئۆز ئالدىغا كۆز قاراشقا ئىگە ئىدى. ئۇلار-چە بولغاندا قوزغىلاڭ چىقماسلىقى لازىم، چىققانىكەن باستۇ-رۇپ تاشلىنىشى كېرەك ئىدى. بۇ قېتىم قاتتىق غەزەپكە كەلگەن ھۆكۈمەت پۈتۈن كۈچىنى سەپەرۋەر قىلىپ مەشھۇر سەركەردە لى خەيرۇنى باش قوماندانلىققا تەيىنلەپ قۇمۇلغا ئەۋەتكەنلىكىگە ئۇلار ئۈمىدۋار بولۇپ، قۇمۇل دېھقانلار قوزغىلىڭى بۇ قېتىم چوقۇم باس-تۇرۇلۇپ كېتىدۇ دەپ قەتئىي ئىشىنەتتى. شۇڭا، ئۇلار بۇ پۇرسەت-تە خىزمەت كۆرسىتىش بىلەن، ئۆزلىرىنىڭ كەلگۈسى جانجان مەنپەئەتلىرىنى زىچ باغلاشتۇرۇپ، يول بويى شېرىن تەسەۋۋۇر-لارغا بېرىلىپ، مەنزىللەرگە قانداق بېرىپ قالغانلىقلىرىنى تۇيماي قالاتتى.

تۇرپانغا يېقىنلاشقاندا، ئۇچ ئاتلىق مۇشاۋۇر قوشۇندىن ئىل-گىرىلەپ جەق ئالدىغا كەتكەنىدى. بۇلار يەمىشى ئەترايلىرىغا كەلگەندە، يولدا سامان باسقان بىرقانچە ھارۋىلارغا يېتىشتى ھارۋىكەشلەر ھارۋىسىنى چوڭ يولغا سېلىپ قويۇپ پەيزى بىلەن «ئاچچىل» ناخشىسىنى ئېيتىپ ماڭاتتى. نۇرىدىگ ھارۋىغا يېقىنلاپ ناخشىغا بىرپەس قۇلاق سالغاندىن كېيىن ھارۋىغا يانداپ كېلىپ:

— ئاداش، ناخشاڭ قالتىسقۇ! — دېدى چىرايىغا كەمتەر تۈس بېرىپ.

— زېرىكىپ ئېيتتۇق! — دېدى ھارۋىكەش ئۇ ئادەمنىڭ خۇش-خۇي كۆرۈنگەن ئەلپازىغا قاراپ.

— زېرىكىپ ئېيتمۇاتامسەن ياكى مەقسەتلىك ئېيتمۇاتامسەن؟

— بىزدە نېمە مەقسەت بولسۇن، ئەتىگەن ئورنىمىزدىن قوپ-ساق، شاگىيونىڭ ئادەملىرى كېلىپ، ئۇرۇمچىدىن «لى-خەي» سە-

لىك كەلگۈدەك، بىر ھارۋا سامان ئاپىرىپ بەرگىن، دېدى. شۇ-
نىڭ بىلەنلا كېلىۋاتىمىز. بىزدە نېمە مەقسەت بولاتتى دەيسىز!—
دېدى ھارۋىكەش.

— نېمە، نېمە؟ — نۇربەگ ئۈنىڭ ئىچىدىكى بىر سۆز-
گە ھەم ھەيران، ھەم خۇشال بولۇپ يېنىشلاپ سوئال قويدى، —
ئۇرۇمچىدىن كىم كەلگۈدەك؟

— كىملىكىنى نېمە بىلەي، ئۇرۇمچىدىن «لى خەي» سىلىك
كەلگۈدەك دەيدىغۇ؟

— لى خەي دېگىنى نېمىسى؟

— مەن نېمە بىلەي، خەقلەردىن سورىسام «لى خەي» دې-
گىنى «ياماڭ» دېگىنى دەيدۇ. شۇنىڭغا قارىغاندا كېلىۋاتقان سىلىگ
نىڭ بىگىسى بار ئادەم ئوخشايدۇ!

نۇربەگ ئىچىدە: لى خەيرۇ سىلىك يېتىپ كەلگۈچە ئۇنىڭ
بىگىسى بارلىقى تۈرپانغا يېتىپ كەپتۇ. بۇ چوڭ شوھرەت. بۇنى
سىلىگىنىڭ ئۆزىگە مەلۇم قىلىپ خۇش قىلىۋېتىدىغان بولدۇم،
دەپ گۆھەر تېپىۋالغاندەك خۇشال بولدى.

— لى سىلىك توغرىسىدا يەنە قانداق گەپلەر بار؟ — دې-
دى ئۇ ئىچكىرلەپ، يەنە بىر ئاز دىسمايە تاپماقچى بولۇپ.

ھارۋىكەشمۇ بوش ئەمەس ئىدى. سورىغۇچىنىڭ تۇرقىغا قا-
راپ قانداق ئادەم ئىكەنلىكىنى ئاللىقاچان چۈشىنىپ بولغانلىقى
تىن ئۇنى تېخىمۇ رازى قىلىۋېتىش ئۈچۈن لايىق جاۋاب
بەردى:

— «لى خەي» سىلىك كېلىۋېتىپتۇ دېگەننى ئاڭلاپ خەلق
لەر ناھايىتى خۇش بولۇشتى. قۇمۇلغا ئاۋۋال بارغان سىلىگلار-
نىڭ ھەممىسىلا كارغا كەلمىدى. بۇ قېتىم بىگىسى بار سىلىك بې-
رىپ، قۇمۇللۇقلارنى چاپسانراق بېسىقتۇرسا، ساماندا توشۇيدىغان ئىش
لىرىدىن تۈگەيدۇ، ئارام تېپىپ تېرىقچىلىقىمىزنى قىلغۇدەكمىز،
دەپ ھەممىسىلا خۇشال.

هارۋىكەشنىڭ ساددا سۆزلىرىگە قانائەت ھاسىل قىلغان نۇر-بەگ ئارقىدا كېلىۋاتقان ھەمراھلىرىنى چاقىرىپ:

— ماھۇتبەگ،ناسىربەگ ماڭسىلا! — دېدى - دە، ئۆزى ئاتـ نى بېقىنداپ ھارۋىدىن ئۆتۈپ كەتتى. ماھۇتبەگ، ناسىربەگلەر ئاتلىرىنى دەپشىتىپ نۇربەگگە يېتىشكەندە، نۇربەگ ئۆزى تاپـقان گۆھەردەك ئېسىل دەسمايە توغرىسىدا ئېغىز ئاچماستىن سۆزـنى باشقا ياقلارغا بۇراپ:

— بېگىم، — دېدى ئۇ بۇيانقى ئىككى ھەمراھىغا تەڭ قاـراپ، — بۇ خەق «ئاچىل، گۈل ئاچىل» دەپ بەخۇدۇك ناخشا ئېيتمىدىمۇ، بۇ قانداق ناخشا؟

— بۇ بىر ناخشىغۇ! نېمە بولماقچى! — دېدى ناسىربەگ ساددا كۆڭۈللۈك بىلەن.

— ياق، ياق، — دېدى نۇربەگ كۆزلىرىنى پال - پال قىلىپ، — بۇ بىكار ئېيتىلمۇاتقان ناخشا ئەمەس! بۇ خەقزە بـكاردىن - بىكار ئاچىل دەمدۇ، نېمىنى ئاچماقچى؟ بۇنىڭ تېگىدە بىر گەپ بار، تەقسىر!

ناسىربەگ جاۋابلاشماستىن مەغلۇپ بولغان تەرزدە جىم بوـلۇپ قالدى. ماھۇتبەگ سۆزگە قوشۇلۇپ ئوتتۇرىدا پەيدا بولغان ئىركايىسىزلىكنى تۈزەتمەكچى بولغاندەك:

— ئاچىل - ئاچىل گۈل ئاچىل، ئاچىلغاندا بىر گەپ بار دەۋاتمامدۇ! نۇربېگىم ئېيتقاندەك، ئەلۋەتتە بۇنىڭ تېگىدە بىر گەپ بار! — دەپ قويدى.

— بۇ ناخشا قۇمۇللۇقلارنى چىللاۋاتقان ناخشا ياكى ئۇلار چىققۇچە ئۆزلىرى ئېچىلىدىغانغا تەييارلىق كۆرۈۋاتقان ناخشا!

نۇربەگ بۇ مەسىلىدە تولۇق ئۇستۇنلۇككە ئىگە ئىدى. ئۇ ئاۋازىنى كۆتۈرۈپ قەتئىيلەشتۈرۈپ سۆزىنى داۋام قىلدى:

— بىزنى نېمىدەپ سەنمۇ قىلىپ ئەكەلدى؟ بىزدىن كۆتۈۋاتـقان مەقسەت بار. ئۇنداق بولمىسا بىز ئۇچ كىشىنى نېمە، قىلاتتى!

بەزنى بىرنېمە بىلمىدۇ، بىر ئىشلارنى سېزىدۇ دەپ ئەكەلدى. ئۇنىڭغا يارىشا كاللىمزنى سەگەك تۇتۇپ، بىر ئىشلارنى سېزىپ، بىرەر خىز-مەت كۆرسەتمەيدىغان بولساق تاناۋىمىز تارتىلىدۇ جۇمۇ!..»

بۇلار غەپلەت باسقاندەك بىرئاز ۋاقىت سۆزسىز يول باس-تى. ئۇزايىدىن قارىغاندا ھەر ئوچىنىڭ ئاللىقانداق خىياللارغا كەت-كەنلىكى كۆرۈنۈپ تۇزاتتى.

بۇلارنىڭ ئىچىدە، نۇربەگنىڭ كۆزلىرى ئويناپ، روھى تېـ تىكلەپ، كۆكرىكى كېرىلگەنىدى. چۈنكى ئۇ خىزمەت كۆرسىتىش نىڭ يېتەرلىك دەسمايىسىگە ئىگە ئىدى. مامۇتبەگ ئوتتۇرىدا ئې-دى. چۈنكى ئۇنىڭ ھەر دەسمايىسى بولمىسىمۇ نۇربەگنىڭ سۆزى-گە قوشۇلغان تەرىپى بولغاچقا بىرئاز خاتىرجەم ئىدى. نا-سىربەگ غەمكىن ئىدى. چۈنكى ئۇ، ئەقەللىسى «ئاچىل» نىڭ قانداق ناخشا ئىكەنلىكىنىمۇ چۈشەنمىگەن، سەزمىگەن ھەتتا ناخ-شىغۇ دەپ سەل قاراپ بۇ جەھەتتە جىق ئارقىدا قالغانىدى. لېكىن بۇ كىشى قورقمايتتى. چۈنكى ئۇ ھەرقانداق بالايىئاپەتنى ئۆ-زىنىڭ ياۋاش - مۆمىنلىكى بىلەن يېڭىپ كېتەلەيتتى.

شۇ تاپتا ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا ھۆكۈم سۈرگەن جىمجىتلىق-نى ئات تۇياقلىرىدىن چىققان تاۋۇشلار بىلەن ئاتلارنىڭ ئاندا-ساندا پۇرقۇپ قويۇشلىرىلا بۇزاتتى. بۇلار سەيدىخان داۋىنى-دىن يۇقىرى ئۆرلەپ بىر تۇزلەڭلىككە چىققاندا، يولنىڭ شەرق تەرىپىدىكى قويۇق مەھەللىلەر بىلەن ئاسمان بويلاپ ئۆسكەن باراقسان تېرەكلەر بوستاندەك چىرايلىق كۆرۈنۈشكە باشلىدى:

— ئۇرۇمچىدىن چىقىپ تۇرپانغا كەلگەن ئادەم گويا باغ ئىچىگە كىرىپ قالغاندەك ھېس قىلىدىكەن! — دېدى مامۇتبەگ ئۆز ھېسسىياتىنى ئىچىگە سىغدۇرالماي.

— مەن تۇرپانغا كەلسەم، خۇددى ئۆز يۇرتۇم كورلىغا بېرىپ قالغاندەك بولىمەن! — دېدى ناسىربەگ ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ.

— مەن هېلىقى ناخشىنى ئاڭلاپلا، تۇرپاندىن قان پۇراپ تۇرغاندەك هېس قىلدىم، — دېدى نۇربەگ ئالا - سېرىق بولۇپ، — چاشقانىنىڭ ئۆلگۈسى كەلسە مۇشۇكنىڭ قۇيرۇقىغا ئېسىلىپتۇ دېگەندەك، بۇ خەق ئاچىل دەپ ئېچىلىپ قويۇپ شۇنداق ياخشى باغ - ۋارانلىرىنى خانۇەيران قىلىۋاتىدۇ! ئاغرىۋاتىدۇ!

— خۇدا ساقلىسۇن! — دېدى مامۇتبەگ خالىس پوزىتسىيە بىلدۈرۈپ.

— ئاغزىمىزنى ئۇششۇتمەيلى بېگىم! — دېدى ناسىربەگ ئۆتۈنۈش قىلغان ئاھاڭدا.

بۇلار يەنە جىم بولۇپ قېلىشتى، تاكى شەھەر ئىچىگە يېتىكەنگە قەدەر ھېچكىم سۆز ئاچمىدى.

شەھەر كوچىلىرىدا ئاھالە شالاڭ كۆرۈنەتتى. تولا ئادەملەر ئېھتىيات يۈزىسىدىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ يېزىلارغا چىقىپ كېتىكەنلىكتىن، قېرى - چۈرى، مېيىپ ئادەملەرلا شەھەردە قالغانىدى. شەھەردىكى ساراي - دەڭلەرنى «لى خەي» سىلىڭ كەلگۈدەك دەپ تازىلاپ تەق قىلغان، تەمىنلەش پونكىتىدىن مەزكۇر ساراي‌لارغا ئۇن - گۈرۈچ، ئوتۇن - كۆمۈر يۆتكەپ زاپاس قىلغانىدى.

2

ئوچ ئاتلىق مەسلىھەتچىلەر تۇرپان يېڭىشەھەر ئىچىدە سوراشتۇرۇپ يۈرۈپ × × × تۆڭچىنىڭ ئۆيىگە چۈشكۈن قىلدى. بۇلار بىر - بىرى بىلەن بۇرۇن يۇز كۆرۈشمىگەن بولسىمۇ، لېكىن بىر - بىرىنىڭ ئىسىملىرىنى ئاڭلىشىپ غايىبانە تونۇش بولغانلىقتىن، قەدىناسلاردەك سەمىمىي كۆرۈشتى. ساھىبخان ئۇلارنى مېھمانخانىسىغا تەكلىپ قىلىپ ئىززەت - ئىكرام كۆرسەتتى. دەرھال چاي تەييارلاپ داستىخان سالدى.

— ئۆزلىرى بەك مەشھۇر ئادەم، — دەپ سۆز ئاچتى نۇر-
بەگ چاي ئۈستىدە، — مەندە ئۇزۇندىن بۇيان بىر كۆرۈشسەم دەپ
دىغان ئارزۇ بار ئىدى، مانا بۈگۈن نېسىپ بوپتۇ.

— مەن ھەم ھەرقايسىلىرىنىڭ ئىسىم - شەرىپلىرىنى ئۇ-
زۇندىن ئاڭلاپ كۆرۈشكە تەشنا بولۇپ كېلىۋاتقان بىر مۇخلىس،
بۈگۈن مانا ھەرقايسىلىرىنىڭ كېلىدىغانلىقى، كۆرۈشىدىغانلىقىم
ئۈن ئۈخلاپ بىر چۈشۈمدە يوق. ئىرادە دېگەن مانا شۇنداق، بۇ
بىر كارامەت دېسىلە، نېمىدېگەن خۇشاللىق، ھازىر مەن يېرىلىپ
كەتكۈدەك خۇشالمەن! — دېدى ساھىبخان گۈشلۈك قولىنى كۆك-
سىگە قويۇپ.

بۇلار چاي ئۈستىدە چارەك سائەتچە پاراڭلاشقاندىن كېيىن
نۇربەگ ئورنىدىن تۇرۇپ:

— تۈكچى بېگىم، كەچ كىرىپ قېلىۋاتىدۇ، — دەپ سۆز
باشلىدى، ساھىبخان ئۇنىڭ نېمە دەيدىغانلىقىغا ھەيران قالغاندەك
قاراپلا قالغانىدى. نۇربەگ سۆزىنى داۋام قىلدى، — بىز بۈ-
گۈن ئۆزلىرىگە مېھمان ئەمەس، سەپەر ئۈستىدىكى ئادەملەر. مېھ-
مان بولۇش ئۈچۈن ئايرىم كېلىمىز. يۈرت تىنچاقاپ، ھەممە
ئىش جايىغا چۈشكەندە تۈرپانغا ئالاھىدە كېلىپ مېھمان بولۇش-
قا ۋەدە بېرىمەن.

— ناھايىتى ياخشى، ناھايىتى ياخشى! — دېدى ساھىب-
خان ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ. نۇربەگ سۆزىنى يەنە داۋام
قىلدۇرۇپ:

— سىلى بىزگە تەمىنات ئورنىنى كۆرسىتىپ قويسىلا، بىز
بېرىپ تەمىنات ئالدۇرۇپ كېلەيلى، ئاندىن كەڭتاشا ئولتۇرۇش-
مامدۇق! — دېدى.

— مۇنداق گەپنى قىلغۇچى بولمىسىلا، ھەرقايسىلىرىدەك
كاتتا مېھمانلارنى تۆگە ئۈلتۈرۈپمۇ ئەكەلگىلى بولماس. — دە-
دى ساھىبخان قېيىدىغاندەك كۆزلىرىنىڭ پاختىسىنى چىقىرىپ، ئاۋا-

دىن ئۇربەگكە يېقىنلاپ «ئولتۇرسلا» دەپ ئۇنىڭ ئىككى مۈرىسىدىن بېسىپ ئولتۇرغۇزغاندىن كېيىن سۆزىنى داۋام قىلدى، — بۇ ئۆزى شەھىرى تۇرپان. ھەرقايسىلىرى تۇرپانغا كەلگەن مېھمان، تۇرپانغا كەلگەن كىشى ئاۋۋال ئامبالنى سۈرايدۇ، ئۇنىڭدىن كېيىن تۇڭچىنى. مېنىڭ قانداقلا بولمىسۇن پالانچى تۇڭچى دېگەن ئېتىم بار ئادەم، شۇنداق تۇرۇقلۇق، بۇگۈن مېنىڭ ئۆيۈمدە ئاشۇنداق گەپلەرنى قىلساق ماڭا سەت بولمامدۇ! خاتىرجەم ئولتۇرۇڭلا!

— بېرىپ كەلسەك ياخشى بولاتتى. تەمىنات ئورۇنلىرىنى كۆزدىن كەچۈرگەچ، شەھەرنىمۇ كۆرسەك دەيمىز! — دېدى ئۇربەگ ئورنىدا قايتا ئولتۇرۇپ.

— ئەتە شەھەرنىڭ ھەممە يېرىنى ئايلاندۇرۇپ تاماشا قىلدۇراي، بۈگۈنچە خاتىرجەم يېزىلىپ ئولتۇرۇپ ئارام ئېلىڭلا! — ساھىبخان ئۇلارنى ئارام ئېلىشقا تەكلىپ قىلىپ. ئاندىن مېھمانلارنىڭ يۆلىنىپ ئارام ئېلىشى ئۈچۈن لىمىتاقتىن ياستۇق ئېلىپ تاشلىغاچ، — ئاتلىق سەپەردە ئادەمگە بەك ھاراغىنلىق يېتىدۇ. مەنغۇ بىر كۈن ئاتلىق ماڭسام تۆت-بەش كۈنگىچە بەدەن - بېشىمنى ئالالماي قالىمەن! — دېدى - دە، ئۆزى سىرتقا چىقىپ كەتتى...

نامازدىگەر ۋاقتىدا، تۇڭچىنىڭ ئۆيىگە بىر ھارۇدا ئاشلىق، قوي، توخۇ، قوغۇن، تاۋۇز، ئۈزۈم قاتارلىق نېمەتلەر كەلدى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىنلا روزى موللا يېتىپ كېلىپ تۇڭچى بىلەن كۆرۈشتى. تۇڭچى شۇئانلا ئۇنى مېھمانلارغا تونۇشتۇرماقچى بولۇپ ئۆيگە باشلاپ ماڭدى.

— ھەرقايسىلىرى ئەسلىدە ئامەتلىك ھەم تەلەيلىك، — ساھىبخان روزى موللىنى ئەگەشتۇرۇپ ئىشكتىنلا سۆزلەپ كىردى، — مانا بۇ ئىنىم ھەرقايسىلىرىنىڭ كەلگەنلىكىنى ئاڭلاپ ھەممىنى تەخلەپ كەپتۇ، — دېدى ئۇ.

www.uyghurkitap.com

مېھمانلار ئورنىدىن تۇرمايلا روزى مولىنغا قول بېرىپ كۆرۈشۈپ ئۇنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى. ئۇلارنىڭ قىلغان بۇ ئىلتىپاتى روزى موللا ئۈچۈن كۆتۈرەلمگۈسىز دەرىجىدە خۇش شاللىق ئىدى. شۇڭا ئۇ ھاياجانلانغان ھالدا ئامانلىق سورىۋ چىقتى. بۇ چاغدا ساھىبخان ئۇنى تونۇشتۇراتتى:

— بۇ ئىنىم تۇرپاننىڭ تەمىنات ئىشلىرىنى گۈلنى - گۈلگە كەلتۈرۈپ ياخشى باشقۇرۇۋاتىدۇ. ئۆزى ناھايىتى ئۇستا خەتتات، يۈك قەلەمدە خەت يازسىمۇ شۇنداق چىرايلىق. يازىدۇ، ئىسمى روزى مولا.

— ياخشى، ناھايىتى ياخشى، — دېدى نۇربەگ بېشىنى لىڭشىتىپ ئولتۇرۇپ، — مۇشۇنداق قاۋۇل ئادەملەر بولمسا يۇرت ئىشى قانداقمۇ يۈرۈشىدۇ؟

ساھىبخاننىڭ تونۇشتۇرۇشى بىلەن مېھمانلارنىڭ سۆزى ياغ دەك خۇش ياققان روزى موللا بىردىنلا سەمرەپ، سېمىزلىكىنى كۆتۈرەلمگەن قويدەك جىم ئولتۇردى. شۇ ئاردىلىقتا ساھىبخان تاشقىرى چىقىپ كەتتى. بۇ پۇرسەتتە نۇربەگ ئۇنىڭ بىلەن تېخىمۇ پىششىق تونۇشۇپ قويماقچى بولۇپ سۆز ئاچتى:

— ئاداش، ئۆزلىرىنىڭ خىزمىتى يامۇلدىمۇ؟ — دېدى ئۇ سۆزنى يېقىنچىلىق بىلەن باشلاپ.

— ھە ئە،... ياق، — دېدى روزى موللا جاۋاب بېرىشتە ھولۇقۇپ، كېيىن ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ، — ھازىرچە تەمىناتقا يار-دەملىشىۋاتىمەن.

— ياخشى، ياخشى. ھەرقايسىڭلاردەك قولىدىن ئىش كېلىدىغان ئادەملەر ھۆكۈمەتكە ياردەملەشكىنى جىق ياخشى ئىش. شۇنداق قىلىپ ئۆزۈڭلار قايسى مەكتەپلەردە ئوقۇغان؟

— بىر مەزگىل مەدرىسىدىمۇ ئوقۇغان. كېيىنچە شۆتاڭدە-ھۇ ئوقۇدۇم، — دېدى روزى موللا جاۋاب بېرىپ.

— بۇ ياخشى ئىشقۇ، ئىككى بىسلىق پىچاقتا ئوخشاش ئۇ

تەرەپكىمۇ، بۇ تەرەپكىمۇ ئۆتسە، بۇ دېگەن ئالاھىدە قابىلىيەت-دە! قاچانلاردا ئوقۇغان؟

— مىنگونىڭ 14 - يىلى.

— ئابدۇخالىق بايۇەچچە بىلەن بىللە ئوقۇغانمۇ؟

— ھە، ئىككىمىز بىر قارارداا، — دېدى ئۇ، ئەمما بۇ چاغ ۋابنى بەرگەندە نېمە ئۈچۈندۇر چىرايى ئالا-سىرىق بولدى.

— ئابدۇخالىق ئۆزى بارمۇ؟

— بار.

— نېمە ئىش قىلىۋاتىدۇ؟

نۇربەگ ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنى ئاللىقاچان ئاڭلىغان. بولۇپمۇ ئۇنىڭ خەنزۇچە ئوقۇش نەتىجىسىنىڭ ئالاھىدە ياخشى بولغانلىقىدىن تاشقىرى، يەنە شائىرلىقىنى ئاڭلاپ كۆڭلىدە ئاشنالىق ھېسسىياتى تۇغۇلغان، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ھەسەت تۇيغۇسىمۇ پەيدا بولغانىدى. شۇڭا ئۇ قىزىقسىپ سوراشقا باشلىدى:

— ئۇمۇ ئۆزى بىلگەنچە بىر ئىشلارنى قىلىپ يۈرۈۋاتىدۇغۇ!

— نېمە؟ — دېدى نۇربەگ چۆچۈپ، — ئۇ كىشى ھۆكۈمەت ئىشلىرىغا ياردەملەشمىدىمۇ!؟

— ئۇ كىشى «ئاچىل» دەپ ناخشا ئېيتىۋاتىدۇ! — دېدى روزى مولا زەھەرخەندىلىك بىلەن ھىجىيىپ.

— نېمە دېگەنلىرى بۇ، ئۇمۇ «ئاچىل» دەمدۇ؟

— «ئاچىل» دەيدىغانلارنىڭ باشلامچىسى شۇ، — دېدى روزى مولا ئېچىلىپ، — ئۆتكەن يىللاردىلا مەكتەپ بالىلىرىغا «ئاچىل» نى ئۆزى ئۆگىتىپ قوشۇلۇپ ئېيتىۋېدى. شۇنىڭ بىلەن پۈتۈن يۇرتقا تارقاپ كەتتى ...

— بۇ ئىش قاملاشماپتۇ. ئۇنداق قىلسا بولامدىكەن!؟ — نۇربەگ كۆزلىرىنى پال - پۇل قىلىپ يېنىدىكى ھەمراھلىرىغا بىر قۇر قاراپ قويغاندىن كېيىن داۋاملاشتۇردى، — بۇ ئىشتىن يامۇلنىڭ خەۋىرى يوقمۇ؟

— بۇ توغرىدا مەن ئامبالغا قانچە قېتىملاپ مەلۇمات يېز-

دىم. يامۇل تەرىپىدىن بۇ داخشىنى ئېيتماقلار دەپ ئېلان، ئۇقتۇرۇشلارمۇ چىقاردى. لېكىن ئۇلارنىڭ ئېيتقىنى ئېيتقان!...

روزى موللا سۆزلىشىپ ئولتۇرۇپ بىر-ئىككى ئەسنەپ قويدى. ئۇنىڭ ئەسنىگەنلىكىگە قاراپ ئەپيۇن خۇمارى بارلىقىنى سەزگەن نۇربەگ، ئانچە ئەيمەنمەستىنلا:

— ئاداش ئۇيدە چىراغ ① بارغا ئوخشىمامدۇ؟— دەپ سورىدى.

— بار، بار. زېرىككەنلەردە ئانچە-مۇنچە تارتىپ قويىمىز، — دېدى روزى موللا مېھمانلارغا قاراپ، — ئەگەر مېھمانلار خالىسا ئاخشاملىققا بۇ يەرگە ئەكەلسەكمۇ بولىدۇ.

— ياخشى گەپ، ياخشى گەپ. ھاردۇق چىقىدۇ، قانداق مامۇتبەگ، كۆڭۈللىرى تارتامدۇ؟ ...

مامۇتبەگ بىر نېمىدەپ جاۋاب بەرگۈچە ساھىبخان كىرىپ كەلدى. نۇربەگ دەرھال ئۇنىڭغا بۇرۇلۇپ:

— تۆكچى بېگىم، ئۆزلىرىنى ئاخشاملىققا بىرئاز بىسەرەمجان قىلىدىغان بولدۇق، — دېدى ئۇ خۇشخۇي كۈلۈمسىرەپ.

— قېنى، قېنى، خوش، — دېدى تۆكچى قولىنى ئەدەپ يۇزسىدىن قوشتۇرۇپ، — پەرمەنبەردار، خىزمەتلىرىگە تەييارمىز!...

— ئاغىنىمىز روزى موللا ئاخشاملىققا بىزگە چىراغ قۇرۇپ بەرمەكچى بولدى. شۇنىڭغا ئۇلاپ بىرئاز ئولتۇرۇش قىلساق. بۇ ئولتۇرۇشقا ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنى تەكلىپ قىلىپ بىرئاز سۆھبەتلەشسەك قانداق بولار؟ دېگەن خىيالغا كەلدىم. ئۆزلىرىچە قانداق بولار؟

— ناھايىتى ياخشى خىيال! — دېدى ساھىبخان قىزغىن قارشى ئېلىپ.

3

بۇگۈن ئاخشام تۆكچىنىڭ مېھمانخانىسىدا كاتتا داستىخان سېلىنىپ، قەنت - گېزەك، مېۋە - چېۋە، نان - توقاچلار مەۋ

① ئەپيۇن چېرىغىنى يوپۇتۇپ شۇنداق دېيىلمەتتى.

تىزلىغانىدى. ئۆينەك تۆردىكى بۇلۇڭغا ئەپيۇن چىرىغى ئورۇنلاشتۇرۇلغان بولۇپ، روزى مولا بىلەن نۇربەگ ئىككىسى يانپاشلاپ يېتىپ ئەپيۇن چېكىشىۋاتاتتى. نۇربەگ ئادەتلەنگەن ئەپيۇنكەش بولماستىن، كۆرسەم خۇمارى ئىدى. شۇڭا، ئۇ روزى مولىغا ئولپەت بولۇپ بىرەر غاجىزا چېكىشكەچ، ئاساسەن ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ كېلىشىنى كۈتەتتى.

شائىر شام بىلەن خۇپتەن ئارىلىقىدا كەلدى. ساھىبخان توپتوغرا مېھمانخانىغا باشلاپ كىرگەندە، شائىر كىرىپلا تاپسىدا داڭ قېتىپ تۇرۇپلا قالدى. ئۆيدىكىلەرنىڭ ھەممىسى (روزى مولىدىن باشقىلىرى) تەڭلا ئورنىدىن تۇرۇپ قارشى ئالدى.

— كەلسىلە، يۇقىرى ئۆتسىلە!...

ئورنىدىن قىمىر قىلمىغان شائىر ئۆي ئىچىگە تەكشى قاراپ:

— خاتا كىرىپ قالدىممۇ؟ گويا تىلسىماتتەك بىر يەرگە...— دېدى.

— نېمە دېگەنلىرى ئۇ! — نۇربەگ شائىرنىڭ ئالدىغا كېلىپ كېلىپ دېدى، — نېمە دەۋاتىلا، شۇنچە يىراق جايلاردىن ئالدىرىغا كەلسەك، بىرەر قېتىم ئىزدەپ قويماي دېمەكتە يوق، بىزنى يوللىرىغا قارىتىپ ئىنتىزار قىلدىلا، ئەمدىلىكتە كېلىپ تىلسىمات دەپ يۈرىدىلا، بۇ زادى قانداق گەپ! كەلسىلە كۆرۈشەيلى، يۇقىرى ئۆتسىلە! — ئۇ شائىرنىڭ قولىدىن تارتتى.

— سىلىنىڭزە بۇلۇڭدىكى چىراغنى كۆرۈپ ئەرۋاھلىرى 40 گەز ئۆرلەپ كەتتىغۇ دەيمەن! — ناسىرىبەگ، شائىرنىڭ كۆڭلىدىكىنى تاپقاندەك سۆزلەپ كېلىپ كۈرۈشتى.

— پۇقرالارنىڭ يىلىكىنى كۆيدۈرىدىغان بۇ نەجىس چىراغنى راستتىن ئېيتسام كۆرەر كۆزۈم يوق، — دېدى شائىر بۇلۇڭدىكى ئەپيۇن چىرىغىغا ۋە ئۇنىڭ يېنىدا يانپاشلاپ ياتقان

روزی موللىغا نەپرەتلىك قاراپ، ئاندىن كۆزىتىلگەن ئوردۇنغا ئولتۇردى ۋە ھايال بولمايلا پاتمە قىلدى.

— ئۇنچىلىك دەپ كەتمىسەكمۇ بولار! — دېدى نۇرۋېگ كۈلۈپ تۇرۇپ، گويا ئۇ ئىككى ئېغىز خالىس گەپ قىلماقچى بولغاندەك ئۇنىڭ - بۇنىڭ كۆزىگە قاراپ داۋام قىلدى، — بۇ چىراغمۇ لايىقىدا كۆيۈپ تۈرمىسا بولماس، بولۇپمۇ ھۆكۈمەت خىزمىتى ئىشلەۋاتقان سىلى - بىزگە ئوخشاش ئادەملەر ئەتىدىن كەچكىچە خەلق ئۈچۈن ئىشلەپ ھاردىمىز، چارچايمىز، شۇنداق چاغلاردا بولۇپمۇ ئاخشاملىرى ئىچ پۇشقاندا چىراغ يېقىپ بىر غاگزا، يېرىم غاگزا تاماكا چېكىپ ھاردۇق چىقارمىساق بولامدۇ؟ بۇ تەرەپلىرىدىن قارىغاندا، بۇ ئىشلارنى تاكۆرۈپ يامانلاپ كەتكىلى بولماس دەيمەن!

— مېنىڭ چۈشەنچەم ئۇنداق ئەمەس! — دېدى شائىر كەسكىن رەت قىلىپ، — ھۆكۈمەتكە يۆلىنىۋاتقانلارنىڭ خەلق خىزمىتىنى قىلىشى ناتايىن. لېكىن ئۇلار خەلقتە زۇلۇم سېلىپ، خەلقنىڭ پايخانلىرىنى چېقىپ يىلىك توپلاپ، ئاخشاملىرى مۇشۇنداق كەيپ - ساپا گۈلخانلىرىدا، نەچاسەتلىك ئەپيۇن چىراغلىرىنى كۆيدۈرسە، بۇ ئىشلارنى تاكۆرمەي، بۇ ئىشلارغا نەپرەتلەنمەي بولامدۇ! بۇ چىراغقا نەپرەتلىنىشلا ئەمەس، بەلكى ئۇنى پاچاقلاپ كۆكۈم - تالقان قىلىۋېتىش كېرەك! — ئۇنىڭ كۆزى ئەپيۇن چىرىغىغا ئەزەپ بىلەن قادىلىپ قالغانىدى.

— توغرا - توغرا، ئابدۇخالىق ئەپەندىمنىڭ ئېيتقانلىرى توغرا! — دېدى ناسىربەگ شائىرنىڭ سۆزىنى قۇۋۇتلەپ، چۈنكى ناسىربەگ ھېچقانداق كەيپتە يوق ئادەم ئىدى. شۇڭا ئۇ، ئۆز مىجەزىنى چىقىش ئۇقتىسى قىلىپ شائىرغا قوشۇلغانىدى. نۇربەگ كەيپىياتتا بۇرۇلۇش پەيتىنىڭ يېتىپ كەلگەنلىكىنى پەملەپ شۇئانلا ناسىربەگكە قوشۇلۇپ بېشىنى لىڭشىتتى. كۆڭلىدە چىراغ مەسلىسىدىكى ئۇستۇنلۇكنى بەرمەك ئارقىلىق شائىرنىڭ

كەيپىنى كۆتۈرەكچى بولدى.

— تۈرپانغا كېلىپ ئابدۇخالىق ئاغىنىمىز بىلەن كۆرۈشـمەي كەتسەك، خۇددى قەشقەرغە بېرىپ ئاپئاق غوجامنىڭ سەيـلىسىنى كۆرمەي كەلگەنگە ئوخشاش بىر ئىش بولغۇدەك دەپ، تەلەپ قىلىۋىدۇق، تۈگچى بېگىم تەلىپىمىزگە يەتكۈزدى. مانا شاـئىر بىلەنمۇ كۆرۈشتۇق، نېمىدېگەن ياخشى. ئەگەر كۆرمەي كەتـكەن بولساق، راستتىن ئارمان بولاتتى! — دېدى سۆزىنى باشـقا ياقتىن باشلاپ. گويا ئۇ بۇ سۆزلىرى بىلەن شائىرنىڭ كەيـپىنى ئۈتۈپ كەچلىك ئولتۇرۇشقا پەيزى تاپىلاقچى بولغانىدى. سۆزىنىڭ ئاخىردا ناسىرىگە قاراپ، — قانداق دېدىم، بېگىم، گېپىم توغرىمۇ؟ — دەپ سوئال قويغان بولۇپ، ئۇنىڭغا سەنمۇ پىشاڭ قويۇشۇپ بەرگىن دېگەندەك مەنىلىك قاراپ قويدى.

ئەمما، ناسىرىگ ئۇنىڭ غەرىزى بويىچە ئەمەس، بەلكى كۆڭلىدىكى سەمىمىي سۆزىنى سۆزلەشكە باشلىدى:

— كۆڭلۈمدىكى گەپنى قىلسام، مەن ئابدۇخالىق ئەپەندىمنىڭ ئىسمى - شەرىپلىرىنى ئاڭلاپ قانداقراق يىگىتتۇر، بىر كۆرگەن بولسام، دەپ ئارزۇ قىلىپ كەلگەنىدىم. بۈگۈن كۆرـدۈم، — دېدى ناسىرىگ ئېگىز بويلۇق، بەستلىك شائىرغا ئاسمان بويلاپ قاراپ، چۈنكى ناسىرىگ پاكار ئادەم ئىدى، — مانا، يىگەن - ئىچكەندەك، قەددى - قامەتلىك كېلىشكەن راۋۇـرۇس يىگىتكەن، يارايدۇ، ماڭا ياردى. يەنە مەن ئابدۇخالىق ئەپەندىمنى كاتتا شائىر دەپ ئاڭلىغانىدىم. بۈگۈن بىزگە بىر شېئىر ئوقۇپ بەرگەن بولسا بەك - بەك خۇش بولاتتىم - دە!

ناسىرىگنىڭ تەكلىپى ئوتتۇرىغا قويۇلۇش بىلەن ھەممەيـلەن خۇشال بولۇشۇپ شېئىر ئوقۇپ بېرىشنى تەلەپ قىلىشتى.

شائىر كۆپچىلىكنىڭ مۇنداق تەلەپ قويۇشىنى كۈتمىگەنىدى. شۇڭا، ئۇ بىرئاز ئوڭايسىزلانغاندەك بولدى. كۆپچىلىك

«خوش قېنى» دەپ گويا شائىرنى تامغا قىستاۋالغاندەك قىستايت تى. شائىر بىردىنلا سەسكەنسەپ مىسلىسىز غەزەپ تۇيغۇسىگە كېلىدى- دە شېئىر ئوقۇشقا باشلىدى:

قانچىلار ياتسا بۇلۇڭدا ئارىسىز ئەپيۇن شوراپ!
قانچىلار شۇپاڭدا ئىچسە مەست بولۇپ خۇمرا شاراب؟
ئەي چىراغۇ ئەي هاراق، بارمۇ نومۇس؟ بەر جاۋاب!
سەن بىلەن بولمامدىكەن بۇ هالىمىز زەبۇن - خاراب؟

چەكسىز ھۇزۇرلانغان مېھمانلار خۇشال بولۇپ كۇلۇشتى. گويا بۇنىڭ بىلەن ئۆزلىرىمۇ ئەلنىڭ خاراب بولماسلىقىنى ئىز- دەيدىغان كىشىلەر قاتارىدا ئۆتكەندەك ھېس قىلىشىپ يەنە، يەنە دەپ تەلەپ قىلىشتى. شائىر تېخىمۇ غەزەپ بىلەن داۋاملىنى ئوقۇدى:

كەپتۇ دەپ مېھماننى ئاڭلاپ ۋاي ئىسىت كېپ قالغىنىم،
ماڭا ئۆلۈم بۇ هارامغا هەمشىرىڭ بوپ قالغىنىم.
تۇرغىنىمدىن ياخشىراقتۇر ئۆيگە كېتىپ قالغىنىم،
ئابدۇخالىق ئولتۇرۇپ ھېچ تاپمىغاي مۇندا ساۋاب! ...

شائىر شېئىرنى تۇگىتىپلا خوش ئېيتىپ قايتىپ كەتتى.

يىگىرمە تۆتىنچى باب

1

1932 - يىلىنىڭ ئەتىيازلىقى، ئاستانىدە مۇھىتلار ئالمىلىسىدە ئۆتكۈزۈلگەن سۆزلىشىش يىغىلىغا قاتناشقان ئوغلاقلار توپلىنىپ ئادەم بەك كۆپ ئىدى. كىشىلەر ھېساب قىلغاندىمۇ ئوغلاقچىنىڭ سانى 400 - 500 ئاتلىقتىن يېتەتتى. ئوغلاقچىنىڭ كۆپلۈكىدە بىرىنچى قېتىم تاشلانغان ئوغلاق ئەتىگەنلا پارچىلىنىپ كەتتى. تۇيۇقسىز ئىككىنچى بىر ئوغلاقنى ئۆلتۈرۈپ تاشلاپ بەرگەچكە، ئوغلاق تارتىشىش كەچكىچە داۋام قىلدى. «قارا» تاشلايدىغان يەرگە قىزىل شەلپەر تارتىلغانىدى. ئۇيەردە مەخسۇت مۇھىتى، مەھمۇت مۇھىتى، نەمەت خەلپەت، ھېسامىدىن زۇپەر، ئابدۇخالىق ئۇيغۇر قاتارلىقلار يەنە بىر ھۇنچە يۇرت چوڭلىرى كۆزەتكۈچى سۈپىتىدە ئولتۇراتتى. ئوغلاقچىلار قارىغا تاشلاشنى كۆزلەپ چۇقان - سۈرەن بىلەن كۆچەپ تارتىشاتتى. ئات تولا، ئوغلاقچى كۆپ بولغانلىقتىن ئوغلاقنى قولىغا ئالغان ھەر قانداق كىشىگە توپنى بېرىپ چىقىپ قارىغا تاشلاش ئاسان چۈشمەيتتى. شۇڭا تارتىشىش جىددىيلىشىپ خۇددى قاينامدەك بىر ئورۇندا چۆگىلەپ قالاتتى.

ئوغلاقفا قاتناشقان قاراغوجا - ئاستانىلىكلەر، سىگگىم -

www.uyghurkitap.com

مۇرتۇقلۇقلار، ياڭخىپى، لۇكچۇنلۇكلەر، لەمجىلىكلەر، ھەر قايسىسى ئۆز ئايماقلىرى بويىچە گۈرۇھلارغا بۆلۈنگەنىدى. بۇ گۈرۇھلارنىڭ ھەرقايسىسى ئۆز توپى بويىچە كۆچ كۆرسىتىپ قارىغاتاشلاشنى قولغا كەلتۈرۈشكە تىرىشاتتى. ھەر ئادەم ئۆز ئالدىغا ماھارەت كۆرسىتىپ، ئۆز ئېتىنىڭ بىگىنى نامايان قىلماي، توپلىشىپ گۈرۇھلار بويىچە ماھارەت كۆرسىتىپ، ئوغلاق تارتىشىنى تېخىمۇ ھەيۋەتلىك تۈسكە كىرگۈزەتتى.

يۇرت دېگەن چوڭ. شۇڭا يۇرت - يۇرتتىن كەلگەن ئادەملەر بىر - بىرىدىن خىل، بىر - بىرىدىن ساغلام ۋە كۈچتۈڭگۇر ئىدى. ئاتلارمۇ خۇددى شۇنداق، بىر - بىرىدىن خىل، بىر - بىرىدىن زور ھەم ئۇچقۇر تۇلپارلار ئىدى. مۇنداق خىللانغان بىرقانچە يۈز ئاتلىق ئوغلاقچىلارنىڭ پەقەت ئوغلاق تارتىش مەقسىتىدە گۈرۇھلارغا بۆلۈنۈپ تەشكىللەنگەنلىكى، ئۆز توپى بويىچە ماھارەت كۆرسىتىۋاتقانلىقى ھەرقانداق كىشىنى ھەيران قالدۇراتتى. چەتتە تاماشا كۆرگۈچىلەر ئاتلارغا، ئوغلاقچى ئەزمەتلەرگە، ئۇلارنىڭ غەيرەتلىرىگە، ئاتلارنىڭ قاۋۇل - ياراملىق ئىكەنلىكىگە ئاللىقاچان قايىل بولۇشقانىدى.

قارا تاشلىنىدىغان يەرنىڭ ئىككى تەرىپىدە سوقما تام بولۇپ، ئۇنىڭ ئۈستىدە تاماشا كۆرگۈچى ئادەملەر شاھىدەك تىزىلىغانىدى. ئۇلارنىڭ كۆپلىرى چوڭ ياشلىقلار بولۇپ ياشلىقىدا تالاي قېتىم ئوغلاق تارتقان تەجرىبىلىك پېشقەدەملەردىن ئىدى. ھازىر ئۇلار گەرچە ئوغلاق تارتىشنى ياش ئەۋلادلارغا تاپشۇرۇپ ئۆزلىرى تاماشا كۆرگەن بولسىمۇ، ئەمما ئوغلاق تارتىشنىڭ يوللىرىنى، ئېپى - جېپىنى پىششىق بىلەتتى. شۇڭا ئۇلار جىددىي تارتىشماق بولۇۋاتقاندا، ئۆزلىرىنىڭ تام بېشىدا تۇرۇۋاتقىنىنى ئۇنتۇپ خۇددى ئۆزى ئات ئۈستىدە ئوغلاق تارتىۋاتقاندەك چۇقان سالاتتى ياكى يول كۆرسىتىپ ۋارقىراپ كېتەتتى. قامچىسىنى ئاغزىغا چىشلەپ ئىككى قولى بىلەن ئوغلاققا چاپلىشىپ چۇقان -

سۈرەن سېلىپ تارتىۋاتقانلارغا تەكلا قوشۇلۇپ مەدەت بېرەتتى.

بۇگۈنكى ئوغلاق تارتىش ھەقىقەتەن پەۋقۇلئادە دەرىجىدە قىزغىن ھەم جەدىدىي ئىدى. ئوغلاق گاھىدا بىرنەچچە يۈز ئاتلىق ئوغلاقچىنىڭ ئوتتۇرىسىغا كىرىپ قالغاندا، چۆرىدىۋالغان ئاتلارنىڭ كۆپلۈكىدە سەپنى بۆسۈپ چىقىپ كېتەلمەي خۇددى دېڭىزغا ئوخشاش ئۆركەشلىنىپ بىر دەم ئوكىغا، بىر دەم سولغا چايقىلاتتى. چۈقان - سۈرەنلەر ئۈزلۈكسىز كۆتۈرۈلۈپ تۇراتتى:

«تارتە - تارت، ئاتاڭغا يول بەرمە! ...» — دېگەندەك جۈشقۇنلۇق خىتابلار ياڭرايتتى.

قىش كۈنلىرى، دېگەر ۋاقتى بولا - بولمايلا كەچ چۈشۈپ قالغاندەك بولاتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە بىر قانچە يۈز ئاتنىڭ تۇياقلىرىدىن كۆتۈرۈلگەن چاڭ - توزانمۇ مۇھىتنى غۇۋالاشتۇرغانىدى. ئوغلاق يەنىلا جەدىدىي تارتىلماقتا. بىر چاغدا سىگنالكىلەردىن 20 دەك ئادەم توپلىشىپ ئوغلاق تارتىشۋاتقان توپقا ئۆزىنى ئۇردى. ئۇلار ئەتىگەندىن ئوغلاقتا ئۆزىنى ئانچە ئورماي چەتتە تۇرۇپ تاماشا كۆرگەنىدى. ئەمدى بىردىنلا ئوغلاقتا ئۆزىنى ئۇرۇپ توپنى يېرىپ كىرىپ تەرەپ - تەرەپتىن چۈقان سېلىپ ئوغلاقتا قول سالدى - دە، ئۇنىلۇكنىڭ ئەۋزەللىكىنى جارى قىلىپ، ھەش - پەش دېگۈچە ئوغلاقنى قولغا كىرگۈزۈۋالدى. ئۇلار خۇددى قارىغا تاشلايدىغان ئەلپازدا ئۈيان - بۇيانغا بىر - ئىككى ئويۇلغۇتۇپ توپنى يېرىپ چىقتىدە، بىردىنلا پىلاننى ئۆزگەرتىپ ئوغلاقنى ئېيقاچتى. ئۇلارنىڭ بۇ پىلانىغا كىشىلەر ھەيران بولۇشقانىدى. بىر توپ ئوغلاقچى ئۇلارنى قوغلاشتى. ئەمما سىگنالكىلەرنىڭ ئاتلىرى ئەتىگەندىن ئوغلاقتا قاتناشماي زاپاس ھېسابىدا تۇرغانلىقتىن، ھېچكىمنى يېتىشتۇرمەي قارا قۇيۇندەك كۆزدىن غايىب بولدى. شۇنىڭ بىلەن غەلىبە سىگنالكىلەرگە مەنسۇپ بولۇپ ئوغلاق تارتىشىش ئاخىرلاشتى...

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كتاب تورىكتى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى تورىدىسى

شۇ ئاخشىمى مەخسۇتبايىنىڭ قىشلاق مېھمانخانىسىغا پۈتۈن كۈن ئوغلاق تارتىپ باش - كۆزىنى چاڭ - توزان باسقان ئوغلاقچىلار توپلانغانىدى. ئۇلاردىن باشقا ھېسامىدىن زۇپەر، ئابدۇخالىق ئۇيغۇر قاتارلىقلارمۇ بارئىدى.

مېھمانخانىنىڭ نەق ئوتتۇرىسىغا ئېسىلغان 24 - ئاسما لامپا ئۆي ئىچىنى بىمالال يورۇتاتتى، پەگاھقا ئورنىتىلغان يوغان چۆيۈن مەشكە قالانغان ئوت، ئۆي ئىچىنى تونۇردەك قىزدۇرۇۋەتكەنىدى. مېھمانلارنىڭ بەزىلىرى تۈماقلىرىنى ئېلىۋېتىپ دوپپا بىلەن ئولتۇرۇشاتتى. مەشكە يېقىن ئولتۇرغانلىرى چاپان - چاردىسىنىمۇ سېلىۋەتكەنىدى. 15 دىن ئارتۇق مېھمان، تۆتىسى بىر، بەشىسى بىر بولۇۋېلىپ، ئوغلاق پارىڭى، ئات پارىڭى سېلىشتۇرۇشارا گۇدۇكلىشىۋاتاتتى، مەخسۇتباي، ئابدۇخالىق ئۇيغۇر قاتارلىقلارمۇ، مېھمانلارنىڭ خۇش كەيپىنى كۆزىتكەچ ئۆز پاراكىلىرى بىلەن بەند ئىدى.

— ئاغىنىلەر!— دېدى ئوغلاقچىلاردىن بىرى ئاۋازىنى يوغان كۆتۈرۈپ، گۇدۇكلىشىۋاتقانلار بىردىنلا توختىدى، سۆزلىگۈچى كۆپچىلىكنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە قارىتىلغانلىقىغا قانائەت قىلغاندىن كېيىن سۆزىنى داۋام قىلدى، — ھەممىمىزلا ئۆز گېپىمىزنى قىلىشىپ كەتتۇق. بۇنىڭ ئىچىدە بەزىلىرىمىزنىڭ ئۆيىمىز يىراق، كەتمەسەك بولمايدۇ، بۈگۈن ئاخشام بىز بۇ يەرگە بىر خىيال بىلەن كەلگەن. ئۇنداق بولغاندىكىن، باشقا پاراكىلارنى يېغىشتۇرۇپ قويۇپ مەقسەتتىكى پاراكىلارنى قىلىشساق، تولىراق چوڭلارنىڭ گېپىنى ئاڭلىساق دەيمەن!

ئۇ، مەخسۇت مۇھتى ۋە ئابدۇخالىق ئۇيغۇرلارغا ئىنچىكە

بوينىنى سوزۇپ قارىدى.

ئۇنىڭ سۆزى كۆپچىلىكنىڭ كۆڭلىدىكى سۆز بولغاچقا، ھەممىسىلا توغرا كۆرۈپ، دىققەت بىلەن قۇلاق سېلىشتى.

— بىز قاچانغىچە جىم ياتىمىز؟ — دېدى ھېلىقى كىشى گەپنى ئەگىتمەستىن ئۇدۇل سۆزلەپ. ئۇنىڭ «قاچانغىچە جىم ياتىمىز؟» دېگەن سۆزىمۇ كۆپچىلىكنىڭ كۆڭلىدىكى ئورتاق سۆز ئىدى. شۇڭا كىشىلەر گۇدۇكلىشىپ توغرا سۆز بولدى، دېيىشتى. ئۇ كىشى سۆزىنى داۋام قىلاتتى، — بۈگۈن توپلانغان ئادەملەرنى كۆردۈڭمۇ، ئۇلار نېمىدېگەن چىق، نېمىدېگەن خىل، ئۇلارنىڭ ھەر بىرى بىردىن يولۋاس! بىز مۇشۇ ئادەملەر بىلەنلا ئات سېلىپ، چۇقان كۆتۈرىدىغان بولساق بىر چاغقىچە شەھەرلەرنى تۆپىتالاس قىلىۋېتەلەيمىز، شۇنچىلىك كۈچىمىز تۇرۇقلۇق يەنە نېمىشقا جىم ياتىمىز؟

كۆپچىلىكنىڭ كۆڭلىدىكىسى بارغانچە ئايدىڭلاشماقتا ئىدى. مەخسۇت مۇھتى ۋە ئابدۇخالىق ئۇيغۇرلار بىر - بىرىگە قارىشىپ كۈلۈمسىرەپ كۆپچىلىكنىڭ مەقسىتىنى چۈشەنگەنلىكىنى ئىپادىلەشتى.

— چوڭلار بىر نېمە دېسۇن! — دېدى بۇلۇڭدا تەرەپتە ئولتۇرغان يەنە بىر ئوغلاقچى، كىشىلەر ئۇنىڭغا بويلاپ قاراۋاتقاندا، ئۇ كىشى سۆزىنى داۋام قىلىپ، — بىز قۇمۇللۇقلارنى قاچانغىچە ساقلايمىز؟ ئۇلار يېتىپ چىققۇچە بىزنى بۇ يەردە كارىدىن چىقىرىۋېتىدىغان ئوخشايدۇ. بىر كۈنى سامان دېگەن، بىر كۈنى قوناق دېگەن، ئالۋان - ياساقنىڭ كۆپلۈكىدە ئېشەكلەر يېغىر بولۇپ كاردىن چىقتى. شۇڭا بىز ئۆز ئىشىمىزنى ۋاقتىدا باشلىساقلا بولىمامدۇ! چوڭلار بىر نېمە دېسۇن، ئۇلار ھە دەپ بەرسە قالغان ئىشلارنى ئۆزىمىز جايلاپ قىلىۋېرىمىز! — دېدى.

كۆپچىلىك تېخىمۇ گۇدۇكلىشىپ، دېگىزدەك چايقالماقتا ئىدى. مەخسۇت مۇھتى كۆپچىلىكنىڭ بۇ خىل جۇشقۇنلۇق كەيـ

www.uyghurkitap.com

پىياتىغا كۆلۈمسىرەپ بېشىنى لىڭشىتىپ بىر قۇرقاراپ چىققاندىن كېيىن ۋەزمىن ئاھاڭدا سۆز باشلىدى:

— ئاغىنىلەر، سۆزلىرىڭلار توغرا، غەيرىتىڭلار ئۈستۈن. بۇ گۈن ئوغلاققا توپلانغان خەلقنىڭ غەيرىتى، يالغۇز ئوغلاقنى ئەمەس بەلكى سىڭگىمدىن لەمجىنگىچە سوزۇلۇپ ياتقان يالقۇن تاغنى تارتسىمۇ، سوزۇپ قۇمۇلغا تۇتاشتۇرالمىغۇدەك ئۈستۈن.

بۇ سۆزگە رازى بولغان كۆپچىلىك تەرەپ - تەرەپتىن كۆلۈشتى. ئۇلارنىڭ كۆلكىسى مەخسۇتبايىنىڭ خەلقنىڭ غەيرىتىگە بەرگەن يۇقىرى باھاسىغا مەنسۇپ ئىدى. مەخسۇتباي سۆزىنى تەسىرلىك قىلىپ داۋاملاشتۇراتتى:

— ئاغىنىلەر، سىلەرنىڭ غەيرىتىڭلار ئۈستۈن، تەلىپىڭلار كۆچلۈك، بىز بۇنى چۈشىنىپ تۇرۇۋاتىمىز. بىراق بىز بۇ ئىشنىڭ ۋاقتى كەلمىدى دەيمىز. چۈنكى ھەر قانداق ئىشنىڭ ۋاقتى - سائىتى، شەرت - شارائىتى بولىدۇ. ۋاقتى - شارائىتى پىشىپ يېتىلگەندە قىلغان ئىشنىڭ ئۈنۈمى بولىدۇ. سىزلەر ھەممىڭلار دېھقان، بۇغدايىنى قاچان تېرىيدۇ، قوناق، كېۋەزنى قاچان تېرىيدۇ، بۇنىڭ ۋاقىتلىرىنى ئوبدان بىلىسىزلەر! ئۆز ۋاقتىدا تېرىلغان زىرائەت قانداق بولىدۇ، ۋاقتىتىن بالدۇر ياكى كېيىن تېرىلسا قانداق بولىدۇ. بۇ ھەقتىكى پايدا - زىيانلارنى بىزدىن ئوبدان چۈشىنىسىزلەر! ئاندىن ئۇنىڭ يەنە شەرت - شارائىتى بولىدۇ. تېرىقچىلىقتا يەرنىڭ تاۋلىنىشىغا قارايمىز. تاۋلانمىغان يەرگە ياكى تاۋى ئۆتۈپ كەتكەن يەرگە ئۇرۇق چاچساق، ئۇنىڭدىن ھوسۇل ئالالماسلىقىمىز مۇمكىن. ۋاقتىدا، ئۆز تاۋىدا تېرىلغان زىرائەتتىن ئوبدان ھوسۇل ئالغىلى بولىدۇ. شۇنداققۇ دەيمەن؟ — مەخسۇتباي كۆپچىلىكىنىڭ ماقۇل بولغان - بولمىغانلىقىنى بايقاش ئۈچۈن ھەممىسگە بىرقۇر نەزەر تاشلاپ يەنە داۋام قىلدى، — قوزغىلىپ بىر ئىش قىلىشنىڭمۇ ۋاقتى - سائىتى، شەرت - شارائىتى بولىدۇ. شەرت - شارائىت

پىشىپ يېتىلگەنـدە قوزغالساق، ئۇچاغدا ۋاقتىدا تېرىلغان زىرائـ ئەتتىن ئوبدان هوسۇل ئالغىلى بولغاندەك، قىلغان ئىشىمىزدىنـ مۇ نەتىجە ئالغىلى بولىدۇ. مەقسىتىمنى چۈشەنگەنسىزلەر؟

كۆپچىلىك بىردىنلا ئۆزئـارا گۈدۈكلىشىپ گويا بىرىلـ گەن چۈشەنچىنىڭ دېھقان تىلىدا سۆزلەنگەنلىكى ۋە ئۇنى چۈشەنـ گەنلىكىنى بىلدۈرۈپ بېشىنى لىڭشىتاتتى.

— ئۇغۇ شۇنداق! — دېدى بىرى سۆز باشلاپ، — تېـ رىقچىلىقتا بۇغدايـنىڭ 3 ـ ئايـدا، كېيىنى 4 ـ ئايدا تېرىيمـز دەپ ۋاقتىنى بىلمىز، ئەمما بۇ ئىشىمىزنىڭ ۋاقتى قاچان بولـ دۇ، ئۇنى بىلمىسەك قانداق بولىدۇ؟

— شەرت ـ شارائىـت پىشىپ يېتىشكەنـدە ئاندىن ۋاقتـى بولىدۇ، — دېدى مەخسۇتباي قىسقا قىلىپ.

كىشىلەر يەنە غودۇرلاشقا باشلىدى. ئۇلارنىڭ قانائەت قىلـ مىغانلىقىنى چۈشەنگەن مەخسۇتبايغا يەنە سۆز قىلىشقا توغـرا كەلدى:

— بىزنىڭ قىلماقچى بولغان ئىشىمىز بىلەن ئوغلاق تار ـ تىش ئىككىسى ئىككـى ئىش، ئـات چېپىپ چۈقان سېلىش بىلەن بۇ ئىشنى بىر باشقا ئەپچىققىلى بولمايدۇ. بۇنىڭغا پۈخـ تا تەييارلىق قىلىش لازىم. بىزدە قورال ـ ياراغ، ئوق ـ دورا بولۇشى لازىم، كەم دېگەندە مۇشۇ شەرتـلەرنى پۈختا ئىشلىمەي تۇرۇپ، غەيرىتىمىزگە تايىنىپ ئىش كۆرىدىغان بولساق، نەتىجە قازىنالمايمىز!

— «كۆپ تۈكۈرسە كۆل تولۇر» دېگەندەك، هازىـر يۈرتـ نىڭ قولىدا 10 ـ 20 تال مىلتىق بار، بىر يەرگە توپلىساق بىر گەپ بولاتتى!.

— تەۋەككۈل دەپ قوزغالساقلا بىر يېرىدىن چىقاتتى!...

كۆپچىلىكتىن پىكىرلەر چۈشـۈپ غودۇراشلار ئەۋج ئالماقتا ئىدى. مەخسۇت مۇھىتى بۇرۇلۇپ ئابدۇخالىـق ئۇيغۇرغا، سـز

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى تورىسى

بىر نېمە دەپ چۈشەندۈرۈڭ دېگەندەك قىلىپ قارىدى. شائىر كۈلۈمسىرىگەن ھالدا كۆپچىلىككە قاراپ:

— يۇقىرىدا مەخسۇت ئاكام ئوبدان سۆز قىلدى، — دەپ سۆز باشلىدى ئۇ ئۆزىمنى ئاھاڭدا، — ھازىرقى گەپ شەرت-شارائىت ئۇستىدە مەركەزلەشتى. بىز سۆزلىمەكچى بولغان شەرت-شارائىتنىڭ بىرىنچى مۇھىم قىسمى، قىلماقچى بولغان ئىشىمىزنىڭ مەقسىتى. بۇ مەسىلىنى ئايدىڭلاشتۇرۇش لازىم. دېمەكچە بولغاندا، بىز قىلماقچى بولغان ئىشنىڭ مەقسىتى زۇلۇمغا، ئىستىبداتلىققا، جاھالەتكە قارشى تۇرۇپ، ئۇنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، ئۆزىمىزنى ئەركىنلىككە، يورۇقلۇققا ئاچقىشتىن ئىبارەت. ئاغىنىلەر، ھەممىزدە مۇشۇ مەقسەت، مۇشۇ تونۇش بولۇشى لازىم.

شائىر سۆزىنى سالماقلىق داۋام قىلاتتى:

— يەنە بىر مۇھىم تەرەپ، تەشكىلىي ئاساسىمىز بولۇشى كېرەك. ھەممىڭلار بىرىدىن ئۆيىنى باشقۇرۇپ كېلىۋاتقان ئاتا-ئانىلار بولغىنىڭلار ئۈچۈن، ھەممىمىز بىرلىكتە ئويلاپ كۆرەيلى. بىزنىڭ قىلماقچى بولغان ئىشىمىز بىر دەچىلىك ئىش ئەمەس، ئوغلاق تارتىشقاندەك كۈندۈزى تارتىپ، ئاخشىمى تارقاپ كېتىدىغان بىر كۈنلۈك ئىشمۇ ئەمەس. بۇ ئىش ئۇزۇنغا سوزۇلىدىغان خېلى جاپالىق ئىش. ئۇ چاغدا ھەممە ئادەم ئۆيۈ-ۋاقىنى، خوتۇن - بالىلىرىنى تاشلاپ، تاغلارغا، چۆللەرگە سەپەر قىلمىدۇ، شەھەر سىپىللىرىنى چۆرىدەپ ھەپتىلەپ - ئايلاپ يېتىپ دۈشمەن بىلەن جەڭ قىلمىدۇ، ئەگەر 1000 كىشىلىك قوشۇن بار دەيدىغان بولساق، ئۇ چاغدا 1000 كىشىگە ھەركۈنى 3000 دانە نان كېتىدۇ، 1000 ئاتقا، بىر شىگدىن ھېسابلىغاندا كۈنىگە ئون دادەن قوناق كېتىدۇ. ھەر ئېيىغا 1000 ئاتلىق تاقا كېتىدۇ. ياتىدىغان ئۆي، چاپان - چارە، كۆڭلەك، تامبال، ئۆتۈك - مەسە ھەممىسى لازىم بولىدۇ. كۆز ئالدىڭلارغا كەلتۈرۈڭ، ئاتىدىغانسىزلەر، بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى ئالدىن ئويلا-

لايدىغان شەرت - شارائىت. بۇ ئىشلارنى تەخ قىلىمىز دېسەك، ئىشلەشكە تېگىشلىك نۇرغۇن تەشكىلىي خىزمەتلەر بار. مۇشۇنداق تەرەپلىرى پۈختا ئىشلەنمەيدىغان بولسا، ئادەم كۈچىمىز تۈمەنگە يەتكەن تەقدىردىمۇ، بۇ كۈچنى جارى قىلدۇرالمايمىز. ئاكىمىز- نىڭ شەرت - شارائىت پىشىپ يەتمىدى، دېگىنى مانا مۇشۇ. ھا- زىر ھەممە ئادەم مۇشۇلار ئۈستىدە باش قاتۇرۇۋاتىمىز.

— قانداق، چۈشىنىشلىك بولغاندۇر؟ — دېدى مەخسۇتباي كۆپچىلىككە قاراپ.

— چۈشەندۇق! — دېدى كۆپچىلىك بىر ئېغىزدىن گۈركىرەپ.

— بىزنىڭ قۇمۇلغا ئەۋەتكەن ئادەمىمىز تېخى يېتىپ كەل- مىدى، — دەپ يېڭى سۆز باشلىدى مەخسۇت مۇھتى كۆپچىلىك- كە تەكشى قاراپ، — ئەۋەتكەن ئادەمىمىز كەلسە، بىرىنچى قە- دەمدە قۇمۇل بىلەن ئالاقە باغلاپ، ئاندىن ئۇلارنىڭ يولبورۇقى ۋە مەسلىھەتىنى ئاڭلاپ بىر ئىش قىلساق ئوڭ بولامدىكىن دەي- مەن، شۇنداق قىلساق توغرا بولامدۇ — قانداق؟

تاماق تەييار بولغانىدى. قولغا سۇ بېرىلگەندىن كېيىن، داستىخان سېلىنىپ شورپا كەلتۈرۈلدى. ئاندىن تاۋاقلارغا چوخ- چا بېسىلغان سېمىز قوي گۆشى كەلتۈرۈلدى.

3

ئوغلاقچىلار تاماقتىن كېيىنمۇ بىرمۇنچە ئولتۇرۇپ پاراڭ- لاشقاندىن كېيىن، بىر - بىرلەپ خوش ئېيتىپ كېتىشتى. ئۆيدە قالغان ھېسامىدىن زۇپەر، ئابدۇخالىق ئۈيغۇر قاتارلىق كىشى- لەر ئۆزئارا يەنە ئۇزۇن سۆھبەتلىشىپ تاكى تۈن نىسبى بولغانىدىلا، ئاندىن ئارام ئالماقچى بولۇشتى. چوڭ ھېھمانخانىغا ئورۇن تۈزەپ ئوچ رەپىق يېتىش تەرەددۇتى قىلىۋاتقاندا، قا- داقتۇر بىر تەرەپتىن جىرىڭلىغان زىل قوڭغۇراق ئاۋازى ئاڭ-

لانغاندەك قىلدى. مەخسۇتباي چۆچۇپ گويا ئۆز قۇلىقىغا ئىشەنمىگەندەك قايتىدىن تىكشاپ:

— يۇسۇپ كەلدىغۇ، دەيمەن! — دېدى.

ھەممە ئادەم دىققەت بىلەن تىكشاپ قانداقتۇر بىر تەرەپتە قوڭغۇراق ئاۋازى بارلىقىنى ئېنىقلاشتى.

— قۇمۇلدىن قايتقان ئېشەكچىلەر ئادەتتە چوڭ يول بىلەن كېتەتتى، — دېدى مەخسۇتباي ئۆز پەرىزىنى ئالغا سۈرۈپ، — بۇ قوڭغۇراق مەھەللە تەرەپكە كېلىۋاتىدۇ. شۇنىڭغا قاراپ پەرەز قىلىۋاتىمەن.

شۇنىڭدىن كېيىن مېھمانلار پاراڭ سېلىشسىمۇ قۇلىقى قوڭغۇراقتا بولۇپ، چارەك سائەتلەر دىققەت قىلدى. قوڭغۇراق ئاۋازى بارغانچە يېقىنلاشماقتا ئىدى. ئىتلار قاۋاشقا باشلىدى. ئۇلارنىڭ ھاۋ - ھۇۋلىرى ئارىسىدا قوڭغۇراق ئاۋازى گاھى ئاڭلىنىپ، گاھى ئاڭلانماي ئۆيدىكىلەرنىڭ دىققىتىنى تېخىمۇ قوزغىتاتتى.

قوڭغۇراق ئاۋازى يېقىنلاپ بىردىنلا توختاپ قالدى. بۇ خۇددى مۇھىتلارنىڭ چوڭ دەرۋازىسى ئالدىدا توختىغاندەكلا ئېنىق ئىدى.

— كەلدى، چوقۇم شۇ، — مەخسۇتباي ئورنىدىن تۇرۇپ چاپىنىنى يېپىنچاقلاپلا تاشقىرى چىقتى. ئاڭغىچە دەرۋازا ئېچىلغان ئاۋاز ئاڭلاندى. ئاندىن ھېلىقى قوڭغۇراق جىرىڭلاپ كۆرەگە كىرىپ كەلدى.

— قاتتىق ئەنسىرىدىم جۇمۇ، ھېلىمۇ ياخشى سالامەت يېتىپ كەلدىڭ!

مەخسۇت مۇھىتى، يۇسۇپنىڭ قولىنى قويۇپ بەرمىگەن پېتى ئۆيگە ئەكىردى. ئۇ توڭلىغاندى، ساقال - بۇرۇتلىرىغا مۇز توڭلىغان. كالپۇكلىرى سوغۇقتىن نېپىزلەپ گەپ قىلالمايدىغان ھالەتكە كېلىپ قالغان، قوللىرى ئەكىلىشىپ قېتىپ قالغاندى.

ئۇ كىرىپلا ئۇچىسىدىكى ئۆكۈ جۇۋىنى سېلىۋېتىپ ئاندىن ئوتقا يېقىنلاشتى. بىر تەرەپتىن ئوت سۇنۇپ، يەنە بىر تەرەپتىن ئۆزىگە تونۇش چىرايلارغا يېقىملىق قارىدى. ئولتۇرغانلارمۇ ئۇنىڭ ئوت سۇنۇۋېلىشىغا يول قويۇپ ئانچە گەپ سورىماي جىم ئولتۇرۇشتى، ئاڭغىچە مەخسۇتباي ئىچكىرى ئۆيدىن چاي كۆتۈرۈپ چىقىپ ئۇنىڭ ئۈدۈلىغا ئولتۇرۇپ چاي تۇتتى.

— ئىسسىق بىر پىيالە چاي ئىچ، — دېدى مەخسۇتباي ئۇنىڭغا تويۇنماي قاراپ.

— بۇگۈن راسا سوغۇق بولدى، — دېدى يۈسۈپ چاي ئوتلاۋېتىپ،— يولدا يېتىۋالاي دەپمۇ ئويلانمدىم، بىراق سىزلەرنى ساقلىتىپ نېمە قىلاي، بىر كۈن بولسىمۇ بالدۇرراق كۆرۈشەي دەپلا كېلىۋەردىم.

— ھېلىمۇ سالامەت بېرىپ كېلىپسەن!

يۈسۈپ ئىككى ئوتلام چاي ئىچىپ، ساقال - بۇرۇتىددىكى ئېرىگەن مۇزلارنى تازىلاپ ئولتۇرۇپ سۆز باشلىدى:

— خوجىنىيازھاجى بىلەن كونا تونۇش ئىكەنسىزغۇ! — دېدى ئۇ كۈلۈمسىرەپ.

— قانداق؟

— ئۇ كىشى خەتنى كۆرۈپلا، ئاستانە مەدرىسەسىدە بىللە ئوقۇغان ۋاقتىتىكى ئىشلارنى سۆزلەپ بېرىپ ھەممىمىزنى ھەيران قالدۇردى.

— بۇ تەرەپكە كېلىش - كەلمەسلىك توغرىسىدا بىر نېمە دېمىدىمۇ؟

— ھازىرچە چىقمايمەن، ئاۋۋال قۇمۇل تەرەپتىكى ئىشلارنى تۈگىتىپ، ئاندىن ئۇ تەرەپلەرگە ئۆتىمەن دەيدۇ، — يۈسۈپ قوللىرىنى ئۇۋۇلاپ تۇرۇپ داۋام قىلدى، — ئۇ تەرەپتىكى ئىشمۇ بەك جىققەن، ھازىرقى كۈندە قۇمۇلدىكى ھۆكۈمەت ئەسكەرلىرىنىڭ سانى كەم دېگەندىمۇ 5000 - 6000 غا يېتىدىكەن.

قەيەرگىلا قارىسا ئەسكەر، ھەممە تاغنىڭ ئېغىزلىرىنى توسۇۋاپتۇ. مېنىڭ ئۇ تەرەپكە ئۆتۈشۈم، كېيىن بۇ تەرەپكە قايتىپ كېلىشىم ئىنتايىن قېيىن بولدى جۇمۇ! يولدا ئېتىلىپ كەتكىلى قىل - قىل قالدىم. ئۇرۇش دېگەنمۇ بولۇپ تۇرىدىكەن. قۇمۇل 12 تاغ بولۇغاندىكىن، ھەرقايسى تاغنىڭ باشلىقلىرى مەسىلەن، ئاراتۇرۇك تىن ئابدۇنىياز مىراپ، نېرىنكىردىن سادىق قورمال، نومدىن پاۋىل دورغا، شوپولدىن سالى دورغا، باركۆلدىن باقىنياز دورغا دېگەنلەر ھەرقايسىسى ئۆز تەۋەلىرىدىن بەرھەر يۈزدىن پالۋانلارنى ئەگەشتۇرۇپ يۇرۇپ توسۇپ سوقۇش قىلىدىكەن. بۇنىڭ ئىچىدە يولۋاس، بېشىر ۋاڭ دېگەنلەرمۇ بار، ئۇلارنىڭمۇ 100 - 200 ئاتلىق پالۋانلىرى بارئىكەن. كۈچ ئەنە شۇنداق پارچە-پارچە بولۇپ يۈز ئارىسى يىراق بولغانلىقتىن، بىر يەرگە ئاسانلىقچە جەم بولالمايدىكەن. ئەگەر جەم بولسا، بەرھەرىڭ ئاتلىق كۈچ بولىدىكەن. يەنە باركۆل قازاقلىرىدىن ئايامەت، نۇرغالى دېگەنلەرنىڭمۇ بەرھەر يۈزدىن ئادىمى بولۇپ، بەزىدە خوجىنىياز ھاجىغا ماسلىشىپ ئۇرۇش قىلىدىكەن. قۇمۇلنىڭ ئۇمۇمىي ئەھۋالى ئەنە شۇنداق تارقاق ئەھۋالدا ئىكەن ...

— تاغ يېرى بولغاندىكىن، ئەلۋەتتە شۇنداق بولىدۇ.

— تاغلىقلار تاراتىدا بىر يىغىن ئېچىپ خوجىنىياز ھاجىنى ئۆزلىرىگە باش قوماندان قىلىپ سايلاپتۇ. ھەممە ئادەم خوجىنىياز ھاجىنىڭ قوماندانلىقىغا بويسۇنمىز دېسە، يولۋاس دېگىنى بىرئاز گەپدەنكەشلىك قىلىدىكەن. ئۆزى شەرقىي تاغدا تۇرۇۋېلىپ، ئۆز ئالدىغا ئىش كۆرۈپ يول توسۇپ، كارۋانلارنى بۇلاڭ - تالاڭ قىلىپ يامان تەسىر قوزغاپتۇ. بۇ تەرەپتىكىلەر ئاكلاپ يولۋاسنى تۇتۇپ كېلىپ خوجىنىياز ھاجىغا ئىتائەت قىلدۇرۇشقا قەسەم قىپتۇ.

— گاسىلىڭ دېگىنىچۇ، ئاكلىساق ھازىر قايتىپ كېتىپتۇ دەيدۇ، شۇنداقمۇ؟ — مەخسۇتباي بۇ تەرەپتىدا ئېنىق مەلۇمات

ئالماقچى بولۇپ سورىدى.

— ئۇ، ئاتىسىنىڭ ئورنىغا 17 ياشتا يىگىتجاڭ بولغان، 20 يېشىدا سىلىك بولغان ياش بالىكەن، شۇڭا ئۇنىى «گاسىلىك» (بالاسىلىك) دېيىشىدىكەن. ئۆزى كىچىك بولغان بىلەن ئۇرۇشقا كەلگەندە جىگىرى بار يامان ئەمەسكەن. لېكىن ئۇنىڭ بىر يامان يېرى ئۆزىگە بەك تەمەننا قىلىدىكەن، ئاندىن ئۇنىڭ ئادەملىرى ئاچ قالغان بۆرىدەك ئولجىغا بەك ئامراقكەن.

— ئادەم سانى جەمئىكەن؟

— دەسلەپتە 200 دەك ئادەم 90 نەچچە تال قورال بىلەن چىققانىكەن، — دېدى يۈسۈپ ما جۈگۈڭ توغرىسىدا مەلۇمات بېرىپ، — ئۇنىڭ يامانلىقىنى شۇ يەردىن بىلىشكە بولىدۇكى: 200 دەك ئادەمنى بىر قانچە زۇڭدۇيلەرگە ئايرىپ، تۇەنجاڭ، لۇيجاڭ دېگەنلەرنى تەيىنلەپ، ئاتلىق ئەسكەرلەرنى ئاق ئاتلىق، قارا ئاتلىق دەپ تۇرلەرگە ئايرىپ، ئازنى جەق كۆرسىتىپ ھەيۋە بىلەن چىقىپ، شۇ كېچىسىلا قۇمۇل شەھىرىگە ھۇجۇم قىلىپ ئۆزىنى بىر كۆرسىتىپ قويۇپ، ئاندىن خوجىنىيازھاجى بىلەن كۆرۈشكىلى بارىدۇ. دەل شۇ چاغدا ھۆكۈمەت تەرىپىدىن جاڭ لياڭچاڭ، خې جىڭكۇي ئىسىملىك ئىككى تۇەنجاڭ 2000 غا يېقىن ئەسكىرىي كۈچنى توپلاپ ئاراتۇرۇككە باستۇرۇپ كېلىپ قالىدۇ. تاغلىقلار ئۇلارنى ئۇمۇر تېغى ئېچىگە ئالداپ ئەكىرىپ غول ئېچىدە تەرەپ - تەرەپتىن قاپسىلاپ يوقىتىشقا مەسلىھەتلىشىدۇ. دۇشمەن ئالدىنىپ غول ئېچىگە كىرگەندە، تاغلىقلار تەرەپ - تەرەپتىن توسۇپ زەربە بېرىدۇ. ئۇرۇش ئۇچ سائەتچە داۋام قىلىدۇ، دۇشمەن چىداشلىق بېرەلمەي ئالاقزادە بولۇپ چېكىنىپ كېتىۋاتقاندا، ئالدى تەرەپتىن ماجۇگۈيىڭنىڭ قىسىملىرى كېلىپ قېلىپ توسۇپ زەربە بېرىدۇ. تورۇق ئاتلىقلارنىڭ تۇەنجاڭى ماجىڭخەي دېگىنى قولىغا ئىككى تال مىلتۇر ئېلىپ تاراسلىتىپ ئېتىپ ئۇرۇشقا قوماندانلىق قىلىدۇ. پىيادە قىسىملار بىرئاز چېكىنىپ قالاي دېگەندە، ماجۇگۈيىڭ ئۆزى

قولىغا تاپانچا ئېلىپ ھۇجۇمغا ئۆتىدۇ. دۈشمەن تەرەپتە جاڭ تۆەنجاڭ دېگەنگە ئوق تېگىپ ئۆلىدۇ. ئۇرۇش ناھايىتى جىددىي بولىدۇ. تەرەپ - تەرەپتىن بولغان شىددەتلىك ھۇجۇم ئارقىسىدا، خې تۆەنجاڭ دېگىنى ئاق بايراق چىقىرىپ1000 دىن ئارتۇق ئەسكىرى بىلەن تەسلىم بولىدۇ. بۇلارنى ما جۇڭيىڭ تاللاپ، ئەپيۇن چېكىدىغانلىرىنى بىر تەرەپكە چىقىرىۋېتىپ، ئەپيۇن چەكمەيدىغانلىرىنى ئۆز ئەسكەرلىرىگە قوشۇۋالىدۇ. شۇنداق قىلىپ، ما جۇڭيىڭ ئادەملىرىنى كۈچەيتىپ، قورالىرىنى خېلىلا تولۇقلىۋاپتۇ.

— لودۇك سوقۇشىدا ما جۇڭيىڭ ياردار بولدى دەيدۇغۇ؟— مەخسۇت مۇھتى ئەھۋالنى ئېنىقلاش ئۈچۈن ئىچكىرىلەپ سورايتتى.

— ئۇرۇەچى تەرەپ جياڭ تۆەنجاڭ، خې تۆەنجاڭلارنىڭ تارمار بولغانلىقىنى، باركۆلنىڭ قولدىن كەتكەنلىكىنى ئاڭلاپ لۇ زىخۇي (شاۋزۇ)نى قوماندان قىلىپ ئەۋەتىدۇ. ئۇنىڭ قارىمىقىدا دۇ جۈگو بىرىگادىسى (لۈيى) — ئون روتىدىن (لىيەندىن) تەركىپ تاپقان كۈچلۈك قىسىم بار ئىكەن. بۇلار لودۇكدا ئاكوپ قېزىپ تەييارلىق كۆرۈپتۇ. خوجىنىيازھاجى بىلەن ما جۇڭيىڭ ئىككى تەرەپتىن قوماندانلىق قىلىپ دۈشمەنگە ھۇجۇم قوزغايدۇ. مۇشۇ ئۇرۇشتا ما جۇڭيىڭنىڭ يوتىسىغا ئوق تېگىپ ئاتتىن ئۇچۇپ چۈشىدۇ، دۈشمەن تەرەپ ئۇنىڭ ئاتتىن يىقىلغانلىقىغا قاراپ گاسىلىڭ ئۆلدى دەپ خۇش بولىدۇ. گاسىلىڭنىڭ ئەسكەرلىرى قوماندانسىز ياردار بولدى دەپ روھسىزلىنىپ سەل بوشاپ ئارقىغا چېكىنمەكچى بولغاندا، ما جۇڭيىڭ ياردار بولغىنىغا قارىماي ئورنىدىن تۇرۇپ ئېتىغا مىنىپ، ئىككى قولىغا ئىككى ماۋزۇر ئېلىپ تاراسلىتىپ ئېتىپ يەنە ھۇجۇم قوزغايدۇ. بۇ تەرەپتىن خوجىنىياز-ھاجىمۇ قاتتىق ھۇجۇم قوزغاپ، دۈشمەننىڭ بىرىنچى سېپىنى بۇزۇپ تاشلايدۇ. ئىككىنچى سەپتە دۈشمەننىڭ بىرىگادا سەنمۇجاڭى قېچى جەندىگە ئوق تېگىپ ئۆلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن، دۇ جۈگو بىرىگادىسى

ئالاقزاده بولۇپ، يەتتە قۇدۇق تەرەپكە قاچىدۇ. دەل شۇ چاغدا ئالدى تەرەپتىن ئۈلارغا يەنە بىر قىسىم تاغلىقلار توسۇپ زەربە بېرىدۇ. موڭغۇل تۇەنجاڭ ناسىڭ باتۇرغىمۇ ئوق تېگىپ ئۆلىدۇ. بىرىگادا باشلىقى دۇجۇگو بۇ مەغلۇبىيەتكە چىدىماي ئۆزىنى - ئۆزى ئېتىپ ئۆلۈۋالىدۇ. شۇنداق قىلىپ دۇشمەن ئەسكەرلىرى پۈتۈنلەي تار مار بولىدۇ. بۇ ئۇرۇشتا ما جۇڭيىڭ تېخىمۇ جەق ئولجىغا ئىگە بولىدۇ. توقتۇز دانە پىلىموت، ئىككى دانە زەمبىرەك، نەچچە يۈز تال مىلتىق، نۇرغۇن ئوق - دورا غەنىيمەت ئالىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ھېچنېمىگە قارىماستىن ئىچكىرىگە قايتىپ كېتىدۇ. ئۇنىڭ ئاراتۇرۇكتىكى سوقۇشى بىلەن لودۇڭدىكى ئىككى سوقۇشتا قولغا چۈشكەن قوراللارنى ئىچكىرىگە ئەكەتكەنلىكىگە قۇمۇللۇقلارنىڭ ئاچچىقى كېلىپ قاپتۇ.

— ئەسلىدە خاتا بولغان. گاسىلىڭنى باشتىلاكىرگۈزمەسلىك لازىم ئىدى، — دېدى مەخسۇتباي كەسكىن ھۆكۈم قىلىپ، — گاسىلىڭ بۇ يەرگە بىزگە ياردەم قىلىش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى ئولجا ئالغىلى، بۇلاڭ - تالاڭ قىلغىلى كەلگەن. قىزىل موڭغۇل-لىرىنى ئادەم كەپتۇ دېگىنى قانداق گەپ؟ كىم كەپتۇ؟

— جاڭسىن دورغا دېگەن بىر موڭغۇلنىڭ باشچىلىقىدا ئاباۋ (قازاق)، نىياز (ئۇيغۇر)، قاسىم قازاق، ئىسمايىل داتۇ، زوردۇنئا-خۇن دېگەن كىشىلەر بىرمۇنچە سوۋغا - سالام بىلەن كېلىپ، خوجىنىيازھاجى بىلەن كۆرۈشۈپتۇ. جاڭسىن دورغا: «بۇرۇن بىز-مۇ سىلەرگە ئوخشاش ئېزىلىگەنىدۇق، ئاخىرى ئىنقىلاب قىلىپ ئازاد بولىدۇق. شورالار ھۆكۈمىتى بىزگە جەق ياردەم قىل-غان، سىلەرگىمۇ ياردەم قىلىدۇ» دەپ جەق چۈشەنچە بېرىپتۇ، ئان-دىن ئۆزىمۇ خوجىنىيازھاجى بىلەن بىرلىكتە بىرقانچە قېتىم سو-قۇشقا قاتنىشىپ، تاغلىقلارنىڭ باتۇرلۇقلىرىنى كۆرۈپ خۇش بوپ-تۇ. ئۇكىشى ئىتتىپاق بولۇشنى كۆپرەك تەكىتلەپتۇ. كېيىن جاڭ-سىن دورغا قايتىقاندا، خوجىنىيازھاجى، ئىسمائىلئاخۇن، زور-

دۇنياخۇن، سالى دورغا قاتارلىق كىشىلەرنى ۋەكىل قىلىپ تاش-قى موڭغۇلىيەگە ئەۋەتىپتۇ، بۇ ۋەكىللەر تاشقى موڭغۇلىيە تەرەپ-بىلەن سۆزلىشىپ مىلتىق، ئوق، يامغۇر كىيىمى، ئۆتۈك، ئىگەر قاتارلىق ماددى يارداملار ئېلىپ قايتىپ كەپتۇ، شۇنىڭدىن كېيىن تاغلىقلار خېلى كۆچلىنىپ قاپتۇ، بۇرۇن ئوق يېتىشمەي كۆپ قىينالغانىكەن.

— بىز يازغان خېتىمىزدە قىزىل موڭغۇلدىن، شورالار ھۆ-كۈمىتىدىن ياردەم قوبۇل قىلىش مەسىلىسىنى ئوتتۇرىغا قويغا-نىدۇق، ئۇ توغرىدا گەپ - سۆز قىلمىدىمۇ؟

— جىق رەھمەت ئېيتتى، — دېدى يۈسۈپ، ئۇنىڭ كۆز-لىرى يۇمۇلۇپ كېتىۋاتاتتى. شۇنداق بولسىمۇ ئازماستىن دۇرۇس جاۋاب بېرەتتى. — تۇرپانلىقلارنىڭ، مەخسۇتبايىنىڭ ھەممە-تىگە جىق رەھمەت. كېيىنچە يەنە ياردەم ئالغاندا مەخسۇتبايىنىڭ ھېسابىغا ئۇدۇل قىلايلى دېگەن سۆزلەرنى قىلدى.

ئىسسىق مەشىنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ ئىسسىنغان ۋە شورپا ئې-چىپ تەرلەنگەن يۈسۈپ، قۇمۇل ئەھۋالىنى بىر - بىرلەپ جايىدا سۆزلەپ بېرىۋاتسىمۇ، بەدەن بېشى بوشاپ كۆزلىرى يۇمۇلۇپ كې-تىۋاتاتتى. مەخسۇت مۇھتى ئېشەكچىگە ئارام بېرىشنىڭ زۆرۈر-لۈكىنى بىلسىمۇ، لېكىن قۇمۇل تەرەپنىڭ ھەقىقىي ئەھۋالىنى چۈ-شىنىش ئۈچۈن قىزىقىپ ئارقىمۇ ئارقا سوئال قويۇپ تۇراتتى:

— ھەممىدىن مۇھىمى تۇرپان تەرەپكە چىققان بولسا ياخ-شى بولاتتى! — دېدى ھېسامىدىن زۇپەر ھەسرەت چېكىپ.

— ھازىر ھۆكۈمەتنىڭ ئەسكىرى قۇمۇلغا مەركەزلەشتى، — دېدى ئابدۇخالىق ئۇيغۇر مۇھاكىمىلىك پىكىر يۈرگۈزۈپ، — ئارقا تەرىپى بوش ھەم قالايمىقان. مۇنداق شارائىتتا خوجىنى-ياز ھاجى بىر قىسىم ئادەملەرنى تاغدا قالدۇرۇپ ئازراق ئادەم بىلەن چىققان بولسا، دۇشمەن ئەسكىرى ئىككى تەرەپكە بۆلۈنەتـ

تى. بۇ چاغدا مەركەزلەشكەن كۈچ پارچىلىنىپ ئاجىزلايتتى.

— ۋەزىيەتنىڭ مۇشۇ تەرەپلىرىنى تەكتىلىگەچ، بۇ تەرەپتە خەلقنىڭ تەييار بولۇپ كەتكەنلىك ئەھۋاللىرىنى تەپسىلىي يېزىپ يەنە خەت ئەۋەتەيلى، — دېدى ھېسامىددىن زۇپەر.

— بۇ قېتىم مەن باراي! — دېدى شائىر يەنە ئۆزىنى مەلۇم قىلىپ.

— سىز بۇنىڭدەك كىلىشكەن ئېشەكچى بولالمايسىز! — دېدى مەخسۇتباي كۈلۈمسىرەپ ھەم كۆزى بىلەن يۇسۇپنى ئىشارەت قىلىپ، ئەتراپتىكىلەر بىرىدىن بۇرۇلۇپ قاراۋاندا، يۇسۇپ ئاخۇن ئولتۇرغان ئورنىدا قىڭغىيىپ ئۇيقۇغا كەتكەنىدى.

— ھەرىپ كېتىپتۇ! — دېدى مەخسۇتباي ئورنىدىن تۇرۇپ، — بىزمۇ ياتايلى! تاڭ ئېتىپ قالاي دەپتۇ!

ھېسامىدىن زۇپەر دەررۇ قويۇن سائىتىنى چىقىرىپ:

— سائەت ئۈچتىن ئېشىپتۇ! — دېدى.

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى تارىسى

يىگىرمە بەشىنچى باب

1

شەرقىي يولنىڭ باش قوماندانى شېڭ شىسەي ئۆز كابىنېتىدا قولىنى ئارقىغا تۇتقان پېتى شامالدەك يېنىك قەدەم تاشلاپ ئۇياقتىن - بۇياققا ماڭاتتى. ئۇنىڭ ئېقى چوڭ بىر جۇپ كۆزى خۇددى يېڭىلا تۆشۈكتىن چىققان چاشقانىنىڭ كۆزلىرىدەك غىلدىرلاپ، سارايسىملىك بىلەن بىر دەم تامدىكى خەرىتىگە، بىر دەم ئۈستەل ئۈستىدىكى دالا تېلېفونىنىڭ تۈرۈپكىسىغا قارايتتى. ئۇ قانداقتۇر قىلغىلى قىلىق تاپالمايۋاتقان بالىلاردەك ئالاڭغىرايتتى.

ئۇ خىيال سۈرەتتى. ئۇنىڭ خىيالى شۇ تاپتا مىسلىسىز شېرىن ۋە تاتلىق ئىدى. ئۇنىڭ پۈتىدىكى ئۆتۈكتىن كۆتۈرۈلگەن غاچىلداق سادالار گەرچە كابىنېت ئىچىنىڭ تىنچلىقىنى بۇزۇپ تۇرسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ شېرىن خىيالىغا قىلچە تەسىر كۆرسىتەلمەيتتى.

ئۇ خىيال سۈرەتتى. شىنجاڭنا چىقىپ ئۈچىنچى يىلى يەنى 1932 - يىلى 7 - ئايلاردا، ئۇ ئىلگىرىكى ئەسكىرى يوق شىتاب مۇشاۋىرلىقىدىن بىرلا ئۆرلەپ شەرقىي يولغا باش قوماندان بولغانىدى. نېمىدېگەن خۇشاللىق، نېمىدېگەن ئادەم - ھە!

ئۇنىڭ ئىختىياردا ھازىر جاڭ يۈشۇ ① ،فۇ چۈەن② ، ياڭ جىڭجۇڭ③ بىرىگادىلىرى، باپىنگورت④، قۇماندانلىقىدىكى پولكقا تەڭ ئۇچ باتالىيون ئاق رۇس ئەسكەرلىرى، شۈن فايۇ ⑤ بىرىگادىسى، بەيسى ئۇيغۇر ⑥ قۇماندانلىقىدىكى موڭغۇل ئاتلىق پولكى، تۆمۈر كوڭكا (زىرىھلى ئاپتوموبىل) ۋە زەمبىرەكچى قىسىملار بولۇپ، جەمئى 8000 دەك ھەربىي كۈچ بار ئىدى. بۇ نىھايىتى زور قۇۋۋەت - ھە!

بۇ كۈچ شىنجاڭنىڭ شۇ دەۋردىكى ئەھۋالىدىن ئىبارەت ئاز كۈچ ئەمەس ئىدى. بۇنى چۈشەنگەن شېڭ شىسەي ئىختىيارسىز ھالدا ئۆزىنى قىران بۇركۈتتەك ھېس قىلاتتى. ئۇ ھازىر گويا ئېگىز ھاۋا بوشلۇقىدا پەرۋاز قىلىپ ئۆتكۈر كۆزلىرى بىلەن جاڭگاللارنى، ئورمانلارنى كۆزىتىۋاتقان بۇركۈتكە ئوخشاش، شىنجاڭدىن ئىبارەت بۇ كەڭ زېمىنغا قانداقتۇر سۈيىقەست، قانداقتۇر تېگىگە يەتكىلى بولمايدىغان يامان غەرەزلەر بىلەن نەزەر تاشلايتتى. ئۆۋەتتە ئۆزىنى قىزىقتۇرۇۋاتقان ئاساسىي ئىشلارنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، ئويلىغانسىرى لەززەت بېغىشلايدىغان، نېمەئۈچۈندۇر ئۆزىنى تۇتۇۋالالمايدىغان دەردىجىدە ھاياجانلاندۇرىدىغان شېرىن خىياللارغا كېتەتتى.

ياپونىيە قۇرۇقلۇق ارمىيە مەكتىپىدە بىر يۇرۇش ھەربىي تەلىم - تەربىيە كۆرگەن شېڭ شىسەينىڭ شۇ تاپتىكى خىيالى، ئىختىيارىغا بېرىلگەن بۇ قەدەر زور كۈچنىڭ رولىنى جارى قىلدۇرۇش ئارقىلىق ئۆزىنى قانداق كۆرسىتىش، ئۆزىنىڭ كىملىكىنى قانداق تونۇتۇشتىن ئىبارەت ئاساسىي مەقسەتكە مەركەزلىشەتتى:

بىرىنچى قەدەمدە قۇمۇل دېھقانلار قوزغىلىڭىنى ئۇزۇل-كېسىل باستۇرۇپ تاشلاش ئارقىلىق، ھەممە ئادەم قايىل بولىدىغان، ھەممە ئادەم چۆچۈيدىغان، ھەممە ئادەم ئېيمىنىدىغان

① ② ③ ④ ⑤ ⑥ — 1932 - يىلى قۇمۇل دېھقانلار قوزغىلىڭىنى باشقۇرۇشقا قاتناشقان ھەربىي ئەمەلدارلار.

www.uyghurkitap.com

هەيۋە تىكلەشنى ئويلايتتى. بۇ ھەقىقەتكە يېتىش ئۈچۈن، زۆرۈر تېپىلغاندا، تېررورلۇق يۇرگۈزۈپ بوغۇزغىچە قان كېچىلەيدىغان، زۆرۈر تېپىلغاندا، ئوت قويۇپ، شەھەرلەرنى، يېزا - قىشلاقلارنى كۆلگە ئايلاندۇرۇپ خانۋەيران قىلالايدىغان، زۆرۈر تېپىلغاندا، ھىيلە-نەيرەڭ ئىشلىتىپ تىنچلىق كەپتەرلىرى ئۈچۈرالايدىغان سەھرىلىك ماھارەتلىرىنى ئىشقا سېلىش توغرىسىدا پىلان قىلاتتى.

ئۇ، ئارىلاپ خەرىتىگە قاراپ تۇرۇپ قالاتتى، قوشۇنلار ئورۇنلاشقان جايلارنى كۆزدىن كەچۈرۈپ ئۇلارنىڭ ئوت كۈچى، كوماندىرلارنىڭ قابىلىيىتى، ئارقا سەپ تەمىناتى قاتارلىق بىر تۇتاش ئىشلارنى مۇھاكىمە قىلاتتى. زەمبىرەكچى قىسىم ۋە تۆمۈر كوۋكا قاتارلىقلاردىن قانداق پايدىلىنىش، روللىنى قانداق جارى قىلىش مەسىلىلىرىنىمۇ ئويلىناتتى. ئۇنىڭ ھازىرقى كاللىسى ئىلگىرىكى ھەرقانداق ۋاقىتتىكىدىن چېچەن ۋە سەزگۈر ئىدى، ئىلگىرىكى باش قوماندان جۇرۇيچېڭ، لۇ شاۋزۇ، جاڭ پېيياۋەن (جاڭ زىخېڭ) قاتارلىقلارغا مەسلىھەتچى بولغان ۋاقىتتىكىدەك پاسسىپ بولماستىن، بەلكى جەڭ ئاكتىپ ئىدى.

ئۇ بىردىنلا خەرىتىدىن قايرىلىپ يەنە مېڭىشقا باشلىدى. ئۇ ئەمدى قۇمۇل ۋەزىيىتىنى مۇھاكىمە قىلاتتى. شۇ كۈنلەردە ما جۈڭيىڭنىڭ كونا ئۇۋۇسىغا قايتىپ كەتكىلى بىرەر يىل بولۇپ قالغانىدى. قۇمۇل تاغلىرىدا بولسا، خوجىنىيازھاجى قوماندانلىقىدىكى بىرەر مىڭ كىشىلىك قوزغىلاڭچىلارلا قالغان بولسىمۇ، لېكىن بۇ كۈچ شەرقىي تاغ ۋە غەربىي تاغ دەپ ئىككى چوڭ بۆلەككە بۆلۈنگەن، شۇنىڭدەك ھەر بىر تاغ يەنە بىرقانچە كىچىك بۆلەكلەرگە بۆلۈنگەن بولۇپ، ئومۇمەن قوزغىلاڭچىلارنىڭ كۈچى بىر يەردە بولماستىن تارقاقلاشقانىدى. ئۇلارنىڭ مۇنداق تارقاق بولۇشى شېڭ شىسەي ئۈچۈن پايدىلىق شارائىت يارىتىپ بېرەتتى. ئەگەر 8000 كىشىلىك مۇنتىزىم قوشۇن بىلەن

ھۇجۇم قوزغايدىغان بولسا، ئوكۇشلۇق بولۇشى مۇقەررەر ئىدى. بۇ پايدىلىق شارائىتنى مۇھاكىمە قىلىپ مۇقىملاشتۇرغان شېك شىمەينىك خىيالى قانداقتۇر چاقماق تېزلىكىدە ھۇجۇم قوزغاش، دولقۇنسىمان ئارقىمۇ ئارقا زەربە بېرىشتىن ئىبارەت بىر يۇرۇش كۆزلۈك ھۇجۇم پىلانىغا تاقالغانىدى. ئۇنىڭ مېڭىشى بىر-دىنلا تېزلىشىپ ھەربكىتى جىددىيلەشتى. ئۇ خۇددى بۆزچىنىڭ موكىسىدەك ئۇياقتىن - بۇياققا تېز بېرىپ، تېز قايتاتتى. ھەر قېتىم بۇرۇلۇپ ئارقىغا قايتقاندا، ئۇنىڭ ئۆزۈن ئۆستۇروپ ئار-قىغا قايرىغان، خۇددى قاۋانىڭ يايلىسىدەك يىرىك چاچلىرى شامالغا ئېسىپ قويغان داسمالدەك سىلكىنەتتى. بۇ قېتىم ئۇ ئۇستەلنىڭ ئۇدۇلىغا كەلگەندە بىردىنلا توختىدى - دە، قوڭغۇ-راق باستى. قوڭغۇراق ئاۋازى توختاش بىلەن تەڭلا تاشقىرىدىن مەھرەملەردىن بىرىنىڭ رۇخسەت تىلىگەن ئاۋازى ئاڭلاندى:

— رۇخسەتمۇ؟

— كىر!

مەھرەم كىرىپ ئىككى پۇتىنى جۈپلەپ چاس بەرگەندىن كېيىن بۇيرۇق كۈتتى.

— بۇيرۇق! — دېدى باش قوماندان جىددىي قىياپەتتە. — باتالىيوندىن يۇقىرى قوماندانلارغا ئۇقتۇرۇش قىلىنسۇن. ئەتە ئەتىگەن سائەت سەككىزدە شتابتا مەجلىس ئېچىلىدۇ!...

ئەتىسى شتاب مەجلىسخانىسى كوماندىرلار بىلەن تولغانىدى. باش قوماندان شېك شىمەي ۋەزىيەتنى تەھلىل قىلىپ سۆزلەۋاتاتتى.

— قاراڭلار! — دېدى ئۇ قولىدىكى تاياقچىنى تامدىكى ھەربىي خەرىتىگە قوندۇرۇپ، — قوزغىلاڭچىلار شەرقىي تاغ ۋە غەربىي تاغ دەپ ئىككى چوڭ بۆلەككە بۆلۈنگەن. ھەر بىر تاغ يەنە بىرقانچە پارچە بۆلۈكلەرگە بۆلۈنىدۇ. ئۇلار تارقاق ھەم رەتسىز بولسىمۇ، شەرقىي تاغدىكىلەر يولۇاسقا، غەربىي تاغدىكى-لەر خوجىنىيازغا مەركەزلىشىدۇ. بىز ئەمدى ئۆردەك كاۋېپنى

پارچلاپ يېمەكچىمىز. ئالدى بىلەن قاناتنى بىر يۈت بىلەن قوشۇپ يەيمىز، قالغان قىسمىغا تەگمەيمىز. بۇ دېگىنىمىز خوجە نىيازغا تەگمەستىن، يولۇاسنى بىر تەرەپ قىلىۋېتىش دېگەن سۆز. يولۇاس قۇۋ ھەم قورقۇنچاق. بۇ ۋەزىپە جاك يۈشۇ بريگادىسىغا تاپشۇرۇلدۇ. غەلبە قىلغان قوماندان بىلەن كۆرۈشۈشنى خالىمايمەن!

— ئورۇنداشقا ۋەدە بېرىمەن! — دېدى جاك يۈشۇ چاس بېرىپ.

— فۇ چۈەن بريگادىسى غەربىي تاغنى داۋاملىق مۇھاسىرە قىلىدۇ. ئۇ يەردىكى قوزغىلاڭچىلارنى ئۇرۇكۋاتۋاتقىنىڭ ئىككى كان قەدەر بىخۇدلاشتۇرۇش كېرەك. خوجىنىياز ھەم قۇۋ، ھەم باتۇر، ئۇنى بىر تەرەپ قىلىۋېتىش ئاسانغا توختىمايدۇ. مەن خوجىنىيازنىڭ قوزغىغان ئىشىغا ھېسداشلىق قىلمەن، ئىتتىپاقلىشىپ بىللە خىزمەت ئىشلەشنى خالايمەن، مۇشۇ ئاساستا ۋەكىل ئەۋەتىپ سۆھبەتلىشىپ كۆرۈش كېرەك! — ئۇ بۇ سۆزلەرنى قىلىۋاتقاندا چىرايىغا قانداقتۇر بىر خىل ياسما تۈس بېرىپ كۆچىلىككە قاراپ قويدى. ئۇنىڭ بۇ خىل قارىشىدىن كۆڭچىقلاتمىسىمۇ يالغان سۆزنى راستتەك قىلىپ سۆزلەۋاتقانلىقى چىقىپ تۇراتتى... — ۋەزىپە ئۈچۈن! — دېدى ئۇ چىرايىغا يېڭىباش تىن جىددى تۈس بېرىپ، — جاپا - مۇشەققەتكە چىداپ ھەممە سەپلەر بويىچە ئىلگىرىلەشكە رۇخسەت، چېكىنىشكە يول قويۇلمايدۇ. قوزغىلاڭچىلارنى بىرنەمۇ قويماي يوق قىلىمغۇچە توختىماسلىق كېرەك...

پىلان بويىچە، شەرقىي تاغقا بولغان ھۇجۇم 1932 - يىل 10 - ئاينىڭ باشلىرىدا باشلاندى. جاك يۈشۇ بريگادىسىدىكى ئوچ پولك ئەسكەر ئۆزئارا زىچ ماسلىشىپ چاقماق تېزلىكىدە ھۇجۇم ئۇرۇشى قوزغىدى. شەرقىي تاغ قوزغىلاڭچىلىرى دۈشمەن

نىڭ زور تۇركۈمدىكى مۇنتىزىم قوشۇنلىرىغا قارشى تۇرۇپ چوڭ - كىچىك 30 قېتىمدىن ئارتۇق جەڭ قىلغان بولسىمۇ، قىسمەن ئوكۇشسىزلىقلارغا ئۇچراپ، تاغ ئىچىگە ئىچكىرىلەپ چېكىنىشكە مەجبۇر بولدى. ئومۇمەن بۇ ئۇرۇشتا ھۆكۈمەت ئەسكەرلىرى ئۇستۇن كېلىپ ئالغا ئىلگىرىلىگەن، قوزغىلاڭچىلار تاغ ئىچىگە چېكىنگەن بىر ۋەزىيەت شەكىللەنگەنىدى. قوزغىلاڭچىلار ئەڭ ئاخىردا باغداشقا چېكىنگەن بولسىمۇ، لېكىن ھۆكۈمەت ئەسكىرىنىڭ ئىزچىل قوغلىشى ئارقىسىدا ئۇ يەردىمۇ تۇرالماي، يول ۋاسىتىڭ باشلامچىلىقىدا شىنجاڭ چېگرىسىدىن چېقىپ گەنسۇ تەۋەسىگە ئۆتۈپ كەتتى.

بىرىنچى قەدەمنى ئوكۇشلۇق باسقان شېڭ شىسەي 12-ئاينىڭ باشلىرىدا 2 - قېتىملىق قىشلىق ھۇجۇم قوزغىدى. بۇ ھۇجۇم پىلان بويىچە غەربىي تاغدىكى خوجىنىياز ھاجىغا قارىتىلغانىدى. ھۆكۈمەت تەرەپ ئۇ چۇەن ۋە ياڭ جىڭجۇڭ بىرىگادىلىرىنى زىچ ماسلاشتۇرۇپ، ئون باراۋەر ئۇستۇن كۈچ بىلەن تەرەپ - تەرەپتىن ھۇجۇم قوزغىدى. قوزغىلاڭچىلار، دۇشمەننىڭ ھۇجۇمىغا قارىتا مۇناسىپ ھالدا قارشىلىق كۆرسىتەتتى، لېكىن ئۇلار ئوق - دورىنىڭ ئازلاپ كېتىۋاتقانلىقى ۋەجىدىن، بىر تەرەپتىن ئۇرۇش قىلىپ بىر تەرەپتىن چېكىنىش تاكتىكىسى قوللىنىشقا مەجبۇر بولغانىدى.

— شورى قۇرۇغۇرلار، سوۋىدىشىپ يېقىنلاپلا كېلىۋاتىدۇ، — دېدى ئۇزۇن بويلۇق، ئۇچلۇق ساقال كەلگەن مسرول ئىسمىلىك بىر پالۋان، بۇ كىشى خوجىنىياز ھاجى بىلەن كېچە - كۈندۈز بىللە يۈرىدىغان يۈرەكلىك ئادەم ئىدى.

— لوموديلارنىڭ ئوق يېگۈسى كەلگەندۇر! — دېدى خوجىنىياز ھاجى ئۇنىڭ سۆزىگە جاۋاب بېرىپ، ئاندىن ئاتنىڭ تىزگىنىنى تارتىپ توختىدى. ئۇلار ئانچە ئېگىز بولمىغان تاش داۋان ئۈستىدە ئىدى. داۋانغا يېتىپ چىقمىغانلار داۋاملىق چە-

قىۋاتاتتى. خوجىنىياز ھاجى ئاتنىڭ بېشىنى قايرىپ داۋان تا-
تىدىكى ئېقىنغا دۇربۇن سالدى. قۇمدەك تولا دۇشمەن ئەسكەر-
لىرى خۇددى چۈمۈلىدەك بىرىنىڭ ئارقىدىن بىرى قاتارلىشىپ
كېلىۋاتاتتى.

— بۈ يەردە 20 چە ئادەم قالسۇن، قالغانلار كېتىۋەر-
سۇن! — دېدى ئۇ دۇربۇننى كۆزىدىن چۈشۈرۈپ ۋە شۇئانلا
ئۆزى ئاتتىن چۈشتى.

خوجىنىياز ھاجى بىلەن بىللە يۈرىدىغان 80 نەچچە ئات-
لىق مۇھاپىزەتچىلەر ئىچىدىن 20 ئادەم داۋان ئۈستىدە قالدى.
قالغانلار توختىماستىن كېتىۋەردى. ئىۋزۇق - تۇلۇك ۋە قورال-
ياراغلارنى ئېلىپ ماڭغۇچى قىسىملار ۋە باشقا قوشۇنلار ئالدى-
دا كەتكەنىدى. خوجىنىياز ھاجى تەيەممۇم قىلىپ پېشىن ئوقۇ-
دى. ئۇ كىشى ھەرقانداق ۋاقىتتا نامازنى تەرك قىلمايتتى.
ئاڭغىچە قالغان ئادەملەر ئاتلىرىنى جايلاشتۇرغاندىن كېيىن،
ئۆزلىرى مۇۋاپىق جايلارغا ئورۇنلىشىپ دۇشمەنلىكى داۋانغا چە-
قىشىنى كۈتۈشتى.

بۇ ئادەملەرنىڭ ھەر بىرى 400 - 500 مېتر ئارىلىقتا
كۆزىگە ئىلىنغان ھەرقانداق نەرسىنى زايە قىلماستىن ئېتىپ
تاشلىيالايدىغان خىل مەرگەنلەر ئىدى. ئۇلارغا ئوق زايە قىل-
ماڭلار دەپ ئاگاھلاندۇرۇش كەتمەيتتى. دۇشمەن قوشۇنى بار-
غانسېرى يېقىنلاشماقتا. ئۇلار ئاتلىق ۋە پىيادە بولۇپ ئارىلاش-
ما ھالەتتە داۋانغا يامىشماقتا ئىدى. داۋان يولى تەخمىنەن 300
مېتردەك كېلەتتى. نامازنى ئوقۇپ بولۇپ ھاجى داۋانغا يا-
قىن چىقىۋاتقان دۇشمەنلەرگە مەنىستمىگەن بىر قىياپەتتە نە-
زەر تاشلاپ:

— ئاشۇ ئاق تاشتىن ئۆتمىگۈچە ھېچكىم ئوق چىقارمىسۇن! —
دېدى ئۇ 25 مېترچە تۆۋەندە چوقچىيىپ تۇرغان يېرىم ئۆي-
دەك چوڭلۇقتىكى ئاق تاشنى قولى بىلەن كۆرسىتىپ، ئاندىن

ئۆزىمۇ ئەپچىل بىر يەردىن ئورۇن ئالدى. دۇشمەنلەر داۋانغا ئۆرلەپ چىقماقتا، تاكى ئۇلار مۆلچەر قىلىنغان دائىرە ئىچىگە كىرگەنىدىلا، خوجىنىياز ھاجى «ئات» دەپ بۇيرۇق قىلدى. مەرگەنلەر تاراسلىتىپ ئېتىپ كۆزنى يۇمۇپ - ئېچىش ئارىلىقىدا 20 - 30 دەك دۇشمەننى يەر چىشلەتتى. دۇشمەن سېپى بۇزۇلدى. ئارقا سەپ قالايمىقانلاشتى. ئېقىن ئىچىدە كېلىۋاتقان دۇشمەنلەر تەرەپ - تەرەپتىن كاناي چېلىپ ئالغا ئىلگىرىلەشكە قومانداۋلىرى ئۇلار كانايغا ماسلىشىپ «شا...شا...» دەپ داۋانغا ئۆزىنى ئۇراتتى. تاغلىقلار كۆزىگە ئىلىنغانلىنى تېرىپ سالاتتى.

جەڭ قىزىپ كەتكەندە خوجىنىياز ھاجى ئۆزىنى تۇتۇۋالالمايتتى. ئۇنىڭ بۇ مەجەزىنى قول ئاستىدىكىلەر بىلەتتى. بۇ قېتىمۇ ئۇ ئۆزىنى ئۇنتۇغان ھالدا داۋانىدىن پەسلەپ ھېلىقى ئاق تاش تۆۋىگە چۈشۈۋالدى - دە، تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ ئېتىشقا باشلىدى. مىرول ئوق سېلىپ ئۇلگۈرەتتى. ئۇ مىلتىقىغا بەش تال ئوقنى سېلىپ تەييار قىلغۇچە خوجىنىياز ھاجى قولىدىكى مىلتىقىنىڭ بەش تال ئوقىنى ئېتىپ تۈگىتەتتى. ئۇنىڭ ئوقى بىر تالمۇ زايە كەتمەيتتى. قىزىپ كېتىپ: «ھە، ھە چاپسان بول» دەپ مىرولنى ئالدىرىتىپ ئېتىشنى داۋام قىلاتتى. يېرىم سائەتچە داۋام قىلغان بۇ جەڭ ئىنتايىن شىددەتلىك بولدى. دۇشمەن مىلتىق ۋە پىلىموتلاردىن ئۇزلۇكسىز ئوق ئېتىپ تاغ ئىچىنى خۇددى پوجاڭزا ئاتقاندەك جارانلىتىۋەتكەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ ئاتقان ئوقى تاشقا تېگەتتى. تاغلىقلارنىڭ ئاتقان ئوقى باشقا تېگىپ، دۇشمەننىڭ 100گە يېقىن ئادىمىنى نابۇت قىلدى. دۇشمەن سېپى قالايمىقانلاشتى. ھولۇقىقان دۇشمەن چېكىنىشكە مەجبۇر بولدى...

لېكىن دۇشمەن بۇنىڭ بىلەن توختاپ قالغىنى يوق. ئۇلار ئىز بېسىپ قوغلاپ كېلەتتى. تاغلىقلار ئەپچىل جايلاردا دۇشمەننى توسۇپ، ئاشۇ تەقلىدتە زەربە بېرىپ، يەنە بىر تەرەپ-

تمن چېكىنەتتى. ئۇلارنىڭ يولى قارلىق تاغقا يەتكەندىلا تۈرۈ-
لۇپ قالدى. ئالدىن يۈرگەن قىسىملار مۇز تاغقا يەتكەندە، تاغ
ئېنەكلىرىدىكى غىلتاك مۇزلاردىن ئات - ئۇلاغلارنى ئۆتكۈزۈش
ئىمكانىيىتى بولمىغانلىقتىن ئۇلار ئىككى ئادەم ئەۋەتىپ خوجە
نىياز ھاجىغا ئەھۋال ئىنكاس قىلغانىدى. دۇشمەن ھامان قىس-
تاپ كەلمەكتە. قانداق قىلىش كېرەك! بۇ ئەھمىيەتلىك قىينچىلىق
خۇددى مۇز تاغقا ئوخشاش ھەممە ئادەمنىڭ بېشىنى
قاتۇرغانىدى.

— قانداق قىلىمىز؟ — دېدى مىرول بېشى قاتقان ھالدا.

خوجىنىياز ھاجى ئانچە ئويلىنىپ تۇرمايلا:

— ئاق بايراق چىقىرىڭلار! — دېدى بۇيرۇق قىلىپ.

بۇيرۇقنى ئاڭلىغان تاغلىقلار غۇدۇراپ ئاق بايراق چى-
قىرىشقا نارازى بولۇشتى، لېكىن ھەممەيلەن ھاجىنىڭ مىجەزى
چۈس ئىكەنلىكىنى بىلگەچكە، ھېچكىمۇ ئاشكارا قارشى چىقىشقا
جۈرئەت قىلالمايتتى. خوجىنىياز ھاجى باشقىلارنىڭ پىكرى تۈ-
غۇلۇۋاتقانلىقىنى بىلىپ، چۈشكەن بۇيرۇقنى كۆچەيتىش ئارقىلىق
ھەممىنى بېسىپ تاشلىماقچى بولدى - دە:

— مىرول، ئۆزۈڭ بېرىپ ئاق بايراق چىقار! — دەپ
ۋارقىرىدى.

مىرول گەپ قىلماستىن، دۇشمەننى توسۇپ تۇرۇۋاتقان
بىرنەچچى سەپكە بېرىپ بايراق چىقاردى.

خوجىنىياز ھاجى خەۋەر ئەكەلگەن ئىككى ئادەمگە
بۇرۇلۇپ:

— قۇربانىنىياز دورغىغا ئېيتىڭلار، مۇزنى چاپتۇرۇپ
ئۇلاغ ماڭغۇدەك يول ئاچسۇن، يامان يەرلەرگە كىگىز سېلىپ
ئۆتكۈزسۇن! — دېدى.

ئاق بايراق چىقىرىپ دۇشمەن بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزۈش
تاكتىكىسىنى قوللىنىپ، قولغا كەلتۈرگەن ۋاقىت ئىچىدە قوز-

غىلاڭچىلار مۇز تاغىدىن سالامەت ئۆتۈپ تاشقى موڭغۇلىيە چېگرىسى تەرەپكە كەتكەنىدى.

2

1932 - يىلى 12 - ئاينىڭ 27 - كۈنى پىچان شەھىرىدە باشقىچە تاڭ ئاتتى.

بامداتقا ئەزان چىقىشتىن ئىلگىرى ئارقىمۇ ئارقا ئىككى پاي ئوق ئېتىلدى. ئوق ئاۋازى سەھەرلىكتىكى تىنىق ھاۋادا دەھشەتلىك شارقىراپ پۈتۈن شەھەرنى زىلزىلىگە كەلتۈرۈپ ئاھ-لىلەرنى ئويغاتقانىدى. ھەممە ئادەم چۆچۈپ ئەتراپقا قۇلاق سا-لاتتى. ئارىدىن بەش مىنۇتچە ۋاقىت ئۆتكەندە، ئوق ئېتىش يەنە باشلانىدى. بۇ قېتىم ئېتىلغان ئوق خۇددى يوغان قازانىدا قوماچ قورۇغاندەك پاراسلاپ ئۆزۈن داۋام قىلدى، چۆچۈپ ئويغانغان خەلق ئەمدى قورقۇشقا باشلىدى: «ياڭاللا، نېمە بالا بولدى، ئۇرۇش بۇ يەرگە كېلىپ قالغانمۇ؟» ھەممە ئادەمنىڭ خىيالىدىن بۇ مەجۇل سوئاللار ئۆتەتتى. ئەمما ھېچكىم جاۋاب تاپالمىغان ئەھۋال ئاستىدا تېگىرقاپ بىر - بىرىگە قارىشىپ قويياتتى. ئېتىشىش داۋام قىلماقتا. ئوق ئاۋازى بارغانسېرى قو-يۇقلىشىپ قازان قاينىغاندەك ۋاراقلىماقتا. تاڭ سۈزۈلۈشكە باش-لىدى. قانداقتۇر بىر جايلاردا ئات تۇياقلىرىنىڭ تاراقلىغان تاۋۇشلىرى، قانداقتۇر ئادەملەرنىڭ ۋاراڭ - چۇرۇڭ سۆزەنلىرى ئاڭلانماقتا. بىر ئاتلىق كىشى ئېتىنى چاپتۇرغان پېتى مەھەللە ئىچىگە كىرىپ: «قۇمۇلدىن خوجىنىيازھاجى چىقتى، مۇسۇلمان بولساڭلار جەڭگە تەييار بولۇڭلار!» — دەپ توختىماي ۋاقىراپ ئۆتۈپ كەتتى. ئۇ كىشى باشقا مەھەللىلەردىمۇ شۇنداق جار سالغانىدى.

«ھە... خوجىنىيازھاجى چىقىپتۇ - دە! زالىملاردىن ئەمدى

قۇتۇلغۇدەكمىز!» شۇ ئەتىسى ھەممە ئادەمنىڭ يۈرىكىدە كۆكلى يوردىغان، ۋۇجۇدىغا قانداقتۇر كۈچ - قۇۋۋەت تولدۇغان دەك بولۇپ كوچىغا چىقىشتى، بىرى ئىككى، ئىككىسى تۆت بولۇپ ئىختىيارسىز ھالدا سوقۇش بولۇۋاتقان تەرەپكە قاراپ كېتىشتى.

پارقىراپ كۈن چىقتى. سوقۇش بولۇۋاتقان يەرگە مىڭلىغان ئادەملەر توپلانغانىدى. ھەممە ئادەم خوجىنىيازھاجىنى كۆرمىسە دەپ تەلمۈرەتتى... بىر - بىرىدىن سۆزلۈشتە قىلاتتى، ئىزدىشەتتى. ئەمما ئارىدىن ئۇزۇن ئۆتمەيلا مەسىلە ئايدىڭلاشقانىدى.

— خوجىنىيازھاجى ئۆزى چىقماپتۇ، ئۆزى ئورنىدا تۆمۈر بوتۇك بىلەن ما شىمىكنى ئەۋەتىپتۇ!...

دەرۋەقە شۇ كېچىسى ما شىمىك بىلەن تۆمۈر بوتۇك ئىككىسى 50 ئاتلىقچە ئادەم بىلەن پىچانغا يېتىپ كېلىپ شەھەرگە ھۇجۇم باشلىغانىدى. ئۇلار خوجىنىيازھاجى قوشۇننى باشلاپ قارلىق تاغقا چىكىنىپ كېتىۋاتقان ۋاقىتتا، يول ئۈستىدە قوشۇندىن ئايرىلىپ تاغ ئىچى بىلەن پىچانغا چىققان، ئۆزىنى «خوجىنىيازھاجى ئەۋەتتى» دەپ تونۇشتۇرۇش ئارقىلىق خەلقنىڭ ھېمايىسىگە ئىگە بولۇپ، شۇ ئەتىسى سەھەرلىكتە ھۇجۇم قوزغىغانىدى. ئۇرۇش داۋام قىلماقتا، شەھەر ئىچىدە تۇرۇشلۇق بىر پولك پىيادە ئەسكەر بىلەن بىر باتالىيون ئاتلىق ئاق رۇس ئەسكەرلىرى دەرۋازىلارنى چىڭ تاقاپ ئۆزىنى مۇداپىئە قىلماقتا ئىدى...

«پىچانغا خوجىنىيازھاجى چىقىپتۇ!» بۇ يارقىن خەۋەر چاقماق تېزلىكىدە قاراغوجا - ئاستانە، تۇرپان - توقسۇنغىچە يەتكەنىدى. ئالدى بىلەن ئاستانە خەلقى قوزغىلاڭ كۆتۈردى. بۇنىڭ ئارقىدىنلا توقسۇنلۇقلار قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ توقسۇننى ئىشغال قىلغانىدىن كېيىن، قاراشەھەر، كورلا تەرەپكە قاراپ ھەرىكەتلەنىدى. شۇنداق قىلىپ 1932 - يىلىنىڭ ئاخىرى 1933 -

يىلنىڭ بېشى بولۇپ بىر ئايغا يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدە، پىچان تۇرپان، تۇقسۇن ناھىيىلىرى بىر تۇتاش قوزغىلاڭ رايونىغا ئايلاندى.

بۇ ئەھۋالدىن خەۋەر تاپقان جىن شۇرېن قۇمۇلدا تۇرۇۋاتقان باش قوماندان شېڭ شىسەيگە، ئۇچ ناھىيىدىكى قوزغىلاڭنى جىددىي باستۇرۇش توغرىسىدا بۇيرۇق ئەۋەتىدۇ. بۇ بۇيرۇق شېڭ شىسەينىڭ شۇ كۈنلەردىكى مۇددىئاسىغا دەل كەلگەنىدى. چۈنكى ئۇ، قۇمۇل قوزغىلاڭچىلىرىنىڭ بىر قىسمىنى گېنېرال، بىر قىسمىنى تاشقى موڭغۇلىيە تەرەپكە ئۆتكۈزۈۋېتىش، ئەمدى ئۇلار باش كۆتۈرۈپ چىقالمايدۇ. كېيىنكى قەدەمدە ئۇرۇمچىگە قايتىپ بېرىپ ھاكىمىيەتنى قولغا ئېلىشىم كېرەك، دەپ ئويلاۋاتاتتى. شۇ ئىڭ ئۈچۈن ئۇ، قىرغىنچىلىق بىلەن داڭ چىقارغان شۈن فايۇ بىرىگادىسىنى پىچانغا ئالدىن يولغا سالدى. بۇ قوشۇن چاقماق تېزلىكىدە كېچە - كۈندۈزلەپ مېڭىپ پىچانغا كېلىپلا، ما شىمىڭنىڭ ئارقا تەرىپىدىن ھۇجۇم قىلىپ، ئۇنى مەغلۇپ قىلدى. تۆمۈر بوتۇڭ شۇ ئۇرۇشتا ئۆلدى. ما شىمىڭ قېچىپ دىغايغا① بېرىۋالدى. شۈن فايۇ قوشۇنى شەھەرنى ساقلاپ تۇرغان ھۆكۈمەت ئەسكەرلىرى بىلەن بىرلىشىپ پىچان ناھىيىسىدە ئۇچ كۈن چاپ - چاپ قىلدى②.

ما شىمىڭنى قوغلىشىپ كېتىۋاتقان ئىلى رۇس ئەسكەرلىرى مۇرتۇققا كەلگەندە «پىچاننا خوجىنىيازھاجى چىقىپتۇ» دەپ ئاڭلاپ كېتىۋاتقان 70 - 80 ئاتلىق توقسۇنلۇق پۇقرالارغا دۇچ كەلدى ۋە ئۇلارنىڭ قورالسىزلىقىنى كۆرۈپ، ئۇلارنى پۈتۈنلەي قىرىپ تاشلىدى.③

---

① دىغاي- تۇرپاننىڭ شەرقىي جەنۇبىغا توغرا كېلىدىغان چەتتىكى بىر رايون.

② ناردىنى مەلۇماتلارغا قارىغاندا، شۈن فايۇ پىچاندا بۇرگۈزگەن قىرغىندا ئۆلگەنلەر 3000 — 4000 غا يېتىدۇ.

③ تۇقسۇنلۇقلار ھازىرغىچە يىلدا بىر قېتىم مۇرتۇققا كېلىپ ئاتا - بوۋىلىرىنىڭ تۇپىسىغا دۇئا قىلىدۇ.

www.uyghurkitap.com

دەل شۇ كۈنلەردە تۈرپاندا تۈرۈشلۈق مالۇيچاڭ (مادا، خەنزۇ) ئاستانىدىكى قوزغىلاڭچىلارنى باستۇرۇش ئۈچۈن ئەسكەر ئەۋەتكەنىدى. بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان ئاستانە قوزغىلاڭچىلىرى ئۆزئارا مەسلىھەتلىشىپ جازا قوشۇنىغا قارشى تۈرۈش قارارىغا كېلىشتى. بۇ مەسلىھەتتە ھەمدۇللا ئاخۇنۇم، مەخسۇت مۇھەممەتى، مەخمۇت مۇھتى، سەيىت ھاجى، نەمەت خەلىپەت قاتارلىق كىشىلەر بار ئىدى. ئۇلار جازا قوشۇنىغا قارشى تۇرماسلىق ئۆزدەمزنى ئۆلۈمگە تۈتۈپ بېرىش بىلەن باراۋەر دېگەن تونۇشقا كەلگەنىدى. ھەمدۇللا ئاخۇنۇم يۇرت خەلقىنى جەڭگە ئاتلىنىشقا سەپەرۋەر قىلىپ دۇئا بەردى. شۇنىڭ بىلەن پۈتۈن ئاستانە خەلقى ئۆز بېشىغا كېلىۋاتقان جازا قوشۇنىغا قارشى كۈرەش قىلىشقا تەييارلاندى. مەخمۇت مۇھتى ۋە سەمەت ھاجىلار قولىدا قورالى بار بىر تۈركۈم پىدائىيلارنى ئۈيۈشتۇرۇپ بازارنىڭ ئىككى بېشىغا ئورۇنلاشتى. قورالى يوق پۇقرالارمۇ قوللىرىغا ئارا - كەتمەن ئېلىپ ئىشكىلىرىنى مەھكەم تاقاپ ئۆگزىلەرگە يوشۇرۇندى.

چۈشكە يېقىن بىر ۋاقىتتا، ئاتلىق - پىيادە بولۇپ 100 گە يېقىن ئادەمدىن تەشكىللەنگەن جازا قوشۇنى ھەيۋەت بىلەن يېتىپ كەلدى. ئۇلار بازار بېشىغا كېلىپلا، ئاسمانغا قاراتىپ 10 ـ 20 پاي ئوق ئېتىۋەتكەندىن كېيىن، ئاندىن بازار ئىچىگە كىرىپ كەلدى. ئۇلارنىڭ ئالدى - ئارقى بازار كوچىسىغا كىرىپ بولغاندىن كېيىن، بىردىنلا ھوجۇم باشلاندى. پىدائىيلار دۈشمەنلىرىنىڭ ئالدى - ئارقىدىن ئېتىپ، كۆزنى يۇمۇپ - ئېچىش ئارىلىقىدا نۇرغۇن دۈشمەننى يەر چىشلەتتى. ئۆگزىلەرگە يوشۇرۇنغان خەلق چالما - كېسەكلەرنى ئېتىپ، دۈشمەن ئەسكەرلىرىنى زەخمىلەندۈردى ۋە قايمۇقتۇرۇپ ئالاقزادە قىلىۋەتتى، گاڭگىراپ قالغان دۈشمەن نېمە قىلىشىنى بىلمەي پىتىراپ قېچىشقا ئۇرۇندى. قۇتۇلۇش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئۇلار خالتىغا سولىنىپ قالغانىدى.

خەلق بىر چۇقان بىلەن، تاياق ـ توقماق، ئارا ـ گۈرجەكلىرىنى كۆتۈرۈپ چىقىپ ئۇر كالتەك، سوق كالتەك قىلىپ دۈشمەن ئەسكەرلىرىنى پۈتۈنلەي ھالاك قىلدى. ئۇلاردىن پەقەت ئىككى ئەسكەرلا ئاتلىق قېچىپ قۇتۇلدى.

بۇ قېتىمقى غەلىبە ئارقىلىق 100 تالدىن ئارتۇق قورالغا ئىگە بولغان قوزغىلاڭچى ئامما كۆزگە كۆرۈنگۈدەك كۈچلۈك قوشۇن بولۇپ قالغانىدى. ئاستانە قوزغىلاڭچىلىرىنىڭ بۇ شانلىق غەلىبىسى ئەتراپتىكى يېزا ـ كەنتلەرنى لەرزىگە كەلتۈرۈۋەتتى. قاراغوجا، لۈكچۈن، ياڭخېي، مۇرتۇق ۋە باشقا كەنتلەرنىڭ خەلقى گويا قومۇرۇلۇپ كەتكەندەك تۇركۈم ـ تۇركۈملەپ كېلىپ ئۇلارغا قوشۇلۇشقا باشلىدى. قوزغىلاڭچى قوشۇن، كىشىنى ھەيران قالدۇرغۇدەك دەرىجىدە ناھايىتى تېز كۆپەيىپ، ئادەم سانى 1000 ـ 2000 غا يەتتى.

ئۇيغۇر كتاب تورىكتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى تارقىسى

يىگىرمە ئالتىنچى باب

1

زور گەۋدىلىك تۆەۋرجىساھاجى تۆگىدەك چوڭ - چوڭ قەدەم تاشلاپ چوڭ دەرۋازىدىن كىرىپ كەلگەندە، ئۇنى ئىچىدە ئولتۇرغانلار ئەينەك دېرىزىدىن كۆرۈپ، ئەزەلدىن مۇنداق ئالدىراپ ماڭمايدىغان بۇ ئادەمنىڭ بۈگۈن ئالدىراپ كىرىپ كېلىشىدە چوقۇم بىر گەپ بار دەپ تۇرۇشىغا، ئۇ ئادەم مېھمانخانا ئىشىكىنى جالاقلىقدە ئېچىپ خۇش خەۋەر يەتكۈزدى:

— ئۇكىلىرىم، خۇش خەۋەر، مالۋىجاڭ ئەۋەتكەن ئادەمدىن ئاران ئىككى چېرىك قۇتۇلۇپ كەپتۇ. قالغانلىرىنى ئاستانىلىقلەر تولۇق يوقىتىپ، قورال - ياراغلىرىنى تارتىۋاپتۇ!...

— باركاللا! باركاللا!...

مېھمانخانىدا ئولتۇرغان ھېسامىدىن زۇپەر، ئابدۇخالىق ئۇيغۇر، لېتىپ ئەپەندى قاتارلىق كىشىلەر تەرەپ - تەرەپتىن باركاللا ئېيتىپ تەنتەنە قىلىشتى.

ئۇنى ئىچىنى غەلىبە تەنتەنىسى — خۇشاللىق كەيپىياتى قاپلىغانىدى. ھەممە ئادەمنىڭ چىرايى ئېچىلغان، ھاياجاندىن قىزارغان يۈزلىرى غەلىبە نۇرىدىن يالتىراپ كەتكەنىدى.

— ئەمدى قانداق قىلىش كېرەك؟

— مېنىڭچە ئۇلارنى تۇرپانغا تەكلىپ قىلمىسىمىز كېرەك! — دېدى ھېسامىدىن زۇپەر كۆپچىلىككە قاراپ، — ۋاقتىدا خەۋەر قىلمىساق ئۇلار پىچان تەرەپكە كېتىپ قېلىشى مۇمكىن.

— ھازىرقى شارائىتتا پىچانغا ھۇجۇم قىلىش پايدىسىز، — ئابدۇخالىق ئۇيغۇر سۆز ئېلىپ ھېسامىدىن زۇپەرنىڭ سۆزىنى قۇۋۋەتلەپ دارام قىلدى، — پىچاندا ھازىر ھۆكۈمەت ئەسكىرى كۆپ، قۇمۇل تەرەپتىنمۇ بىر لۈي ئەسكەر كېلىپ ئۇ يەرگە جۇغلاشتى. شۇنىڭ ئۈچۈن، بىز كۈچىنى مەركەزلەشتۈرۈپ تۇرپان شەھىرىنى ئېلىشىمىز كېرەك.

— ئۇنداق بولسا، بىز بۈگۈن كېچىدىلا ئاستانە قوزغىلاڭ چىلىرىغا خەۋەر يەتكۈزەيلى.

— خەت يازايمۇ؟

— يېزىڭ! — دېدى ھېسامىدىن زۇپەر بۈيرۇق تەرىقىسىدە شائىرغا قاراپ، ئابدۇخالىق ئۇيغۇر خەت يېزىشقا كىرىشتى:

«سىزلەرنىڭ قىلغان غالىب جەڭلىرىڭىزگە، قولغا كەلتۈرگەن غەنىيەتلىرىڭىز گە بارمىكالالا... مالۇيجاڭ قانىتى ئاستىمغا چۈجىسىنى بېسىپ ياتقان مېكىيانىدەك كۈنىشەھەردە ياتتى. تۇرپان يېڭىشەھەردە ئاران بىرلىيەن ئەسكەر بار. مالۇيجاڭ بىزگە بەرگەن 30 تال قورال بىلەن خەلق ئەسكىرى تەشكىل قىلىپ شەھەر مۇداپىئەسىنى گە يارەملىشىۋاتىمىز. سىزلەر پىچانغا بارماستىن تۇرپانغا كەلسىڭىزلار. بىز شەھەر ئىچىدىن ماسلىشىپ ئاسانلا شەھەرنى قولغا ئالىمىز. ۋاقتى چۈمە يانغان كېچىسى بولسۇن. بىز كۈتىمىز! شەھەرنى ئېلىش قىيىنغا چۈشمەس، ئىنشائالالا!»

خەت يېزىلىپ بولغاندىن كېيىن، ئوتتۇرىدا ئوقۇپ ئۆتۈلدى.

— بوپتۇ، مەقسەت ئوچۇق يېزىلىپتۇ، — ھېسامىدىن زۇپەر تۆرده ئولتۇرغان تۆمۈر جىسا ھاجىغا قاراپ، — ھاجى ئاكا، بۇ خەتنى ئۆزىڭىز يەتكۈزىسىز، پۇختا ئىشەنچلىك ئادەمدىن ماڭدۇرۇڭ! بارغان ئادەم ئوچۇق جاۋاب ئەكەلسۇن! — دېدى.

— غەم قىلمىڭىزلار! — دېدى ئۇ ساقلىنى تاراشلاپ

ئولتۇرۇپ، — مۇنداق ئىشلارنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىدىغان شەخسلەر ئەزمەتلەر بار!

— بۇگۈنلا ماڭسۇن، بۈگۈن كېچە ئۇلارغا خەت تەگمىسە بولمايدۇ!

— ھازىرلا ماڭمدۇ، غەم قىلمىگىلار دېدىمغۇ، ئەتىگەن ناماز ۋاقتىغىچە جاۋابىنى كېلىدۇ! — تۆمۈرجىسا ھاجى ئورنىدىن تايىنىپ تۇردى. ئۇ ھەقىقەتەن زور گەۋدىلىك ئادەم ئىدى. ئۇ ئىككى تەرەپكە چايقىلىپ ماڭغاندا، ھەرقانداق كىشى: بۇ ئادەم ئىشىككە پاتماي قالامدىكىن! دەپ ئويلاپ قالاتتى. لېكىن ئۇ خەتنى ھازىرلا ماڭدۇرۇش ئۈچۈن، ئەپچىل بىگىنى ئىشىككە تاقاشماستىنلا چىقىپ كەتتى.

2

شەھەر قاتتىق ئۇيقۇدا ئىدى. ئاي قاراڭغۇسىدا يۇلتۇزلار چاراقلاپ يانىاتتى. يانۇار كېچىسى. قەھرىتان سوغۇق سۆڭەكتىن ئۆتەتتى. لېكىن قوزغىلاڭچى ئاممىنىڭ ۋۇجۇدىدىكى قىزغىنلىقنى ھەرقانداق ئاچچىق سوغۇقمۇ تىوسۇپ قالالمايتتى. شۇڭا، بۇ كېچە تاڭ ئېتىشتىن بۇرۇن تۈرپان يېڭىشەھەر ئەتراپىغا يېتىپ بېرىش بۇيرۇقىنى تاپشۇرۇۋالغان ئاستانە قوزغىلاڭچىلىرى قاتتىق سوغۇققا پىسەنت قىلماستىن تۈن نىسبىغىچە شەھەر ئەتراپىغا كېلىپ بولغانىدى.

بامداتقا ئەزان چىقىش بىلەن تەڭ، شەھەرگە ھۇجۇم باشلاندى. بۈنىڭدىن خەۋەر تاپمىغان ھۆكۈمەت تەرەپ قاتتىق ئۈيقۇدا ياتقان بولسىمۇ، لېكىن بۇ ئىشتىن ئاللىقاچان خەۋەر تاپقان باغرى، بۈيلۇق، يار، يەمشى، يارغول قاتارلىق شەھەر ئەتراپىي رايونلىرىدىكى ئاممىا ئۇخلىمىغانىدى. ئۇلار ئۆزلۈكىدىن پىدائىيلارنى تەشكىللەپ، تۈركۈم - تۈركۈملەپ كېلىپ قوزغىلاڭ

چى قوشۇنلارغا قوشۇلاتتى. بۇيرۇقنا بىنائەن ھېچكىم ۋاراك - چۈرۈك قىلمايتتى. توپلانغان نەچچە مىڭ ئادەم خۇددى بىر ئادەمدەك تەرتىپلىك ئىدى.

يەمشىلىك 100 دىن ئارتۇق ئاتلىق پىدائىيلارنى باشلاپ كەلگەن ئابدۇسەمى باي سالام بېرىپ ئۆزىنى مەلۇم قىلىش ئۈچۈن قوماندانلىق شتاب ئورنىغا كەلگەنىدى. ئۇ كىرىپلا ھەمدۇللا ئاخۇنۇم، مەخسۇتبايلار بىلەن كۆرۈشۈپ تاۋۇزۇلۇق بىلەن:

— ئاخۇنۇم، بىز كېچىكىپ قالدۇق، — دېدى ئارقىغا ئىنكىگە قەدەم چېكىنىپ، — بىزنىڭ يەمشى بەك تارقاق. ئادەملەرنىڭ ئالدى - كەينى يەملىپ بولغۇچە جىق ۋاقىت كەتتى.

— ھازىر كېلىپ بولدىڭىزلارمۇ؟ — دېدى ئاخۇنۇم سىلىق سوئال قويۇپ، ئاندىن ئۇنىڭغا يەر ئاستىدىن مەنالىق قاراپ قويدى. چۈنكى ئۇ شۇ تاپتا خېلى جىددىي كۆرۈنەتتى. ئۇنىڭ تۈرقىدىن ئادەتتىكى كۈنلەرگە ئوخشاش بايۇەچچىلىك ئەمەس، بەلكى جىددىي جەڭگە تەييارلىق كۆرگەن ئاددىي پىدائىي جەڭچىدەك ئەستايىدىللىق چىقىپ تۇراتتى.

— ھازىر يېتىپ كەلگىنىمىز 117 ئاتلىق. سەككىز تال قارا مىلتىق، بىر تال بەلدەڭگە، ئون قىلىچ بار. قالغانلىرى تاياق - توقماق. كەينىمىزدىن كېلىدىغانلار يەنە بار.

— ناھايىتى ياخشى، — دېدى ئاخۇنۇم بېشىنى تەسىرلىك لىڭشىتىپ.

گەپ ئۇستىگە يەنە ئىككى ئادەم كىرىپ كەلدى. ئۇلار شاپتۇللۇقتىن① كەلگەنىدى. ئۇلارنىڭ ئەلپازىدىن ئالدىراشتەك كۆرۈنەتتى. سالام بېرىپلا سۆزلەشكە باشلىدى:

— بىزنىڭ شاپتۇللۇقتا گۈچۈك تەرەپتىن نۇرغۇن ئەسكەر كەلدى، — دېدى ئۇلاردىن بىرى سۆزلەپ، — ئۇلار يوغانتېرەكتىن چۈشۈپتۇ. سۈرۈشتە قىلساق، تۇرپاندىكى مالۇيجاڭغا يار-

① شاپتۇللۇق — شەھەرنىڭ غەربىي شىمالىدىكى بىر كەنت.

ئۇيغۇر كتاب تورى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى تورى

دەملەشكىلى كەلگەنسىكەن.

— جىقمۇ؟ — مەخسۇت مۇھىتى بېشىنى كۆتۈرۈپ سوئال قويدى.

— بىزنىڭ ئۆي يول ئۈستىدە. پەنجىرىدىن قاراپ ئولتۇرسام خېلى جىق ئۆتتى. ھەممىسىلا پىيادە. ساناپ ئولتۇردۇم، كېيىنچە ئادىشىپ قالدىم، ئاخىلساق، بىر يېڭ ئەسكەر دەيدۇغۇ! ئۇلار نەچچىگە بۆلۈنۈپ چۈشكۈن قىلدى. خەلقلەرنىڭ ئوتۇن - ياغاچلىرىنى قالاپ ...

... ھەمدۇللا ئاخۇنۇم بىلەن مەخسۇتباي ئىككىسى قانداق قىلىمىز؟ دېگەندەك بىر - بىرىگە قارىشىپ كۆز ئۇچراشتۇردى.

بۇ خەۋەر قوزغىلاڭچىلارنىڭ شەھەرگە ھۇجۇم قىلىش پىلانىنى ئۆزگەرتىشكە مەجبۇر قىلغانىدى. ئالدى بىلەن ئۇلار يوقىتىلمىسا تۇرپاندىكى ھۆكۈمەت قوشۇنى كۈچىيىۋېلىشى چوقۇم ئىدى. شۇڭا باشلىقلار ئۆزئارا ھەسلىھەتلىشىپ، ئالدى بىلەن شاپتۇللۇقتىكى دۈشمەننى يوقىتىپ، ئاندىن شەھەرگە ھۇجۇم قىلىش قارارىغا كېلىشتى ...

شاپتۇللۇقتىكى ئۇرۇش ناھايىتى قاتتىق ۋە شىددەتلىك بولدى. ھۆكۈمەت ئەسكەرلىرى ئۆزىنى ساقلاپ قېلىش يۈزىسىدىن قاتتىق مۇداپىئە كۆرۈپ قارشىلىق كۆرسەتتى. قوزغىلاڭچى ئاممىا جاننى تىكىپ پىدائىيلارچە شىددەتلىك ھۇجۇم قىلاتتى. ھەر ئىككى تەرەپتە نۇرغۇن ئادەم چىقىم بولدى.

لېكىن قوزغىلاڭچىلار تەرەپتە بىر ئادەم چىقىم بولسا، ئۇنىڭ ئورنىغا نەچچە ئادەم ئىز بېسىپ كۆپىيەتتى. غەيرەت، روھ ئۇستۇن ئىدى. دۈشمەن تەرەپتە بولسا بىر ئادەمنى ئۆلسە، بىرى كېمىيىپ، روھى جەھەتتە چۈشكۈنلۈككە ئۇچرايتتى. قوزغىلاڭچىلار قورال جەھەتتە ئاجىز بولسىمۇ، ئادەم كۈچى جەھەتتە نەچچە بارا-ۋەر ئۇستۇن تۇراتتى. ئۇلار تەرەپ - تەرەپتىن چۇقان كۆتۈرۈپ، ئاخىر غەلبىگە قازاندى. ھەغلۇپ بولغان دۈشمەن جەك مەيدانـ

دا يۇزلىگەن ئۆلۈكلىرىنى تاشلاپ قېچىشقا مەجبۇر بولدى. ناھا-
يىنى ئاز قىسمىلا جېنىنى قوغداپ كونىشەھەردىكى مالۇيجاڭ قە-
سىملىرىغا بېرىپ قوشۇلدى.

بۇ ئۇرۇشتا 200 تالدىن ئارتۇق قوراڭ - ياراغ، ئوق -
دورا غەنىيمەت ئېلىندى. تۇغۇلۇپ ساپان قۇلىقىدىن باشقا نەرسە-
نى تۇتۇپ كۆرمىگەن دېھقان باللىرى شاپتۇللۇقتىكى ئۇرۇش ئار-
قىلىق قوراڭ - ياراغقا ئىگە بولغانىدىن كېيىن، ھەر بىر كىشى
ئۆزىنى شىر - يولۋاستەك باتۇر ھېس قىلىشقانىدى.

قوزغىلاڭچى ئامما شاپتۇللۇقتىكى جەڭگە ئۇلاپلا تۇرپان يې-
ڭىشەھەرگە ھۇجۇم باشلىدى. شەھەر ئىچىدە ھېسامىدىن زۇپەر،
ئابدۇخالىق ئۇيغۇر باشچىلىقىدىكى ئامىنىك ماسلىشىشى ئارقە-
سىدا شەھەر ئاسانلا پەتىم قىلىندى. بۇ يەردە تۇرۇشلۇق دۇش -
مەن ئەسكەرلىرىنىڭ كۆپ قىسمى ھالاك بولدى. ناھايىتى ئاز
قىسمىلا قېچىپ كونىشەھەرگە كىرىۋېلىپ جېنىنى ساقلاپ قالدى.

تۇرپان يېڭىشەھەر رايونى تولۇق ئىشغال قىلىنغانىدىن كېيىن،
كونىشەھەرنى ئىشغال قىلىش ۋەزىپىسى تۇراتتى. ئۇ يەردىكى
دۇشمەن ئەسكىرى خۇددى كۆزگە قادالغان مىخنەك ھەممە ئادەە-
نىڭ ئىچىنى پۇشۇراتتى. بۇ مىخ يۇلۇپ تاشلانسا تۇرپان رايونى
تولۇق ئازاد قىلىنغان بولاتتى. بۇنىڭ ئۈچۈن ھەمدۇللا ئاخۇ-
نۇم، مەخسۇت مۇھىتى، مەھمۇت مۇھىتى، ھېسامىدىن زۇپەر، ما شە-
مىڭلاردىن تەركىب تاپقان ۋاقىتلىق قوماندانلىق شتابى تەشكىل
قىلىندى. ئابدۇخالىق ئۇيغۇر شتابنىڭ مەسلىھەتچىلىكىگە ھەم
كاتىبات ئىشلىرىغا تەيىنلەندى. ھېسامىدىن زۇپەر شەھەر مۇداپە-
ئە ئىشلىرىغا مەسئۇل قىلىندى.

شتاب خىزمىتى تولىمۇ ئالدىراش ئىدى. قوشۇنلارنى رەتـ
لەش، تەرتىپكە سېلىش، كۆزەتچىلەرنىڭ خەۋەرلىرىنى ئاڭلاش،
بولۇپمۇ كونىشەھەر ئەتراپىغا ئەۋەتىلگەن ئادەملەرنىڭ مەلۇماتـ
لىرىنى ئاڭلاش، تەسىنات مەسىلىلىرىنى بىر تەرەپ قىلىش ... بۇ

ئىشلارنىڭ كۆپلۈكىدە ئابدۇخالىق ئۇيغۇر كەچ كىرىپ قېلىيا-
تار ۋاقتى بولۇپ قالغانلىقىنى سەزمەي قالاتتى. ھېسامىدىن زۇپەر
كېچىلىك شەھەر مۇداپىئە ئىشلىرىنى كۆزدىن كەچۈرۈپ كېلىش ئۈچۈن
چىقىپ كەتكەنىدى. تېخى قايتىپ كەلگىنى يوق. شائىر يېزىش - سىزىش
بىلەن بەند. ھەمدۇللا ئاخۇنۇم ئۆيگە قايتىپ كەتكەن. مەخسۇت
مۇھىتى قانداقتۇر ئىشلار توغرىسىدا مۇھاكىمە قىلىپ خىيال سۈرەتتى.

— شۇنداق قىلىپ تۇرپان ئۆزىمىزنىڭ بولىدىمۇ! — دېدى شائىر ئاخىرقى بىر خەتنى يېزىپ تۈگىتىپ ۋە ئورنىدىن تۇردى. ئۇ ھايا جانلانغان ھالدا سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، — بىر كۈن ئىچىدە بولغان ئۆزگىرىش، مىڭلىغان قوراللىق قوشۇن، دېگىزدەك شاۋقۇنلانغان روھ، پەلەكنى ئۆرتىگىدەك غەيرەت - جاسارەت، شەھەرگە بولغان ئىگىلىك ھوقۇقى، جۇشقۇنلۇق ئىشلار ... نېمىدېگەن چوڭ ئۆزگىرىش بۇ!...

مەخسۇت مۇھىتى شائىرنىڭ سۆزلىرىنى ھۇزۇرلىنىپ ئاڭلايتتى.

— شەھەرلەرنى ئوبدانلا باشقۇرالايدىكەنمىزغۇ. ھەممە ئىشلار گويا بىر كۈن ئىچىدىلا يېڭى تۈس ئېلىپ، ئىلگىرىكى كۆڭۈلسىزلىكلەر كۆڭۈللۈك ھالەتكە ئايلىنىپ، رەتكە چۈشكەندەك بولاقتا. بۇ نېمىدېگەن ياخشى ئۆزگىرىش! — شائىر سۆزىنى داۋام قىلاتتى، — بۇ بىر تارىخ دەڭا، ئۆز كۆچىمىز بىلەن، ئۆز قۇدرىتىمىز بىلەن يارىتقان تارىخ!...

ھويلىغا كىرگەن ئات تۇيقىنىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىپ سۆزنى ئۈزۈپ قويدى. ئۆيگە ھېسامىدىن زۇپەر كىرىپ كەلدى.

— ھەممە تەرەپ تىنچ، دەرۋازا كۆزەت قىلىۋاتقانلار نۆۋەت بىلەن كۆزەت قىلىپ ھوشيار تۇرۇپتۇ. ئادەملىرىمىز ئىككى شەھەرنىڭ ئارىلىقىدا خېلى يەرلەرنى ئايلىنىپ كەپتۇ. ئۇتەرەپمۇ تىنچ، — دېدى ئۇ شەھەر مۇداپىئە ئەھۋالىدىن دوكلات بېرىپ.

ھويلىغا يەنە بىر ئاتلىق كىرىپ كەلدى. 20 ياشلار چامى-

ـدىكى بىر پىدائىي ئۆيگە كىرىپ:

— ئۇرۇمچى تەرەپتىن بىر ماشىنا كېلىۋاتىدۇ، سىزنى كەلـ ـگۈن دەيدۇ، — دەپ دوكلات قىلدى. ھېسامىدىن زۇپەر تېخى ئولتۇرمىغانىدى. ئۇ شۇئانلا ماگىماقچى بولۇپ سىرتقا چىقىپ كەتـ تى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن شائىر: «مەنمۇ باراي» دەپ چىقىپ كەتتى.

بۇلار غەربىي دەرۋازىغا كەلگەندە، شېھىتلىك تەرەپتىكى كو- نا يولدا كېلىۋاتقان ماشىنا چىرىغى تۇن قاراڭغۇسىنى چاقماقتەك تىلىپ يېقىنلاۋاتاتتى.

— يالغۇز ماشىنىدەك قىلىدۇ، — دېدى شائىر يېراقلارغا بويلاپ قاراپ.

— يېقىنلاپ كەلسۇن. ئەگەر يالغۇز بولسا شەھەر ئىچىگە باشلاپ كىرىپ يىغىشتۇرىمىز، — دېدى ھېسامىدىن زۇپەر.

ماشىنا گۈرۈلدەپ كەلمەكتە. شېھىتلىكنىڭ بۇ تەرىپىدىكى ھارۇسكەش دەڭلىرىنىڭ ئالدىدىكى ئېگىز لەمپىلەر بىلەن يېپىلغان كوچىغا كەلگەندە، لەمپە ئاستىدىكى كوچا، ئۆيلەر ماشىنا چىرا- غىنىڭ يورۇقىدا ناھايىتى ئېنىق كۆرۈنۈپ كەتتى. ماشىنا بۇرۇ- لۇپ مەسچىت ئالدىدىن يەنە قايرىلىپ سېپىل ياقىلاپ قۇرۇلغان كالتە بازار بىلەن كېلىپ سېپىل دەرۋازىسى ئالدىدا توختىدى. كابىنكىدىن چۈشكەن بىر ئوفىتسېر سېپىلغا قاراپ:

— دەرۋازىنى ئېچىڭلار! — دەپ ئاچچىق ۋارقىرىدى.

— سىلەر كىم، نەدىن كەلدىڭلار؟ — سېپىل ئۈستىدىن بىرى راۋان خەنزۇ تىلى بىلەن سوئال قويدى.

— بىز ئۇرۇمچىدىن كەلدۇق. ئېچىڭلار، چاپسان بولۇڭلار، مالۋىجاڭغا ياردەم قىلغىلى كەلدۇق، چوڭ قىسىم كەينىمىزدە كې- لىۋاتىدۇ. چاپسان ئېچىڭلار! — دېدى ئوفىتسېر.

ماشىنا ئۈستىدە ئونغا يېقىن ئەسكەر جۈۋىغا پۈركىنىپ ئول- تۇرغانلىقى بايقالدى. شۇڭا ھېسامىدىن بىلەن شائىر ئىككىسى دەر-

ۋازىنى ئېچىشقا بۇيرۇق بېرىپ، ئۆزلىرى ئويلىنىدىغان تەرەپكە ئات چاپتۇرۇپ كەتتى.

ماشىنا دەرۋازىدىن كىرىپ ئاستاسۇرئەت بىلەن ئىچكىرىلەپ كەتتى. ئۇستى يېپىقلىق تاركوچىدا ماشىنىنىڭ ئاۋازى تېخىمۇ غۇۋا ئۇلداپ لەمپە تۆۋرۈكلىرىنى تىترىتەتتى. ماشىنا ئاقسارايىنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ، چوڭ ئاشخانا تەرەپكە قايرىلىپ كۆزدىن غايىب بولدى. ئويمان دەڭنىڭ ئالدىغا يەتكەندە، تاراس - تۇرۇس ئوق ئېتىلدى - دە، ۋاراڭ - چۇرۇك كۆتۈرۈلدى. ئۇيمانىدەكىدەك. يار تۈرغان قوزغىلاڭچىلار ماشىنا ئۇستىدىكى چېرىكلەرنى ھەش - پەش دېگۈچە يىغىشتۇرۇپ بولۇپ، ماشىنىغا بېسىلغان ئوق-دورىلارنى غەنىيمەت ئالدى.

3

چوڭ قىسىم رەسمىي تاك ئاتقاندا يېتىپ كەلدى. ئۇلار يېڭىشەھەرنىڭ قوزغىلاڭچىلار قولىغا چۈشۈپ كەتكەنلىكىنى بىلگەندىن كېيىن، شەھەر ئەتراپىنى ئايلىنىپ بېرىپ، كونىشەھەردىكى مالۇيجاڭ قىسىملىرىغا قوشۇلۇۋالدى. بۇ تولۇق ئىككى باتالىيون پىيادە ئەسكەر ئىدى.

ئىككى كۈچ بىرلەشكەندىن كېيىن، ئەتىسىدىن باشلاپ قوزغىلاڭچىلارغا قارشى ھۇجۇم قوزغىدى. دۇشمەن «شا» دېسە، «شا» دەپ ھۇجۇم قىلىپ شەھەرنىڭ شەرقىي دەرۋازىسىغا يېقىنلاپ كېلىۋالغانىدى. قوزغىلاڭچىلار سېپىل ئۈستىدىن ئوق ئېتىپ قارشىلىق كۆرسەتكەن بولسىمۇ، دۇشمەن چېرىكلىرى پەسەنت قىلماي، گويا قوزغىلاڭچىلارنى كۆزىگە ئىلمىغاندەك: «زىۋاۋىلار، مىلتىقىڭلارنى تاپشۇرۇپ تەسلىم بولۇڭلار!» — دەپ ۋارقىراپ خولىغەنلىك قىلاتتى.

ئۇلارنىڭ ھۇنداق گەپلىرى، خورلۇقلا چىدىماي قوزغىلاڭ

كۆتۈرگەن خەلق ئاممىسىغا قاتتىق ئازاب بىلىنەتتى. ئۇلارنىڭ زەر-دىسى قاينىاپ تىت - تىت بولاتتى. ئۇلار تەرەپ - تەرەپتىن تەلەپ قويۇپ:

— ھېسامىدىن ئاكا، دۇشمەنلەر بىلەن بىر ئېلىشىپ باققان بولساق، بىزنى يامان تىللاپ كېتىۋاتىدۇ، دەرۋازىنى ئېچىۋېتىپ راۋۇرۇس تۈتۈشمىغىچە قورساق كۆپۈكمىز چىقمايدۇ جۇمۇ!...— دەپ ۋارقىرىشاتتى.

دۇشمەننىڭ ھەيۋىسىنى سۇندۇرۇپ جاجىسىنى بېرىپ قويۇش پەيتىنىڭ يېتىپ كەلگەنلىكىنى چۈشەنگەن ھېسامىدىن زۇپەر بىر دۇكان ئالدىدىكى كاتتىك ئۈستىگە چىقىپ كۆپچىلىككە سۆز قىلدى:

— قېرىنداشلار، پىدائىيلار! — دەپ ۋارقىرىدى ئۇ قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ. ئۇنىڭ بۇلاقتەك قارا كۆزلىرىدىن غەزەپ ئوتلىرى چاقناپ تۇراتتى، — دۇشمەنلەرگە ئۆزىمىزنى تونۇتۇپ قويۇش پەيتى كەلدى. ئۇلارنىڭ ھەيۋىسىنى سۇندۇرۇپ، سېسىق ئۆچەيلىرىنى چۈۋۈپ تاشلىشىمىز كېرەك! چىقىمىزمۇ؟

— چىقىمىز، چىقىمىز!...

يۈزلىگەن پىدائىيلار بىردەك ۋارقىراپ ئۇنىڭ خىتابىغا ئاۋاز قوشتى.

دەرۋازا ئېچىۋېتىلدى. تەخ بولغان 200 دەك ئادەم تومىدىن چىققان سۇدەك ئېتىلىپ چىقىپ دۇشمەنگە ئۆزىنى ئۇردى. دۇشمەنلەر يامغۇردەك ئوق ياغدۇرغانىدى، بىرمۇنچە پىدائىيلارغا ئوق تەگدى. پىدائىيلار توختاپ قالغىنى يوق، بەلكى قايغۇنى كۈچ كە ئايلاندۇرۇپ، دۇشمەن سېپىنى دەسسەپ - چەيلەپ ۋەيران قىلىۋەتتى. قالدۇق دۇشمەنلەر جېنىنى ئەپقېچىپ كونىشەھەرگە ئاران كىرىۋېلىشتى. ئۇنىڭدىن كېيىن، كونىشەھەردىكى دۇشمەنلەر ئۆزىدىن چىقىپ قوزغىلاڭچىلار تۇرغان يەرگە ھۇجۇم قىلىشقا زادى جۇرئەت قىلالمىدى.

شېھىتلەر دەپنە قىلىندى.

بۇ قايغۇلۇق كۈنلەردە ئۇرۇمچىدىن مۇسىل مۇھەتتى ئەۋەتـ
كەن بىر پارچە خەت ھەممە ئادەمنى يەنەجىددىيلەشتۈرۈۋەتتى. خەتـ
تە: «تۇرپان قوزغىلىڭىنى باستۇرۇش ئۈچۈن شى دالىيەن دەپ
ئاتالغان ئون روتا ئەسكەر كەتتى. ئوبدان كۈتۈۋېلىڭلار!» دېيىلـ
گەنىدى.

دەرۋەقـە، شۇ كۈنلـەردە، ئادەم سانـى 500 دىـن ئارتـۇق
قىرغىنچى قوشۇن 50 ـ 60 دەك تارانچى ھارۋىسىغا ئوق ـ دورا
ۋە جادۇ بېسىپ: «تۇرپانلىق زىۋازىلارنى جادىغا بېسىپ توغراپ
تاشلايمىز!» ـــ دەپ چوڭ داۋراڭ بىلەن يېقىنلاپ كېلىۋاتاتتى.

جەن شۇرېن ھۆكۈمىتى جادىغا بېسىپ توغراش، خەلق قوز-
غىلىڭىنى باستۇرۇشنىڭ ئۈنۈملۈك چارىسى دەپ ھېسابلايتتى. ئەمـ
ما بۇ چارە قوزغىلاڭچى ئاممىنى قورقۇتالمىغىنى بىوق، بەلكى خەلقـ
نىڭ غەزىپىنى تېخىمۇ قوزغاپ، ئۇلارنى ياكى ئۆلۈم. ياكى كۆرۈم دەيـ
دىغان قەتئىي نىيەتكە كەلتۈرگەنىدى. غەيرەتكە كەلگەن خەلق بۇ
قوشۇننى يارغولدا ئوبدان كۈتۈۋالدى. ئۇلارغا ئەجەللىك زەر-
بە بېرىپ، بىرمۇ دۇشمەننى قاچۇرۇپ قويماستىن تەلتۆكۈس يو-
قىتىپ، نۇرغۇن قورال ـ ياراغ، ئوق ـ دورا غەنىيمەت ئالدى.

شائىر بۇ قاينام ئىچىدە بىر تەرەپتىن، ئۆزىنىڭ ئەڭ قاۋۇل
دوستى ھېسامىدىن زۇپەردىن ئايرىلىپ قالغانلىقىغا قايغۇرسا، يەنە بىر
تەرەپتىن، قولغا كەلتۈرۈلگەن غەلىبە ۋە غەنىيمەتلەردىن پەخىرلىنەتتى.
ئۇ جەددىي ۋە ئالدىراش ۋەزىيەت ئىچىدىن ۋاقىت ئاجرىتىپ، «مۇز-
لىدى» ناملىق شېئىرىنى يېزىپ چىققانىدى.

مۇزلىدى

سوغ زىمىستان ـ قەھرىتانىدا يولدا داۋان مۇزلىدى،
پوتلا چېرىك يولغا چىقتى، چىقتى بوران مۇزلىدى،
قار ـ شىۋىرغان ئۈردى ـ سوقتى، بولدى سەرسان مۇزلىدى،

لیەنجاڭۇ يىڭجاڭنى جىڭگوك① بولدى ۋەيران مۇزلىدى،
دۇغدىيىپ چاپان ئىچىدە جايى پىنھان مۇزلىدى.

جىن شۇربن غەزەپ بىلەن ھەربىيگە بۇيرۇق قىپتۇمىش،
«تۇرپانلىق زىۋازىلار» نى جاددىغا باس دەپتۇمىش،
ئەللىك ھارۋا، دادۇي رېنما ② جاددىلەرنى ئاپتۇمىش،
بۇ بۇيرۇقنىڭ ئىجراسىغا بەش يۈز چېرىك كەپتۇمىش،
ياۋغا قارشى سوغ كۈچەيدى نەچچە چەندان مۇزلىدى.

مۇسۇل مۇھىت ئاڭلاپ بۇنى، ئۇرۇمچىدىن ماڭدى شۇئان،
چىقتى چىغدەكدىن چېرىك ساي ئوپىدا سوقتى بوران.
كەلدى تۇرپانغا خەۋەر چېرىك ئاشقۇنچە داۋان،
رۇسلىنىپ « قارشى ئېلىش»قا چىقتۇق ئالدىغا تاماق،
تاڭ سەھەر يارغول ئارا بۇ ھەربىي پەرمان مۇزلىدى.

تاقابىل تۇرۇشقا بىزدە نەيزە - ئوقياق بارئىدى.
جاللاتلارنىڭ ئالدىدا بىزگە ھەققەت يار ئىدى.
جان تىكىپ ئاتلاندى يۇرت، توسماق ئۈنى بىكارئىدى،
«توققۇزى رەڭ، بىرى جەڭ» دېگەن قەدىم سۆز بارئىدى،
ئالدىدۇق دۇشمەننى بىز ئۇر - ئۇردا چاشقان مۇزلىدى.

بامدات بىرلە رىپىق ھېسامىدىن بولدى شېھىت،
«ۋەكەفا بىلاشەھىت» دەپ رۇسۇلۇم ئاللاغا ئەيت.
ئەھلى تۇرپان ھازىدا ئايرىلدى ئوغلىدىن ئىسىت،
ھەققەتنىڭ قۇربانىسەن ئاللا نېسىپ قىلسۇن بېھىش،

---

① لیەنجاڭ، يىڭجاڭلىرى ئەيۇنكەش.
② قوراللىق ئەسكەرلەر دېمەكچى.

كۆڭگىمۇ بولدى ھۆسىيەت تۆتۆلدى ئاسمان مۆزلىدى.

ئاقارغان تاڭ سۈبھىگە چۈشتى قىزىل قان جىلۋىسى،
ئۇجۇقۇپ بولدى شۇكەم پالەچ چېرىكنىڭ ھەممىسى،
پاك - پاكىزە چۈشتى قولغا ئوق ۋە ھىلتىق دورىسى،
قالدى جان قايغۇسىدا لويى، ئامبال، تۆكچىسى
مىسلى كەچكۈزدە چۈندەك ھال - پەرىشان مۇزلىدى.

1933 - يىل ئۆۋال تۆرپان.

4

تۆرپان كونىشەھەر سېپىلى پۈختا ھەم ئېگىز ئىدى. ئەترا-پى خەندەك بىلەن ئورالغان بولۇپ، خەندەك بىلەن قوشۇپ ھېسابلىغاندا، ئېگىزلىكى ئون مېتردىن ئېشىپ كېتەتتى. ئۇنىڭ ئىچىدە مالۇيجاڭ (ماداخەنزە) نىڭ بىر بريگادا ئەسكىرى كۈچى پېتى بۇزۇلماي تۇرۇۋاتاتتى. بۇ قارا كۈچنى ئوتتۇرىدىن كۆتۈرۈۋېتىش نۇۋەتتىكى ھۇھەم ۋەزىپە ئىدى. بۇنى يوقاتماي تۇرپان ولۇق ئازاد بولغان ھېسابلانمايتتى.

قوزغىلاڭچىلار بىر قاتار تەييارلىق ئىشلىرىنى قىلغاندىن كېيىن، بىر كېچىسى تاڭ سەھەردە ھۇجۇم باشلىماقچى بولدى. بۇ جەڭگە ھەممە ئادەمنىڭ غەيرىتى يېتەرلىك ئىدى. ئۇلار تاڭ ئېتىشتىن ئىلگىرى قەھرىتان سوغۇقتا قارىماي شەھەرنى قامال قىلىپ بۇيرۇق كۈتتى. مەخمۇت مۇھىتى، سەمەت ھاجىلار قومان-دانلىقىدىكى پىدائىيلار غەربىي دەرۋازىدىن، ما شىمىڭ، پولات تۆھە-جاڭ باشچىلىقىدىكى پىدائىيلار شەرقىي دەرۋازىدىن ھۇجۇمغا تەييار تۇراتتى. ئەزان بىلەن تەڭ بىر پاي ئوق ئېتىلدى. بۇ ھۇجۇم سىگنالى ئىدى. دۇشمەنلەر سېپىل ئۈستىدىن يامغۇردەك ئوق ياغدۇرۇشقا باشلىدى. قوزغىلاڭچىلار تەرەپ - تەرەپتىن ھۇجۇمغا

ئۆتۈپ سېپىلغا يېقىنلاشاتتى. ئېتىشىش بەرھەر سائەت داۋام قىلىدى. ئوق ئاۋازى داش قازانداۋماچ قاينىغاندەك پۈرۈقلاپ قاينايتتى.

پىلاندا، شەھەر دەرۋازىسىغا ئوت قويۇش بەلگىلەنگەنىدى. ئوتنى قانداق يېقىش مەسىلىسى ئىنتايىن خەتەرلىك ھەم مۇشكۈل ۋەزىپە ئىدى. مەخمۇت مۇھىتى قوماندانلىق ئورنىدا ئۇرۇش ۋەزىيىتىنى كۆزىتىپ، دەرۋازىغا ئوت قويۇش ۋەزىپىسىنى ئوتتۇرىغا قويغانىدا، ئونغايېقىن ياشلار مەن باراۋەن دېسە، مەن باراۋەن دەپ ۋەزىپىنى تالىشىپ باركاللا ئېيتقۇدەك قىزغىنلىق كۆرسەتتى. مەھمۇت مۇھىتى قاتارلىق باشلىقلار پىدائىيلارنىڭ بۇ خىل قىزغىنلىقىدىن ھاياجانلانغان ھالدا كۆزلىرىگە ئىسسىق ياش ئالدى.

ئابدۇللا ئىسمىلنىڭ بىر ياش ۋەزىپىسى تاپشۇرۇۋالدى. ئۇ بىر تۈگ كىرسىنى كۆتۈرۈپ بېرىپ ئەپچىللىك بىلەن خەندەككە دومىلىدى. قوزغىلاڭچىلار دەرۋازا ئەتراپىدىكى سېپىل تۆشۈكلىرىگە قويۇق ئوق ئېتىپ ئابدۇللاغا يار دەم كۆرسەتتى. شۇنداق بولسىمۇ دۇشمەن ئەسكەرلىرى ئابدۇللاغا ئوق ياغدۇرۇپ، ئۇنىڭ ھەرىكىتىنى توسۇپ تۇراتتى. لېكىن ئۇ پەيت كۈتەتتى. مۇندىق خەۋپ - خەتەر ئاستىدا كېلىدىغان پەيتنى پەم - پاراسەت ۋە غەيرەت بولغاندىلا تاپقىلى بولاتتى. ئابدۇللا خېلى ئۇزۇنغىچە ئۆلۈك سىنىدا جىم يېتىۋالغانىدى. قوزغىلاڭچىلار ئۇنىڭغا ئوق تەگدى دەپ ئاغرىنغان بولسا، دۇشمەن تەرەپ ئۆلىدى دەپ بىخۇدلاشقانىدى. شۇنداق ۋاقىت ئىچىدىن كۆزنى يۇمۇپ ئېچىش ئارىلىقىدا قولغا كەلگەن پەيتتىن پايدىلانغان ئابدۇللا ئىككى سەكرەپ دەرۋازا تۈۋىگە بېرىۋالدى.

ئارىدىن ئانچە ۋاقىت ئوتمەيلا دەرۋازا چاراسلاپ كۆيۈشكە باشلىدى. قوزغىلاڭچىلار خۇشاللىقىدا چۇقان سېلىشىپ بىر - بىرىنى تەبرىكلەشتى. ئوت يېرىم سائەتچە كۆيگەندىن كېيىن دەرۋازا قاناتلىرى سىڭايان بولۇپ يىقىلىشقا ئاز قالغانىدى. شەھەر ئىچىگە بۆسۈپ كىرگۈچى پىدائىيلار تەخ بولۇپ بۈيرۇق كۈ-

تەتتى. دەل شۇ ۋاقىتتا سېپىل دەرۋازىسى ئۈستىدىن ئاق بايراق كۆرۈندى. بۇ بايراق ئەككى تەرەپكە چايقىلاتتى. بۇ تەسلىم بولۇش ياكى سۆھبەت ئۆتكۈزۈشنىڭ بەلگىسى ئىدى. ئىتتىپاقتا ئوقلار بىردىنلا توختاپ خۇددى قاياۋاتقان قازانغا سوغۇق سۇ قۇيغاندەك بېسىلدى. بۇ تەرەپتىن مەھمۇت مۇھتى بۇيرۇق بېرىپ، بىر خادىغا ئاق لاتا باغلىتىپ بەلگە بەردى. ئاندىن چارەك سائەت ئۆتكەندە، مالۇيجاڭ ئەككى ئادىمىنى ئەگەشتۈرۈپ دەرۋازىدىن چىقىپ كەلدى.

مالۇيجاڭنىڭ ئىسمى ما فۇمىن، لەقىمى ماداخەنزە، ئۇ ئېگىز بويلۇق، ساددا ئادەم ئىدى. ئادەتتىكى چاغلاردا كوچىغا چىقىپ كىشىلەرگە ئارىلىشىپ يۈرەتتى. ئات تاقىلاۋاتقان تۆمۈرچى دۇكانلىرىغا كىرىپ، تۆمۈرچىلەر بىلەن چاقچاقلىشاتتى. ئۇئەسلىدە چۆچەكتە تۇراتتى. جەن شۇربن ھۆكۈمىتى ئۆتكەن يىل (1932 ـ يىل) ئۇنى يۆتكەپ كېلىپ، تۇرپاننىڭ ھۇداپەئە قىلىش ۋەزىپىسىنى تاپشۇرغانىدى.

ئۇ ھازىر ئەككى ئادىمى بىلەنلا ئۆزى كەلمەكتە. بۇ تەرەپتىن مەھمۇت مۇھتى ئوتتۇرىغا چىقىپ، ئۇنىڭ بىلەن قىزغىن كۆرۈشتى. چۈنكى ئۇلار ئىلگىرىمۇ تونۇش ئىدى. ماداخەنزە بىلەن مەھمۇت مۇھتىنىڭ بوي بەستى تەڭ دېگۈدەكلا ئىدى. لېكىن ماداخەنزە ئىنچىگە ئېگىز، مەھمۇت مۇھتى ئۇستىخانلىق ئېگىزلىكى بىلەن پەرقلىنەتتى.

شۇ كۈنى ئۇلار بىر مەسچىتتە سۆھبەت ئۆتكۈزدى. سۆھبەتكە مەمدۇللا ئەلەم ئاخۇنۇم، مەخسۇت مۇھتى، مەھمۇت مۇھتى، ما شىمىڭ، ئابدۇخالىق ئۇيغۇرلار قاتناشقانىدى.

جەق مۇزاكىرىلەر ئارقىلىق مەسىلىنى تىنچ ھەل قىلىش توغرىسىدا كېلىشىم ھاسىل قىلىندى. كېلىشىمدە، مالۇيجاڭ تەسلىم بولۇپ قورال تاپشۇرىدۇ. قوزغىلاڭچى ئامما كونىشەھەر ئىچىگە كىرىپ قالايمىقان ھەرىكەتلەردە بولمايدۇ، مالۇيجاڭ قوزغىلاڭچىلار سېپىگە قوشۇلۇپ، بىرتۇتاش رەھبەرلىكتى قوبۇل قىلىدۇ.

يىگىرمە يەتتىنچى باب

1

دەھشەتلىك ئىشلارنى تولا ئاڭلاپ بېشى قاتقان-دەك ھېس قىلغان ساربخان موماي بىردەم ئارام ئېلىش ئۈچۈن ئىسسىق كاڭ-غا ياستۇق تاشلىدى. ئاندىن بىر كىشىلىك ئاق جاينامازنى كىگىزنى ئۈستىگە تارتىپ يېپىنىپ ياستۇققا باش قويدى. «ئۇھ، بىردەم بولسىمۇ جانغا ئارام!» — دېدى ئۇ، لېكىن كۆزىنى يۇممايلا يەنە خىيالغا كەتتى...

«پىچاندا نەچچە مىڭ ئادەم، مۇرتۇقتا نەچچە يۈز ئادەم... مۇنداق جىق ئادەم ئۆلگىلى تۇرسا، ئۇلارنىڭ بالا - چاقىلىرى قانداق قىلىۋاتىدىغاندۇر. قانچىلىك يىغا - زار قىلىۋاتقاندۇر، تەۋۋا، تەۋۋا، ھە ئۇلۇغ خۇدايىم، بەندىڭگە مۇشكۈل، ئۆزۈڭگە ئاسان، ئۆز پاناھىڭدا ساقلىغايسەن! ... ئادەمنى - ئادەم قانداق ئۆلـ تۈرىدىغاندۇ! قاراپ تۇرۇپ - ھە! قانداقمۇ قولى بارىدىغاندۇ! تەۋۋا قىلدىم خۇدايىم، ئۆزۈڭگە ئاسان، بەندىڭگە مۇشكۈل ... شۇن لۈيجاڭ دېگىنى قانداق بىرنىمىدۇر، نەچچە مىڭ ئادەمنى ئۆلتۈرۈپتۇ دەيدۇ، رۇسلارمۇ بىزنىكىلەرنى ئۆلتۈرۈپتۇ، ئۇلار قان-داق بىر نېمىلەردۇر!؟ ئۇلارمۇ ئادەمدۇ ياكى ئادەم ئەمەس بىر نېمىلەرمۇ - يا! تەۋۋا قىلدىم تەۋۋا ... قانداق بىر ئىش

www.uyghurkitap.com

بۇ! ... توۋا!

موماي خيال بىلەن ئۇزۇنغىچە ئۇيقۇ تاپالمىدى. بىرئاز يەتكەندە، ئەمدىلا ئۇيقۇ تاپاي دەۋاتاتتى، يەر تېگىدىن قانداق تۇر بىر خىل گۈرۈلدىگەن غەلىتە ئاۋازنى ئاڭلاپ قالدى. يۈرىكى جۇغلىدە قىلىپ ئاغرىغاندەك بولدى. «ۋاي خۇدايىم، بۇ نېمە بالا!» ئۇنىڭدا بىردىنلا چۆچۈش پەيدا بولدى. ئۇيقۇ قاچتى. يۈرىكى ئاغزىغا قاپلىشىپ قالغاندەك، نەپەس ئېلىشى قىسىلدى. ھازىرلا قىلغان خىياللىرىنى چاقماق تېزلىكىدە يەنە بىر قېتىم كۆز ئالدىغا كەلتۈردى - دە، بىر ئەندىشە پەيدا بولۇپ، تەنلىرى جۇغۇلداپ تىترەشكە باشلىدى. بۇ ئاۋاز گويا ئۇنىڭغا بىر ئازاب بولغانىدى. بۇ ئازابتىن قۇتۇلۇپ كېتەي دېگەندەك ياستۇقتىن بېشىنى كۆتۈرۈپ ئولتۇردى. ئاۋاز يەنە دۈرۈلدەپ بىر دەم تاھ-دىن، بىر دەم تورۇستىن چىقىۋاتقاندەك ئاڭلىنىپ تۇراتتى. ئۇ تېخىمۇ بىئارام بولدى. يۈرىكى سېلىپ بەدەنلىرى تىكەنلەشتى. تالاغا چىقسام بېسىلىپ قالارمىكىن دەپ ئويلاندى - دە، ئورنى-دىن تاينىپ تۇرۇپ تالاغا چىقتى. تام تۈۋىدە ئاپتاپسىنىپ ياتقان توخۇلار موماينىڭ بىھۇدە ئۇركۈپ قاقاقلاشتى. شۇ ئارد-ىدا موماي ھېلىقى ئاۋازنى ئاڭلىماي قالدى. «بېشىڭنى يېگۇر-لەر» دەپ توخۇلارنى قاغاپ قويدى. ئۇلار چاپسانلا بېسىقىپ يەنە ئۆز جايىغا كېلىپ دۈغدايدى. موماي قولاق سالدى. بۇ ئاۋاز تالادىمۇ ئوخشاشلا ئاڭلاندى.

«ئۇلۇغ خۇدايىم، ئۆزۈڭگە ئاسان، بەندەڭگە مۇشكۈل. ئۆز پاناھىڭدا ساقلىغايسەن!»

موماي بۇ سۆزلەرنى كۆپ قېتىم تەكرارلاپ، ئۇياق - بۇ-ياققا مېڭىپ ئەنسىزلىك قىلمۇبدى، بەزىلەر: ئادەم قېرىسا ئەنە-سىز بولۇپ قالىدۇ دېگىنى راست گەپ ئىكەن! دەپ ئويلاشتى.

— سوغۇقتا نېمە قىلىپ يۈرىسىز، ئىسسىق ئۆيدە ئارام ئېلىپ ياتسىڭىز بولمامدۇ! — دېدى بىرى ئۇنىڭ ئەنسىزلىك

قىلىپ يۈرگىنىگە ئىچى پۈشۈپ.

— ئۆيدە ئەنسىرەپ ياتالمىدىم، — دېدى مومای كۆزلىرىنى چەچقىلىتىپ، — ياتسام بىر نېمە گۈرۈلدەيدۇ. قۇلىقىم گۈرۈلدەپ قالغان ئوخشايدۇ دەپ تالاغا چىقسام، تالادىمۇ ئوخشاشلا گۈرۈلدەۋاتىدۇ. سەنمۇ ئاڭلاۋاتمىدىغانسەن!

ئۇ بالا مومايىنىڭ گېپىدىن كېيىن تىكشاپ كۆردى. بۇنى تېخىمۇ ئېنىقلاش ئۈچۈن يېتىپلا قۇلىقىنى يەرگە يېقىپ تىكشاپ:

— راستتىن بىر نېمە گۇلدۇرلەۋاتىدۇ، — دېدى - دە، يۇگۇرۇپ ئۆگزىگە چىقىپ سىگىگىم ئېغىزى تەرەپكە قاردى. شۇ تەرەپتىن سەرەڭگە قېپىدەك قاپقارا بىر نېمىنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى بايقىدى، — «كوۋكا كېلىۋاتىدۇ، كوۋكا»! — دەپ ۋارقىرىدى ئۇ.

ئادەملەر ئېگىز ئۆگزىلەرگە چىقىپ يولغا قاراشتى. مومايىنىڭمۇ كۆرگۈسى كەلدى، بىراق ئۇ ئۆگزىگە چىقالمايتتى. ئۇ چۇقچىلىتقا چىقىپ سىگىگىم ئېغىزى تەرەپكە قاراپ كۆردى. ئۇنىڭ كۆز نۇرى يىراقلارغا قانداق يەتسۇن؟ لېكىن ئۇ پىچان تەرىپىكى ئاسمان بوشلۇقىدا خۇددى توپا ياغقانغا ئوخشاش كۆكۈلسىز سارغۇچ رەڭلىك تۇمانىنى بايقاپ ئەنسىرىدى:

— توۋا ... تېخىچە قان تۆكۈلۈۋاتمىدىغان ئوخشايدۇ، ئۇلار تېخى قانغا تويمىدىمىكىن! — دەپ غودۇكشىپ كەينىگە ياندى ئۇ.

سەرەڭگە قېپىدەك كۆرۈنگەن نەرسە يېقىنلاپ قارا ئوغلاق تەك كۆرۈنمەيدىغان بولدى. ياسالمىغان يوللاردا ئۇ گەرچە ئاستا ماڭسىمۇ ئات - ئۇلاغ ۋە ھارۋىلاردىن بەرىبىر ئىلدامراق ماڭمىدىغان بولغاچقا، چاپسانلا يېقىنلاشقانىدى. مەھەللە ئادەملىرى «كوۋكا»نى كۆرمەكچى بولاتتى. ئۆگزىلەرگە چىقىپ قوناق شاخلىرىنىڭ دالدىسىغا ئۆزلىرىنى يوشۇرۇپ ئورۇنلاشقانىدى. بەختكە يارىشا «كوۋكا» كېلىپ دەل شۇ مەھەللىنىڭ ئۈدۈلىدا توختاپ قالدى. بۇ ماشىنىدا كېتىۋاتقان ئادەم يېگىلا مومای تىلغا ئېلىپ قارغە-

غان شۇن لۇيجاڭ ئىدى. ئۇ تۇرپانغا كېتىۋاتاتتى.

تۇرپاندىكى قوزغىلاڭنى باستۇرۇپ كېتىلمىگەن مالۇيجاڭغا ئۇنىڭ نارازىلىقى بار ئىدى. پىچاندەك بىر ناھىيىنى ئۇنىڭ كۆنۈ ئىچىدە خۇددى كۆل سۈيىدەك تىنچلاندۇرۇۋەتتىم، مالۇيجاڭ نېمە ئۈچۈن تىنچلاندۇرالمايدۇ، دەپ تەت-تەت بولۇپ تۇرغاندا، يۇقىرىدىن تۇرپانغا بېرىپ مالۇيجاڭنى ياردەم بېرىپ قوزغىلاڭنى باستۇرۇشقا بۇيرۇق كەلدى. شۇن فايۇنىڭ شۇ ئانلا تۇرپانغا يېتىپ بارغۇسى كەلدى - دە، ئالدىراشچىلىقتا ئۇچۇپ بارغۇدەك قاناتنىڭ يوقلۇقىغا ئۆزىچە مەيۈسلەندى.

ئات شۇ زامانىنىڭ ئەڭ تېز قاتناش قورالى بولسىمۇ، ئۇنىڭ سۈرئىتى شۇن فايۇنىڭ ئارزۇسىغا ئۈيغۇن كەلمىگەنىدى. شۇڭا ئۇ ئاپتوموبىل بىلەن چاپسانراق يېتىپ بارماقچى بولدى.

بىر باتالىيون ئاق رۇس ئەسكەرلىرىگە تۇرپانغا بېرىشقا بۇيرۇق بەرگەن شۇن فايۇ ئەڭ يېقىن مەھرەملىرىدىن 10 ئادەمنى ئېلىپلا ئىلگىرىلەپ يۇرۇپ كەتتى. ئاپتوموبىل نورمال كېتىۋاتاتتى. ئەمما ئۇ بۇ سۈرئەتكە ھامان رازى بولمايتتى پات - پاتلا:

— چاپسان، چاپسان ھەيدە، خوت يۆتكە! — دەپ شوپۇرنى ئالدىرىتاتتى.

ئۇنىڭ كۆزلىرى قىزارغانىدى. يۈرىكى ئىسسىق قان ھىدى ئۇرۇپ تۇراتتى. ئۇ بۇنىڭدىن ھەپتە بۇرۇن پىچاندا ئىچكەن قانىنىڭ داۋامىنى تۇرپاندا ئىچىشكە ئالدىرايتتى. تۆز ۋە سىلىق ساي يوللىرىغا كەلگەندە، ماشىنا تېزرەك ماڭسا، چاقىپىلەكتە ئۇچقان بالىدەك ئېچىلىپ كۆزلىرى ئويناپ كېتەتتى، توپىلاڭ، لاقمسى يامان كاتاك يوللاردا سۈرئەت ئالىتىلاپ قالسا، پاتقاقتا پاتقان ئېشەكتەك روھسىزلىنىپ پەرىشان بولاتتى.

«مەن ئالدىرايمەن يەتكىلى، ئېشىكىم ئالدىرايدۇ ياتقىلى» دېگەندەك، ماشىنا دەل شۇ يەردە توختاپ قالدى. شوپۇر كاپىنـ

كىدىن ئالدىراش چۈشۈپ قولىغا چىلەك ئالغاندا، شۇن لۇيجاڭ جىلە بولۇپ:

— نېمە بولدى؟ — دەپ ئاچچىق ۋارقىرىدى.

— سۇيى تۈگەپ قالدى! — دېدى شوپۇر قائىدە بويىچە ئىككى پۇتىنى جۈپلەپ قاتتىق تۇرۇپ.

— ۋۇ ... ئاناڭنى ...

شۇن لۇيجاڭ شوپۇرنىڭ تىللىغان پېتى يەرگە چۈشتى. ماشىنا ئۈستىدىكى مۇھاپىزەتچىلەرمۇ سەكرەپ چۈشۈپ مۇۋاپىق ئورۇن تۇتۇپ قاراۋۇللۇققا تۇردى. يولنىڭ شەرقىي جەنۇبى تەرىپىدە يولدىن 500 مېتىرچە يىراقلىقتا دۇغدىيەپ تۇرغان مەھەللىنىڭ قىشلىق مەنزىرىسى كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

— بىر چىلەك سۇ بولسا بولاتتى، — دېدى شوپۇر، قىيىن چىلىقنىڭ ھەل بولۇش تەرىپىنى ئېيتىپ.

— ئاناڭنى ...، — شۇن فايۇنىڭ قىزارغان كۆزلىرى غەزەپتىن ئوتتەك يانىاتتى، — سۇ بار يەردە نېمىشقا جىق قاچىلىۋالمىدىڭ! يەتمەيدىغانلىقىنى بىلمەمتىڭ خۇمسا!

— يول ئەسكى، سۇ تولا قاينىاپ ...

— ئاغزىڭنى يۇم! ھېلى ئېتىپ تاشلايمەن! ...

شۇن فايۇ تاپانچىنىڭ دەستىسىگە قولىنى يېقىنلىتىپ يەنە توختاپ قالدى. قورقۇپ كەتكەن شوپۇر قاتۇرۇپ قويغاندەك قاتتىق تۇراتتى.

— نەدىن بولسىمۇ سۇ تاپ. تاپمىساڭ ئېتىپ تاشلايمەن! — شۇن فايۇ لۇيجاڭ چىشلىرىنى كىرىشتۇرۇپ قاتتىق توۋلايتتى.

شوپۇر چىلەكنى ئېلىپ مەھەللىگە بارماقچى بولدى. لۇيجاڭ ئۇنىڭغا ئىككى ئەسكەر قوشۇپ: «چاپسان كېلىڭلار!» دېدى. ئۇچ كىشى مەھەللىگە قاراپ 50 مېتردەك ئۇزىغاندا، شۇن لۇيجاڭ بىردىنلا ۋارقىراپ:

— قايت! — دەپ بۇيرۇق قىلدى.

لۇيجاڭ ئۇلارنى مەھەللىگە ئەۋەتىشنى لايىق كۆرمىگەنـ
دى. مەھەللىلەرنى خەتەرلىك ھېسابلايتتى. ئوغرى گۇمانخور دې
گەندەك، ئۆزىنىڭ قىلغان - ئەتكەن ئىشلىرىنى ئازدۇر - كۆپتۇر
سېزىدىغان شۇن فايۇ ھەممىلا يەردىن گۇمانلىناتتى ۋە قورقاتـ
تى. ئەگەر مەھەللىدە قوزغىلاڭچىلار بولسا ياكى مەھەللىدىكىلەر
بۇزۇلۇپ شوپۇر بىلەن ئىككى ئەسكەرنى تۇتۇۋالسا، ئۇچاغدا ما-
شىنا ھەيدەيدىغان ئادەم يوق. قانداق قىلغۇلۇق، دېگەندەك قور-
قۇنچلۇق خىياللارنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ ئۇلارنى قايتۇ-
رۇۋالغانىدى.

— ئارغامچا بارمۇ؟ — شۇن لۇيجاڭ قايتىپ كېلىۋاتقان شوپۇردىن سورىدى.

— بار، — شوپۇر يەنە بىر قېتىم قاتتىق تۇرۇپ قائىدىنى ئىجرا قىلدى.

— سۇنى قۇدۇقتىن تارتىڭلار! چاپسان!

بۇيرۇققا بىنائەت ئۇچ-تۆت ئەسكەر ماشىنا ئۇستىدىن كۆرەك ئېلىپ يول ياقىسىدىكى كارىز قۇدۇقىغا يەتتى - دە، ئۇنىڭ ياپ-مىسىنى ئېچىشقا كىرىشتى. ئۇلار قۇدۇققا توپا چۈشۈرۈۋەتمەسلىك ئۈچۈن ئاۋايلاپ ئېھتىيات بىلەن ئىشلەيتتى.

شوپۇر بىر تال ئىنچىكە تاسمىنى ئېلىپ چىلەكنىڭ بېشىغا پۇختا باغلاپ قۇدۇق بېشى تەرەپكە باردى. لۇيجاڭ يەنە بىر قېتىم:

— چاپسان، تېز بولۇڭلار! — دەپ ئالدىرىتىپ قويدى.

شوپۇر چىلەكنى قۇدۇققا سالدى. ئەترابتىكى ئادەملەر دال-دەك ئېگىشىپ قۇدۇق ئىچىگە قاراشماقتا. شوپۇر ئارغامچىنى بىر-ئىككى چايقىغاندەك قىلىپ، ئاندىن غۇلاچلاپ سېرىپ يۇقىرىغا تارتتى. بىر ۋاقىتتا، چېلەكى يوق قۇرۇق چىققان تانا ھەممەيـ لەننى ھەيران قالدۇردى.

— ئاناڭنى... خۇسا، لېمىشقا چىڭ چەگمىدىڭ!... — شۇن لۇيجاڭ غەزەپ بىلەن شوپۇرنى بەش - ئالتە تەستەك ئۇرۇپ دېدى

تۇرغۇزۇۋەتتى. دەرھال تاپانچىسىنى يالىڭاچلاپ ئېتىۋېتىدىغاندەك شوپۇرنىڭ مەيدىسىگە تىرىدى. ئەمما ئوق چىقارمىدى. ئاندىن تاپانچا بىلەن نەچچىنى ئۇردى ۋە كۆتىگە بىرقانچىنى تەپتى ...

.....

مەھەللە خەلقى ئۆگزىلەردە تۇرۇپ كوچىغا ئەتراپىدا بولغان ئىشلارنى ئېنىق كۆرۈپ تۇراتتى. ئۇلارنىڭ ھەربىرىگە قاراپ نېمە قىلماقچى بولغانلىقىنىمۇ چۈشىنىپ بولغىنىدى.

— سۈيى تۈگەپ قالغان ئوخشايدۇ.

— چىلەك كۆتۈرۈپ مەھەللىگە كېلىدىغان بولدى.

— ئارقىغا ياندۇردى. قورققان ئوخشايدۇ.

— قۇدۇقتىن سۇ تارتىدىغان بولدى.

— قانچىنچى قۇدۇق؟

— بىر، ئىككى، ئۈچ ... 17 - قۇدۇق ...

ئامۇر بوتۇنىڭ ئوغلى گايىت تىلما ئىچى بىلەن 17 - قۇدۇقنىڭ تەكتىگە ئاللىقاچان يېتىپ بولغانىدى. چىلەك چۈشكەن ھامان ئۇ، چىلەكنى يېشىۋېلىپ ئېلىۋالغانىدى.

گايىت چىلەكنى غەنىيەت ئېلىپ ئۆگزىگە چىققاندا كىشىلەر بۇ چىلەكنى قولىغا ئېلىپ كۆرۈشتى.

— ئارغامچىنى بىر تارتقان بولسام بىر ئادىمى قۇدۇقىقا مولاق ئېتىپ چۈشەتتى، — دېدى گايىت خۇشال كەيپىياتتا.

— نېمىشقا تارتمىدىڭ؟

— كارىز سۈيى ھارام بولۇپ قالمىسۇن دەپچۇ!

ئۆگزىدىكىلەر ھۇزۇرلىنىپ كۈلۈشتى.

— ئۇنداق قىلغان بولسا ئىش چوڭلاپ كېتەتتى، — دېدى بىرى ئەندىشە قىلغاندەك قىلىپ.

— نېمە قورقۇش. كەلسە جايلايتتۇق! — دېدى ياشلاردىن بىرى جۇشقۇنلۇق سۆزلەپ.

ئۇيغۇر كتاب تورى
www.uyghurkitap.com

2

شۇن فايۇ ئۆز گۆشىنى ئۆزى يېگۈدەك بولۇپ پىچان تە-
رەپكە قارايتتى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن كەلمەكچى بولغان بىر باتا-
لىيون ئاتلىق ئاق رۇس ئەسكەرلىرىنىڭ چاپسانراق يېتىپ كې-
لىشىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتەتتى. ئۇلارنىڭ قارىسى كۆرۈنمەي-
دۇ. بەلكى ئۇلار لەمجىن يولى بىلەن كېلىۋاتقاندۇر ... كۈن
كەچ كىرمەكتە، فېۋرال ئېيى، كۈندۈز كۈننىڭ بەرىكىتى قانچە-
لىك بولاتتى! ... ھاۋا بارغانسېرى سوۋۇماقتا.

دەل شۇ چاغدا تۇرپان تەرەپتىن بىر دانە ماشىنا چىقىپ
كەلدى. ماشىنا ئۈستىدە بىر دانە بايراق لەپىلدەيتتى. بۇ بايراق
ھۆكۈمەت ئاتلىق ئەسكەرلىرىنىڭ بايرىقى ئىدى. شۇن لۇيجاڭ
نىڭ ئاتلىق تاپقاندەك خۇشال بولغانىدى. ماشىنا يېتىپ كەلدى.
ئۇنىڭ ئۈستىدىن بىلەكلىرىگە قىزىل بەلگە تاقىغان 20 دەك ئا-
دەم سەكرەپ چۈشكەندە، شۇن لۇيجاڭنىڭ خۇشاللىقى ئۆزگىرىپ
قانداق قىلىشىنى ئويلاپ يەتكۈچە، زور گەۋدىلىك، قارا ساقاللىق
بىر ئادەم يېقىنلاپ كېلىپ ئوزىنى تونۇشتۇردى.

— بىزنى ما لۇيجاڭ ئەۋەتتى. لۇيجاڭنىڭ ماشىنىسى توختاپ
قاپتۇ دەپ ئاڭلاپ، ئالدىڭىزغا ماشىنا چىقاردى.

بۇ سۆزلەرنى قىلىش ئارىلىقىدا يېقىنلاشقان ئادەملەر
بىرلا ھۇجۇم بىلەن شۇن فايۇ بىلەن بىرگە يەنە بىرنەچچە ئا-
دەمنى قامالاپ تۇتۇۋالدى. يەنە بىرقانچىسىنى نەق مەيدانىدا
ئېتىپ ئۆلتۈردى. شۇن فايۇنى باغلاتقان ھېلىقى ساقاللىق ئا-
دەم گۈركىرەپ:

— تۆمۈر جىسا ھاجى دېگەن مەن بولسەمەن، تونۇپ قوي
جاللات! — دېدى.

شۇ ئاخشىمى شۇن فايۇ قوماندانلىق شتابىغا تاپشۇرۇل-

دى. قوماندانلىق شتابى ئۇلارنى ھەمدۇللا ئەلەمنىڭ مەدرىسەسىدە بىر كېچە ساقلاپ، ئەتىسى شەھەر ئىچىدە سازايى قىلدى.

شۇ كۈنى شەھەر كوچىلىرى مىڭلىغان خەلق ئاممىسى بىلەن تولغانىدى. پىچاندا 3000 ـ 4000 غا يېقىن بىگۇناھ خەلقنى قىرغىن قىلىپ ناھەق قان تۆككەن شۇن فايۇ بۇگۇن خەلق ئالدىدا خۇددى سۈغا چۈشكەن چاشقاندەك تىترەپ تۇراتتى. خەلق توپى ئۇنىڭغا غەزەپ ۋە لەنەت ياغدۇراتتى:

ـــ قېنىما ـ قېنىما قىلىۋېتىش كېرەك!

ـــ 3000 ـ 4000 پۇقرانىڭ قېنىنى تۆككەن جاللاتقا ھەر-قانداق جازا بەرسەكمۇ دەردىمىز چىقمايدۇ.

ـــ لەنەت ساڭا! ...

خەلقنىڭ لەنەتلىك سۆزلىرى دەريادەك شاۋقۇنلايتتى. ئۇ-لارنىڭ سۆزلىرى ئاددىي بولسىمۇ، يۈزدە يۈز پاكىت ئاساسى بار ھەققانىي سۆزلەر ئىدى. ھېچكىم قارشى سۆز قىلمايتتى. ئە-گەر جىن شۇرۇپن ئامما ئىچىدە بولغاندا ئۇ ھەم قارشى سۆز قە-لالمىغان بولاتتى. چۈنكى ئۇنىڭ بىرقانچە مىڭ بىگۇناھ پۇقرانى قىرغىن قىلغانلىقى مىسلى كۆرۈلمىگەن زور جىنايەت ـ دە! ...

ئۇيغۇر كتاب تورىكتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كتابلارنڭ يېڭى تورىسى

يېگىرمە سەككىزىنچى باب

1

3 - ئاينىڭ باشلىرى ئىدى. باش قوماندان مەخسۇت ھۇ-ھىتى، مەھمۇت سجاڭ، ما سجاڭ (ما شىمىڭ) باشچىلىقىدىكى تۆۋ-پان قوزغىلاڭچىلىرى پىچان شەھرىنى ئىشغال قىلىش ئۈچۈن داغ-دۇغىلىق يولغا چىقتى. 2000 غا يېقىن ئاتلىق قوشۇن ھەرقايسى تۈەن (پولك)، يىڭ (باتالىيون)، لىيەن (روتا) لەر بويىچە ئىك-كىدىن بولۇپ شېئىر (مارش) ئوقۇپ ماڭاتتى. بەزى قىسىملار:

سەن كىمنىڭ ئوغلىسەن ئويلىساڭچۇ،
بىر ئۆيدە ئىككى باش قالمىسۇنچۇ!

مارشىنى ھەيۋەتلىك ئوقۇپ ماڭسا، بەزى قىسىملار «ئاچىل»-نى مارش ئورنىدا ئوقۇپ يەر - جاھانىنى زىلزىلىگە كەلتۈرەتتى.

جەڭگە ماڭغان ھەر بىر پىدائىيىنىڭ روھى كۆتۈرەڭگۈ، غەيرىتى ئۇستۇن ئىدى. بىرەۋ ئادەمنىڭ چىرايى قايغۇلۇق كۆ-رۈنمەيتتى. ھەر بىر ئادەمنىڭ قولىدا قورال، بېلىدە ئوق، بە-زىبىرلىرى قىلىچ ئېسىۋالغان. ئومۇمەن باشتىن - ئاياغ قوراللا-نغان ئىدى. ھەممە ئادەم مىلتىقىنى ئوك يوتىسىغا قوندۇرۇپ تىك تۇتۇپ كېتىۋاتاتتى. يولنىڭ ئىككى قاسنىقىدا تۈرۈپ ئۇ-زاتقۇچى ئاممىا بىلەن ئاماناشىپ مەردانىلەرچە خەيرلىشەتتى.

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ئىككى شەھەرنىڭ ئارىلىقىغچە ئۇزۇن تىپ چىقىپ يولنىڭ ياقىسىدىكى بىر دۆڭلۇكتە ئۆز ئادەملىرى بىلەن قوشۇنلارنى كۆزدىن كەچۈرەتتى. پىدائىيلار بىلەن سالام لىشىپ كۆرۈشەتتى ۋە قولىنى پۇلاڭلىتىپ خوشلىشاتتى.

يەمشى قىسىملىرىنىڭ ئالدىدا بۆرە ياقىلىق جۇۋىغا ئورال غان ئابدۇسەمەي يىگىتى كېلەتتى. ئۇنىڭ ئاستىدىكى ئىنچىكە پۇتلۇق ئارغىماق قېتىش كۆرەڭ ئات ئويناقلىپ شوخ ماڭاتتى. شائىر ئۇنى كۆرۈپلا:

— يول بولسۇن ئابدۇسەمەي ئاكا. نۇسرەت تىلەيمىز! — دەپ قولىنى پۇلاڭلىتىپ خوش ئېيتتى. ئۇ ھەم كۆتۈرەڭگۈ روھ بىلەن ۋارقىراپ:

— ئىنىم ئابدۇخالىق ئۇيغۇر، پىچاننى ئالمىغۇچە كەلمەيمىز! — دەپ ئۆتۈپ كەتتى.

«دۇرۇسقۇ! — دېدى شائىر ئۆز - ئۆزىگە ئىچىدە: «ھەر قانداق كالتەك ئىتنى ئۇرۇشقا يارايدۇ، دېگەندەك، ئابدۇسەمەد ئادەملەرمۇ ئىشقا ياراپ قاپتۇ!»

تۇرپان قىسىملىرى ئۆتكەندە سالى قوممۇلۇق سەپتىن ئايرىلىپ چىقىپ شائىر بىلەن سالاملاشتى ۋە ئالدىراپ ئاماناشقاندىن كېيىن:

— جىم ياتقىلى بولمىدى، 3 - قېتىم يەنە ئاتقا مىنىدىم! — دېدى ئۇ خۇشال كۈلۈپ، — ياشىنىپ قالدىم، بۇ قېتىم چىقماسمەن دېسەم، مۇمكىن بولمىدى، پۇتۇن يۇرت تەۋرەپ كەتكەندەجىم يېتىۋالغۇسى كەلمەيدىكەن كىشىنىڭ. مەھەللىدىكىلەر سالا قىلىپ لىيەنجاڭ بولۇپ بەر دېدى، نېمە ئامالىم بار، ماقۇل دېدىم.

— تۇرپان قىسىملىرى ئىچىدە سالى لىيەنجاڭ دېگەن بىر ئىسىم بار. سىز ئىكەنسىز - دە! — دېدى شائىر.

— مەنمۇ ئاڭلىدىم. سىزنى سېغىنىپ بىللە بولۇۋاتىدۇ، دەپ ئاڭلاپ، بىر كۆرۈشۈپ كېلەي دەپ ئويلىدىم. چولام تەگمىدى. 60 دىن جىق ئادىمىم بار. ئىش تولا، ۋاقىت چىقار-

غىلى بولمىدى.

ئاڭغىچە ئۇنىڭ ئادەملىرى ئۆتۈپ بولغانىدى. سالى لېيە- جاڭ ئالدىراپ خەيرلەشتى - دە، ئېتىنى يورۇتۇپ سەپنىڭ ئال- دىغا كەتتى .... شائىر ياشانغان بۇ ئادەمنىڭ غەيرىتىگە قايىل- ھاياجانلانغان ھالدا ئۇزۇنغىچە قولىنى پۇلاڭلىتىپ ئۇزاتتى.

بۇ قوشۇن شۇ كېچىسى پېچان شەھىرىگە يېتىپ بېرىپ ئە- تىسى بامداتتىن ئىلگىرى شىددەتلىك ھۇجۇم باشلىدى. مەھمۇت سىجاڭ قىسىملىرى شەھەرنىڭ غەربىي - جەنۇبىي تەرىپىدىن ئۇرۇم- چى - تۇرپان يولىنى كونترول قىلىپ ھۇجۇم قوزغىدى، ما شىمىڭ قىسىملىرى شەرقىي تەرەپتىن قوممۇل يولىنى توسۇپ شەرقىي با- زاردا شتاب قوروپ ھۇجۇم قىلدى.

شەھەردە بىر بۈگادا پىيادە ئەسكەر ۋە ئىككى باتالىيون ئىلى رۇس ئەسكەرلىرى بار ئىدى. ئۇلار تۈيۈقسىز بولغان ھۇ- جۇمغا تاقابىل تورۇپ، شەھەر دەرۋازىلىرىنى چىڭ تاقاپ، سىپىل تامىلىرىنى دالدا قىلىپ قاتتىق مۇداپىئە قىلدى. ئۇلارنىڭ ئوت كۈچى ئۈستۈن ئىدى، مىلتىق ۋە پىلىموتلاردىن يامغۇردەك ئوق ياغدۇرۇپ، ھەر قېتىملىق ھۇجۇمنى توساتتى.

قوزغىلاڭچىلار دەسلەپكى قىزغىنلىق بىلەن سىپىلغا بىرقا- چە قېتىم ئۆزىنى ئۇرۇپ كۆردى. لېكىن ھەر قېتىملىق قىلىنغان ھۇجۇملار كۆپلىگەن قۇربانلارنى بېرىش بىلەن ئاخىرلىشاتتى. ھەر بىر ھۇجۇمدىن كېيىن، ھەرقايسى پولك، باتالىيونلاردىن قۇربان بولغانلارنىڭ سانى قوماندانلىق شتابقا مەلۇم قىلىنىپ تۇراتتى. 2 - كۈنى قىلىنغان بىر ھۇجۇمدا مەھمۇت سىجاڭ قىسىملىرىدىنلا بىرلىگەن قۇربان 60 دىن ئاشقانىدى.

— بولمىدى، پىيادىلەرنى مۇنداق بېرىۋەرگىلى بولمايدۇ!— دېدى ئەھەت خەلپەت. ئۇ بۇ سۆزنى قىلغاندا گەدەن - قۇلاق- لىرىغىچە قىزىرىپ كەتكەنىدى. ئۇ ئاچچىق ئەما ئېغىر- بېسىقلىق

بىلەن داۋام قىلدى، ــ شەترەنج ① ئويۇندا، «پىيادە مات» دەيدىغان بىر ئويۇن بار. بۇ پىيادىنىڭ كۆچى بىلەن شاھنى مات قىلغىلى بولمىدۇ، دېگەن سۆز. بىز ھازىر بۇ يەردە بىھۇدە زىيان چېكىۋاتىمىز. دۇشمەننى كۆرمەيلا تاماغا سۈزۈۋاتىمىز. ئەگەر ۋاقتىدا ئادەملىرىمىزنى توسۇمالى ھەدەپ قويۇپ بېرىدىغان بولساق، يەنە نۇرغۇن زىيان تارتىۋېلىشىمىز مۇمكىن.

ئۇنىڭ بۇ سۆزى مۇنازىرىسىز ماقۇل بولۇپ، قوماندانلىق شتابىنى ئۇرۇش تاكتىكىسىنى ئۆزگەرتىش قارارىغا كەلتۈردى. شۇنىڭدىن كېيىن، دەسلەپكى كۈنلەردىكىدەك چۈقان سېلىپ، ئات چاپتۇرۇپ بېرىپ ئۇرۇش قىلىدىغان ئىشلارنى قىلماستىن، پەم بىلەن سېپىلغا يېقىنلاپ بېرىپ سېپىل تۆشۈكلىرىگە ئوق ئېتىپ زەربە بېرىش جېڭى ئېلىپ بارىدى. بۇ ئۇسۇلدا چىقىم ئانچە كۆپ بولمىدى. بۇ ئەلۋەتتە ئۆز كۈچىنى ساقلاپ، دۇشمەن كۈچىنى ئاجىزلاشتۇرۇشقا پايدىلىق ئىدى.

سېپىل تۆشۈكلىرى دۇشمەن ئەسكەرلىرىنىڭ سېپىل سىرتىنى كۆزىتىدىغان ۋە تاشقىرىدىن بولغان ھۇجۇمغا قارشى ئوق ئاتىدىغان ئورنى بولۇپ، ئادەتتە نۇر ئۆتۈشۈپ ئاق كۆرۈنىدىغان، ئادەم كەلگەندە قاراكۆرۈنىدىغان خىسلەتكە ئىگە ئىدى. قوزغىلاڭچىلار سېپىلغا يېقىنلاپ ئۆزلىرىنى پۈختا ئورۇنلاشتۇرغاندىن كېيىن، سېپىل تۆشۈكلىرىنى ماراپ ياتاتتى. ئاۋادا قايسىبىر تۆشۈك قارا بولۇپ كۆرۈنسە، دۇشمەن ئەسكىرى كەلدى دەپ پەرەز قىلىناتتى ـ دە، شۇ تۆشۈككە دەرھال ئوق ئېتىلاتتى. ئوق ئېتىلغان ھامان تۆشۈكتىكى قارا يوقىلاتتى. بۇنداق ئەھۋال كۆرۈنسىلا ئاتقان ئوقىمىز دۇشمەنگە تەگدى، ئارقىغا ئۇچۇپ چۈشتى، دەپ ھېسابلىناتتى. ئەمەلىيەتتە ئاتقان ئوق راست تەگدىمۇ-تەگمىدىمۇ بۇنى بىلگىلى بولمايتتى.

دۇشمەن تەرەپمۇ قۇۋۇ ئىدى. ئۇلار تۆشۈككە كېلىشتىن

① شەترەنج ــ شاھمات.

بۇرۇن، ماتتىقنىڭ ئۇچىدا قولاقچىسىنى يېكى بىر پارچە قارا كېگىزنى ئېلىپ تۆشۈككە تۇتۇپ كۆرەتتى. قوزغىلاڭچىلار ئۇنىڭ دىن بىخەۋەر قارا كۆرۈندى دەپلا كۆپلەپ ئوق ئاتاتتى. دۇشمەن بۇ خىل ئۇسۇل بىلەن قوزغىلاڭچىلارنىڭ ئوق - دورىسىنى كۆپلەپ خورىتاتتى.

ئۇرۇش شۇ تەقلىدتە بىرقانچە كۈن داۋام قىلدى. ئۇرۇش ئەھۋالىستىدە، تۇزلەڭلىكتىن چۈقان سېلىپ بۇ ئىگىز قەلئە سېپىلىنى زىلزىلىگە كەلتۈرۈپ دۇشمەننى بىتچەت قىلىۋېتىش تەسەۋۋۇرگە سىغمىغاندەك، سېپىل تۆشۈكلىرىگە كەلگەن دۇشمەننى بىر - بىرلەپ ئېتىپ ئۆلتۈرۈش يولى بىلەن مىڭلىغان دۇشمەننى يوقىتىپ بولۇشمۇ ئەقىلغە سىغمايتتى. شۇنىڭدەك سېپىلغا ۋە سېپىل ئۈستىدىن ئېتىلىۋاتقان يامغۇردەك ئوقلارغا قارشى كۆكرەك كېرىپ يۈگۈرۈشنىڭ ئۆزى قارامىلىق بولىدىغانلىقىنىمۇ ئەھمىيەت ئىسپاتلاپ، ئەڭ ياخشىسى تاكتىكا جەھەتتە باشقىچە ئۇسۇللارنى قوللىنىپ كۆرۈشنى تەۋسىيە قىلاتتى.

كۆپچىلىك بۇ جەھەتتە باش قاتۇرۇپ چارە - تەدبىر تەقدىم قىلاتتى، مەسىلەن، شوتا ئارقىلىق سېپىلغا چىقىش، لەخمە كولاپ سېپىلنى پارتلىتىش، دەرۋازىغا ئوت قويۇش، ئوقيا ياساپ ئوتلۇق ئوق ئېتىش، سالغا بىلەن تاش ئېتىش ... بۇلارنىڭ ھەممىسى چارە ئىدى ... لېكىن قايسى چارە قانچىلىك ئۈنۈم بېرىدۇ، ئۇنى ئەھمىيەت بەلگىلەيتتى.

قوزغىلاڭچىلار كېچىلىرى ئوچۇق دالادا تۇنەيتتى، گۈلخان يېقىپ نۆۋەت بىلەن ئوت سۇنۇپ تاڭ ئاتقۇزاتتى. مارت ئايلىرىدىكى ئۇزۇن ھەم سوغۇق تۇنلەرنى شۇنداق ئۆتكۈزمەي مۇمكىنمۇ! ... قىيىنچىلىق بارغانسېرى كۆپەيمەكتە ئىدى.

ھەر كۈنى تاڭ قاراڭغۇسىدا ما شىمىڭ قىسىملىرى تەرەپتىن ھۇجۇم قىلىشقا كانايلار چېلىپ ئۇرۇش قوزغايتتى. بۇ تەرەپتىمۇ تەڭلا ھۇجۇم باشلىناتتى. سېپىل ئىچىدىكى دۇشمەنلەر

قاراڭغۇدا ھېچنېمىنى پەرق ئەتمەي قارىسىغا ئوق ئېتىپ تاڭ قا-
راڭغۇسىنى ئوت ئۆچتۈرلىرى بىلەن يورۇتاتتى. پىلىموتلاردىن
ئەجدىھادەك ئوت پۈرقۈيتتى ... تاڭ ئېتىش بىلەن ئۇرۇش
ئاستا - ئاستا بېسىلىپ قالاتتى ... ئاش ئاقتى - چۈشكە يې-
قىن يەنە بىرمۇنچە كالتە جەڭلەر باشلىناتتى. بۇنىڭمۇ ئاخىرى
چىقماي توختاپ قالاتتى.

شەھەرگە قىلىنغان ھۇجۇمنىڭ 9-، 10 - كۈنلىرى كېچىدە
تۈن قاراڭغۇسىدىن پايدىلانغان قوزغىلاڭچىلار بىرقانچە ئورۇن-
غا شوتا قويۇپ تۇيدۇرماستىن سېپىلغا ياماشتى. لېكىن دۈشمەن
تەرەپ سېزىپ قېلىپ قوزغىلاڭچىلارنى مۇڭپېقىيەتسىزلىككە ئۇچ-
راتتى. ئەتىسى كېچىدە قوزغىلاڭچىلار چۇقان - سۇرەن بىلەن ئاش-
كارا ھۇجۇم قوزغاپ شوتا قويۇپ سېپىلغا ئېسىلدى. دۈشمەن ئوت
كۆچىنى مەركەزلەشتۈرۈپ، شوتا قويۇلغان ئورۇنلارنى قويۇق ئوققا
تۇتتى. لېكىن قوزغىلاڭچىلار قۇربان بېرىشلەرگە قارىماي جاسا-
رەت بىلەن ئېلىشتان بولسىمۇ، ئاخىر يەنىلا مۇڭپېقىيەتسىزلىككە
ئۇچرىدى. جەڭ داۋام قىلماقتا. قوزغىلاڭچىلار پېچانىنى ئىشغال
قىلىش ئىرادىسىدىن قايتماي ئېغىر تەھدىت سېلىپ تۇرماقتا ئىدى.

شۇ ئايلاردا جەنۇبىي شىنجاڭ بويىچە، قەشقەردىن باشقا
شەھەرلەرنىڭ ھەممىسى قوزغىلاڭچىلارنىڭ قولىغا ئۆتكەن،
شەرقىي شىنجاڭنىڭ ئەڭ مۇھىم تۇگۈنى ھېسابلانغان پېچان نا-
ھىيىسى ئېغىر تەھلىكە ئاستىدا قالغان ۋەزىيەت شەكىللەنگەنىدى.
بۇ ۋەزىيەتتىن ئالاقزادە بولغان جىن شۇرېن ھۆكۈمىتى شەرقىي
يولنىڭ « غالىب سەركەردىسى » شېڭ شىسەينى قايتۇرۇپ كې-
لىپ پېچان، تۇرپان، توقسۇندىن ئىبارەت ئۇچ ناھىيىدىكى قوزۇ-
غىلاڭنى باستۇرۇپ ۋەزىيەتنى ئوڭشاشقا بۇيرۇق بەردى.

بۇيرۇق تاپشۇرۇۋالغان شېڭ شىسەي قۇمۇلدا بىر قىسىم
كۈچ قالدۇرۇپ 4500 كىشىلىكتىن ئارتۇقراق مۇنتىزىم كۈچنى
ئېلىپ ئالدىراش يولغا چىقتى. بۇ قېتىمقى سەپەر ئۇنىڭ ئورۇ-

چى ئەترابىغا قايتىپ كېلىش مۇددىئاسىغا ئۆيغۇن كېلەتتى. شۇ-
گا ئۇ كېچە - كۈندۈزلەپ يول يۈرۈپ، تۈرپان قوزغىلاڭچىلىرى
بىچاننى مۇھاسىرىگە ئېلىپ ھۇجۇم قىلىۋاتقانىدىن 12 - كۈنى بې-
جان ناھىيىسىگە يېتىپ كەلگەنىدى.

ئۇنىڭ قىسىملىرى كېلىپلا تۇرۇپ - زەمبىرەكلىرىنى ئىشقا
سېلىپ قوزغىلاڭچىلار سېپىگە شەرقتىن ھۇجۇم باشلىدى. ئۇلار-
نىڭ تۆمۇر كوكىلىرى سەپنى يېرىپ ئىچكىرىلەپ كىرىپ شىددەت-
لىك ئوت ئاچاتتى، ئاتلىق ئەسكەرلەر يىراقتىن ئوراپ كېلەتتى،
پىيادە قىسىملار ئوتتۇرىدىن ۋە يان تەرەپتىن ھۇجۇم قىلاتتى،
ئۇرۇش ناھايىتى شىددەتلىك بولدى. قوزغىلاڭچى قوشۇنلار ھەر-
قايسى سەپلەردە قەھرىمانلارچە قارشىلىق كۆرسىتىپ قاتتىق سو-
قۇشلارنى قىلدى ...

«ما شىمىڭ قېچىپتۇ!»

بۇ بىر كۆڭۈلسىز سوغۇق خاۋەر ئىدى. خەۋەرچى كېلىپ
دوكلات قىلغاندا مەخسۇت مۇھتى ۋە مەھمۇت مۇھتىلار چۆ-
چۈپ كەتتى

— قاچان قېچىپتۇ؟

— تاڭغا يېقىن.

— مەسلىھەتمۇ قىلماي، گەپ - سۆزمۇ قىلماي، نېمە قىل-
غىنى ئۇ؟ — مەھمۇت مۇھتىنىڭ شالاڭ ساقاللىرى تىترەپ
كەتتى.

بۇ سوغۇق خەۋەر ئۇرۇش ۋەزىيىتىگە قاتتىق تەسىر كۆر-
سەتكەنىدى. ئۇنىڭ قاچقانلىقىنى ئاڭلىغان دۇشمەن تېخىمۇ كۆ-
رەڭلەپ ئۇرۇشنى كۈچەيتىشكە باشلىدى. شەھەر ئىچىدىكى دۇش-
مەنلەرگىمۇ جان كىرىپ ھەتتا شەھەر دەرۋازىسىدىن چىقىپ
ھۇجۇم قىلىشقا جۈرئەت قىلدى. ئەھۋال بارغانسېرى ئېغىر-
لاشقانىدى.

— بىزمۇ چېكىنەيلى، — دېدى مەخسۇت مۇھتى. ساقال

سىز ئېگىكىنى چىمدىپ تۇرۇپ، — بەلكى ما شىمىك تاغ ئارقىسىدا① بىزنى ساقلاپ ياتىدىغاندۇر، بېرىپ مەسلىھەتلىشىپ بىر ئىش قىلمامدۇق!

— ئۇ ئەستاتمايدۇ، ئەزەلدىن ئۇنىڭ غەرىزى باشقا، — دېدى مەھمۇت مۇھتى ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ.

— ئۇنىڭ ئەستاتمايدىغانلىقىنى بىلىپ تۇرۇۋاتىمىز. شۇنداق بولسىمۇ بېرىپ گېپىنى ئاڭلاپ كۆرەيلى، قېنى ئۇ نېمە دەيدىكىن!

— چېكىنىسەك، چېكىنەيلى.

مەھمۇت سىجاڭ ئۆزىنىڭ خىلالىغان 100 ئادىمى بىلەن ھەممىنىڭ كەينىدە چېكىنىپ لەمجەن، خاندۇلاردا قوغلاپ كەلگۈچى دۇشمەن قىسىملىرىنى توسۇپ ئىككى مەيدان قاتتىق جەڭ قىلىپ ئاستانىگە كەلگەندە، مەۋسۇل مۇھتى ۋە مەخسۇت مۇھتىلار ساقلاپ تۇرۇشقانىدى. ئۇلار دەرۋازا ئالدىدا قۇچاقلىشىپ كۆرۈشكەندىن كېيىن، مەخسۇت مۇھتى يانچۇقىدىن بىر پارچە خەت چىقىرىپ:

— ما شىمىك قاراشەھەرگە مېڭىپتۇ. مانا ئۇنىڭ ئەۋەتكەن خېتى، — دەپ سۇندى.

خەتتە: «مەن قاراشەھەرگە بارىمەن، ئۇ يەردە كۆچ توپلاپ باشقىدىن كېلىمەن. سىلەرمۇ بارساڭلار، بىرلىكتە ئىش كۆرسەك! » دېيىلگەن.

— مەن تېخى مۇشۇ ئەتراپتا بارمىكىن دەپتىمەن! — دېدى مەھمۇت مۇھتى غەزەپ بىلەن چوڭقۇر نەپەس ئېلىپ.

— ئەمدى قانداق قىلىمىز؟

— مەسلىھەتلىشەيلى. ئاۋۋال تاماق يەۋېلىڭلار. ئاخشاملىقا توپلىنىپ مەسلىھەت قىلايلى، — دېدى مەۋسۇلباي.

① تاغ ئارقىسى — يالقۇنتاغنىڭ جەنۇبى — ئاراغوجا، ئاستانە، لۈكچۈن قاتارلىق جايلارنى دېمەكچى.

شۇ ئاخشىمى باش قوماندان مەخسۇت مۇھتىنىڭ ئۆيىدە جىددىي مەسلىھەت ئۆتكۈزۈلدى. مەسلىھەتكە ھەمدۇللا ئەلەم ئاخۇنۇم، مەۋسۇل ھاجى، ئىمىن ھاجىلاردىن باشقا، مەھمۇت سەجاڭ، تۇرپان قىسىملىرىنىڭ تۇەنجاڭى ئابلا دامواللا، ئاستانە قىسىملىرىنىڭ باشلىقى لىياز تۇەنجاڭ، قاراغوجىدىن پولات تۇەنجاڭ، لوكچۇن قىسىملىرىدىن ئىبراھىم تۇەنجاڭ، يەمشى قىسىملىرىدىن ئابدۇسەمى يىگىجاڭ، سەمەت ھاجى، ئەمەت خەلپەت قاتارلىق كىشىلەر قاتناشقانىدى.

مۇزاكىرە ئۇستىدە ھەممەيلەن بىردەك ما شىمىڭنىڭ يېرىم كۈچىنى باشلاپ ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن چېكىنگەنلىكىنى ئەيىبلىدى. لېكىن چەققان كۆز ئورنىغا كەلمەيدىغانلىقىنى ئېتىراپ قىلىشتى. ئاندىن نۆۋەتتىكى ۋەزىيەتنى ئەتراپلىق مۇزاكىرە قىلغاندىن كېيىن تۆۋەندىكى ئىككى قارارغا كېلىشكەنىدى.

بىرىنچى، مەخسۇت مۇھتى پولات تۇەنجاڭنىڭ بىر پولك ئەسكىرى بىلەن قۇمۇلغا بېرىپ خوجىنىياز ھاجىنى تەكلىپ قىلىپ تۇرپانغا باشلاپ چىقىدۇ.

ئىككىنچى، مەھمۇت سەجاڭ ئۆز قىسىملىرىنى باشلاپ ۋاقىتلىق قاراشەھەرگە چېكىنىدۇ.

2

نەچچە كۈنلەردىن دەك - سارايلارغا، چوك چوراجايلارغا، جامە، مەسچىت ھوجرىلىرىغا سىغىشماي قالغان قوزغىلاڭچى قوشۇنلار، ئۇلارنىڭ ئاتلىق ھەيۋەتلىك مارش ئېيتىپ ئويان - بۇيان ئۆتۈشلىرى، ئۆشنىسىگە ملتىق، يېنىغا قىلىچ ئاسقان يىگىتلەرنىڭ ئويىقتىن - بۇ يىقتا روھلۇق قەدەم تاشلاپ ئۆتۈشۈپ تۇرۇشلىرى بۇگۈن كۆرۈنمەيتتى. ئۇلار پىچان ئۈرۈشىغا كەتكەنىدى.

ئۇلار پىچاقنىڭ يېتىپ بارىدۇ. قانلىق جەڭلەرنى قىلىدۇ. تۇرپاندا قىلغان بىرقانچە قېتىملىق جەڭلەردە خەلق كۆچلىرىنىڭ قۇدرىتىنى نامايان قىلىپ ئاجايىپ جەڭ نەتىجىلىرىگە ئىگە بولغان پىدائىيلار، پىچاقدىمۇ ئۆز جاسارىتىنى كۆرسىتىپ شەھەرنى ئالىدۇ، غالىبىيەت خەۋەرلىرىنى چاپسانلا ئەۋەتىدۇ... دۇكانلىرىنى ئېچىپ سودا قىلىۋاتقان مەيدە تىجارەتچىلەر، سودا - سېتىق قىلىۋاتقان ئاھالىلەر بولسۇن، سەندەل بولقىلىرىنى جارانگلىتىپ تاقا سوقۇۋاتقان تۆمۇرچىلەر بولسۇن، ھەممە ئادەمنىڭ قۇلىقى پىچان تەرەپتە، قەھرىمانلاردىن كېلىدىغان خۇش خەۋەرلەردە ئىدى.

شەھەر گارنىزون شتابىغا ئادەملەر ئۇزلۇكسىز كېلىپ - كېتىپ تۇراتتى. كەلگۈچىلەرنىڭ بەزىسى ئەھۋال ئىنكاس قىلاتتى. بەزىسى يولبورۇق سورايتتى. بەزىلىرى تەمىنات مەسىلىلىرى توغرىسىدا كېلەتتى. ھال ئېيتىپ كەلگۈچىلەرمۇ بولاتتى. شتاب خىزمىتى بىلەن قالغان ئابدۇخالىق ئۇيغۇر كەلگۈچىلەرنى قوبۇل قىلىپ سۆزىنى ئاڭلايتتى، ھال ئېيتقۇچىلارغا رازى بولغۇدەك جاۋاب بېرەتتى، ھەل قىلىشقا تېگىشلىكلىرىنى دەرھال ھەل قىلاتتى...

نۇرغۇن كىشىلەر روزى مۇللا ئۇستىدىن ئەرز - شىكايەت قىلىپ كېلەتتى. خەلقنىڭ نەرسە - كېرەكلىرىنى ئېلىپ يوق قىلغۇچىكەن، يەپ - ئىچىپ تۇگىتىۋاتقانلىق جەھەتلەردە ئەرز قىلىپ، ئۇنىڭدىن تۆلىتىپ ئېلىپ بېرىشنى تەلەپ قىلاتتى.

روزى مۇللا قېنى؟ ئۇ ئۆلگەنمۇ ياكى قېچىپ كەتكەنمۇ!؟ ئۇنىڭ دېرىكى چىقمايۋاتاتتى. شەھەرنىڭ ئامانلىقى ئىشلىرىغا مەسئۇل بولغان تۆمۇر جىسما ھاجىنىڭ ئادەملىرىمۇ ئۇنىڭ دېرىكىنى قىلالمىغانىدى. شائىر ئۇنىڭ ئۇستىدە ئەرز قىلىپ كەلگۈچىلەرگە: «بىز سۇرۇشتە قىلىۋاتىمىز، ئۇنى تېپىپ چوقۇم ھېساب ئالىمىز!»— دەپ جاۋاب بېرەتتى...

تۇلكە قۇيرۇقىدىن تۇتۇلغاندەك، روزى مۇللا ئەپيۇنىڭ

كاساپتى بىلەن تۈتۈلدى.

توختىقارى بىر ئىش بىلەن ئۆگزىسىگە چىقىپ، قوشنىسىنى هويلا تەرەپتىن بورقۇپ چىققان ئەپيۇن پۈرىقىنى سېزىپ قالدى. بۇ ئۇنىڭ قاتتىق گۇمانىنى قوزغىغانىدى. قوشنىسى ئەزەلدىن مۇنداق كەيپ قىلغان ئادەم ئەمەس. ئۇنداق بولسا ئەپيۇن پۈرىقى نەدىن پەيدا بولدى؟...

ئۇ، ئوغلى ۋاهىتجاننى ئىشقا سېلىپ شۇ كېچىسىدىلا روزى موللا ئەپيۇن چېكىپ ياتقان گەمە ئۆيىنى ئېنىقلاپ چىقتى. ئەتىسى بىر توپ جامائەت باستۇرۇپ كىرىپ، ئۇنى گەمە ئۆيىدىن سۆرەپ چىقتى. ئەپيۇن چىراغلىرىنى بوينىغا ئاستى، كوچىغا تارتىپ چىقىپ ئۇر - ئۇر قىلىشقا باشلىدى.

قوزغىلاڭ كۆنلىرىدە ئەپيۇنكەشلەرگە، جازانىخورلارغا، گۆرۈكەشلەرگە رەئايە قىلىنمايتتى. ئۇنداقلارنى ئامما ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈپ قويسا، سوراق كەلمەيتتى.

خەلق توپلىنىشقا باشلىدى. تەرەپ - تەرەپتىن: «ئۇرۇڭلار، ئۆلتۈرۈڭلار!» — دەيدىغان غەزەپ ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. قېرى ياشلىق ئايالارمۇ توپىنى يېرىپ كىرىپ روزى موللىنى شاپىلاقلاپ ئۇراتتى، كىچىك بالىلارمۇ ئۇرۇپ - توپا چېچىپ تىللىشاتتى. روزى موللا خۇددى ئۇر - ئۇردا قالغان چاشقاندەك ئوسال بىر ئەهۋالغا چۈشۈپ قالغانىدى. ئۇ قانچە قېتىملاپ تۈرگۈلۈپ يېتىۋالدى، هازىر ئۆلىدىغانىدەك هۆركىرەپ يىغلىدى. ئۇششۇقلۇق قىلغانسېرى، ئاممىنىڭ غەزىپى تېخىمۇ ئۆرلەيتتى.

تۆمۈر جىسا هاجى ئۇچ-تۆت ئادەمنى بىلەن بۇ ئىشنىڭ ئۈستىگە كېلىپ ئاردىلاشتى. ئۇ ئاممىغا ۋارقىراپ ئۇنىسى ئاجرىتىپ شتابقا هەيدەپ ماڭدى، لېكىن ئامما ئۇنىڭ بىلەن تەڭلا شتابقا بېسىپ كەلگەنىدى:

— بۇنىڭ يۈرتقا هېچقانداق پايدىسى يوق، هەيدەپ چىقىپ ئېتىۋېتىش كېرەك!

— جەڭگوكچىنىڭ تېرىسىنى تەتۇر سويۇۋەتسە بولىدۇ.

ئامما ئىچىدىن ھەر خىل سادالار ياڭرايتتى.

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر شتابتىن چىقىپ ھويلىدا دېڭىزدەك چايقىلىپ تۇرغان ئاممىغا سۆزلەشكە باشلىدى:

— بولىدۇ، بولىدۇ، سىزلەرنىڭ تەلىپىڭىزلارنى يەردە قويمايمىز! كۆپچىلىك بىرئاز بېسىلدى. ئۇلار شائىرغا ئۇنىڭ ئاق كۆڭۈللۈكىگە ئىشىنەتتى. يەنە قانداق گەپلەر بولىدىغانلىقىنى ئاڭلايمىز دېگەندەك قىلىشىپ بارغانسېرى جىم بولۇشتى. شائىر سۆزىنى داۋام قىلدۇردى:

— بىزدە ھازىر قوماندانلىق شتاب بار. باش قوماندانىمىز، سىجاڭلىرىمىز بار. ئۇلار ھازىر پىچاندا جەڭ قىلماقتا. پىچاننى ئالغاندىن كېيىن، ھەممىسى قايتىپ كېلىدۇ. شۇ چاغدا قوماندانلىق شتابى سىزلەرنىڭ ھەممە ئىشىڭىزلارنى، تەلەپلىرىڭىزلارنى كۆڭۈلدىكىدەك بىر تەرەپ قىلىدۇ. ئىنقىلاب قىلىشنىڭ مەقسىتى خەلقنىڭ تىلەكلىرىنى ھەل قىلىش، خەلقنىڭ ئۈستىدىكى ئېغىر چىلىقلارنى يېنىكلىتىشتىن ئىبارەت. پۇتۇن ئىشلار ئوڭۇشلىدۇ. روزى مۇللىنى بىز تاپشۇرۇۋالايلۇق. بۇنىڭدىن سوراپ بىلىدىغان بىرمۇنچە ئىشلار بار. شۇ ئىشلار ئېنىقلانغاندىن كېيىن، ئاندىن سىزلەرگە جاۋاب بېرەيلۇق، ھازىر قايتىپ تۇرىڭىزلار!

ئامما بىر - بىرلەپ تارقىلىشقا باشلىدى.

روزى مۇللا قاتتىق قورقاندى. ئۇنىڭ چىرايىدىن قان قاچقان، خەلقنىڭ مۇشت - شاپىلاقلىرى تەگكەن يەرلىرى كۆكەرگەن، ئىششىغانىدى. ئۇ ھازىر گۈردىن ئېچىۋالغان مۇردەك كۆرۈنەتتى.

— قورقما! — دېدى شائىر ئۇنىڭ تارتىپ ئۆيگە ئەكىرگەندىن كېيىن. ئۇ ھازىر «ساۋاقداشلىق» ھېسسىياتى بىلەن سۆزلەيتتى، — بىزنىڭ ئادەملىرىمىز سېنى خەلقنىڭ غەزىپى ئىچىدىن قۇتقۇزۇپ قالدى. بۇنى بىلىشىڭ كېرەك. ئەگەر خەلقنىڭ

قولىدا قالغان بولساڭ ئىش باشقىچە بولغان بولاتتى. بۇنى خەلقە زۇلۇم سالغانلىقىنىڭ ئاقىۋىتى، خەلقتىن ئاجراپ قالغانلىقىنىڭ ئالامىتى دەپمىشكە بولىدۇ. بۇ ھەقىقەتنى چۈشىنىشىڭ كېرەك!

روزى موللا تېخىچە ئېسىگە كەلمىگەنىدى. بىرەر سوئالغا جاۋاب بېرەلمەيتتى. بىر ھازادىن كېيىن، ئۇ ئۆزۈن تىن تارتىپ - دە، قۇرۇپ كەتكەن كالپۇكلىرىنى نەمدىگەندەك قىلىپ:

— ئازراق سۇ ئىچىۋالغان بولسام،— دېدى ئارانچە سۆزلەپ.

— چاي بار،— دېدى شائىر ئىشارەت قىلىپ.

پىدائىيلاردىن بىرى ئۇيانقى ئۆيدىن بىر پىيالە چاي كۆتۈرۈپ چىقتى. روزى موللا چاينى بىر - ئىككى ئوتلام ئىچكەندىن كېيىن شائىرغا قاراپ:

— جېنىم ئابدۇخالىق، بىر بولسىمۇ سەندىن، ئىككى بولسىمۇ سەندىن، سېنىڭ بىلەن ساۋاقداش ئەمەسمۇ! — دېدى - دە، ئۆزىنى يەرگە تاشلاپ شائىرنىڭ پۇتىنى قۇچاقلاپ ھۆڭرەپ يىغلاشقا باشلىدى.

— ئۇنداق قىلما، سەت بولىدۇ،— شائىر دەرھال ئۇنى يۆلەپ ئولتۇرغۇزۇپ پۇتىنى ئاجرىتىۋالغاندىن كېيىن سۆزلىدى،— ھەرقانداق سۆزۈڭ بولسا، ئولتۇرۇپ ياكى ئۆرە تۇرۇپ سۆزلە. ئۇيات بولىدۇ.

— مەن سۆزلىسەم، نېمە دەيمەن قېنى! — دېدى ئۇ باش-ئايىغى يوق، يۇمىلاق - تۇمۇلەك قىلىپ، بۇنىڭدىن ئۇنىڭ بىر تەرەپتىن خەلق ئالدىدا ئۆتكۈزگەن جىنايەتلىرىنى ئېقرار قىلغۇسى كەلمىگەنلىكى كۆرۈنسە، يەنە بىر تەرەپتىن بولار ئىش بولدى، ئۆزۈمنى ئاقىلىيالمىغۇدەك گەپ - سۆزۈم يوق دېگەنلىكى چىقىپ تۇراتتى. شائىر بۇ ئەھۋالنى چۈشىنەتتى. ئۇنىڭ ئۆزىنى ئاقلىغۇدەك ھېچقانداق سۆزى يوقلۇقىنى نەزەرگە ئېلىپ نەسىھەت قىلدى:

— سەن ئەمدى ئۆزۈڭنى تۇزىتىپ خەلق مەيدانىغا كېلىپ

توۋا قىلىشىڭ كېرەك. شۇنداق قىلغاندىلا خەلق سېنى ئەپۇ قىلىدۇ. بۇ جەھەتتە ئوبدان ئويلانغىن. ھازىرچە مېنىڭ يېنىمدا تۇر. بىز نېمە يېسەك سەنمۇ شۇ، ياخشى ئويلىنىپ خەلق مەيدانىغا ئۆتۈشۈڭ كېرەك. «سۇ كېتىدۇ، تاش قالىدۇ، ئوسما كېتىدۇ، قاش قالىدۇ» دېگەندەك، ئۆتەر-كېچەر، كېلىپ-كېتىۋاتقان يىلتىزى يوق بىر نېمىلەر ساڭا ئەسقاتمايدۇ. تۇرپان قالىدۇ. خەلق قالىدۇ، ساڭا بەرىبىر خەلق ئەسقاتىدۇ. بۇ ھەقىقەتنى تونۇشۇڭ كېرەك.

3

ما شىمىڭنىڭ چېكىنگەنلىكىنى ئاڭلىغان شېڭ شىسەي ئۇنىڭ ئۇرۇمچى ئەترايىغا بېرىپ ئۇرۇمچى نەنسەنده قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ ئۇرۇمچىگە تەھدىت سېلىۋاتقان ما چۈەنلۇ، مادېشياڭلار بىلەن بىرلىشىۋېلىشىغا يول قويماسلىق، ئىمكان قەدەر ئۇنى جەنۇب تەرەپكە كۆزۈۋېتىش ئۈچۈن، ئۆز قىسىملىرىغا جىددىي ئىلگىرىلەش توغرىسىدا قاتتىق بۇيرۇق بەرگەنىدى. شۇڭا، ئۇنىڭ ئالدىن يۇرەر قىسىملىرى ھەرقايسى يوللاردا جىددىي ئىلگىرىلىمەكتە ئىدى. مەيلى چوڭ يول بىلەن، مەيلى كىچىك يول بىلەن ماڭغانلار بولسۇن تۇرپانغا قاراپ سۈرەك ئاقاتتى. شېڭ شىسەينىڭ ئاتلىق قىسىملىرى، ئەنىكوۋ قوماندانلىقىدىكى ئاتلىق ئاق رۇس ئەسكەرلىرى، بەيسىنوبان تۈەنجاڭلىقىدىكى 400 كىشىلىك ئاتلىق موڭغۇل ئەسكەرلىرى، خۇاڭخۇزا دەپ ئاتالغان ئاتلىق ئەسكەرلەر يوللارغا سىغىشماي كېلەتتى. بۇ ئەسكەرنىڭ كۆپلۈكىدە بىرنەچچە كۈنگىچە يولنىڭ يۈزى ئېچىلماي قالدى دېسىمۇ بولاتتى.

قوزغىلاڭچىلار ئاستاندىن كېچىلەپ يۇرۇپ دىغايغا كەتتى. ئۇلارنىڭ ئالدىنقى قىسىملىرى چاتقال، پاقابۇلاق تەرەپلەرگە يەتكەنىدى. مۇنداق ئەھۋالدا دۈشمەن قىسىملىرى چوڭ يولدا

توسالغۇسىز ئىلگىرىلەپ تۇرپان ئىككى شەھەرگە كىرىپ ئورۇنلاشتى.

شەھەرنىڭ كۆپ ئادەملىرى، ئائىلە تاۋابىئاتلاريمراق يېزىلارغا قېچىپ كەتكەن بولسىمۇ، يەنە بىر قىسىم ھۈنەرۋەن - كاسىپلار، مەيدە تىجارەتچىلەر ۋە قېرى - چۈرىلەر شەھەردە قالغانىدى.

شەھەر جانلاندى، تۆمۈرچىلىك دۇكانلىرى ئىشقا چۈشكەنىدى. ئۇلار ئالدىراش تاقا سوقاتتى ۋە دۈشمەن ئاتلىرىنى تاقلايتتى. بىرقانچە مىڭ ئاتلىق ئەسكەر، قارا قاغىلاردەك ھەممە يەرنى قاپلاپ كەتكەنىدى. ئۇلارغا يەم - خەشەك، بېدە - سامان توشۇغۇچى ھارۋىلار، ئېشەكلەر توپ - توپ بولۇپ ئۆتۈشۈپ تۇراتتى. مەيدەسگە قىزىل لاتا تاقىۋالغان شائىيو - جىسالارنىڭ ۋارقىراپ - جارقىراشلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

كوچىدا روزى موللا پەيدا بولدى. ئۇ ھەم مەيدىسگە قىزىل لاتا ئېسىۋالغانىدى. بۇ، دۈشمەن شتابى تەرىپىدىن جەڭچىلەرگە دەپ قارالغان كىشىلەرگە تارقىتىپ بېرىلگەن بەلگە ئىدى.

روزى موللا ××× پولك شتابى ئورۇنلاشقان ساراي ئالدىغا بېرىپ پوستتىكىلەرگە بەلگىسىنى كۆرسىتىپ شتابقا كىرمەكچى بولدى:

— قايدا بارىسەن؟ — دېدى ئەسكەرلەردىن بىرى ئۇنى توسۇپ، ئۇ ئەسكەر رۇس سالدىتى ئىدى.

— پولكوۋنىك بىلەن كۆرۈشمەن، — دېدى ئۇ، جىددىي بىر ئىشقا كەلگەندەك ئۆندەرەپ.

— قانداق جومۇس① بار؟

— سۆز بار.

— قانداي سۆز، ياخشى سۆز ئايتاسەن، ياماندسۆز ئايتاسەن؟

— ياخشى سۆز بار.

— قانداي جاقسى سۆز؟

① جومۇس — ئىش مەنىدە.

روزی موللا دەرھال جاۋاب بېرەلمەي دۇدۇقلاپ قالدى. گويا ئۇ، بىر مۇھىم سۆزنى ئاغزىدىن چىقىرالمايۋاتقان قىياپەتتە ئوڭايسىزلانغانىدى.

دەل شۇ چاغدا شتاب ئىچىدىن تونۇيدىغان بىر كىشى چىقىپ قالدى - دە، ئۇنى باشلاپ ئەكىرىپ كەتتى.

ئۇيغۇر كتاب تورىكتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كتابلارنڭ يېڭى تورىسى

يىگىرمە توققۇزىنچى باب

1

— بۇ قانداق قىلغىنى، تۇرپاننى تاشلاپ، خەلقنى بالايىئاپەتكە تۇتۇپ بېرىپ نەگە بارغۇدەك!؟

ئاخشام كەلگەن ماشىمىگنىڭ بۇگۈن ئەتىگەنلىكتە توقسۇن تەرەپكە قېچىپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلىغان ئابدۇخالىق ئۇيغۇر بىر تەرەپتىن ھەيران بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن ئاچچىقى كەلگەنىدى. ئۇ غەزىپىگە پايلىماي سۆزلەيتتى:

— شەرت - شارائىت پىشىپ يېتىلمىگەن ۋاقىتتا 30 - 40 ئاتلىق ئادەم بىلەن چىقىپ، ئۆزىنى خوجىنىياز ھاجى ئەۋەتتى دەپ كۆرسىتىپ پىچاقنا ھۇجۇم قوزغاپ قويۇپ، كۈچ ئىشلىتىلماي قېچىپ دەغايغا بېرىۋالدى. ئۇنىڭ بالاسىغا قالغان پىچاق خەلقى قىرىلدى. ناھەقتىن- ناھەق 3000 - 4000 ئادەم ئۆلۈپ تۈگىدى. بۇنىڭ ئۈۋالچىلىقى كىمگە؟ مانا ئەمدى قاراشھەرگە قاچىدۇ، بۇ نېمە قىلغىنى؟ ئۇغرىدەك كىرىپ ئۇغرىدەك قېچىپ يۈرسە بولامدىكەن! تۇرپاندىمۇ نەچچە مىڭ ئادەمنى قىرىپ تاشلىسا، بۇنىڭ ئۈۋالى كىمگە؟ — ئۇ ئاچچىقىنى بېسىۋالالمىغان ھالدا تىترەپ كەتكەنىدى.

كىچىك ۋاقىتتىن تارتىپ ئېغىر - بېسىق، سالماقلىق كەلگەن

شائىرنىڭ بۇگۈنكىدەك ئاچچىقى كەلگەن ۋاقتىنى تولا كىشىلەر ئۈچراتمىغانىدى. ھەتتا ۋالىدەسى نىياز خېنىممۇ كۆرمىگەنىدى. بۇگۈن ئۇ بۇ ئاچچىقى بىلەن ھەممە ئادەمنى ھەيران قالدۇرغان، ھەممە ئادەمگە ئۆز بېشىغا كېلىۋاتقان دەھشەتلىك كۈنلەرنى چۈشەندۈرگەنىدى.

— بولمايدۇ، توسۇش كېرەك. ھازىرلا توقسۇنغا ئادەم ماڭسۇن. ما شىمىگنى قايتۈرۈپ كەلسۇن!

خەت يېزىپ توقسۇنغا ئادەم ماڭدۇرۇش ئارىلىقىدا، مەخسۇت ھۇھتىنىڭ قۇمۇلغا كەتكەنلىكى، مەھمۇت سىجاڭنىڭ چېكىنگەن قىسىملىرىنىڭ پاقابۇلاق، چاتقال، دىغاي قاتارلىق جەت رايونلاردا چېچىلىپ يۈرگەنلىكى توغرىسىدىكى خەۋەرلەر ئاڭلاندى. يەنە بىر تەرەپتىن، شېڭ زىخۇينىڭ ئاتلىق قوشۇنلىرى كەلكۈن دەك بېسىپ كېلىۋاتقان خەۋەرلەرمۇ كېلەتتى. بۇ ئۇرۇش ۋەزىيىتىدە كۆرۈلگەن جىددىي ئۆزگىرىشلەر بولۇپ، ھەرقانداق كىشىنى گاڭگىرىتىۋېتەتتى.

شائىر ئەھۋالنى ئوڭشاشقا غەيرەت قىلدى. توقسۇنغا خەت يېزىپ ئادەم ماڭدۇرغاندىن تاشقىرى، يەنە مەھمۇت سىجاڭغىمۇ خەت يېزىپ ئادەم ئەۋەتكەنىدى.

ئات شۇ زامانىنىڭ ئەڭ تېز ماڭىدىغان قاتناش ۋاسىتىسى ئىدى. ئادەملەر خەۋەرلىشىش ئۈچۈن ئەلۋەتتە ئاتلىق چاپاتتى. تۇرپاندىن توقسۇنغا بېرىپ كېلىش، تۇرپاندىن دىغاي كەنتىگە بېرىپ بىر خەۋەر يەتكۈزۈپ كېلىش ئۈچۈن ئاتلىق ماڭغان تەقدىردىمۇ يەنىلا بىر كۈن، يېرىم كۈن ۋاقىت كېتەتتى. چاقماق تېزلىكىدە بولۇۋاتقان ۋەزىيەت ئۆزگىرىشىدە بىر كۈن، يېرىم كۈن ئىچىدە يەنە باشقىچە يېڭى ئۆزگىرىشلەر بولۇپ كۆڭۈلدىكى پىلانىنى بۇزۇپ تاشلىۋېتەتتى.

— مانا، توقسۇنغا كەتكەن ئادەمدىن خەۋەر يوق، دىنايغا كەتكەن ئادەممۇ جىم بولۇپ كەتتى.. قانداق قىلىش كېرەك!

شائىر تىت - تىت بولۇپ ئۆيدىن تالاغا چىقاتتى، يەنە ئۆيگە قايتىپ كىرەتتى، ئۇنىڭ بېشى كەسكىن زىددىيەتلەر ئىچىدە تاشتەك قاتقانىدى. قانداق قىلىش كېرەك. تۇرپاننى تاشلاپ نەگە بارىدۇ! . . . پۇقرا قانداق قىلىدۇ! . . . نېمە ئۈچۈن چىن كىنىدۇ، ئۇنىڭ ئورنىغا يول - يولدا توسۇپ تەرەپ - تەرەپتىن ھۇجۇم قىلىش كېرەكقۇ! شاپتۇللۇقتا، يارغولداغىلىك سوقۇشلارنى قىلغانىدۇققۇ! ماانا ئەمدى قانداق بولدى. ماشىنكىنىڭ كاساپىتىدىن كۈچ چىچىلىپ كەتتى. بۇ ئىش ياخشى بولمىدى! . . .

ئەتىياز ۋاقىتلىرى، كەچقۇرۇن تەرەپلەردە ئۇشتۇمتۇت بوران گۈرۈلدەيدۇ. ئادەملەر بوران چىقتىمىكىن دەپ چۆچۈشىدۇ. ئۇياق - بۇياققا قاراپ ئاخىر قانداقتۇر بىر تەرەپلەردىن كېلىپ كەچ قالغان قاغىلارنىڭ ئاسمان بوشلۇقىدىن شۇڭغۇپ چۈشۈۋاتقانلىقىنى كۆرىدۇ. قاغىلار ئوقيا ئوقىدەك ۋىشىلداپ شۇڭغۇپ تېرەكلىك باغلارغا، سۆگەتلىك ئورمانلارغا قونىدۇ. بۇ قاغىلارنىڭ چۈشكۈن قىلغانلىقى ئىدى. ئەپسۇسكى، بۇ يىل تۇرپان باغلىرىغا قاغا كەلگىنى يوق، ئۇنىڭ ئورنىغا شېڭ زىخۇينىڭ جاللات قوشۇنلىرى قاغا سۈرئىتىدىنمۇ تېز كېلىپ قونغانىدى. ئەسكەرنىڭ كۆپلۈكىدە تۇرپان ئىككى شەھەرنىڭ ھېچ يېرى ئاق قالمىدى.

شائىر شەھەرگە يېقىنلا بىر ئۆيدە خەت - چەكلەرنى، قول يازمىلارنى يىغىشتۇرۇپ بىر تەرەپ قىلىۋاتاتتى.

— جېنىم بالام، مېنىڭ يۈرىكىم ئاغرىۋاتىدۇ، — دېدى نىياز خېنىم ئوغلىنىڭ خىرامان تۇرغىنىغا ئىچى پۈشۈپ.

— نېمىشقا؟ — شائىر ئانىسىنىڭ ئەنسىزلىك قىلىۋاتقانلىقىغا قاراپ كۈلۈمسىرەپ قويدى.

— بۇ خەق قارا قاغىدەكلىشىپ كېتىدى. شۇنىڭغا قاراپ دەيمىنا!

— ھېچ ۋەقەسى يوق! — دېدى شائىر تەمكىنلىك بىلەن.

— قېنى شۇنداق بولسىغۇ! — نىياز خېنىم بىرئاز توختاپ ئوغلىغا باشتىن - ئاياغ سەپسېلىپ ئولۇغ - كىچىك تىنىپ ۋالغاندىن كېيىن داۋام قىلدى، — مەن يەنىلا ئەنسىرەپ تۇرۇۋاتىمەن. ئاتىلىرى بولسىغۇ بۇنچىلىك قىلماستىم ①.

— ئاتام يوق بولسىمۇ غەم قىلمىسلا!

ئانا بېسىلىپ جىم بولۇپ قالدى. شائىر ھۇججەتلەرنى، قول يازمىلارنى خالتىلارغا قاچىلايتتى. كىتابلارنى رەتلەپ باغلاشقا تەييارلايتتى. نىيار خېنىم كۆزىگە ياش ئالدى.

— جېنىم بالام، مېنىڭ يۈرىكىم ئاغرىپلا تۇرۇۋاتىدۇ، ئۆزلىرى بىر تەرەپكە كەتكەن بولسىلا ياخشى بولاتتىكەن دەيمەن! — دېدى ئۇ.

— مېنىڭ ھېچ يەرگە كەتكۈم يوق! — دېدى ئۇ قەتئىي ئاماڭدا. كېيىن ئانىسىنىڭ كۆزلىرىدە پارىلداپ تۇرغان ياشنى كۆرگەن شائىر چۈشەنچە بەرمەكچى بولدى - دە، ئۆزىنىڭ ھېچ يەرگە كەتمەيدىغانلىقىنىڭ سەۋەبىنى سۆزلەشكە باشلىدى، — مېنىڭ ئۆزلىرىدىن بىردەمۇ ئايرىلغۇم يوق، ئاتىلىرىمىز، ئانىلىرىمىزنى ئوت ئىچىدە قالدۇرۇپ قېچىپ قەيەرگە باراتتۇق؟ بۇ نۆۋەت ما شىمىڭنىڭ قاچقانلىقى، ئۇنىڭغا ئەگىشىپ بىزنىڭكىلەرمۇ چېكىنگەنلىكى پۈتۈنلەي خاتا. ئۆزىمىزنىڭ شەھرىمىزنى، ئاتا - ئانىلىرىمىزنى قوغدىشىمىز لازىم ئىدى.

نىياز خېنىم شائىر ئوغلىنىڭ بۇ ئاجايىپ سۆزلىرىگە قايىل بولغاندەك بېشىنى لىڭشىتىپ ئاڭلاۋاتاتتى. شائىر يەنە داۋام قىلدى:

— دۇشمەن تۇرپاندىمۇ، پىچاندىكىگە ئوخشاش قىرغىنچىلىق يۈرگۈزسە، بۇنىڭ ئۈۋالى كىمگە؟ بىر خىيالمدا شېئىر زىخۇيىنىڭ ئالدىغا كىرمەكچى بولۇۋاتىمەن!

— ئا - ئاتتام! — چۆچۈپ كەتكەن نىياز خېنىم گويا

① شائىرنىڭ ئاتىسى ئابدۇراخمان مەخسۇم شۇ چاغدا قۇمۇلدا ئىدى.

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تورىكتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى تارىسى

يۈرىكى يېرىلىپ كەتكەندەك سەسكىنىپ كەتتى. — نېمە دېگەنلىرى ئۇ؟

— كەرسەم نېمە بولغۇدەك! شېكى زىخۇيمۇ ئادەمدۇر؟ ئازار تولا بولسىمۇ يول بىلىدىغاندۇر! ...

— يول بىلسىغۇ قېنى! — ئانا بىرئاز توختىۋالغاندىن كېيىن داۋاملاشتۇردى، — ئاتىلىرى ھەممىمىز: «ئويناشمىغىن ئەرباب بىلەن، جايلاپ سالۇر ھەر باب بىلەن» دېگەن سۆزنى تىلا قىلاتتى. ئىچىم پۈشۈپ نېمە دېگەنلىرى بۇ، دېسەم، ھەربىي ئەمەلدارلارغا يېقىنلاشقىلى بولمايدۇ، ئۇلارنىڭ يۈزى يوق دەپ جاۋاب بېرەتتى. شۇنىڭغا ئوخشاش ئۆزلىرى ئالدىغا كىرمەن دېگەن شېكى زىخۇينىڭمۇ يۈزىدە تۈكى بار بىرنېمە بولۇپ قالسا، ئۇ چاغدا قاراپ تۇرۇپ بۆرىنىڭ ئالدىغا بارغاندەك بىر ئىش بولۇپ قالماسمۇ!

— ئەگەر مەن ئۇنىڭ ئالدىغا كىرىپ گۇناھسىز خەلقنى قىرغىن قىلمىغىن، پۇقرالاردا گۇناھ يوق دېگەن سۆزنى قىلسام، ئۇ چاغدا مەن قانچىلىك ئالىيجاناب ئادەم بولىمەن، ئەگەر ئۇ مېنىڭ بۇ سۆزۈمنى ئاڭلىماي ئۆزىنىڭ ئەسكىلىكىنى قىلىۋەرسە، ئۇ چاغدا ئۇ قانچىلىك پەسكويغا چۈشكەن بولىدۇ، بىر ئادەمنىڭ ھاياتى شۇنچىلىك خۇلاسىلەنسە كۆپايە ئەمەسمۇ؟

بۇ چاغدا ئۆي ئەتراپىنى دۈشمەن ئوراپ بولغانىدى. ئونەدەك ئەسكەر ھويلىغا بېسىپ كىرىپ توپتوغرا ئابدۇخالىق ئۈيغۇر بار ئۆيگە قاراپ كېلىۋاتاتتى. ئۇلارنى كۆرۈپ قورقۇپ كەتكەن نىياز خېنىم ھوشىدىن كەتكەنىدەك قېتىپلا قالدى. شائىر ھويلىغا چىقىپ:

— كېلىڭلار، كىمنى ئىزدەۋاتىسىلەر؟ — دېدى.

ئۇلارنىڭ ئارىسىدا روزى مولا بار ئىدى. ئۇ ئالدىغا چىقىپ، خۇددى ياز كۈنلىرى گەمىدە ئۇخلاپ چىققان ئادەم بىر مەزگىل كۈن نۇرىغا قارىيالمىغاندەك، ئابدۇخالىققا تىك بېقىپ

قارىيالماي، خۇدۇكسىرىگەن هالدا دۇدۇقلاپ:

— سېنى تۇەنجاڭ قىچقىرىپ كېلىڭلار دەپتىكەن، ماڭا پول باشلاتقۇزۇپ كەلدى! — دېدى.

— ئۆزۈڭ باشلاپ كەلمىگەنلا بولساڭ بولىدىغۇ! — دېدى شاڭ ئۇنىڭ كۆزىنى ئويۇۋاتقۇدەك دەرىجىدە ئاچچىق قاراپ.

— ياق، ياق، مەن ئۇنداق قىلىمەنمۇ! — تاتىرىپ كەتكەن روزى موللا شائىردىن كۆزىنى يوشۇراتتى.

— كۆزۈڭنى يوشۇرما! — مەندىن يوشۇرغان بىلەن ئۆزۈڭنىڭ ۋىجدانىڭدىن قانداق يوشۇرۇپ كېتەلەيسەن؟ ۋىجدان ئالدىدا ساڭا ئوخشاش بىر قېتىم خۇدۇكسىرەپ ئازاب چەككەندىن،ئۆلۈمنىڭ شەرىپىنى ئىچكەن ئەلا! بۇنى بىلىپ قوي! — دېدى شاڭ غەزەپ بىلەن.

روزى موللا بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغاندا نە خاپا بولۇشنى يا-كى ئىلگىرى كۆرۈشكەن ۋاقىتلاردىكىدەك ھىجىيىپ كۈلۈشنى بىلمەي ئوڭايسىزلانغانىدى.

30 دەك ئەسكەر شائىرنى ئوتتۇرىغا ئېلىپ ھەيدەپ چىقىپ كەتتى.

2

1933 - يىلىنىڭ مارت ئېيى، ھاۋانىڭ ئوزايىى تولمۇ كۆڭۈلسىز ئىدى. بىرقانچە كۈندىن بۇيان ئاسمانىنى قىزغۇچ تۇمان قاپلىغان، گويا قان ئارىلاشقان قىزىل توپا ياغدۇرغاندەك باشقىچە كۆرۈنەتتى.

شەھەرنى نېمە ئۈچۈندۇر ۋەھىمە قاپلىغان، كىشىلەرنىڭ باش-كۆزلىرى سېلىنغان، ئۇلار قانداقتۇر بىر ۋەھشەتتىن ئەندىشە قىلىۋاتقاندەك غەمكىن كۆرۈنەتتى. ئاندا - ساندا مەشئوم قاغىلار-نىڭ قاق... قاق... قىلغان مۇدھىش ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ قا-

لاتتى. ئۇلارنىڭ ئۇ خىل سۈرلۈك ئاۋازىنى ئاڭلىغان ھەر قانداق كىشى يۈرىكى ئاغرىپ ئىختىيارسىز ھالدا بەدەنلىرىگە تىتىرەك ئولاشقاندەك بولاتتى.

شەھەردە ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنى تۇتۇپ كېتىپتۇدەك، تۆمۈر جىسا ھاجىنى تۇتۇپتۇدەك... دېگەندەك سۆزلەر كەڭ تارقالغانىدى. بۇنى ئاڭلىغان كىشىلەرنىڭمۇ يۈرەكلىرى گويا يېرىلىپ كەتكەندەك جۇغۇلداپ ئاغرىيتتى ۋە بويىغا تەمرەك ئولىشاتتى. ھەممىلا جەھەتتىن ۋەھشەت قاپلىغان بۇ شەھەر گويا ھېلىتىنلا ماڭا زاردىستان سۈرىگە كىرىپ قالغانىدى.

ئۇياقتىن - بۇياقتا مېڭىپ يۈرگەن چېرىكلەر ژە ئاتلىق ئەسكەرلەرنىڭ تەرى بۇزۇق، ئوزايى يامان كۆرۈنەتتى. ئۇلارنىڭ بۇنداق بەتبەشىرە كۆرۈنۈشى، پۈتۈن شەھەرنى ماڭارىستان سۈرىگە كەلتۈرۈپ قويۇشنىڭ مەنبەسى ئىدى. ھەممە ئادەم ئۇلارنىڭ خۇي قىلىشىدىن، قارامىلىق قىلىشىدىن قاتتىق ئەنسىرەيتتى.

بىر كۈنى پېچان تەرەپتىن بىر دانە تۆمۈر كوچىكا كەلدى. بۇنىڭ بىلەن تەڭلا 200 دىن ئارتۇق ئاتلىق ئەسكەرمۇ كەلگەنىدى. شۇ كۈنىسىلا، شېكى زىخوي تۆمۈر كوچىغا ئولتۇرۇپ تۈرپانغا كەپتۇ دېگەن خەۋەر تارقالدى. بۇنى يامان جاللات، كۆڭلى قارا قانخور دەيدۇ، دېگەن سۆزلەرمۇ كەڭ تارقالغانىدى. بۇنىڭغا ئۇلىنىپلا خەلق ئىچىدە قولغا ئالغان ئادەملەرنى ئۆلتۈرگۈدەك دەيدۇ، دەيدىغان مىش - مىش گەپ پەيدا بولدى. بۇ ھەممىلا دەھشەتلىك خەۋەرلەر بولۇپ شەھەرنى تىترەتەتتى.

خەلق ئىچىدە پەيدا بولغان بۇ سۆزلەر ئاساسسىز ئەمەس ئىدى. تۆمۈر كوچىدا شېكى شەھەرلىكى راست ئىدى. ئۇ تولىمۇ ئېھتىياتچان بولغاچقا، ئۆزى ماشىنىغا ئولتۈرۈپ 200 دىن ئارتۇق ئاتلىق ئەسكەرلەرنىڭ مۇھاپىزىتى ئاستىدا شەھەرگە كىردى. ئۇ پېچاندىمۇ شۇنداق قىلغانىدى.

شېكى شەھەر ماشىنىدىن چۈشۈپلا بورانداك تېز مېڭىپ قو-

ئاندانلىق شتابقا كىرىپ دوكلات ئاڭلىدى. دوكلات جەريانىدا «ئاچىل» ناخشىسىنىڭ ئاپتورى ئابدۇخالىق ئۇيغۇرمۇ قولغا چۈشىتى دېگەن سۆزنى ئاڭلىغان شېڭ شىسەي چۆچۈپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ۋە شۇئانلا: «مەن ئۇنى كۆرەي!» — دېدى.

«ئاچىل» ناخشىسىنىڭ خەلق ئىچىدىكى تەسىرى، خەلق‌قوزغىلىڭىدا ئوينىغان رولى توغرىسىدا كۆپ قېتىم دوكلات ئاڭلىغان شېڭ شىسەي خېلى بۇرۇنلا ئاپتورنى كۆرۈش نىيىتىدە بولغانىدى.

ئىنقىلابىي ھەرىكەتلەردە قوزغاتقۇچى كۈچ خاراكتېرىگە ئىگە نادىر ناخشا شېئىرلار ۋە مارشلارنىڭ‌ئادەتتەكەم‌ئۇچرايدىغانلىقىنى‌شېڭ شىسەي بىلمەيدىغان كىشىلەردىن ئەمەس ئىدى. پارتۇ كومىتېتى ۋە ئىنتېرناتسىئونال شېئىرىنىڭ مۇجىزىلىك قۇدرىتىنى چۈشەنگەنلىكى شېڭ شىسەي، شىنجاڭدىكى قوزغىلاڭدا ئاچىل ناخشىسىنىڭ رولىنى كەم ھېسابلىمايتتى. ئاپتورنى كۆرۈپ، ئىككى ئېغىز سۆزلەشكۈسى كەلگەن شېڭ شىسەي شتابنىڭ ئارقا ھويلىسىدىكى ئانچە ئېگىز بولمىغان سۇپىدا تۇراتتى. ئۇنىڭ ئىككى يېنىدا ماۋزۇر تۈتقان ئونلىغان مۇھاپىزەتچىلەر ماۋزۇرنىڭ ئاغزىنى ئالدى تەرەپتىكى كىچىككىنە مەيدانغا قارىتىپ ھازىر ئوق چىقىرىدىغاندەك تۇراتتى. ئىككى تەرەپكە ئىككى دانە تەخسىلىك پىلىموتنىمۇ قۇرۇپ قويغانىدى.

قاماقخانا تەرەپتىن سەككىز نەپەر چېرىك ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنى ئوتتۇرىغا ئېلىپ ھەيدەپ كېلەتتى. شائىرنىڭ قولى ئارقىغا قىيىشتۇرۇپ چىڭ باغلانغان، پۇتىغا ئېغىر كىشەن سېلىنغانىدى. ئۇ قامەتلىك بەستى بىلەن كۆكرىكىنى كېرىپ مەردانە كېلەتتى. ئۇنىڭ چىرايىدىن قورقۇش ئالامەتلىرى كۆرۈنمەيتتى. شېڭ شىسەي ئۇنىڭ كېلىشكەن قەددى - قامىتى، نەۋقىران ياش قىياپىتى ۋە ۋە جاسارەتلىك تۇرقىغا يىراقتىنلا نەزەر سېلىپ، ئۇنىڭدىن قانداقتۇر بىر نېمە ئىزلەۋاتقاندەك چىڭ سەپسالغانىدى. ئەپسۇسكى شائىرنىڭ ۋۇجۇدىدىن ئادالەت، ھەققانىيەت بىلەن سۇغىرىلغان

قورقماس، ئىگىلمەس پولاتتەك ئىرادە ۋە قەھرىمانلىق ئالامەتلەر كۆرۈنگەندىن باشقا، ھېچقانداق نۇقسان كۆرۈنمەيتتى. ئۇنىڭ ھەممە جەھەتتىن ئۇلۇغۋار كۆرۈنەتتى. مۇنداق ئۇلۇغۋار قىياپەت ئالدىدا ئۆزىنى زەئىپ ھەم تۆۋەن ھېس قىلغان شېئىر شەيئى، ئۆز ئاجىزلىقىنى سەزدۈرمەسلىك ئۈچۈن چىرايىغا غەزەپ تۇسى بېرىپ:

— ئېتىك نېمە؟ — دەپ سوئال قويدى.

— ئېتىم ئابدۇخالىق ئۇيغۇر، — دېدى ئۇ مەردانە جاۋاب بېرىپ.

— قانچە ياشقا كىردىڭ؟

— 32 گە.

— «ئاچىل» ناخشىسىنى سەن يازغانمۇ؟

— ھەئە، مەن يازغان.

— بۇ ناخشاڭ بىلەن نېمە دېمەكچىسەن؟ — دېدى شېئىر خۇپسەنلىك قىلىپ.

— باھار بولۇشىنى، گۈللەرنىڭ ئېچىلىپ تۇرۇشىنى ئىزدەمەكچىمەن! — شائىر بۇ سۆزلەرنى خەنزۇ تىلىدا راۋان سۆزلەپ جاۋاب بېرەتتى.

— كۆلكىلىك گەپتۇ! — دېدى شېئىر مەسخىرە ئارىلاش خىلىداپ، ئاندىن كۆزلىرىنى پىلدىرلىتىپ قىستەن ئۇياق - بۇياققا قارىدى، — مارت ئايلىرىدا گۈل ئېچىلامدىكەن!

— ئاپرىل - ماي ئايلىرىدا نېمىشقا گۈل ئېچىلمىدۇن! — دېدى شائىر مەسخىرە ئارىلاش كۈلۈمسىرەپ،

— خام خىيال، چۈش كۆرگەنلىك! — دېدى شېئىر ئاچچىق ۋارقىراپ. ئۇ بۇ سۆزلىرى بىلەن شائىرنىڭ ئورۇنلۇق سۆزلىرىنى بېسىپ تاشلىۋەتمەكچى بولاتتى. ئاندىن ئۇياق - بۇياققا بىر - ئىككى مېڭىۋالغاندىن كېيىن بىردىنلا توختاپ، — ئۇنداق قۇرۇق ئىسنەكلىرىڭنى تاشلاپ، گۈناھىڭنى تونۇپ ئەپۇ

سوراشنى ئويلىشىڭ كېرەك! — دېدى.

— مەن ئويلاپ بولدۇم، — دېدى شائىر كەسكىن جاۋاب بېرىپ، شۇ ئارىلىقتا قۇرۇپ كەتكەن تامنىڭ نەمدۇ-ئالماقچى بولۇۋېدى، شېئىر شىمشەي سۆز ئارىلاپ:

— ياخشى، — دەپ قويدى.

— مەن شۇنى ئويلاپ بولدۇمكى، — دېدى شائىر تەمكىن سۆزلەپ، — بىگۇناھ خەلق ئۈستىدىن قىرغىنچىلىق قىلماسلىقنى تەلەپ قىلسام، بۇ تەلەپكە شېئىر زىخۇي كاپالەتلىك قىلسا، بۇ مەنىڭ بىردىنبىر تىلىكىم.

— بۇ مېنىڭ ئىشىم — دېدى شېئىر شىمشەي بويۇن تولغاپ، ئاندىن يەنە شائىرغا قاراپ، — سېنىڭ باشقا سۆزۈڭ يوقمۇ؟ — دېدى.

— سۆزۈم بار، — دېدى شائىر ئاۋازىنى كۆتۈرۈپ، — خەلقنىڭ باھار بولۇشىنى ئىزدىگەنلىكى ھەرگىزمۇ خام خىيال ياكى چۈش كۆرگەنلىك ئەھمەس، خەلقنىڭ ئىستىكى بەردىبىر ئەمەلگە ئاشىدۇ. ياۋۇزلارنىڭ جاللاتلىق تەبىئىتىدە ئۆزگىرىش بولىدۇ دەپ قاراش، ئۇلاردىن شەپقەت كۈتۈش، مېنىڭچە چۈش كۆرگەنلىك بولىدىكەن. ئۇلار ھامان يىرتقۇچ، ئۇلاردىن ئۈمىد كۈتۈش بىھۇدە ئىش بولغاندەك، ئەپۇ سوراشمۇ بىھۇدە ھەم نومۇس ئىش!

— ياخشى!...— دېگەن شېئىر شىمشەي بۇرۇلۇپ تېز مېڭىپ كىرىپ كەتتى. ئۇنىڭ بۇ قېتىم ئېيتقان «ياخشى» سۆزى پۈتۈنلەي زەھەر بىلەن تولغانىدى.

ئۇيغۇر كتاب تورىكتى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى تورىسى
www.uyghurkitap.com

ئوتتۇزىنچى باب

ھاۋا تۇمانلىق ئىدى، پارقىراپ كۈن چىقىشقان بولسىمۇ ۋاقىت ئاش ۋاقتى بولغانىدى.

نېمە ئۈچۈندۇر بۈگۈن تۈرپان يېڭىشەھەر كوچىلىرىدا ئەسكەر كۆپىيىپ قالدى. شەرقىي ۋەغەربىي دەرۋازىلاردا پوستلار كۈچەيتىلدى. ھەر بىر دەرۋازىدا 30 دىن ئەسكەر تۇرغۇزۇلغانىدى. ئۇلاردىن بىر قىسمى سېپىل ئۈستىدە ئايلىنىپ يۈرەتتى، 100 ئاتلىق ئاق رۇس ئەسكەرلىرى ۋە 100 ئاتلىق موڭغۇل ئەسكەرلىرى شەھەر سىرتىنى ئايلىنىپ يۈرەتتى. ئىككى شەھەر ئارىلىقىدىمۇ ئاتلىق ۋە پىيادە ئەسكەرلەر ئۇيان - بۇيان ئۆتۈپ يۈرۈشەتتى. بۇ كۆرۈنۈشلەر قانداقتۇر ۋەھشەتنىڭ ئالدىنقى بىشارىتىدەك قىلاتتى.

ئاش ۋاقتى بولغان چاغدا، قوماندانلىق شتاب تەرەپتىن بىر توپ چېرىكلەر كۆرۈندى. ئۇلار، قوللىرى چەمبەرچاس باغلانغان بىر تۈركۈم ئادەملەرنى ئوراپ ھەيدەپ كېلەتتى. ئۇلار شۇ كۈنى قەتل قىلىنماقچى بولغان 17 نەپەر ئادەم بولۇپ، ئۇلار ئىچىدە ئابدۇخالىق ئۇيغۇر، تۆمۈر جىسا ھاجى، نەمتۇل ھاجى، ئاۋۇت ئاكا، ئاقشو تۇنگان، نىياز چوقۇر قاتارلىقلار بار ئىدى.

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر سەپنىڭ ئالدىدا كېلەتتى. ئۇنىڭ چىرايىدا زەررىچە قورقۇش ئالامەتلىرى كۆرۈنمەيتتى. ئەكسىچە ئۇ

نىڭ چىرايىدىن قانداقتۇر خۇشخۇيلۇق نۇرلىرى تۆكۈلۈپ تۇراتتى. ئۇ شەھەر كوچىسىنىڭ ھەر ئىككى تەرىپىدە كۆرۈنگەنلا نەرسىلەرگە، ئۆزى ئويناپ چوڭ بولغان كوچىلارغا تويۇنماستىن چەكسىز مۇھەببەت بىلەن قاراپ كەلمەكتە، ئىشىك يوچۇقلىرىدىن ماردىلاپ كۆرۈۋاتقان كىشىلەر ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ بۇگۈنكى دەك باتۇر، كۆركەم قىياپىتى ھېچتاچان كۆرۈلگەن ئەمەس دەپ ھەيران بولماقتا...

تۆمۈر جىسا ھاجى كەڭ كۆكرىكىنى خۇددى پىرستاندا يېڭى توختىغان كېمىدەك ئىككى تەرەپكە چايقاپ سۆزلەپ كەلمەكتە:

ــ ئاغىنىلەر، يۇرتداشلار، تۇغقانلار، قېرىنداشلار، رازى بولۇڭلار، ئۆلۈپ كەتكەن ئوغلۇم سىمىر ئاخۇننىڭ بالىلىرىغا مىراس سىمدىن بىر ئوغۇلۇق بېرىڭلار، بۇ مېنىڭ ۋەسىيىتىم، ئاڭلاپ قېلىڭلار: بۇ ناھەقچىلىقلارنى كۆرۈپ قېلىڭلار!...

جاللاتلار بۇ 17 ئادەمنى ھەرسەككىز-ئون مېتر ئارىلىققا بىردىن باغلاپ قاتار قىلغانىدى. ھەر بىر ئادەمنىڭ يېنىدا ئىككىدىن جاللات قىلىچلىرىنى يالتىڭلاپ بۇيرۇق كۈتۈپ تۇراتتى.

شتاب تەرەپتىن بىر توپ ئوفىتسېرلار چىقىپ كەلدى. ئۇلار تاماشاغا چىققان ئاق رۇسلار ئىدى. ئۇلار ھەر بىر ئادەمنىڭ ئالدىغا كەلگەندە توختاپ، باشتىن - ئاياغ سەپسېلىپ ئۆزئارا بىر نېمىلەر دېيىشىپ كۈلۈپ ئۆتەتتى. باغلانغانلارنىڭ ھەر بىرى گويا بىردىن ئارسلاندەك غەزەپكە تولغان ئوتاۋۇق كۆزلىرى بىلەن ئوفىتسېرلارغا قارشى بەلكى ئۇلاردىن غالىب بىر روھ بىلەن قاراپ تۇراتتى.

يان قورال ۋە قىلىچ ئاسقان، گەلەپى شىم ۋە خۇرۇم ئۆتۈك لەر كىيگەن بۇ ئوفىتسېرلار خۇددى قار دەسسىگەن ئېيىقلاردەك غاجىلداپ قەدەم بېسىپ ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ ئۇدۇلىغا كەلگەندە «پوئېت، پوئېت ①» دېيىشىپ ئۇزاقراق توختاشتى.

① شائىر دېگەن مەنىدە.

قارا قاش، قارا كۆز، يۈملاق يۈزلۈك، زور گەۋدىلىك، كېلىشكەن قامەتلىك شائىر زەررىچە قورقماستىن ئادالەت، ھەقىقەت يەت نۇرى بىلەن قۇياشتەك چاقناپ تۇرغان كۆز نۇرىدا ھەربىر ئوفىتسېرغا قاقشاتقۇچ نەيزە ئۇرۇپ تۇراتتى.

ئوفىتسېرلار ئۆزئارا بىر نېمىلەر دېيىشىپ، شائىرغا يېقىنلاپ كەلدى. ئۇلاردىن ئېگىز بويلۇق، شاپ بۇرۇتلۇق بىرى ئالدىغا چىقىپ شائىرغا قاراپ «پوئېت» دەپ قولىدىن قاس چىقىرىپ مەسخىرە قىلغاندەك بىر ھەركەت قىلدى. ئۇنىڭ تۆكۈرۈپ تاشلانغان بىر چېكىم ناستەك تۇرغان كۆك كۆزىدىن زەھەر چېچىلىپ تۇراتتى.

— ئاچىل، ئاچىل، چىتئو ئاچىل؟ — دېدى ئۇ قاددىلىپ تۇرۇپ.

— ئاچىل - ئاچىل، گۈل ئاچىل! — دېدى شائىر تەپتارتماستىن جاسارەت بىلەن.

— قانداي گۈل ئاچىل؟ — ئاق ئوفىتسېر ئەسەبىيلىك بىلەن ۋارقىراپ سوردى.

— قىزىلگۈل ئاچىل! — دېدى شائىر يۈكسەك ئاۋازدا.

سوۋېت ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن كېيىن قۇرۇلغان قىزىل ھاكىمىيەتكە چىش - تىرنىقى بىلەن قارشى تۇرۇپ، قىزىل ئارمىيىنىڭ ئەجەللىك زەربىسىدە مەغلۇبىيەتكە ئۇچراپ، سوۋېت يېرىدە تۇرالماستىن زېمىنسىزگە قېچىپ كېلىپ جان ساقلاپ قالغان بۇ ۋەتەنسىز قاچاقلارغا «قىزىل» دېگەن سۆزنىڭ تېگىدىغانلىقىنى بىلىدىغان شائىر «قىزىلگۈل ئاچىل» سۆزىنى ئۇرغۇلۇق ئېيتقانىدى. دەرۋەقە بۇ سۆز ئۇلارنىڭ جېنىغا قاتتىق زەربە بولدى. ھېلىقى ئوفىتسېر چىداپ تۇرالماي قىلىچىنى سۇغۇرۇپ چاپماقچى بولدىيۇ، يەنە توختاپ قالدى.

تېخى بۇيرۇق چۈشمىگەنىدى.

دەھشەتلىك مىنۇتلار يېقىنلاشماقتا. قىلىچلىرىنى يالتىلداتقان

غان جاللاتلار تەقەززالىق بىلەن بۇيرۇق كۈتمەكتە، ئۇلارنىڭ كۆزلىرىدىن خۇنخورلۇقنىڭ ئۇچقۇنلىرى تۆكۈلۈپ تۇرماقتا.

بۇيرۇق...

شائىر ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ بوينىغا قىلىچ ئورغان جاللات زەھەرخەندىلىك بىلەن:

— مانا ئاچىل! — دېدى.

شائىرنىڭ ئەتلىك، خۇددى خانىقا تۇتۇرۇكسىدەك يوغان بويىنى بىر قىلىچ بىلەن ئۈزۈلۈپ چۈشكىنى يوق.

شائىر بېشىنى يۇقىرى كۆتۈرۈپ:

— گۈل ئاچىل! — دېدى.

بۇ ئۇنىڭ ئەڭ ئاخىرقى دەقىقىدە ياكى راتقان ئۇلۇغۋار جاراڭلىق ساداسى ئىدى. بۇ سادا تۇرپان شەھىرىنىڭ ھەر بىر كوچىسى، ئۆي - ئىمارىتى، دەل - دەرەخلىرى، ھەر بىر ئادەملىرىگىچە مەڭگۈ ئۇنتۇلماس يادنامە بولۇپ سىڭگەنىدى.

دۇكان يوچۇقىدىن قاراپ تۇرغۇچىلار بۇ ۋەھشەتكە چىداپ تۇرالماي كۆزلىرىنى يۇمۇۋالدى. شائىرنىڭ جەڭگىۋار سۆزى، جاراڭلىق تاۋۇشى تېخى ئاخىرلاشمايلا «گاچ، گاچ» قىلىپ يەنە ئىككى قېتىم چېپىلغان قىلىچ ئاۋازى ئاڭلاندى، خەلق تاقەت قىلىپ تۇرالماستىن كۆزىنى ئاچقاندا، شائىرنىڭ بېشى مۇبارەك تېنىدىن جۇدا بولغان، شەھەر كوچىسى قىپقىزىل قانغا بويالغانىدى!...

ئۇيغۇر كتاب تورىكتى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى تورىسى
www.uyghurkitap.com

خاتىمە

مەخسۇت مۇھتىنىڭ قۇمۇلدىن خوجنىياز ھاجىنى تەكلىپ قىلىپ تۇرپانغا ئاچىققان ۋاقتى 1933 - يىلى 3 - ئاينىڭ ئاخىرلىرى ئىدى.

بۇ جەريانىدا، شېڭ شىسەينىڭ جازا قوشۇنى تۇرپاندا ئابدۇخالىق ئۇيغۇر قاتارلىق 17 كىشىنى، يەنە بىرمۇنچە بىگۇناھ ئاھالىنى قەتلى قىلدى. ئۇنىڭ توقسۇنغا ئەۋەتكەن جازا قوشۇنى توقسۇن قوزغىلاڭچىلىرىنىڭ باشلىقى توختى ئىلىنى ۋە 700 گە يېقىن بىگۇناھ پۇقرانى قەتلى قىلىپ، ئاندىن ئۇرۇمچىگە قايتىپ كەتتى.

خوجنىياز ھاجى تۇرپانغا چىقىپ لۇكچۇن شەھىرىگە ئورۇنلاشتى. بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان ھۆكۈمەت تەرەپ پىچاندا تۇرۇشلۇق باتالىسۇن ئاق رۇس ئەسكەرلىرىنى ئەۋەتىپ خوجنىياز ھاجىنى مۇھاسىرىگە ئېلىۋالدى. بۇ يەردە ئىككى تەرەپ قاتتىق ئېلىشتى. ئاخىر خوجنىياز ھاجى تەرەپ مۇھاسىرىنى بۇزۇپ چىكىنىپ كەتمەكچى بولۇپ، شەھەر دەرۋازىسىدىن ئات سېلىپ چىققاندا، مەخسۇت مۇھتىغا ئوق تېگىپ قۇربان بولدى. ھەمدۇللا ئاخۇنۇم ھەم شۇ نۆۋەتتە قۇربان بولدى.

دېمەك 1932 - يىل 12 - ئاينىڭ 27 - كۈنىدىن 1933 - يىلى 3 - ئاينىڭ ئاخىرغىچە، قىستىغىنائۇچ ئاي داۋام قىلغان تۇرپان،

پىچان، توقسۇن قاتارلىق جايلاردىكى خەلق قوزغىلاڭلىرى شۇ تەقدىرته بىر تۈتاش باشلىنىپ، بىر تۈتاش باستۇرۇپ تاشلاندى. بۇ قوزغىلاڭدا ئابدۇخالىق ئۇيغۇردىن تارتىپ مەخسۇت مۇھىتىغىچە، ھەمدۇللا ئەلەم ئاخۇنۇمدىن تارتىپ توختى ئىلىغىچە مىڭلىغان ئادەملەرنىڭ ئىسىق قانلىرى تۆكۈلۈپ، 1933 - يىلىنىڭ شانلىق تارىخىدا مەڭگۈ ئۇنتۇلماس، قانلىق سەھىپە بولۇپ ئورۇن ئالدى.

قوزغىلاڭ جەنۇبتا جۇش ئۇرۇپ داۋام قىلماقتا ئىدى!...

1983 - يىلى 3 - ئاي.

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بىرىڭى تورىسى
www.uyghurkitap.com

早觉醒的人 （维吾尔文）
海维尔·铁木尔 著
责任编辑：库尔班·巴拉提

新疆青少年出版社出版 （乌鲁木齐市建设路九号）
新疆新华书店发行 新疆新华印刷三厂印刷
850×1168毫米 32开本 12.75印张
1987年2月第1版 1987年8月第1次印刷
印数：1——5,100

ISBN7—5371—0157—X/I—62
统一书号：10·24·289 定价：（精装）3.30元